

Sfântul
ISAAC SIRUL

Cuvinte către singuratici
despre viața duhului, taine
dumnezeiești, pronie și judecată

Partea a II-a
recent descoperită

ediția a II-a

Studiu introductiv și traducere

diac. Ioan I. Ică jr

DEISIS

Sibiu 2007

Lector și coperta: Maria-Cornelia Ică jr
DTP: Paul și Violeta Morar

Imagine copertă: *Sfântul Isaac Sirul*, gravură de Fotios Kontoglu, 1944.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ISAAC SIRUL, st.

Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată: partea a 2-a, recent descoperită / Sfântul Isaac Sirul; studiu introductiv și trad.: diac. Ioan I. Ică jr. — Ed. a 2-a. — Sibiu: Deisis, 2007
ISBN 978-973-7859-31-0

I. Ică, Ioan I. jr. (pref.; trad.)

821.14'02-97=135.1

Sfântul Isaac Sirul necunoscutul — operă, profil istoric și gândire spirituală pe fundalul tradiției siro-orientale

*Profesorului Sebastian Brock,
Părintelui André Louf,
imensei lor științe și generozități*
τὰ ὑμετέρα ἐκ τῶν ὑμετέρων

Opera Sfântului Isaac: destin și receptare

Sfântul Isaac Sirul este unul din cei mai iubiți și frecvențați autori duhovnicești din toate timpurile. Faptul e demonstrat de imensa circulație manuscrisă a „cuvintelor” sale „ascetice” în Răsăritul și Occidentul creștin, de iradierea „ecumenică”, transconfesională, singulară a acestor scrieri unice, traduse în toate limbile de circulație ale creștinătății (greacă, arabă, georgiană, etiopiană, slavonă, latină, italiană, portugheză, castiliană, română, rusă, engleză, franceză și chiar japoneză). Extrem de populare în mediile monahale de orientare contemplativă, scrierile duhovnicești ale Sfântului Isaac își datorează punerea în circulație și larga difuziune manuscrisă în spațiul ortodox mai cu seamă revirimentelor spirituale înregistrate aici în mai multe rânduri. Mai întâi în secolul XI prin Sfântul Simeon Noul Teolog († 1022) și Pavel Evergetinos (secolul XI) și în secolele XIII–XV prin promotorii isihasmului bizantin și rus, Sfinții Grigorie Sinaitul († 1346) și Nil Sorski († 1515), ambii mari admiratori ai scrierilor Sfântului Isaac spre a căror citire asiduă îi îndemneau pe monahii aflați în căutarea liniștirii. Ulterior, în timpul mișcării filocalice din secolele XVIII–XIX, când apar și primele ediții: vechea traducere greacă e editată de ieromonahul Nichifor Theotokis la Leipzig în 1770, vechea traducere slavonă, revizuită în 1786–1787 de starețul Paisie Velickovski († 1792), e publicată la Neamț în 1812,

iar traducerea românească a paisienilor români Macarie, Isaac și Iosif tipărită tot aici în 1819.

Versiunea slavonă paisiană retipărită la Moscova în 1854 (*Slova podvižniceskie*) sub îngrijirea faimoasei sihăstriei Optina va avea o iradiere nu doar în mediile monahale, ci și în cercurile intelectuale slavofile, precum și, mai ales, asupra romanțierului F. M. Dostoievski (1821–1882). Acesta din urmă a fost un asiduu cititor al „Cuvintelor ascetice” ale Sfântului Isaac¹, cum atestă exemplarul ediției din 1854 cu însemnările marginale din biblioteca sa și, îndeosebi, „învățăturile” starețului Zosima din cartea VI „Călugărul rus” a celebrului său ultim roman *Frații Karamazov* (1879–1880). „Cugetările duhovnicești” despre rugăciune, dragoste, judecata semenilor, iad și gheenă atribuite lui Zosima sunt clar inspirate din paginile ascetului sirian, a cărui carte e menționată explicit în roman în alte două rânduri. Cu o seară înainte de procesul prezumtivului paricid Dmitri Karamazov, fratele acestuia, nihilistul Ivan Karamazov, are o a treia și ultimă întrevvedere cu fratele lor vitreg Smerdeakov care era bolnav (cartea X, cap. VIII). Intrând în camera acestuia, Ivan observă că „pe masă se afla o carte groasă cu scoarțe galbene”. În discuția dramatică dintre cei doi, Smerdeakov îi mărturisește că el, „sluga”, a fost autorul omorului tatălui lor Feodor Karamazov, dar că autorul ei moral e de fapt Ivan (cu teoria lui că „dacă nu există Dumnezeu, totul e permis”). Drept dovadă îi arată banii dispăruți de la Feodor Karamazov. Chemând servitoarea să le aducă o limonadă, Smerdeakov ascunde teancul de bani punând peste el „singurul obiect de pe masă — cartea cu scoarțe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe ușă. Ivan citi mașinal titlul: *Învățăturile Sfântului Părinte Isaac Sirul*”. Cartea aparținuse lui Grigori, sluga Karamazovilor, care-l crescuse ca pe propriul său fiu pe Smerdeakov, și care „începuse să se intereseze de cele «sfinte»: citea și recitea mereu *Mineiul* [...]. Îi plăcea cartea lui Iov și

¹ Cf. SIMONETTA SALVESTRONI, „Isaaco il Siro e l'opera di Dostoevskij”, comunicare inedită, pentru al cărei text îi mulțumesc pe această cale slavistei italiene.

făcuse cine știe de unde rost de o culegere de zicale și cazanii ale «cuviosului nostru părinte Sirianul, cel blagoslovit de Dumnezeu», pe care se îndărătnici să le buchisească ani și ani de zile, aproape fără să priceapă o iotă, sau poate tocmai de aceea îi și era atât de dragă și punea atâta preț pe cartea aceea” (cartea III, cap. I). Cartea groasă și cu anevoie de înțeles a cuviosului Isaac Sirul în traducerea starețului Paisie de la Neamț pusă peste banii crimei era pentru Dostoievski mărturia iubirii lui Dumnezeu de neînving de nici un păcat omenesc.

Cu câteva decenii înainte, în Răspunsul său din 1838 lui Aleksei Homiakov intitulat „Două căi ale culturii” și devenit manifestul slavofilismului, gânditorul religios rus Ivan Kireievski (1806–1856) exalta în Isaac Sirul pe filozoful prin excelență al Rusiei pravoslavnice tradiționale exaltate, opunându-l modernității occidentale „decadente”:

„Rusia n-a strălucit nici prin arte, nici prin invenții savante, neavând timpul de a se dezvolta în această privință în mod independent și neprimind o cultură străină întemeiată pe o viziune mincinoasă și, prin urmare, străină de spiritul său creștin. În schimb în ea s-a păstrat starea inițială a unei culturi autentice care are nevoie doar de timp și de împrejurări favorabile; în ea s-a concentrat și trăit principiul organic al cunoașterii, filozofia creștinismului care singură poate oferi o bază justă științelor. Toți Sfinții Părinți greci, chiar și cei mai profunzi, au fost traduși, citați, copiați și învățați în liniștea mănăstirilor noastre, aceste sfinte embrioane de universități care n-au ajuns la capătul lor. Isaac Sirul, mai profund dintre toate scrierile filozofice, se mai găsește la noi în manuscrise din secolele XI și XII. Și aceste mănăstiri au fost în contact viu și neîntrerupt cu poporul. La ce luminare a poporului nostru de jos nu suntem îndreptățiți să concluzionăm plecând de la acest simplu fapt?”

Comentând critic aceste afirmații și alte „cascade de superlative elogioase” la adresa Sfântului Isaac Sirul, eruditul iezuit Irénée Hausherr observa într-un studiu din 1947 că „faptul cel mai notabil e mai puțin enormitatea elogiului acordat lui

Isaac cât afirmația extensiunii influenței acestuia”, mai precis constatarea că la ruși cel puțin „Sfântul Isaac Sirianul este cel mai mare dintre mistici, cel mai profund dintre filozofi, învățătorul universal, mai actual decât orice altceva și, la fel ca toți ceilalți, ortodox”².

Paradoxul situației vine nu în ultimul rând din faptul că un autor duhovnicesc atât de influent cum este Sfântul Isaac Sirul nu are o zi de comemorare liturgică specială (cum are Sfântul Efrem Sirul pe 28 ianuarie³), nici o viață care să-i evoce figura istorică și spirituală sau, altfel spus, Sfântul Isaac Sirul este o strălucitoare și intrigantă absență din Sinaxarele, Viețile Sfinților, Martirologiile sau calendarele tuturor Bisericilor creștine. Secole de-a rândul în Răsăritul ortodox monahii n-au știut despre Sfântul Isaac mai mult decât spune suprascrierea vechii traduceri eline a scrierilor sale: *Ale celui între Sfinți Părintelui nostru avva Isaac Sirul ascetul și anahoretul, care a fost episcop al iubitoarei de Hristos cetăți Ninive, Cuvinte ascetice [logoi asketikoi] scrise de el pe limba lui și tălmăcite în graiul elin de cuvioșii părinții noștri avva Patrikios și Avramios, filozofii și isihăștii care au viețuit în isihie în Lavra celui între Sfinți Părintelui nostru Sava [cel Sfințit din Palestina]*⁴. Că până în 1770 nu se știa mai mult în

² „Dogme et spiritualité orientale”, *Revue d'Ascétique et de Mystique* 23 (1947), p. 3–37, reluat în: I. HAUSHERR S. I., *Études de spiritualité orientale* (Orientalia Christiana Analecta 183), Roma, 1969, p. 145–179, aici p. 159 și 160–161, citatul din Kireievski tot aici, p. 158–159.

³ Sinaxarele sârbe și grecești moderne au introdus doar foarte recent în 28 ianuarie și numele Sfântului Isaac spre a fi comemorat liturgic odată cu Sfântul Efrem.

⁴ Ediția ieromonahului Nichifor Theotokis: *Tou hosiou Patros hemon Isaak episkopou Ninevi tou Syrou Ta eurethenta Asketika*, Leipzig, 1770, reed. de ieromonahul Ioachim Spetsieris, Atena, 1895 și retipărită anastatic de Ed. V. Rigopoulos, Tesalonic, 1975, 1985, 1997 (după care cităm), aici p. 1. După această unică ediție disponibilă, deși extrem de defectuoasă, s-au făcut trei traduceri românești: prima a fost cea a paisienilor români publicată la Neamț în 1819, „foarte greu de înțeles, fiind făcută în mod literal după textul grec atât de defectuos”; o a doua, „mai nouă, netipărită, și ea de multe ori destul de depărtată de conținutul textului grecesc”; și, în fine, o a treia, „pe de o parte, cât mai fidelă, pe de alta, în propoziții cât mai inteligibile”, cu introducere (p. 5–12) și note realizată de părintele Dumitru

spațiul ortodox o arată și prolixul cuvânt introductiv anonim care prefațează, începând cu secolul XIII, manuscrisele grecești ale „Cuvintelor ascetice” isaachiene și care poartă titlul: „Suprasciere [*epigramma*] împreună cu Dumnezeu despre tăcere și isihie și viața pustnicească ce se poate constitui înaintea de orice faptă din abținerea limbii și o inimă blândă, în care e și o mică laudă din buze nepricepute adusă cuviosului Părinte Isaac Sirul”⁵. Lung și obositor exercițiul retoric de admirație, tipic bizantin, el este „o cascadă de superlative elogiase”⁶ la adresa Sfântului Isaac, prefațat de o interminabilă disertație pe tema virtuților tăcerii și liniștii. Tot ce aflăm din el e că Isaac s-a născut și a fost educat, ca și biblicul patriarh Avraam, în Mesopotamia, nu departe de Edessa și că prin descoperire dumnezeiască a primit episcopia iubitoarei de Hristos cetăți Ninive⁷.

Editor improvizat, Nichifor Theotokis (1731–1800) a procedat extrem de amatoristic. Acționând la comanda patriarhului Efreim II al Ierusalimului (1766–1770), sponsorul ediției, a avut la dispoziție doar două manuscrise extrem de defectuoase (provenite din bibliotecile private ale preotului Agapios din Galata și ale mitropolitului Neofit al Artei) și care ofereau un text grec într-o stare deplorabilă. În loc să recurgă la manuscrisele mai vechi și mai bune din bibliotecile Răsăritului (Sinai) sau Occidentului (Paris, Vatican), de care avea cunoștință, Theotokis s-a mulțumit să revizuiască textul schimbând punctuația, și să adauge referințele scripturistice și o serie de note. Fapt și mai grav, a schimbat radical numerotația „Cuvintelor” din manuscrise rearanjându-le pe criterii tematice și

Stăniloae și publicată ca volumul X al *Filocaliei* (românești) [FR]: Sfântul ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, Ed. IBMBOR, București, 1981, cf. p. 5 și 25.

⁵ *Ta eurethenta asketika*, 1895 (1997), p. XXV–XXXIX: „Epigramma peri siopes kai hesychias”. „Epigramma” anonimă n-a fost inclusă în edițiile românești tipărite ale „Cuvintelor despre nevoință” ale Sfântului Isaac din 1819 și 1981; potrivit părintelui Dumitru Stăniloae, ea există în unele manuscrise vechi și în traducerea mai nouă inedită. Cf. FR X, 1981, p. 11–12 și 20, nota 20.

⁶ HAUSHERR, *op. cit.*, p. 156.

⁷ *Ta eurethenta asketika*, p. XXXV.

schimbând astfel vechea lor ordine⁸. Rezultatul a fost că scrierile Sfântului Isaac s-au difuzat până astăzi⁹ într-o formă precară, improvizată din punct de vedere nu doar științific, creând nenumărate dificultăți de înțelegere cititorilor și probleme insolubile traducătorilor¹⁰. Monah duhovnicesc, ierarh și mare predicator, dar și intelectual de formație și vocație iluministă — autor nu doar al faimosului *Chiriacodromion* și al multor altor lucrări teologice, dar și al unei serii de manuale de știință (*Fizică* [newtoniană!], 1766–1767; *Matematică*, 3 volume de aritmetică, geometrie și algebră, 1799, și *Geografie* [cursuri de la Academia Iași, 1775–1776], 1804) — Nichifor Theotokis a încercat în „introducerea” sa¹¹ să ridice vâlul de mister care înconjură persoana Sfântului Isaac. În acest scop, el s-a folosit cu spirit critic de ultimele achiziții ale științei filologice disponibile în epoca sa. A făcut recurs inevitabil la monumentală *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana* în 4 volume (volumul 3 are două părți), cu un total de 4000 de pagini, publicată între 1719–1728 de faimosul erudit maronit Josephus Simonius Assemani (1687–1768). Originar din Liban, ajuns custode și prefect al Bibliotecii Vaticane, Assemani a fost un neobosit colecționar de manuscrise orientale, cunoscător a zeci de limbi orientale și una din cele

⁸ A se vedea mai jos în anexă tabelele de concordanță, p. 401–404.

⁹ Reeditarea ediției Theotokis de Spetsieris în 1895 a fost și ea „un veritabil masacru”: nenumărate greșeli de tipar, omiterea a zeci de cuvinte, a peste 30 de fraze întregi sau părți de fraze au sporit doar dezastrul ediției Theotokis, de al cărei caracter deplorabil Theotokis însuși era foarte conștient.

O ediție critică de mulți așteptată a textului grec al corpusului isaachian — ediție pregătită încă din 1970 sub auspiciile mănăstirii athonite Stavronikita, iar actualmente Iviron — e în curs de finalizare de către MARCEL PIRARD, „Hoi Asketikoî logoi tou abba Isaak tou Syrou. Prolegomena gia mia kritike ekdose”, *Synaxe*, nr. 81, 2002, p. 50–58.

¹⁰ Cum arată, de ex., starețul Paisie Velicikovski în prefața la ediția slavonă a Cuvintelor Sfântului Isaac (Neamț, 1812); trad. rom. Valentina Pelin în: SFÂNTUL PAISIE DE LA NEAMȚ, *Cuvinte și scrisori duhovnicești*, Chișinău, 1998, p. 99–107 sau DANA MILLER în „Introducerea” la monumentală ediție a traducerii engleze a Cuvintelor isaachiene după textul grec și siriac: *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian* translated by the Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. LXXXV–CXII.

¹¹ „Cuvânt către cititori”, ed. 1997, p. VI–XVII. Nepublicat în ed. Neamț, 1819, tradus însă de părintele Dumitru Stăniloae în *FR X*, 1981, p. 12–22.

mai prodigioase minți erudite din toate timpurile. Între alte vaste opere de erudiție pe care le-a publicat¹² se numără și *Bibliotheca Orientalis*, o primă încercare de „patrologie siriacă”, de inventariere atentă a întregului patrimoniu literar siriac, o mină de informații prețioase până astăzi. (Volumul I e consacrat scriitorilor siriaci „ortodocși”, volumul II scriitorilor siriaci „monofiziți”, iar cele două părți ale volumului III erau dedicate scriitorilor siriaci „nestorienii”). Paginile 446–463 ale volumului I din *Bibliotheca Orientalis* consacrate de J. Assemani lui Isaac Sirul, pagini rezumate de N. Theotokis în „introducerea” sa la ediția corpusului isaachian grec din 1770, cuprindeau în cea mai mare parte (p. 446–459) o detaliată descriere analitică a manuscrisului *karshuni*, arab scris în caractere siriace, *Codex Nitriensis XX = Vatic. syr. 198*, copiat în anii 1501–1516 în Nitria-Sketis, Egipt¹³. Acesta conținea o traducere arabă a corpusului scrierilor isaachiene, în total 138 de „Cuvinte” grupate în patru cărți (28 + 45 + 44 + 21) și constituia cea mai amplă colecție a scrierilor lui Isaac pe care o găsisse în manuscrise Assemani, întrucât manuscrisele grecești nu cuprind decât cel mult 90 de „Cuvinte”. În finalul ediției sale din 1770, Theotokis a tradus din latină în greacă această descriere făcută de Assemani corpusului isaachian arab, indicând și „Cuvintele” care aveau corespondență în textul grec (acestea erau cuprinse mai ales în cărțile II și III ale colecției arabe)¹⁴. Manuscrisul *karshuni 198* era prefațat de o scurtă notiță biografică editată și tradusă în latină de Assemani de unde a fost rezumată în greacă de Theotokis. Notița are conținutul următor: Isaac a fost un sirian din ținutul Ninive. A intrat din fragedă tinerețe împreună cu fratele său în mănăstirea Mar Mattai [„monofizită”!] din regiune. După un timp petrecut în chinovia de aici s-a retras ca anahoret viețuind în deplină liniște și singurătate. Fratele său deve-

¹² *Opera omnia* a Sfântului EFREM SIRUL, 6 vol., 1732–1746; *Kalendarium Ecclesiae Universae*, 6 vol., 1750–1755; *Bibliotheca Juris Orientalis canonici seu civilis*, 5 vol., 1762–1766.

¹³ Descriere reluată în S.E. ASSEMANI – J.S. ASSEMANI, *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codicum manuscriptorum Catalogus* I, 3, Roma, 1759, p. 427–442.

¹⁴ Ed. 1895 (1997), p. 424–429.

nit egumen încearcă în zadar să-l aducă înapoi în mănăstire. Printr-o descoperire de sus primește să fie hirotonit episcop al Bisericii din Ninive. Dar chiar în ziua hirotoniei se confruntă cu o altercație între un creditor și datornicul lui. Nereușind să soluționeze disputa prin recurs la Evanghelie și temându-se să nu-și piardă liniștea din pricina grijilor, părăsește scaunul episcopal și se retrage în pustie unde rămâne până la moarte și compune scrierile sale ascetice și duhovnicești¹⁵. Theotokis a tradus însă grăbit un detaliu: după ce și-a dat demisia, scrie el, Isaac „s-a retras la schitul său iubit din pustie”, în timp ce textul latin spune mai precis că după demisie Isaac „a fugit în sfânta pustie Sketis” din Egipt, unde și-a scris opera și și-a sfârșit viața. Aceeași notiță arabă — provenită, de reținut, de la un manuscris din Sketis, deci scrisă de autor copt, aparținând Bisericii nechalcedoniene „monofizite” — plecând de la indicii cronologice vagi din cuprinsul „Cuvintelor” lui Isaac însuși¹⁶ — spune că Isaac a trăit îndată după anul 6000 de la facerea lumii = 492 de la nașterea lui Hristos. Identificându-l pe Simeon, destinatarul Epistolei IV a Sfântului Isaac, cu Simeon Stâlpnicul cel Nou de pe Muntele Minunat (*Thaumasioreites*) de lângă Antiohia, care a murit în anul 594, Assemani și Theotokis trag concluzia că Isaac trebuie să fi fost contemporanul acestuia, murind și el la vârstă înaintată, în jurul anului 600 după Hristos¹⁷. Pe baza acestei concluzii, Assemani și Theotokis resping apoi ca eronate două identificări curențe în Occident ale lui Isaac Sirul, care era cunoscut aici printr-o selecție latină în 53 de capitole din 25 din „Cuvintele ascetice” traduse din greacă cândva în secolele XI–XIII¹⁸. În Apus Isaac Sirul a fost cel mai adeseori identificat cu pustnicul Isaac de pe Montelucca de lângă Spoleto de care vorbește papa Grigorie cel Mare

¹⁵ *Ibid.*, p. VI–VIII; *FR X*, p. 13–14.

¹⁶ Cf. *Cuvintele* 33, 74 și 62; *FR X*, p. 185, 337, 323.

¹⁷ Ed. 1895 (1997), p. X; *FR X*, p. 16.

¹⁸ Editate la Veneția în 1506, reeditate în 1720 la Lyon în *Bibliotheca Patrum XI* și de J.-P. Migne în *PG* 86/1, 811–888. Cele 53 de „cuvinte” isaachiene latine au fost traduse și în italiană (editate în 1500), castiliană, franceză și portugheză (rămase în manuscrise).

(† 602) în faimoasele sale *Dialoguri*¹⁹ care i-au adus și supranumele „Dialogul”. Anahoret sirian refugiat din Siria în Umbria în timpul stăpânirii gote a Italiei, acest Isaac înființase pe Montelucca de lângă Spoleto o colonie de eremiți după modelul lavrelor orientale, creând o mică „Tebaidă a Umbriei”, unde a murit în jurul anului 550 după ce s-a bucurat de un mare renume de „văzător înainte” și făcător de minuni prin puterea rugăciunilor lui. Venerat ca sfânt, trupul său se păstrează până azi în Spoleto, iar el este cinstit în Biserica latină pe 11 sau 15 aprilie. De aici cinstirea lui a trecut pe 12 aprilie și în Răsărit prin intermediul *Vieților Sfinților* prelucrate de Sfântul Dimitri al Rostovului (1651–1709). Din motive de inadvertență cronologică, Assemani și Theotokis resping pe drept cuvânt atât identificarea lui Isaac Sirul cu anahoretul sirian de pe Montelucca, cât și aceea cu Isaac prezbiter din Antiohia trăitor pe vremea împăratului Leon I (454–474)²⁰. Assemani, și pe urmele lui și Theotokis, mai observă două detalii importante: mai întâi faptul că patru din „cuvintele” atribuite lui Isaac în corpusul grec (nr. 2, 7, 43 și 80 din numerotația ediției lui Theotokis) aparțin în realitate monahului sirian Ioan Saba (cel Bătrân) de la mănăstirea Dilaiti (de fapt Dalyatha, a Viilor) de dincolo de Tigru²¹. Iar în al doilea rând faptul că în Catalogul versificat al cărților aparținând a peste 200 de autori siriaci, întocmit de eruditul canonist sirian care a fost mitropolitul Ebedjesu (Abdisho) al Nisibisului († 1318)²², se spune: „Isaac al Ninivei a alcătuit șapte tomuri despre viețuirea duhului, tainele dumnezeiești, judecată și providență”. Iar Theotokis adaugă: „Nu știm dacă aceste tomuri s-au pierdut sau s-au păstrat undeva nu știm unde”²³.

Tot atât cât știau Assemani și Theotokis despre Isaac Sirul, autor ascetic din secolul VI, se știa și după un secol. E ceea ce atestă amplul articol despre literatura siriacă din *Encyclopædia*

¹⁹ PL 77, 244B–248D.

²⁰ Ed. 1895 (1997), p. XI și XIV; FR X, p. 16–17 și 19.

²¹ *Ibid.*, p. XV–XVI; FR X, p. 21.

²² Publicat de J. Assemani cu ample comentarii în *Bibliotheca Orientalis*, vol. III, 1, p. 1–362, referința e la p. 104.

²³ Ed. 1895 (1997), p. XIII; FR X, p. 18.

Britannica din 1887 scris de siriacistul britanic W. Wright, retipărit separat dar cu note în 1894²⁴. Acesta putea adăuga doar faptul că în 1869 fuseseră publicate într-o antologie două „cuvinte” isaachiene în textul original siriac²⁵. Alte trei „cuvinte” în originalul siriac erau publicate de siriacistul francez J.-B. Chabot în anexa tezei sale de doctorat de la Louvain din 1892, primul studiu științific asupra lui Isaac Sirul de după Assemani²⁶. Interpretând altfel decât eruditul maronit documentația existentă, Chabot propunea pentru viața Sfântului Isaac Sirul și scrierea corpusului său ascetic o datare încă și mai timpurie: sfârșitul secolului V, și pleda pe larg pentru ortodoxia doctrinară, chalcedoniană, a teologiei și apartenenței confesionale a sirianului Isaac. Aceasta întrucât, precum se știe, în secolul V, în urma controverselor hristologice care au urmat Sinoadelor Ecumenice de la Efes (431) și Chalcedon (451), creștinismul siriac se scindase în trei Biserici rivale care se excludeau, persecutau și acuzau reciproc de erezie: una „nestoriană”, de tradiție strict antiohiană și care nu primise Sinodul de la Efes, aflată în afara teritoriului Imperiului roman în cadrul Imperiului persan al Sasanizilor zoroastrieni; alta „iacobită”, de tradiție strict alexandrină, deci „monofizită” (mai exact „miafizită”), care nu primea Sinodul de la Chalcedon și ca atare s-a rupt de Biserica oficială a Imperiului roman; și, în fine, o Biserică minoritară chalcedoniană, rămasă fidelă Imperiului, și de aceea supranumită „melkită” (imperială). Coexistența a două sau trei ierarhii rivale în același spațiu și tentativele nereușite de reconciliere încercate de împărații de la Constantinopol vor arunca întreg Orientul în haos, schisme și crize, slăbindu-l hotărâtor în fața invaziei arabe și a ocupației islamice care vor împinge aceste comunități într-un regim de marginalizare, opresiune și supraviețuire în condiții uneori dramatice.

²⁴ *A Short History of Syriac Literature*, Londra, 1894; trad. rom. prof. Remus Rus, *Istoria literaturii siriace creștine*, Ed. Diogene, București, 1996, p. 73.

²⁵ P. ZINGERLE / G. MÖSINGER, *Monumenta Syriaca*, Innsbruck, 1869.

²⁶ J.-B. CHABOT, *De S. Isaaci Ninivite vite, scripta et doctrina*, Paris, 1892.

Studierea sistematică a fondului de manuscrise orientale al bibliotecilor din Occident și din Orientul Apropiat a revelat un fenomen neobișnuit și unic pentru Evul Mediu: o recepție „ecumenică”, transconfesională. Fie în originalul siriac, fie în traduceri, scrierile lui Isaac Sirul erau citite în egală măsură de monahi aparținând tuturor familiilor confesionale ale creștinismului: de sirienii orientali „nestorienii”, de sirienii occidentali, de coptii și etiopienii „monofiziți”, de chalcedonienii „ortodocși” greci, georgieni, slavi sau români și de chalcedonienii „catolici” latini. Dar indicii concludente despre Isaac Sirul ca personaj istoric identificabil nu existau. Ele n-au întârziat să apară însă. Întâi de toate, Chabot a observat că „Epistola IV către Cuviosul părinte Simeon Făcătorul de minuni” — principalul argument invocat eronat de Assemani pentru datarea lui Isaac la sfârșitul secolului VI — nu aparținea de fapt lui Isaac, ci era în realitate varianta prescurtată a „Epistolei către Patricius” a episcopului și teologului Filoxen al Mabbugului († 523), care a fost alături de Sever al Antiohiei († 538) unul din părinții fondatori ai hristologiei Bisericii orientale antichalcedoniene „monofizite”. Cercetând bibliotecile, Chabot va descoperi apoi principalul document istoric care a permis în sfârșit identificarea definitivă a misteriosului Isaac Sirul. E vorba despre notița cu nr. 124 din lista de 140 de părinți duhovnicești fondatori ai Bisericii „nestoriene” a Răsăritului, compusă între 860–870 de mitropolitul nestorian Ishodenah al Basrei, listă cunoscută sub numele de *Cartea curăției (Ktaba dnakfuta)* și pe care Chabot a publicat-o cu traducere franceză în 1896²⁷:

„124. Sfântul Mar Ishaq episcop al Ninivei, care a alcătuit cărți despre viețuirea singuraticilor.

A fost făcut episcop al Ninivei de catolicosul Mar Giwargis [Gheorghe, 661–680] în mănăstirea Beit Abe.

²⁷ „Le livre de la chasteté composé par Jésusdenah, évêque de Basrah”, publié et traduit par J.-B. CHABOT, *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 16 (1896), p. 225–291; notița despre Isaac la p. 277–278 (63–64). Cf. J.M. FIEY, „Ichodnah Métropolitaine de Basra et son œuvre”, *L'Orient syrien* 11 (1966), p. 431–450.

După ce a păstorit cinci luni comunitatea din Ninive după episcopul Moise, înaintașul său, a lăsat episcopia dintr-o pricină pe care o știe Dumnezeu și s-a dus să locuiască în munți. Rămas vacant o vreme scaunul său, a fost făcut episcop în locul său fericitul Sabrisho. Și aceasta a lăsat episcopia și a trăit ca anahoret în zilele catolicosului Henanisho [I, 685–700] și a murit în mănăstirea lui Shahen din ținutul Qardu. Deci Ishaq, după ce a lăsat scaunul din Ninive a urcat în Muntele Matut care e înconjurat de ținutul Beit Huzaye, și a locuit în singurătate cu anahoreții care erau în acel ținut; după care a venit în mănăstirea lui Rabban Shabur. Cerceta îndeosebi Sfințele Scripturi până acolo încât și-a pierdut vederea din pricina citirilor și ascezei. Era foarte iscusit în tainele dumnezeiești și a alcătuit cărți despre viața dumnezeiască a singuraticilor. A exprimat însă trei propoziții care n-au fost primite de mulți; și a fost atacat de Daniel Bar Tubanita episcop [al Tahalului, în Beit] Garmai pentru unele afirmații pe care le-a făcut. S-a mutat din viața pământească la adânci bătrâneți și trupul său a fost așezat în mănăstirea lui Shabur.

Fiind de loc din Beit Qatraye, cred că invidia împotriva lui a fost ațâțată de cei dinăuntru [din Mesopotamia], ca și împotriva lui Iawsep Hazzaya, Yohannan din Apameea și Yohannan din Dalyatha.”

În 1904, eruditul orientalist și liturgist care a fost patriarhul siro-occidental unit cu Roma Ignatios Ephrem II Rahmani (1848–1929) publica²⁸ cu traducere latină, după un manuscris datat 1471–1472, o altă notiță siriacă despre Isaac Sirul cu următorul conținut:

„Iată istoria sau biruința binecuvântatului părinte Mar Ishaq, unde se povestește ținutul și viața lui; că a fost episcop al Ninivei, dar mai apoi a lăsat episcopia și s-a dus într-o mănăstire și a alcătuit cinci volume de învățături pentru monahi.

²⁸ *Studia syriaca*, fasciculus I, Deir el-Sharf, Beirut, 1904, p. 32–33.

Acest Ishaq al Ninivei era de loc din ținutul Qatar, mai jos spre India. După ce a ajuns iscusit în cărțile Bisericii și în comentarii s-a făcut monah [într-o mănăstire] și învățător în ținutul său. Când catolicosul Mar Giwargis [Gheorghe, 661–680] a venit în ținutul său [în 676], l-a luat cu sine în Beit Aramaye [Mesopotamia], pentru că era din aceeași familie cu Mar Gabriel Qatraya, exeget al Bisericii. Mar Ishaq a fost hirotonit episcop în mănăstirea Beit Abe, dar din pricina subțiririi minții și zelului său nu s-a putut îngriji de comunitatea sa decât cinci luni. Și după ce l-a rugat pe «papa»²⁹ care l-a lăsat să plece, s-a întors în singurătatea lui; «papa» i-a îngăduit să se retragă, iar el s-a întors la liniștirea lui în muntele din Beit Huzaye împreună cu monahii de acolo. La sfârșit și-a pierdut vederea și frații așterneau în scris învățătura lui; ei îl numeau al «doilea Didym», pentru că era blând, dulce și smerit, iar cuvântul său era plin de bunătate. Nu mânca decât trei pâini pe săptămână cu puține legume și nu gusta mâncare gătită. A alcătuit cinci volume cunoscute până azi: dulce învățatură! Iată ce mărturisește Mar Yozadaq în scrisoarea scrisă lui Bushir ucenicul său din mănăstirea lui Rabban Shabur: «Mulțumesc lui Dumnezeu că te-ai sârguit să-mi trimiți învățătura lui Mar Ishaq al Ninivei. Știu că ți-ai agonisit cheile Împărăției încă în această viață, pentru că ai umplut mănăstirea noastră cu învățătura vieții, căci ne mărturisim și noi ucenici ai lui Mar Ishaq episcopul Ninivei.» Aceasta o spune în scrisoarea sa. În același fel vorbește și episcopul Yohannan: «Cartea lui mar Ishaq îmi e de mare ajutor și mângâiere.» Așadar, îmbătrânind și înaintând în ani, s-a mutat la Domnul și a fost așezat în mănăstirea lui Rabban Shabur.

Rugăciunile de Dumnezeu Născătoarei Maria, ale părintelui nostru [Ishaq] și ale tuturor sfinților să fie cu noi. Amin.”

²⁹ Mitropolitul Adiabenei cu scaunul la Erbil/Arbela al cărui sufragane a fost pentru scurt timp Isaac, sau, mai probabil, catolicosul însuși, primatul Bisericii Răsăritului.

Chabot și toți erudiții catolici au fost obligați să se plece, nu fără regret, în fața evidenței adevărului istoric incontestabil: „Isaac de Ninive a été tout bonnement nestorien et évêque nestorien”³⁰. Confirmarea definitivă a venit în 1909 odată cu publicarea textului original siriatic al primei părți a corpusului isaachian de către harnicul editor de texte siriace care a fost eruditul părinte lazariet caldeean (sirian unit cu Roma), Paul Bedjan (1838–1920)³¹. „Ilustrul Bedjan, care n-ar fi cerut nimic mai mult decât să poată venera în Sfântul Isaac, compatriotul său, un învățător de tradiție catolică, mărturisește însă ingenuu: «S-a dovedit că Isaac al Ninivei era nestorian: tradiția [manuscrisă] și tonul scrierilor sale o dovedesc suficient»”³². Analiza manuscriselor siriace ale corpusului isaachian făcută de Bedjan a condus la constatarea existenței nu a uneia, ci a două tradiții: una siro-orientală „nestoriană” și alta siro-occidentală „iacobită”. Textul siro-oriental este cel original și complet, numărând 82 de „cuvinte” și în el apar citați ca autorități Teodor al Mopsuestiei, Diodor din Tars și Evagrie Ponticul. Textul siro-occidental are 8 „cuvinte” mai puțin, iar aici numele acestor autorități au fost schimbate cu ale unor Părinți acceptabili pentru Biserica iacobită „monofizită”. Traducerea greacă s-a făcut după textul siro-occidental, și ea are încă alte

³⁰ I. HAUSHERR, *op. cit.* (n. 2), p. 161. La p. 162–164, Hausherr reproduce textul francez și latin al celor două notițe cu următorul comentariu la adresa ortodocșilor care continuă să sfideze evidențele istorice: „Honnêtement il devait y avoir chose jugée. Cependant, devant une certaine persévérance à ignorer la vérité historique — phénomène que rend seul possible la séparation obstinée entre érudition et piété —, nous sommes excusables de produire les deux documents principaux”.

Cele două notițe vor fi reluate în traducerile engleze ale Părții I realizate de A.J. Wensinck (1923, cf. mai jos n. 31, p. XVIII–XIX) și D. Miller (1984, p. LXV–LXVI), în trad. franceză a Părții a II-a de A. Louf (2003, cf. mai jos n. 65, p. 10–12) și trad. italiană în monografia lui S. Chialà (2002, cf. mai jos n. 67, p. 53–55).

³¹ *Mar Isaacus Ninivita, De perfectione religiosa*, ed. P. Bedjan, Paris-Leipzig, 1909, 638 p.

Această ediție a fost tradusă în limba engleză de orientalistul olandez A.J. Wensinck: *Mystic Treatises by Isaac of Nineveh*, Amsterdam, 1923; reed. anastatică Wiesbaden, 1969. Ediția Wensinck notează pe marginile textului și paginile ediției Bedjan pe care o cităm după această versiune.

³² I. HAUSHERR, *op. cit.*, p. 161.

6 „cuvinte” mai puțin față de textul siro-occidental (în total 14 „cuvinte” mai puțin față de textul siro-oriental original³³). Numele lui Evagrie, care e citat de 16 ori în textul siriatic atât oriental, cât și occidental, dispare sau e înlocuit cu al altor Părinți acceptabili pentru chalcedonieni. „Cum se explică deci — scrie Bedjan în prefața ediției sale — că monofiziții au văzut în Isaac pe unul din ai lor, iar catolicii [chalcedonienii greci și latini] pe un Părinte al Bisericii lor? Ceea ce am descoperit în modul cel mai sigur e că iacobiții au falsificat unele pasaje ale cărții pentru a-l face inofensiv cititorilor sectei lor. Cu timpul Isaac a trecut drept un ortodox, iar numele său a fost confundat când cu Isaac al Antiohiei, cât cu un alt Isaac monofizit”³⁴. „La nestorienii, titlul de fericitul Tâlcuitor e dat lui Teodor al Mopsuestiei, elev al lui Diodor din Tars și dascăl al lui Nestorie al Constantinopolului. Scrierile acestor doi episcopi au fost condamnate după moartea lor alături de cele ale patriarhului Constantinopolului [Nestorie]. Isaac le citează frecvent, mai ales pe cele ale lui Teodor, de obicei fără să-i numească. Dar aceste evocări fiind insuportabile pentru ortodocși, nu s-au dat înapoi în fața câtorva falsificări și anacronisme pentru a scăpa de ele”³⁵. Lăsând textele citate așa cum sunt, s-au schimbat doar numele: „Fericitul Tâlcuitor” Teodor al Mopsuestiei devine astfel „unul din dascăli”, „avva Martinian”, „fericitul Chiril” sau „Sfântul Ioan Gură de Aur”, iar Diodor al Tarsului a devenit „Pavel din Tars” sau „Dionisie al Atenei”³⁶. Același lucru se petrece în textul grec

³³ A se vedea traducerea lor mai jos, p. 411–446.

³⁴ 1909, p. IV–V.

³⁵ *Ibid.*, p. X și lista acestor corecturi la p. X–XV.

³⁶ „Mar Diodor” din *Cuv.* 37 ed. Bedjan (p. 285) devine în *Cuv.* 27 ed. Theotokis „unul din înțelepți” (*FR X*, p. 145).

„Fericitul Tâlcuitor”, „Mar Teodor al Mopsuestiei” din *Cuv.* 9 ed. Bedjan (p. 113–114) devine în *Cuv.* 41 ed. Theotokis „avva Martinian” (*FR X*, p. 216–217). Cele două citate din Teodor din *Cuv.* 19 ed. Bedjan (p. 155 și 160) nu apar deloc dat fiind că întreg acest „cuvânt” e omis tocmai din acest motiv din traducerea greacă; din *Cuv.* 22 ed. Bedjan (p. 168) devine în *Cuv.* 32 ed. Theotokis „unul din Sfinții Părinți” (*FR X*, p. 175); din *Cuv.* 44 ed. Bedjan (p. 319) devine în *Cuv.* 18 ed. Theotokis „Ioan Gură de Aur” (*FR X*, p. 93); din *Cuv.* 50 ed. Bedjan (p. 358) devine în *Cuv.* 60 ed. Theotokis „Chiril al Alexandriei (!)” (*FR X*, p. 314); iar mențiunile nominale

cu numele lui Evagrie Ponticul care sau e omis cu totul, sau înlocuit cu nume de Părinți consacrați³⁷. Prin intermediul acestor fraude pioase scrierile ascetice ale altfel „ereticului” episcop „nestorian” Isaac al Ninivei au beneficiat de difuziune „ecumenică”, Isaac devenind călăuză și învățător duhovnicesc iubit și exaltat pentru zeci de generații de monahi sirieni, greci, slavi și latini. Prin câteva ușoare retușuri, Isaac devenise din „nestorian”, „monofizit” și din „monofizit”, „ortodox”.

Lumea savantă occidentală s-a grăbit să înregistreze și să recepteze aceste achiziții în lucrările teologice standard: dicționare, lexicoane, manuale de patrologie. Toate notițele, majoritatea dintre ele extrem de scurte, privitoare la Isaac Sirul din aceste lucrări de referință pleacă de fapt de la cele două pagini foarte dense și tehnice (cu inventarierea listelor manuscriselor existente) consacrate lui „Ishaq von Ninive” — ascet și episcop nestorian al Ninivei de la sfârșitul secolului VII — de către orientalistul și liturgistul Anton Baumstark în erudita sa *Istorie a literaturii siriace* din 1922³⁸. Aceasta a devenit imaginea schematică din dicționare³⁹ și patrologii⁴⁰. Figura

din *Cuv.* 50 și 59 ed. Bedjan (p. 352 și 418) sunt omise în *Cuv.* 58 și 4, ed. Theotokis (*FR X*, p. 307 și 43).

³⁷ Mențiunile nominale din *Cuv.* 1, 8, 65 (de trei ori) ed. Bedjan (p. 4, 106, 443, 456, 462) sunt omise în *Cuv.* 1, 21 și 34 ed. Theotokis (*FR X*, p. 28 și 193); Evagrie din *Cuv.* 81 ed. Bedjan (p. 573) devine în *Cuv.* 86 ed. Theotokis „un oarecare dintre sfinți” (*FR X*, p. 461), din *Cuv.* 22 ed. Bedjan (p. 174 și 175) devine în *Cuv.* 22 ed. Theotokis „dumnezeiescul Grigorie” (*FR X*, p. 179); din *Cuv.* 72 și 74 ed. Bedjan (p. 495, 496–497 și 513) devine în *Cuv.* 49 și 81 ed. Theotokis „fericitul Marcu” (*FR X*, p. 253, 255 și 400), iar din *Cuv.* 77 ed. Bedjan (p. 532) devine în *Cuv.* 19 ed. Theotokis „sfântul Ioan” (*FR X*, p. 101).

³⁸ ANTON BAUMSTARK, *Geschichte der syrischen Literatur*, Bonn, 1922, p. 233–235.

³⁹ Cf. articolul despre „Isaac de Ninive” din *Dictionnaire de théologie catholique* VIII/1, 1924, col. 10–12, semnat de învățatul episcop latin al Atenei, LOUIS PETIT. Acesta arată că „mult timp socotit catolic, azi heterodoxia lui nu mai poate fi pusă la îndoială” (col. 10). Tradusă în greacă, „opera sa a exercitat o enormă influență asupra întregului ascetism răsăritean”, dar „deși emană de la un scriitor nestorian, nimic din ea nu șochează doctrina catolică” (col. 11–12).

⁴⁰ O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. V, Freiburg i. Br., 1932, p. 74; B. ALTANER, *Patrologie*, Freiburg i. Br., 1938,

unui modest ascet și episcop „nestorian” dintr-o obscură provincie a Imperiului persan devenit „Sfânt Părinte” al Bisericii Ortodoxe nu putea să nu șocheze, mai ales pe ortodocși. Aceștia n-au ezitat chiar să sfideze evidențele pentru a evita paradoxul unui „eretic” dascăl duhovnicesc al „ortodocșilor”. Un exemplu al unei astfel de atitudini anistorice, obsedată de clișee dogmatice și stereotipii, îl oferă și reacția retorică reținută indignată a părintelui Dumitru Stăniloae la această imagine-standard, din foarte scurta introducere despre „Sfântul Isaac Sirul și epoca sa” care prefățează traducerea sa românească a versiunii grecești editate de Theotokis, inclusă în volumul X al *Filocaliei*. În opinia părintelui Dumitru Stăniloae, „identificarea autorului nostru cu un episcop nestorian al Ninivei ridică unele întrebări greu de rezolvat în cadrul acestei ipoteze. De exemplu: cum a putut un adept al nestorianismului, care desparte strict în Hristos persoana dumnezeiască de cea omenească, să adopte mistica evagriană care aproape confundă dumnezeiescul cu adâncul omului? Cum a putut apoi un evagrian să folosească atât de frecvent pe Dionisie Areopagitul, care e la antipodul lui Evagrie, prin plasarea lui Dumnezeu într-o transcendență atât de accentuată?”⁴¹. Întrebările sunt grave și trimit spre probleme reale, dar din păcate ele nu primesc nici un răspuns afară de faptul că, întrucât nu-i cunoaște nici pe Sfântul Maxim Mărturisitorul († 662), nici pe Sfântul Ioan Scărarul († 649) și citează doar autori din secolele IV–V (ultimul fiind Dionisie Areopagitul) „acesta e un semn că autorul nostru aparține unei epoci nu prea depărtate de sfârșitul

p. 221 (7 rânduri de text); M. VILLER – K. RAHNER, *Aszese und Mystik in der Väterzeit* (traducerea și adaptarea germană de către viitorul celebru teolog catolic al secolului XX Karl Rahner a cărții franceze a lui Marcel Viller din 1930), Freiburg i. Br., 1939, p. 245–246; H.-G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 453 (14 rânduri de text), cu precizarea că prin traducerea în greacă adaptată a scrierilor acestui episcop nestorian al Ninivei „întreg curentul misticiei evagriene s-a întors înapoi în Bizanț”, fiindcă deși îl cunoaște pe Dionisie Areopagitul, Isaac „urmează în prima linie sistemul lui Evagrie”; I. ORTIZ DE URBINA, *Patrologia syriaca*, ed. II, 1965, p. 145–146.

⁴¹ FR X, p. 6.

secolului V⁴². A afirma însă în 1981 că „problema identității lui Isaac nu e încă rezolvată, așa cum și baza siriacă a textului lui grec cere studii serioase înainte de a fi rezolvată⁴³ e un enunț peremptoriu fără acoperire; el trădează înainte de toate carențele orizontului informațional al României comuniste în care lucra părintele Dumitru Stăniloae în acei ani și care-și lăsau inevitabil amprenta asupra oricărei cercetări umaniste, izolate artificial de circuitul cercetărilor și discuțiilor științifice internaționale. În lipsa accesului la studii și izvoare greu accesibile, recursul la clișee stereotipe și ipoteze nesusținute de nimic nu reușea decât precar să compenseze erudiția indispensabilă pentru verificare, pentru afirmarea și infirmarea acestora. Oricât de înălțătoare, reducerea romantică a operei Sfântului Isaac la „un poem spiritual de negrăită frumusețe⁴⁴ care de aceea se sustrage unei „rezumări satisfăcătoare greu de înfăptuit” e la fel de dezamăgitoare ca și concentrarea impresionistă a originalității spiritualității Sfântului Isaac în „patru teme capitale”: „a) importanța nevoițelor și a greutăților pentru desăvârșirea omului, temă în care manifestă o înrudire cu Marcu Ascetul; b) importanța smereniei, în a cărei descriere e poate cel mai mare maestru; c) rolul cunoscător al «simțirii», în care este un predecesor al Sfântului Simeon Noul Teolog; d) descrierea insistentă a stării de liniște, strâns legată cu cea a rugăciunii neîncetate și a dragostei⁴⁵. Lirismul romantic al definirii spiritualității și cantonarea discursului științific la nivelul achizițiilor secolului XVIII (Assemani, Theotokis) sunt, așadar, caracteristice pentru orizontul receptării operei Sfântului Isaac Sirul în teologia românească în virtutea prestigiului și autorității părintelui Dumitru Stăniloae din anii '80 ai secolului XX și până astăzi.

⁴² *Ibid.*, p. 7.

⁴³ *Ibid.*, p. 6.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 11: „Dar aproape toată opera este un poem spiritual de negrăită frumusețe. Sfântul Isaac ne convinge că spiritualitatea nu se poate exprima decât în poezie. Poezia e singurul mijloc de a exprima adevărul planului spiritual al existenței. Poezia și adevărul merg împreună în acest plan.”

⁴⁵ *Ibid.*, p. 7-8.

Din anii '70 însă studiile privitoare la Sfântul Isaac din lumea liberă intrau într-o nouă fază calitativ superioară celei precedente. Punctul de cotitură l-a constituit prima sinteză adevărată a spiritualității isaachiene elaborată de un alt maronit, părintele Élie Khalifé-Hachem, într-un amplu articol pentru monumentalul *Dicționar de spiritualitate, ascetică și mistică*⁴⁶. Isaac era studiat pentru prima dată în mod serios plecând de la adevăratele lui surse prezente în spiritualitatea siriacă propriu-zisă. La prima vedere, lectura corpusului isaachian în textul original siro-oriental relevă o influență dominantă a lui Evagrie Ponticul. Citat de 16 ori cu numele și de multe ori fără a-l numi, Evagrie rămâne pentru Isaac „maestrul de necontestat” sau, în cuvintele sale, „înțeleptul între sfinți”, „prințul gnosticilor”. „Terminologia evagriană peste tot prezentă e încă și mai decisivă.” Dar, precizează părintele Khalifé-Hachem, „să ne grăbim să adăugăm că acest evagrianism, deși foarte evident în aparență, rămâne adeseori superficial; Isaac nu pare să fi asimilat întotdeauna bine savanta doctrină a lui Evagrie. Maestrul cel mai admirat și cel mai citat nu e neapărat și cel mai bine înțeles. În schimb, un alt mare mistic siriac, Ioan Singuraticul sau din Apameea, care nu depinde de Evagrie și pe care Isaac nu-l citează decât o singură dată, pare să-l fi marcat mai profund pe autorul nostru”⁴⁷. Ioan din Apameea⁴⁸, mistic sirian din prima jumătate a secolului V, autor al unui număr de scrieri duhovnicești foarte influente în spațiul siriacofon, i-a oferit lui Isaac atât orientarea eshatologică a spiritualității sale, cât mai ales cadrul antropologic general sub forma schemei tripartite a vieții spirituale. Potrivit acesteia, viața spirituală se desfășoară în trei etape: viața trupească (*paganuta*); a luptei împotriva patimilor pentru dobândirea virtuților și a curăției (*dakyuta*); viața sufletească (*napșanuta*) a luptei împotriva gândurilor pentru dobândirea purității sau limpezimii/transparenței (*șapyuta*) in-

⁴⁶ „Isaac de Ninive”, *Dictionnaire de Spiritualité* VII, fasc. 50–51 (1971), col. 2041–2054.

⁴⁷ *Ibid.*, col. 2050.

⁴⁸ Cf. „Jean le Solitaire (d'Apamée)”, *Dictionnaire de Spiritualité* VIII, fasc. 52–53 (1972), col. 764–772 (B. BRADLEY).

terioare originare a naturii sufletului; și viața duhovnicească (*ruhamuta*) — accesibilă doar puținora și exclusiv ca un dar al harului — identică cu lucrarea Duhului Sfânt în sufletul curat și pasiv, răpit în extazul „uimirii” (*temha*) în viața lui Dumnezeu, anticipând astfel stare de după înviere⁴⁹.

Faptul a fost confirmat și de o vastă cercetare desfășurată în anii '70 de părintele carmelit Robert Beaulay (n. 1927), profesor la Seminarul caldeean din Bagdad, asupra misticului siro-oriental din prima jumătate a secolului VIII Yohannan din Dalyatha sau Yohannan Saba (Ioan din mănăstirea Viilor sau Ioan Bătrânul), un fel de Simeon Noul Teolog sirian. Rezultatele investigațiilor părintelui Beaulay s-au concretizat în ediția critică a scrisorilor acestui mistic⁵⁰ și într-o monumentală teză de doctorat susținută la Sorbona în 1974 sub conducerea eruditului elenist și orientalist Antoine Guillaumont (1915–2000). Corpul principal al tezei, consacrat învățaturii duhovnicești a lui Ioan din Dalyatha, va fi publicat abia în 1990⁵¹. Detașată, prima ei parte a fost publicată separat în 1987 sub forma unei „introduceri în studiul misticii siro-orientale”⁵². Aici părintele Beaulay arată pe larg cum s-a constituit spiritualitatea siro-orientală, articulând în cadrul schemei tripartite a lui Ioan din Apamea o sinteză între mistica evagriană a ascezei și contemplării intelectuale a Treimii și mistica marcariană a simțirii și experienței înflăcărare a lui Dumnezeu în inimă, cu aporturi apofatice din Grigorie al Nyssei și Dionisie Areopagitul, pe un fundament teologic oferit de viziunea antiohiană asupra hristologiei și economiei mântuirii sintetizate de Teodor al Mopsuestiei.

În aceeași perioadă, începutul anilor '80, „perseverența în a ignora adevărul istoric, fenomen pe care-l face cu puțință doar separația încăpățânată între erudiție și evlavie”, fenomen acu-

⁴⁹ Cf. KHALIFÉ-HACHEM, *op. cit.*, col. 2043–2050.

⁵⁰ *Patrologia Orientalis* 39. 3, 1978.

⁵¹ R. BEAULAY, *L'enseignement spirituel de Jean de Dalyatha, mystique syro-oriental du VIIIe siècle* (Théologie historique 83), Beauchesne, Paris, 1990.

⁵² R. BEAULAY, *La lumière sans forme. Introduction à l'étude de la mystique chrétienne syro-orientale*, Chevetogne, f. a. [1987] (trad. rom. în curs de apariție la Ed. Deisis).

zat în 1947 ca dominant la ortodocși de părintele Hausherr⁵³, începea să fie depășit de ortodocșii înșiși. Influența Sfântului Isaac Sirul n-a încetat să fie dominantă între reprezentanții tradiției isihaste din monahismul grec din prima jumătate a secolului XX și lor le datorăm îndemnuri stăruitoare adresate monahilor și credincioșilor de a aprofunda scrierile Sfântului Isaac (ceea ce a condus la reeditări succesive a ediției Theotokis în Grecia din 1966 încoace). Astfel, faimosul gheron Iosif Vatopeditul († 1959) scria:

„Dacă toate scrierile Părinților pustiei care ne învață trezia și rugăciunea s-ar fi pierdut și ar fi supraviețuit doar scrierile avvei Isaac, ele ar fi fost de ajuns să ne învețe de la început și până la capăt viața de liniștire și rugăciune. Ele sunt alfa și omega vieții de trezie și rugăciune lăuntrică și sunt singure îndeajuns să ne călăuzească de la prima treaptă și până la desăvârșire.”

Iar gheron Hieronymos din Eghina († 1966) îndemna și el:

„Nu-l uita pe Isaac. În fiecare zi o pagină din avva Isaac. Nu mai mult. Isaac e o oglindă în care să te uiți la tine însuși. În această oglindă vei vedea dacă ai pe fața ta necurății și murdării ca să le poți îndepărta și să le poți șterge. În avva Isaac îți vei vedea gândurile și ce anume gândesc ele. Vei vedea încotro merg picioarele tale. Vei vedea dacă ochii tăi au lumină și văd. Vei găsi acolo căi sigure și nerătăcite care-ți vor fi de ajutor. O pagină din Isaac pe zi. Dimineța sau noaptea, oricând. E de ajuns să citești o pagină pe zi.”

Un ucenic al acestor doi celebri gheroni, părintele Pantelimon, a înființat între 1958–1962 în Boston, SUA, o comunitate monahală ortodoxă tradiționalistă cu hramul „Schimbarea la Față” și a stăruit să se facă o traducere engleză a ediției Theotokis. Lovindu-se de dificultățile insurmontabile puse de textul grec deficitar al acestei ediții, și neputându-le soluționa nici prin recursul la microfilmele vechilor manuscrise grecești

⁵³ *Op. cit. (supra, n. 2), p. 161.*

(de la Paris, Sfântul Sava, Sinai și Athos), tânărul traducător — Dana R. Miller — a cerut ajutorul faimosului siriacist de la Oxford, profesorul Sebastian Brock, și a învățat siriacă pentru a putea confrunta textul grec cu originalul siro-occidental (inedit, deci consultat după microfilme), folosit ca bază de traducătorii greci Patrikios și Avramios de la Mar Saba la sfârșitul secolului VIII – începutul secolului IX⁵⁴. Rezultatul acestei traduceri a textului grec confruntată în note cu originalul siro-occidental a fost monumentală ediție americană a „Omiliilor ascetice” ale Sfântului Isaac editată de Holy Transfiguration Monastery, Boston, în 1984 (CXV + 561 p.). Textul englez e încadrat de două ample și riguroase studii ale traducătorului (care din smerenie nu și-a dat numele în carte). „Introducerea” (p. LXIII–CXV) oferă o relatare istorică exactă asupra vieții și scrierilor Sfântului Isaac, plecând de la cele două notițe încadrate în viața Bisericii Răsăritului din secolul VII, urmată de o trecere în revistă a situației textului siriac (p. LXXVII–LXXXV), grec (p. LXXXV–XCIV), slavon și rus (p. XCIV–XCIX, cu traducerea engleză a prefetei starețului Paisie Velicikovski), a traducerii engleze din 1923 a lui Wensinck făcută direct după textul siro-oriental (p. C–CII) și o prezentare a principiilor și opțiunilor terminologice ale noii traduceri (p. CII–CXII). Aceeași rigoare și autentic stil științific domină și „Epilogul” (p. 481–541), un amplu și valoros studiu consacrat „istoriei și teologiei Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII”⁵⁵. Așa cum arată părinții de la Schimbarea la Față în „Cuvântul” lor „înainte”, scopul anexării acestui studiu la traducerea „Cuvintelor ascetice” ale Sfântului Isaac e acela „de a demonstra că avva Isaac n-a fost nestorian, cum se susține îndeobște în Occident”, întrucât studiul menționat „demonstrează că pe vremea Sfântului Isaac nu se poate pretinde istoric că Biserica din Persia era «nestoriană» în sensul doctrinar al cuvântului. Independent de toate

⁵⁴ Cel mai vechi manuscris, păstrat din păcate fragmentar, e un text grec uncial de 78 de file, conținând primele 16 omilii, și păstrat actualmente la Biblioteca Națională a Franței: *Codex Parisinus graecus 693*.

⁵⁵ Tradus integral pentru valoarea lui excepțională în volumul de față mai jos, p. 465–536.

aceste considerații însă, în scrierile Sfântului — binecuvântarea lui fie cu noi! — nu există nimic care să conțină doctrinele hristologice condamnate ale nestorianismului sau oricare din celelalte învățături eretice ale vremii”⁵⁶.

Dacă anii '80 au văzut cel puțin în Ortodoxia americană reconcilierea evlaviei cu erudiția, anul 1983 a adus cu sine o descoperire cu adevărat epocală. Într-o anexă a ediției sale din 1909 (p. 582–600) a textului siro-oriental original al corpusului cunoscut al scrierilor isaachiene, părintele Paul Bedjan publica trei extrase⁵⁷ din „partea a doua” (*palgutha d-tarten*) total necunoscută până atunci a scrierilor lui Mar Ishaq al Ninivei după un manuscris de 255 de file din regiunea Urmia (nord-estul Iranului). În prefața sa (p. XVI), Bedjan scria: „Aș fi publicat acest manuscris ca un al doilea volum următor primului, dacă l-aș fi putut colaționa cu un alt manuscris. Dar această resursă mi-a lipsit. Și am regretat faptul, căci în el se găsesc pagini foarte frumoase.” În evenimentele tragice din anii 1915–1919, care au dus la masacrarea populațiilor siriene și armene din nordul Irakului și Iranului și din Turcia de către kurzi, bibliotecile din zonă cu sute de manuscrise prețioase au pierit în flăcări pentru totdeauna, în holocaustul cultural care a însoțit rușinosul genocid al unora din cele mai vechi creștinătăți orientale masacrate, deportate, islamizate sau exilate. În aceste dramatice circumstanțe, manuscrisul integral pe care-l avea la dispoziție Bedjan a pierit fără urmă, Partea a II-a a corpusului isaachian păstrându-se doar fragmentar în două codice lacunare⁵⁸. Pierderea manuscrisului din Urmia era socotită ireparabilă. În aprilie 1983 profesorul Sebastian Brock a avut însă bucuria de a descoperi în Biblioteca Bodleiană din Oxford un alt manuscris integral necunoscut al Părții a II-a. Achiziționat în 1898 tot din regiunea Urmia, de

⁵⁶ *Op. cit.* (*supra*, n. 10), 1984, p. XXXIX.

⁵⁷ Paginile 582–588: „Capitole despre cunoaștere”, Suta IV, 71–75. 78. 80 și rugăciunile 5, 22–26, 29–30 din *Cuv.* 5; iar la p. 589–600 *Cuv.* 11 despre cruce.

⁵⁸ *Parisinus syriacus* 298 (secolele XII–XIII), 115 f.: „Capitole despre cunoaștere” III, 46–IV, 15. 20–39 și *Cuv.* 10, 30–39, 10; și *Harvard syriacus* 75, 59 f.: „Capitole despre cunoaștere” IV, 89–100 și *Cuv.* 3–20.

reverendul Yaroo M. Neesan din personalul misiunii anglicane în zonă, codicele nu era însă catalogat. Manuscrisul *Bodleianus syriacus e. 7* constă din 190 de foi (19,5 × 14,5 cm) scrise în caractere estranghela și e databil după criteriile paleografice în secolele X–XI⁵⁹. Manuscrisul e complet și păstrat în bune condiții, cu excepția primei și ultimei file care sunt deteriorate, ceea ce face ca începutul primei piese și finalul colofonului cu data copierii să fie imposibil de descifrat. Analiza sumară a arătat că textul celei de-a doua părți era alcătuit din 41 de „Cuvinte” numerotate (două din ele, nr. 16 și 17, repetând în mod curios *Cuvintele* 54 și 55 din Partea I, ed. Bedjan), partea centrală fiind ocupată de *Cuvântul* 3 alcătuit din 405 „Capitole despre cunoaștere” (*reše d'-idata*) însoțite de scoliile „lămuritoare” (*nuhhare*). Descoperirea a fost anunțată de profesorul Sebastian Brock — autor al unei serii de studii și articole consacrate Sfântului Isaac⁶⁰ — într-o comunicare la cea de-a IX-a Conferință Internațională de Studii Patristice de la Oxford (1983)⁶¹. Pentru facilitarea apariției,

⁵⁹ Ulterior, în biblioteca episcopului caldeean din Teheran Mar Yohannan Issayi, s-a descoperit (nr. 4 al colecției de manuscrise) o copie integrală (329 f.) a Părții a II-a a corpusului isaachian executată în 1895 după manuscrisul aflat actualmente la Bodleiana de preotul asirian David pentru același misionar anglican Y. M. Neesan.

Cercetarea colecției de manuscrise a lui Mar Issayi a relevat o altă surpriză: existența la nr. 5 a unui manuscris de 133 de file copiat în 1900 și intitulat *Partea a III-a (palgutha da-tlat)* a scrierilor lui Mar Isaac. Manuscrisul conține 17 „cuvinte” dintre care nr. 14–15 se regăsesc în Partea I (nr. 22 și 40), iar nr. 17 în Partea a II-a (nr. 26). Rămân 14 „cuvinte” inedite aflate în curs de editare de Sabino Chialà.

⁶⁰ „St. Isaac of Nineveh and Syriac Spirituality”, *Sobornost* 7:2 (1975), p. 79–89; „The Prayer of the Heart in the Syriac Tradition”, *ibid.* 4:2 (1982), p. 131–142; „Isaac of Nineveh: Some Newly Discovered Works”, *ibid.* 8:1 (1986), p. 28–33; „Humanity and Natural World in the Syrian Tradition”, *ibid.* 12:2 (1990), p. 131–142; „Some Uses of the Term *teorya* in the Writings of Isaac of Nineveh”, *Parole d'Orient* 20 (1996), p. 407–419; „From Qatar to Tokyo by way of Mar Saba: the Translations of Isaac of Beth Qatraye (Isaac the Syrian)”, *Aram* 11–12 (1999–2000), p. 475–484; „Syriac into Greek at Mar Saba: the Translations of Isaac the Syrian”, în: J. PATRICH (ed.), *The Sabaite Heritage in the Orthodox Church from the Fifth to the Present*, Leuven, 2001, p. 201–208.

⁶¹ „Lost and Refound: Part II of the Works of St. Isaac of Nineveh”, *Studia Patristica*, 18/4, Kalamazoo-Leuven, 1989, p. 230–234; trad. rom.

publicarea în ediție critică a textului siriac al Părții a II-a a fost împărțită. Editarea *Cuvintelor* 1–3 (deci inclusiv cele 405 de „Capitole despre cunoaștere”) a fost preluată de siriacistul italian Paolo Bettiolo, dar publicarea lor întârzie până astăzi. *Cuvintele* 4–41 au fost deja publicate cu traducere engleză de profesorul Sebastian Brock⁶². În 1985 Paolo Bettiolo a publicat însă o traducere italiană a „Capitolelor despre cunoaștere” (ed. II revăzută și adăugită în 1990)⁶³. O traducere rusă a jumătate din Partea a II-a, fără cele 405 de „Capitole despre cunoaștere”, a publicat în 1998 (ed. II, 2002) ieromonahul, actualmente episcopul rus al Vienei, Ilarion Alfeiev⁶⁴. În fine, foarte recent, părintele cistercian de strictă observație, dom André Louf, a publicat (folosind pentru „Capitolele despre cunoaștere” ms. nr. 4 din colecția Mar Issayi) o excelentă traducere franceză a întregii Părți a II-a prefătată de o frumoasă și valoroasă introducere în gândirea duhovnicească a textelor Părții a II-a⁶⁵.

Revelând aspectele ezoterice ale gândirii duhovnicești a Sfântului Isaac, apariția Părții a II-a a dat un nou impuls studiilor isaachiene. S-a făcut simțită și nevoia unor prezentări de sinteză. Acestei exigențe i-au răspuns două apariții recente: ampla antologie tematică a ieromonahului (episcopului) Ilarion Alfeiev cu titlul *Universul spiritual al cuviosului Isaac Sirul*⁶⁶,

Ioan I. Ică jr: S. BROCK, „Partea a doua a scrierilor Sf. Isaac Sirul pierdută și regăsită”, *Revista teologică* 76 (1994), nr. 1, p. 90–93.

⁶² ISAAC OF NINEVEH (ISAAC THE SYRIAN), *The Second Part. Chapters IV–XLI* (CSCO 554–555: Scriptorum Syri 224–225), Louvain, 1995.

⁶³ ISAACO DI NINIVE, *Discorsi spirituali. Capitoli sulla conoscenza, preghiera, contemplazione sull'argomento di gehenna, altri opuscoli*, Ed. Qiqajon, Bose, 1990; amplu și remarcabil studiu introductiv (p. 9–47), cele 405 capitole (p. 49–197), *Cuvintele* 4, 5, 32, 35 și 39 din Partea a II-a (p. 199–237), *Cuvântul* 5 din Partea a III-a (p. 241–245) și postfață (p. 247–258).

⁶⁴ PREPODOBNIY ISAAC SIRIN, *O božestvennyh tainach i o duchovnoi žizni. Novootkrytyie teksty*, Moscova, 1998, 2000².

⁶⁵ ISAAC LE SYRIEN, *Œuvres spirituelles — II. 41 Discours récemment découverts* (Spiritualité Orientale 81), Abbaye de Bellefontaine, 2003; excelentă „Introducere” (p. 7–90).

⁶⁶ *Duchovnyi mir prepodobnogo Isaaka Sirina*, Moscova, 1998; ed. II 2001, accesibilă și pe WWW: www.orthodoxia.org/hilarion; trad. engleză:

și, în sfârșit, prima monografie științifică de sinteză (teză de doctorat în orientistică de la Universitatea din Louvain) datorată tânărului monah italian de la Bose, Sabino Chialà, publicată în 2002 cu frumosul titlu: *De la asceza eremitică la mila infinită*, și subintitulată modest: *Cercetări asupra lui Isaac al Ninivei și soartei lui*⁶⁷. Cele patru secțiuni ale lucrării tratează pe rând despre: I. Mediul istorico-geografic (Biserica siro-orientală și relația ei cu societatea și monahismul până la sfârșitul secolului VII); II. Isaac și opera sa (viața, opera în original și universul său religios și teologic); III. Marile teme ale gândirii lui Isaac (cunoașterea lui Dumnezeu și treptele ei; taina lui Dumnezeu și taina omului; asceza și lupta duhovnicească; eshatologia); IV. Posteritatea (în toate tradițiile creștine orientale și occidentale, inclusiv în lumea islamică), un apendice masiv inventariind totalitatea traducerilor isaachiene.

The Spiritual World of Isaac the Syrian (Cistercian Studies 175), Kalamazoo, 2000; trad. franceză: *L'univers spirituel d'Isaac le Syrien* (Spiritualité Orientale 76), Abbaye de Bellefontaine, 2001; trad. italiană în curs de apariție la Ed. Qiqajon, Comunități de Bose. După o amplă introducere privitoare la istoria Bisericii din Persia, viața, scrierile și izvoarele lui Isaac, volumul strânge texte comentate grupate tematic în opt capitole reprezentând tot atâtea teme majore (detaliate în subteme): 1. Dumnezeu, universul și umanitatea; 2. Calea singuraticului; 3. Ispite și încercări pe drumul spre Dumnezeu; 4. Smerenia; 5. Lacrimile; 6. Școala rugăciunii; 7. Viața în Dumnezeu; 8. Viața lumii viitoare. Recenzie critică de Dana R. Miller în *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 5:1 (2003), <http://syrcom.cua.edu/hugoye>. Potrivit acestuia, riscul metodei scolastice adoptate de I. Alfeiev e acela de a da impresia falsă că Isaac e un gânditor sistematic, ceea ce nu e, dar deficiența majoră ar fi aceea că el ne spune doar ceea ce spune Isaac, și nu explică și de ce anume spune ceea ce spune, nici cum să ne apropiem de universul său de gândire ascetic despărțit de o „enormă prăpastie” de lumea în care trăim acum.

⁶⁷ *Dall'ascesi eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isaaco di Ninive e la sua fortuna* (Biblioteca della Rivista di storia e letteratura religiosa XIV), Ed. Olschki, Firenze, 2002, VIII + 406 p. (trad. românească în curs de apariție la Ed. Deisis, seria „Inițieri”). Sabino Chialà este și autorul unei antologii de texte isaachiene: ISAACO DI NINIVE, *Un'umile speranza. Antologia* a cura di S. Chialà, Ed. Qiqajon, Bose, 1999, și pregătește o ediție critică pe baza întregii tradiții manuscrise a textului original siriac al Părții I și III.

*Biserica Asiriană a Răsăritului — origine,
istoric și opțiuni teologice*

O constatare cu valoare de principiu hermeneutic se impune după această succintă trecere în revistă a literaturii despre Sfântul Isaac al Ninivei Sirianul, din epoca barocă a orientalisticii creștine și până la început de nou mileniu creștin: pentru a nu fi denaturate, figura sa istorică și profilul spiritualității sale cu o atât de irezistibilă atracție „ecumenică” trebuie înțelese nu plecând de la clișee identitare anexioniste, ci de la mediul eclezial, teologic și spiritual în care s-a format și pe care-l exprimă în ultimă instanță. Acesta este creștinismul siro-oriental al Bisericii Asiriene a Răsăritului, cum s-a autointitulat și se numește oficial până în zilele noastre, refuzând eticheta insultătoare de Biserică „nestoriană”⁶⁸. Câteva cuvinte despre această Biserică sunt, așadar, obligatorii aici⁶⁹ pentru justa situare a Sfântului Isaac, mai ales întrucât în literatura teologică românească — aflată din păcate încă în captivitatea anacronică a vechilor clișee identitare de tip dogmatico-polemic sau a unei viziuni ortodoxo(româno)centrice — nu există nici măcar un articol despre ea și despre creștinismul siriac în general. Disputele hristologice din secolele V–VI, conducând la fractura Orientului creștin în Biserici chalcedoniene (greacă-bizantină) și ne- sau antichalcedoniene, au dus la stigmatizarea acestora din urmă ca „eretice” cu rezultatul practic deplorabil că vechea și marea tradiție a creștinismului oriental a ajuns să fie înfierată și marginalizată în sine și supusă (atunci când s-a ivit ocazia) elenizării sau latinizării. Doar două nume și opere au reușit să spargă „blocada” bizantină și latină, și să se impună în Răsăritul ortodox bizantino-slavo-român sau în Occidentul latin: cel al Sfântului poet Efrem Sirul (un Dante siriac, cum a fost numit) și cel al Sfântului Isaac Sirul. Recepția lor a fost condiționată însă, pe de o parte, de limitele traducerilor și adaptărilor deliberate impuse textului original,

⁶⁸ Cf. SEBASTIAN BROCK, „The «Nestorian» Church: A Lamentable Misnomer”, *Bulletin of The John Rylands University Library of Manchester* 78:3 (1996), p. 23–35; trad. românească mai jos, p. 447–462.

⁶⁹ Cf. bibliografia esențială citată mai jos, p. 465.

iar, pe de altă parte, de un fenomen de decontextualizare a lor, pentru ambii sfinți confecționându-se biografii ascetice schematizate și retușate, cu intenții mai mult sau mai puțin pioase sau anxioniste confesional⁷⁰.

Siria, prescurtare de la Asiria, desemna în primele secole ale erei creștine o zonă vastă, situată la est de Euftrat, incluzându-i pe locuitorii arameofoni din Mesopotamia, valea Tigrlui până la podișul iranian și pustia Arabiei. Zona era divizată din punct de vedere politic și disputată militar între Imperiul roman la vest și Imperiul iranian al parților (140 î. Hr. – 224 d. Hr.) și sasanizilor (224–636 d. Hr.), fiind terenul de desfășurare a nenumărate războaie și operațiuni militare. Principalele provincii civile și ecleziastice ale acestei zone erau, începând dinspre Mediterana, în Imperiul roman: Syria prima cu metropola Antiohia, al treilea oraș al Imperiului după Roma și Alexandria, scaunul patriarhului Orientului, la sud era Syria secunda cu metropola Apameea, spre est erau Euphratensis cu metropola Hierapolis sau Mabbug și, dincolo de Euftrat, Oshroena cu metropola Edessa, siriac Orhay, „Atena” Orientului siriac. Dincolo de graniță, în Imperiul persan se aflau la est de Edessa până spre Armenia și lacul Van provincia Beit Arbaye cu metropola Nisibis, siriac Nsibin; mai la est, între Tigru și cei doi afluenți ai lui, Marele și Micul Zab, era Adiabena cu metropola Arbela sau Erbil; la sud de Micul Zab între Tigru și râul Diyala și la est până la Munții Shahrzur era provincia Beit Garmai cu metropola Karka d’Bet Sloh (azi Kirkuk), la vest, între Tigru și Euftrat, în inima Mesopotamiei se găsea provincia Beit Aramaye (țara arameilor) cu metropola, totodată sediul patriarhal și capitală a Imperiului part și sasanid, în dublul Oraș imperial de pe cele două maluri ale Tigrlui Seleucia-Ctesifon (la 30 km sud-est de Bagdad). La sud de Beit Aramaye până la Golful Persic era provincia Maisan cu metropola Prat d’Maishan (azi Basra); tot la

⁷⁰ Despre creștinismul siriac al primelor trei secole și cazul Sfântului Efrem cu distanța enormă dintre „Efremul siriac” și „Efremul grec”, a se vedea studiul meu „Sfântul Efrem, creștinismul siriac și cealaltă teologie” ca introducere la versiunea românească a monografiei lui SEBASTIAN BROCK, *Efrem Sirul*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 5–20.

Golful Persic, dar la est de Shat-el-Arab (fluviul rezultat din confluența Tigrului și Eufratului înainte de vărsarea lor în Golful Persic) până la podișul iranian se întindea provincia Beit Huzaye (sau Huzistan, vechea Susiana sau Elam) cu metropola Gondisapor, siriace Beit Lapat; mai spre est, tot plecând de la Golful Persic era provincia Beit Parsaye (Fars sau Persida, leagănul dinastiilor persane) cu metropola Rev-Ardashir; mitropolitul de aici avea jurisdicție atât asupra provinciei Khurasan, din nord-estul Iranului, cu scaunul la Merv, cât și asupra insulelor și țărmului de vest al Golfului Persic, reprezentând așa-numita Beit Qatraye (Qatar).

Creștinismul a pătruns treptat în acest spațiu, încă din epoca apostolică, pornind dinspre Edessa, „fericita cetate”, și ulterior Nisibis. Dezvoltându-se în strâns contact cu iudaismul ascetic esenian și cel rabinic mesopotamian și diversele forme de gnosticism (Bardesane a trăit și activat între 154–222 la Edessa) el a luat de aici o puternică înclinație biblică, simbolic-poetică și ascetică. Cum arată instituția ascetică a celibatului consacrat din comunitățile creștine siriace (așa-numiții „fii” și „fiice ale legământului”, *bnei/bnat qyama*), veritabil „ordin” laic căruia îi vor aparține cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii și spiritualității siriace din secolul IV: Afrahat (270–345), „înțeleptul persan”, și Efrem Sirul (Aprem Suriaya, 307–373), „harfa Duhului”. Tot în acest spațiu se va dezvolta la sfârșitul secolului IV și spiritualitatea pneumatică entuziastă a simțirii „inimii”, reprezentată de așa-numita *Carte a treptelor* și de *Omiliile macariene*. Ea va fi împinsă în erezie de extremismul harismatic al „mesalienilor” („rugătorilor”). În numele rugăciunii și experienței subiective, aceștia refuzau orice mediere sacramentală și eclezială a vieții spirituale, și vor crea până târziu o problemă pentru Bisericile siriaceofone. Profitând de toleranța religioasă din Imperiul part, creștinii au putut activa liber și misionar în Mesopotamia și Persia, unde la mijlocul secolului III se înregistrează deja peste 20 de episcopii.

O cotitură dramatică s-a produs după anul 250 odată cu instalarea la putere a dinastiei iraniene a Sasanizilor care practica un zoroastrism militant și persecutor. Sasanizii au dus un război aproape neîntrerupt cu Imperiul roman timp de

aproape patru secole, conflict soldat cu numeroase deportări de populații creștine pe teritoriul Imperiului persan (cum a fost cea din 260 în urma victoriei lui Shapur I asupra împăratului Valerian, făcut prizonier, când cetatea Gondisapor a fost construită de prizonierii romani printre care se găsea și episcopul Demetrian al Antiohiei). Starea de beligeranță aproape continuă între Imperiile sasanid și roman s-a repercutat dramatic asupra creștinilor din Persia suspectați mereu de a fi neloiali Sasanizilor, „agenți secreți” romani. Ca atare, creștinii au fost, pe de o parte, supuși unor persecuții aproape continue, iar, pe de altă parte, au fost obligați să se izoleze și autonomizeze eclezial față de Bisericile și creștinii din Imperiul Roman. Ca să reziste și să-și păstreze identitatea în condiții dramatice de persecuție și marginalizare ei și-au creat un sistem extrem de bine pus la punct de școli creștine, care depindeau însă de o „universitate” situată în afara granițelor Imperiului persan persecutor: inițial la Nisibis, iar după cedarea de către romani a acestui oraș perșilor în 363 și până în 489, la Edessa. Aici se va refugia în 363, părăsind Nisibisul ocupat de perși, Sfântul Efrem Sirul. Edessa se afla însă sub jurisdicția Antiohiei și ca atare în spațiul de iradiere al școlii teologice grecești antiohiene care-și constituia, în a doua jumătate a secolului IV prin Diodor al Tarsului († 394), profilul distinct de cel al școlii alexandrine, fapt plin de consecințe pentru identitatea teologică viitoare a Bisericii siriacofoane din Imperiul persan. În conflict cu episcopii celorlalte Biserici din Persia, Papa, episcopul orașelor imperiale de pe Tigru Seleucia-Ctesifon între anii 310–329, își impune autoritatea de primat asupra întregii Biserici din Persia care-și câștigă astfel o autonomie „de facto”.

Încetarea persecuției Bisericii creștine în Imperiul Roman în 313 și oficializarea ei ca religie a Imperiului în cursul secolului IV, pe fundalul reizbucnirii războaielor între cele două imperii, a condus la declanșarea de către Shapur II (309–379) a unei lungi și sălbatică persecuții asupra creștinilor din Persia. Soldată cu mii de martiri, ea va dura o jumătate de secol (între 340–410). Profitând de pacea temporară stabilită, Biserica Răsăritului din Persia ține în 410 primul ei Sinod ge-

neral, prezidat de Mar Ishaq, episcopul Seleuciei-Ctesifonului și „catolicos al întregului Orient”, în care adoptă — cu întârziere de 85 de ani — Simbolul de credință și canoanele Sinodului I Ecumenic de la Niceea (325), precum și canoanele celorlalte sinoade locale „romane” din secolul IV. Izbucnirea în 420 a unui nou val de persecuții ale creștinilor din Imperiul persan a condus cel de-al treilea Sinod general al Bisericii Răsăritului din 424 (reunit la Markabta sub catolicosul Dadisho I [421–456]) să interzică — din motive politice, de loialitate față de Imperiul persan — orice fel de apeluri la episcopii din Imperiul roman („toate cauzele se judecă de către catolicos care nu e judecat de nimeni, decât de Hristos”), ceea ce echivala „de facto” cu proclamarea autocefaliei patriarhale a Bisericii Răsăritului față de celelalte patriarhii din Apus (Roma, Alexandria, Antiohia și Constantinopol).

Dublul conflict între patriarhiile din Imperiul Roman — Roma și Alexandria împotriva ascensiunii Constantinopolului — și dintre școala de la Alexandria — adeptă a unei hristologie a unității și pe fondul unei viziuni generale de inspirație platonice și ioaneice —, și școala de la Antiohia — care promova o hristologie a distincției și o viziune de inspirație aristotelică și sinoptică — va duce la izbucnirea controverselor hristologice care domină scena teologică și politică a secolelor V–VII. Primul episod al acestora a fost cel legat de conflictul politic și teologic între patriarhii Chiril al Alexandriei (412–444) și Nestorie al Constantinopolului (428–431, † 450) originar din Orient și format la Antiohia. Plecând de la scânteia declanșată de controversa în jurul apelativului de „Theotokos” acordat Fecioarei Maria, cei doi s-au acuzat reciproc de erezie: Chiril îl acuza pe Nestorie de adoptianism, adică de faptul că divide unitatea lui Hristos în două persoane separate (persoana umană a lui Iisus Fiul Omului și Persoana divină a Fiului lui Dumnezeu) și vorbește de „doi Fii” în Hristos; iar Nestorie îl învinuia pe Chiril că vorbește de „o singură fire întrupată a Logosului” (formulă, într-adevăr, apolinaristă, dar pe care Chiril o credea atanasiană) de apolinarism și monofizism, mai exact de resorbția umanității în divinitate. La originea tuturor schismelor și diviziunilor care au fragmentat de

atunci și până azi Orientul creștin a stat însă modul unilateral în care a încercat să tranșeze această dispută Chiril al Alexandriei la Sinodul III Ecumenic de la Efes (431). El l-a condamnat pe Nestorie și și-a impus propria teologie alexandrină, fără să aștepte sosirea episcopilor antiohieni și fără a angaja un dialog teologic real cu reprezentanții școlii antiohiene, care să clarifice și să aplaneze divergențele dintre cele două școli integrându-le într-o sinteză superioară. Sinodul chirilian suspecta fără discernământ întreaga teologie antiohiană de „nestorianism” pe care-l definea unilateral și extremist drept un adopțianism camuflat⁷¹ și încerca să canonizeze o singură școală, cea alexandrină, fără a o integra complementar și pe cealaltă. La Efes, în vara lui 431 au avut loc, așadar, două sinoade separate: unul alexandrin condus de Sfântul Chiril și altul antiohian condus de Ioan al Antiohiei. Ele s-au excomunicat reciproc și au fost inițial ambele anulate de împăratul Teodosie II; ulterior acesta va recunoaște doar Sinodul alexandrin. Dar Sinodul de la Efes n-a devenit cu adevărat ecumenic decât în 433 când Sfântul Chiril a acceptat la insistențele împăratului să se împace cu Ioan al Antiohiei semnând o formulă hristologică de unire sau reconciliere propusă de antiohieni. Această formulă, care anticipează clar definiția dogmatică ulterioară de la Chalcedon, nu era altceva decât o ediție revizuită a mărturisirii de credință diofizite a sinodului antiohienilor de la Efes, redactată la începutul lui august 431 de Teodoret al Cyrului. Ea ar fi putut fi deci adoptată în comun încă de la Efes, dacă aici ar fi avut loc un singur sinod, nu două, și un dialog teologic real, care însă n-a existat. Dacă ar fi avut loc, Biserica ar fi fost scutită de tragedia schismelor

⁷¹ Aceasta deși Nestorie — care, spre deosebire de Ioan al Antiohiei, s-a încăpățânat în a-l considera în mod irevocabil pe Sfântul Chiril drept eretic „apolinarist”, fapt pentru care n-a putut fi „recuperat” murind în 450 în exil — și antiohienii au condamnat ei înșiși întotdeauna în mod explicit adopțianismul, precum și existența a „două persoane” sau „doi fii” în Hristos. Iar un laic cum era istoricul bisericesc Socrate († 450) scria obiectiv: „Am citit scrierile lui Nestorie și voi spune adevărul: omul n-avea deloc aceleași opinii cu Pavel al Samosatei și Fotin [adopțianisti], nici nu-l socotea pe Hristos un simplu om; se temea doar exagerat și fără motiv de cuvântul «Theotokos»” (*Istoria bisericească* VII, 33; PG 68, 809C).

care vor urma. Neavând autoritatea unui sinod comun, formula de unire din 433, semnată la presiunile împăratului Teodosie II, a rămas un simplu compromis sau armistițiu în conflictul nesoluționat dintre cele două școli și trei patriarhii.

Că acest risc era unul real, nu numai ipotetic, o arată al doilea sinod de la Efes (449, așa-numitul „latrocinium” sau „sinod tâlhăresc”), în care Dioscor al Alexandriei (444–451) l-a reabilitat pe monofizitul Eutihie condamându-i pe Flavian al Constantinopolului și pe antiohienii Domnus al Antiohiei, Teodoret al Cyrului și Iba al Edessei. Efes II devenea un nou triumf al Alexandriei, dar unul de scurtă durată. Pentru că de data aceasta Alexandria nu mai avea sprijinul Romei; dimpotrivă, ea sfidase Roma, refuzând să accepte „Tomosul” dogmatic diofizit al papei Leon cel Mare către Flavian al Constantinopolului. Dictatura Alexandriei riscând să ducă la rup-tura comuniunii cu Roma și amenințând unitatea Imperiului, împăratul Marcian a convocat în octombrie 451 Sinodul IV Ecumenic de la Chalcedon, menit să reechilibreze situația. Acesta l-a depus pe Dioscor, i-a reabilitat pe antiohienii Teodoret și Iba (sesiunile 10 și 12), a primit „Tomosul” diofizit al papei Leon și a adoptat o genială formulă hristologică de sinteză care proclamă în Hristos existența unui singur subiect — o unică ipostasă sau persoană — în două naturi sau ființe unite în mod neîmpărțit și nedespărțit, neschimbat și necontopit. Hristos nu e, așadar, nici două ipostase sau două persoane — ceea ce însemna divizarea Lui — nici o singură natură sau ființă — ceea ce însemna contopirea Lui. În Răsărit însă, Chalcedonul a părut a fi un triumf al Romei, o revanșă a Antiohiei și o trădare a lui Chiril al Alexandriei. Așa se face că episcopatul oriental egiptean, sirian și palestinian a intrat în schismă, acuzând pe Leon și Chalcedonul diofizit de „nestorianism” și fixându-se — prin intermediul lui Sever al Antiohiei († 538) și Filoxen al Mabbugului († 523) — pe formula hristologică „miafizită” (nu „monofizită”, care era poziția radicală a lui Eutihie) sau pe un chirilianism strict (un „fundamentalism chirilian”, după expresia părintelui J. Meyendorff, întrucât canoniza arbitrar poziția „adevărului” Chiril dinainte de reconcilierea din 433 considerată un „compromis” tem-

porar). Schisma Orientului chirilian a produs un imens haos în Imperiul roman, iar împărații vor face eforturi constante de a restabili unitatea religioasă fracturată a Imperiului. Chalcedonul va fi anulat în 476, suspendat între 482–518, restaurat în fine oficial în 518. După un dialog teologic eșuat cu „miafizii” severieni la Constantinopol în 532, Iustinian (527–565) va încerca o reconciliere cu aceștia pe baza unui compromis: severienii să nu mai condamne formal Chalcedonul, în schimb chalcedonienii vor condamna pe lângă Nestorie așa-numitele „Trei Capitoale”. Acestea reprezentau persoana și scrierile principalilor reprezentanți ai școlii antiohiene și critici ai hristologiei alexandrine chiriliene: Teodor al Mopsuestiei († 428), Teodoret al Cyrului († cca 460) și Iba al Edessei († 457). Iustinian va condamna el însuși „motu proprio” cele „Trei Capitoale” întâi prin două decrete proprii (543/544 și 551) și apoi prin intermediul Sinodului V Ecumenic de la Constantinopol (mai–iunie 553). În definiția sa, acesta din urmă va transcrie „tale quale” anatemele la adresa celor „Trei Capitoale” din decretul lui Iustinian din 551 (*Homologia pisteos*). Contribuția teologică reală și valabilă a lui Iustinian validată de Sinodul V Ecumenic a stat în primul rând în efortul de a demonstra severienilor că formula de la Chalcedon a distincției celor două firi în Hristos nu contrazice teologia chiriliană a unității ipostasei divine a lui Hristos („Unul din Sfânta Treime Care S-a întrupat și a pățimit în trup”) și că formulele chiriliene omise la Chalcedon („din două firi” și „o unică fire întrupată a Cuvântului”) pot primi o interpretare chalcedoniană. Nu era însă o sinteză reală și o hristologie integrală, pentru că reconcilierea cu tradiția alexandrină se făcea cu prețul condamnării în bloc a teologiei antiohiene. Iustinian, care a impus despotic această linie unilaterală Bisericii, a întreprins aceasta prin două gesturi inacceptabile și care au scandalizat întreg Occidentul latin: a revizuit trecutul, condamnând pe baza unor citate scoase din context persoane decedate în comuniune cu Biserica sau reabilite de un Sinod Ecumenic anterior, și a sacrificat pe altarul politicii sale o întreagă tradiție teologică, tradiția antiohiană stigmatizată ca „nestoriană”, ceea ce a dus la o sărăcire a teologiei Bisericii (amputate de

un „plămân”). Sinodul V Ecumenic nu mai exprima întreaga Biserică. De altfel aceste gesturi nu și-au atins obiectivul: nu i-au făcut pe orientalii severieni să accepte Chalcedonul, au provocat o schismă de peste un secol în Occident și i-au îndepărtat definitiv de Chalcedon pe orientalii fideli tradiției antiohiene, între care se numărau și creștinii Bisericii Răsăritului din Imperiul persan.

Opțiunile teologice și hristologice ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan s-au jucat la Edessa. Aici Qiyore († 436), directorul școlii siriace, inițiase un vast program de traducere în limba siriacă a comentariilor biblice ale lui Teodor al Mopsuestiei, fapt prin care eruditul episcop va deveni pentru Biserica Răsăritului din Persia „Fericitul Tâlcuitor”, Comentatorul prin excelență, principala autoritate teologică. Din motive personale și din oportunism, episcopul Edessei Rabula (412–435) — ca ulterior Filoxen (440–523) — trecuse în tabăra chiriliană și declanșase în urma Sinodului de la Efes o campanie de condamnare și distrugere a scrierilor lui Teodor și de persecuție a adeptilor lui. În ciuda reabilitării la Chalcedon (451) a episcopului Iba al Edessei (435–457), care fusese condamnat de sinodul „tâlhăresc” de la Efes (449), chirilienii sprijiniți de oficialitățile imperiale vor impune în cele din urmă închiderea definitivă a Școlii de la Edessa în 498. Ultimul ei director, eruditul poet Narsai, se refugiase încă din 476 la Nisibis în Imperiul persan, unde, sprijinit de episcopul Barsauma de aici, favorit al regelui persan Peroz, va reînființa Școala perșilor. Aceasta va cunoaște o perioadă de mare înflorire devenind o veritabilă Universitate de studii biblice și aristotelice (din al cărei program se va inspira în „Instituțiile” sale latinul Cassiodor, † 580). Sinodul de la Beit Lapat din 484 condus de Barsauma și al IV-lea Sinod general de la Beit Edrai din 486 sub catolicosul Mar Aqaq au adoptat o serie de decizii care marcau pentru prima dată oficial separația limpede a Bisericii Răsăritului din Persia atât de Biserica chalcedoniană din Imperiul roman, cât și de cea orientală chiriliană. Sinodul a adoptat acum nu „nestorianismul”, cum se scrie în vechile manuale și studii confesionale, ci prima mărturisire hristologică strict diofizită de tip antiohian — Hristos e două firi și o

singură persoană — (a se vedea mai jos studiul lui D. Miller) și-și reafirma fidelitatea față de Teodor al Mopsuestiei și tradiția școlii antiohiene. Aceste două elemente vor fi reafirmate ulterior în Sinoadele generale din anii 544, 554, 576, 585, 596, 605, 612 (ale căror decizii sunt cuprinse în așa-numitul *Synodicon Orientale*), Biserica Răsăritului din Persia trebuind astfel să fie numită mai degrabă „teodoriană” decât „nestoriană”. Fixarea pe formula diofizismului strict: Hristos e două *qyane/physeis* și o unică *parsopa/prosopon*, nu însă și o unică *qnoma/hypostasis*, și dezvoltarea ei ulterioară în formula pretins „nestoriană”: Hristos e două *qyane*, două *qnome* și o unică *parsopa* (unde *qnoma/hypostasis* nu are însă sensul chalcedonian de ipostasă autosubzistentă, ci doar acela vasilian de subzistență individuală a unei firi concrete) se explică prin reacția defensivă față de două serii de împrejurări. În primul rând, prin avansul și propaganda intensă în Persia a sirienilor iacobiti antichalcedonieni „monofiziți”; persecutați în Imperiul roman, ei se vor refugia în valuri succesive între anii 521–526, 536–543, 555–567, creând ierarhii și comunități bisericești siriene paralele⁷² și centre monahale, puternice nuclee misionare. În al doilea rând, prin crizele interne provocate de „deviaționismul” sau înclinația spre chalcedonism și monofizism a unor importanți lideri spirituali, cum au fost Henana, conducătorul „eretic” al Școlii din Nisibis (572–610) condamnat de catolicosul Sabrisho I (596–604) sau ascetul și episcopul Sahdona/Martyrius din Mahoze d-Arewan (cca 635–640) condamnat de catolicosul Mar Ishoyahb III (649–659) pentru erezia „unicei ipostase”. Nu trebuie uitat faptul că drept urmare a influenței la curtea lui Khosraw II (590–628) a medicului Gabriel Sigar trecut la monofizism, Biserica Răsăritului din Persia nu și-a putut alege un catolicos timp de două decenii. Între 609–628 conducerea Bisericii a preluat-o eruditul și austerul monah Babai Rabba (cel Mare, † 628) care a încercat să impună o direcție teologică conservatoare polemic defensivă:

⁷² Ostilitatea între cele două confesiuni siriene era așa de intensă încât a dus la crearea în limba siriacă inclusiv a două tipuri de scriere și de vocalizare diferite: unul nestorian-caldeean, altul iacobit.

extremismului miafizit i-a răspuns la fel de radical insistând într-un sens radical diofizit (nu „nestorian” în sens de „adopțianist”!)⁷³ pe necesitatea mărturisirii a două *qnomel* „ipostase” în Hristos, cu refuzul teoriei „unicei ipostase compuse” a Chalcedonului și a lui Henana. Susținut de puternica partidă monahală conservatoare antimonofizită de la mănăstirea sa de pe Muntele Izla (la nord de Nisibis), Babai a reușit să-și impună formula hristologică în Sinodul din 612 (care face și prima referire la Nestorie într-un document oficial al Bisericii Persiei), iar adepții săi vor declanșa o adevărată campanie („vânătoare de vrăjitoare”) împotriva celor ce îndrăzneau să susțină alte puncte de vedere în acele vremuri tulburi.

Începutul secolului VII a fost într-adevăr o perioadă dramatică în istoria Orientului Apropiat. În anul 602 împăratul Mauricius de la Constantinopol fusese asasinat de crudul uzurpator Focas (602–610). Ultimul mare șah sasanid Khosraw II (590–628), care obținuse tronul cu sprijinul lui Mauricius și era legat de el printr-un tratat de prietenie și alianță, declanșează în 665 un amplu atac asupra Imperiului roman: pe 613 trupele persane ocupă Antiohia și Siria romană, pe 5 mai 614 devastează Ierusalimul și răpesc Sfânta Cruce, în 615 ajung la Bosfor, iar în 619 cuceresc Egiptul. Noul împărat Heraclie (610–641) declanșează o contraofensivă de proporții prin Armenia, veritabilă „cruciadă” și război religios, Constantinopolul reușește în vara lui 626 să reziste asediului conjugat avaro-persan, iar Heraclie își continuă ofensiva pe teritoriul persan zdrobind armata persană lângă Ninive (12 decembrie 627). În primăvara lui 628 Khosraw II este asasinat, iar noul rege copil se supune bazileului, care se întoarce în triumf la Constantinopol în 629 și la Ierusalim în 630 unde reînălță

⁷³ „În definitiv, la un examen mai amplu, hristologia nestoriană ne apare mult mai puțin îndepărtată de hristologia chalcedoniană decât are reputația. Întemeiată pe definiții ale naturii, ipostasei și persoanei diferite de cele ce au prevalat în teologia «apuseană», ea propune o noțiune de «mod de uni-re» care fără îndoială nu se suprapune nemijlocit pe cea a Chalcedonului. Dar poate că traduceri oportune ar putea reduce această noțiune la aceea a ortodoxiei catolice” (É. AMANN, *Dictionnaire de théologie catholique* XI/1, 1931, col. 301–302).

Sfânta Cruce. La Alep în 630 Heraclie primește delegația Bisericii Răsăritului condusă de catolicosul Mar Ishoyahb II (628–645) recent ales după o vacanță patriarhală de 20 de ani, și celebrează cu el solemn pe baza Chalcedonului „unirea” religioasă între Biserica Răsăritului și Biserica Constantinopolului. Situația nu va dura însă, pentru că după moartea profetului Mahomed în 632 arabii unificați inițiază o amplă invazie cu importanță decisivă în istoria universală: în opt ani doar (între 634–642) Imperiul roman scindat de disputele religioase legate de monoenergism și monotelism pierde succesiv Palestina, Siria și Egiptul și e amenințat în însăși existența lui. În februarie 638, bătrânul patriarh Sofronie predă Ierusalimul califului Umar. O înfrângere catastrofală înregistrează și armata persană, iar în 635–640 arabii ocupă întreaga Mesopotamie; în 650 este lichidată și ultima rezistență persană în provincia Fars.

Venirea arabilor a fost întâmpinată favorabil de creștinii din fostul Imperiu persan. Bucuroși că au scăpat de politeismul unui stat păgân și de persecuțiile lui, s-au simțit evident mai aproape de monoteismul și etica islamică, mai ales că, în ciuda unor raporturi uneori dificile cu noile autorități, timp de câteva generații creștinii siro-orientali s-au bucurat de respect și protecția cu restricții a libertății religioase în schimbul achitării unor taxe și impozite suplimentare. Fiind cea mai bine tolerată Biserică de islam, Biserica Răsăritului cunoaște în secolele VII–IX perioada ei de maximă înflorire misionară, culturală și monahală.

Biserica Răsăritului a fost probabil cea mai misionară Biserică din istoria creștinismului. Pe drumul mătășii și pe cel al mirodeniilor, monahii și clericii ei au răspândit creștinismul într-o veritabilă „epopee misionară” spre India — unde creștinii Sfântului Toma i-au aparținut până la venirea portughezilor în secolul XV — și spre Asia Centrală, Mongolia, Tibet și China. În 1625 s-a descoperit la Siangfu, capitala Chinei de nord sub dinastia Tang (618–906), o stelă de piatră neagră de 2,36 m înălțime, 86 cm lățime și 25 cm grosime și cântărind 2 tone, pe care se aflau inscripționate 1780 de caractere chinezești, iar la bază și pe laturi 50 de cuvinte și 75 de

nume în scrierea siriacă estranghela. Datată în anul 781 d.Hr., inscripția comemora prima sosire a misionarilor sirieni în China în anul 635. Inițial favorizat, creștinismul a fost persecutat apoi în 698–705 și 845, dispărând la sfârșitul secolului IX, dar fiind reintrodus ulterior în 1063 și sub mongoli, unde e găsit de Marco Polo în 1275, care ne spune că hanul Kublai (1260–1294) a creat un departament pentru creștini (Biserica asiriană avea două arhiepiscopii). În 1281 e ales catolicos un mongol convertit sub numele Mar Yahbalah III (1281–1317), cunoscut pentru ambasada trimisă în Europa prin monahul tot mongol Rabban Sauma pentru a încheia o alianță între mongolii încă netrecuți la islam și creștini. Biserica Asiriană a Răsăritului cunoaște acum apogeul maxim, numărând 250 de episcopii grupate în 30 de mitropolii și întinzându-se din Cipru până în Mancuria, și din Turkestan până în Malabar și Java⁷⁴.

⁷⁴ Biserica Răsăritului va primi însă lovituri nimicitoare odată cu convertirea în 1295 a dinastiei mongole la islam, cu ciuma neagră și, mai cu seamă, datorită cruzimii masacrelor lui Timur Lenk (1370–1405). Pentru a putea supraviețui, creștinii asirieni s-au repliat apoi timp de patru secole în munții Kurdistanului. De aici încă în 1503 Mar Eliyya V hirotonea mitropoliți pentru India, Java și China. Din aceleași motive, începând din 1450 patriarhia va deveni ereditară fiind transmisă într-o sigură familie de la unchi la nepoți. Tot acum asirienii încep să devină ținta misiunilor catolice. În 1552 e hirotonit la Roma primul patriarh caldeean unit, ceea ce a constituit începutul unei complicate și lamentabile perioade de dezbinare internă, pe fondul unei decadente accentuate, creștinii asirieni fiind divizați până azi în două Biserici: un patriarhat neunit, intitulat oficial Biserica Asiriană a Răsăritului, și altul unit cu Roma și intitulat Biserica Caldeeană a Răsăritului. În secolul XIX misiunilor catolice li s-au adăugat cele protestante și anglicane. Imperiul țarist avansează și el în zona transcaucaziană și emite pretenții de protecție asupra populațiilor creștine. Retragerile trupelor ruse se soldează mereu cu represalii și masacre al căror instrument la instigațiile otomane vor fi în 1843–1846, 1894–1898 și 1916–1918 triburile sălbatice ale kurzilor. Între 1916–1918 are loc, planificat de Junii turci, holocaustul creștin armean, sirian și grec din Asia Mică urmat de deportări și emigrări. Din peste 5.000.000 de creștini în 1900, vor rămâne în zonă în 1922 abia 700.000, circa 2.000.000 fiind uciși. În masacre a pierit circa o treime din populația asiriană, căreia tratatul de la Lausanne nu i-a recunoscut oficial statutul de minoritate (pentru detalii, cf. www.atour.com/holocaust). Pe 3 martie 1918 a fost asasinat de kurzi catolicosul Mar Shimun XIX Benyamin. Majoritatea supraviețuitorilor fug spre sud, în Irakul aflat sub protecție britanică. Sfârșitul mandatului britanic în 1933 conduce la un masacru

În plan cultural, elita siro-orientală (literați, medici, filozofi) a jucat un rol esențial la Bagdad în traducerea în limba arabă a patrimoniului cultural grec antic în cadrul așa-numitei Dar al Hikmah create în 830.

O înflorire unică în felul ei va cunoaște în secolele VII și VIII și viața monahală și mistica⁷⁵: spre sfârșitul secolului VII activează în Beit Huzaye trei remarcabile figuri duhovnicești de origine din Beit Qatraye: Dadisho, Shemun d-Taibuteh și Mar Ishaq al Ninivei; iar în prima jumătate a secolului VIII își desfășoară viețuirea duhovnicească alți doi uimitori mistici siro-orientali: Yohannan Saba sau din Dalyatha († cca 760) și Yawsep Hazzaya († cca 770). Radicalismul mistic și unele exprimări îndrăznețe din scrierile acestora din urmă va alerta ierarhia care-i va condamna într-un sinod din 786–787 sub catolicosul Mar Timateos I, veritabil „proces al misticilor”, condamnare revocată însă de succesorul său Mar Isho Bar Nun

în care peste 3000 de persoane pier, ceea ce a dus la exodul în diasporă al majorității comunității. Catolicosului Mar Shimun XXI i se retrage cetățenia irakiană și se stabilește la San Francisco unde va fi asasinat în 1973. Decizia sa de a trece la calendarul îndreptat a dus la schisma episcopilor rămași în Irak care au chemat la Bagdad pe mitropolitul asirian din India, iar acesta le-a hirotonit trei episcopi. În 1976 e ales catolicos episcopul Teheranului cu numele Mar Dinkha IV cu sediul din 1994 la Morton Grove (Illinois, lângă Chicago). După secole de completă izolare și decenii de marginalizare ecumenică, datorate rezistenței tenace a clișeului „nestorian” aplicat abuziv venerabilei Biserici Asiriene a Răsăritului, Biserică a martirilor și misticilor, în noiembrie 1994 Mar Dinkha semnează cu papa Ioan Paul II o declarație hristologică comună și Sinodul creează o Comisie pentru dialog ecumenic inițind prin intermediul Fundației „Pro Oriente” din Viena tratative de unire cu Biserica Caldeeană Unită cu Roma și cu Bisericile siro-occidentale iacobite („monofizite”) (cf. mai jos, p. 462, n. * și **). Actualmente Biserica Asiriană a Răsăritului numără circa 350.000 de credincioși și 16 episcopi, risipiți în Irak, Iran, Siria, Liban, SUA (cca 100.000), Australia și India. Biserica Caldeeană numără 325.000 de credincioși și zece episcopi în Irak, a patru episcopi în Iran, patru în Orientul Apropiat și circa 150.000 de credincioși în SUA.

⁷⁵ Cf. G. BLUM, „Nestorianismus und Mystik. Zur Entwicklung christlich-orientalischer Spiritualität in der ostsyrischen Kirche”, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 93 (1982), p. 273–294; „Vereinigung und Vermischung. Zwei Grundmotive christlich-orientalischer Mystik”, *Oriens christianus* 63 (1979), p. 41–60; „Christlich-orientalischer Mystik und Sufismus”, în: *III-Symposium Syriacum (OCA 221)*, 1983, p. 261–271.

(823–827). În fine, în secolul X a viețuit Rabban Yawsep Busnaya († 979 la 110 ani) ale cărui viață și învățatură au fost fixate în scris într-o biografie spirituală scrisă de Yohannan bar Kaldun. După secolul X nu se mai înregistrează figuri spirituale similare, accentul căzând pe supraviețuire și conservarea tradițiilor într-un mediu din ce în ce mai ostil. După o scurtă renaștere în secolul XIII, literatura siro-orientală dispare practic și ea odată cu loviturile devastatoare primite de la mongoli.

Sfântul Isaac Sirul pe fundalul Bisericii Răsăritului din secolele VII–VIII

Prima jumătate a secolului VII din viața Bisericii Răsăritului a fost trăită într-o tensiune eshatologică sub semnul apropierii sfârșitului lumii. Ea văzuse în Orientul Apropiat prăbușirea în câteva decenii a două imperii, sasanid și romano-bizantin, și instalarea noii puteri mondiale a islamului. Figura dominantă a fost incontestabil catolicosul Mar Ishoyahb III cel Mare (580–659)⁷⁶, în al cărui timp se situează și anii de tinerețe și de formare ai Sfântului Isaac Sirul. Născut în jurul anului 580 într-un sat din Adiabena, Ishoyahb s-a format la Școala de la Nisibis unde a trăit în 596 criza provocată de învățământul reformator al directorului ei din anii 572–610, Henana din Adiabena. Acesta încercase să schimbe paradigma teologică de bază a teologiei Bisericii din Persia, reprezentată de canonul teologiei și comentariilor biblice ale lui Teodor al Mopsuestiei, înlocuindu-le cu propriile sale comentarii biblice inspirate din alegorismul lui Origen și mistica lui Evagrie, cu un puternic accent pus atât pe unirea sufletului cu Dumnezeu (pentru care a fost acuzat de panteism), cât și pe unirea naturilor divină și umană în ipostasa compusă a lui Hristos (pentru care a fost acuzat de chalcedonism). Ierarhia oficială a reacționat decis prin Sinoadele din 585, 596 și 605 reafirmând autoritatea lui Teodor al Mopsuestiei și o hristologie

⁷⁶ Cf. J.M. FIEY, „Išoyaw le Grand. Vie de catholicos nestorien Išoyaw III d'Adiabene”, *OCP* 35:2 (1969), p. 305–333 și 36:1 (1970), p. 5–46.

strict diofizită. În 595, 300 din cei 800 de elevi ai Școlii, printre care și tânărul Ishoyahb, au părăsit în semn de protest Nisibisul, stabilindu-se la Balad. Ishoyahb intră mai apoi în proaspăt întemeiata mănăstire Beit Abe din Adiabena. Această faimoasă mănăstire care a jucat un rol esențial în viața Bisericii Răsăritului — și a cărei amplă istorie duhovnicească o va scrie în secolul IX Toma din Marga — fusese întemeiată de monahul Yakub plecat din cel mai important centru monahal al Bisericii Răsăritului care era vestita mare mănăstire de pe Muntele Izla (la nord de Nisibis). Aceasta fusese întemeiată în 571 de marele ascet și reformator al monahismului siro-oriental Abraham din Kashkar († 588, în vârstă de 85 de ani) care i-a dat și faimoasele Reguli care-i poartă numele, organizând-o după modelul „lavrelor” egiptene din Sketis: colonii cu viață semianahoretică. După moartea lui Abraham, mănăstirea a fost condusă de Dadisho și apoi de cunoscutul ascet și teolog Babai cel Mare († 628). Rigorismul și temperamentul violent al lui Babai, promotorul reacției conservatoare în Biserica Răsăritului, au dus însă la plecarea unor monahi de pe Muntele Izla, printre care și Yakub, întemeietorul mănăstirii Beit Abe.

Secolul VII a fost o perioadă dificilă pentru Biserica Persiei. Aceasta căzuse în dizgrația regelui Khosraw II care a interzis în anii 609–628 alegerea unui catolicos. Influența „monofiziților” atinsese cote alarmante. În jurul anului 628 aceștia înființaseră o mitropolie siro-occidentală „monofizită” la Takrit și înființaseră la nord de Ninive mănăstirea Mar Mattai, centrul propagandei „monofizite”. În condiții dramatice determinate de înfrângerea zdrobitoare a perșilor de către romano-bizantini în decembrie 627 lângă Ninive și asasinarea lui Khosraw II, Biserica Răsăritului și-a putut alege în sfârșit un catolicos în persoana lui Mar Ishoyahb II din Gdala (628–645), fost coleg de școală la Nisibis și refugiu cu Ashoyahb din Adiabena. Noul catolicos l-a numit pe acesta din urmă episcop al Ninivei, reușind cu mare dificultate să-l impună în fața locuitorilor de aici care doreau un localnic și au declanșat împotriva lui o violentă campanie de denigrare. Noul episcop al Ninivei a reușit să contracareze cu succes propaganda mono-

fizită de la Mar Mattai („cuibul Satanei”) care se extinsese chiar și în orașul său. Refuză însă ulterior să accepte scaunul de mitropolit al Adiabenei din Erbil. Acesta e ocupat de un oarecare Makkiha care însă apostaziază și trece în jurul anului 635 la „monofiziți”. Acum Ishoyahb acceptă scaunul de mitropolit al Adiabenei. Principala preocupare a anilor petrecuți de Ishoyahb la Erbil a fost, pe de o parte, contracararea extinderii influenței „monofizite” puternice încă în zonă, iar, pe de altă parte, demascarea „deviaționiștilor” care înclinau din interiorul Bisericii Răsăritului spre „erezia” chalcedoniană a unicei ipostase compuse: episcopii Chiriac al Nisibisului și Sahdona/Martyrius din Mahoze d-Arewan vor fi denunțați, atacați și excomunicați (Chiriac va muri înainte, dar Sahdona va fi obligat să se autoexileze lângă Edessa). Pe lângă aceste crize doctrinare, Biserica Răsăritului s-a văzut confruntată — în condițiile prăbușirii Imperiului sasanid și invadării arabe a Orientului Apropiat — cu afirmarea unor tendințe autonomiste și secesioniste din partea unor provincii. Mesopotamia centrală, așa-numita Beit Aramaye, cu orașele imperiale Seleucia-Ctesifon, fusese ocupată de arabi în 635, iar Emeh, urmașul lui Ishoyahb pe scaunul episcopal al Ninivei, deschisese și el în 637 porțile orașului arabilor al căror favorit va deveni, ajungând cu sprijinul lor catolicos între 645–649. Rezistența antiarabă a continuat însă până în 651 în Beit Persaye (Fars, leagănul dinastiilor iraniene). Când mitropolitul Adiabenei va fi ales catolicos în 649 ca Ishoyahb III (649–659), mitropolitul Shemun din Rev-Ardashir cu episcopii săi a refuzat să se supună noului catolicos și și-a proclamat autocefalia. Ei vor fi urmați și de episcopii din Beit Qatraye care vor cere hirotonia episcopilor lui Shemun din Rev-Ardashir, nu lui Ishoyahb de la Ctesifon. Catolicosul reacționează prompt și în 649 ține un sinod în care-i declară depuși pe episcopii schismatici. În colecția epistolelor lui Mar Ishoyahb III ni s-au păstrat cinci scrisori⁷⁷ adresate laicilor (nr. 17–19) și monahilor (nr. 20–21) din Qatar; acestea le cer laicilor să iasă din

⁷⁷ Ed. R. Duval: *Isoyahb III patriarcha. Liber epistularum* (CSCO 11–12), 1904, p. 260–283 (p. 188–204).

comuniune cu episcopii răzvrățiți, iar monahilor refugiați să reziste în fața represaliilor și persecuțiilor. Cu toate acestea, schisma a continuat, ba chiar s-a adâncit sub urmașul lui Ishoyahb III, ucenicul său apropiat încă de la Beit Abe, noul catolicos Mar Giwargis (Gheorghe) I care a păstorit între 649-685⁷⁸. În 666 episcopii din Beit Qatraye se revoltă la rândul lor împotriva mitropolitului din Rev-Ardashir și se proclamă mitropolie autocefală. Pentru a soluționa schisma incipientă, Mar Giwargis a călătorit personal în îndepărtatul Qatar și în mai 676 a ținut pe insula Dayrin (actualmente Bahrain) din Golful Persic un sinod de reconciliere. Sinodul a promulgat 19 canoane⁷⁹ extrem de interesante pentru că, citite în negativ, ne permit să ne formăm o imagine despre creștinismul și Biserica din Qatar, regiunea în care s-a născut și format Sfântul Isaac. Canoanele au conținut pastoral, moral și misionar și reamintesc episcopilor (1-5, 10, 11, 19) datorită predicării Evangheliei, învățării și îndreptării credincioșilor, stabilesc regulile de alegere a episcopilor (3), de alegere și conduită a clericilor (7, 8, 10) și monahilor (obligați să cunoască Scriptura, 12), iar laicilor li se fixează reguli privitoare la căsătoria legitimă („în fața crucii”, 13), li se impune evitarea unirilor cu păgânii (14), a poligamiei (16) și li se reaminteste obligația rugăciunii comunitare zilnice dimineața și seara (15) și a unui comportament adecvat duminica după Liturghie (17) care, săvârșită de episcop, e centrul vieții creștine. Creștinii din Beit Qatraye — regiune cu relații comerciale intense cu India și cunoscută pentru producția de perle — trăiesc, așadar, într-un mediu cosmopolit, alături de evrei, arabi și păgâni, tentați de păgânism, erezie și indisciplină (inclusiv la nivelul clericilor și monahilor). Încă de la începutul secolului VIII creștinismul începea să dispară rapid din regiune, așa cum se întâmplase încă de pe vremea catolicosului Ishoyahb III cu creștinii arabi din Uman (sudul peninsulei ara-

⁷⁸ Cf. D. BUNDY, articolul „Georges Ier de Kaphra”, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique* 20 (1983), col. 625-627.

⁷⁹ Păstrate în *Synodicon Orientale*, ed. J.B. Chabot, 1902, p. 215-226 (480-490). Analiza lor la P. BETTILOLO, 1985, 1990², p. 17-18, și CHIALLÀ, 2002, p. 29-31.

bice), care trecuseră la islam, apostazie determinată de taxele speciale pentru creștini, dar facilitată și de disputele bisericești.

În Beit Qatraye, regiune care a dat în secolul VII Bisericii Răsăritului mulți monahi erudiți, s-a născut în jurul anului 620 și Sfântul Isaac. Potrivit notiței publicate de Rahmani, aici și-a format Isaac profunda erudiție scripturistică și patristică, și tot aici a intrat în monahism și a devenit învățător (*malpana*), o funcție extrem de importantă în Biserica Răsăritului care avea un excelent sistem de școli bisericești cu regim strict, cvasi-monahal⁸⁰. Potrivit reconstituirii ipotetice, dar extrem de probabile a lui Dana Miller⁸¹, în 649 în dezordinile care au însoțit alăturarea episcopilor din Beit Qatraye schismei autonome a mitropolitului din Beit Persaye, e foarte plauzibil ca Isaac să-și fi părăsit ținutul natal stabilindu-se pentru un timp la monahii dintr-o altă regiune, probabil în ținutul muntos din Beit Huzaye (sud-vestul Iranului de azi), unde se va și retrage după demisia sa din scaunul de episcop. Când tulburările s-au mai potolit, Isaac va fi revenit în Beit Qatraye viețuind aici ca singuratic. Aici l-a găsit probabil în anul 676 catolicosul Mar Giwargis venit să soluționeze schisma episcopilor din Qatar. În semn de unire între cele două Biserici, auzind de erudiția și sfințenia acestuia de la ruda sa Gabriel Qatraya, care era exeget la Școala din Seleucia-Ctesifon, catolicosul l-a luat cu sine pe Isaac în Beit Aramaye hirotonindu-l la faimoasa mănăstire Beit Abe episcop al Ninivei. Scaun sufragan al mitropoliei Adiabenei din Erbil, Ninive se afla în zona critică supusă presiunii propagandei „monofizite” cu centrul la mănăstirea Mar Mattai. După numai cinci luni de păstorie însă, Mar Isaac și-a dat demisia retrăgându-se ca ascet singuratic între anahoreții din zona muntoasă Matut din Huzistan (Beit Huzaye). Motivele reale ale demisiei, ocolite de notița publicată de Rahmani, sunt sugerate de notița lui Ishodenah. Acesta vorbește, extrem de plauzibil — dată fiind experiența anterioară a catolicosului Ishoyahb III când a fost numit la rândul său episcop al Ninivei în 629 sau de cazurile

⁸⁰ Cf. D. MILLER, 1984, p. LXVI.

⁸¹ *Ibid.*, p. LXVII-LXX.

similare ale predecesorului și succesorului lui Isaac pe același scaun din Ninive — de gelozia locuitorilor „dinăuntru”, respectiv din Mesopotamia, față de un venetic venit din îndepărtatul și schismaticul Qatar. La acest motiv s-a mai adăugat desigur și faptul că Isaac îi va fi dezamăgit desigur pe nini-venteni și prin aversiunea lui declarată față de zelul excesiv și disputele dogmatice⁸², neangajându-se în combaterea și polemica deschisă cu „monofiziții” din eparhie, la care se așteptau ei. Ba chiar, prin poziția sa hristologică moderată, se prea poate să fi fost acuzat de-a dreptul de cripto-chalcedonism (ca odinioară Henana sau Sahdona). Numele lui Mar Isaac nu apare în orice caz, ca de altfel nici cel al predecesorului și succesorului său, în dipticele mitropoliei Adiabenei⁸³. Tot ce știm precis despre Mar Isaac al Ninivei e că a locuit mulți ani ca anahoret pe Muntele Matut din Huzistan în rugăciune, studiu și scris. Pierzându-și vederea din pricina cititului intens, s-a retras la mănăstirea cea mai apropiată, cea a lui Rabban Shabur († sfârșitul secolului VII), de pe Muntele Sushtar, unde pentru erudiția, blândețea și smerenia lui era numit „al doilea Didym”, și unde a și murit la adânci bătrâneți și a fost îngropat cândva în jurul anului 700 d. Hr. În urma lui, scrie notița tipărită de Rahmani, a rămas un amplu corpus de scrieri duhovnicești, în parte dictate ucenicilor săi după orbire, cu-

⁸² Cf. *Cuvântul* 50, ed. Bedjan = *Cuvântul* 58, ed. Theotokis (*FR X*, p. 297 sq) intitulat: *Despre vătămarea din partea zelului celui nebun care socotește că lucrează pentru Dumnezeu*: „Omul zelos nu ajunge niciodată la pacea minții. Iar cel lipsit de pace e lipsit și de bucurie. Căci dacă pacea e numită sănătatea desăvârșită a minții, cel ce are zel rău boalește de o boală grea. O, omule, care socotești să folosești zelul tău împotriva bolilor străine, tu alungi prin aceasta sănătatea din sufletul tău”. Sau în *Cuvântul* 7, ed. Theotokis (*FR X*, p. 63): „Ferește-te de discuțiile despre dogme, ca de un leu înfuriat. Să nu intri în acestea nici cu credincioși ai Bisericii, nici cu cei străini”.

⁸³ *Ibid.*, p. 515: „Din punct de vedere hristologic, Sfântul Isaac era probabil între moderații Bisericii din Persia, dar cuvintele sale aspre la adresa zelului nebunesc atestă dezgustul său puternic față de practicile de «vânătoare de vrăjitoare» ale extremiștilor și, astfel, tensiunile acute din sânul Bisericii din Persia. Din mijlocul acestor curente, Sfântul Isaac a urcat pe muntele înalt al liniștirii unde a așternut pentru noi cuvintele sale pline de harul Duhului Sfânt.”

prins în „cinci volume pline de dulce învățătură”. Catalogul versificat al cărților autorilor siro-orientali, întocmit de Abdi-sho din Nisibis († 1318), vorbește de „șapte volume [*penqyatha*] despre viețuirea duhovnicească, taine dumnezeiești, judecată și providență”⁸⁴. Din toate acestea au ajuns până la noi un număr de 156 de „Cuvinte” grupate în trei părți (82 + 40 + 17), ultimele două fiind descoperite foarte recent, iar a treia fiind încă inedită. Ele toate vorbesc despre un itinerar ascetic și contemplativ riguros, menit să-l conducă pe monahul „singular” (anahoret sau eremit) de la nevoița ascetică fizică la cea interioară și de aici la simțirea iubirii și milei infinite a lui Dumnezeu. E ceea ce arată succint următoarele celebre fragmente din cele trei „cuvinte” ale Părții I:

„Săvârșirea întregului drum stă în acestea trei: în pocăință, în curăție și în desăvârșire.

Ce este pocăința? Părăsirea celor de mai înainte și întristarea pentru ele.

Și ce este curăția pe scurt? Inima plină de milă pentru toată firea zidită.

Și ce este desăvârșirea? Adâncul smereniei, care este părsirea tuturor, atât a celor văzute, cât și a celor nevăzute. Prin cele văzute înțeleg pe toate cele simțite, iar prin cele nevăzute, pe cele gândite [inteligibile]. Atunci ești în afara grijii de ele.

Ce este pocăința? Inima zdrobită și smerită; moartea îndoită, de bunăvoie, față de toate.

Și ce este inima plină de milă? Arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni, pentru păsări, pentru dobitoace, pentru draci și pentru toată făptura. În acest caz, gândul la acestea și vederea lor fac să curgă din ochi și-roaie de lacrimi. Din mila multă și apăsătoare ce stăpânește inima și din stăruință, inima se micșorează și nu mai poate răbda sau auzi, sau vedea vreo vătămare, sau vreo întristare cât de mică, ivită în vreo zidire. Și pentru aceasta aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul și pen-

⁸⁴ ASSEMANI, *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 104.

tru cele necuvântătoare și pentru dușmanii adevărului și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziți și iertați; la fel și pentru firea celor ce se târăsc pe pământ. O face aceasta din multa milostivire ce se mișcă în inima lui fără măsură, după asemănarea lui Dumnezeu.

Ce este rugăciunea? O liniștire și o golire a cugetării de toate cele de aici și o inimă ce-și întoarce cu desăvârșire privirea spre nădejdea plină de dor a celor viitoare. Iar cel despărțit de acestea seamănă sămânța amestecată în semănătura sa, asemenea celui ce înjugă împreună boul cu asinul.

Cum poate dobândi cineva smerenia? Prin neîncetata pomenire a greșelilor sale și prin conștiința apropierei de moarte, prin îmbrăcăminte săracăcioasă, prin alegerea locului din urmă în fiecare clipă și prin alergarea la faptele cele mai înjosite și mai de ocară în orice lucru; prin a fi totdeauna ascultător, prin tăcerea neîncetată, prin neubirea de întâlniri în adunări și prin voința de a fi necunoscut și neluat în seamă; prin a nu ține la vreun lucru după regula proprie, prin a urî vorbăria cu multe persoane, prin a nu iubi câștigurile. Și după acestea, prin disprețuirea de către minte a oricărei ocări și învinovățiri din partea vreunui om și a oricărei pizmuiri; prin a nu avea mâna sa asupra nimănui și mâna nimănui asupra sa, ci a fi singur și însingurat în cele ale sale, și a nu lua în lume grija cuiva asupra sa, afară de grija sa. Și pe scurt, la smerenie se ajunge prin înstrăinare, prin sărăcie și prin viețuirea însingurată. Acestea nasc smerenia care curățește inima.

Iar semnul celor ce au ajuns la desăvârșire este acesta: de vor fi predați de zece ori pe zi arderii pentru dragostea oamenilor, nu se vor sătura de ei. Precum a zis Moise către Dumnezeu: «De le ierți lor păcatul, iartă-l. Iar de nu, șterge-mă și pe mine din cartea în care m-ai scris» [*Iș* 32, 31]. Și precum a zis fericitul Pavel: «M-aș ruga să fiu anatema de la Hristos pentru frații mei» și celelalte [*Rm* 9, 3]. Și iarăși: «Acum mă bucur de necazuri pentru voi, cei din neamuri» [*Col* 1, 24]. Dar și ceilalți apostoli

au primit moartea în toate chipurile, în schimbul vieții oamenilor.

Iar ca sfârșit al tuturor acestora, Dumnezeu și Domnul L-a dat pentru dragostea Sa pe Însuși Fiul Său la moarte prin cruce. «Că așa de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât și pe Unul-Născut Fiul Său L-a dat la moarte pentru ea» [In 3, 16]. Nu pentru că n-a putut să ne izbăvească pe noi în alt chip, ci a voit să ne învețe prin aceasta pe noi dragostea cea folositoare. Și ne-a apropiat pe noi de Sine în moartea Unuia-Născut Fiului Său. Și dacă ar fi avut ceva mai de preț decât pe Fiul Său, și aceasta ne-ar fi dat-o ca să se afle în El neamul nostru. Și pentru dragostea Lui cea mare n-a voit să silească libertatea noastră, deși putea să o facă, ci să ne apropie de Sine prin dragostea cugetului nostru. Și Însuși Hristos a ascultat de Tatăl Său pentru dragostea Sa față de noi, ca să primească asupra Sa ocară și mâhnirea, cu bucurie, precum zice Scriptura: «În locul bucuriei ce o avea, a răbdat crucea, disprețuind rușinea» [Evr 12, 2]. De aceea a spus Domnul în noaptea în care a fost vândut: «Acesta este trupul Meu, care se dă pentru lume, spre viață; și acesta este sângele Meu care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor» [Mt 26, 26–28]. Și pentru noi zice iarăși: «Eu Mă sfințesc pe Mine» [In 17, 19].

Așa ajung și toți sfinții la această desăvârșire, când ajung desăvârșiți și se aseamănă cu Dumnezeu în izvorârea prisositoare a dragostei lor și a iubirii față de toți oamenii. Și spre acest semn al asemănării cu Dumnezeu tind toți sfinții: spre desăvârșirea în dragoste față de aproapele. Așa făceau și părinții noștri din singurătate: când ajungeau la acea desăvârșire și asemănare, primeau totdeauna în ei viața deplină a Domnului Iisus Hristos.

Despre fericitul Antonie se zice că nu socotea niciodată în sine să facă ceva care să-l folosească pe el mai mult decât pe aproapele. El avea încredințarea aceasta că câștigul aproapelui e cea mai bună lucrare pentru sine.

Și despre avva Agaton s-a spus iarăși că zicea: «Aș fi voit să aflu un bubos, să iau trupul lui și să i-l dau pe al

meu». Ai văzut dragostea desăvârșită? Chiar când era afară de sine nu suferea să nu odihnească [ospăteze] pe aproapele lui. Și avea o săpăligă și intrând un frate la el și dorind-o, nu l-a lăsat să iasă din chilie fără ea. Dar și alte de acestea sunt scrise despre unii ca aceștia.

Și de ce spun numai acestea? Mulți dintre ei și-au dat trupurile lor fiarelor și sabiei și focului pentru aproapele. Nimeni nu se poate ridica la treapta acestei iubiri, dacă nu simte în chip ascuns nădejdea sa. Și nu pot dobândi iubirea de oameni cei ce iubesc lumea aceasta. Când dobândește cineva dragostea de Dumnezeu Însuși, se și îmbracă îndată cu ea. Dar e nevoie ca cel ce a dobândit pe Dumnezeu să nu caute a dobândi împreună cu El și altceva, ci să se lepede chiar și de trupul său. Căci de se va îmbrăca cu lumea aceasta și va dori viața aceasta, nu se va îmbrăca cu Dumnezeu, până nu le va părăsi pe acestea. Căci El Însuși a mărturisit acestea zicând: «De nu va lăsa cineva toate și nu-și va urî sufletul său, nu poate să se facă ucenicul Meu» [Lc 14, 26]. Deci nu trebuie numai să le lase, ci să le și urască. Și de nu poate să se facă ucenicul Lui, cum se va sălășlui în El?⁸⁵

„Să nu urăști pe păcătos. Căci toți suntem vinovați. Și dacă te miști către el pentru Dumnezeu, plângi pentru el. Și de ce-l urăști pe el? Urăște păcatele lui și roagă-te pentru el, ca să te asemeni cu Hristos, Care nu Se mânia împotriva păcătoșilor, ci Se ruga pentru ei. Nu vezi cum se ruga pentru Ierusalim? Căci prin multe suntem batjocoriți și noi de diavol. Și de ce urâm pe cel batjocorit ca și noi, pe diavolul care ne batjocorește pe noi? De ce urăști pe păcătos, o, omule? Oare pentru că nu e drept cu tine? Dar unde este dreptatea, odată ce nu ai iubire? De ce nu plângi pentru el, ci îl prigonești? Căci din neștiință se mișcă unii în mânia lor, deși socotesc că deosebesc faptele păcătoșilor.

⁸⁵ *Cuvântul* 81, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 74, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR X*, 1981, p. 392-397.

Fii vestitor al bunătății lui Dumnezeu, pentru că te călăuzește pe tine care ești nevrednic și pentru că ești mult dator, și nu scoate dreptul Său de la tine. Și în locul lucrurilor mici pe care le faci, îți dăruiește cele mari. Să nu numești pe Dumnezeu «drept», căci nu dreptatea Lui se vede în faptele tale. Și dacă David îl numește pe El drept, Fiul Lui ne-a arătat că El este mai degrabă bun și blând. «Este bun, zice, cu cei răi și necinstitori» [Lc 6, 35]. Cum Îl numești «drept», când citești în capitolul despre plata lucrătorilor: «Prietene, nu te nedreptătesc, ci voi să dau acestuia de pe urmă ca și ție. Dacă ochiul tău este rău, Eu sunt bun» [Mt 20, 33]? Și cum numește iarăși omul pe Dumnezeu «drept», când aude în capitolul despre fiul risipitor, care a cheltuit bogăția în petreceri, cum numai pentru pocăința ce-a arătat-o, tatăl a alergat și a căzut pe grumazul lui și i-a dat stăpânire peste toată bogăția lui? Nimeni altul n-a spus acestea despre El, ca să ne îndoim în El, ci însuși Fiul Lui a mărturisit acestea despre El. Unde e dreptatea lui Dumnezeu când noi, păcătoși fiind, Hristos a murit pentru noi? Iar dacă aci ni Se arată milostiv, să credem că nu primește schimbare în privința aceasta.

Să nu ne fie nouă să cugetăm vreodată această neleguire, ca să spunem că Dumnezeu este nemilostiv. Căci nu Se schimbă Dumnezeu în ceea ce e propriu lui Dumnezeu, ca morții, și nu dobândește ceva ce nu are, nici nu pierde ceea ce are, nici nu primește vreun adaos ca făpturile. Ci ceea ce are Dumnezeu dintru început, va avea și are pururea până la sfârșitul fără de sfârșit, precum a spus fericitul Chiril în tâlcuirea Facerii. «Teme-te, zice, de El din dragoste și nu din pricina numelui aspru ce I se dă. Iubește-L ca unul ce ești dator să-L iubești; și nu numai pentru cele ce ți le va da, ci și pentru cele ce le-am primit și pentru lumea aceasta pe care a făcut-o pentru noi. Căci cine ar putea să-L răsplătească pe El? Unde este răsplătirea Lui în faptele noastre? Cine L-a înduplecat pe El la început să ne zidească? Și cine Îl roagă pentru noi când suntem nerecunoscători? Iar când

nu eram, cine a trezit trupul nostru la viață? Și iarăși, de unde vine înțelegerea cunoștinței în țărână?»

O, minunată milostivire a lui Dumnezeu! O, har neînțeles al lui Dumnezeu, Ziditorul nostru! O, putere, care le poate toate! O, bunătate nemăsurată, prin care zidești din nou firea noastră a păcătoșilor! Cine e în stare să-L slăvească cum se cuvine? Ridică pe cel ce a trecut peste El și L-a hulit, înnoiește țărâna fără rațiune și o face iarăși înțelegătoare și cuvântătoare; și mintea risipită și nesimțitoare și simțurile împrăștiate le face fire rațională și destoinică de înțelegere. Nu e în stare păcătosul să înțeleagă harul învierii lui. Unde este gheena, care ne poate întrista pe noi? Unde este pedeapsa care ne înfricoșează în multe chipuri și poate copleși bucuria iubirii Lui? Ce este gheena pe lângă harul învierii Lui, când ne ridică pe noi în iad și face pe acest stricăcios să se îmbrace întru nesticăciune și pe cel căzut în el îl ridică întru slavă?

O, voi cei cu dreaptă socoteală! Veniți și vă minunați! Cine are o cugetare înțeleaptă și minunată, ca să se minuneze după vrednicie de harul Făcătorului nostru? El este răsplata păcătoșilor, căci în loc de răsplătirea cea dreaptă, El îi răsplătește cu învierea; și trupurile lor, care au călcat legea Lui, le îmbracă cu slava nesticăciunii. Acest har, care ne-a înviat după ce am păcătuit, e mai mare decât acela prin care, când nu eram, ne-a adus la ființă. Slavă Ție, Doamne, pentru harul Tău nemăsurat! Undele harului Tău mă fac, Doamne, să tac. Căci nu mai este în mine vreun gând pe măsura mulțumirilor ce Ți se cuvin. Cu ce gând ne vom mărturisi Ție, Împărate preabun, Cel ce iubești viața noastră? Slavă Ție pentru cele două lumi ce le-ai făcut spre creșterea și bucuria noastră, ridicându-ne prin toate cele ce le-ai făcut spre cunoștința slavei Tale, de acum și până în veci⁸⁶.

„Omul, cât este în trândăvie, se teme de moarte. Iar când se apropie de Dumnezeu, se teme de judecată. Dar când

⁸⁶ *Cuvântul* 60, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 50b, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR X*, 1981, p. 313–316.

a înaintat deplin, a înaintat în dragoste. Din acestea, două câte două sunt legate una de alta. Cum așa? Când se află cineva în cunoștința trupească, se teme de moarte. Când se află însă în cunoștința sufletească și în viețuirea cea bună, cugetarea lui se mișcă în fiecare clipă în aducerea-amine de judecată. Pentru că stă în chip drept în firea însăși și se mișcă în treapta sufletească și umblă întru cunoștința de sine și într-o viețuire dornică de a se apropia de Dumnezeu. Dar când ajunge la cunoștința adevărului, prin trezirea simțirii tainelor lui Dumnezeu și prin întărirea nădejzii în cele viitoare, omul trupesc care se teme de moarte, ca animalul de tăiere, e înghițit de dragoste; cel rațional se teme de judecată, iar cel ajuns fiu se înfrumusețează [se desăvârșește] în dragoste și nu se mai povățuiește prin toiagul care sperie. «Iar eu și casa tatălui meu vom sluji lui Dumnezeu» [Sir 24, 15].

Cel ce a ajuns la dragostea de Dumnezeu nu mai dorește să rămână aici. Căci dragostea scoate afară frica. Iubiților, fiindcă m-am făcut nebun, nu mai rabd să păzesc taina în tăcere, ci mă port ca unul fără de minte pentru folosul fraților. Pentru că aceasta este dragostea adevărată, că nu mai poate răbda să păstreze ceva în taină față de cei iubiți. De multe ori când scriam acestea, mi se opreau degetele pe hârtie și nu mai puteam să le mișc de plăcerea ce se ivea în inima mea și care mă aducea la tăcerea simțurilor. Deci, fericit este cel ce se îndeletnicește pururea cu Dumnezeu și se oprește de la toate cele lumești și numai cu El se ocupă toată cunoștința lui. Și de va fi îndelung răbdător, nu va întârzia mult să se arate rod mare.

Bucuria cea întru Dumnezeu este mai puternică decât viața de aici. Și cel ce a aflat-o pe ea, nu numai că nu mai caută spre patimi, ci nu se mai întoarce nici spre viața sa; și nu mai are vreo altă simțire a ei, dacă bucuria aceasta i-a venit din adevăr. Dragostea e mai dulce ca viața. Căci e mai dulce înțelegerea cea după Dumnezeu, din care se naște dragostea cea mai dulce ca mierea și ca fagurul. Dragostea nu se întristează când trebuie să pri-

mească moartea înfricoșătoare pentru cei pe care îi iubeste. Dragostea este fiica cunoștinței. Iar cunoștința e fiica sănătății sufletului. Și sănătatea sufletului este puterea ce se naște din multa răbdare.

Întrebare: Și ce este cunoștința?

Răspuns: E simțirea vieții nemuritoare.

Întrebare: Și ce este viața cea nemuritoare?

Răspuns: Simțirea lui Dumnezeu. Căci din cunoaștere este iubirea. Iar cunoașterea de Dumnezeu este împărtașirea tuturor poftelor, și sufletul ce o primește nu mai are nevoie de vreo altă dulceață de pe pământ. Căci nimic nu este asemenea dulceții cunoașterii lui Dumnezeu.

Rugăciune: «Doamne, umple inima mea de viață veșnică.»

Viața veșnică este mângâierea în Dumnezeu. Și cel ce a aflat mângâierea în Dumnezeu socotește de prisos orice mângâiere lumească.

Întrebare: De unde simte omul că a primit înțelepciunea de la Duhul?

Răspuns: Din simțirea care-l învață în ascunsul lui și în simțiri chipurile smereniei. Și i se descoperă în înțelegerea lui că a dobândit smerenia.

Întrebare: Și cum simte cineva că a ajuns la ea?

Răspuns: Din aceea că îi e greață să placă lumii în purtările lui sau în cuvânt și este urâtă în ochii lui slava lumii acesteia⁸⁷.

Așa cum Sfântul Isaac n-a fost acceptat ca episcop de nini-viteni pentru refuzul controverselor dogmatice, tot așa și învățătura sa teologică și duhovnicească a scandalizat pe unii prin universalismul său. Notița lui Ishodenah spune că trei teze sau puncte ale lui Isaac n-au fost permise de mulți, printre cei care au fost scandalizați în epocă de acestea numărându-se și Daniel Bar Tubanitha, episcop de Tahal în Beit Garmai. Catalogul lui Abdisho precizează aici spunând că acest Daniel a compus o scriere azi pierdută, intitulată „Soluții

⁸⁷ *Cuvântul* 38, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 62, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR X*, 1981, p. 204–207.

ale chestiunilor din volumul 5 al scrierilor lui Mar Isaac⁸⁸. Iar Hanun ben Yohanna Ibn as-Salt (sfârșitul secolului IX – începutul secolului X), autorul unei antologii arabe de 350 de maxime extrase din scrierile Sfântului Isaac, relatează și el⁸⁹ despre faptul că învățătura acestuia despre mila infinită a lui Dumnezeu era privită în monahismul siro-oriental drept o învățătură ezoterică care poate fi descoperită monahilor desăvârșiți, dar este interzisă monahilor începători pentru a nu-i demobiliza ascetic. Ibn as-Salt relatează și înțeleapta judecată a catolicosului Mar Yohannan II Ben Narsai (884–892): „Mar Isaac vorbește limba ființelor cerești, iar Daniel pe cea a ființelor pământești. Învățătura lui Isaac nu se potrivește însă decât monahilor celor mai buni și celor ce trăiesc în singurătatea chiliilor lor și se dedică rugăciunii.” Tot Ibn as-Salt întocmește o listă de șase teze în care opiniile Sfântului Isaac diferă de cele ale „unora”; spre deosebire de aceștia, Isaac susține că:

- Adam a fost creat muritor (idee a lui Teodor al Mopsuestiei);
- relele creaturilor nu produc nici o schimbare în Dumnezeu (mai precis în iubirea Lui);
- Dumnezeu e milă neschimbată și deci nu dă pedepse veșnice pentru rele trecătoare;
- mila lui Dumnezeu îmbrățișează în mod egal pe toți oamenii, buni și răi deopotrivă;
- pronia lui Dumnezeu nu dă oamenilor în lumea aceasta cele bune după meritele lor;
- sufletul separat de trup nu pierde nici viața, nici cunoașterea pe care le are în el însuși, nu de la trup.

Atacurile asupra învățăturii Sfântului Isaac, atribuite de notița lui Ishodenah (ca și în cazurile altor mistici siro-orientali anteriori și posteriori acestuia) „invidiei” contemporanilor, se explică, în opinia lui Ibn as-Salt, pe de o parte, prin nedesăvârșirea spirituală a adversarilor și invidioșilor față de altitudinea contemplațiilor la care a ajuns Isaac, iar, pe de altă parte, prin ignoranța lor biblică și patristică. Fiindcă, așa cum

⁸⁸ *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 174.

⁸⁹ Cf. mai jos, p. 391–400.

repetă Ibn as-Salt, cărțile lui Isaac nu pot fi înțelese decât de cei care au înțeles în prealabil în profunzime „cărțile sfinte” ale Scripturilor și „cărțile Bisericii” sau scrierile Sfinților Părinți. E și aici un indiciu și o trimitere la cheia hermeneutică adevărată care deschide înțelegerea universului gândirii teologice și duhovnicești isaachiene. Sfântul Isaac trebuie citit și înțeles pe fundalul tradiției teologice și spirituale a Bisericii sale siro-orientale. Sau, cum scria avizatul siriacist Paolo Bettolo:

„Pentru cine-l citește conștient de conținutul scrierilor exegetice și monahale anterioare sau contemporane lui, Isaac apare drept un îndrăzneț dar coerent interpret al credinței Bisericii sale. Aceasta nu pentru a-i nega originalitatea, nu pentru a diminua forța de mărturie cu totul singulară a existenței sale, rod al unei ascultări inteligente și sincere și al experienței harului. Uimește însă uneori recunoașterea în paginile lui chiar cele mai pătrunzătoare a înseși literei unor învățături de fapt comune, a unei lumini care luminează elementele unei tradiții până atunci opace în compilații de școală care o reproduc și sunt uneori singurele ei urme”⁹⁰.

*Gândirea spirituală a Sfântului Isaac Sirul
pe fundalul tradițiilor teologice și duhovnicești
ale creștinismului siro-oriental*

După cum sublinia Babai cel Mare († 628), în prefața la voluminosul său *Comentariu la Capitolele gnostice* ale lui Evagrie Ponticul, pentru Biserica siro-orientală „întreaga învățătură a vieții adevărate” se cuprinde la „trei sfinți” care sunt totodată și autoritățile ei maxime: Evagrie Ponticul, Ioan Singuraticul (Yohannan Ihidaya) și Teodor al Mopsuestiei: „Doi dintre ei, monahii Evagrie și Ioan, învață pe cei care umblă pe calea lui Hristos despre viețuirea virtuții, experiențele luptei sufletului și discernământul impresiilor și mișcări-

⁹⁰ *Op. cit. (supra, n. 63), 1990², p. 35.* Pentru o utilă privire de ansamblu, cf. *ID.*, „Lineamenti di patrologia siriana”, în: A. QUACQUARELLI (ed.), *Complementi interdisciplinari di patrologia*, Roma, 1989, p. 503–603.

lor dinăuntrul nostru. Fericitul Teodor și toți sfinții învățători asemenea lui sunt Părinții noștri în creștinism prin cunoașterea sensibilă și inteligibilă, și ne învață adevărata cunoaștere dobândită prin învățatură și virtute. [...] Ei înalță în inimă scări până la al treilea cer, unde credința devine certitudinea celor nădăjduite care ni se împărtășesc ca pârgă a Duhului vieții care ne-a cuprins”⁹¹. Acești trei autori fundamentali, reprezentând unul tradiția origeniană (Evagrie), altul școala antiohiană (Teodor) și altul prima sinteză ascetico-mistică siriacă (Ioan), sunt cei mai des citați și de Isaac, și ei determină și structurile de susținere ale gândirii sale.

Baza o constituie viziunea pedagogică despre Economia divină a lui Teodor al Mopsuestiei. Potrivit acesteia, creaturile raționale, îngeri și oameni, sunt supuse schimbării și sunt susceptibile de instruire. Dumnezeu e Creatorul, Educatorul oamenilor pe care i-a așezat în școala lumii supunându-i la diferite încercări pentru a-i face să se hotărască pentru natura lor profundă și a-i muta apoi la lumea de sus. Fiindcă în această schemă a Economiei ca Paideia există două stări (*katastaseis*) sau condiții fundamentale ale creației și umanității: starea de acum și de aici, supusă mortalității, coruptibilității, pasibilității și mutabilității, și starea viitoare sau de dincolo, în care va domni imortalitatea, incoruptibilitatea, impasibilitatea și imutabilitatea. Cel care îl duce pe om de la una la alta e Dumnezeu în Hristos prin Scriptura și Tainele Bisericii. Această schemă pedagogică explică masiva proliferare a școlilor în Biserica din Mesopotamia și Persia, care a cunoscut o mișcare de școlarizare populară și misionară fără precedent în analele Bisericii, o „cvasi-mistică a școlii”⁹². Schema soterio-

⁹¹ W. FRANKENBERG, *Euagrius Pontikus*, Berlin, 1912, p. 17–19.

⁹² Cf. R. MACINA, „L’homme à l’école de Dieu. D’Antioche à Nisibis”, *Proche Orient Chrétien* 32 (1981), p. 86–124, 263–301 și 33 (1982), p. 39–103; referințele la 1981, p. 112 și 1982, p. 45. R. Macina emite ipoteza foarte plauzibilă ca teoria celor două „catastaze” să fie de fapt o reacție, o replică pozitivă într-un sens istoric, progresiv, dată de către Teodor al Mopsuestiei teoriei tot pedagogice a celor „două creații” a lui Origen, dominată însă de ideea căderii originare; cf. 1982, p. 43, n. 121, p. 45, n. 124 și p. 97: „Cosmologia și antropologia lui Teodor n-au fost create ca o replică foarte asemănătoare în formă, dar radical diferită în orientare și impli-

logică pedagogică proprie lui Teodor al Mopsuestiei ca progres de la imperfecțiune spre perfecțiune contrazicea fundamental schema devenită „clasică”. În cele două forme ale ei date de Origen și Augustin, aceasta vorbește de o perfecțiune/dreptate originară distrusă dramatic de păcatul originar, de neascultarea și concupiscenta lui Adam, și restaurată de ascultarea și jertfa lui Hristos Care învinge definitiv pentru noi păcatul și moartea prin Cruce și Înviere ale căror roade le primim în Biserică prin Sfintele Taine. Concepția lui Teodor e diferită: deși destinat perfecțiunii, omul n-a fost și creat așa de la început, pentru că nu era capabil să aprecieze darurile lui Dumnezeu. Numai Dumnezeu cunoaște binele prin ființa Lui, creaturile îl cunosc doar prin contrariul lui. Scopul lui Dumnezeu e esențialmente pedagogic: acela de a-l antrena pe om prin experiența contrariilor să primească de bunăvoie darurile și descoperirea Lui. Teodor al Mopsuestiei a atacat de altfel direct teoria păcatului originar expusă de Ieronim și de Augustin⁹³. Pentru Teodor moartea ține de condiția naturală a omului, creat în această lume supusă mutabilității și mortalității, dobândind însă prin căderea lui Adam și caracterul de pedeapsă pentru păcat. Acest caracter de pedeapsă moartea îl are doar în aparență, având rolul de a sădi în om ura față de păcat, ea ținând de starea actuală a lumii create⁹⁴. Prin cădere

cații la cele ale lui Origen?” Teodor „a strâns trandafirii vigurosului sistem origenian arzându-i spinii”. Așa s-ar explica și dominanta temei pedagogiei divine la Origen și la siro-orientalii „nestorieni” și paradoxul relevat de A. Guillaumont în 1963 că siriienii atât orientali, cât și occidentali au reușit paradoxul de a fi atât antiorigeniști, cât și filoevagrieni, reconciliind astfel într-un mod surprinzător și remarcabil Antiohia cu Alexandria.

⁹³ Cf. fragmentele din *PL* 23, 495–509 și *PG* 66, 1005–1012 și rezumatul lui FOTIE din *Bibliotheca*, Codex 176. Despre cele două concepții divergente cu privire la păcat și mântuire, între care Teodor și tradiția siro-orientală a încercat o complementaritate fără să reușească o sinteză, cf. studiul de referință al lui W. MACOMBER, „The Theological Synthesis of Cyrus of Edessa, an East Syrian Theologian of the Mid-6th Century”, *OCP* 30 (1964), p. 1–38 și 363–384.

⁹⁴ Biserica Răsăritului îi va condamna în 596 pe adepții lui Henana origenistul care falsifică învățătura apostolică a Bisericii și „spun că Adam a fost creat nemuritor de la început și că păcatul e sădit în firea omului”, sau că Botezul s-ar da spre iertarea păcatului originar, nu spre înfiere și înviere;

omul pierde asemănarea cu Dumnezeu supunându-se sclaviei satanei și a morții. Mântuirea e un proces pedagogic lent în care experiența slăbiciunii și decăderii omului îl face să simtă necesitatea unor legi de la Dumnezeu. Ca omul să nu cadă în disperare, Dumnezeu intervine prin proroci și apoi prin Întruparea Sa în Hristos, al Căruia exemplu și Înviere participată prin Botez revelează în chip anticipat starea viitoare a vieții nemuritoare și incoruptibile. Cei botezați sunt la mijloc între starea actuală și cea viitoare. Botezul dă pe Duhul Sfânt și viața viitoare a Învierii în arvună, pedagogia divină rămânând necesară și pe mai departe în viața spirituală a omului, al cărei conținut nu este altul decât actualizarea anticipată a vieții eshatologice a omului de după înviere, primită la Botez, viața Duhului Sfânt.

Spiritualitatea siro-orientală a fost încă de la început o mistică simultan eshatologică, baptismală și pnevmatologică⁹⁵. Eshatologismul și accentul ascetic radical pus pe experiența baptismală și pnevmatică explică tendințele ei din primele secole (III–IV) de exaltare a fecioriei și consacrării lui Dumnezeu prin celibat și renunțare la căsătorie, și împărțirea credincioșilor în două clase: „dreptii”, care se căsătoresc și lucrează și care se mântuiesc prin păzirea poruncilor, și „desăvârșiții”, care renunță la toate pentru a avea experiența pleneră a Duhului Sfânt. Împinsă la extrem, această mistică pnevmatică a luat un aspect sectar în „mesalianism”, în care experiența Duhului îmbrăca forme anarhice și anomice, antisacramentale și

cf. referințele din *Dictionnaire de théologie catholique* XI/1, 1931, col. 303–304. Pentru autorul catolic al articolului despre „teologia Bisericii nestoriene”, părintele É. AMANN, aceasta e o poziție „pelagiană imposibil de ignorat”, acest „pelagianism” — de care augustinienii îi vor învinui de alte și pe Ioan Hrisostom sau Ioan Cassian — „rămânând una din caracteristicile esențiale ale teologiei nestoriene” (col. 304). „Pelagianismul” și „nestorianismul” sunt însă clișee ereziologice care descalifică aici o schemă soteriologică având în centru pedagogia divină, nu răzbunarea divină prin Cruce asupra căderii inexplicabile a lui Adam din perfecțiunea/dreptatea sa originară.

⁹⁵ O excelentă sinteză în articolul lui A. GUILLAUMONT, „Syriaque (spiritualité)”, *Dictionnaire de Spiritualité* XIV (1990), col. 1429–1442, reluat în: A. GUILLAUMONT, *Études sur la spiritualité de l'Orient chrétien* (Spiritualité Orientale 66), Abbaye de Bellefontaine, 1996, p. 189–210.

antiierarhice. Împotriva deviațiilor atât gnostice, cât și mesaliene, Sfântul Efrem pune bazele unei

„spiritualități echilibrate, dar care rămâne fidelă misticii pnevmatice tradiționale; el e primul între autorii siriaci care adoptă o antropologie de origine biblică ce va juca un rol esențial în mistica siriacă a secolelor următoare și care se bazează pe distincția în om între trup, suflet și duh [...], disociind între duhul uman sau mintea, și Duhul Sfânt, Paracletul divin (*Imnul la paradis* 9, 20–21). Progresul spiritual tinde spre asumarea trupului de suflet, a sufletului de duh și a acestuia din urmă de către Duhul lui Dumnezeu. Pentru Efrem însă, capătul acestui proces nu va fi atins decât după înviere. Această creștere a Duhului în noi, îndumnezeire progresivă a omului, e asigurată de post și de celelalte practici ascetice, dar și plecând de la Botez, prin viața sacramentală, mai cu seamă Euharistia. Mistica pnevmatică a lui Efrem rămâne deci funciar sacramentală și bisericească”⁹⁶.

După primele forme de „protomonahism” sau de viață consacrată în lume, atestate la Afrahat, la Efrem și în *Cartea treptelor*, în Mesopotamia și Siria apare simultan cu apariția sa în Egipt, la sfârșitul secolului IV, monahismul propriu-zis sub forma retragerii, anahorezei, în pustietăți și în munți. În prima jumătate a secolului V se ivește și primul autor monahal propriu-zis siriac: Ioan din Apamea sau Ioan Singuraticul (Yohannan Ihdaya) care a realizat și o primă sinteză ascetico-mistică siriacă. Scrierile lui, care vor avea o influență hotărâtoare în constituirea spiritualității siriace, au teoretizat pentru prima dată viața duhovnicească cu o clară definiție eshatologică și baptismală sub forma a trei trepte (*mšuhta*): trupească, sufletească și duhovnicească (*d-pagranuta, d-nașanuta, d-ruhanuta*). Secolele V–VI vor cunoaște ampla difuzare în traducere siriacă a scrierilor monahale egiptene — *Viața Sfântului Antonie, Istoria lausiacă, Patericul* — și grecești — operele ascetice ale Sfinților Vasile, Nil, Marcu, Isaia, Macarie și, mai

⁹⁶ *Ibid.*, col. 1432; p. 193–194.

ales, Evagrie Ponticul, precum și Dionisie Areopagitul. Sub impactul prestigiului enorm al monahismului egiptean are loc însă uitarea și reinterpretarea tradiției protomonahale siriene: Efrem devine un anahoret de lângă Edessa cu stagiul în Egipt, Ioan Singuraticul devine Ioan din Lykopolis, Simeon Mesopotamianul devine Macarie Egipteanul, iar legenda lui Mar Awgin (Eugen), monah egiptean plecat cu ucenici din Egipt ca să întemeieze monahismul lângă Nisibis la începutul secolului IV, urmărea să confere monahismului siriac origini nemijlocit egiptene. Secolele VI–VIII vor fi pentru monahismul și mistică siriacă epoca sintezelor originale. La sfârșitul secolului VI apar marile mănăstiri de pe Muntele Izla și cea de la Beit Abe, iar Regulile monahale ale lui Abraham din Kahkar († 588) vor produce o veritabilă reformă a monahismului siro-oriental: foarte populate,

„mănăstirile erau focare de asceză, dar și de muncă și de cultură; ele ofereau un remarcabil echilibru între viața comună și cea singuratică. Dadisho Qatraya († sfârșitul secolului VII în Beit Huzaye) arată în tratatul său intitulat «Retragerea săptămânilor» că unii monahi rămâneau zăvorâți în singurătatea chiliei lor în perioadele de câte șapte săptămâni de post ale anului liturgic nestorian; în același tratat el distinge șase feluri de monahi după gradul singurătății lor: chinoviți care duc în permanență viața comună în mănăstiri; cei care petrecându-și săptămâna în chilia lor se reunesc ca monahii egipteni din Sketis și Kellia la sfârșitul săptămânii pentru Liturghia duminicală; vin apoi cei care practică singurătatea celor șapte săptămâni; la aceștia mai adaugă trei categorii: cei care viețuiesc în permanență ca pustnici; cei care duc o viață itinerantă, însoțită uneori și de travesti, ascetul căutând să ascundă ceea ce este de fapt; și, în sfârșit, anahoreții care viețuiesc cu totul retrași și necunoscuți de lume. Nu face însă nici o mențiune de stâlpnici, nestorienii arătându-se puțin favorabili acestei forme de anahoreză”⁹⁷.

⁹⁷ *Ibid.*, col. 1436–1437; p. 200–201.

O influență deosebită asupra constituirii spiritualității monahale siro-orientale au avut-o scrierile ascetice și ezoterice ale avvei Evagrie din Pont († în Kellia în 399)⁹⁸. Evagrie va fi pentru sirieni ascetul și misticul prin excelență. Cu excepția scoliilor scripturistice, ei au tradus în siriacă întreaga sa operă, inclusiv scrieri al căror original grec a dispărut în urma condamnării lui Evagrie ca origenist de către Sinodul V Ecumenic (Constantinopol, 553; același Sinod l-a condamnat și pe Teodor al Mopsuestiei, un motiv deci de dublu scandal pentru siro-orientali, care au văzut în aceasta un semn al abandonării tradiției patristice și mistice de către Biserica imperială chalcedoniană). E cazul mai ales al faimoaselor 540 *Kephalaia Gnostika* pentru care există nu una, ci două traduceri siriace: prima (S_1) e opera unui autor care a căutat să elimine sistematic din textul grec tezele origeniste privitoare mai cu seamă la cosmologie și eshatologie, respectiv teoriile dublei creații și apocatastazei; un al doilea traducător, care este, se pare, Serghie din Reshaina, a vrut să restabilească textul lui Evagrie în ținuta lui autentică și a dat o traducere literală (S_2). Considerată drept o „falsificare” origenistă, deși era o restituire fidelă a textului original, această versiune nu s-a impus⁹⁹. De o mare circulație s-a bucurat prima versiune (S_1), în care speculațiile cosmologice și eshatologice privitoare la destinul existențelor au fost convertite în itinerarul mistic al sufletului în drum spre Dumnezeu transpuse într-un cadru filozofic alternativ din care aluziile gnostice au dispărut¹⁰⁰. Prima versiune

⁹⁸ Despre Evagrie monahul, a se vedea părintele GABRIEL BUNGE, *Evagrie Ponticul. O introducere*, Ed. Deisis, Sibiu, 1997.

⁹⁹ S-a păstrat într-un singur manuscris din secolul VI păstrat în biblioteca mănăstirii sirienilor, Deir el Suriani, din Sketis, actualmente la British Museum, Add. 17167. Ambele versiuni au fost editate critic cu trad. franceză de A. GUILLAUMONT: *Les six Centuries des «Kephalaia Gnostika» d'Évagre le Pontique*, *Patrologia Orientalis* 28. 1, 1958 și studiate exhaustiv împreună cu întreaga istorie posteroară a respingerii lor de către Biserica Greacă și receptării lor în Bisericile Orientale de același în monografia: *Les «Kephalaia Gnostika» d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origenisme chez les Grecs et les Syriens* (Patristica Soborniensia 5), Paris, 1962.

¹⁰⁰ Cf. D. BUNDY, „The Philosophical Structures of Origenism. The Case of the Expurgated Syriac Version (S_1) of the Kephalaia Gnostika of Evagrius”, *Origeniana secunda. Papers of the 5th International Origen Congress, Boston College 14–18 August 1989*, Leuven, 1992, p. 577–584.

a fost deci cea citată și comentată de mai multe ori de autorii sirieni. Ni s-a păstrat într-un singur manuscris (*Vatic. syr. 178*) însă versiunea prescurtată a unui vast comentariu la *Kephalaia Gnostika* redactat de Babai cel Mare¹⁰¹. Babai are aceeași tendință ca și primul traducător: aceea de a transpune pe plan mistic concepțiile origeniste ale lui Evagrie, astfel încât gnosticul ezoteric Evagrie ajunge să fie considerat maestrul prin excelență al ascezei și misticii. Prin traducerile făcute din operele sale,

„Evagrie a contribuit mult la îmbogățirea vocabularului siriac al ascezei, mai cu seamă cu termeni tehnici; a oferit autorilor spirituali sirieni noțiuni fundamentale devenite la ei uzuale, cum sunt diviziunea vieții spirituale în viață practică și gnostică, nepătimirea, diferitele genuri de contemplare: contemplarea naturală a corpurilor materiale, contemplarea realităților necorporale, contemplarea Proniei și a Judecății și cunoașterea/vederea Treimii; precum și teme mistice esențiale cum e vederea de către intelect în momentul «rugăciunii curate» a propriei sale naturi luminoase, degajate de orice reprezentare și formă, în lumina Treimii, temă pe care o regăsim la mai mulți mari mistici nestorieni»¹⁰².

Caracteristică pentru marii mistici siro-orientali din secolele VII–VIII (Ishaq, Dadisho, Shemun — „cei trei din Qatar” — și Yohannan Dalyatha, lawsep Hazzaya) e însă sinteza dintre intelectualismul evagrian și mistica pneumatică de origine siriacă, mai concret de a integra schema tripartită a vieții spirituale sistematizată de Ioan Singuraticul cu schema evagriană a contemplațiilor (pe fondul schemei bipartite teodoriene a celor două catastaze și a pedagogiei economiei divine)¹⁰³. Structura

¹⁰¹ Ed. W. Frankenberg: *Euagrius Pontikus*, Berlin, 1912, p. 8–471.

¹⁰² A. GULLAUMONT, *art. cit.*, col. 1439; p. 204–206.

¹⁰³ Cf. tabelul comparativ al lui R. BEAULAY, 1987, p. 118 și schema sintezei detaliate elaborate de lawsep Hazzaya de la p. 109. Dacă însă Ioan Singuraticul oferea acestei tripartiții o interpretare „modală” de tip paulin, în care cele trei ordini (*takse*) sunt cele în care *toată* viața omului e dominată succesiv de corp, de suflet sau de Duhul Sfânt, la ceilalți autori domină o interpretare „obiectivă”, filozofică, care face să corespundă cele trei ordini

fundamentală rămâne și în cazul Sfântului Isaac cea a celor trei trepte sau moduri de viață: corporal, psihic și pnevmatic.

„Prima treaptă, cea corporală, corespunde intrării în viața monahală și practicii ascezei (diferit de Ioan din Apatamea, unde aceasta e treapta creștinilor obișnuiți care nu practică încă asceza care începe cu treapta următoare) și cuprinde exercițiile ascezei corporale: posturi, privegheri, rugăciuni vocale etc., prin care sunt biruite patimile trupului și se ajunge la așa-numita «curăție» (*dakyuta*), care dă acces la treapta psihică. Ajuns aici, singuraticul se dedică de acum înainte ascezei interioare împotriva patimilor sufletului, a gândurilor care-l asaltează, fiecare biruință apropiindu-l treptat de o formă superioară de puritate numită «limpezime» (*šapyuta*). La apogeul ei, aceasta dă acces la cea de-a treia treaptă, treapta pnevmatică sau duhovnicească, în care intelectul liber de orice patimă poate contempla tainele dumnezeiești în vederea «luminii fără formă» de care vorbea Evagrie. În această stare de desăvârșire, omul duhovnicesc încearcă un sentiment în același timp de smerenie, care-l face să se socotească inferior tuturor, și de milă care-l îndeamnă să iubească toate creaturile. De această schemă a vieții spirituale e legată, comună și ea, deși cu variante, o învățătură despre lacrimi care, după natura lor caracterizează fiecare din aceste trepte: lacrimi de întristare, căință și străpungere pe primele două trepte, lacrimi de bucurie care inundă fața contemplativului ajuns pe treapta duhovnicească. [...] Progresul vieții spirituale e legat de creșterea prezenței Duhului în om; Duhul e agentul care operează unificarea celor trei elemente ale compusului uman, unificare care e capătul vieții duhovnicești¹⁰⁴.

câte *unuia* din cele trei elemente constitutive ale omului luate separat: trupului și practicării virtuților, sufletului și purificării lui, și spiritului/mintii și contemplărilor lui naturale și supranaturale (cf. p. 121–122).

¹⁰⁴ GUILLAUMONT, *art. cit.*, col. 1441, p. 208–209. Cf. tot aici p. 211–225, rezumatul cursurilor ținute de regretatul profesor A. Guillaumont despre Isaac Sirul la Școala Practică de Înalte Studii, secțiunea religioasă, între anii 1973–1977.

Condiția esențială e însă „liniștirea”, isihia (*šelya*), îndepărtarea totală de lume, singurătatea și tăcerea absolută, în care numai se ascund aceste taine ale veacului viitor. Unirea cu Dumnezeu în rugăciune a singuraticului retras în isihie e realizarea poruncii iubirii lui Dumnezeu:

„Porunca aceea care zice: «Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din tot cugetul tău» [Mt 22, 37] e mai mare decât lumea întreagă și decât firea și cele ale ei. Și ea se împlinește când stăruie în liniștirea ta. Și porunca ce vorbește despre iubirea aproapelui se află în lăuntrul acesteia. Voiești să câștigi iubirea aproapelui, după porunca evanghelică, în lăuntrul sufletului tău? Depărtează-te de el și atunci va arde în tine flacăra iubirii și te vei bucura de vederea lui ca de un înger al luminii. Și iarăși, voiești ca cei ce te iubesc să înseteze de tine? Privește fețele lor în zilele rânduite”¹⁰⁵.

„Dar de nu va disprețui omul cinstirile și necinstirile și nu va răbda pentru liniștire ocară și bătaie de joc și pagubă, ba până și loviri, și nu se va face de răs și nu va fi socotit nebun și aiurit de cei ce-l văd, nu poate stăruie în urmărirea bunului scop al liniștirii”¹⁰⁶.

Toate structurile de gândire tipice pentru spiritualitatea siro-orientală și referințele inventariate mai sus se regăsesc și în Partea a II-a¹⁰⁷. Aceasta se compune din 41 de piese de dimensiuni inegale intitulate uniform „cuvinte” (*memre*). Cu excepția primelor trei, ele reprezintă același gen literar ca și cele 82 de piese ale Părții I. Mai puțin omilii sau conferințe spirituale adresate unei comunități, ele apar mai degrabă drept

¹⁰⁵ *Epistola I*, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 41, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR X*, 1981, p. 467.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 463.

¹⁰⁷ Evagrie e citat explicit de 11 ori (1, 15; 3/I, 10, 22; III, 14, 57, 90, 92); 8, 15; 14, 21; 18, 21; 35, 12), urmat de Teodor de 8 ori (1, 60; 3/I, 19–20; III, 70, 94; IV, 95; 8, 21, 14, 36; 39, 7–9), Diodor o dată (39, 11–13); Marcu Monahul de 4 ori (3/II, 39; 4, 5; 10, 14; 24, 1); Ioan Singuraticul o dată (3/IV, 93).

„documente scrise pentru unul sau mai mulți frați, sau note personale așternute în scris în vederea unei publicări ulterioare”¹⁰⁸. Primele trei piese ale Părții a II-a reprezintă trei genuri literare diferite: nr. 1 constituie o amplă scrisoare-program, un fel de manifest ascetic, adresată unui prieten (Mar Ishozeka, necunoscut de altfel); nr. 3 grupează 405 de Capitole despre cunoaștere (*reše d-idata*) compuse în genul „centuriilor” lui Evagrie¹⁰⁹ și reprezentând o încercare de sinteză speculativă a întregii gândiri spirituale isaachiene; iar nr. 5 e o culegere de 30 impresionante rugăciuni mistice ale lui Isaac ce jalonează un parcurs spiritual într-o gradație ascendentă: de la cereri personale la rugăciuni tot mai universale care îmbrățișează întreaga Biserică și în cele din urmă întreg universul fără deosebire ca un singur Corp și o unică Biserică. Asamblarea și redactarea finală a acestor piese disparate aparțin lui Isaac însuși care semnalează treceri de la o temă la alta (4, 1 trimite la 5), anticipează dezvoltări ulterioare (4, 7 trimite la 14, 34), face trimiteri la teme tratate anterior în Partea I (astfel 3/II, 85 trimite la *Cuv.* 35, ed. Bedjan = *Cuv.* 85, ed. Theotokis, iar 32, 6 trimite la *Cuv.* 22, ed. Bedjan = *Cuv.* 31–32, ed. Theotokis) sau anterior în Partea a II-a (7, 2 trimite la 3/IV, 92–93); mai mult, *Cuvintele* nr. 16 și 17 din Partea a II-a reproduc integral nr. 54 și 55 din Partea I, ed. Bedjan (primul lipsind, iar al doilea fiind nr. 61 din ed. Theotokis). În două rânduri (28, 1 și 36, 1), Isaac se justifică în fața cititorului dezorientat pentru faptul că trece de la o temă la alta, invocând logica internă a expunerilor și, respectiv, schimbările neîncetate care se produc în însăși experiența spirituală concretă.

Așa cum preciza dom André Louf¹¹⁰, „ar fi fără îndoială temerar să vrem să găsim cu orice preț o ordine logică în succesiunea Cuvintelor, când autorul lor însuși mărturisește o anume dezordine, care nu va scăpa de altfel cititorului”. Ceea ce nu înseamnă că nu există o anumită logică în dispunerea

¹⁰⁸ A. LOUF (cf. supra n. 65), „Introduction”, 2003, p. 22.

¹⁰⁹ Cf. P. BETTILOLO, „Povertà e conoscenza. Appunti sulle Centurie gnostiche della tradizione evagriana in Siria”, *Paroles d'Orient* 15 (1988–1989), p. 107–125.

¹¹⁰ A. LOUF, *op. cit.*, p. 22–23.

Cuvintelor despre care s-ar putea spune, la o lectură atentă, că marchează etapele unui veritabil „parcurs” sau „itinerar spiritual”:

„Vom remarca însă că Isaac și-a consacrat începutul corpului «formelor exterioare» ale rugăciunii: psalmodia (6), meditația (10), contemplarea icoanei crucii (11), pentru a se dedica treptat uceniciei libertății spirituale, chiar și în rugăciunea vocală (21), trecerii la rugăciunea curată (14–15), lucrării ascunse (29) care e «rugăciunea de dincolo de rugăciune» (30), la care nu se ajunge însă fără a străbate multiplele forme de akedie spirituală (33–34). Ultimele capitole ale cărții sale autorul le rezervă reflecțiilor despre gheenă și despre pedepsele iadului cărora le refuză veșnicia, ireconciliabilă după el cu experiența iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pe care a făcut-o (39–40). În loc de epilog, el ne oferă (41) o emoționantă descriere a preoției și jertfei duhovnicești a rugăciunii, o temă frecventă în tradiția siriacă, dar mai degrabă rară sub pana lui Isaac (cf. 3/IV, 60; 14, 20–22). Aceeași remarcă e valabilă și pentru cele patru centurii în care s-a salutat «culmea speculativă a întregii opere a lui Isaac» (Sabino Chialà), și unde ar fi iarăși dificil să distingem o succesiune logică, chiar dacă sunt abordate succesiv toate temele dragi lui Isaac, dar mai degrabă într-o ordine dispersată. Unele mici ansambluri pot fi însă detectate, fără să apară însă o legătură între ele. Prima centurie se deschide printr-o serie de aforisme asupra cunoașterii lui Dumnezeu și a adevărului (I, 1–15); a treia printr-un mic tratat despre uzul numelor date lui Dumnezeu (III, 17), iar a patra, iarăși, prin câteva elemente de epistemologice (IV, 1–8). De-a lungul centuriilor se detașează mai multe mici ansambluri consacrate rugăciunii (I, 96–100; II, 85–89; III, 11–15. 41–46; IV, 31–36. 62–70. 91–95). Să mai semnalăm un grup de sentințe care stabilesc o distincție între descoperirile făcute prin îngeri și cele datorate Duhului Sfânt (III, 55–60), o scurtă expunere despre pedagogia iubirii divine (III, 70–75), câteva precizări grupate cu privire la viața de pe treapta duhovni-

cească și uimire (IV, 12–15), despre liniștire (IV, 39–45) și, în fine, o reflecție extrem de percutantă despre iubire ca unic motiv al Întrupării (IV, 78–85).”

Pentru o justă înțelegere este esențial de reținut de ce anume scrie Sfântul Isaac, și cui i se adresează: el scrie pentru sine însuși pentru confrății săi „singuratici” — monahilor eremiți, care după o perioadă de timp petrecută în mănăstiri cu viață de obște se retrag temporar sau definitiv în singurătate, tăcere și liniștire (isihie, *šelya*) — pentru ca, plecând de la scripturile biblice și patristice și de la propria sa experiență (cf. 3/I, 41), să le aducă aminte de asceza lor de căpetenie: „osteneala” sau „lucrarea (practica) ascunsă” a meditației, contemplației și rugăciunii lăuntrice, fiindcă sunt mulți care au virtuți, dar n-au cunoaștere, deși numai aceasta desăvârșește virtuțile și fără ea sufletul e în întuneric (3/III, 53–54). „Isaac se face cântărețul vieții singuraticice”, al isihiei — care la siro-orientali are un sens mai complex și, mai ales, mai puțin tehnic, decât la bizantini —, și „vrea ca cititorii săi să urmărească esențialul”, vrea ca „singuraticul să urmărească cunoașterea spirituală și interioară mai degrabă decât simpla virtute exterioară”¹¹¹.

Eroul și destinatarul scrierilor Sfântului Isaac — el însuși eremit devenit pentru cinci luni episcop, cum știm din notițele despre viața lui — este, așadar, eremitul isihast „singuratic” (*ihidaya*), opus simplului monah de mănăstire (*dayraya*). Începătorul este îndemnat de Isaac să nu întârzie prea mult în viața de obște, care prelungită prea mult duce la ipocrizie și nerușinare, și să descopere virtuțile severe, dar răsplătitoare ale singurătății și liniștirii (3/IV, 71). Numai liniștirea îl împiedică pe monah să se învârtă în cercul orizontalității și-l deschide spre verticala unirii cu Dumnezeu pe o cale scurtă și repede (3/IV, 30). O singură rugăciune și o singură noapte în singurătate sunt mai de preț decât mii de liturghii și o sută de zile de osteneli și virtuți în tumultul lumii (3/II, 92). Isihia nu înseamnă a practica virtutea, ci a muri chiar pentru virtutea

¹¹¹ *Ibid.*, p. 24 și 18. Cf. mai jos *Cuvintele* 1, 10 (despre caracterul relativ al ascezei trupești față de cea interioară a minții și a inimii) și 24 în întregime lor, sau 3/II, 44.

exterioară, bună pentru oamenii din lume și monahii din chinovii, pentru a învia spre lucrarea ascunsă a rugăciunii și unirii cu Dumnezeu (3/II, 44). Dreptatea și virtutea se fac pentru oameni, rugăciunea e desăvârșirea fiindcă se face pentru Dumnezeu Însuși (3/III, 35). Virtuțile și ostenelele exterioare din lume și comunitate duc la mândrie și trufie și ne depărtează de Dumnezeu, în timp ce în singurătate chiar slăbiciunile ne apropie prin smerenie de Dumnezeu (3/II, 93–94), întrucât lipsurile și deficiențele singuraticului îl fac smerit și-l îndeamnă să se arunce zi și noapte cu inimă de copil spre Dumnezeu, singura lui nădejde și mângâiere. Oriunde am fi, trebuie să căutăm liniștirea cu noi înșine, fie și măcar pentru un ceas (3/III, 61). Singurătatea nu înseamnă desființarea iubirii de semeni, ci restaurarea primatului iubirii de Dumnezeu și câștigarea iubirii Lui fără de care nimeni nu poate ajunge nici la „luminoasa iubire de frați”. Nimeni nu este scutit de iubirea de semeni, dar ea trebuie să țâșnească din asemănarea cu Dumnezeu în mila Lui. Dacă mireni și cei din chinovii își exprimă iubirea de semeni prin faptele milosteniei, eremiții singuratici adevărați ard și ei de mila nesfârșită față de semeni pe care o revarsă din inimă în rugăciune asupra întregii creații. Orice creștin trebuie să fie sigur că Dumnezeu nu primește doar gestul exterior al pomenii fără lucrarea ascunsă a milei inimii (3/II, 38). Chiar dacă nu e asumat de toți în rigoarele lui ascetice extreme, parcursul singuraticului e exemplar aici pentru toți creștinii: el se retrage în singurătate și liniște pentru a câștiga iubirea aprinsă de Dumnezeu din a cărei „beție” mistică și extatică se naște și adevărata și luminoasă iubire față de semeni (10, 29. 33–36).

Care este însă calea singuraticului isihast? Iat-o în descrierea sintetică a lui dom André Louf¹¹²:

„Ocupația principală a singuraticului în liniștire/isihie e lectura meditativă a Scripturilor și scrierilor Părinților de odinioară. Lectura e izvorul și mama rugăciunii (29, 5; 3/IV, 63; 6, 29). Într-un prim moment, prin înțelegeri și

¹¹² *Ibid.*, p. 24–25.

intuiții tot mai fine (31, 1) această lectură meditativă (*lectio*) a Cuvântului unită cu rugăciunea va oferi o cunoaștere luminoasă a Economiei și Proniei lui Dumnezeu (10, 9; 14, 27 ș. a.) și a milei Sale extreme față de cei cărora a voit să le dea existență. Stârnit în interiorul său de mișcările lăuntrice sau duhovnicești (3/I, 4–5. 31) născute din atare înțelegeri intuitive, contemplativul sau gnosticul se va apropia tot mai mult de Dumnezeu până a ajunge să fie amestecat sau unit cu El (7, 3) prin darul gratuit al Duhului Sfânt. Fără a neglija pravila de rugăciune a regulii — la care Isaac ține ca reacție contra mesalienilor care pretindeau că rugăciunea curată e suficientă în lucrul a toate (3/III, 86–87) — singuraticul nu va trebui însă să se preocupe peste măsură de recitarea integrală a psalmilor prevăzuți, în cazul în care se simte atras mai presus de el și invitat să se oprească aici spre a savura mai pe îndelete miile de sensuri conținute în versete (3/II, 52–56; IV, 31; 14, 47). Căci rugăciunea va trebui să-l introducă în adâncul său, în inima sa unde se ascunde Sfânta Sfintelor, al cărei preot este (3/IV, 60; 41, 2), și unde se găsește și ușa care se deschide spre Împărăția viitoare și spre cer. E ceea ce Isaac numește lucrarea sau osteneala ascunsă (29 întreg). Ajuns aici, contemplativul se găsește mai presus de fire și chiar mai presus de rugăciune (32, 4–6) sau, mai simplu, acolo unde e adevărata lui fire, cea a creației originare sau prime (3/II, 72. 74. 76), unde toate cuvintele tac și toate mișcările încetează (6, 5 și passim) și unde rămâne lovit de minunare (14, 20; 20, 11 și passim) sau de uimirea înaintea lui Dumnezeu (3/II, 14; III, 49 și passim).”

În cele din urmă, parcursul singuraticului nu face altceva decât să refacă interior desfășurarea istoriei spirituale a umanității care se mișcă între cei doi poli reprezentați de condiția originară (protologică) a naturii sale și condiția ei înnoită finală (eshatologică) din Împărăția lui Dumnezeu sau lumea cea nouă (cf. 3/I, 39; III, 61; IV, 61), experimentată anticipat, în „arvună”, încă de pe acum (3/IV, 14).

Aici pe pământ itinerarul spiritual al singuraticului e însă în mod inevitabil un parcurs sinuos. Viața ascetică e o alternanță neîncetată de suișuri și coborâșuri, de momente de părăsire de har și de mângâiere a lui, de iarnă și primăvară (34, 2–3; 23; 9, 11). Rolul acestor încercări nu este însă vindicativ, de pedeapsă, ci pedagogic; ele sunt o judecată fiindcă îl fac pe om să simtă atât încrederea, lumina și bucuria prezenței lui Dumnezeu, cât și disperarea și întunecarea absenței Lui, care poate duce la experiențe infernale, la blasfemie și akedie, adevărat „iad pe pământ”. Scopul încercărilor și al părăsirii de Dumnezeu e să desființeze mândria, să ducă sufletul prin conștiința slăbiciunii la smerenie, la rugăciune fierbinte și lacrimi, din care se nasc transparența lui creaturală și eshatologică. Smerenia e un dar al Duhului Sfânt și e distinctă de blândețea naturală (18, 6–9. 10–11), iar lacrimile căinței, care sunt superioare sângelui martirilor (3/I, 53), nu sunt un dar excepțional, ci absolut necesar fiecăruia, pentru absența cărora nu se poate invoca asprimea firii omului (18, 4–6. 7. 14–15). Din plâns se naște curăția, iar din curăție mângâierea simțirii descoperirilor dumnezeiești¹¹³.

În esența lui însă, itinerarul singuraticului e o școală a rugăciunii, meditației și contemplației în unitatea lor indisolubilă. Izvorul rugăciunii este lectura meditativă a Scripturii și Părinților, tema *Cuvântului* 29 care polemizează împotriva celor ce spun că cititul e inutil pentru monahi și mireni care ar trebuie să pună în locul acestuia faptele și activismul exterior. Lectura meditativă este de neînlocuit pentru că, în concepția biblică a religiei creștine, rugăciunea nu este o tehnică individuală de autosugestie, ci se inserează într-un dialog, ca un răspuns la Cuvântul lui Dumnezeu care are inițiativa în acest dialog. Primatul lecturii exprimă deci primatul inițiativei lui Dumnezeu în dialogul rugăciunii. E vorba de o lectură meditativă a cărei materie e Scriptura și scrierile duhovnicești ale Părinților, în care important nu e textul, ci înțelesurile lui mistice, și al cărei scop nu e erudiția, ci transformarea interioară. Isaac interzice, ca inutile progresului spiritual al singura-

¹¹³ Cf. Partea I: *Cuv.* 35, ed. Bedjan = *Cuv.* 85, ed. Theotokis.

ticului, nu numai literatura profană, ci și scrierile teologice cu conținut dogmatico-polemic ale Părinților Bisericii (1, 44). Aceasta pentru că ele nu au un folos duhovnicesc nemijlocit. Ba, din contră, cunoașterea lor erudită duce fie la umflarea trufașă în pene a „cunoscătorilor” față de cei care nu le știu, fie incită direct la polemică împotriva celor ce știu altfel, sub masca „zelului pentru adevăr”, ambele fiind forme de orbire duhovnicească. Zelul polemic, pe care Sfântul Isaac l-a cunoscut bine din proprie experiență în implicațiile lui negative, e de fapt o stârnire irațională a irascibilității și a voinței de putere prin „cunoaștere” și „adevăr”. El trădează la cel zelos fie mândrie, fie prostie (1, 66–67) și, mai grav, e o dovadă clară că n-am înțeles nimic din Dumnezeu, din mila și din modul economiei Lui mântuitoare (3/IV, 77–78). Citirea autentic duhovnicească duce la meditare, la aprofundarea sensurilor ascunse ale textelor citite (meditația e tema amplului *Cuvânt* 10) și la rugăciune. „Rugăciunea curată (*slota dkita*) nu e altceva decât „meditarea la cele dumnezeiești”, nu este o ieșire din gânduri, ci o mișcare bună, concentrată, nerisipită, a acestora, o fixare a lor pe realitățile dumnezeiești (cf. *Cuvântul* 15). Rugăciunea e însă cu totul altceva decât o speculație intelectuală ori reverie sentimentală pioasă. În esență, ea este, potrivit definiției evagriene, o „convorbire cu Dumnezeu” (*enyana d-am alaha*; 30,1), în care intră tot ce constituie legătura sau dialogul concret al omului cu Dumnezeu¹¹⁴. Mai precis, rugăciunea adevărată este inseparabilă de forme exterioare absolut indispensabile, a căror necesitate Sfântul Isaac o apără sistematic în singura polemică pe care o face în „Cuvintele” sale și care e îndreptată împotriva mesalienilor (3/IV, 31. 34 și pe larg întreg *Cuvântul* 14). Un accent deosebit e pus pe necesitatea rugăciunilor nocturne și a unei poziții corporale la rugăciune, recomandându-se insistent singuraticului practicarea permanentă a îngenuncherilor, a căderilor cu fața la pământ și a închinăciunilor mai ales în fața semnului sau icoanei Crucii. Aceste prosternări în care se cuprinde toată rugăciunea (4, 9) sunt asceza obișnuită a singuraticului (3/II, 79;

¹¹⁴ Cf. pe larg Partea I: *Cuv.* 63, ed. Bedjan = *Cuv.* 35, ed. Theotokis.

III, 11; 14, 22–46; 30, 5). Crucii și valorii ei sacramentale — putere nevăzută într-un semn văzut — Sfântul Isaac îi dedică întregul *Cuvânt* 11; pentru el Crucea este loc al Slavei lui Dumnezeu, rezumat și memorial sacramental al întregii Economii a lui Hristos, haină a Lui și loc al tainelor Lui. Aici găsim exprimată — alături de mărturisirea hristologică cvasi-chalcedoniană din 3/I, 49 și rugăciunile din *Cuvântul* 5 — o schiță de hristologie în imaginile proprii tradiției antiohiene (11, 12–13. 21–22. 24. 29: umanitatea lui Hristos e templul în care locuiește divinitatea și haina în care s-a îmbrăcat aceasta; urcată la cer, e umplută de slava dumnezeirii — concepție dinamică despre îndumnezeire care e „amestecul”, nu contopirea, creaturii cu Creatorul în iubire; cf. 5, 18). Sfântul Isaac avertizează însă nu numai împotriva abandonării formelor exterioare ale rugăciunii și ascezei, dar și împotriva suprasolicității lor și a fixației repetitive și formale pe numărul și cantitatea rugăciunilor și psalmilor, de exemplu. Acest lucru trădează la cei care îl practică o mentalitate de sclavi ai unei reguli, iar nu de fii ai lui Dumnezeu chemați la libertatea harului Său. În viața spirituală, asceza și regulile sunt un mijloc necesar de disciplinare, nu un scop în sine; acesta este experiența harului/iubirii libere a lui Dumnezeu care vine și pleacă atunci când vrea El. Harul/iubirea e adevărul ascuns al legii (31, 8), iar atunci când vine harul iar sufletul face experiența extatică a dulceții și beției iubirii dumnezeiești, legea și regulile încetează, reapărând atunci când harul pleacă (3/IV, 25). Nici regulă fără har, nici har fără regulă, dar regula trebuie să ducă la har și libertatea lui (31, 6). Sfântul Isaac pune în contrast regula servilă a sclavilor, a celor care se cramponează orgolios de numărul fix al rugăciunilor care nu duc nici la simțirea lui Dumnezeu, nici la neputința proprie, și care e de fapt un refuz al harului, cu regula libertății celor care fac experiența negrăită a acestuia (14, 34–39), care e experiența iubirii. Or iubirea vine în suflet nu din lege (care duce la frică atunci când nu e respectată, ori la trufie, când e împlinită), ci din experiența Duhului Sfânt (18, 2).

Lucrarea Duhului Sfânt în om este în același timp o „adumbrire” a minții curățite (într-un sens similar adumbririi

Fecioarei Maria din *Luca* 1, 35: *maggnanuta* în siriacă, și căreia îi este dedicat *Cuvântul* 16) și o „luminare” (*nahiruta*) a ei de către lumina lui Dumnezeu (6, 1–4). Sfântul Isaac înțelege însă această luminare în sensul evagrian al vederii indirecte de către suflet a luminozității („limpezimii”) sale naturale în lumina divină a Treimii. Sufletul se concentrează cu totul în inimă care e locul ascuns (7, 3; 18, 18) al Împărăției lui Dumnezeu în om (8, 1), locul cerului (20, 23) și al liturghiei interioare a rugăciunii (41, 2). Lucrarea ascunsă a monahului (24, 1; 29, 5–9), care se identifică cu unificarea interioară a omului împrăștiat în exterioritate (3/IV, 61), e paza inimii, care conține în ea toate formele de asceză (29, 3) și dispensează de ascezele doar exterioare (10, 8–15).

Calea singuraticului este în esență o școală a rugăciunii care e oglinda sufletului (3/IV, 62). La Sfântul Isaac rugăciunea singuraticului e chemată să sufere un dublu proces: unul de dezindividualizare și universalizare — cum arată progresia celor 30 de minunate rugăciuni din *Cuvântul* 5 — și altul de purificare și esențializare, de trecere progresivă de la mișcarea interioară a rugăciunii la starea de rugăciune, de la cuvânt la tăcere, de la rugăciunea curată la „rugăciunea Duhului” (*slota ruhanayta*), de fapt o rugăciune dincolo de rugăciune¹¹⁵, sinonimă cu o pasivitate extatică totală, în care totul din om, trup, suflet, gândire, tace în uimire în fața darului lucrării lui

¹¹⁵ Despre această rugăciune dincolo de rugăciune, a se vedea Partea I: *Cuv.* 22, ed. Bedjan = *Cuv.* 31–32, ed. Theotokis, unde se spune că, dacă la rugăciunea curată ajunge abia unul din zece mii, la rugăciunea Duhului se învrednicește abia unul dintr-o generație; dar și Partea a II-a: *Cuv.* 3/IV, 32. 33. 35. 44. 48; 30, 8–9; 32, 4–6. Cf. precizările pe această temă din importantul studiu al părintelui E. KHALIFÉ-HACHEM, „La prière pure et la prière spirituelle selon Isaac de Ninive”, în: *Mémorial Mgr. Gabriel Khouri-Sarkis*, Louvain, 1969, p. 137–173, în care monahul maronit rectifică lectura din studiul iezuitului IRÉNÉE HAUSHERR, „Par delà l’oraison pure, grâce à une coquille. À propos d’un texte d’Évagre”, *Revue Ascétique et de Mystique* 13 (1932), p. 184–188. A se vedea și studiul profesoarei YSABEL DE ANDIA, „Hésychasme et contemplation chez Isaac le Syrien”, în: *Collectanea Cisterciensia* 53 (1991), p. 20–41, reluat în culegerea aceleiași: *Mystiques d’Orient et d’Occident* (Spiritualité Orientale 62), Abbaye de Bellefontaine, 1994, p. 77–116.

Dumnezeu. Suspendarea extatică a gândurilor are două forme: minunarea (*tehra*) în fața belșugului înțeleșurilor dumnezeiești din Scriptură și creație, și uimirea (*temha, ekstasis*) în fața Firii lui Dumnezeu, care implică suspendarea totală a activității spiritului și anticipează viața eshatologică; ea cade peste om ca somnul extatic peste Adam din *Facere* 2, 21 și peste Avraam din *Facere* 15, 12 (3/IV, 95), și e gustarea Împărăției lui Dumnezeu (35, 12–13) și a experienței eshatologice (8, 1–4). Aceasta e o vedere directă a lui Dumnezeu, nu prin oglindiri sau îngerii, ci a feței lui Dumnezeu, nu a ființei Lui care rămâne acoperită de norul slavei Lui (10, 17). Forma acestei minunări — care naște vederi, descoperiri¹¹⁶, înțelegeri și contemplații — e cea a unei beții extatice a sufletului în fața iubirii lui Dumnezeu (35, 1)¹¹⁷.

Iubirea infinită a lui Dumnezeu e experiența fundamentală și intuiția centrală a întregii gândirii duhovnicești și teologice a Sfântului Isaac, alfa și omega scrisului său. Calea singuraticului e nu doar o școală a rugăciunii, e și o școală a iubirii. Iubirea și mila (*hubba, rahma*) nesfârșită a lui Dumnezeu explică la el în mod riguros totul. Creația, Întruparea și desăvârșirea eshatologică a universului, principalele momente ale Economiei divine, nu sunt decât manifestări ale acestei iubiri/mile divine infinite, care e singurul lor motiv¹¹⁸. Iubirea explică creația (10, 18–19), Întruparea, Crucea (extraordina-rele pagini din 3/IV, 78–82; 38, 1–3) și eshatologia, fiindcă lumea e destinată să fie înghițită în iubirea lui Dumnezeu, a Cărui întregă istorie cu creația e o istorie a iubirii: iubirea e începutul, mijlocul și destinul final al lumii.

¹¹⁶ Cf. Partea I, *Cuv.* 19 și 20, netraduse în greacă; traduse aici mai jos, p. 411–417.

¹¹⁷ Cf. Partea I: *Cuvintele* 70, ed. Bedjan = 8, ed. Theotokis; 46, ed. Bedjan = 73, ed. Theotokis; 74, ed. Bedjan = 81, ed. Theotokis. Această beție e percepută de alții ca o adevărată nebunie; cf. Partea I: *Cuvintele* 33 și 62, ed. Bedjan = *Cuvintele* 24 și 38, ed. Theotokis.

¹¹⁸ Cf. P. BETTILOLO, „Avec le charité comme but: Dieu est création dans la méditation d'Isaac de Ninive”, *Irénikon* 63 (1990), p. 323–345, și A. LOUF, „Pourquoi Dieu se manifesta selon Isaac le Syrien”, *Connaissance des Pères de l'Église*, nr. 80 (2000), p. 37–56, și „L'homme dans l'histoire du salut selon Isaac le Syrien”, *ibid.*, nr. 88 (2002), p. 49–54.

În această lumină trebuie citite ultimele *Cuvinte* (39–41) ale Părții a II-a a corpusului isaachian, care constituie provocatoarele meditației asupra misterului gheenei sau iadului în relație cu taina iubirii infinite a lui Dumnezeu. Sfântul Isaac atinsese problema gheenei și în trei din *Cuvintele Părții I*¹¹⁹. O dată el combate ideea celor ce spun „nebunește și prostește” că le este de ajuns să scape de gheenă pentru că a scăpa de gheenă e același lucru cu a intra în Împărăție. Răspunsul dat e acela că în lumea de dincolo nu există trei locuri sau trei cete, ci numai două: Împărăția desfătării sau gheena chinuitoare. Iar Împărăția e o singură patrie, un singur loc, un singur soare, o singură vedere și o singură bucurie, egale pentru toți, deși fiecare se veselește de ele după măsura lui¹²⁰. În altă parte e combătută ca „nebunie” ideea unora că în gheenă păcătoșii ar fi lipsiți de dragostea lui Dumnezeu; ei nu sunt lipsiți de iubirea dumnezeiască, dar sunt „biciuiți de biciul iubirii. Și ce chin e mai amarnic și mai cumplit decât biciul dragostei! Cei ce simt că au greșit față de dragoste suferă acolo un chin mai mare decât orice chin, fie el cât de înfricoșător. Căci tristețea întipărită în inimă de păcatul față de dragoste e mai ascuțită decât orice chin”¹²¹. Iar altundeva afirmă fără să dezvolte însă că, întrucât nu au existență substanțială, ci sunt lucrări provenite din voința omului sau a lui Dumnezeu, păcatul, moartea și gheena vor înceta. Demonstrația o oferă ultimele trei *Cuvinte* (38–40) ale Părții a II-a¹²².

Baza teologică a eshatologiei isaachiene se concentrează în trei afirmații: Dumnezeu e întreg iubire și milă și tot ce face e iubire și milă (39, 1–2); Dumnezeu e imuabil și are o iubire

¹¹⁹ *Cuvântul* 6, ed. Bedjan = *Cuvântul* 56, ed. Theotokis (*FR X*, p. 285).

¹²⁰ *Cuvântul* 27, ed. Bedjan = *Cuvântul* 84, ed. Theotokis (*FR X*, p. 423).

¹²¹ *Cuvântul* 26, ed. Bedjan, netradus în grecește, tradus mai jos p. 425–428.

¹²² O excelentă lectură oferă părintele cistercian DOSITHÉE REY în articolul: „«Nombreux sont mes péchés, Seigneur, mais Ta miséricorde est plus grande que mes péchés». La doctrine de la gheene chez Isaac le Syrien”, *Lien des moniales*, nr. 147 (2001), p. 1–22. O interpretare mai amplă în perspectiva unei eshatologii a speranței reconcilierii universale în remarcabilul studiu al franciscanului polonez WACLAW HRYNIEWICZ, „Hoffnung der Heiligen. Das Zeugnis Isaak des Syrer”, *Ostkirchliche Studien* 45 (1996), p. 21–41.

egală pentru toate creaturile: îngeri și demoni, drepți și păcătoși (38, 3. 5; 40, 2); și El cunoaște toate înainte de a le crea (39, 2; 38, 3; cf. 5, 11; 14, 15). În ce privește motivul și scopul gheenei, există mai întâi teorii care trebuie respinse din capul locului, chiar dacă par a avea o justificare scripturistică. Sunt teoriile „copilărești” și blasfematorii care introduc în Dumnezeu patimi sau schimbarea: mânia, răzbunarea, răsplata, pedeapsa, în cele din urmă răul. Ele sunt însă incompatibile cu intuiția fundamentală care afirmă că Dumnezeu e iubire imuabilă: unde e răsplată și răzbunare nu mai e iubire (39, 17). Sfântul Isaac explică aparenta contradicție între această intuiție și datele scripturistice (cf., de ex., *Iș* 20, 5; *Nm* 14, 18) prin viziunea pedagogică (nejuridică) asupra Economiei divine proprie teologiei antiohiene (ai cărei maestrii, Diodor și Teodor, sunt citați „in extenso”)¹²³. Există astfel un progres al asimilării revelației divine de către umanitatea căzută în păcat; aceasta Îl percepe treptat pe Dumnezeu inițial ca Judecător Care izgonește din paradis, apoi ca un Stăpân care dă legi în Vechiul Testament, și în cele din urmă, în Hristos, ca un Părinte iubitor Care-i ridică pe oameni de la statutul lor de robi și slugi la acela de fii ai iubirii Lui nesfârșite (3/I, 17). În acest sens și Scriptura are o lectură superficială, infantilă, care pleacă de la dreptatea lui Dumnezeu, și una profundă, matură, care înțelege iubirea paternă aflată în inima întregii Economii a creației, mântuirii și desăvârșirii eshatologice a lumii (cf. 38, 17) și în care imaginea Judecătorului e înghițită de imaginea Tatălui iubitor și Pedagog. Dumnezeu nu pedepsește, nici nu chinuie, ci îndrumă; El face totul spre binele omului, chiar și moartea și alungarea din rai sunt în cele din urmă binecuvântări (39, 4), pentru ca, prin pedagogia contrariilor, oamenii să vină nu cu forța, ci liberi la iubirea lui Dumnezeu. Și gheena nu e în ultimă instanță decât o „viclenie”, o stratagemă a iubirii divine (39, 5), ca să-l ridice pe omul căzut. Ea poate fi evitată prin pocăință, al cărei cel mai

¹²³ Cf. P. BETTILO, „Prigionieri dello spirito. Liberta creaturale ed eschaton in Isaaco di Ninive e nelle sue fonti”, *Annali di Scienze Religiose* 4 (1995), p. 345–363.

mărunt gest Îl face pe Dumnezeu să ne ierte și să ne ducă în Împărăție (40, 8. 11. 17). Sfântul Isaac e convins că gheena nu poate fi veșnică, întrucât și la sfârșitul creației, ca și la începutul ei, nu e decât iubirea egală și identică cu sine a lui Dumnezeu care va înghiți în cele din urmă și gheena și va uni cu sine întreaga creație rațională (40, 4–5. 7). Chiar dacă e limitată în timp și nu e veșnică, gheena e însă un loc cumplit și insuportabil, pe care trebuie să-l evităm cu orice preț prin pocăință și convertire spre bine. Fiindcă, în cele din urmă, gheena și Împărăția nu sunt răsplătiri ale răului sau binelui, ci daruri ale unui Singur Dumnezeu milostiv și iubitor, Care vrea ca toți să se mântuiască (1 Tim 2, 4; cf. Cuv. 40, 14), taine ale iubirii dumnezeiești imuabile și egale cu sine. Și atunci — exclamă Sfântul Isaac¹²⁴ — „unde este gheena care ne poate întrista pe noi? Unde este pedeapsa care ne înfricoșează în multe chipuri și poate copleși bucuria iubirii Lui? Ce este gheena pe lângă harul învierii Lui, când ne ridică pe noi din iad și face pe cel stricăcios să se îmbrace întru nesticăciune și pe cel căzut în el îl ridică întru slavă?”

Afirmările tranșante și fără echivoc ale Sfântului Isaac în chestiunea eshatologiei din finalul Părții a II-a explică suficient redusa circulație manuscrisă a acesteia. Față de enorma

¹²⁴ În *Cuvântul* 50b, ed. Bedjan = *Cuvântul* 60, ed. Theotokis (FR X, p. 315). Argumentele Sfântului Isaac din finalul Părții a II-a sunt inventariate succint și în cea mai recentă trecere în revistă a gândirii Sfinților Părinți, care pledează în favoarea restabilirii finale a tuturor creaturilor raționale, pe care o oferă episcopul KALLISTOS WARE în articolul „Dare We Hope for the Salvation of All? Origen, St. Gregory of Nyssa and St. Isaac the Syrian”, *Theology Digest* 45 (1998), p. 303–317, reluat în volumul 1 din seria „Collected Works”: *The Inner Kingdom*, SVSP, 2001, p. 193–215. Aporia dogmatică a teoriei apocatastazei e dată de ciocnirea între două principii care trebuie ambele menținute, dar și integrate teologic dincolo de o simplă juxtapunere aporetică: iubirea lui Dumnezeu, pentru care iadul veșnic e o imposibilitate pentru că ar fi o eternizare a răului, și libertatea omului, care include și posibilitatea iadului. „Credința în libertatea omului ne împiedică să afirmăm sigur: Toți trebuie să se mântuiască! Credința și iubirea lui Dumnezeu ne fac să îndrăznim să sperăm că toți se vor mântui. Iadul există ca posibilitate pentru că există voință liberă, dar iubirea ne dă speranța că la sfârșit o să aflăm că nimeni nu mai este în el” (p. 215). Erezie dacă e afirmată dogmatic, apocatastaza poate fi o speranță și o rugăciune, căci, așa cum spunea și Sfântul Siluan: „Trebuie să ne rugăm pentru toți”.

difuzare a Părții I, Partea a II-a a fost copiată mult mai puțin, pentru uzul limitat al unor cercuri de monahi inițiați, beneficiind de un statut ezoteric. Nu e mai puțin adevărat că abia textele grupate aici ne oferă cheia exactă a lecturii paginilor extatice ale Părții I și explică universalismul și optimismul care au oferit scrierilor smeritului „singuratic” siro-oriental din munții Huzistanului o iradiere universală și o recepție „ecumenică” fără analogie. Secretul acestei iradieri stă în cele din urmă în curajul Sfântului Isaac de a gândi și practica radical creștinismul plecând de la miezul său: care nu e frica de pedeapsă, nici speranța răsplătirii, ci revelarea iubirii infinite a lui Dumnezeu, descoperit în Hristos ca Tată al tuturor creaturilor raționale. Această revelație, Școală a iubirii, și asumarea ei ascetică și contemplativă, Școală a rugăciunii, prezintă creștinismul ca religie nu a sclaviei și a fricii, ci a libertății și iubirii infinite. Tocmai aceasta e poate provocarea frontală pe care o adresează generațiilor creștine din toate timpurile.

Sfântul Isaac Sirul a inspirat și continuă să inspire înnoitor pe monahii adevărați din toate confesiunile și Bisericele tradiționale. Lucrul s-a văzut și în secolul XX când Partea I a scrierilor Sfântului Isaac a servit ca sursă nemijlocită de inspirație atât pentru pustnicul „monofizit” Matta al Meskin, promotorul renașterii monahismului copt contemporan, cât și pentru arhimandritul „ortodox” Vasilios Gondikakis de la Stavronikita (actualmente egumen la Ivion), unul din principalii promotori ai înviorării monahismului athonit actual. Lecția Providenței nu poate fi trecută cu vederea: un „monofizit” și un „ortodox” inspirați de un „nestorian” din secolul VII, în care ambii recunosc glasul Tradiției vii, suflarea Duhului Sfânt în Biserică! Martor al iubirii infinite a lui Dumnezeu în focul Duhului Sfânt, Sfântul Isaac ne obligă să ne revizuiem clișee milenare adânc pietrificate. Realitatea contrazice flagrant stereotipiile comode și autosecurizante. Dacă un eretic „nestorian” poate avea o învățătură duhovnicească atât de „ortodoxă”, aceasta arată că „nestorianismul” acela nu era de fapt ceea ce s-a crezut, pentru că acolo unde istoria și dialectica formulelor dogmatice despart Duhul Sfânt unește și nimic nu are loc în afara unei Providențe (*ouden apronoeton*, zicea

Sfântul Vasile cel Mare)¹²⁵. Mar Isaac al Ninivei este cu adevărat „Sfântul Isaac”. Dar, așa cum nimerit spunea părintele Alexander (Golitzin):

„Isaac e nu numai minunat și sfânt. E și tulburător. N-am răspunsuri la această nedumerire, dar bănuiesc că Domnul așteaptă de la noi să reflectăm puțin asupra ei. Poate că El ne-a lăsat acest sfânt ca un delicat semn de întrebare pus peste unele din certitudinile noastre. Nu asupra celor esențiale, ci asupra altora pe care noi — iar nu Dumnezeu — le-am declarat sigure. Fie ca Isaacul Său să ne tulbure pe noi toți, iar noi, drept urmare, să creștem în iubirea pe care Sfântul Isaac n-a obosit să o laude”¹²⁶.

diac. Ioan I. Ică jr

¹²⁵ I. HAUSHERR, *art. cit.* n. 2, p. 178–179.

¹²⁶ Finalul recenziei sale la H. ALFEYEV (2000, cf. *supra* n. 66), în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 46:2–3 (2002), p. 285–290, aici p. 290.

Sfântul Isaac Sirul

Cuvinte către singuratici
despre viața duhului, taine
dumnezeiești, pronie și judecată

Partea a II-a*

[Începem] să scriem Partea a doua a [Cuvintelor]
aceluiși [Mar Isaac]¹ episcop al Ninivei.

* Traducerea a fost realizată pe baza versiunilor moderne citate în studiul introductiv la notele 62–65, puse la dispoziție cu generozitate în acest scop încă înainte de publicare lor de profesorul Sebastian Brock, Oxford, și de dom André Louf, mănăstirea cisterciană Sainte-Lioba, de lângă Marsilia, cărora le exprim aici încă o dată gratitudinea pentru sprijin și încurajare. Apariția volumului de față le datorează totul.

Opțiunile terminologice pot fi consultate în glosarul de termeni tehnici siriaci stabilit pe baza ediției Sebastian Brock.

Singura problemă a fost stabilirea unor echivalențe pentru cei patru termeni care definesc în siriacă activitățile mentale: *hawna* (= *nous*) a fost redat prin „minte”; *mada* a fost redat prin „inteligență”; *reyana* (= *dianoia*) a fost redat prin „gândire”; iar *tarita* (= *phronema*) a fost redat prin „cuget”.

Toți siriaciștii avertizează că orice traducere în limbi moderne a operei lui Isaac are un caracter aproximativ, provizoriu și infinit perfectibil. Așa cum am fost asigurat de cei doi savanți consultați, rezultatele eforturilor lor deja întreprinse în această direcție restituie totuși, dacă nu complexitatea nuanțelor, un text sigur în sensurile lui de bază.

Titlul generic al Părții a II-a a fost dat de traducător pe baza notiței lui Ishodenah și a catalogului lui Abdisho (citate în studiul introductiv).

¹ *Mar* în siriacă, *kyrios* în greacă, „domn” în română, este aici un titlu acordat episcopilor.

Cuvântul 1

Scrisoare [către Mar Ishozeka] despre felurite lucruri privitoare la viețuirea în liniștire [isihie].

*1*². Începutul întregii vieți în Dumnezeu, fratele meu, e să ai o credință tare pe drumul viețuirii tale [ascetice], ca să poți suge toată dulceața pe care a așezat-o Duhul în cărțile sfinte. Nu vorbesc de credința cu care-L mărturisești pe Dumnezeu, fiindcă e de prisos să aduc aminte acest lucru celor ce au lăsat lumea și au ieșit din ea să urmeze lui Dumnezeu. Aș vrea să te întăresc printr-o credință neîndoielnică doar în nădejdea lucrurilor bune așezate pe această cale, lucruri care ne-au fost predate de cărțile sfinte și pe care nevoitorii [asceții] le-au atins și le ating și astăzi.

² Prima foaie a unicului manuscris vechi păstrat prezintă stricăciuni iremediabile, iar textul nu poate fi citit decât parțial; cf. S. BROCK, „St. Isaac the Syrian: Two Unpublished Texts”, *Sobornost/ECR*, 19:1 (1997), p. 7–33:

„Spre folosul tău am alcătuit la a ta [...], alesul nostru prieten Mar Ishozeka, și cu gândul [...] că vor fi răsplătiri [...] mângâierile pe care le-ai pregătit pentru noi și pentru voia cea bună [...] și părinte [...] nu abate [...] evlavia ta, ca noi în aceste convorbiri folositoare să ne întoarcem în mintea noastră spre viețuirea Părinților și scopul cuvintelor lor, ca din ele [...] iarăși ființa slujirii lor [...] socotesc un [...] al harului, spre a fi neîncetat [...] de folos în cele două moduri ale lor [...] punând stăpânire pe trup și pe suflet [...] nu mai puțin [...] prin folosul ce poate fi aflat din el [...] acele lucruri în căutarea cărora am fost nepăsător din trândăvie, și ca să străbat pajiștile smălțuite de flori ale căii fricii de Dumnezeu [...] printr-o grijulie repetare [...] gânduri la aceasta în gândul meu, pentru ca privirea mea să hoinărească în ele. Căci țintesc iubirea ta, fiindcă am crescut împreună cu tine. N-am făcut-o ca unul care are îndrăzneală, ci din iubirea mea fierbinte față de tine, căci până și noaptea visez că sunt cu tine, fiindcă iubirea întrece neîncetat orice hotar. Iată lucrul pe care doreai să-l afli.”

2. Când auzi mărturiile Părinților despre slava viețuirii pline de taine a vieții singuratice pe care Duhul Sfânt a așezat-o în scrierile lor drept imbold, când vei auzi că au fost cei din-tâi, nu te descuraja când [...] căci și tu vei dobândi aceste lucruri [...] fiindcă e deja cu tine, căci Duhul a așezat de o vreme în tine o pregustare a lor. Ele vor fi ale tale la vremea lor, dar aceasta n-a venit încă. Domnul știe vremea când e potrivit să ți le dea, căci aceste lucruri bune sunt păstrate de El pentru tine și pentru cei asemenea ție. Acum sau mai încolo ele vor fi negreșit ale tale, numai să fii înăuntrul staulului potrivit dorinței Celui care într-o zi îți va da cununa. Căci și El vrea să ți le dea, dar nu ești încă în stare să le primești cum ai vrea până ce n-a venit vremea lor, și atunci Însuși Domnul va face să strălucească în tine cunoașterea lor fără să-L fi rugat aceasta.

3. Păzește-te să nu ajungi necredincios atunci când, căutând aceste lucruri, nu le găsești la îndemână, ca nu cumva de aici să se nască în tine ceva ce nu cauți și nu cunoști, căci necredința primește pedeapsă. Nu spune: „Cât nu m-am ostenit și n-am găsit nimic!” sau: „Realitatea nu se potrivește cu măreția cuvintelor!” Ferește-ți gândirea de un asemenea cuget, căci pedeapsa urmează îndeaproape necredința; inima necredincioasă e vrednică de osândă. Care va fi pedeapsa? Faptul de a cădea în deznădejde prin părăsirea de Dumnezeu pricinuită de necredința ta; deznădejdea te va preda lăncezelii [akediei], lăncezeala te va preda nepăsării, iar aceasta te va scoate din nădejde. N-ar putea fi un rău mai mare care să vină peste tine.

4. Fratele meu, prieten drag al sufletului meu, cunoaște că liniștirea [isihia] și toate viețuirile [ascetice] își vor aduce roada pe măsura timpului și stăruinței în ele. Cum spunea un bătrân: „Liniștirea și odihna din chilie atarnă de sânguința în ele și de păzirea lor”. Dacă ești lipsit de sânguință și stăruință în lucrarea lor, nu te aștepta la adevărata mângâiere care vine de la ele. Or tu nu ești bine întemeiat în obișnuința lucrării lor, care în mod normal desființează plictiseala care este în ele. Și fiindcă nu faci decât să începi mereu, și din pricina depărtării de ele, nu te deprinzi în nimic: înainte ca un lucru să-și aducă roada lui, ai și ajuns departe de el.

5. Orice viețuire nestatornică și de scurtă durată va fi lipsită de roade. Nu spun asta ca să te dojenesc, ci ca să-ți arăt țelul și calea. Ia drept pildă un pom care tocmai a fost sădit: dacă acela care l-a sădit e neiscusit și-l lipsește de obișnuita udare atunci când se ivesc primele frunze și primii muguri, pomul se ofilește și se uscă. Și va fi nevoie de mult timp până să-și tragă în el din pământ puterea apei și să revină la viață. Sau poate că acela îl mută adeseori dintr-un pământ în altul și, pentru ca să facă aceasta, îi mișcă rădăcinile și-l lovește neîncetat. După care se miră că pomul nu aduce roade! Așa stau lucrurile și cu omul lipsit de iscusință: nu judecă lucrurile sale plecând de la viețuirea lui, ci cere de la Dumnezeu ceea ce crede el că-i este potrivit, pentru că socotește că n-are nimic din ce i-ar trebui. Las deoparte lucrurile ascunse ale gândirii, din care Dumnezeu a făcut scopul potrivit omului; El va cere de la noi și lucrurile din afară ale viețuirii [ascetice], vrând să știe dacă le-am pus în lucrare potrivit treptei noastre.

6. Fiindcă omul lipsit de cele de trebuință pentru viețuirea sa nu-și poate săvârși alergarea în liniște, nici primi cununa [2 Tim 4, 7-8], căci în vremea încununării tocmai ceea ce îi lipsește îi va tulbura gândirea și va semăna în ea frica. Ci se cade ca viețuirea [ascetică] să fie bine potrivită cu tot ceea ce e nevoie, fie în trup, fie în suflet.

7. Așa cum căpitanul unei corăbii nu va putea ieși pe mare nici măcar pentru un scurt drum dacă îi lipsesc instrumentele de navigație și până nu are la locul lor pe corabia lui toate cele de trebuință, tot așa și cel ce călătorește pe calea viețuirii singuratică și dorește să se bucure de roadele ei și să vadă nădejdea în Dumnezeu în sufletul lui: dacă îi va lipsi chiar și un lucru mărunț din cele de trebuință călătoriei lui, atunci când va avea nevoie de el, acest lucru mic pe care a uitat să-l ia îl va lipsi de orice alt folos.

8. Înainte de orice, viețuirea aceasta [singuratică] cere timp și stăruință. Căci dacă nu e cu putință să învățăm meșteșugurile acestei lumi fără să stăruim mult timp cu sânge în ele, până când gândirea va fi deprins rostul și modul de înfăptuire a meșteșugului pe care și-a pus în gând să-l deprindă, cu atât mai mult în ce ne privește. Și dacă un meșteșug văzut cu

ochii cere atâta timp și sârguință pentru a-l deprinde, cu cât mai mult meșteșugul Duhului pe Care ochiul nu-L poate vedea, unde cel care învață nu știe de la cine învață și e nevoie de multă curăție. Învățătorul este aici Duhul, meșteșugul e ascuns, iar cei care ne împiedică de la el sunt [făpturi] netrupești; el cere mult timp și o lucrare statornică, iar în cursul deprinderii lui va încerca să ne înșele și trupul, iar piedicile pe care le pune în calea lui sunt multe și nenumărate.

9. De aceea, omule, această viețuire cere înainte de toate timp și stăruință; apoi răbdare pentru a îndura ostenele și a stăruii în singurătate și în chinurile ei; acesta e lucrul cel mai anevoios și aspru al acestei viețuiri din pricina mulțimii luptelor legate de izolarea de tot și de toți. Nu trebuie să schimbăm însă numaidecât ceea ce am început, ci să stăruim în el ca o mamă care naște în dureri și stăruie în ele până când ele încetează.

10. Mai trebuie ca viețuirea să fie echilibrată, astfel ca în felurile ostenele viețuirea să fie egal cumpănită, ca să nu facem doar una sau două ostenele care ne plac, după dorința noastră, în dauna altor ostenele de care avem mai multă nevoie. Ci mai degrabă viețuirea să fie echilibrată în mod egal în toate ostenele care duc la viața cea mai bună. Cum va fi timp pentru citire, va trebuie să fie și pentru slujbă³; cum va fi pentru slujbă, va trebui să fie și pentru îngenuncheri; cum va fi pentru îngenuncheri, va trebui să fie și pentru post; cum va fi pentru post, va trebui să fie și pentru ostenele nopții, și, împreună cu acestea, pentru lucrarea ascunsă a gândirii, ca inima să nu se relaxeze și să fie lăsată singură atunci când trupul se ostenește, și pentru ca puterea raționalității din inimă să-și dea seama de ce este ascuns în cele văzute și cum toate cele făcute în cele văzute se fac spre folosul celor ascunse.

11. Când demonii văd pe cineva mergând în lumina minții lui prin echilibrul făptuirii lui și ostenele lui măsurate, se luptă cu el prin dezechilibre, ca el fie să micșoreze, fie să sporească una din aceste ostenele, pentru că ambele lucruri sunt deopotrivă de vătămătoare. Alcătuirea armonioasă a tru-

³ Pravila sau canonul de rugăciune al monahului alcătuit din cele Șapte Laude și Psaltire.

pului să-ți slujească drept pildă pentru alcătuirea armonioasă a viețuirii [ascetice]. Căci atunci când e un dezechilibru într-una din părțile lui, acesta pricinuieste o dereglare în tot trupul, de unde provine boala; la fel și cu sănătatea sufletului: atât sporirea, cât și eliminarea lucrurilor care o garantează duc la același efect.

12. Prin sporire și prin micșorare intră deopotrivă întunecime în suflet, căci demonii tremură puternic în fața a tot ce-i măsurat. Când nu pot stăvili zelul cuiva prin tot felul de pretexte, ca să-l facă să-și oprească alergarea ori să-și întineze viețuirea, atunci vor lupta împotriva lui prin zelul lui, încărcându-l cu excесе ca să-l facă să se prăbușească sub povara lor. Omul înțelept însă se va păzi deopotrivă de ceea ce-i ușurează ca și de ceea ce-i sporește povara.

13. Tot ce se face cu măsură se lucrează cu rânduială. Dar când cineva trece dincolo de acest hotar, se ivește tulburarea, iar omul tulburat nu mai știe ce face.

14. Singuraticul are nevoie și de o anume neluare-aminte la tot ce privește trupul, pentru ca să păstreze simplitatea în tot ceea ce-l privește, fără a-l săcâi sau a-i pretinde o ordine strictă în toate detaliile [...]; are nevoie mai degrabă de o neluare-aminte față de lucrurile de aici, împlinind numai cele ce sunt de folos; căci dacă se va preda doar acestora, nu se va mai putea ocupa și de toate celelalte lucruri de aici.

15. Singuraticul mai are nevoie și de o lărgime a inimii, pentru ca să nu-și piardă nădejdea când vin peste el tot felul de schimbări vrăjmașe pentru a-l pune la încercare și a-i spori cunoașterea. Trebuie să fie înțelept atât în cele de-a dreapta, cât și în cele de-a stânga, fiindcă lui Pavel îi place ca omul lui Dumnezeu să fie „desăvârșit și gata spre tot lucrul bun” [2 Tim 3, 17], un țel care e atins doar printr-un exercițiu în răbdare: „de aceea suferă răul ca un bun oștean al lui Hristos” [2 Tim 2, 3]. Căci nimeni nu biruie în luptă fără înțelepciune, nici nu poate dobândi înțelepciune fără luptă, așa cum spune Evagrie: „Pe cât înaintează sufletul în virtute, pe atât întâlnește potrivnici puternici”⁴. Dar sufletul care nu cunoaște lupta este și lipsit

⁴ EVAGRIE, *Praktikos* 59.

de virtute, fiindcă aceasta și-a primit numele de la faptul că a triumfat și s-a învrednicit de cunună în felurile ispite care obișnuiesc să vină peste ea.

16. Singuraticului i se cere și multă îndelungă-răbdare, ca să nu se topească când așteaptă și nu primește, sau când cere și nu i se dă ce își închipuia, ori când așteptarea unui răspuns se prelungește. Să nu se strecoare atunci în nădejdea lui îndoiala, ca să nu ajungă abătut, mâhnit și bolnav în conștiința sa.

17. După toate acestea — și înainte de toate și mai mult decât ele toate, cum spuneam la început — are nevoie de liniștea trupului și de o credință sigură în suflet, fiindcă acestea cuprind în ele toate cele de care am vorbit și le desăvârșesc dacă se sârguiește în ele. Aceste lucruri trebuie să le ceară de la Dumnezeu în rugăciune și cu lacrimi ca să îi fie date, și ca liniștea și credința să rămână cu el. Căci prin ele se săvârșește și desăvârșește lucrarea tuturor acestor virtuți, ca și toate cele care n-au fost pomenite. Dar fără ele nu se poate face nimic din cele spuse.

18. E nevoie de liniștire, fiindcă ea păzește simțurile de zarva din afară și dă prilejul potrivit pentru ostenele trupului și ale sufletului, făcând aceasta prin pacea pe care o dă grație zăbovei din ea și grație vigilenței asupra trupului și a sufletului pe care o îngăduie oprind prilejurile ce se năpustesc în mod obișnuit asupra cuiva, fie de bunăvoie, fie din întâmplare, în cele din afară.

19. E nevoie și de credință care să-l întărească în nădejde, ca să îndure cu desfătare toate primejdiile care vin peste el din pricina lucrurilor dumnezeiești; ca să nu tremure neliniștit în fața morții, nici să sufere durere ca o ființă trupească, ci ca unul care are o nădejde ce trece dincolo de trup. Să aibă o inimă curajoasă, al cărei curaj e în Dumnezeu, așteptând zi de zi plecarea din trup și suferind în fiecare clipă în gândul ei durerile nașterii nădejzii viitoare, pentru care se chinuie și îndură de bunăvoie aceste lucruri atât de grele, ca să ajungă teafără la învierea și ieșirea din mormânt.

20. Dulceața nădejzii născută de credință îi îngăduie să treacă peste toate greutatețile. Căci pe cât sporesc ostenele, pe atât se revarsă și harul, dacă ostenele sunt însoțite de stăru-

intă. Pe cât crește așteptarea, pe atât se micșorează patimile. Pe cât strălucește înțelepciunea, pe atât omul intră în bucurie. Căci prin înțelepciune e unit cu Dumnezeu, e învăluit în iubire, e eliberat de legătura cu patimile, și bucuria îl face să depășească întristările, căci e ușor pentru bucurie să uite atât de lume, cât și de trup.

21. Trebuie să-I cerem lui Dumnezeu să ne dea și harul deosebirii duhurilor ca să distingem descoperirile adevărate de cele care vin de la demoni, și vedeniile puterilor sfinte de cele ale lui Satana; ca să distingem de asemenea în mișcările din vis între cele care vin de la îngeri, cele care vin de la demoni și cele care vin din suflet, precum și gândurile care se ivesc în conștiință plecând de la aceste trei mișcări, pe care, așa cum spun Părinții⁵, trebuie să le recunoaștem după pacea sau tulburarea, după bucuria și încrederea sau frica și întristarea care le însoțesc: cele enumerate la început aparțin într-adevăr sufletului, celelalte sunt străine de ele, și-i vin fie din gânduri și vise, fie din simțiri și pipăit.

22. În cazul mișcărilor sufletului este evident că nici una din ele nu le însoțește: nici bucuria, nici teama, nici tulburarea, nici pacea, fiindcă e vorba de simple mișcări fugare care nu poartă în ele nimic; prin mișcări ale sufletului înțelege-le pe cele pe care le are înainte de a intra în locul lui natural, care e limpezimea.

23. În cazul mișcărilor stârnite de trup, fie declanșate de poftă, fie venind de altundeva, atunci când nu le însoțește o luptă din afară, e evident că n-au legătură cu amăgirile intense și violente greu de controlat. E doar firea care-și face cunoscută liniștit nevoile și ale cărei mișcări sunt pașnice. Căci nu există dezordine în ceea ce a fost făcut de Dumnezeu Care a așezat în fire o măsură și o ordine desăvârșite.

24. Dar când în mișcările noastre firești se amestecă o lucrare străină, fie printr-o simțire care vine de la trup, fie printr-un gând care vine dintr-o amintire, fie din întâlniri întâmplătoare, le vom înțelege, așa cum spuneam, în măsura în care le putem adulmea, atunci când harul este aproape.

⁵ Cf. EVAGRIE, *Praktikos* 80.

25. Acestea sunt lucrurile pe care prietenii trebuie să și le aducă aminte când sunt împreună și să le țină în gând meditatând neconținut la ele.

26. Postul, rugăciunea și celelalte nevoițe sunt cunoscute de toți, deși nu voi uita să arăt la locul său ajutorul care vine din aceste lucruri care sunt la îndemâna tuturor, chiar și din cele care multora le par a fi neînsemnate. Chiar dacă cei care se îngrijesc de mântuirea lor le au în parte, pentru că nu le cunosc rațiunile, nu primesc întotdeauna roadele care vin de la ele, cu atât mai mult cu cât nu știu ordinea în care trebuie să le facă. De aceea nu este ordine și nu este echilibru în cele făptuite de ei, fie că acestea întrec măsura, fie că durează prea puțin, fie că săvârșirea lor n-are ritm, nici perseverență.

27. Ce e mai slab decât o picătură de apă? Dar picurând cu stăruință vreme îndelungată nu găurește oare chiar și piatra și nu crapă până și stâncile cele mai tari? La fel e și cu lucrarea ascetică stăruitoare și neconținută: chiar dacă pare neînsemnată, prin stăruința ei strânge o uriașă comoară.

28. Îți voi arăta acum o regulă ușoară, folositoare celor slabi, prin care se înaintează ușor iar desfătarea născută din ea e de ajuns spre a atrage gândirea spre stăruință, și așa îți vei putea împlini lucrarea voios, nesilit și cu sârguință. Iat-o: pentru că trupul slab obosește stând neconținut în picioare pentru a-și împlini închinăciunile obișnuite, și din această pricină e adeseori împiedicat să stea la rugăciunile neconținute săvârșite cu trupul, și din care se naște rugăciunea în inimă, de aceea cazi adeseori cu fața la pământ în locul unde stai cu Scriptura în mână și continuă-ți astfel implorările; în acest fel convorbirea cu Scriptura se va amesteca cu rugăciunea, și lumina pe care o vei primi din amândouă părțile va spori spre desfătarea sufletului tău. Rugăciunea îți va fi astfel dulce din pricina citirii, iar în citirea ta vei fi iarăși luminat prin cheile rugăciunii. Căci prin rugăciune se deschide gândirii ușa înțelegerilor, iar aceste înțelegeri minunate stărnesc la rândul lor mai mult dorința de rugăciune potrivit contemplării lor primite [în citire].

29. Rugăciunea pusă în mișcare plecând de la contemplare nu e o rugăciune obișnuită: ea înlănțuie puternic gândirea, o

face să se adune în ea însăși și să dea naștere unor rugăciuni fierbinți și curate, libere de orice griji. Din pricina tăriei acestor viguroase înțelegeri nu poți sta în picioare, nici nu te mai poți folosi neîmpiedicat de simțuri, căci mai întotdeauna ele sunt prea puternice ca să te poți întoarce spre tine însuși și să te folosești iarăși de rugăciune. Adeseori sufletului nu-i mai rămâne destulă putere ca să se întoarcă spre simțiri și să le pună în lucrare, sau pentru a se folosi de trup în chip natural, pentru că sufletul e copleșit de năprasna uimirii. Nu așa stau lucrurile cu toate înțelegerile, fiindcă unele dau naștere rugăciunii, iar altele tăcerii. Cine a făcut experiența lor, va ști care e diferența lor.

30. Așadar, fratele meu, dacă cele înalte nu ne sunt la îndemână, să facem din pricina neputinței trupești, cum spuneam, sculări în picioare prelungite pe locul nostru, afară de cele șapte ceasuri rânduite pentru laudă, pe care nu trebuie să le lăsăm nici chiar după ce am primit ajutor, fiindcă trândăvia naște moartea, chiar și în caz de slăbiciune.

31. Deci, așa cum scriam mai sus, cazi de multe ori cu fața la pământ lângă locul unde șezi. Și dacă ai în mâini o carte sau alt lucru, pune-l jos, cazi cu fața la pământ și petrece o vreme în implorare. Aceasta să-ți fie o regulă toată viața ta pretutindeni și în orice loc te-ai afla, în pustie ca și într-un loc locuit, de îndată ce ești singur cu tine însuși. În ticăloșia mea nu sunt în stare să-ți arăt nici în zece mii de cărți ce se va naște în tine din această lucrare.

32. Nu de frică ne săvârșim ostenele trupești și să ne simțim să avem un suflet treaz, ci pentru că știm că relaxarea trupească ne depărtează de Dumnezeu și împiedică gândirea noastră să se gândească la El, pentru că de aici se naște în sufletul nostru dragostea de El.

33. Ne scârbim de împrăștiere și ne sfiim de contactele cu cinstiții și iubiții noștri frați nu pentru că-i disprețuim sau pentru că n-ar fi mai buni ca noi, căci în toate zilele căutăm scăpare în rugăciunile lor, ci pentru că atunci când suntem neconținut împreună cu oamenii, suntem tăiați de desfătărilor împreună cu Domnul. Căci viața singuratică ne unește cu Dumnezeu.

34. Așadar, nu de spaima de pedepsele gheenei păzim aceste reguli amănunțite și ne îngrijim atât de mult de ele săvârșindu-le cu zel, ci pentru că în ele se ascunde puțința de a fi împreună cu Dumnezeu și întrețin în noi aducerea-aminte de El, căci în tot ceea ce se face pentru El și de dragul numelui Său, aducerea-aminte de El ne înalță la El. Atenția neîncetată la aceste amănunte ne face să ne gândim la El neconținut. Aceasta înseamnă că nu trebuie să lăsăm vremea rugăciunii fără vreo necesitate constrângătoare și, dacă se întâmplă să o facem uneori, să n-o facem fără suferință⁶.

35. Trebuie să ne silim să facem îngenuncheri în timpul slujbei, chiar dacă suntem bolnavi, ba chiar atunci când suntem în pat sau mergem să ne culcăm, cu trezie și sfială. Și cu îndrăzneală și durerea inimii să strigăm multă vreme la Dumnezeu să ne păzească de gânduri necurate și de vise spurcate, și să ne silim ca somnul să ne ia purtând încă gândul la El în inima noastră. La toate ceasurile slujbei să ședem cu sfială și să păzim numărul rugăciunilor noastre ca și cum moartea ar bate la ușă. Nu mai vorbesc de faptul că trebuie să fixăm un timp anume pentru gustarea hranei sau că nu trebuie să începem să mâncăm tot ce ne cade sub mână în afara orei cuvenite, ori că trebuie să punem masa doar o dată pe zi și că tot restul timpului trebuie să ne oprim gura de la orice gustare, afară de cazul unei mari slăbiciuni ivite dintr-o boală. Nici că nu trebuie să ne descoperim trupurile și să cercetăm cu curiozitate mădularele lui dezgolate sau că nu trebuie să ne atingem neconținut trupul cum fac cei ușuratici la inimă și needucați. Nici că trebuie să păstrăm neconținut tăcerea când se întâmplă să fim în afară sau că, dacă e cineva cu noi, trebuie să restrângem la minimum cuvintele necesare reducându-le doar la cele ce sunt de folos și renunțând cu totul la cele de prisos, la glume și la râs. Nici că privirea trebuie să fie neîncetat adunată în sine și că trebuie să ne păzim simțurile și să arătăm o față gravă ca și cum am privi neconținut pătimirile Domnului.

⁶ Notă marginală: „Această suferință nu poate exista dacă disprețul devine obișnuință. Lămurire: Prin aceea că lucrul are loc fără suferință e limpede că această suferință poate lua locul lucrării omise.”

36. Căci prin ele ne ridicăm spre aducerea-aminte a ceea ce a îndurat El pentru neamul omenesc și a iubirii pe care ne-a arătat-o și spre făgăduințele pe care ni le-a făcut, precum și spre nădejdea hărăzită în lumea cea nouă neamului omenesc, și mai cu seamă mulțimii creștinilor, precum și spre tot ceea ce s-a arătat la venirea lui Hristos în lume; căci „prin El avem apropierea de Dumnezeu”, cum spune Apostolul [Ef 5, 2], „fiindcă Unul Singur a murit pentru mulți” [2 Co 5, 14] și „prin jertfa sângelui Său a împăcat lumea cu Tatăl” [Evr 10, 10], ne-a izbăvit din robia demonilor și ne-a eliberat de sub stăpânirea tiraniei lor.

37. De aceea, simțindu-L pe Creatorul nostru, slujim lui Dumnezeu. Și slujindu-L și închinându-I-ne în tot locul, nu ne mai temem de nimic, cum era în generațiile dinainte pe care le înfricoșau demonii. Ce nădejde ni s-a propovăduit! De aceea de acum înainte omul e beat de bucurie nemaștiind nici unde este, nici ce e această cunoaștere de care s-a apropiat în Hristos.

38. După care întorcându-se spre sine, vede cum cu toate acestea Dumnezeu e respins de noi, cum Îl disprețuim în ceea ce El iubește și în cele pe care Le-a poruncit, măcar că ele sunt pentru mântuirea vieților noastre și ne ajută să trăim unii cu alții. Aducându-ne neîncetat aminte de acestea, o durere se va putea vedea revărsându-se pe fața noastră, fie că suntem singuri, fie că suntem împreună cu alții. Această durere ne va feri de relaxare și aceste gânduri vor ține inimile noastre în reculegere.

39. Acestea și altele asemănătoare ți le amintesc, fratele meu, nu pentru că Dumnezeu ne-ar cere îndeosebi să ne îngrijim de ele, ci pentru că unii se cred înțelepți fără să cunoască rațiunile lor și, nevăzând decât latura lor din afară, îi disprețuiesc pe frații cu viață curată din pricină că păzesc acestea și le spun: „Oare Dumnezeu te va arunca în iad din pricina lor?” sau: „Oare te vor ridica în Împărăția cerurilor dacă le păzești?”, iar pe cei care le săvârșesc îi numesc fățarnici și necultivați. Dar noi, care am simțit ce se naște în suflet din ele, să le săvârșim cu râvnă fiindcă ne umplu de bucurie; și pentru că știm ce folos ne vine din ele, să ne bucurăm în

păzirea cu sârguință a ostnelilor noastre pentru Dumnezeu, așteptând multele binefaceri care ne vor veni de la El încă în această lume în toate ostnelile mici și mari îndurate pentru Numele Său.

40. Dacă unul din Părinți ne spune că și numai șezând fără ocupație în chilie, șezând adică fără nici cea mai mică lucrare și nefăcând nimic altceva decât să privim zidurile ei pentru Numele lui Hristos, trebuie să avem mare nădejde, cu cât mai mult cel care arată în el toate aceste nevoițe [ascetice] ca să-și aducă aminte neîncetat de Dumnezeu!

41. Să nu ne uităm, frate, la faptul că El nu cere de la noi lucruri mici și disprețuite, ci să ne minunăm mai degrabă de faptul că atunci când săvârșim aceste lucruri mici, El ne ridică prin ele la lucruri atât de mari. Ceea ce descoperim prin aceste lucruri mici e tot așa de mai înalt și mai slăvit cum este focul față de cremenea și fierul din care țâșnește. Ele nu ne feresc numai de căile subtile care prin nepăsare ne duc spre rău, ci ne și înalță spre lucruri slăvite.

42. Atenția neconținută dată acestor lucruri mărunte și neînsemnate face să se nască în noi gândirea la El, și prin această atenție obișnuită ni se pare uneori că întrăm într-o convorbire luminoasă cu El. Ochii ni se umplu de lacrimi și sufletul nostru saltă de bucurie, iar uneori ni se pare că stăm deja în mijlocul învierii dreptilor; uimirea ne năpădește, iar prin contemplare suntem scoși afară din această lume, din această viață și din aducerea-aminte de lucrurile pământești și ne unim cu Dumnezeu în unirea duhovnicească care e mai presus decât lumea. Astfel, ca urmare a atenției neîncetate la El și a convorbirii neîncetate cu El, în sufletul nostru se naște iubirea, iar prin această iubire suntem tot timpul amestecați cu Dumnezeu, viața noastră e amestecată cu Duhul Lui și anticipăm viețuirea noastră viitoare.

43. Cel ce s-a învrednicit să aibă o atenție neconținută la Dumnezeu e vrednic și de o neîncetată minunare înaintea Lui.

44. Folosește-te de citire; nu de cea care ar face din tine un învățat, ci de cea care-ți omoară patimile și-ți arată calea scurtă care duce la Dumnezeu, care te înalță repede și fără [...] spre lucrarea luminoasă pe care o urmărește viețuirea ta singuratică.

E vorba de citiri care nu se exprimă în chip confuz sărind de la un lucru la altul și care nu introduc lucruri vătămătoare care să tulbure meditația ta duhovnicească la cele de dincolo de lume. Nu citi nici ceea ce este exprimat oricum, nici ceea ce se adresează fără deosebire atât ție, cât și tuturor oamenilor [atât monahilor, cât și mirenilor], nici ceea ce învață deopotrivă pe toți, nici ceea ce te-ar face să deprinzi arta disputei orale, ori cea a înțelepciunii lumești, nici ceea ce te informează despre treburile și controversele care au avut loc în Biserică, sau despre legile și treburile regilor, despre biruințele și faptele lor, nici opere polemice sau apărări și respingeri de o parte și de alta. Toate acestea și cele asemănătoare acestora să le lăsăm celor sănătoși. Iar noi, cei bolnavi, să ne folosim de leacuri și de ceea ce a fost cules și strâns pentru tămăduirea patimilor noastre: viețile sfinților de odinioară și ale celor care au viețuit singuratic mai presus de lume, relatările descoperirilor și învățăturilor pe care le-au primit de la Dumnezeu despre rânduiala acestei viețuiri, despre patimile și luptele pe care le-au dus spre povățuirea lor și a celor ce umblă pe urmele lor, și despre biruințele și înfrângerile de tot felul, despre căderile și ridicările pe care le-au îndurat. Pe scurt: să citim doar cărți închinată căii vieții monahale, rânduielii și formelor ei.

45. Nici măcar pâinea, care e atât de hrănitore, nu poate ajuta un stomac bolnav; acesta va fi pus mai bine pe picioare de alte alimente și leacuri. Nu că pâinea nu e sănătoasă, ci e bolnav stomacul care o primește. E bun tot ce e la locul lui, dar nu orice e de folos pentru noi.

46. Cel care înainte de a-și fi stăpânit gândurile și a-și fi stăvilit împrăștierea, care are încă simțurile bolnave și conștiința infirmă, se apucă de citiri care-l arată un erudit, un savant și un exeget plin de idei, deși e încă plin de patimi, acela e mistuit de dorința slavei deșarte și de neștiință. Ce cunoaștere e mai bună decât curăția? Ea este cea care descoperă inteligenței tale toate, dacă te îngrijești cu toată râvna să o dobândești, și ea te va apropia de darul vederii lui Dumnezeu.

47. Sârguiește-te să înveți tot ceea ce face ca această lume văzută să fie disprețuită în ochii tăi și care te va înarma cu

înțelepciune împotriva demonilor care sunt gata să te piardă; o înțelepciune care-ți va pregăti gândurile de luminare, care te va face să ieși neîncetat din trup și care te va izbăvi de plăceri prin aducerea-aminte de lumea viitoare a cărei contemplare o oferă vederii tale.

48. Scoate-ți gândirea din amintirea plăcerilor, ca să faci loc în tine descoperirii lucrurilor slăvite ale lui Dumnezeu, ca ea să se îmbogățească cu bogăția Duhului, iar tu să fii robit neîncetat de iubirea față de Dumnezeu.

49. Uimirea în fața descoperirilor Lui îi îmbată pe drepti de iubire pentru El. Cum bine spune unul din sfinți: „Cei care-L văd pe Dumnezeu uită până și locul unde sălășluiesc”. Vorbind de vederea a cărei aducere-aminte îmbată sufletul, el spune: „Vederea naște iubirea — spunea cineva din cei îmbrăcați în Dumnezeu — și potrivit făgăduinței Domnului această vedere se dobândește prin curăție [cf. *Mt* 5, 8]”.

50. Curăția însă nu vine din faptul de a cunoaște lucruri de prisos sau de a îngrămădi multe cunoștințe; gândirea curată vine din puținele aduceri-aminte de lucrurile lumești și din sânguinta în lucrarea liniștirii: mulțimea gândurilor și dese aduceri-aminte de noutățile născute din învățături și diverse studii duc la risipirea ei.

51. Nu lăsa să-ți scape lucrurile de preț năpustindu-te spre cele care te umplu doar de slavă deșartă. Scopul nostru nu e de a cunoaște multe, ci să facem ca această cunoaștere să strălucească din viețuirea noastră. Spunând aceasta, nu fac elogiul ignoranței, ci vreau să stăvilesc alergarea spre cele de prisos, care nu sunt necesare pentru calea noastră și a căror căutare împiedică râvna pentru curăție.

52. Uită-te bine la boala ta și folosește lecurile care i se potrivesc; înțelege care e călătoria ta și pregătește-ți proviziile de care ai nevoie pentru ea; privește la lupta care-ți stă înaintea și deprinde-i meșteșugul; înțelepțește-te în deprinderea lui și caută povățuitori în el.

53. Chiar dacă povățuitorii tăi sunt foarte luminați, toiagul să fie tot timpul în mâna ta. Nu intra în mare fără toiag [cf. *Iș* 14, 16] și nu umbla în întuneric fără băț, ca să alungi câinii, să zdrobești șerpii, să sondezi marea și să scapi de fiarele săl-

batică. Fericitul Ioan Îl numește pe Dumnezeu „Toiagul celor slabi”. Reazemă-te de El și nu vei cădea niciodată, fiindcă nimeni nu te va putea ajuta ca El, iar cei care bat cu sânguința la ușa Lui vor primi de la El toate [Mt 7, 8].

54. Fericit cel care oriunde s-ar afla își va aduce aminte să nu fie cu nepăsare față de rugăciunea neîncetată și aducerea-aminte neconținută de El. Cine se roagă neîncetat, își aduce aminte neîncetat de Dumnezeu; iar cine-și aduce aminte neîncetat de Dumnezeu e sălașul Duhului. Gândul la Dumnezeu e rugăciune, și o gândire în care se rotesc neconținut mișcări privitoare la Dumnezeu e mereu în rugăciune, și nici o clipă nu stă fără lucrare.

55. Rugăciunea nu stă numai în repetarea unor cuvinte, ci în mișcări despre Ființa [dumnezeiască] țâșnind din adâncurile inteligenței. Meditând neconținut la ele, gândirea e din când în când transformată privindu-le plină de minunare, mișcările ei fiind unite cu Duhul, și Îl scrutează pe Dumnezeu îndeaproape în chip de nespus. Fericit cel care știe să stea neconținut la ușa Lui fiindcă nu va fi rușinat.

56. Nu te bizui pe cunoașterea ta, ca să nu fii lăsat pe mâinile demonilor, care te vor duce în cursele lor încâlcite și te vor copleși de spaimă zăpăcindu-te până acolo încât nu mai știi unde te afli.

57. Fără o rugăciune mai înainte nu pune piciorul să pleci la drum, mai cu seamă dacă drumul e întunecos. Implorarea să nu înceteze în gura ta, dar unește cu ea mărturisirea slăbiciunii și a neputinței tale, și așa vei fi sprijinit de milă măcar pentru smerenia ta, chiar dacă nu ești vrednic de ea. Acolo unde lucrarea lipsește, smerenia și mărturisirea sunt pe deplin primite de Dumnezeu în locul ei, iar cine s-a arătat smerit va fi răsplătit pentru cele pe care nu le-a făcut.

58. Mai drag lui Dumnezeu e cel care stă în smerenie pentru că e lipsit de ceea ce i se cere decât cel care prin multele sale fapte crede că-I face o favoare. Dar cel care are atât lucrarea, cât și smerenia, acela a așezat înăuntrul său doi mari luminători de care se va desfăta el însuși și-L va bucura tot timpul pe Dumnezeu.

59. Unde lipsește cea dintâi [lucrarea], superioritatea celei de-a doua [smereniei] va împlini cele ce lipsesc. Puterea prin care smerenia poate controla sufletul stă în zdrobirea care vine din ostenelele de bunăvoie născute din aducerea-aminte de păcatele săvârșite; fără aceasta [zdrobire] nu putem scăpa din păcatele de zi cu zi, nici primi iertarea celor trecute. Dar chiar dacă n-avem ostenele, întotdeauna putem simți străpungere în gândirea noastră, întotdeauna ne putem aduce aminte de păcatele noastre, ne putem socoti nimic în fața lui Dumnezeu, putem fi blânzi și pașnici față de semenii, putem cinsti pe toată lumea, putem fi adunați în noi înșine, putem râde sau bârfi arareori, putem avea o vorbă bună pentru toți, putem mulțumi în inima noastră în mijlocul încercărilor, putem păstra o tăcere înțeleaptă și mădulare bine rânduite, și ne putem aduce aminte că, orice s-ar întâmpla, suntem muritori și într-o zi va trebui să lăsăm această lume. Toate acestea nu cer neapărat osteneală trupească, ci sunt o podoabă a gândirii. Dar cine e nepăsător chiar față de cele care în el însuși nu țin de osteneala trupească, care nu cer chinuirea și vigoarea trupului, ci pot fi dobândite și în neputință, acela s-a predat nepăsării gândirii și va fi pe drept cuvânt muștrat de Dumnezeu.

60. Căci Dumnezeu n-are nevoie de o făptuire mare cât de o dorință nobilă. Dumnezeu n-alege un suflet virtuos plecând de la faptele lui, ci de la dorința lui nobilă îndreptată spre El și de la o inimă plină de zdrobire. Cum nu-l desparte de El pe păcătos plecând de la faptele lui; fiindcă adeseori faptele sunt împiedicate de felurite pricini, și multe fapte bune sau rele sunt săvârșite fără dorința celor ce le săvârșesc. Dumnezeu Se uită mai degrabă la dorința voinței să vadă în ce anume își găsește aceasta plăcerea. Așa că dorința unui suflet îi este de ajuns chiar și fără fapte, dacă săvârșirea lor e cu neputință, cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]: „Când dă legi, Domnul pare să cerceteze mai riguros dorința sufletului decât faptele lui”. Iar altundeva, plecând de la cuvintele Lui, vorbește ca în numele Domnului: „Cercetez dorința, și nu cercetez atât faptele, fiindcă un suflet care se alipește de virtute cu dorință desăvârșită îmi este de ajuns. Cei de sub Legea lui Moise trec prin sită faptele lor, deși conștiința le e

rănită de o mulțime de lipsuri, chiar și mărunte. Dar cei care țin de Legea Mea rămân în bucurie, chiar dacă se întâmplă să lucreze rău ca niște oameni ce sunt, de vreme ce știi că în conștiința lor au optat pentru virtute”⁷.

61. Nu e nevoie să-ți aduc aminte de golirea de sine, căci scopul meu nu este să vorbesc despre toate, și de altfel nu vorbesc cuiva care nu cunoaște Scripturile, fiindcă știi bine că fără ea această viețuire [singuratică] nu poate fi desăvârșită. Calea ei e cea a sărăciei, căci e limpede că la cel care nu-și pune credința în Dumnezeu în cele văzute, gândirea e foarte departe de nădejdea celor viitoare și de multe alte lucruri a căror putere și realitate nu e simțită decât de o gândire însuflețită de credință. Tocmai acestea sunt lucrurile pe care le urmăresc cuvintele noastre de la început și până acum, căci această viețuire e desăvârșită de nădejde. Pentru că, așa cum stă scris, „cine poartă povara lucrurilor pământești nu poate zbura spre cer”. Căci nimeni care e legat de lucrurile acestei lumi nu poate să placă Celui care l-a ales. Îți voi aduce aminte aici doar ce e necesar.

62. Dacă ai ales să lucrezi virtutea, nu-ți îngădui vreodată să te uiți la o femeie, nici să treci prin vecinătatea ei. Căci aducerile-aminte de ea sunt vrăjmașe gândului tău, fiindcă tu ești un singuratic a cărui gândire trebuie să se înalțe mai presus decât toate cele supuse stricăciunii. Dacă și numai gândul la o femeie tulbură gândirea, cu cât mai mult nu o tulbură vederea feței ei sau sunetul vocii ei. Nu te bizui pe bătrânețea ta sau pe înălțimea gândirii tale; nu pentru că ai fi altfel decât alții, ci pentru că e lucru folositor. Nu încerca să faci o experiență pe care atâția alții au făcut-o deja, ci șezi în chilia ta și îngrijește-te de mântuirea vieții tale, așteptând ieșirea ta din această lume, pentru că știi că ești muritor.

63. Poartă de grijă de gândurile tale și nu te gândi la alții. Nu socoti pe cineva drept rău, căci altă dată îl vei vedea altfel pe cel care acum ți se pare rău. Nu urmări, așadar, gânduri care par să-ți arate ce vor ei, căci de este iubire, aceasta as-

⁷ Fragment dintr-o scriere a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI pierdută atât în originalul grec, cât și în traducerea siriacă citată de Isaac.

cunde greșelile lor [Iac 5, 22], în vreme ce lipsa iubirii vine din întunericul sufletului.

64. Cine nu-l iubește pe aproapele său, dar spune că-L iubește pe Dumnezeu [cf. 1 In 4, 20], acela se înșală în sufletul său fără să știe. Nimic nu înfurie atât de mult pe Dumnezeu și nu-L supără atât ca acela care, șezând în chilia lui, se gândește la tovarășul său prefăcând chilia sa într-un tribunal în care judecă și condamnă greșelile altora, deși se socotește un penitent și repetă mereu în rugăciunea lui: „Cum am iertat, iartă-mă!” Dacă cel care-i judecă pe cei care i-au greșit se expune unei aspre osânde înaintea dreptății lui Dumnezeu, care va fi soarta noastră, a celor ce judecăm chiar și fapte îndepărtate. Dacă nu poți vedea, nici suporta lipsurile și slăbiciunile altora, atunci pleacă altundeva! Dar cum e cu puțință să-i socotim buni pe toți oamenii dacă n-avem liniștirea [isihia]?

65. Fii pașnic și smerit, ca să-i găsești pe toți prieteni. Împrejurările exterioare se schimbă odată cu lucrarea inimii, după cum e îndreptată spre bine sau spre ispite.

66. Nu fi muștrătorul, nici îndreptătorul greșelilor cuiva. Nu fi zelos cu un zel rău care agită sufletul tău; cel plin de un asemenea zel și a cărui gândire e neconținut agitată pentru alții nu se va învrednici niciodată de pacea duhovnicească în care se mișcă înțelegeri privitoare la bunătatea lui Dumnezeu față de [ambele] lumi [văzută și nevăzută]. Un astfel de zel intră în cineva prin împrăștierea gândirii, căreia i s-a îngăduit să hoinărească uitându-se la faptele altora ca o corabie fără cârmaci. Cel care se împrăștie astfel și face pe zelosul cu faptele rele ale fraților nu poate ajunge mort pentru lume.

67. În două feluri se poate sădi în chip statornic în cineva un zel față de viețuirea altora: din mândrie sau din prostie. În afara acestor două lucruri, nimic nu poate pricinui un astfel de zel. Fie că-n ochii lui propriile lui defecte sunt mai mici decât cele ale oricărui altuia — sau poate chiar crede că n-are nici unul — și drept urmare se crede în stare să aducă la adevar pe toată lumea; fie își închipuie că se face prieten al lui Dumnezeu dacă-i urăște pe păcătoși, ceea ce e semnul unei minți neghioabe și cu totul străine de orice cunoaștere a lui Dumnezeu. Unul ca acesta nu pare să știe că sfinții au primit

să moară în tot felul pentru a-i aduce pe ticăloși și ucigași pe calea lui Dumnezeu prin iubire. Cei care știu planul lui Dumnezeu și s-au învrednicit să împlinească voia Lui se vor lăsa omorâți pentru păcătoși asemenea Fiului lui Dumnezeu.

68. Hristoase, ale Cărui desfătări și nădejdi sunt mai presus decât gândul omenesc, seamănă nădejdea Ta în gândurile mele, ca, simțindu-Te, gândirea mea să înceteze a mai privi la cele pământești. Căci așa cum nu poate înceta să fie împrăștiată de acestea decât dacă e împrăștiată de Tine, tot așa nu poate vedea pe cineva rău dacă nu e cu totul străină de cunoașterea nădejzii Tale și nu-și are privirea ținută de pământ ca un șobolan⁸. Încrednicește-mă, Doamne, să mor față de toate, ca prin această moarte să mă încrednicești să simt taina vieții celei noi! Doamne, cei ce viețuiesc pentru lumea aceasta nu s-au învrednicit niciodată să simtă această cunoaștere, ci numai cei care au murit în timpul vieții lor de dragul nădejzii adevărate care le e gătită, și care-și aduceau în fiecare clipă lui Dumnezeu rugăciunea și lacrimile lor rugându-L cu iubire fierbinte ca nimeni să nu fie lăsat în afara acestei desfătări.

69. Aceasta e gândirea sfinților, acesta e motivul pentru care durerea se revarsă neîncetat în gândirea lor, și aceasta e rugăciunea pe care o aduc neconținut lui Dumnezeu. Din pricina acestei dorințe a lor ei primesc din bogata vistierie de comori a lui Dumnezeu darul cu care nimic de pe lume nu se poate asemăna.

70. Fericit cel care știe ce se naște din iubirea de oameni și până la ce înălțimi ale compasiunii ridică ea sufletul.

71. Păzește acestea, frate, și vei viețui într-un trup muritor viața îngerilor. Mai află și aceasta, frate: pentru un om al lui Dumnezeu lucrul de căpetenie între toate lucrurile bune ale acestei lumi e rugăciunea curată. Dar cine nu moare pentru toate cele ce țin de om și nu stăruie cu sine însuși în liniștire asemenea unui mort în mormânt, nu o va putea dobândi. Fiindcă rugăciunea curată cere golirea de toate pentru ca omul să poată să stea la rugăciune curat înaintea lui Dumnezeu fără

⁸ Cf. MARCU MONAHUL (= ASCETUL), *Despre cei care-și închipuie că se îndreaptă prin fapte* 80.

împrăștiere, gândirea fiindu-i adunată în el din toate părțile, privind numai la Dumnezeu în liniștirea mișcărilor ei. Aducându-și aminte de măreția Lui, sufletul va începe să strălucească și va fi înălțat până la slava Ființei Lui și, aducându-și aminte de harul pe care Acesta l-a revărsat peste neamul ființelor raționale, se va revărsa pe pământ în uimire și bucurie. În fața necuprinsului Ființei lui Dumnezeu se va umple de laudă mișcat fiind de mișcări sfinte în frică și iubire față de Firea și măreția Dumnezeirii Lui, a Cărui Ființă o slăvesc zeci de mii de ființe spirituale, fără să poată străbate cu privirea norul întunecos al Sfintei Sfințelor ascunzimei Lui; Lui Care a adus la ființă lumi nenumărate și firi nemărginite, Care a creat din nimic nenumărate legiuni de îngeri, Care sălășluiește singur în ființa Lui fără să fie nimeni care să-L îmboldească la aceasta, pentru că nu exista nimic, a bineplăcut voii și harului Său să vrea să vină la existență lumi ca să-L simtă, și așa, prin harul Său, a săvârșit creația și a socotit lucru vrednic să ne facă prin meșteșugul Său creator și pe noi oamenii, țărână din pământ, fire mută, făpturi în stare de raționalitate, ca să putem sta înaintea Lui și să vorbim cu El în rugăciune și să ne împărtășească prin mintea noastră slava Firii dumnezeiești, în cazul în care viețuirea noastră e vrednică de aceasta, ca să rivalizăm pe pământ cu forma [modelul] ființelor netrupești.

72. Dar pentru că toate lucrurile bune și această măreție ne vin din trezie și curăție — pentru că trezia e pricina curăției —, să stăruim în liniștire, să ne facem morți față de toate, să ne adunăm gândurile din împrăștiere în orice clipă aducându-ne aminte de acestea, ca la vremea slujbei și a rugăciunii să putem aduce mintea înapoi în noi înșine și să o oferim lui Dumnezeu spre folosul nostru.

73. Să năzuim să atingem cunoașterea lui Dumnezeu adresându-I cereri neîncetate; să dorim să-L simțim pe Dumnezeu în sufletul nostru în vremea rugăciunii. Căci e limpede că dacă vom dori aceasta și ne vom îngriji cum se cuvine de acest lucru, Bunul și Milostivul Dumnezeu nu ne va amăgi, pentru că vedem că El vrea din inimă să ne dea toate aceste lucruri bune.

74. Înainte de a încheia această scrisoare, aş vrea să aştern în scris pentru tine câteva rugăciuni. Mi s-a părut necesar să o fac, pentru ca ele să-ţi fie o materie pentru rugăciune, ca prin înțelegerile din ele gândirea ta să dobândească smerenia şi să înceteze a se mai împrăştia în zadar mulţumită simţămintelor de căinţă pe care le cuprind. Când mergi sau bei, când stai în picioare sau şezi, când te culci sau faci altceva, ba chiar când mergi pe cale şi te găseşti în mijlocul unei mulţimi, cuvintele de rugăciune pe care ți le scriu aici să fie ocupația ta în locul ascuns al inimii. La fel şi când faci închinăciuni. După ce ai făcut rugăciunile obligatorii, vei putea continua cererile în felul următor⁹:

75. Dumnezeu, fă-mă vrednic să simt nădejdea hărăzită dreptilor la a Ta Venire, când vei veni iarăşi în trupul nostru să faci cunoscută lumilor slava Ta!

76. Dumnezeu, Care ai adus iubirea Ta lumii, deşi ea nu Te-a cunoscut, şi Care prin adumbriri şi descoperiri Te-ai descoperit în parte dreptilor din toate generațiile, învie mişcările moarte în mine ca să Te pot simţi şi să mă grăbesc să vin la Tine fără să mă opresc, până ce moartea va pune capăt alergării mele la limanul tăcerii.

77. Hristoase, limanul milei, Care Te-ai descoperit într-o generație păcătoasă, pe Care dreptii Te aşteptau în generațiile lor, şi Care Te-ai descoperit la vremea Ta spre bucuria întregii creații, dă-mi alți ochi, alte urechi şi altă inimă, ca în locul lumii să aud, să văd şi să simt tot ceea ce ai ținut deoparte pentru clipa în care-Ți vei descoperi slava neamului creștinilor printr-o vedere, un auz şi o simțire care vor fi în afara celor obișnuite.

78. Doamne, stârnește în mine gustul simțirii Tale, ca să mă învrednicesc să trec din această lume spre Tine, pentru că prin ceea ce văd din ea această lume mă ține prizonier departe de Tine. Căci câtă vreme ochii mei văd lucruri la fel de supuse

⁹ Notă marginală: „Cu ce mișcări e trezită mintea să privească la Dumnezeu în timpul rugăciunii. Când te rogi adaugă la rugăciunea ta acestea și fă așa în toată vremea!”

stricăciunii ca și privirea care le vede, și gândirea mea are o înțelegere trupească a unor lucruri trupești, nu pot fi cu totul liber de mișcărilor slabe și supuse stricăciunii care ies din ele.

79. Fă-mă vrednic, Doamne, să dobândesc vederea care nu va mai fi supusă stricăciunii, ca dobândind-o și uitând lumea și pe mine însumi, formele trupești să se șteargă din fața ochilor mei.

80. Hristoase, desfătarea neamului nostru [omenesc], mângâierea sărăciei noastre, sprijinul firii noastre căzute jos și care se clatină, nădejdea celor fără nădejde, a Cărui cinstit Nume s-a făcut cunoscut între neamuri, fie-Ți milă și mă ridică din căderea mea, dă înviere morții mele, trezește în mine simțirea vieții, scoate sufletul meu din temnița neștiinței ca să se mărturisească Numelui Tău [Ps 141, 7], suflă în mădularele mele ceva din aerul vieții celei noi, cercetează ființa mea stricată în mormânt, scoate-mă din locul întunericului, fă ca aurora descoperirii Tale să mă cerceteze în mijlocul iadului [șeolului] neștiinței unde firea mea cuvântătoare a tăcut; stârnește, Doamne, încă o dată puterea ei de viață naturală, căci „iadul [șeolul] nu Te va mărturisi și cei ce se pogoară în mormânt nu vor lauda Numele Tău” [Ps 6, 5]. N-am gură să spun mai multe. Fie ca viii să Te laude pe Tine [Ps 113, 25–26] cum o fac eu acum.

81. Simțurile mi-au asurzit, mișcărilor au tăcut, gândurile au secat, toată lucrarea firii din mine e lipsită de viața adevărată. Pomenirea Ta nu e în mine, în iadul în care sunt nimeni nu se mărturisește Ție, iar în sufletul meu pierdut nu mai răsună vuietul vesel al laudelor Tale. Toate mădularele mele moarte așteaptă durerile de naștere ale învierii. Nimeni nu vine la mine în părăsirea iadului.

82. Dumnezeuul meu, fă-mă să aud glasul Tău care învie în chip tainic toate; fă cu mine în chip tainic ce ai făcut ca prefigurare cu prietenul Tău Lazăr. Știu bine, Doamne, că deși n-am fost văzut nicidecum drept un prieten al Tău devotat, totuși fac parte din turma Ta, iar dușmanul m-a înșfăcat și umilit pe pământ. Dumnezeule, fă-mă vrednic să mă împărtășesc de lucrurile mărețe pe care le-ai gătit pentru prietenii Tăi în lumea cea nouă, și să simt și să cunosc iubirea Ta, unirea

nedespărțită și legătura nedesfăcută a desfătării care vine din privirea mea asupra Ta.

83. Doamne, nu opri harul Tău de la mine, ca să nu fiu lipsit de cunoașterea Ta plină de nădejde. Doamne, izbăvește-mă de întunecimea sufletului meu.

84. Milostive Hristoase, bucură-mă cu nădejdea Ta. Seamănă nădejdea Ta în gândurile Mele și fă-mă vrednic de milostivirea Ta, când va străluci pe cer arătarea Ta. Doamne, să nu fiu chemat la judecată pentru greșelile mele când vei veni întru slava Ta!

85. Prin harul Tău, Doamne, m-ai adus la existență și tot prin harul Tău vei face trupul meu vrednic de înviere. Când mă voi ridica din țărână, fie să nu fie pentru judecată, nici pentru rușinea feței mele. Să nu fiu trezit, Doamne [din somnul morții], ca să fiu supus judecății și să fiu despărțit de Tine, ci scoală-mă din țărână spre desfătare și spre slava pentru care voia Ta a avut în gând de la bun început să creeze ființele raționale de când le-ai plăsmuit.

86. Doamne, nu m-ai creat pentru gheenă, nici ca să ajung vas al pierzaniei — pierzanie e să fie cineva lipsit de vederea Ta care dă bucurie tuturor.

87. Învrednicește-mă, Doamne, să înțeleg motivul nădejzii pentru care m-ai plăsmuit cu voia Ta de la bun început, ca să văd slava Ta veșnică. Căci mai înainte ca să existăm ai vrut în iubirea Ta ca făptura creată să existe ca să Te simtă pe Tine!

88. Iată ce trebuie să ceri în rugăciune și de ce lucruri trebuie să te ocupi când faci cereri. Lasă-te mișcat de un dureros avânt, roagă-te fierbinte și încălzește la rugăciune inima ta cu aceste mișcări și cu altele asemănătoare, până ce dragostea de Dumnezeu se va aprinde în flăcări în tine și patima ei fierbinte se stârnește în inima ta.

89. Cu aceste convorbiri și altele asemănătoare, mintea se strânge în ea însăși în desfătare, încetul cu încetul uită de împrăștiere [vagabondare], e înghițită în înțelegeri și e eliberată de imagini. Unul ca acesta suferă în rugăciune, iar în gândirea lui se revarsă o suferință amestecată cu credință; inima lui se bucură în Domnul, dănțuiește de bucurie și saltă în iubire;

se umple de nădejde și se trezește ca din somn. La vremea rugăciunii sufletul său e în mare desfătare din această îndeletnicire ce ține de rugăciunea înțelegerii.

90. Mărețele mișcări care se nasc în el în timpul cererii vin dintr-o năzuință copleșitoare, din multele meditări ale gândirii și din neîncetata îndeletnicire a unei rugăciuni care-l însoțește pe om pretutindeni în cugetările sale, ca și din scopul obișnuit al cererii.

Sfârșitul scrisorii.

Cuvântul 2

Al aceluiași fericit Mar Isaac.

Care e semnul că razele firii noastre raționale au început să se arate în suflet.

1. Manifestarea distinctivă a raționalității în ființele raționale e neîncetata laudă a lui Dumnezeu; de asemenea starea creată a sufletului, atât de minunat în firea lui, crearea lui de către Bunul Creator n-are alt scop decât ca el să se desfășoare de cunoașterea slavei dumnezeiești, așa cum puterile nevăzute [ale îngerilor], înrudite cu sufletul, se desfășează neîncetat de slava slăvitei Sale Ființe. Astfel sufletul, ocupat neîncetat cu laudele dumnezeiești, stă în starea naturală a creației lui. Fiindcă Dumnezeu a adus la existență creația Sa numai pentru ca să-L cunoască și să-L laude și așa să fie înălțat la desfășurarea slavei Sale veșnice pe care nimeni nu o poate rosti nici cuprinde; fiindcă slava dumnezeieștii Firi se descoperă sufletului prin neîncetata îndeletnicire cu lauda lui Dumnezeu.

2. Lumea creată cu multele și variatele ei ființe a fost și ea adusă la existență tot pentru ca slava lui Dumnezeu să fie cunoscută de inteligența ființelor raționale, iar nu numai pentru mâncare, băutură și căsătorie, deși în prostia lor mulți cred aceasta. Fiindcă Dumnezeu i-ar fi putut așeza pe oameni în starea firilor spirituale, fără să aibă nevoie să-și perpetueze existența unii din alții și, ca și acelea, să n-aibă nevoie pentru creșterea lor de elementele lumii materiale. Dar e limpede că nu acesta e scopul creației oamenilor, cum spun ei, fiindcă ei nu vor fi lăsați pe veci în aceste lucruri, căci toate aceste lucruri socotite plăcute și slăvite în lumea aceasta vor înceta, iar Dumnezeu îi va așeza pe oameni într-o altă stare, prin care

lumea va cunoaște scopul spre care a vrut Dumnezeu să conducă creația de la bun început, și care n-a fost acela de a cinsti animalitatea disprețuită de altfel de mulți chiar și aici. Ci Atotînțeleptul Dumnezeu a așezat această creație văzută înainte de toate pentru ca prin aceste lucruri văzute oamenii și toate ființele raționale să înceapă să se apropie de cunoașterea slăvitei Sale Firi.

3. Căci nu este potrivit ca acela care predă cunoașterea elevilor lui să-i aducă încă de la început la cunoașterea desăvârșită a lucrului predat, fără să-i fi deprins mai întâi în chip desăvârșit literele alfabetului și rostirea lor; pentru că e un lucru foarte rău ca lucrurile înalte să fie înfățișate înainte de a fi fost deprinse cele umile. De asemenea cine vrea să cheme la un ospăț multă lume, arată mai întâi vasele mai modeste și felurile de mâncare gătite mai simplu, și abia mai apoi, treptat, aduce vasele strălucitoare la vedere și felurile de mâncare care trezesc admirația. La fel face și Dumnezeu, Stăpânul a toate: Își descoperă puterea înțelepciunii și iubirii Lui în plinătatea celor cuprinse în această lume văzută și care e nespus mai prejos decât ceea ce se va vedea după ea; fiindcă Dumnezeu a păstrat pentru sfârșit slăvita fericire și uimitoarele vederi ale minunatei lumi pe care uriașa Lui putere și marea Lui iubire le-a pregătit ca să fie aduse spre a fi văzute de toți.

4. De aceea, cum spuneam mai sus, când printr-o necontenită îndeletnicire cu El sufletul e mișcat spre desfătarea slavei Lui și găsește ușurare când rămâne așa neîncetat, înseamnă că prin harul Duhului Sfânt simte deja ca o arvună și pe cât îngăduie limitele firii sale starea în care se va îmbrăca la sfârșit și că s-a învrednicit anticipat ca într-o arvună de [adevărata] libertate.

Cuvântul 3

Al aceluiași Mar Isaac episcop și singuratic.

Felurite capitole despre cunoaștere, în care se găsesc contemplări înalte și o cunoaștere desăvârșită, înțelegeri dense și minunate și mari taine ce slujesc bucuriei și veseliei sufletului și creșterii lui în cele duhovnicești.

Întâia sută a capitolului despre cunoaștere

1. Dumnezeu e cu adevărat un părinte pentru ființele raționale pe care le-a născut prin har ca să devină moștenitoare ale slavei Sale în veacul viitor și ca să le arate comorile Lui, care vor fi desfătarea lor nesfârșită.

2. Adevărul e ascuns în Ființa [*ousia*] Lui de ochii a tot ceea ce a creat, iar ființele raționale aduse la existență de El locuiesc departe de El, la mare distanță. La timpul convenit adevărul li se va descoperi și lor după bunăplăcerea Lui, dar nicidecum sfârșitul/capătul său, care e ascuns în Ființa Lui¹⁰.

3. Orice cuvânt rostit despre ceva vorbește despre trei feluri de lucruri: fie despre ceea ce este acesta, fie despre ceea ce e mai presus de el, fie despre ceea ce e sub el. Despre Dumnezeu însă, cuvântul și gândirea nu pot vorbi decât de-

¹⁰ „Lămurire: Prin adevăr înțelege aici cunoașterea exactă a firii Ființei [lui Dumnezeu]. Dacă cele de aici sunt simboluri tainice ale celor viitoare, chiar când este vorba de îngeri, atunci realitatea acestor simboluri e în întregime păzită în tăcere, ascunsă de ochii tuturor.”

„Lămuririle” sunt reflecții ale copiștilor care au sfârșit prin a fi introduse în textul „capitolului”. Pentru a le distinge de textul lui Isaac, sunt reproduse aici în note, asemenea celorlalte scurte observații și însemnări ale copiștilor.

spre una singură dintre ele [despre cele ce sunt sub El]; nici una din cele create nu-și poate pune în mișcare cunoașterea dincolo de această limită, ci trebuie să se întoarcă din drum plin de spaimă și îndoială.

4. Vederea ființială a celor povățuiți deja în cunoașterea celor șase zile [ale creației] stă în înțelegeri exacte privitoare la acelea. Aceste înțelegeri, care se numesc mișcări și fac parte din starea naturală a minții, sunt subzistențe lipsite de ființă¹¹, de care însă voia lui Dumnezeu se slujește pentru a se arăta în chip sensibil, cum s-a făcut la trimiterea lui Pavel [FA 9, 3-6].

5. Putem deosebi patru prefaceri bune¹² ce se petrec în firea rațională. Prima stă în trezirea dintr-o viețuire fără minte; a doua stă în trecerea minții de la rătăcire la simțirea adevărului care e în ființele secunde; a treia e trecerea prin cunoștințe duhovnicești de la treapta dinainte la mișcările creaturalității ei naturale; iar a patra stă în primirea mișcărilor care vin de la Viața veșnică potrivit contemplării evanghelice.

6. Cei care sunt primii în cinste sunt și primii în prefaceri și le-au condus. De aceea silința [cf. Mt 11, 12] începătorilor e mai mare decât a primitorilor.

7. Arătarea timpurilor merge mână în mână cu mișcările corpurilor. Căci unde nu sunt corpuri, acolo nu sunt nici prefaceri, iar unde nu sunt prefaceri, acolo nu este timp, iar unde nu este timp acolo nu sunt corpuri; iar unde nu sunt corpuri, acolo nu sunt susuri și josuri în aceeași persoană, ci e egalitate în fiecare persoană, potrivit egalității ființelor necompuse. Dar dacă aici nu e egalitate în cele distincte, există însă forme și

¹¹ Notă marginală: „Acestea sunt cele făcute ca semne și vedenii pentru sfinți.”

¹² Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* (după *S*₁, versiunea siriacă „comună”, care a eliminat și corectat ideile și exprimările origeniste din versiunea literală *S*₂ care n-a circulat însă; ambele au fost editate de A. Guillaumont, *PO* 28, 1958) II, 4: „Deși prefacerile sunt multe, cunoaștem doar distincția a patru prefaceri: prima, cum spun Părinții, e trecerea de la răutate la virtute; a doua e cea de la neascultare la contemplarea naturală secundă; a treia e urcușul de la aceasta la cunoașterea firilor raționale; iar a patra e trecerea de la toate acestea la Sfânta Treime.”

culori prin care va trece contemplarea fiecărei persoane individuale.

8. Firile raționale au fost învățate de Creatorul să se folosească de sunetul sensibil al cuvântului încă de la început; și prima lui folosire a fost să aducă lauda Creatorului pentru lucrurile Sale, cum stă scris în cartea lui Iov [38, 7]¹³. Și noi, oamenii, am primit tot de la Creatorul în chip sensibil sunetele cuvântului sensibil de care să ne folosim, și el ajunge la noi transmițându-se din tată în fiu.

9. Cei care spun că vederea Mântuitorului în această lume e alta decât cea a contemplării sunt tovarășii celor care spun că în lumea viitoare desfătările Împărăției Sale se vor gusta în chip sensibil și acolo se va face uz de elemente și de grosimea substanțelor. Și unii și alții sunt însă departe de adevăr¹⁴.

10. Toți frații [Mântuitorului] vor ajunge la asemănarea cu El, atât cei de-a dreapta, cât și cei de-a stânga Lui [cf. *Mt* 25, 33], numai că vor fi trepte și deosebiri în slavă [cf. *I Co* 15, 41]. După asemănarea Lui, ei vor fi atunci ridicați de la formele lor pământești la o formă slăvită, fără ca trupul să fie tăgăduit pentru că va fi cinstit din pricina prefacerii pe care o va fi primit, fiind înălțat față de forma lui dinainte. Evagrie, martorul credincios al Cuvântului, spune: „Dacă trupul omenesc face parte din această lume, iar forma acestei lumi trece [*I Co* 7, 31], e limpede că va trece și forma acestui trup”¹⁵.

11. Harul, care poartă de grijă de viețile noastre, poartă de grijă ca, în inima celor care în libertatea purtării lor, prin voiața lor bună și râvna lor, s-au învrednicit să se facă fii ai lui Dumnezeu, să pună mișcări care-i fac să I se adreseze ca unui Tată al lor; în cei care în lucrarea lor sunt robi, pune mișcări

¹³ O tradiție exegetică a Bisericii siro-orientale spune că în prima zi Dumnezeu a creat în tăcere și pe îngeri care timp de 12 ore au fost ținuți în scop pedagogic în întuneric. Iar când seara Dumnezeu a făcut lumina, ei au fost în uimire (extaz) și au izbucnit în laude la adresa Creatorului luminii; cf. P. BETTILOLO, p. 76 (n. 4) și p. 116 (n. 1).

¹⁴ Notă marginală: „la aminte la acest capitol și la cuvintele lui!”

¹⁵ EVAGRIE, *Kephalala Gnostika* I, 26.

spre Dumnezeu care-i fac să I se adreseze ca unui Stăpân; iar în cei care în felurile lor lucrări sunt străini de El pune prin măreția Lui mișcări care-i fac să I se adreseze ca unui Judecător. Vezi, așadar, cum însăși Evanghelia mântuirii rânduiește aceste trei feluri de legături cu Dumnezeu: aici e numit Tată, acolo Stăpân al casei, iar altundeva Împărat și Judecător.

12. Omul primește lumina potrivit purtării sale față de Dumnezeu; în măsura în care e atras spre cunoaștere se apropie și de libertatea sufletului, și în măsura în care are o inteligență din ce în ce mai liberă, trece de la o cunoaștere la altă cunoaștere, mai înaltă.

13. Lumina, care nu e a inteligenței, e lumina ca element material, dar în lumea nouă va răsări o lumină nouă, și nu va mai fi nevoie de ceva material și sensibil. Lumina inteligenței e inteligența luminată de cunoașterea dumnezeiască care se revarsă neîmpiedicat în fire[a omenească]; în lumea Duhului însă lumina va fi duhovnicească. Nu seamănă întunericul acela cu acesta, nici acea lumină cu aceasta.

14. Nu discuta în contradictoriu despre adevăr cu cine nu-l cunoaște, și nu ascunde Cuvântul de cel care vrea să-l cunoască.

15. Pe cel care nu se poate folosi de cunoaștere, folosește-l mai mult cu tăcerea ta decât cu cuvântul cunoașterii. Coboară-te cu el la măsura neputinței lui și după treapta la care se găsește zburătoarea vorbește cu el pe o limbă asemănătoare lui ca să-l vânezi cu bună știință spre viață.

16. Nu te tulbura pentru cuvintele celui care vorbește împotriva adevărului nu din învârtoșarea inimii, nici pentru cel care vorbește rău nu din răutate, ci pentru că-l chinuie neștiința; ci ele să-ți intre pe poarta urechilor ca gânguritul unui prunc.

17. După călcarea poruncii, Dumnezeu S-a descoperit oamenilor ca Judecător. În descoperirile din mijloc [dintre izgonirea din rai și venirea lui Hristos] s-a descoperit rangul Său de Domn, ca lui Noe, lui Avraam și celor de după el, căci stă

scris: „robul Meu Avraam” și „robul Meu Moise”. Dar de la venirea lui Hristos și după El descoperirile arată rangul Său de Tată, și că e cu adevărat Tată neavând nici o dorință de a fi pentru noi nici domn, nici judecător.

18. E bine să spunem: Vai nouă! De ce contemplare ne lipsim prin nepăsarea noastră!

19. Vai nouă, căci nu cunoaștem ce dorință a avut Creatorul cu noi și de ce măreție ne va învrednici, de vreme ce petrecem în cele pământești și în duhoarea lor! S-ar fi convenit să ne îmbătăm de nădejde și să fim neîncetat prezenți prin aducere-aminte în acest măreț și minunat sălaș al nostru, și să ieșim neconținut cu gândurile noastre acolo unde Creatorul ne va sălășlui la sfârșit. Sălășul nostru va fi în cer [cf. *Flp* 3, 20] și vom deveni cerești în viața care nu va avea nici sfârșit, nici schimbare. Acesta e lucrul pe care Dumnezeu l-a rânduit mai dinainte pentru noi și a cărui nădejde a semănat-o în noi prin Hristos, cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în cartea sa „Despre firmament”: „Acum deci, fiind în starea de acum, locuim în acest loc, adică între cerul văzut și pământ; dar în starea viitoare, când vom ajunge străini de stricăciune și de orice înclinare rea, vom locui în cer, unde Hristos Domnul nostru, Care a fost luat din noi și pentru noi, este acum, arătându-ne în acest fel că aici e sălășul nostru”¹⁶.

20. Nu socoti că e trândăvie multa îngenunchiere în închinare înaintea lui Dumnezeu, căci nici măcar rostirea de psalmi nu e la fel de mare ca ea. Nu e lucrare mai mare între toate virtuțile săvârșite de oameni. Dar ce vorbesc aici de virtuți, când închinarea întrece toate virtuțile atunci când se prelungește la Dumnezeu? E semnul morții față de lume și, potrivit cuvântului Tâlcuitorului, e calea exactă a întoarcerii [căinței]; e smerirea trupului și a gândirii, oprirea gândurilor rele, smulgere dorințelor, pregătirea în taină [simbolică] a sufletului pentru ieșirea sa desăvârșită din trup [pentru moarte], o imensă

¹⁶ Fragment dintr-o scriere a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI pierdută atât în originalul grec, cât și în traducerea siriacă citată de Isaac.

năzuință spre iubirea lui Dumnezeu: în ea sunt adunate toate cele bune de aici și viitoare. Să nu fie, așadar, mică în ochii tăi această lucrare. Dacă poți, săvârșește-o neîncetat și stăruie numai în ea, tăgăduind orice altceva și chiar pe tine însuși. Dacă te vei fi predat ei, atunci nu vorbi de fericirea ta cu o limbă pământească, fiindcă, îți spun ție, cele ce se vor face în tine vor fi lucruri de negrăit și uimitoare. E cu adevărat ieșirea desăvârșită din această lume sau mai degrabă din viațuirea supusă stricăciunii. E sfârșitul tuturor ostenețelor, rostul tuturor poruncilor și împlinirea oricărei virtuți.

21. „Tu ești Preot în veac” [Ps 109, 4]. „În veac” înseamnă că Hristos Domnul nostru este Preot și săvârșește lucrarea preoției ca ispășire pentru noi și acum, adică neîncetat, până ce ne va fi făcut să urcăm la El pe toți. Căci atunci nu va mai fi nevoie ca El să săvârșească preoția Sa pentru noi prin jertfe de împăcare din pricina desăvârșirii pe care o va primi prin El întreaga fire, ci va revărsa peste noi din belșug darurile Tatălui. Fiindcă jertfele și rugăciunile sunt acolo unde e păcatul și aplecarea spre cele rele¹⁷.

22. Preoția lui Hristos stă în rugăciunea pe care o înfățișează Firii dumnezeiești, Care locuiește în El, pentru întreaga fire a ființelor raționale. Dacă atunci când locuia pe pământ făcea acest lucru cu sârguință, cum se vede din multe locuri din Evanghelie, acum o face încă și mai mult. Martor e Apostolul care scrie: „A intrat aici [în Sfânta Sfintelor din cer] ca să Se înfățișeze pentru noi înaintea lui Dumnezeu” [Evr 9, 24]. Prin acest „pentru noi” înțelege că pentru noi toți a urcat Cel dintâi, a șezut de-a dreapta lui Dumnezeu și mijlocește pentru noi. Și nu numai pentru fiii oamenilor, ci și pentru sfinții îngeri; fiindcă ei au părtaşie cu El prin sufletul Lui, dar noi avem în El o parte mai mult, fiindcă avem părtaşie cu El în amândouă: atât prin suflet, cât și prin trup. Nu în zadar a luat Dumnezeu dintre noi Pârgă pe Hristos, L-a făcut să urce în

¹⁷ „Lămurire: Acest capitol e legat de cel ce vine după el și-i întărește contemplarea.”

cer înainte de vreme și L-a așezat de-a dreapta Lui, fiindcă așa ne va da prin El bunătățile care prisosesc încă de acum ca să-L cunoaștem și prin simțurile trupului și prin mișcările sufletului. Fiindcă Dumnezeu le descoperă încă de acum prin Duhul, celor în care-Și găsește plăcerea¹⁸.

23. După săturarea pântecelui e cu neputință să nu se apropie ispite în gânduri și să nu stârnească mișcări în mădulare. Tu însă fugi de aceasta, precum stă scris: „Ca să nu uiți de Domnul și să nu săvârșești o nelegiuire”. Căci prin tulburarea inteligenței care vine pe neașteptate în tine de la un pântec ghiftuit, mintea rătăcește ușor și consimte la fapte rușinoase. Să nu ne amăgim: desăvârșirea nu stă în pântec. Ghiftuielii îi urmează disprețul din pricina motivelor de rușine care urcă dinăuntrul nostru; iar stomacului gol îi urmează veghea și cuminenția, o veghe care nu privește doar trupul, ci și mintea.

24. Veghea dobândită în contemplare face mintea liberă de opiniile privitoare la Dumnezeu și întărește în ea desfătarea aflată într-o certitudine exactă și sigură.

25. Cei care răpesc și stăpânesc cunoașterea prin strădania proprii sunt la rândul lor răpiți și stăpâniți de mândrie, și cu cât studiază mai mult, cu atât se întunecă mai tare. Însă cei în care cunoașterea intră și se sălășluiește în mișcările [sufletului] lor, aceia coboară în adâncul smereniei și primesc în ei înșiși ca pe o lumină certitudinea sigură care dă bucurie [cf. Col 2, 2].

26. Răpesc cunoașterea cei care urcă la ea fără făptuire[poruncilor], și în locul adevărului răpesc o asemănare a acestuia. Adevărul locuiește de la sine în mișcările [sufletului] celor ce și-au răstignit viața [Ga 6, 14] și au năzuit dinăuntrul morții spre viață.

¹⁸ „Lămurire: Firește [că El a intrat aici] nu înfățișând o rugăciune în cuvânt, ci făcând desăvârșit cu putere în locul rugăciunii orice lucru prin faptă. Cum spune EVAGRIE: «Arhiereu e Cel ce se roagă la Dumnezeu pentru toate firile raționale despărțindu-le prin mijlocirea Lui de rău și de neștiință» [Kephalaia Gnostika V, 46].”

27. Schimbarea purtărilor schimbă în mișcările [sufletului] fiilor oamenilor, gândurile lor despre însușirile lui Dumnezeu. Când sunt adânciți în lipsuri, gândesc despre Domnul a toate că e aspru. Acest lucru vine de la har, care știe ce hrană să dea fiecărei firi. „Nu-i stă bine celui fără minte să trăiască în desfătări, nici ca sluga să stăpânească peste căpetenii”, spune Solomon [*Pr* 19, 10]. Cei care se înalță până la o purtare fermă, vor găsi că însușirea proprie lui Dumnezeu e forța represivă; căci stă scris: „Nici un străin și netăiat împrejur să nu mănânce din Taina Paștelui!” [*Is* 12, 43. 48].

28. Veghea în contemplare și viețuirea cunoscătoare [gnos-tică] îl fac pe acela care a împlinit ostenele trupești, care s-a apropiat de bătrânețe și al cărui trup s-a liniștit acum, să se apropie de viețuirea [treptei] duhovnicești; sunt de ajuns pentru aceasta despărțirea de oameni, trezia și sânguința minții. În aceasta se împlinește neîncetat ceea ce s-a spus: „Și noaptea va lumina ca ziua” [*Ps* 138, 12]. În această viețuire va mai trebui să vegheze puțin împotriva ispitei blasfemiei. Dacă se va găsi în el smerenie, va fi eliberat ușor de lumina credinței care se înalță în el prin har. Dar, dacă va stăruie în risipire și în legături lumești, atunci contemplarea lui se va întuneca și va rătăci și, apropiindu-se de această viețuire [a treptei duhovnicești], va fi ispitit de blasfemie. Căci nimic nu vatămă atât de mult liniștirea ca legăturile lumești și împrăștierea simțurilor.

29. Lumina contemplării merge mână în mână cu liniștirea neîncetată și cu tăierea impresiilor care vin din afară; fiindcă atunci când inteligența e goală, stă neconținut în picioare și așteaptă să vadă ce contemplare se înalță în ea. Cine contestă însă aceasta nu numai că-i face să rătăcească și pe alții, dar fără să-și dea seama se abate el însuși de la cale, alergând după o umbră în închipuirile minții sale.

30. Când vine vremea luptei și a întunericului, să stăruim îndelung în rugăciune și îngenuncheri, chiar dacă suntem împrăștiați. Când însă nu e o luptă apăsătoare, nici un întuneric adânc, ci sunt doar împrăștierea obișnuite aduse de gânduri întâmplătoare, atunci partea citirii să o întrecă pe cea a stă-

ruii în rugăciune. Să le amestecăm, așadar, una cu alta: să luăm un leac din Scriptură și să ne apropiem și de rugăciune.

31. Demni de admirație sunt cei care se aruncă pe mâncăruri ca să se ghiftuiască cu ele și pot să-și păzească fecioria fără să-i tulbure rușinea, ca să nu mai spunem nimic de mișcările dumnezeiești date gândirii lor. Negreșit ei nu mai sunt îmbrăcați în trup, nu mai au în el umori și amestecul [temperamentul] lor, ci au deja un trup duhovnicesc. Vei putea oare controla și gândurile, ca ele să nu fie puse în mișcare de ghiftuială, lucru cu neputință sau doar cu anevoie? Și ce vei face cu trupul tău când dulci mișcări se vor înălța în mintea ta în mijlocul acestei tulburări, când nu atârna de voia ta ca ele să se pună sau nu în mișcare, sau când mișcările întinate se vor preface în mișcări virtuozitate? A ține în frâu gândurile stă în puterea noastră. Se înșală deci cine spune că e nepătimaș cu burta plină. Să stăruie, așadar, în paza acestor lucruri!

32. Curăția e ștergerea aducerilor-aminte printr-o inteligență plină de multe contemplații. Dar nefiind fără trup, nici aceasta nu e scutită de ispita mișcărilor; e însă ispitită, nu și robită. Nu luptă cu ele, ci le disprețuiește; e biruitoare, dar nu luptătoare. Stărnirile devin îndrăznețe, dar nu în aducere-aminte unde nu lipsește nimic, nici mișcările care se scurg în afară fără ca nimic să le corespundă în trup. Se întâmplă atunci să existe o întunecare, nu și luptă, fiindcă aceasta e împiedicată de limpezimea fapturii ascetice.

33. Nepătımirea nu înseamnă a nu mai simți patimile, ci a nu le mai primi din pricina beției inteligenței pricinuită de slava sufletului.

34. Zi și noapte să nu înceteze în inima ta această rugăciune: „Doamne, izbăvește-mă de întunericul sufletului!” Căci acesta e scopul întregii rugăciuni proprii treptei cunoașterii. Un suflet întunecos e un al doilea iad [șeol], dar o inteligență luminată e tovarășa serafimilor.

35. Fericit cel a cărui inimă s-a deschis și a simțit ce anume va face Dumnezeu neamului ființelor raționale. E minunat

să vezi cum, întrucât cunosc cu exactitate această nădejde, firile lor înțelegătoare așteaptă această bucurie unde sunt chemate și ele, cum suntem chemați și noi.

36. E ușor să spui fratelui tău: „Iubește pe Dumnezeu!” Mai trebuie să știm și cum anume. Dintr-o liniștire neamestecată și o făptuire unită cu smerenia se naște în inimă făptuirea proprie treptei sufletești care se numește viețuirea ascunsă în gândire. Ar fi multe de spus despre lucrurile ascunse pe care le naște în suflet liniștirea. Am vorbit despre diversele lor aspecte în secțiunea care explică lucrarea viețuirii [ascetice]. Prima ei sămânță e durerea inimii care duce la bucurie. Făptuirea proprie treptei sufletești ne apropie de făptuirea proprie treptei duhovnicești care e minunarea în Dumnezeu. Aceasta e simțirea tainelor Lui care pune sufletul în clocot, în vreme ce mișcările lui sunt cufundate ca într-un nor întunecos; și dacă ar fi să vorbim în prefigurări [biblice], e ca norul care-l ascundea pe Moise [Iș 20, 21], și înăuntrul căruia a pierit pentru lume. Tot ce s-a petrecut atunci în chip sensibil se petrece acum în chip inteligibil [spiritual] și așa se întărește în noi o credință cu certitudine deplină. Aceasta aprinde în om un foc din creștet până în unghii[le de la picioare]. Forța năprasnică a acestui foc e iubirea care aduce aminte neîncetat sufletului să lase cele pământești și să umble prin mișcările sale în Dumnezeu.

37. Viețuirea proprie treptei duhovnicești e o lucrare fără simțuri; potrivit Părinților care o numesc „minte goală”, ea este inteligența aflată în comuniune cu Dumnezeu prin descoperirea tainelor Lui. Alți [Părinți] o numesc „vedere dincolo de trup”, așa cum scrie cineva: „Atunci omul vede în el însuși lumina frumuseții sufletului său, iar la vremea rugăciunii vede în el vederi cerești”¹⁹, adică slava lui Dumnezeu care e vederea tainelor Lui.

¹⁹ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* III, 6: „Minte goală e cea care prin contemplarea ei înseși s-a unit cu cunoașterea [contemplarea] Sfintei Treimi” și *Suppl.* 50: „Când omul lăuntric devine cunoscător [gnostic], se dezleagă de omul cel vechi al patimilor. Atunci vede în el frumusețea sufletului său, iar la vremea rugăciunii vede în el vedenii cerești” (ed. Frankenberg).

38. Vorbește de „vedere a slavei lui Dumnezeu” pentru că atunci se pune în mișcare în om o înțelegere a măreției Firii Lui. Prin simțirea acesteia, această înțelegere îl face să iasă din lume și-i dă confirmarea nădejzii viitoare. Aceasta e certitudinea gândirii de care vorbește Pavel [Col 2, 2].

39. Binele e așezat în firea sufletului, așa cum focul e așezat în firea cremenii și a fierului; are nevoie de cineva care să-l pună în mișcare, adică de harul lui Dumnezeu și râvna omului. Harul lucrează în chip firesc și invariabil, dar râvna omului cere o voință neatârnată și liberă, nelegată de nici o necesitate.

40. Câtă vreme omul nu se teme de rău și nu se oprește de la cele rele, iubirea de bine nu se pune în mișcare în el cu dulceață și aprindere.

41. Cei ce vor da peste această carte și vor vedea unele din capitolele despre cunoaștere scrise deasupra rândurilor, să nu creadă că e vorba de o greșală, fiindcă aceste capitole despre cunoaștere slujesc drept lămurire pentru multe din cele spuse în această carte, sunt ca o cheie pentru înțelegere și o ușurare bogată pentru cititor. Fiindcă această carte a fost alcătuită de noi ca o aducere-aminte pentru noi înșine plecând de la plinătatea contemplării Scripturilor, cum stă scris în capul cărții, plecând puțin și de la încercările care au venit peste mine. Am scris deci pe deasupra [rândurilor] aceste capitole despre cunoaștere ca să luminăm gândirea acolo unde citirea cărții se dovedește cu anevoie de înțeles. Căci în ele sunt cuvinte care la prima lectură au un sens, dar înăuntrul lor au ascuns un altul, diferit²⁰.

42. Lipsită de contemplare, rugăciunea e plină de lăncezeală [akedie] și nu se face decât cu de-a sila. Aceasta din pricina unei întunecimi de nepătruns care, la rândul ei, vine din pricina unei mari risipiri a simțurilor care duce la risipirea minții, din care iese în gândire o întunecime de nepătruns, un smârc întunecos. Cine se roagă însă în contemplare sălășlu-

²⁰ Notă marginală: „Fiecare din aceste capitole despre cunoaștere din prima secțiune au fost scrise deasupra rândurilor.”

iește în desfățare, se roagă cu dulceață și rămâne în rugăciune fără luptă.

43. Așa cum în sfinții îngeri se vede posibilitatea de înțelegere [inteligibilitate] a Tatălui, așa în fiii oamenilor se vede posibilitatea de înțelegere [inteligibilitate] a lui Hristos.

44. Cine locuiește în liniștire și-și găsește desfățarea în contemplarea însușirilor lui Hristos, moștenește încă de aici în arvună Împărăția viitoare.

45. Relaxarea orbește omul, fiindcă atunci nu mai privește la cele dumnezeiești cu frică și minunare, ci le scrutează cu cercetare deșartă.

46. Minunarea gândirii îi însoțește pe cei ce șed în singurătate fără împărățiere, căci plecând de la constrângerile situației și ostenele ascezei, aceasta [șederea în singurătate] pune în mișcare stârniri aprinse și pline de uimire prin înțelepciunea pe care o face să se nască în gândire.

47. Ce este udarea pentru plante aceasta e tăcerea necontenită pentru sporirea cunoașterii.

48. Ce este flecăreala despre înțelepciune aceasta e ca goli-ciunea pentru mădularele unui trup feciorelnic.

49. Hristos Domnul e fie Întâiul-Născut, fie Unul-Născut, dar acestea două nu sunt într-o singură fire; fiindcă El S-a făcut Întâi-Născut între mulți frați [*Rm* 8, 29], dar este Unul-Născut [*In* 1, 18] pentru că nici înainte, nici după El nu mai este nici o altă naștere [din veci din Tatăl]. Aceste două lucruri se adevăresc într-un singur Dumnezeu și într-un singur om, care s-au unit într-o singură persoană, fără ca însușirile firilor să se amestece din pricina unirii²¹.

²¹ Formulă uimitor de apropiată de cea a Sinodului IV Ecumenic de la Chalcedon = Hristos are două firi și o singură persoană. Isaac vorbește de *kyane* și *parsopa*, nu de *qnome* în Hristos. E foarte posibil ca Isaac să fi fost în secret un simpatizant al lui Martyrius/Sahdona, alt ascet siro-oriental faimos, pentru o vreme episcop, acuzat și persecutat cu o generație înainte (la mijlocul secolului VII) pentru chalcedonism hristologic.

50. Când gândirea noastră se învâрте în cerc și e zdruncinată în simțirile ei din pricina amenințărilor Scripturii și a osânde-lor ei la adresa păcatelor noastre, n-avem nici o scăpare de această teamă decât gândul că Dumnezeu S-a împăcat cu noi prin moartea Fiului Său pe când eram noi păcătoși [Rm 5, 8]. Dumnezeu L-a trimis pe Fiul Său Unul-Născut într-o vreme când nu era nici urmă de frică de Dumnezeu în lume; căci stă scris: „Am fost găsit de cei care nu M-au căutat și M-am lăsat căutat de cei care n-au întrebat de Mine” [Is 65, 1].

51. Cuvântul „Judecățile Tale sunt adânc mare” [Ps 35, 7] are același înțeles cu cuvântul: „Întuneric sub picioarele Tale” [Ps 17, 10]. Prin „sub picioarele Tale” psalmistul arată lucrurile care îl depășesc, fiindcă într-adevăr de nepătruns sunt contemplările Judecății, Proniei și Economiei Sale față de ființele raționale.

52. „Întunericul” propriu treptei duhovnicești e atunci când mintea e înghițită de minunare și primește în Duh o înțelegere care cade pe neașteptate peste sufletul său și-i ține mintea nemișcată, în timp ce toate cele văzute se ascund privirii ei într-o necunoaștere și nesimțire a lucrului pe care încearcă să-l privească. Acest întuneric face ca mintea să rămână nelucrătoare ca atunci când un nor învăluie un lucru și-l sustrage vederii ochilor trupești.

53. Mucenic viu e cel ce se căiește cu adevărat. Prin lucrările lor, lacrimile întrec sângele, iar căința întrece mucenicia. Mucenicia lacrimilor vine înainte muceniei sângelui atunci când vom primi cununa. Mucenicii sângelui vor primi cununa odată cu ceilalți, mucenicii lacrimilor o vor primi înaintea celorlalți. Cine se căiește cu adevărat pare așadar să primească o dublă cunună.

54. Scopul rostirii de psalmi să fie o convorbire liniștită cu Dumnezeu într-o implorare tăcută și neîncetată. Să nu înmulțim ca negliobii rostirea lor atunci când ne lăsăm gândurile să hoinărească prin gunoi, dar să nu ieșim din ele decât atunci când suntem lipsiți de bunătățile pe care o minte înțeleaptă obișnuiește să le strângă în acele clipe.

55. Vrei dar să te fălești cu trupul rugându-te, stând în picioare ca un viteaz ascet, sau cauți bucuria inimii tale? Scris este: „Spune cinci cuvinte cu înțelegere” [I Co 14, 19] și oprește-te de îndată ce te simți cuprins de beție. Dar dacă urmărești o stare în picioare mai bună, se poate, chiar ținând limba tăcută, să o prelungim într-o veghere lungă, fără a împiedica rostirea. Atunci inima înaintează în înțelegere din pricina mării odihne pe care i-o aduc cele spuse.

56. Toată cunoașterea se împarte în două: într-una ce ține de simțuri [sensibilă] și alta care ține de înțelegere [inteligibilă]. Cea dintâi se numește făptuire [practică], și este virtutea, cea de-a doua se numește vedere [contemplare]. Cea dintâi se împarte la rândul ei în două: într-o făptuire materială și una imaterială; cea materială e lucrată în legătură cu ceilalți oameni, cea imaterială e cea pe care omul o lucrează cu sine însuși.

57. Genurile făptuirii materiale sunt: slujirea bolnavilor, primirea străinilor, spălarea celor osteniți, milostenia dată celor lipsiți, mângâierea celor îndurerăți și întristați în inima lor [Mt 25, 35–36], a da o învățătură folositoare creșterii semenilor noștri împreună cu celelalte, prin care se împlinește iubirea de aproapele potrivit vocii lui Dumnezeu.

58. Genurile făptuirii imateriale sunt toate cele care nu se pot săvârși în afara noastră: fecioria, postul, lacrimile, citirea, slujba, liniștirea, rugăciunea și cele asemenea acestora. Prima parte se numește jumătatea unei părți; a doua se numește partea părților, fiindcă îmbrățișează toată partea făptuitoare. Partea materială nu e de-ajuns însă pentru a elibera mintea de materialitatea gândurilor care stă în mișcarea patimilor. Partea a doua însă curăță sufletul de mișcările materiale și îl apropie de partea mai bună care se numește contemplare. De aceea, adevărații singuratici se străduiesc să lucreze neîncetat această parte materială mai bună pentru ca, odată curățiți de aceasta, să fie înălțați cu ușurință de la gândurile materiale la contemplare.

59. Există o rugăciune particulară și una generală: o rugăciune generală e, de exemplu: „Facă-se voia Ta” [Mt 6, 10], una particulară e, de exemplu: „Și pentru aceasta de trei ori

L-am rugat pe Domnul” [2 Co 12, 8]. Fiindcă avem un potrivit, firea noastră are nevoie de multe [rugăciuni]. Suntem îmbrăcați într-un suflet aplecat spre alunecare, și nu e de ajuns întotdeauna să ne rugăm la modul general. Nici măcar cei desăvârșiți nu pot stăruii multă vreme în aceasta. Vedem că și sfinții cunoșteau diverse forme de rugăciune, cum arată fericitul Pavel și ceilalți Apostoli. Și Sfinții Părinți au așezat în Biserică psalmii lui David pentru că în ei sunt diverse forme de rugăciune. De aceea, la începutul tuturor Ceasurilor rânduite au așezat ca temelie a mântuirii rugăciunea care ne-a fost dată de Mântuitorul; după ea vin rugăciunile pe care Duhul le-a alcătuit spre povățuirea și desfătarea noastră prin gura fericitului proroc [David], și care sunt cântările [psalmii] lui; iar apoi, pentru ceasurile care rămân, ne potrivim rugăciunile cu ceea ce ne arată firea noastră, potrivit bolii ei care ne silește să-L chemăm în ajutor pe Creatorul nostru. O rugăciune variată ajută o gândire slabă și neputincioasă și învață să iubim firea. Dar în vremea când inteligența va fi sănătoasă și se va ridica la o treaptă înaltă, dorința se va rostogoli fără greutate spre Dumnezeu.

60. Așa cum e cu neputință ca urechea să audă un cuvânt fără să se fi scos un sunet, tot așa nici inteligența nu se poate ocupa înăuntrul ei de patimi fără o materie oarecare.

61. Așa cum e cu neputință ca firea demonilor să se arate ochilor noștri fără a lua o asemănare potrivită simțurilor cu care suntem îmbrăcați, tot așa e cu neputință ca ea să-și pună în mișcare gândurile înăuntrul inimii, nici să îndrepte spre ele privirea inteligenței, fără închipuirile produse de simțuri și de lucruri.

62. Îndrăznesc să spun că scopul final al contemplației din lumea viitoare, când noi toți vom deveni dumnezei prin harul Creatorului, e vizibil în ființarea sfinților îngeri. Fiindcă acesta a fost de la început scopul Său: să aducă întreaga fire a ființelor raționale la o egalitate, în care să nu mai fie diferență între unele și altele, nici prin dualitate, nici prin simplitate, fără să fie desființat însă trupul natural. Dar atunci asemenea lucruri nu vor mai fi supuse cercetării.

63. Mulți sunt cei care, atunci când îngenunchează și fac o rugăciune curată și plină de zdrobire, opresc mișcările și pun capăt îngenuncherilor pline de rugăciuni folositoare la gândul că au lăsat rostirea psalmilor sau dorința de citire pentru multa zăbovire în această mare lucrare [a rugăciunii] de al cărei folos nu sunt încredințați. Nu știu minunații aceia că pentru această [rugăciune] săvârșim și psalmii și citirea, ca prin rostirea aceluia și meditarea la ei gândul să se curețe de împrăștiere și să fie limpede mișcat de rugăciune, care e convorbirea cu Dumnezeu pentru care există orice alt lucru.

64. Credința e o mișcare plină de certitudine care urcă în inteligență prin harul lui Dumnezeu cu privire la lucruri ce nu pot fi încredințate hârtiei și literelor, dar pe care o inteligență credincioasă le poate cunoaște. Dar și acestea se descoperă celor sănătoși; celor bolnavi și a căror hrană sunt legumele, nu li se dă hrana celor sănătoși.

65. Închină-te până la pământ înaintea lui Dumnezeu, ca să te faci să guști dulceața pe care o primesc asceții la ceasul slujbei și al rugăciunii. Ei dobândesc certitudinea vieții gătite pentru cei dreți după înviere atunci când mintea lor se întinde înainte în liniștirea care cade peste ei de la Dumnezeu în vremea rugăciunii, în afara oricărei voințe, libertăți și înclinări a firii. Când stau în picioare la rugăciune, mințile lor, devenite strălucitoare din pricina liniștirii păzite, sunt îmbrăcate în slava lui Dumnezeu nu numai noaptea, dar și ziua.

66. Întărește-ți inteligența la slujbă cu strălucirea îmbrăcată de ea și care-i vine de la flacăra pe care o aprinde în ea citirea.

67. Meditează cu dulceață la cărțile care-ți vor face cunoscut scopul creației lui Dumnezeu și care la vremea rugăciunii trag mintea spre minunare²².

²² „Lămurire: Sfatul de a-i citi pe învățătorii temerii de Dumnezeu trebuie urmat după stările diferite ale fiecăruia. Citirea celor ce vorbesc despre treapta desăvârșirii e pentru singuratici, pe care trebuie să-i faci să crească spre ea; dar când singuraticul trebuie să învețe păzirea viețuirii virtuozității și lupta împotriva patimilor, nu se cuvine să citească altceva decât cărțile Părinților singuratici.”

68. Există două feluri de contemplații ce țin de înțelegerea firilor raționale. Una e contemplarea a ceea ce vedem ascuns în tainele legate de ceasul venirii lor la existență, și alta cea care arată în aluzii modurile lor de viață și darurile naturale pe care le-au primit de la Creatorul. Una arată taina învierii generale a creaturilor: în ce ordine și în ce clipită se va face actul tainic al învierii; cealaltă arată în aluzii viețuirea nouă care va fi cea a ființelor raționale în acea viață și cum i-a bineplăcut harului nemăsurat al Creatorului să le învrednicească de acest loc duhovnicesc. Ca plecând de la fiecare din aceste contemplații să ni se descopere în chip nedeslușit tainele lumii celei noi pe care le poartă acele fericite ființe; taine pe care i-a bineplăcut Creatorului să ni le arate și vestească dinainte, încă de la începutul acestei lumi: cele pe care le va face creației la împlinirea timpului, starea cea bună a celei de-a doua existențe pe care o va primi aceasta, în ce fel va veni aceasta și cum va fi ea în acea nouă stare.

69. Iubitor de osteneală nu e cel care nu iubește trupul, ci cel care nu iubește obișnuințele trupesti.

70. Când prin viața în liniștire slăbesc și tac patimile din suflet, atunci li se vine de hac și poftelor trupului.

71. Nu toți care se ostenesc puțin sunt și iubitori de odihnă, nici toți care se nevoiesc puternic sunt și iubitori de osteneală. Unul se nevoiește puțin, dar are sufletul plin de căință; acesta compensează prin osteneala inimii ostenelele trupului pe care le lasă deoparte din pricina neputințelor lui; printr-o neînțetată rămânere în sine însuși, acesta își înfrânează gândurile ca patimile trupului să nu-l atace prin simțuri. Altul se ostenește mult după puterea sădită în trupul său, dar din când în când compensează ostenelele sale prin relaxări și destinderi care urmează acestora umblând încoace și încolo. Unul ca acesta nu scoate nici un folos din ostenelele sale, pentru că, pe de o parte, ostenelele făcute în salturi sporesc în el mândria, iar, pe de altă parte, relaxarea trupestă care urmează acestora face să crească în el răscoala și poftele trupului.

72. Scopul ostenelilor celui ce făptuiește corect lucrul său [ascetic] e acela de a-și face mintea de nebiruit pentru patimi, sănătoasă și nemișcată, iar scopul cunoașterii lui e acela de a apropia mintea de darul vederii dumnezeiești care e împlinirea contemplării.

73. Când potrivnicul vede că sufletul singuraticului e hotărât în lupta împotriva lui, și că-l provoacă cu dârzenia lui în orice lucru, atunci folosește orice prilej ca să lege gândirea lui de cele lumești fiindcă nu știe cum să-i întindă o cursă mai mare. Și așa îl face, după cum vrea, fără oprire și fără greutate, robul patimilor celor mai puternice: desfrâul, invidia și mânia. Dacă singuraticul s-a lăsat o vreme prins de ele, are mâinile și picioarele legate, e împiedicat și cade mereu în una din ele; și atunci e prea târziu ca să se îngrijească din nou de paza poruncilor și de rugăciunea curată.

74. Cuprins de slavă deșartă e nu cel care se complace în laude atunci când este lăudat, ci acela care-și pregătește el însuși prilejurile lor.

75. Gândire smerită are cel care nu se complace în laudă nici atunci când este lăudat pe bună dreptate.

76. Simțirea harului cu mintea se descoperă în lucrarea căinței cu mintea.

77. Lucrarea căinței cu mintea e plânsul omului ascuns, vărsat în inimă când înțelege iubirea Tatălui său, iar nu când se teme de osândă; aceasta e ocupația lui în meditația sa neconținută la Dumnezeu, în implorarea ascunsă a gândirii care-i poartă durerea ca pe o jertfă și nu încetează să se gândească la El în orice clipă.

78. Simțirea mentală a minții care are loc în lucrarea liniștirii [practica isihiei] e desfătarea de nădejdea bucurioasă a cărei gustare țâșnește în inimă în mijlocul întristării care vine dintr-o inimă îndurerată; e ceea ce se spune: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” [Mt 5, 4].

79. Așadar, când cineva în făptuirea sa pe calea virtuții ajunge la bucuria nădejzii, orice întristare încetează și povara

făptuirii lui se ușurează pentru el. Acum el lasă făptuirea fricii și începe făptuirea iubirii; se dezbracă de frica și de spaima căii și inima lui începe să fie pusă în mișcare neîncetat de încredere. Inima sa găsește sprijin, gândirea lui saltă și nu mai vede nicidecum această lume. De acum înainte în inima lui se pune în mișcare o nădejde cu privire la cele viitoare. E plin de bucurie neconținut și lumea aceasta e ascunsă de ochii lui fără să știe cum. Sufletul său saltă în fiecare clipă ca și cum ar sta deja în lumea cea nouă. Acestea și altele ca acestea le vede neconținut în sufletul său în liniștirea lui. Căci, așa cum spuneam, ele vin în vremea în care sufletul a început să se despartă de părtășia cu păcatul, iar prin liniștirea neconținută inima lui a început să se curețe de felurile aducerii-aminte care nășteau o diversitate de imagini care înviau mădularele omului celui vechi.

80. Când în gândirea unui asemenea om a început această mișcare a nădejzii și în inima lui încolțește pe neașteptate, fără motiv și neîntrerupt bucuria care vine de aici, atunci el nu mai cunoaște osteneală, nici povara lăncezelii [akediei], nici frica de moarte. Știu cu adevărat, frate, că acesta a ajuns aici pentru că era cu totul beat până acolo încât atunci când voia să-L slăvească pe Dumnezeu și să-și mărturisească bucuria, limba i se frângea și nu mai reușea să binecuvânteze pe Dumnezeu, ci gângurea ca un prunc și vorbea cu Dumnezeu ca un copilăș cu tatăl său. Această bucurie îmbată omul întreg. Despre o asemenea bucurie spunem că face inima limpede, că e ușa de intrare în descoperirile mentale ale minții, care sunt cele văzute la rugăciune. Aceasta e prima gustare prin care intrăm în portul dumnezeiesc, împlinirea căinței și mângâierea făgăduită în Evanghelie. Din când în când însă îi este luată, ca să se smerească, și atunci îl năpădesc îndoieli, tulburări și întuneric. După care se bucură și se desfătă din nou. Aceasta se întâmplă, frate, printr-o liniștire neîntreruptă și o tăiere desăvârșită a oricăror legături cu fiii oamenilor, când ne ocupăm de citiri și de altele asemănătoare.

81. Dumnezeu să mă învrednicească să gust din desfătarea așezată în căința adevărată, din care se hrănesc în fiecare zi

cei ce se căiesc cu adevărat, care nu disprețuiesc plânsul, nici întristarea, și nu le numesc o osteneală pentru tineri, fiindcă mănâncă din fagurii de care vorbește Scriptura [1 Rg 14, 27].

82. Alături de vederea duhovnicească la mare cinste la Părinți era și plânsul. Despre avva Arsenie se spune că pleoapele ochilor săi erau păzite desăvârșit de un plâns neîncetat. Dar ce vorbesc de Părinți, când ochii fericitului Pavel, uriașul, vasul desăvârșit al Duhului, n-au încetat să plângă trei ani de zile, cum spune despre el fericitul Luca în cartea Faptelor [Apostolilor; 20, 31].

83. Câtă vreme omul n-a ajuns pe calea viețuirii sale să simtă gustul credinței, e neputincios și slab, se simte nenorocit în fața patimilor sale și orice osteneală a virtuții îl apasă.

84. Doamne, Care cu puterea dreptei Tale m-ai făcut să ies din lumea aceasta în chip simțit, învrednicește-mă să ies din ea și cu mintea prin dezbrăcarea de mișcările lumii trupești, ca să-Ți urmez în întregime și afară de Tine să nu mai văd nimic altceva decât umblarea în ascunsul slăvitelor Tale taine. Curăță, Doamne, inima mea de orice cugetare la cele pământești și ține-mi mișcările [sufletului] îndreptate cu tărie spre nădejdea viitoare.

85. Omorârea trupului înseamnă ca omul să se facă străin de toți cunoscuții lui, de țara, de familia și de neamul lui [Fc 12, 1] și să locuiască într-un pământ străin, să-și aleagă un loc liniștit, unde orice zgomot încetează, și să locuiască în el în sărăcie, în lipsuri trupești, singur, ferindu-se de orice amestecare cu oamenii, de orice legături și mângâieri văzute; și aici să-L roage pe Dumnezeu cu străpungerea inimii, lacrimi și o inimă înfrântă să-l cruțe de orice părtășie cu păcatul și să-l dezbrace de mădularele omului vechi, păcătos, care sunt mișcările lumești. Această omorâre [a trupului] dă naștere omorârii sufletului.

86. Unule-Născut din sânul Tatălui, ale Cărui Ființă și străluciri țin lumile duhovnicești într-o minunare neconținută, Care din iubire pentru cei muritori Ți-ai ascuns slăvita strălu-

cire sub acoperământul unui trup făcut din mădularele noastre și Te-ai arătat lumii în chip umil, învrednicește-mă, Doamne, prin harul Tău să uit lumea cea vremelnică dorindu-Te pe Tine și să nu-mi mai aduc aminte de trupul supus stricăciunii, în care mă ține încă stăpânitorul acestei lumi a întunericului. Desenează, Doamne, în inteligența mea ascunsă cu trăsături duhovnicești tainele ascunzimei Tale, și în ascunsul meu mă voi bucura de Tine prin mișcări care văd cu ochi simpli [necompuși].

87. Omorârea sufletului înseamnă ca omul să nu mai năzuiească în inima sa după bunătățile acestei lumi și odihnele ei trecătoare, să nu se mai complacă în pofta lucrurilor pământești, în împărăștierea gândurilor, ci să aibă gândirea năzuind și așteptând neîncetat nădejdea celor viitoare, iar inima meditănd, îndeletnicindu-se și umblând în ceea ce va fi starea fiilor oamenilor după înviere, în viața cea nouă; la acestea trebuie să mediteze și să privească în toată vremea, pentru ca, prin multa râvnă a mișcărilor sufletului în acestea, sufletul său să fie cu luare-aminte la ele chiar și în somn și să-și închipuie că umblă în ele chiar și în mișcările somnului său. Aceasta e adevărata omorâre a celui mort împreună cu Hristos, adică mort cu moartea lui Iisus Care e învierea tuturor lumilor. La această omorâre nu se poate ajunge fără lucrarea și ajutorul Duhului, și ea ne naște spre omorârea duhovnicească.

88. Hristoase, Care în iubirea Ta ai murit pentru noi, fă-mă să mor păcatului și dezbracă-mă de omul cel vechi, ca să stau înaintea Ta în toată vremea cu o gândire înnoită, ca și cum aș fi în lumea cea nouă. Dumnezeuule pe Care nu Te încap cerurile și cerurile cerurilor, Care Ți-ai ales dintre noi un templu cuvântător [umanitatea lui Hristos] ca să locuiești în el, învrednicește-mă să mă fac locaș al iubirii Tale. Simțindu-Te pe Tine, sfinții s-au uitat pe ei înșiși și au ajuns nebuni după Tine; în beția lor s-au amestecat în fiecare clipă cu Tine și din dragoste pentru Tine nu s-au mai întors înapoi. Căci pe cei care au băut din acest izvor pentru că însetau de iubirea Ta, i-ai îmbătat cu minunarea în fața tainelor Tale.

89. Omorârea duhovnicească înseamnă că inteligența s-a înălțat la vederea celor negrăite și dumnezeiești prin lucrarea Duhului, înseamnă că în ea au tăcut toate gândurile pământești și, în uimire, se găsește în mijlocul prefigurărilor lumii viitoare și în înțelegerile lucrurilor care nu țin de lumea muritorilor, primind ca arvună Împărăția în simțurile duhovnicești, urcând spre sălașurile care nu sunt făcute din trup și sânge. Aceasta înseamnă cuvântul: „Vină Împărăția Ta înainte de vreme”²³, lucru pe care ni s-a poruncit să-l cerem în rugăciune, la care trebuie să medităm în fiecare clipă și spre care trebuie să năzuim neîncetat; și pe care Mântuitorul ne-a poruncit să-l împlinim cu sârguință.

90. Tu, Taină ascunsă, Care Te-ai arătat în trupul [cf. *1 Tim* 3, 16] nostru îmbătrânitor, arată în mine taina înnoirii sfinților care primesc încă de pe acum ca arvună începutul bunătăților viitoare; Tu, Care prin dezbrăcarea trupului Tău ai dezbrăcat începătoriile și puterile [*Col* 2, 15] și ai îmbrăcat firea noastră cu veșmântul nesticăciunii [*1 Co* 15, 53–54], dezbracă-mă, Doamne, de omul cel stricăcios prin taina înnoirii și stârnește în mădularele mele ascunse mișcările omului nou [*Col* 3, 5] în care m-ai îmbrăcat tainic la Botez și care-mi va fi dat efectiv în lumea viitoare spre desfătarea tuturor celor ce iubesc bunătatea Ta și au suferit aici chinuri pentru Tine.

91. Cuvântul despre unitatea credincioșilor în Tatăl și în Fiul sub forma rugăciunii adresate Tatălui de Fiul în ceasul pătimirii Lui [*In* 17, 11. 21–23] e o vestire mai înainte a tainelor ce se vor săvârși aieva în lumea viitoare, când cele de aici se vor împlini și va începe starea aceea. Când Domnul Se va înălța cu cetele puterilor cerești care prăznuiesc măreția Sa și, după ce va fi judecat pământul cu o judecată amestecată cu milă, atunci toți cei vrednici vor fi înălțați împreună cu El din acest ținut de mijloc spre ținutul veșnic, unde sunt veșnic Tatăl, Fiul și Duhul împreună cu Iisus Mijlocitorul, Omul luat dintre noi, în care am văzut în chip nevăzut Treimea ca

²³ Citat dintr-o parafrază liturgică a rugăciunii „Tatăl nostru” citită până azi în Biserica Asiriană a Răsăritului la miezonoaptea duminicilor din Postul Mare.

într-o oglindă [1 Co 13, 12] și prin Care vom primi toți desfătările care țâșnesc din izvorul vieții [Ps 35, 10]. Prin El se vor apropia atunci de Dumnezeu Tatăl toate ființele raționale, cele dintâi și cele de pe urmă, și aici vom primi bucuria neîmpărțită și veșnică.

92. Părinții ne-au predat că, în ceasul în care sfinții vor fi răpiți [1 Tes 4, 17] la un semn al lui Dumnezeu ca să intre în fericire prin întâlnirea cu Domnul, viața din El îi va atrage așa cum atrage magnetul bucățile de fier. Atunci toate oștirile puterilor cerești și cetele fiilor lui Adam se vor aduna într-o singură Biserică și se va împlini gândul Creatorului pe care l-a avut încă de la începutul existenței lumii când a adus la existență creația prin har. Spre acest deznodământ țintea tot mersul acestei lumi cu toate feluritele prefaceri pe care le-a rânduit în slujba ființelor raționale ca și cum ele ar fi stăpânul lor. Cele risipite acum departe de Împărăție [In 11, 52] se vor bucura atunci de o lume care nu va avea sfârșit și ale cărei viață și desfătări nu vor cunoaște schimbare.

93. Jertfa materială e trupul jertfă cu care sufletul se unește printr-o voință virtuoaasă.

94. Jertfa imaterială e sufletul jertfă cu care trupul se unește printr-o supunere cuviincioasă.

95. Jertfa fără prihană e adorarea inteligenței care printr-un cuvânt imaterial scrutează Duhul și cu toate mișcările ei își pleacă capul înaintea măreției aceleia.

96. Cunoașterea imaterială la rugăciune e mai bună decât rugăciunea lipsită de întipăriri.

97. Cunoașterea imaterială la rugăciune e simțirea duhovnicească la rugăciune. Rugăciunea curată e cuvântul material lipsit de întipăriri în cererea ei²⁴.

98. Există un cuvânt material lipsit de întipăriri materiale la rugăciune, și există un cuvânt imaterial lipsit de întipăriri

²⁴ Notă marginală: „De-ar fi cu puțință să fie fără întipăriri pe cât este curată.”

materiale la rugăciune. Cu unul din ele are părtășie Duhul Sfânt, cu celălalt are părtășie virtutea unei voințe ferme ca și harul care ajută în ascuns, pe nesimțite, și când cunoașterea nu simte nimic²⁵.

99. Chiar și în meditățile cele mai înalte sunt mișcări stărnite de lucruri. Ele n-au loc numai în patimi, ci și în lucrurile limpezi și nobile. Nu însă la rugăciune.

100. Orice întipărire a unui lucru e o vătămare pentru minte la rugăciune. Când vine din slăbiciune sau de la creație, mintea nu e vinovată de ea. Dar dacă se formează cu consimțământul ei, fiindcă mintea a fost depășită fără luptă, atunci singuraticul e vinovat înaintea lui Dumnezeu, fie că starea sa în picioare [la rugăciune] e pătimașă sau nu, afară numai dacă această întipărire se află în inteligență dintr-o reflecție nobilă.

Sfârșitul primei sute a capitolelor despre cunoaștere.

A doua sută a capitolelor despre cunoaștere

1. Așa cum mișcările aerului arată prin schimbările lor că cineva le conduce, tot așa și gândirea arată prin schimbările ei opuse, de-a dreapta sau de-a stânga, că luptele și ajutorul harului îi însoțesc neîncetat mișcările care încetul cu încetul îi îngăduie zi de zi să înainteze în ucenicia unor lucruri noi.

2. Există un cuvânt îmbrăcat în materie, dar care nu poartă întipărirea materiei, și unul imaterial, dar care nu poartă o întipărire; mai există însă unul care e atât de simplu încât nu poartă nici o întipărire. Atunci când în rugăciune se pune în mișcare un cuvânt simplu și lipsit de întipărire, el conduce spre sfârșitul său cuvântul îmbrăcat în materie și-l întoarce

²⁵ Notă marginală: „De-ar fi cu puțință să fii cu desăvârșire lipsit de întipăririi cum erai curat.”

chiar spre Cel care e mai întâi decât toate și conduce spre sfârșitul lor toate.

3. Subzistența a doua²⁶, în care toate ființele vor fi conduse spre egalitate, L-a făcut pe Dumnezeu să pună în mișcare starea primă a acestei lumi cu multe diferențe în ea în vederea împlinirii prevăzute dinainte în gândul Semănătorului, făcându-L să se pună în mișcare cu sârg spre aruncarea semințelor cu privirea ațintită proniator spre deznodământul final pe care l-a pus în mișcare dinainte spre a deveni într-o zi realitate.

4. Primul glas a fost cel al contemplării Ființei divine, al doilea a fost cel al contemplării tainei distincțiilor a Persoanelor Ființei care a semănat.

5. Săvârșind viețuirea virtuții numai în partea ei materială, vedem doar distincțiile proprii acestei părți; săvârșind-o în partea ei imaterială, vedem toate distincțiile ei. Mai bună decât amândouă e făptuirea fără nume care lasă viețuirea virtuții pentru a se înălța mai presus de toate distincțiile ei.

6. Întâiul vestitor al primei Lumini a fost lumina sensibilă și aceasta i-a condus pe cei luminați de ea spre Lumină.

7. Vezi cum după ce a pus în mișcare mai întâi prin limpezimea ei egală și frumusețea ei primele sfere [ale îngerilor] spre lauda întâi-născuților primei Lumini, aceeași [Lumină] i-a întunecat și lipsit de lumină pe frații ei de-al doilea [pe oameni] în multele lor distincții parțiale, atrăgând spre ea lauda primei contemplări; și tot ea va fi la sfârșitul lumii haina Celui pentru care au fost făcute toate ca ea să-L cunoască²⁷.

²⁶ Aluzie la teoria lui Teodor al Mopsuestiei, fundamentală pentru teologia siro-orientală, despre cele două stări (*katastaseis*) ale creației: cea primă, a lumii de acum, dominată de diferențe și inegalitate, și cea secundă, eshatologică, a lumii viitoare, în care stăpânește egalitatea și unitatea, și în vederea căreia Dumnezeu a creat lumea în starea ei primă, actuală.

²⁷ Aluzie la diversele etape ale creației luminii în tradiția exegetică siro-orientală: după ce a luminat îngerii, Lumina primă în care S-a îmbrăcat Cuvântul întrupat a întunecat lumina oamenilor („frații ei de-al doilea”), continuând să fie lăudată și contemplată de îngeri și rămânând haina luminoasă în care va fi recunoscut Hristos la a Doua Sa Venire. Cf. BETTILO, p. 116–117 (n. 1).

8. Cei din vechime care vorbeau de contemplarea Monadei au primit învățătura prin intermediul corpurilor. Urmașii lor însă au avut drept Învățător Monada însăși, dar în asemănarea trupului pe care-l îmbrăcaseră. Slavă măreției iubirii Tale nemăsurate! Slavă minunii harului Tău neasemănat! Slavă pogorării Tale nespuse, care a făcut ființele duhovnicești să stea în picioare lovite de o minunare neînțeleasă și care la sfârșit le va face să intre prin adevărul trupurilor lor în contemplarea gândului veșnic cu privire la alcătuirea lor!

9. Gândiți lucruri mari despre nădejdea voastră, muritorilor! Dobândiți o înaltă conștiință de voi înșivă pentru lucrurile care vi se vor întâmpla și care acum vă sunt ascunse. Creația voastră nu e doar o întâmplare exterioară, și nu e puțin lucru, nici ușor de înțeles ceea ce Economia dumnezeiască face cu voi din prima zi și până acum cu mărețe prefaceri!

10. Pe cât inteligența gustă diversele contemplații prime și duhovnicești ale Monadei²⁸, pe atât sporește în ea îndrăzneala spre cauza datorită căreia e primită contemplarea și lângă care rămâne. Orice inteligență are îndrăzneală pe măsura distincțiilor diverselor daruri și luminări care-i sunt date sau mai degrabă potrivit mulțimii [cantității] luminii [de care e inundată]. Puținătatea sau măreția nu există însă în aceste distincții: puținătatea sau măreția luminii, modestia sau sublimitatea există în inteligența care le primește. De aceea, uneori aceste dis-

²⁸ Aici în II, 10, ca și în II, 8 și III, 57, Isaac vorbește de „Monadă” (*ihidayuta*), de unde vine și adjectivul „monadic”, „singur” (*ihidaya*), expresie siriacă pentru viața monahilor solitari, care urmăresc să realizeze în ei înșiși printr-o viață unificată „unitatea” divină, al cărei revelator e Hristos. În *Kephalaia Gnostika* ale lui Evagrie, așa cum a arătat G. BUNGE („Hénade ou Monade? Au sujet de deux notions centrales de la terminologie évagrienne”, *Le Mouséon* 102 [1989], p. 69–91), „monada” desemnează și unitatea (protologică și eshatologică în Hristos a întregii creații cu Dumnezeu Unic (cf. Isaac, mai sus Suta I, 91–92). Pentru a evita conotațiile panteiste, versiunea siriacă corectată („comună”, *Si*) a *Kephalaia Gnostika* a reținut „Monada” doar cu sensul de Monadă divină. „Cunoașterea monadică” devine atunci cunoașterea eshatologică a lui Dumnezeu, chiar dacă „monada” nu mai e subiectul (creatul în Dumnezeu), ci obiectul (Dumnezeu Însuși) contemplației, cf. BETTILO, p. 117 (n. 2).

tincții o apropie de limita minunării, alteori o pun în mișcare în chip modest. De aici se arată belșugul sau modestia lumii în cel care o primește, adică în inteligența lui, ca și limpezimea mai mare sau mai mică a vederii lui.

11. Darul luminii și desfătarea bucuriei nu urmează îndeaproape orice întuneric, asprime a luptei sau întunecare. Acestea însă vin negreșit înaintea oricărui dar, fie cu un ceas, fie cu o zi, fie cu câteva luni sau cu câțiva ani, pe măsura acestuia. E cu neputință ca binele să vină înainte ca în gândire să se fi pus în mișcare tulburarea unei mari întunecimi și ispite. De aceea, de fiecare dată când mintea e pe cale să dobândească darul unei odihne, e mai întâi chemată la o mare luptă și la nenorociri, la capătul cărora doar se întrezărește lumina. Pe măsura apăsării încercării vor fi și puterea și înălțimea darului. Această rânduială o vedem la toți sfinții, mai ales la început, fiindcă atunci când se apropie în chip simțit de darul dumnezeiesc trec printr-o mare ispită: unii intră în luptă cu demonii, alții îndură încercări ascunse. Fericit însă cel care n-a ajuns la lenevire și care nu s-a predat legăturilor cu cei din lume și relaxării; care nu fuge de liniștire într-o destindere ca să scape un moment de asemenea încercări²⁹.

12. Părinții spun că atunci când omul începe să se despartă de păcatul care sălășluiește în el și să iasă de sub stăpânirea duhului acestei lumi, se întâmplă cu el ce se întâmplă cu femeia ce stă să nască [In 16, 21]: zi și noapte păcatul îl tulbură, sufletul stă gata să piară și mii de ispite vin asupra lui. Dar când văzduhul dinaintea lui începe să se însenineze și vede de departe nădejdea lui, inima lui se întărește înaintea potrivnicului care-i stă în față și dobândește o biruință desăvârșită asupra păcatului. Cu fiecare zi ce trece îl întâmpină bucuria și diferitele greutăți care vin peste el i se par acum ușoare, până ce încetul cu încetul ajunge în portul milostivirii, pe care toți

²⁹ „Lămurire: E limpede că inteligența nu trebuie să înceapă să se reverse în tot felul de gânduri — un lucru propriu celor ce umblă și se istovesc în lucrurile acestei lumi —, ci trebuie să se reverse în cunoașterea lui Dumnezeu în viețuirea liniștirii, legându-se în orice clipă de gândirea la Dumnezeu și fără a se lăsa tulburată de griji de tot felul.”

sfînții l-au atins după lungi osteneți, fiind întristați și chinuiți pentru Dumnezeu.

13. Flacăra care cade în inimă la vremea rugăciunii când mădularele sunt ca paralizate, când simțurile se strâng, limba e slăbită, și orice mișcare a minții încetează, iar omul stă în-genuncheat multă vreme în același loc, e o flăcără pe care ne-o face cunoscută citirea cu o cunoaștere care arată limpede adevărul exact. Când omul se apropie de rugăciune, aducerea-aminte de cuvintele sănătoase privitoare la Dumnezeu la care a meditat puțin înaintea, aprinde mintea care se roagă prin înțelegerile pe care i le-au adus aceste cuvinte.

14. Până ce omul nu s-a învrednicit de descoperirea tainelor dumnezeiești cunoscute de minte într-o curăție desăvârșită prin lucrarea Duhului Sfânt, până atunci mângâierea minții e gustată de cei ce umblă pe calea cunoașterii în vederea acestei descoperiri. Fie că meditează la psalmi, fie că se sârguiesc în citire și rugăciune, sau inteligența meditează, totul are un singur scop: să se învrednicească de lucrarea [Duhului] în minte. Ei care pentru cunoașterea lui Dumnezeu intră în fiecare zi în mari încercări și se pregătesc cu bucurie de moarte, al căror duh nu se întristează și care nu lasă liniștirea, se desfată de bucuria care e în Dumnezeu într-o uimire parțială și în beția inimii, în înțelegerile pe care le primesc din când în când în chip nedeslușit.

15. Frica născută în om în vremea când corabia lui plutește liniștit împinsă de adierile bucuriei și înțelegerilor care înalță inima, frică pricinuită de grija lui Dumnezeu și poate de frica de greșală, produce în suflet o întristare dumnezeiască, dar care în realitate întărește sufletul. Din ea se nasc rugăciuni curate și pătimișe, purtătoare atât de bucurie, cât și de întristare, atât de nădejde, cât și de teamă. Fiindcă el își spune: poate mă abat de la drum!, sau: nu cumva rătăcesc pe neașteptate departe de Dumnezeu, pe una din cărările rătăcirii? De aici el dobândește o mare smerenie în gândirea lui, fiindcă această frică îi împiedică inima să se înalțe din pricina binelui la care a ajuns deja.

16. Credința în Domnul e refugiul sufletului în vremea încercării și a întristării; mărturisirea slăbiciunii e refugiul făpturii lui.

17. Cei care s-au întărit în nădejdea viitoare și s-au învrednicit de bucuria în Duhul nu mai caută să rămână în această viață, ci câtă vreme n-au părăsit-o, inima lor freamătă și suspină tânjind după fericirea de acolo. Știu bine ce spun cei pe care acest gând i-a făcut nebuni și pentru care lumea e răvășită de desfătările cu anevoie de suportat care s-au pus în mișcare în ei și au umplut toată inima lor, astfel încât certitudinea primită de gândirea lor le-a luat orice îndoială. Gândirea lor e atunci înflăcărată și ei se întreabă când anume vor lăsa trupul și vor vedea moștenirea lor. Prin harul lui Dumnezeu s-au învrednicit de această bucurie de la Cel care revarsă darul unei asemenea credințe în cei ce sunt în Hristos nu pe măsura ostenelilor lor, ci pentru nemăsurata Sa bunătate, și Care-i face să se desfăteze din belșug de ele încă din această viață tristă și stricăcioasă. Câtă vreme ne găsim pe acest pământ ce s-ar putea asemena cu această credință a inimii dată în dar din când în când spre desfătarea unora din prietenii Lui?

18. Cât de slabă e puterea cernelii și urma literelor pentru a arăta exact toate acestea într-o carte față de cunoașterea celor care s-au învrednicit prin harul îmbelșugat al lui Dumnezeu să li se dea darul desfătării de bunătățile duhovnicești!

19. Slavă Celui ce S-a făcut pentru noi Mijlocitorul acestor bunuri și prin Care ne-am învrednicit să primim, să cunoaștem și să simțim în credință ceea ce ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit [1 Co 2, 9], toate cele bune, Cel Întâi-Născut Care e luat dintre noi și Care este cu adevărat Chipul Celui Nevăzut [Col 1, 15]. Căci Firea dumnezeiască a unit cu Ea ceea ce a luat de la noi spre nădejdea ființelor raționale, nădejde al cărei obiect era păstrat în El de la început și pe care ni l-a făcut arătat acum. Pe unele cuprinse în acesta ni le-a făcut cunoscute prin El pentru a ne asigura de celelalte păstrate pentru noi, pentru înnoirea pe care această stare [a noastră] o va primi atunci prin El.

20. Mișcarea de mânie din firea noastră nu e reproșabilă atunci când se datorează unui impuls natural, ca în cazul pătimirii foamei sau al freamățului poftelor care nu sunt niciodată fără motiv: firea însăși se mișcă prin ele și mișcărilor ei nu sunt reproșabile. Tot așa nici mânia nu e blamabilă când se pune în mișcare din pricini care se află în noi, dar devine așa atunci când ne slujim de ea în faptele noastre sau îi facem loc în noi ca să întârzie în conștiința noastră, pentru ca gândirea noastră să mediteze la ea. Nu suntem deci vinovați pentru că încercăm mânie, ci numai dacă o arătăm în afară în vreo faptă, aruncând de pildă un cuvânt nechibzuit care rănește pe cineva sau făcând un gest de mânie care, chiar dacă e foarte bun în sine, e totuși vinovat dacă-l facem față de cineva îmboldiți de mânie. O mânie deasă, ușor de stârnit și prelungită e semnul unei boli serioase a sufletului. La cei care se îngrijesc de ei înșiși, ea devine o obișnuință plecând de la lăncezeală [akedia] și mahnirea conștiinței lor, fiindcă ei îi dau drumul fără ca sufletul să le fie vindecat și fără să fi dobândit îndelungă-răbdarea în cele care le pricinuiesc mahnire. La începători însă ea devine o obișnuință plecând de la marea iubire față de poftele lor. Iar la alții mânia e pusă în mișcare de mândrie sau de slava deșartă.

21. Cât despre patima desfrânării, dacă n-o pune în mișcare o cauză exterioară, firea nu obișnuiește să îndrepte spre noi cu repeziciune impulsuri arzătoare și nestăvilite. Acest lucru ni se întâmplă totuși, fără vreun prilej din afară, printr-o părăsire de Sus în scopul luptei. Dar o astfel de părăsire nu are loc fără aceste două pricini: fie pentru că învinuim și disprețuim pe cineva în această privință, fie din cauza unei păreri de noi înșine care a rămas o vreme în conștiința noastră, părere potrivit căreia fie am învins acest gând, fie suntem convinși de puterea noastră și credem că l-am biruit prin strădaniile noastre necunoscând că lucrarea lui Dumnezeu săvârșește în noi orice virtute printr-un dar al Lui. Sunt Părinți care spun că și demonul ne trimite această patimă din invidie. Dar e greu de crezut ca el să poată face aceasta sau orice alt lucru care ne încearcă din propria lui voință, fără o părăsire care vine dintr-un plan dumnezeiesc. Căci altfel nu ne-ar fi dat liniște

nici măcar un ceas. Este cu noi o Călăuză care ne însoțește, iar pricinile acestei părăsiri vin de la Ea. Ispita desfrânării vine fie din această părăsire, fie dintr-o cauză exterioară care ne vine prin simțuri, fie dintr-o aducere-aminte sau dintr-o plăcere. Nimic n-o face să tacă mai repede ca rugăciunea însoțită de îngenunchere, căderea prelungită la pământ înaintea crucii unită cu durerea și smerenia inimii, și o foamete autoimpusă.

22. Chiar dacă se întâmplă să-l biruie pe luptător și să-l rănească cu loviturile ei, nici o patimă pe care o urăște cu adevărat și a cărei teamă nu părăsește nici inima, nici gândirea lui, oricare și oricum ar fi, nu-i va fi socotită drept păcat dacă el continuă să o urască, fiindcă Dumnezeu este drept. Fiindcă atunci răniile nu întârzie să-i urmeze părerea de rău a sufletului, iar aceasta e un leac înaintea căruia nici o rană nu poate sta. Că urăște cu adevărat această patimă se poate vedea din spaima și suferința născute în mădularele lui chiar și numai la aducerea-aminte de ea.

23. Smerenia e virtutea unei gândiri sănătoase; cât timp rămâne în om, acestuia nu i se va întâmpla să fie părăsit de Dumnezeu în nici una din ispitele care-i pun la încercare trupul sau conștiința prin patimi sau suferințe trupesti și sufletești.

24. Să fim siguri că printr-o hotărâre dumnezeiască orice patimă am iubi și pe care am îndrăgi-o e pasibilă de osândă și e socotită o vină chiar dacă n-o punem în practică. Vom primi, așadar, pedeapsa ei fie aici, fie în lumea viitoare ca și cum am fi săvârșit-o efectiv, fie că e vorba de pofta desfrânării, de invidie, de răutatea față de cineva sau de orice altă patimă, pentru că ne-am complăcut în inima noastră într-un lucru despre care știam foarte bine că e contrar voii lui Dumnezeu și pentru că l-am îndrăgit și-l iubim încă în amintirea noastră.

25. Când slava deșartă sălășluiește într-un cuget trupesc, ne predă patimii desfrânării; când sălășluiește într-o conștiință sufletească, ea face să crească în noi ciurma mândriei: pe una [desfrânarea] o hrănește lingusind trupul, iar pe alta [mândria] prin înălțimea virtuților și a cunoașterii ei.

26. Dobândirea și descoperirea de către inteligentă a înțelepciunii duhovnicești se vede din grabnica conștientizare a lipsurilor proprii. Cunoașterea exactă a lipsurilor proprii ne arată măsura în care simțim cu adevărat înțelepciunea duhovnicească, așa cum absența acesteia e arătată ușor de faptul că nu ne simțim lipsurile.

27. Când într-una din ostenele dumnezeiești [ale ascezei] sau ale încercărilor care le însoțesc, vezi în sufletul tău o putere și o răbdare neobișnuită prin care rezști cu blândețe fără să fi tulburat, așa cum obișnuiește firea, ba chiar o veselie însoțește inima ta și o încurajează, în așa fel încât poverile și asprimile ostenelelor slăbesc și se domolesc, iar gândirea ta devine iarăși plină de râvnă, înțelege că atunci lucrarea [lui Dumnezeu] e aproape de tine și că Dumnezeu e gata să te ajute cu bunăvoință în lucrul tău.

28. Când vezi că una din patimi, chiar dacă o urăști, sau un gând, oricare ar fi el, se mișcă în tine neobișnuit de des, teme-te, căci lucrul nu se întâmplă fără motiv. Căci pentru suferința unei rugăciuni care-i este adusă cu sânguință, puterea Domnului, pentru Care toate sunt ușoare, poate să facă să treacă de la noi lucrul în care am căzut din nepăsarea noastră și să înțeleptească inima noastră ca să cunoască aceste lucruri ascunse ajutându-ne să ieșim cu bine din ele³⁰.

29. Există o durere care-și închipuie că are drept cauză pe Dumnezeu, păcatele noastre sau lucrurile dumnezeiești pe care nu le avem și a căror lipsă ne face să suferim, în timp ce ea este o cursă a satanei care o ascunde gândirii care pare că se îndeletnicește frumos cu frica de Dumnezeu, precum este scris: „În calea aceasta în care am umblat ascuns-au curse mie” [Ps 141, 3] și: „Pusu-mi-au cei mândri cursă și funii pe cărările mele” [Ps 139, 6]. Căci prin întristarea pentru Dumnezeu vrea să ne lipsească de bucuria și de desfătarea pe care

³⁰ „Lămurire: Prin meditarea rugăciunii și prin frica de gânduri gândirea e luminată de lucrarea lui Dumnezeu care însoțește frica ei de Dumnezeu și fuge și e slobozită de rătăcirea ascultării de Satana care obișnuiește să înrobească pe om prin intermediul sufletului. Rugăciunea însă luminează în chip firesc inima pentru că ea se gândește la Dumnezeu.”

o avem în El, iar prin frica de păcat[ul comis] vrea să ne ducă la deznădejde. Să știm bine, deci, că orice frică de păcat[ul comis] și orice întristare pentru virtute[a nedobândită] neamestecate cu nădejdea milei lui Dumnezeu, și care merg neschimbat în una și aceeași direcție și nasc în noi deznădejdea, toate acestea sunt aprinse în noi în chip vădit de Satana.

30. Hristoase, Mântuitorule a toate, Care fiind ascuns în Dumnezeirea Ta ochilor serafimilor Te-ai arătat lumii în trup omenesc spre îndreptarea stricăciunii fiilor oamenilor, înțelepțește-mă pe calea Ta. Dă-mi înțelepciune să știu cum să mă apropiez de măreția Ta! Astâmpără în inima mea nădejdea pe care mi-am pus-o în Tine, ca să mă îmbăt de ea în fiecare clipă și în desfătarea ei să uit lumea muritoare. Învrednicește-mă, Dumnezeule, prin mișcările stârnite de nădejdea mea în Tine, de uitarea care se lucrează în fiecă clipă în sfinții Tăi. Cu adevărat, fraților, credeți-mă că nu mint dacă vă spun că atunci când inima e luminată de acest gând, în om se vede ceva asemenea unei nebunii.

31. Singurătatea ne face părtașii unei inteligențe dumnezeiești și ne apropie în puțină vreme și fără nici o piedică de limpezimea gândirii.

32. Când lumina apune și te înăbuși din lipsa aerului, atunci folosește-te cu râvnă de cele din afară: de îngenuncheri, de implorări prelungite ș. a. m. d. Căci aerul se va limpezi pe neașteptate, soarele se va ridica din nou fără veste și uneori își va trimite razele până la jumătatea bolții cerești.

33. Prin marile lui lipsuri, un loc pustiu ne face să dobândim omorârea inimii, ne dă o inimă de copil și o amestecă cu Dumnezeu prin privirea ațintită neîncetat spre El în chip neabătut zi și noapte.

34. Smerenia e recapitularea reculegerii minții. Ori de câte ori mintea se împrăștie, i se taie mădulele smereniei. Dacă spui că se întâmplă ca ea să-și adune gândurile chiar și așa, gândești rău. Arată-mi o singură patimă rea care se înalță în minte fără imaginile lucrurilor. Dacă mintea e modelată de imagini care-i vin de la materie, nu va exista în ea reculegere;

dar dacă reculegerea [în jurul materiei] e risipită, e limpede că și mintea e liberă de imaginile pătimișe.

35. Liniștirea minții înseamnă a sta în fața adevărului în suflet, fiindcă adevărul e cunoscut fără imagini. Adevărul e limpezimea gândirii la Dumnezeu care se înalță în minte.

36. Orice gândire întipărește în minte lucrul spre care se mișcă. Dar fiindcă e lipsit de imagini, adevărul nu întipărește nimic în minte atunci când aceasta se gândește la el, nici o materie, nici o alcătuire de gânduri. Bine a spus un cunoscător [gnostic] îmbrăcat în Dumnezeu [Evagrie]: „Mintea care vede pe Dumnezeu e liberă de întipăriri și de materie”³¹. Orice imagine care se află în minte e așadar mai prejos de adevăr. Gândirea la Dumnezeu așază mintea mai presus de imagini.

37. Patima nu mai domnește într-o gândire moartă față de lume. Moartea față de lume e o așteptare neîncetată a morții. Când există iubirea pentru un lucru oarecare, amintirea lui se mișcă repede și în chip aprins în gândire, iar când iubirea de el dispare, amintirea lui rămâne multă vreme; dar chiar și atunci când rămâne, rămâne în chip rece și simplu și nu ne mai tulbură. Aceasta e moartea de care vorbeam: când nici o iubire față de ceva anume nu se mai găsește în noi, atunci și patima lui se stinge, și nu mai suntem tulburați nici de amintirea, nici de vederea lui. Atunci însă când amintirea și vederea lui ne tulbură, e evident că patima lui e încă vie în noi din pricina iubirii pe care i-o purtăm.

38. Mila omului e arătarea [imaginea] milei lui Dumnezeu dată ca un dar al măruntaielor [lui Dumnezeu] celor a căror inimă e îndreptată spre ea și care urăsc lumea și o tăgăduiesc pentru Numele Lui. Căci e cu neputință ca oamenii care sunt robii lumii, ai slavei ei, ai stăpânirii ei, ai odihnei ei sau ai posesiunii ei³² să se învrednicească de minunatul dar al milei,

³¹ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 46.

³² Notă marginală: „Nu că aceia care au slavă sau avuții ori sunt principii ori magistrați nu pot fi milostivi; nu pot fi limpezi cei cuprinși de patimă pentru aceste lucruri.”

fiindcă acesta se mișcă numai în limpezimea conștiinței. N-am văzut vreodată pe cineva rob în gândul său de patima unuia din lucrurile de mai sus în care să se găsească o milă desăvârșită. Unii sunt însă lipsiți de ea din neștiință. Cu cât gândirea lor e acoperită de unul din aceste lucruri, cu atât sunt împiedicați de la aceasta. În măsura în care însă le lasă, această virtute neasemănată se mișcă în ei prin apăsarea pe care le-o produce această lăsare și, în măsura în care se curăță de orice legătură cu lumea, se mișcă în măruntaiele lor și mila. Lipsa milei ca și ticăloșia vin, așadar, din marele număr al patimilor, fiindcă acestea învârtosează inima și n-o lasă să fie mișcată de milă. Unul ca acesta nu știe să aibă compătimire de cineva, nu știe să sufere în lipsurile lui, nici să se întristeze pentru cei ce cad în păcat; ci, din pricina patimilor spuse mai sus, mânia și invidia sunt încă tari și puternice în el, iar uneori, mișcat de un zel nebunesc, se întâmplă să fie cuprins în sufletul său și de o dorință de răzbunare în locul lui Dumnezeu. Se înțelege că în sufletul său nu e loc pentru milă. Diferitele lucruri despre care a fost vorba în acest capitol le vei găsi în orice om. Faptul de a da săracilor e doar partea cea mai mică și neînsemnată a milei și nu prețuiește nimic în fața părților ei principale, care au loc în inimă și de care conștiința se împărtășește prin gustarea durerii pe care o încearcă inima. Dar de ce să facem ca și cum n-am avea acum nici măcar această mică parte? Chiar și atunci când cineva dă altuia o bucată de pâine, cine îl vede privește la aceasta ca la un lucru mare. Sigur e însă că Dumnezeu nu o va primi pe aceasta [milostenia exterioară] fără cea dinainte [mila lăuntrică].

39. Bagă de seamă să nu te lași stăpânit de patima celor ce se îmbolnăvesc din dorința de a-i îndrepta pe alții și vor să fie cu de la sine putere cenzorii și îndreptătorii tuturor defectelor celorlalți. Aceasta e o patimă deosebit de aspră și ea se vede mai ales la cei părăsiți de purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Mai ales dacă nu ești egumen, nici întâi-stătător, ci una din slugi și mai sunt și alții ca tine. Fiindcă acest lucru e treaba egumenilor. Dacă-mi vei spune: „Fac asta din iubire”, atunci nu cere de la tine această iubire. Căci e mai bine să cazi în

desfrânare decât în această boală. Nu vorbi de rău pe nimeni, nici nu fă aluzie la greșelile lui în fața altora, chiar dacă aceștia îți vor spune: „Trebuie să cunoști bine slăbiciunile lui”. Spune-le acestora: „Nu cunosc acest lucru. Și chiar dacă aș fi auzit câte ceva, din pricina rănilor sufletului meu nu mi-aș fi îngăduit să le păstrez în amintire sau să mă gândesc la ele”. Dacă iubirea lui Dumnezeu e în tine, pregătește în rugăciune tămăduirea sufletului său și lasă îndreptarea lui pe seama lui Dumnezeu Care e mai înțelept decât tine. Dacă Dumnezeu nu ajunge să-l îndrepte atunci când te rogi, cu atât mai puțin o vei putea face prin propriile tale puteri. Dacă e ucenicul sau slujitorul tău, spune-i atunci un cuvânt, o singură dată, și dacă nu se îndreaptă, desparte-te de el. Aceasta-i calea urmată de singuraticii desăvârșiți care-și păzesc sufletul. Dacă e prietenul tău și se ascunde de mai mulți și de oameni încercați, depărtează-te de el, mai ales dacă-și cunoaște defectul și își știe rușinea, dar disprețuiește mustrarea³³.

40. Oriunde te-ai afla, fii singuratic în conștiința ta, singur și străin în inimă, neamestecându-te cu nimeni.

41. Nu asemena toată viețuirea [monahală] și minunatele ei ostenele cu absența notorietății, cu lipsa de renume și fuga de toate. Această fugă va crește și va fi păzită de lipsa de notorietate.

42. Dacă orice întâlnire a ochilor și urechilor sporește gândurile lăuntrice, atunci nici o osteneală nu va fi prea mult pentru cei care aleargă cu sârguință după cele văzute și vor în același timp să silească la tăcere cele auzite.

43. Nu mulți înțeleg, nici nu sunt convinși că noi, singuraticii, nu ne încuiem în spatele unei uși pentru a practica virtu-

³³ „Lămurire: Acest lucru seamănă cu ceea ce spunea MARCU MONAHUL [= ASCETUL]: «Mai bine este a ne ruga cu evlavie pentru aproapele decât a-l mustra pentru tot lucrul» [*Despre legea duhovnicească* 135] și: «Pe cine nu ascultă de un cuvânt, nu-l sili cu un alt cuvânt, ci dobândește pentru tine folosul pe care el l-a disprețuit prin răbdarea ta, și răbdarea ta îți va fi mai de folos decât îndreptarea ta» [*Despre cei ce-și închipuie că se îndreaptă prin fapte* 200].”

tea, ci, din contră, pentru a muri până și pentru virtute. Iată ceea ce e ascuns pentru cei mai mulți. Virtutea o practică cei vii și ea poate fi practică și în mijlocul mulțimii. Dar dacă noi în liniștire căutăm virtutea și frații noștri încercați în viața de obște fac la fel, atunci de ce la mormântul chiliei să mai adăugăm fuga? De la liniștire ne așteptăm să primim un lucru cu neputință de găsit în mulțime, chiar dacă am rămâne spânzurați de pleoape [din cauza epuizării]? Dacă ne-am sârgui spre practica virtuții, ce piedică e atunci pentru virtute locuirea împreună cu cei mulți? Conviețuirea cu cei mulți n-a împiedicat niciodată postul, slujba, milostenia sau alte fapte asemenea acestora. Ba chiar duce la o practicare și mai mare a lor, și de altminteri nu știm ca virtutea să existe în afara acestor lucruri.

44. Din contră, desfătarea duhovnicească dăruită într-o lucrare ascunsă nu e socotită virtute, pentru că e stăpâna virtuții. Virtute e orice faptă săvârșită pentru Dumnezeu în afară și cu trupul simțit. De aceea virtutea o practicăm în comunitate, și numai după ce am fost formați în ea intrăm în liniștire așteptând să fim vrednici de ea. E limpede că liniștirea o tulbură până și cântecul unei păsărele, cu atât mai mult oamenii care intră și ies neîncetat și pe care suntem nevoiți să-i vedem. Vedem că mulți părinți duhovnicești, al căror trup nu-i mai ajută să practice ostenele virtuții, nu vor să slăbească cu nimic liniștirea, ci prăvăliți cu fața la pământ în chilii lor cu ușa încuiată în urma lor, rămân singuri în liniștire. Ar fi fost drept ca ei să slăbească liniștirea pentru că nu mai aveau de ce să practice ostenele ascezei? Dar dulceața singurătății nu le îngăduia să fie expuși neîncetat privirilor unei adunări. Căci o singură rugăciune adusă lui Dumnezeu în singurătate, cu închinare în inimă și într-o dulce smerenie și umilință, e mai desfătată pentru ei decât zece mii de ostenele și rugăciuni aduse lui Dumnezeu în afara chiliei și decât toate vederile și cele mai bune legături cu lumea, și decât orice procesiuni și praznice. Scopul virtuții e viața singuratică cu Dumnezeu și meditația tăcută a minții la El. Pentru singuratic nu există praznic pe pământ; praznicul lui e plânsul său, și în locul os-

tenelilor [ascetice] cu care alții se slăvesc între ei nu fără plăcere, cunoaște apăsarea liniștirii. Spune-mi, frate, oare faptul de a fi tăiat de legăturile cu alții, de a simți plânsul și durerea gândirii, sau revărsarea inimii de fiecare clipă, îngenuncheat în fața lui Dumnezeu nu sunt o osteneală? Sau crezi că e osteneală doar postul sau rostirea multor rugăciuni? Oare osteneala inimii și stăruirea în singurătate nu sunt și ele o nobilă osteneală? Nu e oare fericit și aproape de Dumnezeu cel care, chiar dacă mănâncă și doarme toată ziua, rămâne în fiecare zi în sălașul singurătății lui, ceea ce este singura osteneală anevoioasă? Și care stă închinat la pământ în fața lui Dumnezeu, chiar dacă, fiind suferind, se odihnește o dată pe zi? Spune-mi: cum se face că mulți sau aproape toți creștinii suportă ușor și cu curaj ostenelele trupești și practică cu bucurie toate virtuțile de care am vorbit, dar nu se încumetă la aceste ostenele? Nu te mâhni, frate slab la trup în liniștire, dacă n-ai osteneala trupului, fiindcă partea ta e mai mare decât toate ostenelele și toate virtuțile practicate în afara liniștirii. Mare e darul pe care ți l-a dat Dumnezeu și care stă în stăruința în iubirea de liniștire, care e un dar mai mare decât darurile trupești date lor. Am lungit acest capitol peste obiceiul respectat în celelalte capitole fiindcă văd că de la această opinie vine multora un defect nu mic: deși din pricina luminării primite, a marii înflăcărări și a disprețului de lume pe care-l au, păzesc liniștirea, totuși cad în deznădejde pentru că, neputând posti, priveghea sau să-și chinuie trupul cum fac mulți alții, nu mai practică ostenelele trupești. Într-adevăr, mulți smintiți și mândri în trup îi împiedică prin cuvinte deșarte să se dedice lucrului atât de mare și minunat al zăvorării și liniștirii cu ei înșiși dat în dar de Dumnezeu numai unora, ca să suporte în slăbiciunea mădularelor lor povara singurătății și osteneala durerilor inimii care tulbură și înspăimântă oameni nobili și curajoși. Într-adevăr, osteneala a o sută de frați care postesc și fac slujbele în mijlocul zarvei lumii și a oamenilor nu cântărește cât lucrarea unui singur singuratic care în slăbiciunea lui șade în liniștire, dacă se păzește de orice legături cu oamenii și stăruie neîncetat [în chilie] îndărătul ușii ei, fără ca nimeni să nu intre și să nu iasă din ea. E limpede că nu vor-

besc aici de cei care nu păzesc liniștirea decât cu numele, în timp ce toată ziua la ei se intră și se iese și se ajunge la ei cu ușurință, ci vorbesc de cei care nu-și deschid ușa de la o duminică la alta, care nu vorbesc, nici n-au legătură cu cineva și care săptămâni întregi șed cu ușa desăvârșit închisă, ori care tot anul nu întâlnesc pe nimeni afară numai [când se împărtășesc] de mântuitoarele Taine, și care nu se apropie nicidecum de procesiunile praznicelor și de adunările lor. Dacă există un singuratic în stare de acest har și care a primit acest dar de la Dumnezeu, dar pe care egumenii sau întâi-stătătorii mănăstirilor din pricina relaxărilor lor, a insistenței lor pe practicile trupești sau din gelozie îl împiedică să șadă așa, aceștia vor avea de-a face cu Dumnezeu și vor da seama înaintea tribunalului lui Hristos³⁴.

45. Trupul sufletesc [psihic] propriu sufletului e dreapta cunoaștere a firi sănătoase în care vei căuta scăpare în vremea întunecării, a gândurilor blasfematoare, a mișcărilor nerușinate care întinează gândirea, a întâmplărilor neprevăzute, a gândurilor nerecunoscătoare ș. a. m. d. De aceasta este neapărată nevoie pentru a găsi replica corectă ce trebuie dată într-o anumită situație, pentru ocrotirea ascunsă și odihna inimii și pentru încurajarea gândirii în mișcările de întristare care năpădesc de obicei sufletul din pricina mării încercări și a ispitelor singurătății sau din alte motive care vin de altundeva. Atunci găsim în ea o mare ușurare. Nu întotdeauna, dar adeseori le facem să tacă prin rugăciune, ori se întâmplă ca din pricina râvnei sale gândirea să n-aibă destulă răbdare ca să se mulțumească doar cu rugăciunea. Faptul de a înțelege numaidecât ce poate să o susțină e propriu unei firi sănătoase și înțelepte și se datorează în același timp ajutorului harului, aducerii-aminte de Scripturi sau mișcărilor înțelepte ale firii care întăresc mintea. Sufletul nu va fi însă atunci cu totul nelucrător,

³⁴ „Lămurire: Desfătarea duhovnicească e adevărata cunoaștere a Firii dumnezeiești a cărei certitudine exactă și simțită are loc printr-o descoperire a Duhului. Fără această cunoaștere, virtutea se întemeiază pe frica de marea lui Dumnezeu, iar încrederea omului se întemeiază pe răsplătirea pe care o așteaptă pentru osteneala viețuirii lui, iar nu pe mila Lui dată în dar.”

ci doar pentru o vreme, până ce această lucrare ne ajută în ascuns înăuntrul inimii, nu printr-un glas auzit din afară, ci printr-un efort lăuntric, ca să nu fim batjocura demonilor care, întetându-se împotriva noastră mai mult decât obișnuiesc, ar pune capăt rugăciunii și dulcii meditații a minții în convorbirea ei cu Dumnezeu³⁵.

46. Cuvântul tâlharului de-a dreapta [lui Hristos pe cruce; *Lc 23, 42*] are în el chipul credinței și al căinței [întoarcerii]. Cei care cred și se roagă ca el nu vor fi fără îndoială departe nici de părtașia împreună cu el la făgăduința pe care a primit-o acesta, chiar dacă ar fi ucigași sau desfrânați, cu condiția să pună capăt purtărilor lor dinainte.

47. Cunoscut puterea Proniei dumnezeiești, care învață, păzește și călăuzește tinerețile noastre, aceia care cercetează neîncetat în chip subțire mersul gândirii: cum anume ni se întâmplă adeseori să ne educăm, să ne pregătim și să făgăduim, dar când vine momentul ne descoperim nenorociți și deșerți în toate făgăduințele noastre, capitulând adânc umiliți și deznădăjduiți. După care ne găsim dintr-odată ageri în orice osteneală și virtute, luminați și înflăcărați în toate mișcărilor noastre, fără ca începutul căii noastre să fi semănat cumva cu aceasta; căci am început în neputință și slăbiciune, în mișcări stricătioase și cu o inimă împovărată. Din asemenea schimbări se cunoaște purtarea de grijă a lui Dumnezeu care lucrează pentru a-i face să crească pe cei care se dedică virtuții, cum îi călăuzește în chip amestecat, ca și aerul care se schimbă. De-abia ce încep să sporească în duh și în desfătare, că-i face să se apropie de cunoașterea iubirii Lui și-i face să simtă Călăuza ascunsă Care este cu ei; îi face să cunoască împreună cu darurile și harismele Lui neîncetate și neputința lor, și așa vor dobândi smerenia pentru a nu se trufi și a cădea sub judecata lui Satana. Dar atunci când în această viețuire muritoare cele bune nu încetează, ele ne apropie mai degrabă de pierzanie decât de desfătare și ajutor.

³⁵ „Lămurire: Retează gândurile ce vin de la demoni prin rugăciune, mutându-ți privirea de la ele spre Dumnezeu, lucru mai bun decât să șezi zi și noapte luptându-te cu ele.”

48. Pentru păcatele lor oamenii vor primi pedeapsă, dar pentru amăgirea și trufia minții vor fi pedepsiți de demoni; căci amândouă acestea sunt pricini de blasfemie. Din judecata asupra celor dintâi vine îndreptarea, dar din acestea din urmă vine pierzania desăvârșită.

49. Nu voi ca în purtarea ta să fii eliberat de robia legii și de jugul poruncilor până când n-ai simțit fără putință de îndoială că zapisul de eliberare din această robie a fost scris în inteligența ta, iar sila mișcărilor libertății te vor sili cu o silă uimitoare, fără să vrei, să lași treapta la care ai ajuns. Păzește-te însă de cei care se eliberează cu de la sine putere, fiind încă robii mișcărilor lor, chiar dacă nu mărturisesc acest lucru. Pentru că nu cunosc desfătarea celor ce rămân în robia Domnului, și care constă într-o supunere blândă și dulce: în fiecare clipă ei plătesc potrivitului birul mișcărilor bolnave care-i atrag ușor.

50. Bagă de seamă să nu te lași amăgit de nălucirile pe care ți le arată demonii vrând să-și bată joc de tine. Asemenea lucruri se întâmplă tot timpul cu două feluri de oameni: sau cu cei simpli și neciopliți³⁶, și a căror gândire se înalță de trufie; aceștia sunt demonii care le arată năluciri la priveghere sau în somn, iar uneori îi fac să audă glasuri amăgitoare care-i facă să cadă în înșelăciune până ce ajung în mâinile lor; sau cu cei care au dobândit marea osteneală a privegherii și stăruie în liniștire: la început demonii îi înspăimântă prin frică, dar văd apoi că prin credința lor în Hristos aceștia îi disprețuiesc pe ei și vedeniile lor, pentru că sunt convinși că demonii n-au nici o putere nici măcar asupra firii neînsuflețite, și se știu înconjurați de care și de cai de foc care-i păzesc, ca acelea care s-au arătat fericitului Elisei, când sfântul proroc s-a rugat, pentru încurajarea slujitorului [4 Rg 6, 17], știind și că încercarea vine de la Domnul Care i-a părăsit pentru a-i pune

³⁶ „Lămurire: Se numește necioplit nu numai cel care e așa din lipsă de învățătură, ci și cel care e necioplit în cunoaștere. Unii scrutează Scripturile, dar sunt departe de a înțelege adevărul; cel ce se lipsește de Scriptură e însă departe de a dobândi o cunoaștere dreaptă.”

la încercare și să-i vadă biruind asupra ei, pentru ca obrăznicia demonilor să fie rușinată și să se arate celor ce au ochii deschiși să vadă puterea ajutorului Domnului, cum îi însoțește, îi ocrotește și-i înconjoară în mijlocul tuturor dușmanilor lor. Atunci, fiind înfrânți prima oară, demonii se întorc arătându-li-se într-o nălucire măreață în asemănarea unui împărat [cesc] îmbrăcat în flăcări și ocrotit cu mare fală de adunările demonilor ca de niște îngeri. Mulți părinți din vechime au fost înșelați în acest fel și cei care n-au fost biruiți de frică au fost biruiți de umbra adevărului și s-au lăsat duși în rătăcire spunând că au văzut pe Hristos într-o descoperire de foc și că li s-au arătat îngeri. Noi însă să nu ne lăsăm înșelați de ei, ci să ne ținem de smerenie și ne vom mântui ca acel înțelept bătrân care i-a spus diavolului care i se arăta: „Un înger să vină la mine? Poate că ai fost trimis la altul? Eu sunt un păcătos și nu caut să-L văd aici pe Hristosul meu.”

51. Sfințenia înseamnă să fii sfințit de rugăciune și de puterea sfintei lucrări a Duhului.

52. Câtă vreme inima noastră n-a fost sfințită de Duhul Domnului, nu suntem în stare să deslușim limpede între mișcările ascunse venite din lucrarea demonilor, a îngerilor sau a firii și cele care vin de la Duhul Sfânt.

53. Câtă vreme cuvântul nostru n-a fost sfințit de puterea Duhului, el n-are putere asupra demonilor, nici nu i se supun firile, fie cele raționale, fie cele mute.

54. Câtă vreme nu ne-am curățit de lucrarea păcatului, lucrarea Duhului Sfânt nu sălășluiește în noi, ca să ne facem vase ale sfințeniei pe care să le adumbrească Domnul.

55. Când te scoli în picioare pentru slujba psalmilor, iar trupul și sufletul tău sunt gata cu toată sfiala — fiindcă e o lucrare în care se ascund mii de comori pentru cei care o săvârșesc cu discernământ —, cere mai întâi în ascuns lui Dumnezeu în inima ta să-ți deschidă mai întâi înaintea izvorului vieții care obișnuiește să țâșnească în acele clipe în sufletele care s-au lepădat de lumea trecătoare și văd în fiecare clipă

înăuntrul lor moartea lui Iisus în mădularele lor ascunse. După care spune psalmii în liniște, neavând alt scop decât rugăciunea, fără să te îngrijești de numărul lor, ca să ți se dea cheia fie și numai a unui singur verset pentru ca să intri în vistieria înțelegerii lui duhovnicești deschisă de harul Duhului Sfânt. Dar e nevoie de durere[a inimii] și de tăcere ca să vorbești înaintea Lui cu mintea ta mare și să primești de la El cele de care are nevoie sărăcia ta. Căci pentru a da slavă lui Dumnezeu și a primi întipărirea Duhului în ceasul rugăciunii e nevoie de o minte trează și de o inimă pregătită, ca mintea să lase tot ce ține de trup și să fie înălțată până la aducerea-aminte de măreția lui Dumnezeu și printr-o convorbire prelungită cu El să se trezească la cunoașterea slavei Lui. Spunând acestea, află că nu vreau să împiedic prelungirea rugăciunii din pricina feluritor înțelegeri așezate în versetele Duhului. Căci rugăciunea poate fi prelungită trei zile și trei nopți plecând de la un singur cuvânt. Și nimic nu l-ar putea împiedica pe un singuratic ca în toate zilele vieții lui să se slujească de un singur verset pentru rugăciunea sau slujba sa, fără să poată fi socotit vinovat de vreo greșală. Dar pentru că prin dese schimbări ale psalmilor avem o diversitate de sensuri prin care mintea e stărnită spre minunare înaintea lui Dumnezeu, de acum trecem adeseori și fără nici o tulburare de la un psalm la altul.

56. Începătorilor în această viețuire sau celor încă tineri nu li se cade să se apropie de aceste lucruri, nici chiar dacă înaintea lor li s-ar deschide porțile, pentru ca încetarea psalmilor să nu-i umple de gânduri rele fiindcă nu cunosc altă cale sau scop. Nu li se cade nici să-și plece mintea spre o gândire asupra versetelor, ci să se ostenească deplin în repetarea lor cu vocea până ce ating această măsură, ca trupul lor să nu-și piardă viața ascetică. Această osteneală unită cu liniștirea seamănă în ei o sămânță duhovnicească. Vă mărturisesc adevărul: chiar dacă se înhamă de la început în toate ostenele vieții singuratice, cei ce se lipsesc de liniștirea neconținută nu se vor învrednici să se apropie de aceste taine.

57. Orice dar venit de la Dumnezeu, și a cărui putere e cunoscută printr-un semn evident în cel care-l primește, e dat pe

măsura viețuirii treptei trupești; și orice dar privitor la cunoașterea lucrurilor inteligibile și a tainelor duhovnicești e dat pe măsura curăției gândirii. Cel dintâi lucru nu e împiedicat în lucrarea lui de amestecul și familiaritatea cu mulți, ci numai de voința și libertatea proprii omului³⁷. În ce privește cel de-al doilea, multe sunt piedicile și dese obstacolele care pot opri dobândirea curăției; căci păzirea multă vreme [în chilie] e răsturnată într-o clipă de o singură privire, și chiar un glas rămas nevăzut poate pune în mișcare inima singuraticului făcându-l să iasă din pacea gândului său.

58. Când cazi cu fața la pământ în fața crucii în rugăciune înainte de a începe slujba, roagă-te lui Dumnezeu și cere-I cu inimă îndurerată să-ți dea răbdare să poți stăruii fără lăncezeală [akedie] în repetarea versetelor, fără să ai de luptat în tine cu tulburarea, zicând: „Doamne, în timpul acestei slujbe dă-mi mișcări luminoase, ca să privesc la Tine în versetele ce ies din gura mea!”

59. Muștră-i pe cei care la rugăciune își fac o imagine sensibilă în mințile lor și în locul unui gând unic, simplu și singuratic, o înțelegere a faptului că Mântuitorul e necuprins, se desfată cu închipuirile [fantasmele] gândirii lor. Noi însă să-i lăsăm pe aceștia și pe cei asemenea lor, amăgiți de închipuirile [fantasmele] lor, și, când rugăciunea ajunge puternică, să ne pregătim cu toată reculegerea să ne îndreptăm simțurile sufletului nostru spre Duhul lui Dumnezeu în simplitatea inimii, neținând nici o formă alcătuită din gânduri compuse pe care le suscită gândirea, ci așteptând cu credință să urce în inima noastră adevărul cunoașterii lui Dumnezeu, atunci când știe El, în gânduri limpezi despre măreția Lui așezate în noi, așa cum spune Pavel: „fie în trup, fie în afară de trup, nu știi” [2 Co 12, 2]. Căci treapta acestei descoperiri e foarte subțire și mișcărilor ei sunt mai înalte decât imaginile aducerilor-aminte ale lucrurilor văzute și decât orice gând, reflecție sau cunoaștere pe care le gândește, de care-și aduce aminte și de a cărui asemănare se folosește în lumea aceasta. Cele întâm-

³⁷ Notă marginală: „Luați aminte la acest capitol, fraților!”

plate cu fericitul Pavel s-au făcut spre povăţuirea tuturor făpturilor, căci cele văzute de inteligenţă la rugăciune şi cele pe care le va vedea în lumea cea nouă nu seamănă deloc cu simţurile cu care suntem îmbrăcaţi, nici cu vederea, culoarea şi forma stihilor [elementelor] acestei creaţii. De aceea, atunci când ne rugăm, spunem că aşteptăm cele viitoare — rostind potrivit poruncii Domnului: „Vină Împărăţia Ta [cf. *Mt* 6, 10] pe care o aşteptăm!”³⁸ — gândirea nu îndrăzneşte să-şi imagineze potrivit cunoaşterii noastre pe Cel ce este de necuprins [neînţeles] pentru creatură; căci stă scris: „Nimic semănător nu s-a urcat la inima omului şi limba nu ştie să spună ce a pregătit Dumnezeu să dea prietenilor Săi” [*I Co* 2, 9; *Is* 64, 3] şi pe care le furişează în chip neînţeles în inimile noastre prin Duhul Care le descoperă celor care le aşteaptă.

60. Dar poate că unii vor spune uimiţi: „Nu e oare mai bine să privim la acele lucruri în mintea noastră decât să rătăcim în gânduri rele?” O, înţelepţi nepricepuţi! Ca şi cum toată calea şi mişcările sufletului ar fi una din acestea două: fie întârzierea în asemănări alcătuite din imagini şi forme, fie rătăcirea în gândurile rele! Unde e atunci suferinţa pe care gândirea o primeşte când înţelege sensul versetelor [Scripturii] şi care cade peste om şi-l străbate din creştet până în tălpi ca o flacăra şi a cărei mişcare încălzeşte tot trupul asemenea unui cuptor aprins, lipindu-l de pământ prin apăsarea insuportabilă a emoţiei dureroase care-i chinuie inima până acolo încât din pricina durerii ascuţite a rugăciunii strânge pământul în dinţi? Cunosc într-adevăr pe unii care, prăvăliţi la pământ din pricina intensei suferinţe pe care le-a pricinuit-o rugăciunea, odată căzuţi cu faţa la pământ şi-au pierdut limba din gură şi au umplut-o de praf, după care au spălat-o şi băgat-o înapoi. Unde e atunci bucuria revărsată pe neaşteptate în inimă şi care inundă asemenea unui val toate mişcările, care răpeşte inima într-o beţie negrăită într-atât încât singuraticul nu mai seamănă cu un om, ca şi cum prin risipirea inimii în

³⁸ Parafrază liturgică a cererii a 2-a a rugăciunii „Tatăl nostru” în cultul Bisericii Asiriene a Răsăritului; cf. mai sus Suta I, 89.

valul acela ar fi fost înălțat în afară de trup și nu mai stă pe pământ? Unde e atunci înțelegerea care-l face pe neașteptate să scruteze [lucrurile lui Dumnezeu], care face limba să tacă în uimire și-l ține în picioare fără aduceri-aminte, nici gând, lovit de uimirea care s-a abătut peste el plecând de la simțirea neobișnuită pe care o primește mintea de la versete[le Scripturii], și care fac nemișcate simțirile și inteligența lui? De toate acestea se lipsesc cei care la rugăciune se leagă de imagini și forme. Dar unde sunt și cei care spun că nu e nevoie de slujba psalmilor? Spun adevărul ca înaintea lui Dumnezeu: știu un om care s-a învrednicit prin mila și harul lui Hristos să facă experiența tuturor acestor lucruri plecând de la slujba psalmilor, și nu numai o dată sau de două ori; și erau oameni slabi și lipsiți, asemenea nouă, pe care Dumnezeu ne mângâie din când în când în meditățile și rugăciunile noastre nu din pricina viețuirii noastre, ci din pricina milei Lui. El ne mângâie cu lucruri mărețe care nu sunt ale unor oameni lipsiți cum suntem noi, ci mai degrabă ale unor oameni însemnați care au atins harul curăției și cărora li se dau descoperiri mari și taine negrăite în simțirea minunată a lucrurilor lumii viitoare și în desfătărilor unei cunoașteri mai presus de fire.

61. Lângă orice om este, prin urmare, o Putere. Ori de câte ori Aceasta se depărtează de el, frica se apropie numaidecât de inima lui, puterile inteligenței lui slăbesc și orice cunoaștere sărăcește în el cu totul; și atunci omul e cu totul lipsit de încrederea credinței, iar gândurile îi devin asemenea celor ale unui copil mic. Dar când Aceasta se apropie din nou de el, curajul intră numaidecât în sufletul său, inima i se face mai tare ca un munte și nu se mai teme de nici o făptură; nimic nu mai înspăimântă inima lui, nici teama de demoni, nici cea de fiarele sălbatice, nici cea de oamenii răi și ticăloși, nici bolile trupului, nici goliciunea, nici lipsa de hrană, nici chiar moartea de care se teme și firea. Pe scurt, omul se îmbracă în râvnă [zel] ca în niște cărbuni aprinși, și nimic din creația lui Dumnezeu nu mai înspăimântă gândirea, vederea și amintirea lui.

62. Cred că aceasta era Puterea prin care fericții mucenici au biruit suferința chinurilor lor și au călcat vitejește în pi-

cioare torturile prigonitorilor lor. Și tot prin ea și părinții singuratici au disprețuit grelele ispite ale demonilor.

63. Unii mucenici au văzut această Putere în chip sensibil, și în culmea chinurilor lor mulți au văzut-o cu ochiul liber. Unii au văzut-o ca pe o mantie întinsă peste ei, alții ca o mână de om care-i umbrea de sus, alții ca un tânăr chipeș stând lângă ei. Iar prin această vedere nu numai că dobândeau curaj, dar deveneau cu totul insensibili la toate chinurile ce se abăteau asupra lor. Când li se tăia un mare număr de mădulare și trupul le era sfâșiat și plin de sânge, când li se tăiau încheieturile și li se smulgeau carnea și pielea, gândirea lor nu suferea nimic, căci adeseori li se lua până și durerea trupului. Așa cum povestește unul din ei, când i s-au tăiat și smuls mai multe mădulare ale trupului său, era plin de beție ori de câte ori i se tăia unul din ele, și cu gura plină de râs și bucurie înălța lui Dumnezeu un imn de bucurie. Dar când i s-a tăiat unul din membrele de jos, și anume un genunchi, a simțit durerea. Iar când a fost întrebat de ce la toate celelalte mădulare a rămas tăcut și se bucura, iar la acesta a strigat — ceea ce i-a făcut pe prigonitori să-și recâștige puterile, ca și cum mucenicul lui Hristos ar fi slăbit în luptă —, le-a răspuns adevărul: „Să știți că pentru toate celelalte pe care le-ați tăiat n-am suferit nici o durere și gândirea mea era cu totul în cer, dar la acest membru am fost părăsit de Dumnezeu Care m-a lăsat să sufăr, ca să-mi aducă aminte că sunt om și că nu o putere a firii m-a susținut până acum.”

64. Aceasta e Puterea care în pustia înfricoșătoare îi păzește pe singuratici în chip nevăzut de vătămrile demonilor. Deși aceștia nu știu cum e cu puțință firii omenești să locuiască patruzeci sau cincizeci de ani împreună cu fiarele sălbatice și să rămână în lupta cumplită cu demonii fără ca gândirea lui să se vatăme sau să se descurajeze deloc, și inima lui să salte zi și noapte plină de bucuria îngerilor, ca și cum ar locui încă de aici în cer. Văd cu inteligența această Putere singuraticii care se păzesc pe ei înșiși în toate luptele osteneților lor. Dacă vrea cineva un semn, să știe că poate simți întotdeauna când anume acesta se depărtează și când se apropie de el. O simte

după schimbarea care are loc în el: căci simte pe neașteptate în el o putere negrăită în ciuda slăbiciunii firii, până ce după puțin timp aceasta scade și schimbarea dispăre. Prin ea sporesc singuraticii în făptuirea poruncilor. De multe ori ea schimbă atât gândirea, cât și alcătuirea trupului. Cine a simțit aceasta să înțeleagă. Se cade, fraților, să medităm cu grijă la înțelegerea lucrurilor, căci prin această privire neconținută ne apropiem de cunoașterea desăvârșită și de simțirea negrăită. Cine se deprinde în această cunoaștere dobândește o smerenie mare și nesfârșită și o credință neclintită în Dumnezeu.

65. Stă scris [că Hristos e] „mai întâi născut decât toate făpturile” [Col 1, 15] decât cele raționale văzute și nevăzute, fiindcă El Cel dintâi S-a născut la viața lumii de dincolo prin învierea din morți.

66. E pe drept cuvânt „mai întâi născut” față de noi, fiindcă înainte de El nimeni nu se născuse sus, și bine se numește „mai întâi născut” nu numai față de noi, ci și față de firile netrupești, fiindcă și creația lor țintește spre această naștere.

67. Dacă Ierusalimul e „cetatea marelui Împărat” [Ps 47, 3] și el se numește cu numele Ierusalimului din cer [Evr 12, 22] cu care-l numește Scriptura — căci Ierusalimul pământesc era într-adevăr o prefigurare —, atunci numele de „chip [al lui Dumnezeu]” dat în chip nepotrivit lui Adam [Fc 1, 26] țintea spre împlinirea efectivă a adevărului său [în venirea lui Hristos Chipul Dumnezeului nevăzut; Col 1, 15], când avea să se îplinească acest cuvânt de mai înainte [al Scripturii].

68. Se cădea ca întreaga creație să se închine Chipului Împăratului [cf. Evr 1, 3]. Până atunci nu S-a văzut ca un om să fi primit închinare de la îngeri. Numele de Chip se potrivește foarte bine Celui spre Care privește toată creația văzută și nevăzută, Căruia i se închină și pe care-L cheamă cu numele de Dumnezeu; prin El vor fi înfățișate lui Dumnezeu toate, iar prin trupul Său văzut am văzut ascunzimea neînțeleasă.

69. În ce privește existența, nici unul dintre sfinții îngeri nu e mai bătrân în firea lui creată decât tovarășii lui; fiindcă

abia după venirea lor la existență le-a împărțit Domnul așa cum a vrut, după trepte și cinstiri felurite. În ce privește cunoașterea și înflăcărea iubirii, unii sunt mai întâi, alții la mijloc și alții mai pe urmă; nimeni însă din cei de pe o treaptă mai de jos nu preced în descoperire și cunoaștere pe cei aflați pe o treaptă mai sus decât ei, nici măcar în ceea ce acestea întârzie să înțeleagă din ceea ce după rang se află pe trepte mai prejos decât ale lor.

70. Între toate cinurile firilor inteligente există zi de zi urcuș, nicidecum coborâre, fără să existe capăt al urcușului care merge de la cel mai vechi și mai întâi până la cel din urmă, căci de când au fost create și până acum ele urcă în fiecare zi.

71. Transmiterea existenței și creșterea treptată a trupurilor noastre în prima noastră stare [în existența noastră actuală], amândouă lucruri plăcute, au loc în sfintele cinuri [ale îngerilor] în inteligență, potrivit naturii lor inteligente și creșterii lor care ține de inteligență. La noi transmiterea existenței are loc de la un trup la altul; la ele însă fiecare inteligență primește creșterea de la altă inteligență. Ele cresc în toate ca niște învățăcei în taină, noi însă creștem în chip văzut.

72. Când mintea primește simțirea frumuseții ei, crește în același fel în care cresc în chip tainic îngerii. În descoperirile primite de inteligența ei, se învrednicește de comuniunea cu îngerii; fiindcă stă în rânduiala dintâi a creației firii sale, ea primește și contemplarea Prototipului ei.

73. Prima plăcere a inteligenței în primirea unei descoperiri inteligibile stă în contemplarea purtării de grijă a lui Dumnezeu a Cărui putere și călăuzire mintea o simte în evenimentele sensibile. Vine apoi plăcerea care stă în contemplarea purtării Sale de grijă față de cele ce sunt [ființe]. A treia plăcere a ei e cea care stă în contemplarea lucrării Sale creatoare. A patra plăcere a ei e cea care stă în contemplarea înțelepciunii Lui în cele ce sunt. Necuprinderea planului Său e cu atât mai puternică cu cât feluritele Lui judecăți sunt inegale. În prima vedere, plăcerea pleacă de la puterile omenești; aceasta e prima credință a minții. În a doua vedere, ea se bizuie pe încrederea în

Creatorul și e întărită de aceasta. În a treia vedere, plăcerea e mistuită de iubirea Lui ca un prunc care-și vede tatăl. În a patra vedere, plăcerea e ascunsă în întunericul „înțelepciunii Sale în multe chipuri” [Ef 3, 10]. În a cincea pornire, plăcerea stă în înlemnirea gândului într-o neînțelegere lipsită de orice explicație.

74. Duhul e povățuit de aceste cinci vederi distincte într-o simțire duhovnicească din clipa în care a început să fie luminată în cele ascunse și, îmbrăcată în aceste trepte, stă în prima rânduială a firii ei create. De-a lungul tuturor acestor trepte urcă și coboară neîncetat, potrivit râvnei sau nepăsării, a întunericului sau luminii care ne vin de aici.

75. Aceste cinci schimbări diferite în creșterea minții sunt cuprinse în piscul unic al cunoașterii duhovnicești. Ele o conduc până la cea de-a doua treaptă a cunoașterii în Duhul, care e treapta creației dintâi, înrudită cu descoperirea firilor inteligibile și numită stare naturală. Același lucru îl spune un înțeles în descoperiri, căpetenie a cunoscătorilor [gnosticilor]: „Creșterea ființelor raționale e în vederea celor stricăcioase și nestricăcioase: ucenicia ei e în cele stricăcioase, desăvârșirea ei e în cele nestricăcioase”³⁹.

76. Într-adevăr Părinții spuneau că omul care se învrednicește să vadă la rugăciune lumina sufletului său, acela se învrednicește în inteligența sa și de taina descoperirilor cerești și de descoperirea celor neînțelese. Ei numesc lumină a sufletului strălucirea lui⁴⁰, fiindcă atunci când e curățit de orice părtășie cu păcatul, ea se ridică asupra sufletului la vremea rugăciunii ca un soare; prin ea strălucește sufletul în mișcările lui la rugăciune și la slujbă și, plecând de la ea, e atrasă gândirea printr-o lucrare a Duhului cu un fel de înțelegere spre cele dumnezeiești și tainice. Această strălucire se numește creația dintâi a sufletului; uneori se numește lumină, alteori strălucire.

³⁹ Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* II, 33.

⁴⁰ Cf. EVAGRIE, *Gnostikos* 45.

77. Părinții numesc cunoaștere simplă a tainelor cea care a fost deprinsă numai prin învățatură și citire, și prin auzire. Numesc duhovnicească însă cunoașterea celor care au fost puși în mișcare spre ea prin stârnirile minunate care freamătă în minte cu săltarea negrăită a inimii. Să scrutăm sufletul nostru când vedem că în el se mișcă aceste lucruri, ca să știm de unde vine în noi cunoașterea pe care ne-o aduc, în ce ordine se mișcă spre ele mintea noastră, cum și cu ce uimire le privește ca pe un lucru negrăit și cum se avântă și se aprinde inima într-o bucurie pe care nimic n-o poate stăvili și pe care omul de-abia o îndură. Cine poate înțelege să înțeleagă, dar nu numai niște simple cuvinte lipsite de orice gustare [a realităților pe care le exprimă].

78. Când gândirea a ajuns acum subțire și departe de orice cugetare grosă și că a început să întâlnească lumina poți să înțelegi din faptul că acum strângi cu ușurință minunățiile cuprinse în versete[le Scripturii] fie din rostire, fie din litere, și de îndată inima saltă și face limba să tacă. Nu căuta însă altă dovadă a întunericii din sufletul tău decât încetarea săltării de care am vorbit și care e stârnită în inimă de ascultarea sau aducerea-aminte a cuvintelor lui Dumnezeu. Cine va putea îndura dulceața ei? Și care trup îi va putea sta în față atunci când se abate asupra lui cu această stârnire care face inima să zboare?

79. Nu iubi odihna, ca să nu ajungi izvor de întuneric, ca să nu spun un vas de ticăloșii. Nu crede, frate, că fără osteneli ne putem elibera de patimi sau că poate străluci în noi lumina spre desfătarea noastră. Vedem că Dumnezeu dă toate darurile Sale duhovnicești celor ostenitori. În relaxare nimeni n-a primit vreodată daruri de la Dumnezeu, gândirea nu i-a fost luminată de cunoaștere, inima n-a primit îndrăzneala să-L cheme, nici nu s-a pus în mișcare vreodată în el o astfel de înflăcărare. Prin osteneli s-au dezbrăcat părinții de odinioară de omul cel vechi ticăloșit și s-au învrednicit de înnoirea sufletului. Când auzi acestea, nu socoti drept osteneală doar înfrânarea de la mâncăruri sau starea în picioare. Postul și rugăciunea singure nu duc pe nimeni la limpezime. Ci mă

gândesc aici la abținerea de la legăturile cu oamenii, la neîn-
cetata cădere în fața crucii la care te dedai după puterile tale,
la multa smerenie a inimii și la celelalte lucruri ale viețuirii
care duc la cunoaștere și care sunt scrise în cărțile celor lumi-
nați și cunoscători [gnostici] spre creșterea în cele dumneze-
iești și pe care le vei găsi nu mai puțin și în aceste capitole
despre cunoaștere [gnostice].

80. Bagă de seamă să nu fii cu nepăsare față de nici o sluj-
bă, ci înainte de a te culca ostenește-ți trupul la slujbă și în
multe rugăciuni, ca atunci când vei adormi, îngerii veghetori
să păzească toată noaptea trupul și sufletul tău de vedenii în-
fricoșătoare, de năluciri necurate și de vătămrile nopții, ca
patul și somnul tău să fie sfințite de descoperirile Duhului și de
osteneala rugăciunii. Afară numai de cazul în care ești bol-
nav, când te culci să nu ți se întâmple să-ți vezi trupul căzut
în pat în mare istovire din pricina mulțimii ostenelilor pe care
le-ai îndurat înainte ceasuri întregi în rugăciuni, slujbe și cân-
tări dese. Căci altminteri nu ne vom apropia niciodată de cul-
care și odihnă fără ca demonii răzvrățiți să-și bată joc de noi.

81. Iată uimitoarea întrebare a unui frate simplu și răspun-
sul unui bătrân. Un frate l-a întrebat pe un bătrân: „Avvo, îmi
plac îngenuncherile prelungite”. Bătrânul i-a răspuns: „Socot
că dorești desăvârșirea, căci văd că-ți pui în gând să ieși din
trup. Îngenuncherile neîncetate sunt într-adevăr ușa care duce
la desăvârșire. Prin păzirea lor sfinții ies din trupul lor. Dar
dacă-ți pui în gând să faci acest lucru, împlinește-ți legămân-
tul. Căci acesta e stăvilirea vieții de aici, precum și lăsarea și
disprețuirea tuturor celor de aici. Printr-o asemenea viețuire
se împlinește cuvântul: «Iată, noi am lăsat toate și am urmat
Ție!» [Mt 19, 27]. Căci e cu neputință cuiva să înceapă aceas-
tă lucrare îngrijindu-se și de altceva. Pe cât e cu putință însă,
nu-ți lăsa de bunăvoie timpurile [rugăciunii]. Pentru că va
veni ceasul când nu-ți vei mai aduce aminte de ele. Căci din
când în când vei fi ca un om beat. Nu cere însă acest lucru
numaidecât; acesta va veni la vremea lui. Nu mai e mult până
acolo. Așadar până ce nu te silește vreo necesitate în afara
voin tale, păzește-ți bine regulile, și el va veni; căci dacă vei

voi acest lucru, nu ți se va da.” Fericit cel care a început și a ajuns la bun sfârșit îndurând ispitele care-i vin în această lucrare, și înaintea cărora sufletul său n-a slăbit, și pe care nu l-au făcut să-și lase calea. Încă și mai fericit e apoi cel care, atingându-și scopul, n-ajunge nepăsător, nici nu se oprește sau se întoarce înapoi chiar dacă s-a săturat, căci comoara lui a ajuns mai mare decât un munte, măcar că la început i se pare mică și se tulbură din această pricină, nefiind obișnuit cu cele duhovnicești; își închipuie că e deja sfârșitul și nu-și dă seama că era doar mireasma lor. A întâlnit multe lucruri minunate și variate, dar încă n-a intrat înăuntrul lor. Când te rogi, spune așadar în rugăciunea ta acestea: „Milostive Dumnezeule, trimite-mi din înălțimea sfințeniei Tale darul întoarcerii [câinței], ca să mă apropii de măreția Ta. Dumnezeule, deschide-mi inima ca să simt ce îmi e de ajutor cu o simțire ageră în fața căreia nu poate sta nici un gând de nepăsare, o simțire în stare să tulbure calmul [aparent] al patimilor.”

82. Neputința trupului nu împiedică agerimea unei conștiințe tari încă în săvârșirea binelui, dacă voința nu e trândavă. Iar o piedică din afară în calea faptelor nu împiedică o voință plină de mișcări dumnezeiești să-și primească răsplata.

83. Ziua pentru firea rațională înseamnă ca ea să-și ațin-tească mintea asupra tainei și să pătrundă tot mai mult în ea; e ceea ce vrea să spună cuvântul: „Și dreptii vor străluci ca soarele în Împărăția Tatălui lor” [Mt 13, 43].

84⁴¹. Când șezi între slujbe și-ți apleci mintea spre medita-re asupra lui Dumnezeu, adaugă și acest gând: fă ocolul lucrurilor și întreabă-te: Cum ai venit la existență din ce nu era? Cine te-a făcut să fii ceea ce ești din cele ce nu sunt? Sau, pentru a vorbi împreună cu Scriptura: Cum ai fost creat la început în frumusețe, și prin voința ta ai ajuns rău la sfatul amăgitorului după ce ai mâncat și mănânci în toate zilele din

⁴¹ Notă marginală: „Acestea sunt spuse după scopul simplu și forma exterioară a Scripturii pentru cel a cărei minte nu poate înțelege scopul dumnezeiesc dinăuntrul versetelor arătate ale Scripturii.”

pom și te-ai întors spre rău, deși nu în acest scop ai fost creat de Creatorul? Privește încă și ce ai ajuns prin voința ta și ce ești acum fără a mai putea nădăjdui ceva, dar și la ce nădejde ai fost pe neașteptate chemat de bogăția milei Celui care te-a chemat în Iisus Hristos Domnul nostru, Care te-a făcut să te întorci iarăși la frumusețea întâii tale obârșii în Dumnezeu. Și, deși ai rămas în neascultare și ai stăruit în cele în care ai căzut, El nu te-a trecut cu vederea, ci ți-a dăruit de la Sine aceste bunătăți și a venit să te facă viu, măcar că nu știai să ceri nimic pentru tine însuși. Gândește-te și ce ești acum în această viață de aici și ce vei deveni în puțină vreme, la ce stricăciune va ajunge alcătuirea ta, și cum vei ajunge atunci când nu vei mai fi, fără amintire și fără nume, în toate celelalte trepte de devenire ale acestei lumi. Dar cum voi spune și lucrul minunat? De la ce stricăciune la ce stare slăvită vei trece? De la ce cămară în ce palat vei fi chemat? Ce asemănare există însă între cele de aici și cele de sus, între viața de aici și cea de dincolo, între părerile noastre de acum și cunoașterea și vederea exactă de atunci? Am scris câte ceva despre acestea în cuvântul către un ucenic⁴², care poate sluji drept introducere la o reflecție utilă viețuirii în liniștire. În acele clipe îngenunchează neconținut în rugăciune în locul în care ești, laudându-L pe Cel care te-a adus de la neființă la ființă, de la o stare stricăcioasă la slava unei vieți înalte și slăvite.

85. Rânduiește-ți cu orice preț lucrurile astfel încât în fiecare zi, între slujba de noapte și cea de dimineață, să existe un răgaz pentru meditare pentru că ea slujește creșterii tale în cunoașterea dumnezeiască, fiindcă și ea e o parte însemnată a lucrării privegherii. Nu socoti că toată privegherea stă numai în rostirea [de psalmi] și nu cuprinde decât starea în picioare [la rugăciune] plecând de la această rostire și pentru ea, chiar dacă aceasta e temeiul ei. Privegherea singuraticilor are multe forme prin care sufletul trebuie să crească și să se apropie de cunoașterea duhovnicească.

⁴² *Cuvântul* 35 în originalul siriac, ed. Bedjan = *Cuvântul* 85 și 47 din ed. Theotokis (și *FR* X, p. 424–457 și 248–249).

86. Cumpăna somnului ține în chip limpede de cumpăna pântecelui, fiindcă somnul ni-l conducem după voia noastră și a fost încredințat mâinilor noastre. Căci atunci când am impus o măsură pântecului, ne trezim ușor înainte de ceasul rânduit în chip folositor pentru noi, din pricina ușurinței trupului, așa că e timp pentru amândouă felurile [de rugăciuni].

87. Fă același lucru și cu ceasurile zilei și împarte-le în mai multe părți: una pentru citire, alta pentru slujbă și alta pentru meditare. Când acestea vor face loc înaltei limpezimi a mișcărilor, vom ajunge să împlinim și restul. Dacă apoi inteligența se întunecă, adaugă o citire potrivită momentului. Căci aici e izvorul bogat din care țâșnesc asupra lui ape curate în chip limpede.

88. Când meditația se unește cu rugăciunea ajunsă la limpezimea ei, atunci se împlinește pe deplin cuvântul Domnului Care spune: „Unde sunt doi sau trei adunați în Numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor” [Mt 18, 20]. Cei trei sunt: sufletul, trupul și duhul, sau: înțelegerea, meditația și rugăciunea. Și acestea trei ajung la uimire, iar uneori se întâmplă să nu ajungă nici măcar la rugăciune.

89. Câtă vreme puterea Duhului nu se unește cu meditația gândirii, minunarea în fața lui Dumnezeu nu se amestecă cu mișcărilor ei.

90. Câtă vreme gândirea nu devine limpede, n-are parte de lucrarea Duhului.

91. Când mișcărilor încep să devină limpezi, atunci inima se smerește ca și cum ar locui un adânc, iar plecând de la această smerenie se apropie de limpezime.

92. Iubește singurătatea chiar dacă ești prea slab pentru toate faptele care i se cuvin. Fiindcă o singură rugăciune adusă lui Dumnezeu de unul singur e mai bună decât o mie de liturghii săvârșite printre oameni. Căci nu se compară osteneala a o sută de zile petrecute în zarvă și împreună cu mulți, chiar dacă atunci singuraticul postește și-și face slujba, cu somnul unei singure nopți pe care o doarme singur. În singu-

rătatea ta roagă-te lui Dumnezeu neîncetat așa: „Dumnezeule, învrednicește-mă să am în inima mea durerea plânsului căinței. Șterge din inima mea obișnuințele lumii!” Dacă te vei îngriji să o traduci în faptă, această rugăciune te va înălța la tainele lui Hristos.

93. În osteneala săvârșită între oameni e mândrie, iar în neputința trăită în slăbiciune e zdrobirea inimii.

94. În afara liniștirii inima nu e smerită, iar fără smerenie inima nu e aprinsă de multe feluri de mișcări, și față de ele toate păzirile făptuirii singuraticului sunt pulbere și cenușă.

95. Disprețuiește-i pe cei ce se slăvesc cu vase împodobite, cu slujbe cântate în adunare și cu plăcerile mesei.

96. Când vezi că nava ta plutește frumos spre port și o împing neîncetat adieri senine și plăcute, iar neguțătoria ta prosperă în mâinile tale, teme-te și suspină ca nu cumva libertatea ta să nu sufere o schimbare din pricina liniștirii și să ajungi să-ți faci griji din pricina unui curs contrar al lucrurilor, iar veghea lungului tău drum să ajungă deșartă, pentru că împrejurările te abat spre o înmuiere a voinței.

97. Într-adevăr, mulți au început cu ostenele, cu sărăcia și omorârea față de cele trecătoare, cu rugăciunea neîncetată, cu lacrimi, cu multele închinăciuni, cu o viață smerită și nepătimasă, cu lungi zăvorări, cu liniștirea și înstrăinarea de oameni și cu toate cele pe care le-am înfățișat, dar au sfârșit în relaxare, în faimă, în legături cu bogații și în tovărășia neîncetată a celor din lume; au ajuns procurori, judecători, consilieri și mijlocitori în afaceri însemnate, unele pentru frați, altele pentru cei de lume; alții au primit să vadă femei, să asculte sfatul și povățuirea lor, așa încât chiliile lor au ajuns locuri de întâlnire pentru săteni. În locul omorârii [mortificării] dinainte, și-au ales o viață agitată și o viețuire care i-a făcut să cadă în orbire, sfârșindu-și astfel viața în slujirea trupului, și aceasta după toată asprimea viețuirii lor și viața strălucită dinainte, când nu-și îngăduiau să vadă nici măcar o față de om, iar prin întrecerea lor cu ființele netrupești și prin râvna lor pentru

viețuirea în liniștire viața lor a sfârșit prin a se asemana celei viitoare.

98. Pentru fiecare patimă care se mișcă în tine și care se luptă cu tine, în războiul cu ea te însoțesc frica și întristarea. Chiar dacă uneori se întâmplă să fi biruit, o milostivire e deja pregătită pentru tine, mai ales dacă în înfrângerea ta n-ai slăbit și n-ai dat înapoi, ci plin de durere, întristare și plâns, te-ai întors deîndată și curajos la luptă împotriva ei, te-ai înarmat și ai coborât în arenă împotriva ei. Dacă faci așa, atunci fiecare patimă te va face să înțelegi ceva. În schimb sufletul nerușinat și netemător care e îndrăzneț în păcat, povățuit de amăgiri ticăloase, și care nu cunoaște căința sau durerea pentru încălcările lui ci, dimpotrivă, își procură neîncetat mijloacele pentru săvârșirea păcatului său, sufletul acesta rămâne prizonier osândei.

99. Durerea pentru Dumnezeu e un leac pentru cel lovit de ea, căci scris este: „Întristarea pentru Dumnezeu lucrează căința sufletului și întoarce la viață” [2 Co 7, 9]. Și pentru el nu e numai nădejde de vindecare, dar în cazul unei pedepsiri a lui, are prieteni care mijlocesc pentru el la Dumnezeu pentru că îl văd suferind și trist în ea.

100. Dumnezeu vrea să dea întotdeauna vindecare oricui, dacă bolnavul își caută scăparea la El. Măreția Lui nu se scârbește de bolile grele și pline de duhori. Cu cât sunt mai grele și mai pline de duhoare, cu atât mai multă purtare de grijă îi arată Dumnezeu, dacă acesta își caută scăparea și se întoarce la El. Căci Dumnezeu nu închide ușa și nu o deschide doar din când în când. Ci ori de câte ori Îl cheamă cineva e gata să-l ajute cu purtare de grijă și nu-l disprețuiește din pricina bolii lui reale, ci dacă acesta Îl cheamă degrabă, îl învrednicește de o purtare de grijă încă și mai mare față de el din pricina bolilor lui grele care duc spre moarte⁴³.

⁴³ Notă marginală: „Acest cuvânt are cinci capitole mai mult. Poate că schimbarea vine din felul în care a fost scris textul. Fiindcă în capitolele anterioare nu e nevoie de nici o schimbare.”

101. Cei care după căderi aspre și grele au primit darul întoarcerii [căinței] și prin darul lui Dumnezeu au fost recunoscuți drept familiari Lui și s-au învrednicit de îndrăzneala dinainte, aceștia știu bine că Dumnezeu are drept scop întoarcerea sufletelor bolnave⁴⁴.

102. Din pricina necuprinderii lor uimitoare, contemplarea Judecării și Proniei lui Dumnezeu e ascunsă în îndoială ca într-un nor chiar și pentru cei duhovnicești.

103. A înțelege în chip dumnezeiesc înseamnă a primi o mișcare aprinsă și luminoasă ca în cei care, printr-o viață fericită potrivit firii și prin nesticăciunea ostnelilor lor, sunt pe urmele tainelor viețuirii de după înviere.

104. Cei care au fără stricăciune ființarea [originară a firii] lor și, afară de nemurire, sunt deja dumnezei în sens figurat, aceștia și sunt ceea ce numele lor spune că sunt.

105. Stricăciunea e a ființelor amestecate [din suflet și trup], nesticăciunea e a ființelor simple [îngerilor]. Celor dintâi le aparține contemplarea naturală secundă, celorlalte le revine contemplarea a ceea ce în distincțiile sale precedă ceea ce a fost mai întâi în ce privește existența⁴⁵.

Sfârșitul celei de-a doua sute a capitolelor despre cunoaștere.

⁴⁴ „Lămurire: Adică ceea ce a fost prehotărât de înțelegerea Creatorului și de mintea Sa pentru aceasta.”

⁴⁵ Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* II, 2 („În contemplarea naturală secundă vedem «înțelepciunea în multe chipuri» [Ef 3, 10] a lui Hristos, de care s-a folosit la crearea lumilor; dar în cunoașterea care privește firile raționale suntem învățați despre ființa Lui”) și 3 („Prima dintre toate cunoașterile e cunoașterea unică a Monadei, și mai veche decât orice contemplare naturală e cunoașterea spirituală care a ieșit mai înainte din Creatorul și s-a ivit o dată cu firea care l-a însoțit”). Înțelepciunea multiformă a creației e contemplarea naturală secundă proprie ființelor compuse din suflet și trup. Firile spirituale necompuse (îngerii) ajung la contemplarea Monadei care premerge existența lor.

A treia sută a capitolelor despre cunoaștere

1. A fost un timp în care nu era nume pentru Dumnezeu și va fi un timp în care nu va mai fi.

2. Nu suntem muritori pentru că păcătuim, ci suntem împinși spre păcat pentru că suntem muritori. Puterea libertății care a intervenit între timp s-a folosit de acest lucru pentru viață sau pentru moarte.

3. Unele ființe raționale sunt lipsite de nume, altele au mai multe. Lipsite de nume sunt cele dintâi, mai multe nume au cele create cu naturi corporale.

4. Așa cum diferențele corpurilor sunt încredințate lumii materiale, tot așa diferențele spiritelor le vedem în Lumina Vieții.

5. Dacă lumina materială a fost făcută spre folosul corpurilor și pentru ca simțurile să poată distinge lucrurile materiale, și dacă va fi un timp în care simțurile nu vor mai fi pentru a le distinge, e limpede că și lumina creată spre folosul simțurilor va deveni și ea de prisos.

6. Așa cum toate denumirile și numele privitoare la Dumnezeu au început la El odată cu creația, tot așa toate numele și denumirile naturilor spirituale au început odată cu economia lumii noastre și atunci au primit un nume de la noi. În lumile naturilor spirituale însă nu există între ele nici nume, nici denumire, nici apelativ în raport cu substanțele lor, ci în lumea lor sunt toate lipsite de nume și denumire. Toate numele nesfârșite ale lumilor sunt naturi nenumărate și ele se fac cunoscute unele altora fără astfel de distincții printr-o cunoaștere mai înaltă lipsită de nume și de semne. Toți oamenii vor fi într-o zi, la înviere, alături de ele în aceeași taină.

7. Virtutea e prilej de viață, dar și de moarte: de viață pentru cei sânguincioși, de moarte pentru cei trândavi. În deosebiri în care se arată ele vei găsi cum anume să te folosești de ea într-un sens sau altul.

8. Modul în care simțurile se folosesc de lucrurile bune ca și de cele rele arată egalitatea vieții. Opoziția lor se va manifesta la nivelul inteligenței. Uneori e la fel de adevărat și contrariul.

9. Dacă tot ce ține de contemplarea naturală secundă împreună cu toate lipsurile ei vor fi desființate în lumea viitoare, căci stă scris: „Chipul acestei lumi va trece” [1 Co 7, 31] pe toate planurile ei, atunci este evident că și contemplarea va fi desființată odată cu ceea ce poate fi văzut.

10. Dacă nu va mai fi nimic care să pună în mișcare contemplarea realităților corporale și mintea nu va mai avea nevoie de simțuri, nici de ceva în care să locuiască, ci strângerea lor desăvârșită va preceda începutul lumii celei noi care se va face într-o clipită, atunci este evident că din fire se va stinge cu totul până și aducerea-aminte de cele în care au locuit simțurile, și ea va fremăta atunci întreagă de starea pe care o va avea atunci realitatea.

11. Rugăciune adevărată e cea care ascultă de voia lui Dumnezeu și e născută în noi de gândirea la legile dumnezeiești. Prin sânguința în împlinirea acestora, iubirea față de ele ne împinge să rostim cereri aprinse privitoare la ele. Grija conștiinței pentru împlinirea poruncilor e deja o rugăciune curată, cum și suferința inimii la disprețuirea lor e socotită și ea rugăciune curată. Durerea pentru Dumnezeu e rugăciune, sau mai degrabă cuvintele alese și mișcările grele [de sens] pe care le naște atunci în gândire rugăciunea. Și cel a cărui inimă se aprinde și arde de asemenea gânduri, se roagă chiar dacă nu stă în poziția dorită, și toate mișcările lui sunt rugăciuni uimite care se odihnesc în Dumnezeu: durerea din inima lui joacă în el rolul crucii.

12. Cuvintele înțelepte puse în mișcare de rugăciune plecând de la marile minunății ascunse în versete[le Scripturii] trag dulce toate părțile sufletului spre Dumnezeu și spre iubirea Lui, și îl țin treaz ca să privească țintă spre Dumnezeu cu înflăcărare.

13. Când spun rugăciune înțeleaptă nu mă gândesc la cea rostită plecând de la înțelepciunea acestei lumi sau de o învă-

țatură flecară și neghioabă, care ar face să roșească sufletul înaintea lui Dumnezeu din pricina slavei deșarte pe care o ațâță în el și care alungă din suflet ajutorul [lui Dumnezeu]; mă gândesc la cuvintele înțelepte care țâșnesc în rugăciune plecând de la înțelepciunea lui Dumnezeu și luminozitatea sufletului, pe care le fac să urce în inimă mișcări aprinse din pricina iubirii de viața cea adevărată, care premerge rugăciunea și care, încălzind inima, o face să rostească cuvinte care vin nu din voință, ci pe care le silește să țâșnească aducerea-aminte de Dumnezeu. De câte ori pe acest drum n-au țâșnit lacrimi din aprinderea inimii și ajutorul lui Dumnezeu. Aceasta e rugăciunea pe care Părinții o numesc rugăciunea curată.

14. În rugăciunea curată gândirea nu e deloc liberă de întipăririi și de gânduri materiale; altfel n-ar mai fi rugăciune, ci ar avea loc o descoperire. Numai pe această din urmă treaptă e lipsită gândirea de imagini și asemănări și se ridică mai presus de întipăririi și materie, cum spune Evagrie: „Mintea care privește la Dumnezeu în rugăciune e liberă de întipăririi și materie”⁴⁶, ceea ce face din ea o descoperire dincolo de cuvânt. În rest, orice rugăciune care e glas, în măsura în care gândirea rămâne în ea curată, nu poate fi dincolo de întipăririi. Nu stă în puterea noastră să ne oprim să ne gândim sau nu la ele. De câte ori nu se întâmplă ca atunci când ne rugăm curat și înflăcărat, mișcarea rugăciunii să primească fără motiv și fără voie o întipărire de la grosimea materiei, chiar atunci când tot timpul curg neîncetat lacrimi și mișcarea sufletului e îndreptată spre cele viitoare. Rugătorul se luptă, nu în chip pătimaș și fără ca acest lucru să devină vreodată scopul meditației, să scoată gândirea din această grosime [a materiei] și să rămână fără a simți nimic în sine. Căci dacă gândirea nu s-a învrednicit să primească în rugăciune o descoperire printr-o simțire duhovnicească, e cu neputință ca mișcările ei la rugăciune să ajungă dincolo de întipărire. Când e vorba de firea omenească, faptul de a fi mișcată dincolo de cele materiale are loc numai în viețuirea duhovnicească, o treaptă care e dincolo de fire. În măsura în care nu s-a învrednicit de aceasta

⁴⁶ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 46.

în viața de acum, el nu poate să aducă în amintire ceva din cele ce fac obiectul mișcărilor rugăciunii, și care e cu totul în afara asemănarilor acestei lumi, afară numai, precum spuneam, dacă nu s-a învrednicit de o descoperire duhovnicească în inteligența lui. În măsura în care în cunoașterea și viețuirea lui umblă încă sub această treaptă, gândurile sale nu pot trece dincolo de semnul acestei lumi. Chiar dacă la rugăciune își îndreaptă meditația spre cele cerești, el le va putea doar ase-măna cu cele pământești, afară numai dacă nu s-a învrednicit de viețuirea duhovnicească care e dincolo de orice chip al lumii acesteia, în care să fi putut simți ceva mai înalt decât conștiința fiilor oamenilor. Dacă însă rugătorul nu luptă cu mișcărilor lui, așa încât gândirea lui să nu întârzie în închipuirile care-l năpădesc atunci, dacă e nepăsător și le lasă să se sălășluiească în el și începe să vorbească cu ele, atunci încetul cu încetul va pierde și scopul rugăciunii. Or, lucrul rugătorului e să vegheze să-și țină curată gândirea în rugăciune și să o desfacă neîncetat de cele care o leagă de lucruri, până când ajunge la viețuirea duhovnicească și rugându-se se va ridica mai presus de luptă pentru că gândirea lui se va fi înălțat dincolo de toate chipurile [formele] acestei lumi.

15. Atenția la gânduri e odrasla atenției la simțuri. Sârgu-ința în aceasta din urmă e semnul grijii de cea dintâi. Lăsarea uneia din ele duce în chip necesar la căderea în cealaltă.

16. Jertfa împăcării e smerenia adusă lui Dumnezeu dintr-o inimă moartă din pricina aducerii-aminte de greșelile de care s-a făcut vinovat omul înaintea Celui care este Viața lumilor, fie de cele făcute în trecut, fie de cele pe care le face greșind în fiecare zi. Un asemenea om își trezește sufletul, îl smulge din acestea și nu încetează să-l îndrepte spre întoarcere [căință] amintindu-și în fiecare clipă de milele lui Dumnezeu Căruia această rugăciune îi place mai mult decât toate jertfele și decât orice ofrandă⁴⁷.

⁴⁷ „Lămurire: Ceea ce înseamnă că în momentul cererii lor oamenii sunt treziți la simțirea ajutorului pe care li-l dă Dumnezeu. Nu că-l primesc din pricina cererilor lor, dar în momentul cererii conștientizează ceea ce aveau dintotdeauna fără să știe însă că vine de la Dumnezeu.”

17. Fără un dar din partea Lui omul nu poate înălța lui Dumnezeu nici măcar o singură „slavă” spusă dulce din inimă. Cei mai mulți știu aceasta din auzite, dar cei care i-au făcut experiența în fapt o știu pentru că-i primesc experiența în rugăciunea lor pentru aceasta. Dumnezeu Își găsește odihna în sufletele care după ce L-au mâniat se întorc la El ca să-i ceară împăcarea.

18. Până ce omul nu se smerește, ajutorul lui Dumnezeu nu vine la el. Harul lui Dumnezeu stă neconținut la o oarecare distanță de acesta și se uită la el, mai cu seamă la rugăciune. Iar când începe să se miște în el un gând de smerenie, se apropie numaidecât de el cu mii de ajutoare⁴⁸.

19. Ajutorul dat în ceasul rugăciunii e mai mare decât cel care ne vine în orice alt moment în care ne ostenim. De aceea și demonul luptă cu omul cel mai mult în acest ceas ca să-l împiedice să se apropie de Dumnezeu în gândurile lui.

20. Orice aducere-aminte de înțelepciunea lumii care îi vine sufletului la rugăciune e potrivnică lui și nu-i aduce decât vătămare. Dar înțelepciunea Duhului smerește sufletul, îl trezește la privirea spre Dumnezeu în minunare și-l cufundă în adâncul smereniei prin adevărul pe care i-l arată fără vâl.

21. Firile nevăzute, creația de sus a celor numiți întâi-născuți în ceruri [cf. *Evr* 12, 23], cresc și se înnoiesc în fiecare clipă. Ele nu coboară niciodată spre ceva mai puțin bun față de bunătatea în care locuiesc din prima zi a creației lor. N-au făcut niciodată experiența răului, ci sunt în întregime dincolo de el și iubesc cele de sus, afară de cele care de când au coborât n-au fost convinse încă să aibă în vedere [din nou] urcușul⁴⁹.

⁴⁸ „Lămurire: Cititorul care înțelege să ia aminte la ceea ce înțelege aducându-și aminte de ce s-a spus: «M-am făcut tuturor toate ș. a. m. d. [*I Co* 9, 22] și să nu caute să înțeleagă acest lucru potrivit preștiinței lui Dumnezeu, ci potrivit cunoașterii comune. Știm și noi că aceasta este și adevărată și neadevărată, dar luăm partea libertății și orice ar fi această creație de acum pentru cei luminați, dăm slavă tainei Economiei Celui ce a vrut ca toate mijloacele ei să fie acoperite de un vâl pentru noi!»”

⁴⁹ Aluzie voalată la împăcarea viitoare a îngerilor căzuți cu Dumnezeu. Cf. A. LOUF, p. 206.

22. Dacă vrând cineva să se arate înțelept pretinde că aş spune că ele n-ar avea înclinații, acesta m-a înțeles greșit. Căci dacă ar fi fost lipsite de înclinații, n-ar fi fost supuse schimbării și ar fi stat la locul lor; necoborând de unde se găesc, nu vor putea nici urca. Ar fi atunci firi legate și lipsite de înclinații, și n-ar putea face nici o schimbare, nici în sus, nici în jos, neputând nici să crească, nici să scadă. Dar cine poate să crească plecând de la ceea ce este, se poate și întoarce înapoi, dacă vrea, și e supus înclinațiilor; și e limpede că oricine are o asemenea putere și-și îndreaptă înclinația doar într-o parte, acela o va face plecând de la prisosul iubirii binelui și datorită luminării, treziei și celorlalte lucruri asemănătoare care-i vin de aici.

23. Cuvântul care spune: „Casei Tale i se cuvine sfințenie” [Ps 92, 7] are același înțeles cu cuvântul: „Sfințenia e data sfinților”. Căci casa Domnului suntem noi, ființele raționale. Când ne curățim această casă cum se cuvine Domnului prin îndepărtarea de tot ce-i rău, atunci sfințenia Lui vine să locuiască în noi în unirea voințelor, fiindcă sfințenia se cuvine sfinților.

24. „Casei Tale i se cuvine sfințenie” [Ps 92, 7]. Bine e ca această casă a lui Dumnezeu să fie plină de sfințenie și podoabă. Bine e și ca acela care vrea să se facă sălaș al Duhului Sfânt să-și curețe sufletul de orice rău, pentru ca, dacă e cu puțință, să se asemene cerului. Căci așa cum cerul e curat de orice rău, e tronul lui Dumnezeu și sălașul serafimilor și prisoșește în tot binele duhovnicesc, tot așa și sufletul care doarește și se sârguiește să se facă sălaș al Dumnezeirii se cade să se curețe de toate mișcările rele și să se umple de tot felul de laude, și atunci Domnul se va sălășlui în el, îl va umple de podoaba sfințeniei Lui și va fi înconjurat de jur-împrejur de firile spirituale, fiindcă acestea au datoria de a cinsti sălașul Domnului. Mai întâi omul se curăță de rău, după care se umple de bună mireasmă și Domnul îl sfințește apoi prin Duhul Său.

25. Sunt vrednici de admirație cei care au făgăduit să se abțină până și de la gândul la femei, dar care le primesc cu

uşurinţă pe acestea în persoană, deşi ştiu foarte bine că prin femei luptă satana cu sfinţii. Ei pretind că nu mai păstrează nici o aducere-aminte de aceste întâlniri, ca să nu mai spunem nimic de vederea şi convorbirile cu ele. Dar dacă şi numai gândul pus în mişcare pe neaşteptate în jurul unor asemenea lucruri ne aruncă deja în primejdia unei lupte, cu cât mai mult atunci când vor sta în faţa simţurilor noastre însesi aceste lucruri, iar vederea lor aieva pune pe jar gândurile unui ascet celibatar.

26. Singuraticul care primeşte cu uşurinţă vederea unei femei primeşte bucurios înăuntrul său şi aducerea-aminte de ea. Iar cine refuză să o vadă e limpede că alungă departe de gândirea lui şi amintirea ei ca pe nişte cărbuni aprinşi. Înclinaţia spre una trădează plăcerea încercată în cealaltă: înclinaţia spre aducere-aminte trădează plăcerea vederii, iar înclinaţia spre vedere trădează plăcerea aducerii-aminte.

27. Curăţă-ţi gândirea de gânduri trupeşti, ca să guşti o dulceaţă care nu cade sub nici o alcătuire a limbii.

28. Nădejdea celor viitoare te face să uiţi cele pământeşti alungându-le din gândul tău. Ridică-ţi necontenit gândirea şi aţinteşte-ţi privirea spre sălaşurile spre care vei sfârşi prin a urca.

29. Deznădejdea îl face pe om să iasă din gândurile limpezi şi îngroapă inima sa în pământ. Nădejdea limpezeşte inima şi o îmbată neîncetat, aşa încât dorinţa sa îl face să uite cele pământeşti şi mişcările lui îl fac să hoinărească în sălaşurile cereşti. Căci prin aşteptare inima se face cu uşurinţă limpede.

30. Gustarea Împărăţiei e o mişcare veselă spre cele viitoare şi care freamătă în suflet dincolo de puterile lui. În faţa ei toate măduarele trupului se desfac, pentru că nu pot îndura forţa ei care înmoaie oasele şi încheieturile într-o beţie care trece dincolo de rânduiala firii.

31. Câtă vreme omul nu nesocoteşte cele văzute şi supuse stricăciunii şi nu calcă în picioare viaţa vremelnică e semn că inima lui n-a primit încă mişcarea spre cele aşteptate în nă-

dejde. Bucuria și credința care se nasc din gândurile stării sufletești sunt puternice, dar acea bucurie nu poate coexista în suflet împreună cu cea legată de cele trupești. La cei a căror gândire se bucură și se întristează de cele văzute, acea bucurie nu se pune în mișcare dat fiind că inima lui e ținută încă de dezmierdările tinereții, relaxarea trupului o apasă și frica de a pierde cele de aici o face să nu râvnească să le nesocotească.

32. Pierzându-și nădejdea în viața trupească și lăsându-și vechile obișnuințe, omul dobândește cu ușurință un suflet care rămâne dincolo de închipuirile simțurilor trupești.

33. Când gândul e tare în nădejdea lui, chiar dacă trupul e slab, sufletul nu este biruit, nici nu-și pierde bogăția. Când însă trupul e doborât și-și încetează alergarea, iar mintea e încă slabă, n-ar trebui să înceteze plânsul.

34. Veghează ca neputința trupului să nu-ți împiedice viața în singurătate; căci în viața de liniștire cu Dumnezeu bucuria ta va fi de două ori mai mare dacă trupul e chinuit. Bagă de seamă să nu te dai celor două boli care nasc moartea veșnică [nemuritoare]: nelucrarea trupului și slăbirea sufletului prin simțuri. Dar o boală însoțită de veghe nu ne va vătăma deloc.

35. Dreptatea e făptuirea celor bune față de oameni potrivit legii firii și Scripturii. Virtutea e făptuirea celor bune față de Dumnezeu, săvârșite fără intermediari între noi și El, în sânguința unei voințe bune. Cine umblă în cea dintâi e un om drept, cine umblă în a doua e un om virtuos. Dar nădejdea singuraticilor înțelepți în calea cea dreaptă și pe care așteaptă să o atingă prin viețuirea lor e mai lăuntrică decât aceste două făptuiri: nu se oprește la dreptate și nu rămâne la virtute. Acestea sunt anticamere pe care nădejdea le străbate în drumul ei și de unde pleacă îndreptându-și alergarea spre Cel ce este Cauza [a toate]⁵⁰.

⁵⁰ Ecou îndepărtat al unui creștinism „cu două viteze” propriu Siriei în secolul IV, care îi împarte pe credincioși în „drepți” și „desăvârșiți” (cf. *Cartea treptelor*), la care Isaac adaugă o a treia categorie: „singuraticii” (cf. LOUF, p. 210).

36. Așa cum etapa a doua e mai bună decât cea dintâi, tot așa și a treia e mai bună decât celelalte două. Și așa cum, când am început-o pe a doua, nu e nici un motiv să o desființăm pe cea dintâi, tot așa atunci când în viețuirea noastră se ivește cea de-a treia nu e nici un motiv ca etapa dinainte să nu-i facă loc și să dispară înaintea ei. Trebuie să le cinstim însă pe fiecare din ele la timpul și locul lor, ca libertatea noastră să nu ajungă deșartă din pricina trupului. Căci atunci când n-am făcut încă loc făptuirii etapei a doua, va trebui să ne îngrijim ca trândăvia să nu ne facă să lăsăm nelucrate cele ale etapei dinainte.

37. Lacrimile care curg la vremea rugăciunii, dulceața versetelor care cad în inimă și o îndulcesc, limba care începe să le repete nesățios și iubitor, fără să fie în stare să-l lase pe unul ca să treacă la altul din pricina dulceții care este în el, sau bucuria parțială care se ivește uneori în citire sau meditare, toate acestea și altele asemănătoare sunt gustarea ajutorului harului lui Dumnezeu, gustat fără să fie cunoscut [limpede] de cei ce se sârguiesc în lucrarea lor ca să întărească și să facă să înainteze sufletul lor în virtute [în bine] și ca să sporească vigoarea lui.

38. Când, după ce a stat o vreme liniștită la slujbă sau la rugăciune, pe neașteptate și fără să fi vrut aceasta, mintea face trupul să se ridice din rânduiala lui, aceasta e poarta cea mare care începe să se deschidă înaintea lui și lucrarea darului lui Dumnezeu, și acesta nu este unul din darurile mici și mângâierile parțiale date fiecăruia. Spre aceasta să alergăm, frate, și acest lucru să-l cerem și să-l fixăm drept scop făptuirii noastre. Căci nu se cade să spunem prea multe despre aceste lucruri; sunt de ajuns câte au fost spuse până aici.

39. Scopul ființelor raționale e cunoașterea celor desăvârșite, o putere ascunsă în ceea ce fiecare simte în chip nedeslușit în orice element al făptuirii lor.

40. Dacă propriu luminii raționale e să conducă fără împiedicare spre prima Lumină, și dacă acest lucru se întâmplă încă de pe acum în ființele raționale prime [îngerii], pe care

cuvântul mântuitor le-a înfățișat drept icoană a tainei viitoare [cf. *Lc* 20, 36], e evident că aceia care se găsesc în lumea netrupească vor primi tot aici și moștenirea luminii, iar nu în lumea necuvântătoare și grosolană, cum mint cei groși la cunoaștere.

41. Așa cum nepătimirea nu înseamnă că patimile nu se mai mișcă în suflet, ci că stârnirile lor nu mai sunt simțite cu plăcere, tot așa rugăciunea curată nu înseamnă că nici o închipuire a unui lucru nu se mai mișcă în minte, ci că aceasta nu se mai uită la ele, nici nu rămâne să vorbească cu ele. E evident că de aici va ieși o luptă și că fără luptă rugăciunea nu va putea fi curată decât din când în când, pentru scurtă vreme, cu ajutorul îngerilor. Aceasta e singura odihnă pentru noi în luptele noastre, fiindcă, așa cum spun Părinții, împotriva mișcărilor firea noastră e întărită în ascuns de lucrarea îngerilor. Nepătimirea nu înseamnă o înălțare dincolo de aceste mișcări și de închipuirile trupești, fiindcă încetarea gândurilor, a mișcărilor și atacurilor gândurilor și a stăpânirii lor asupra noastră nu ține de treapta făptuirii rugăciunii, ci de cea a uimirii și descoperirii.

42. Rugăciunea curată stă în faptul că gândirea nu mai hoinărește în mișcările stârnite în noi fie de către demoni, fie de către fire, fie de aduceri-aminte, fie de o mișcare a temperamentului nostru.

43. Chiar și în rugăciunea curată sunt mai multe măsuri potrivit măsurilor gândirii celor care o aduc.

44. Cu cât este gândirea mai presus de iubirea celor pământești, cu atât are mai multă odihnă de la imaginile lor la vremea rugăciunii. Iar când s-a înălțat cu totul dincolo de iubirea celor de aici, gândirea nu mai rămâne în rugăciune, ci e înălțată dincolo de rugăciunea curată, pentru că în rugăciunea ei se ridică neconținut aurora harului și prin lucrarea lui sfântă acesta o scoate din când în când afară din ea.

45. Pe măsura micșorării iubirii de cele trecătoare se micșorează și gândirea la ele, și pe măsura micșorării gândirii la ele se micșorează și gândurile; pe măsura micșorării gânduri-

lor are loc curăția sufletului, iar pe măsura curăției lui la rugăciune coboară peste gândire lucrarea [Duhului]. Căci este evident că ea urmează cu necesitate ridicării mai presus de iubirea de cele văzute și trecătoare, despărțirii de cele trupești și eliberării vădite de ele.

46. Când gândirea e mai prejos de rugăciunea curată, atunci când ea se roagă mișcările sufletului sunt slabe și rămâne în stăpânirea poftelor trupului. Dar când viețuirea ei a atins cu adevărat curăția rugăciunii, atunci a ajuns la desăvârșirea treptei sufletești. Când în rugăciunea ei urcă dincolo de mișcările curate, atunci intră în viețuirea treptei duhovnicești față de care treptele rugăciunii sunt mai prejos, cum sunt mai prejos și față de viețuirea viitoare. Lucrarea rugăciunii și folosul ei sunt proprii omului atunci când puterea și cunoașterea viețuirii lui sunt cele ale treptei sufletești. În lumea aceasta nimic nu e mai înalt și mai mare [decât rugăciunea] între toate fapăturile proprii treptei sufletești. În lumea cea nouă însă, chiar și rugăciunea va dispărea, fiindcă oamenii vor fi puși în mișcare pe o treaptă mai înaltă decât cea a rugăciunii. Din când în când această treaptă se lucrează la rugăciune în sfinții desăvârșiți chiar și în lumea aceasta.

47. Orice contemplare a sfinților îngerii de către oameni în lumea aceasta îi conduce până la treapta creaturalității lor naturale, contemplare numită cunoaștere secundă și aflată dincolo de curăție. Tainele de dincolo de această treaptă nu mai țin de puterea îngerilor și de învățătura dată de aceștia, pentru că până aici ajunge puterea mișcărilor și treapta cunoașterii naturale a cetelor spirituale. Fiindcă atunci când se învrednicesc să fie puse în mișcare spre cele aflate dincolo de treapta lor, chiar și ele pătimesc acest lucru prin har, nu printr-o putere care le-ar fi naturală, nici printr-o cunoaștere care să le fi fost predată.

48. Acestea sunt mișcările prin care îngerii luminează în ascuns sufletul, mișcări care freamătă în noi prin prezența lor statornică lângă noi și prin iubirea lor atât de năvalnică față de noi care face ca firea noastră să înainteze ca și cum ar fi

condusă de o călăuză: mai întâi, ele încep prin a ne pune în mișcare în ascuns prin frumusețea virtuții, cum fiecare poate simți din când în când el însuși. Apoi, pe neașteptate, se stârnește un zel aprins cu o dorință fierbinte de bine, adeseori chiar și în lucrări care n-au legătură cu frica de Dumnezeu. După care, fără motiv, țâșnește dinăuntru o părere de rău repede care ne înalță dincolo de gândurile obișnuite și care e aprinsă nemăsurat de aducerea-aminte și de iubirea de cele frumoase. Aceasta se spune că e o lucrare a îngerilor care are loc prin bunăvoința Domnului Iubitor de oameni. Nu numai oamenii virtuoși, dar și vameșii, desfrânatele, ticăloșii și uci-gașii simt în ei o asemenea mișcare prin care îngerii se trag, pe cât le stă în putință, departe de rău și spre virtute, ne abat de la cele rele și ne apropie de curăție. Chiar și lucrătorii răutății s-au întors prin ea și au plăcut lui Dumnezeu, și se spune că n-au atins numai curăția faptuirii, ci și curăția conștiinței; nu s-au curățit numai de faptele răutății, dar și de gândurile și reflecțiile la ele. Adeseori la cei al căror pământ e bun [cf. *Mt* 13, 8], focul aprins pe care l-au primit la început nu se va domoli până ce nu vor fi atins prin el treapta desăvârșirii și vor fi primit o curăție desăvârșită. Îngerii ne împing astfel să înaintăm de la răutate la virtute, prin virtute ne apropiem de curăție, iar odată ajunși la curăție ne fac să ieșim din ea prin cele două cunoașteri mai presus decât ea, una din ele ținând de alcătuirea naturală. Acesta e capătul oricărei povățuiri ce vine de la ei, dincolo de care se află, spun unii, vederea Sfintei Treimi care e capătul și sfârșitul tuturor descoperirilor ce țin de cunoaștere, și în care [vedere] vor avea loc atât pentru îngeri, cât și pentru oameni toate mișcările Împărăției cerurilor într-o viață fără sfârșit.

49. Orice descoperire a cunoașterii duhovnicești care e mai presus de contemplarea celor trupești și a celor netrupești vine dintr-o descoperire a lumii viitoare, în timp ce acestea două țin de contemplarea celor ce sunt. Acestea sunt capătul desăvârșirii de aici, în vreme ce cunoașterea lumii viitoare la ființele raționale se ridică dincolo de aceste două trepte și e cunoașterea Ființei. Orice descoperire a tainei pe care, fie

îngeri, fie oameni, o primim aici, vine dintr-o descoperire a lumii celei noi. Fiindcă aici nu contemplarea celor ce sunt va mai pune în mișcare ființele raționale, fiindcă aici mișcările lor vor fi dincolo de simțire și cunoaștere, dincolo de cele sensibile și inteligibile, fiindcă acestea sunt cunoașteri, nu cunoașterea. Fiindcă aici inteligența nu va mai hoinări prin multe cunoașteri, ci va sta în cunoașterea Unului într-o uimire neîntreruptă. Aici există o ordine în trepte, acolo însă nu va mai fi nevoie de trepte, ci va fi o [singură] mișcare neîncetată spre Dumnezeu, și firea nu va mai ieși din ea pentru a privi spre altceva.

50. O rugăciune neînsoțită de o viețuire virtuoasă e ca un vultur ale cărui aripi încep să-și piardă penele.

51. Există o conștiință curată și alta duhovnicească. Cea dintâi e atunci când gândurile și amintirile privitoare la această lume sunt în noi fără patimă, cea de-a doua atunci când, plecând de aceste gânduri și amintiri, aceasta e pusă în mișcare spre contemplarea acestora. Atunci nu e de ajuns ca ele să rămână în noi în chip curat și fără patimă, ci trebuie ca odată cu simțirea mișcărilor lor, să îngăduie ochiului minții să privească înăuntrul lor, ca să sugă de aici dulceața Duhului. Conștiința curată poate fi dobândită prin osteneală și trezie, iar conștiința duhovnicească prin exercițiul și meditatea scopului duhovnicesc al cunoașterii de către o inteligență care o cultivă.

52. Una e trupul care cultivă virtutea [noblețea] lui și alta e inteligența care cultivă virtutea [noblețea] ei. Cultivarea virtuții trupului curăță sufletul de trăsătura lui pătimasă; cultivarea virtuții inteligenței face sufletul să vadă și-l face să se apropie de la întunericul neștiinței la cunoașterea adevărului.

53. Nu toți care se ostenesc în virtute dobândesc cunoașterea care vede adevărul, dar toți pot dobândi făptuirea unui lucru împreună cu un discernământ bun.

54. Nu e cunoscător [gnostic] care să fie lipsit de virtuți în viața sa, dar vei găsi mulți virtuoși care nu au cunoașterea [gnoza]. Să ne grăbim deci să alergăm după aceasta, fiindcă

ea face desăvârșită în sufletul nostru și viețuirea virtuoaasă și face inteligența noastră să iasă spre vederea înțelepciunii aflate în cele dumnezeiești. Dacă sufletul nostru e în întuneric și lipsit de cunoaștere, nici făptuirea virtuții nu va rămâne curată în noi.

55. Sunt în noi mișcări ce țin de descoperiri produse în noi de sfinții îngeri, și altele care ies din lucrarea Duhului Sfânt.

56. Descoperirile privitoare la Economia lui Dumnezeu în această lume, mișcările contemplărilor privitoare la cele ce sunt, ca și înțelegerea și cunoașterea privitoare la virtute și care nu întrec treapta firii noastre create le învățăm de la sfințele cete [legiuni ale îngerilor] care ne luminează în ascuns la porunca lui Dumnezeu. Dar descoperirea privitoare la sfânta Fire [a lui Dumnezeu] ca și simțirea și contemplarea lumii viitoare — lucruri ascunse încă fapturilor în gândul ascuns al Creatorului, până la vremea descoperirii lor rânduite de Dumnezeu, când El o va face să se ridice în fața întregii creații și o va arăta și lumilor de sus —, descoperirea acestor taine și a altora asemănătoare e desenată înăuntrul înțelegerii noastre în ascuns de Duhul Sfânt. Acestea nu sunt taine a căror cunoaștere să-și aibă materia în creaturi și Scripturi, sau despre care au știut să vorbească și gândească Părinții ortodocși, nici care sunt în puterea îngerilor sau fac parte din tradiție, nici din tot ce s-ar putea scoate din inteligență sau la care inteligența s-ar putea gândi, ci e vorba de o taină pe care o știe doar Duhul și inteligența care o primește, chiar dacă aceia [îngerii] se desfătează neîncetat de ea, pe când oamenii doar din când în când. Același lucru află că se întâmplă și cu cetele duhovnicești. Ele cunosc descoperirile pe care și le predau unii altora, îngerii și arhanghelii, de la ceată la ceată, dintre care unele sunt predate și oamenilor care le învață și sunt luminați despre ele unii de la alții.

57. Orice descoperire privitoare la cele de aici și guvernarea lor și la câte vrea Dumnezeu să făptuim în această lume spre mântuirea noastră și ajutorul tuturor se săvârșește prin mijlocirea celor [îngerilor] care au fost așezați slujitori ai voii

lui Dumnezeu [cf. *Ps* 103, 21] în guvernarea a tot ce este aici; ei primesc unii de la alții și ceată de la ceată toate cele ce țin de deznodământul fericit al celor potrivite slujirii creației. Ei sunt luminați unul de la altul și cu privire la tainele rațiunilor lor de a fi și la înțelegerea acestora. Dar nu e cu puțință ca ei să-i învețe pe alții sau să învețe unii de la alții descoperirea tainelor cunoașterii Monadei și celelalte lucruri de care am vorbit; căci acolo nu e nici ucenic, nici învățător, ci fiecare din ființele raționale învrednicite de această taină primește de la ea însăși așa cum s-a desenat în inteligența ei, fără mijlocitori, spre desfătarea ei, în ascuns, dulceața acestei cunoașteri și o astfel de descoperire. Până ce această taină se va descoperi, sunt învățători și ucenici, mai mari și mai mici, dar în simțirea acestui har toate cunoașterile vor fi egale, căci în ea nu va fi nici urcuș, nici coborâș. Aceasta nu vrea să spună că uneori o cunoaștem, simțim și ne desfătăm mai puțin, iar alteori suntem învățați și luminați mai mult. Nu, ci o primim în toată plinătatea ei, fără nici o lipsă, fără să sufere adaos sau micșorare. Odată ajunși la această descoperire nu mai e nici mare, nici mic, cum era la celelalte descoperiri, ci toți vor fi înălțați la una și aceeași împlinire, fără schimbare, nici variație, fiindcă nu vor fi nici bogați, nici săraci, nici dăruitori, nici primitori. Dă mărturie de aceasta fericitul Evagrie în Capitolele sale gnostice în care spune: „În contemplarea naturală secundă există unii puternici și alții supuși celor puternici. Dar în Monadă nu vor fi nici unii puternici, nici alții supuși celor puternici, ci toți vor fi dumnezei”⁵¹. Iar despre egalitatea care va fi prima și ultima descoperire spune: „În contemplarea celor ce sunt există suișuri și coborâșuri după râvnă și nepăsare. Dar nu așa va fi în contemplarea Sfintei Treimi, căci aceasta e o vedere mereu egală în care nu va fi nici urcare, nici coborâre”⁵².

58. Unele descoperiri făcute celor curați vin prin îngeri, altele printr-o luminare a inteligenței. Sufletul curățit poate scruta în chip firesc cele îndepărtate ca și cum ar fi apropiate,

⁵¹ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 51.

⁵² EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* V, 63.

și pe cele ascunse ca și cum ar fi descoperite; ochii săi sunt asemenea celor ai îngerilor, a căror privire străbate toate trupurile fără să fie împiedicată de ele, ci sunt agere și luminoase în stare să vadă toate cele ascunse și îndepărtate. Când sufletul, care e conatural cu ei [îngerii], ajunge egal cu ei prin viețuire, atunci e luminat și el să vadă cele ascunse și nici o eroare sau neștiință nu-l afectează. Nu există însă descoperire în care cunoașterea sufletului să o premeargă pe cea a îngerilor, căci în descoperirile făcute sufletului vin după cele făcute îngerilor. Totuși, pe măsura curăției inteligenței, care e ochiul său, și el se pune în mișcare și scrutează cele ascunse prin puterea Duhului Sfânt, în a Cărui lumină vede în același timp frumusețea îngerilor și a tuturor sfinților de pe pământ, fiindcă El este lumina tuturor celor duhovnicești. Așadar, când sufletul ajunge la această măsură se face văzător al celor ascunse ca și ei [îngerii], și uneori învață de la ei ceva, alteori scrutează el însuși lucrurile cu privirea lui curată. Toate acestea se întâmplă după măsura fiecărei persoane și a fiecărui lucru. Văzătorii cunosc semnele celor două feluri de descoperire, atât ale celor care vin din afară și sunt primite de la îngeri, cât și ale celor care-și revarsă lumina dinăuntru prin forța limpezimii lor. Descoperirile în simțuri n-au însă nevoie de curăția inteligenței, ci numai cele care trec prin aceasta, și aceasta e semnul lor.

59. Potrivit cărților duhovnicești și învățăturilor sfinților care relatează despre ele, toate descoperirile privitoare la lucruri sau evenimente, și care vin de la sfinții îngeri, au loc în două feluri: primul se înrudește cu somnul cuiva care doarme adânc, celălalt trece în chip vădit prin simțuri și folosește formele văzute într-o vedenie sau o voce simțită, ca în cazul lui Iacob, al lui Isus fiul lui Nun, al lui Isaia și Daniel, al celor doisprezece [proroci mici] și al altor, ca și în cazul lui Iosif [logodnicul Mariei], al preotului Zaharia [tatăl lui Ioan Botezătorul] și atâtor sfinți. Unora dintre ei descoperirea li s-a făcut printr-o vedere simțită sau prin sunetul unui glas care rostește cuvinte, altora li s-a făcut în somn ca în vis, când cineva le-a vorbit și le-a descoperit cele ascunse. Acestea

sunt cele două moduri rânduite pentru orice descoperire care vine de la îngeri și privește dezvăluirea anticipată a celor viitoare și învățătura despre cele ce se vor face mai apoi.

60. Descoperirea care vine de la Duhul Sfânt, în puterea văzătoare a inteligenței luminate a unui suflet, are însă un singur mod, deosebit de cele dinainte. Ea are loc numai în simțirea inimii, într-o descoperire ascunsă, nu însă în simțurile din afară, cum a fost cu Samuel, Elisei, Petru și alți sfinți văzători care cu ochiul luminat al sufletului lor scrutau cele îndepărtate și înțelegeau ușor, degrabă și neîntârziat gândurile, mișcările și lucrările îngerilor și demonilor; sau ca la mulți alți sfinți care au descoperit și arătat gândurile, conștiințele și dorințele ascunse ale oamenilor, ca și evenimente care urmau să se petreacă după ani și veacuri, și care nu erau cunoscute decât de Dumnezeu. Multe din aceste lucruri le găsim în istoriile despre singuraticii care au primit cunoașterea celor ascunse și care pot pătrunde adâncurile și ascunzimirile sufletelor. Sfinții îngeri văd, cu ochi asemănători celor ai sufletelor curate ale sfinților, dar mai mult decât ei pentru că s-au învrednicit de comuniunea cu Dumnezeu în descoperirea tainelor Lui.

61. Sufletul singuraticului seamănă cu un izvor de ape, așa cum l-au asemănat deja Părinții de demult. Ori de câte ori se liniștește și face să înceteze în el toate mișcările auzului și vederii, singuraticul vede limpede în ele pe Dumnezeu și pe sine însuși, și din el fâșnesc ape limpezi și dulci, care sunt gândurile dulci ale stării lui naturale. Dar, dacă se apropie de aceste ape când lasă ca în sufletul său să pătrundă tulburarea, atunci e ca unul care umblă în noapte când văzduhul e acoperit de nori și nu mai vede nici calea, nici cărarea dinaintea lui, ci rătăcește ușor în ținuturi pustii și vătămătoare pentru el. Dar, când e liniștit în el însuși, e ca unul peste care suflă o adiere frumoasă și deasupra căruia văzduhul e senin; atunci începe să vadă limpede înaintea lui, se vede pe sine însuși și înțelege unde este și unde trebuie să meargă, și vede de departe sălaşul mântuirii. Dar pentru că, fratele meu, generația noastră ticăloasă nu mai pune mâna să găsească pe deplin acest lucru, adică un loc de liniștire riguroasă, cum făceau genera-

țiile dinainte, de aceea oriunde am ajunge, chiar dacă n-am avea ca să ședem cu sufletul nostru decât două zile, să ședem chiar și numai o singură zi. Și nu numai când suntem în mănăstiri, ci chiar atunci când suntem pe calea împărătească, fie și numai pentru un ceas. Căci a trecut timpul pe care-l cunoști: nu mai așteptăm nici o organizare, nici o pregătire, ci zi de zi căutăm [liniștirea], chiar de-ar fi să o găsim sub o stâncă sau într-o râpă și să rămânem în ea doar puțină vreme. Oriunde aceasta ne cade pe neașteptate în mână, să o strângem bine și să rămânem în ea o zi sau două cu noi înșine. Așa și-au câștigat cei înțelepți sufletul lor în scurtul timp al vieții lor. Fie ca moartea să nu vină peste noi pe neașteptate acolo unde ne va găsi fără să fi dobândit ceea ce așteptam⁵³.

62. Scurt este, frații mei, timpul vieții noastre, lung și anevoios e meșteșugul nostru, dar bunătățile făgăduite sunt nespuse.

63. Nu este exact că nu putem simți bunătățile duhovnicești, nici semnele vieții celei noi înainte de a ne fi curățit cu totul, ci, în măsura în care biruim patimile, putem vedea din zi în zi în noi urmările curăției. Cu fiecare patimă învinsă strălucește numaidecât în noi binele opus ei; pe măsura curăției găsim odihna duhovnicească, și pe măsură ce gândirea se eliberează de legăturile gândurilor pătimase, strălucesc în inima noastră razele cunoașterii.

64. Să nu-ți fie greu în ochii tăi, frate, atunci când un gând îți șoptește: „Cine poate atinge curăția inimii și să se bucure de odihna și fericirea de dincolo?” Căci tocmai din pricina acestui gând acest lucru ne devine greu și încetăm să-l mai așteptăm și să ne ostenim pentru el. Căci curăția inimii nu e un lucru neînsemnat și puțin și în ea nu putem să intrăm și să ne sălășluim dintr-odată, așa cum nu pe neașteptate și nu fără să ne dăm seama ajungem la fericirea și la simțirea tainelor curăției. Aceasta e un pământ întins și cu hotare vaste, în care

⁵³ „Lămurire: Ceea ce vedem de departe din sălașul vieții [din cer] ne arată felurile moduri de a înțelege odihna duhovnicească și care strălucesc zi de zi în sufletul nostru în liniștire. Înțelege și care sunt felurile simțiri.”

mulți din cei ce merg spre ea întâlnesc, înainte de a o atinge, desfătări minunate, chiar dacă în drum spre ea se războiesc cu ei filistenii și nu întâlnesc nici minuni, nici odihnă duhovnicească. Știți că nici fiii lui Israel n-au ieșit din Egipt într-o clipă, nici n-au intrat și ocupat numaidecât Pământul Făgăduinței, ci au ieșit încetul cu încetul și până au ajuns să intre în el pe drumul istovitor spre el n-au văzut nici una din bunătățile pământului, și abia încetul cu încetul au pus stăpânire pe pământul popoarelor pe care le biruiau și ale căror pământuri bune le moșteneau: pentru fiecare popor nimicit și pentru fiecare pământ ocupat moșteneau o parte din Pământul Făgăduinței locuit de toate acele popoare ale căror nume denumesc patimile. Acest Pământ al Făgăduinței, al cărui nume desemnează limpezimea, nu este mic, nici un loc îngust. Înainte de a fi intrat în el și a-l fi ocupat în întregime nu-i vom simți nici bunătățile, nici slava. Pământurile limpezimii sunt largi și vaste, bunurile lor sunt îmbelșugate și hotarele lor nu încetează să se miște. Chiar dacă nu stăpânim decât câteva din cetățile lui și doar o parte din hotarele lui, și alte popoare se luptă cu noi, dulcile desfătări pe care le găsim în el nu sunt puține. De aceea, fraților, să ne îmbărbătăm, să privim într-acolo și să alergăm spre el. Chiar dacă nu vom ajunge la capătul fericirii pe care Dumnezeu a făgăduit-o Părinților noștri, suntem siguri măcar că nu vom fi lipsiți de o parte a ei. Știți că Isus fiul lui Nun și iscoadele pământului n-au intrat în Ierusalim, în cetățuia lui, chiar dacă au adus poporului roade slăvite, dar numai ale pământului din jurul lui și din ținutul lui [cf. Nm 13, 23]. Tot așa și noi, chiar dacă nu intrăm în cetate, ci locuim în hotarele ei și în împrejurimile limpezimii, faptul că ocupăm și punem piciorul chiar și numai pe o parte din pământul său e un lucru foarte frumos.

65. Dulci sunt, fraților, prilejurile patimilor, dar nu ca roadele dreptății. Amare și triste, iubiților, sunt prilejurile dreptății, dar nu ca sfârșitul păcatului.

66. Patimile și virtuțile nu sunt subzistențe, ci licăresc în sufletul nostru plecând de la niște prilejuri. Și atunci cine a înțeles bine acest lucru cum va putea înmulți oare în afară

prilejurile celor dintâi [patimilor] atunci când în gândurile și înăuntrul său le iubește pe cele din urmă [virtuțile]?

67. Dulci sunt prilejurile păcatelor, dar amare sunt roadele lor. Amare sunt prilejurile care fac să sporească virtutea, dar foarte dulci sunt roadele care strălucesc din ele. Nici dulceața celor dintâi, nici amărăciunea celor din urmă nu ține mult, dar efectul lor în cei care le strâng rămâne.

68. Cine ia lumea aceasta dată ca loc de învățătură [ca o școală] drept adevărata moștenire a odihnei [liniștirii] și bucuriile ei drept adevărata posesiune a lor, va ști cum a fost batjocorit de ea atunci când va pleca de aici cu mâinile goale într-o călătorie în care nimic din ea nu mai rămâne.

69. Vrednic de închinare e Cel care în nepătrunsa Lui înțelepciune ne-a așezat mai întâi în viața aceasta dată spre învățătură [ca o școală], într-o lume trupească, după care a pus capăt prin moarte rătăcirilor ei născătoare de chinuri, și ne-a pregătit o lume slăvită a cărei viață nu mai cunoaște asemenea suferințe.

70. Dumnezeu a adus lumea la existență prin har și o guvernează cu milă. Și deși în fiecare zi îndurerăm bunătatea Lui prin nebunia noastră întoarsă spre rău, iubirea Lui nu încetează să ne dea zi după zi mari lucruri bune și să sporească ajutoarele Sale pentru noi, ca și cum ar fi sigur că ne va înălța odată spre viața viitoare. Atunci vom cunoaște bogăția înaltei iubiri a Creatorului, când după purtările de aici care sporesc roadele nimicirii și așteaptă pierzania desăvârșită — nu știu cum să spun mai bine —, după toate acestea, zic, vom vedea în ce strălucire va restaura creația noastră scoțând-o din țărână și la ce asemănare și ce slavă ne va trage și duce pe toți până acolo încât ne va face dumnezei și fii ai lui Dumnezeu. Cât de drept și de dorit este să ne aducem aminte aici de cuvântul fericitului Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]: „E limpede, așadar, că Dumnezeu a fost împins la alcătuirea creației fiind pus în mișcare de marea Lui bunătate și de adâncă Sa iubire”. Motivul pentru care ne-a pus mai întâi într-o lume trupească și în starea de acum e ascuns creaturilor. Cu sigu-

ranță însă nu pentru a ne cerceta să vadă dacă suntem buni sau răi, ca de aici să ne dea apoi răsplătiri diferite pentru cele de aici, cum li se pare multora. Cum e oare cu puțință să gândim acest lucru și să credem că plecând de aici a fost împins la creația lumii Cel care din capul locului, încă înainte de a fi început alcătuirea creației, nu numai că știa ce avea să creeze, dar era conștient și ce anume vor ajunge toate creaturile, fie oameni, fie firi nevăzute? Motivul exact e ascuns, chiar dacă ceva ne este dat să cunoaștem și să spunem despre el. Adevărul exact i-a plăcut însă să-l ascundă de noi acum; iar dincolo poate nu va mai fi nevoie de această întrebare.

71. Dacă Dumnezeu, Care a născut totul prin har, e cu adevărat Tată, dacă ființele raționale sunt fiii Săi, dacă această lume e ca o școală în care Dumnezeu învață în cunoaștere tinerețile noastre și îndreaptă lipsa noastră de minte, și dacă lumea viitoare e moștenirea hărăzită timpului în care toți vom fi ajuns la plinătatea maturității [în Hristos; *Ef* 4, 13], atunci va veni și vremea în care tinerii vor deveni bărbați și în care, în lumea adulților, Tatăl va schimba neîndoielnic în bucurie ceea ce acum are aspect de pedeapsă, și când copiii vor fi ajuns la rândul lor mai presus de nevoia de a fi îndreptați. „Nepătrunse sunt judecățile tale!” [*Rm* 11, 33].

72. Slavă Ție Care ești ascuns de toți și nepătruns în judecățile Tale, Care în știința Ta premergi toate înainte de a fi ele! Deși iubirea Ta e mai adâncă decât marea, Tu ai întins în fața dulceții ei vâlul asprimii spre stăvilirea înclinărilor noastre. Căci dacă ai fi vrut să ne dai de la început desăvârșirea cunoașterii, nu ne-ai fi pus în această lume. Acum însă arăți neputinței slujitorilor Tăi cele ce nu țin de Firea Ta ascunzând cele ale Firii Tale, a căror cunoaștere exactă n-ai dat-o nici măcar înaltelor ființe cerești înainte de a veni vremea dezvăluirii ascunzimei lor la sorocul hotărât de gândul Tău cel nepătruns. Creația nevăzută suspină pentru noi așteptând descoperirea nădejdi [cf. *Rm* 8, 19] pe care au cunoscut-o în Economia săvârșită în Hristos, când ele vor scăpa de constrângerea pornirilor lor, iar noi de chinurile condiției noastre muritoare.

73. Cât de uimitoare e, omule, meditația asupra alcătuirii tale, dar încă și mai uimitoare e cea asupra tainelor trezirii tale. Și iarăși, minunat este pentru cine se gândește la el, începutul alcătuirii tale, dar încă mai mare și minunată e slava învierii tale. Întristat este sufletul meu până la moarte [cf. *Mt* 26, 38], dar în credință mă îmbărbătez din pricina Celui care a murit și a înviat Cel dintâi și prin Învierea Lui a dat neamului omenesc mângâierea nădejzii.

74. Nu te întrista, muritorule, de intrarea ta într-o bună zi în tăcerea mormântului, tu care ești mai frumos decât toate, dar supus stricăciunii de ocară morții. Fiindcă Dumnezeu a pus o limită umilirii tale tăcute și despuierii tale de toate când nimeni nu-și va mai aduce aminte de tine. Pe cât de frumoasă e alcătuirea ta, pe atât de uimitoare e stricăciunea ta. Dar nici pentru acesta să nu te cuprindă întristarea, căci iarăși o vei îmbrăca arzând de foc și de Duh și purtând în ea chipul exact al Creatorului tău. Să nu te tulbure îndoieli cu privire la măreția acestei nădejdi, fiindcă despre ea te mângâie Pavel zicând: „El va schimba trupul smereniei noastre într-o asemănarea trupului slavei Lui” [*Flp* 3, 21].

75. Nu te întrista pentru că vom rămâne ani mulți în stricăciunea morții sub țărână, până ce va veni sfârșitul lumii. Acest lucru nu va fi o apăsare pentru noi, fiindcă tot acest răstimp în care dormim în mormânt va trece ca visul unei singure nopți. Căci înțeleptul Creator a ușurat pentru noi și moartea, ca să nu-i simțim deloc chinul: pare grea doar cât timp n-am primit-o, dar după ea nu vom simți stricăciunea noastră, nici descompunerea alcătuirii noastre; toate vor trece ca visul unei nopți când te trezești dimineața. Ca și cum am ațipit la priveghere și ne trezim dintr-odată, la fel de ușor va fi pentru noi și lungul nostru somn în mormânt și tot atât de puțin vor dura anii pe care-i vom petrece în el.

76. Cinci sunt puterile pe care sufletul rațional le are unite în ființa sa: concupiscenta [pofța] naturală a sufletului, irascibilitatea care e ajutorul ei — căci irascibilitatea e făcută ca să se miște în chip natural pe urmele poftei —, vitalitatea care

se mișcă în el neîncetat, raționalitatea simplă și raționalitatea compusă.

77. Printre cele cinci puteri ale sufletului două încetează să existe cu totul la despărțirea lui de trup, și anume irascibilitatea și raționalitatea compusă. Fiindcă nici una din ele nu ne mai e de folos în viața viitoare, pentru că acolo nu mai e nimic care să fie povestit prin glas și nici o împotrivire la bine pentru care să fie necesar zelul. Altele două dintre ele vor fi păstrate fără a fi puse în mișcare pentru timpul de după înviere, pentru că ne vom folosi de ele în lumea viitoare, căci ele cuprind tot ceea ce e necesar pentru viața cerească: una e raționalitatea simplă, mintea care cunoaște, căci prin ea este pus în mișcare sufletul spre contemplarea Ființei, în care e întreg sfârșitul Împărăției cerurilor, și în care se va aduna în uimirea față de Ea mintea tuturor ființelor raționale, a celor dintâi și a celor din urmă; cealaltă e pofta naturală prin care e pusă în mișcare plăcerea marii iubiri față de Creatorul în care își va găsi desăvârșirea întreaga fire a oamenilor, ca și a îngerilor, ba chiar și a demonilor: îngerii se găsesc în ea încă de pe acum în chip deplin, oamenii din când în când, iar demonii nicidecum niciodată, dar și ei vor fi făcuți desăvârșiți mai pe urmă prin harul Celui care i-a creat. Una singură din puterile naturale ale sufletului rămâne împreună cu el în despărțirea de trup până când la semnul puternic al Creatorului își va primi înapoi din nou tovarășul [trupul]: vitalitatea împreună cu mișcarea ei; ea singură va rămâne dincolo împreună cu sufletul, și cu ea se va pune în mișcare spre lumea cealaltă; căci nu este drept ca sufletul care a păcătuit și a fost îndreptat împreună cu trupul să primească singur suferința sau bucuria.

78. Îngerii se mișcă și ei prin aceste trei puteri care țin deja viața viitoare: vitalitatea, raționalitatea [simplă] și pofta sfântă a firii lor, care e dragostea aprinsă de Dumnezeu. În lumea lor nu există nici raționalitate [compusă], nici irascibilitate, cum nu există nici în viața lor, fiindcă în ei nu se mișcă nici zel, nici cuvânt, pe care le arată însă atunci când coboară pe pământ, așa cum tot atunci primesc și asemănarea simțurilor noastre ca să ni se arate așa, deși nu le au prin fire.

Când ni se arată par a se mânia și a se folosi de cuvinte, deși se slujesc de ele pentru noi fiindcă în lumea lor n-au ce face cu ele; așa cum Dumnezeu se slujește de mânie și de cuvânt, deși prin firea Lui e dincolo de mânie și de cuvânt. În aceeași taină vor fi și oamenii la înviere, „după asemănarea puterilor cerești, a căror creaturalitate locuiește într-o mare tăcere și în uimire”, cum scrie cineva, sau mai degrabă după asemănarea lui Dumnezeu.

79. Firile raționale au progresat infinit în cunoaștere plecând de la cele pe care le-au înțeles din Hristos Domnul și pe care nu le cunoșteau mai înainte, fiindcă El a venit spre izbăvirea și împlinirea lor și a noastră.

80. La început ființele spirituale, deși aveau înclinarea spre ea, nu cunoșteau răutatea care curgea în ele, dar pe când stăteau în picioare [înaintea Lui] credincioase, au văzut-o pe una din ele, căpetenia cetei, căzând pe neașteptate din slava în care era și un mare număr din ele căzând împreună cu ea. Frică și cutremur au căzut peste ele, și erau acum mișcate de spaima care intrase și se sălășluisse în ele până într-acolo încât deznădăjduiau de ele însele pentru că gândeau că vor cădea toate și în ele sălășluia frica de Creator. Dar atunci Dumnezeu le-a făcut cunoscute măreția puterii Lui și au știut că toate se vor scula la un semn din partea Lui. Această teamă le-a făcut să dobândească o mai mare veghe. Și începând de atunci și mai încolo, deși vedeau înclinarea pe care o aveau în ele și căderea care li s-a întâmplat de aici multora din ele, s-au liniștit, măcar că nu știau că va veni o vreme în care aveau să fie izbăvite. Dar după venirea lui Hristos neliniștea lor s-a risipit. Acum poartă cu bucurie povara ei, fiindcă au primit vestea izbăvirii viitoare. Cum stă scris, „acum strigă și suspină din pricina poverii lor de acum, dar sunt încurajate de ceea ce urmează să vină, fiindcă acum știu ceea ce va veni, în vreme ce mai înainte nu știau, ca să fie mângâiate de vestea că vor ieși odată din suferințele și din teama lor de acum”.

81. După venirea lui Hristos firile raționale au dobândit o mai bună cunoaștere a înțelepciunii lui Dumnezeu, văzând cu ce diversitate de mijloace a lucrat Economia Lui pentru noi,

pentru le a aduna pe toate într-una prin Economia lui Hristos. Când vom fi primit toate acestea, vom fi una și noi, care acum ne sânguim în frica lui Dumnezeu; și dacă vom stărui, vom rămâne în cer între mulți fericiți împreună cu puterile nevăzute și cu Domnul nostru Iisus Hristos; și acolo vom fi văzuți toți, fiind o singură Biserică împreună cu Domnul nostru.

82. Toate câte le va săvârși Dumnezeu în chip foarte bun pentru toată creația Sa nu-i vor veni în gând doar la sfârșit[ul timpului], ci El a hotărât și a pregătit punerea lor în lucrare încă de la început, înaintea tuturor generațiilor; dar au rămas ascunse în El și nerostite. Mai pe urmă, aceste taine au fost descoperite de proroci și au primit o [primă] ieșire prin Economia lui Hristos Domnul, dar împlinirea lor o vor primi atunci când Acesta se va arăta din cer peste toate, ne va scula din țărână, va da înnoire și izbăvire de dureri împreună cu noi întregii creații, făcându-ne să urcăm toți împreună cu El la sălașul ceresc.

83. Împlinirea mersului firesc al lumii materiale e începutul așezării lumii de lumină, iar împlinirea mersului gândirii în firile create e începutul mișcărilor spre Creatorul, care sunt sfârșitul lumii slavei.

84. O întrebare: De ce toate descoperirile făcute de Dumnezeu sfinților se întâmplă în timpul rugăciunii? Pentru că nu există timp mai prielnic pentru sfințenie ca rugăciunea.

85. Când rugăciunea curge înăuntrul hotarelor curăției, atunci ține de mișcările firii, iar când e absorbită în necunoașterea atunci curge în împlinirea Duhului⁵⁴.

86. În descoperirile sale singuraticul poate să se înalțe până la tronul lui Dumnezeu, dar dacă disprețuiește psalmii, va fi predat în mâinile demonilor. Pragul mândriei în om începe din clipa în care gândește lucruri mari despre el însuși: „Treapta ta de acum o întrece pe cea a celor ce au nevoie de psalmi” — așa i-au sugerat satana lui Ptolemeu egipteanul când i s-a arătat

⁵⁴ Notă marginală: „Înțelege aceasta nu ca încetare a prilejurilor ei, ci un lucru mai presus de necesitate.”

într-o descoperire necurată, zice Paladie în „Cartea Raiului” —, „nu-ți pierde timpul în slujirea psalmilor și nu-ți chinui trupul în osteneli trupești, ci lucrează doar ostenelile sufletești; uită-te neîncetat la mine în mintea ta și-ți voi arăta slava mea”. Și așa demonii și-au bătut joc de el și a fost părăsit de Dumnezeu până acolo încât aceștia îl ridicau, îl aruncau la pământ și-l puneau în fiare. A ajuns chiar să bea apa cu care se spălau fericiții frați. Și dacă cu ajutorul acestora i-a venit mintea la cap, n-a mai împlinit ceea ce ani îndelungați fusese lucrarea și viețuirea lui măreață în liniștire pe când sălășluia într-un loc liniștit și sterp.

87. Știți, fraților, de unde a venit la firile raționale hotărârea de a face răul. Pentru că i s-a părut un lucru mic în ochii ei faptul că era supusă unei reguli potrivit stării ei de creatură, de aceea „steaua dimineții care răsărea în zori” [Is 12, 14] a fost părăsită de Puterea care o susținea și „a căzut ca un fulger” [Lc 10, 18] din slava ei.

88. Din dorința de libertate a început gândul răutății în creaturi și în numărul nesfârșit al celor două cete de firi spirituale dintre care una se numește căpetenii, iar cealaltă domnii și stăpâniri. Una a căzut într-o clipită din slava firii ei fericite și luminoase, din sălașul ei vecin cu cerurile și din locuirea împreună cu cele înalte, și se târăște în adânc ca o târătoare disprețuită a pământului. Tuturor celor care, prinse în mrejele ei, aveau să se abată de la calea lor, aceasta le-a cerut mai întâi să iubească libertatea și să iasă de sub regulă și lege, ca apoi să poată însămânța în ele cât voia lucrurile sale. Fiindcă Puterea dumnezeiască ascunsă în ascultare din pricina Domnului nu o lasă să se apropie de ei câtă vreme nu se supun ei de bunăvoie, ci de fiecare dată când vrea să se apropie de ei ca să însămânțeze în ei acele gânduri, acea Putere suflă spre ea și o împrăștie de la ei. Atunci ea caută un alt mijloc încercând prin lingușeli să o convingă să iasă din proprie voință din slujirea sfântă.

89. Să păzim, fraților, hotarele supunerii, ca să nu cădem în mâinile demonului mândriei și să fim apoi părăsiți de pur-

tarea de grijă [dumnezeiască] care ne susține și ne înconjoară, iar el să ne ispitească prin necurăție și așa să învățăm că suntem creaturi și că nu trebuie să dorim o libertate care se cuvine doar Creatorului. Tinerii și cei nepăsători n-au nevoie să fie mândri ca să fie ispitiți de desfrânare: oprindu-se puțin din ostenele regulii, ei încep de îndată să gândească lucruri rușinoase și se vor strica pe ei înșiși. De aceea regula e bună atât pentru cei desăvârșiți, cât și pentru cei mijlocii și pentru începători: ostenele ei îi încununează și seamănă în ei smerenia, și așa păzesc nemicșorate bogățiile dobândite.

90. Sunt gânduri îngerești și contemplări cerești. Gândurile îngerești sunt cele care ne vin în legătură cu virtutea sau cu o căință arzătoare ori cu mișcările de uimire față de firea lucrurilor, după cum spunea Evagrie: atunci când contemplăm aurul și ne întrebăm de ce anume este aur. Contemplările îngerești sunt vederile care ne vin în legătură cu tainele acestora. Cele dintâi [gândurile îngerești] sunt proprii unei cete întregi de frați puternici, cele din urmă [contemplările îngerești] sunt proprii doar bărbaților sfinți și mari.

91. Sfinții îngeri ne curăță prin descoperirile lor și fac din noi temple ale Duhului Sfânt, iar Acesta ne sfințește prin descoperirile Lui. Descoperirile îngerești nu ne pot sfinți sufletele, ci le pot apropia doar de curăția de patimi. Nu toate descoperirile care vin de la îngeri ne curăță sufletul, ci numai cele care prin conștiință îl pun în mișcare spre înțelegeri, contemplări și taine ascunse care descoperă și fac cunoscute cele prin care sufletul se apropie de cunoașterea ascunsă. Descoperirile care vin prin simțuri, prin imagini și vedenii nu aduc însă nici o curățire sufletului, chiar dacă nu e puțin lucru ca sufletul să vadă îngeri. Dar nu asemenea descoperiri duc la curăție, ci numai cele ce au loc în inteligență. Când sufletul a fost curățit prin învățătura și cunoașterea celor ascunse, atunci în el se sălășluiește Duhul și e sfințit și limpezit din sfințenia acestor descoperiri. Sufletul ajunge atunci luminos ca soarele, așa încât înțelege „înălțimea, adâncimea, lungimea și lățimea” [Ef 3, 14] oricărei cunoașteri netrupești și scrutează tainele, cele depărtate și adâncul gândurilor [dumnezeiești]. Dar până

ce n-a primit descoperirea Duhului Sfânt, nu primește nici vederea adâncă a celor ascunse, pentru a putea arăta gândurile oamenilor, mișcările și lucrările îngerilor, demonilor și suftelilor, și pentru a cunoaște cele ce nu sunt încă.

92. Toate descoperirile privitoare la starea și existența lucrurilor și acțiunilor lor sunt lucrarea puterilor cerești prin vederi și forme sensibile menite să ni le facă cunoscute și să ni le arate. Dar cele ce țin de contemplările lor ni se descoperă în ascuns prin mișcările conștiinței puse în mișcare de lumina pe care o revarsă în noi; fiindcă e evident că ele nu ni se descoperă prin imagini, prin simțuri sau învățături, ci prin gânduri pe care le pun în mișcare în noi în tăcere, când sufletul este luminat dintr-o dată, cum spune Sfântul Evagrie, luminătorul inteligenței: „Când se apropie de noi sfinții îngeri, ne umplu de vedenii duhovnicești”⁵⁵, adică de luminări, de înțelegeri și contemplări de tot felul. De la Duhul Sfânt Cel vrednic de închinare în firea Lui vine însă un singur tip și un singur fel de descoperire: numai prin mișcările sufletului. Toate descoperirile care vin de la Duhul cu privire la acțiuni sau lucruri, la cele sensibile sau inteligibile sunt lipsite de imagini și nu pot fi înțelese decât în tăcere, fără a vedea ceva ori auzi un sunet; sufletul e atunci luminat și vede că primește cele ascunse dinăuntru, și anume o descoperire mai înaltă, ținând de treapta și măsura duhovnicească. Când cineva a atins această treaptă, a ajuns om duhovnicesc.

93. Împărăția și gheena nu sunt răsplătirea faptelor bune sau rele, ci răsplătirea unor voințe/dorințe [bune sau rele].

94. Scopul pedepsei din partea lui Dumnezeu nu este o răzbunare asupra celor pe care i-a făcut, ci îndreptarea celor ce greșesc și povățuirea celorlalți. Acolo unde aceștia n-au nevoie de pedepse și osânde, Dumnezeu nu face să sufere pe nimeni doar pentru a preveni, fiindcă nu-i place să mustre, ci numai să facă să crească. Dacă se folosește de pedepse, e pentru că se teme de înclinările spre rău; dar acolo unde nu e

⁵⁵ EVAGRIE, *Praktikos* 76.

motiv de teamă, nu sunt nici pedepse. Dă mărturie de aceasta fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în cartea „Despre preoție” unde scrie: „Dumnezeu Se folosește față de noi de învinuire pentru că avem nevoie de ele și fac să se nască în toți frica”. După care explică de ce anume e folositoare această frică: „Frica e folositoare pentru vigilența noastră; dovada e faptul că în lumea viitoare frica va fi desființată; acolo va domni doar iubirea. Fiindcă atunci când Dumnezeu va fi desființat păcatul, va fi desființat și pedepsele, iar când va fi desființat pedepsele, va fi desființat și frica.”

95. Virtutea nu e odrasla unei bune făptuiri, ci a unei voințe/dorințe bune.

96. Când voința/dorința n-are parte la o faptă bună sau rea, nu-i vine, odată ce fapta e săvârșită, nici o răsplătire potrivit cu ce se vede în afară.

97. Prin urmare, atunci când voința/dorința e orientată spre ceva, dar în ceea ce se vede din afară omul pregătește trupul să lucreze contrariul, el poate câștiga o răsplătire ascunsă care nu e pe măsura făptuirii lui din afară. Acest [discernământ] nu e cu puțință oamenilor nici chiar atunci când răsplata e pe măsura osteneții fiecăruia. De aceea, lucrul Împărăției cerurilor și lucrul gheenei sunt săvârșite în ascunsul inimii, și nu seamănă cu ceea ce omul face în afară.

98. Una sunt lucrurile frumoase și alta e dreptatea. De câte ori lucrurile frumoase nu sunt făcute de o gândire stricată! Dreptatea însă e o voință/dorință care năzuiește să fie mereu pe placul lui Dumnezeu.

99. Una e învățătura scoasă din cărți sau cunoașterea dobândită din studiu, și alta e cunoașterea adevărului pe care-l cuprind cărțile. Cea dintâi e întărită de un studiu îndelungat și de osteneala cu învățătura, cea din urmă se ivește din făptuirea poruncilor și o conștiință luminoasă întoarsă spre Dumnezeu.

100. Întreg parcursul mișcărilor minții în mișcarea treptei duhovnicești se cuprinde în trei feluri de cunoașteri despre care se poate spune că sunt dincolo de curăție: în cea dintâi

suntem învățați, în cea de-a doua suntem desăvârșiți, iar în cea de-a treia suntem încununăți. Două din ele țin de mersul firii: prima se numește cunoaștere naturală secundă, cea de-a doua, cunoaștere naturală primă, a treia, care le încununază pe acestea două, e cunoașterea închinată Treimi, taina exactă a Duhului.

Sfârșitul celei de-a treia sute a capitolelor despre cunoaștere.

A patra sută a capitolelor despre cunoaștere

1. Desăvârșirea căinței e începutul curăției; desăvârșirea curăției e începutul limpezimii. Calea curăției sunt ostenele virtuții, dar dobândirea limpezimii e lucrarea descoperirilor.

2. Curăția e dezbrăcarea de patimi, iar limpezimea e dezbrăcarea de opinii și prefacerea gândului în cunoașterea exactă a tainelor.

3. Cele ce pot fi simțite și cunoscute despre Dumnezeu sunt cele pe care în iubirea Lui le-a luat asupra Sa spre folosul nostru. Sunt figurile sensibile prin care Sfânta Scriptură face cunoscute simțurilor noastre cele ce pot fi înțelese din lumea nesensibilă, chiar dacă ele nu-L arată în cele ale Lui, ci așa cum i-a spus Dumnezeu lui Moise: „Eu sunt Domnul Care S-a descoperit lui Avraam, Isaac și Iacob în El Șadai [Atotputernicul] Dumnezeu, dar nu le-am făcut cunoscut numele Domnul [Iahve]” [Iș 6, 3]; deosebirea între „El Șadai” și „Ehie așer ehie” [„Eu sunt Cel ce sunt”; Iș 3, 14] e că primul apelativ se adresa unor învățați. Aceeași deosebire există și între cele ce ne spun acestea despre Dumnezeu pentru o cunoaștere exactă a Lui și adevărul [realitatea] acestei cunoașteri⁵⁶.

⁵⁶ În conformitate cu vechea tradiție exegetică siro-orientală, Isaac afirmă o dublă interpretare „sensibilă” și „inteligibilă”, prezentă și eshatologică, a Numelui lui Dumnezeu și a tot ceea ce poate fi enunțat despre Dumnezeu; cf. BETTILOLO, p. 195 (n. 1).

4. Toate întrebările privitoare la Dumnezeu vor înceta înaintea Lui când Îl vom întâlni în adevăr [realitate] și cu ochiul deschis, iar mintea singură Îl va cunoaște acum ca pe Cel Veșnic Care era înaintea ei și al Cărui adevăr al ființei nu e întipărit în inteligență de o materie. Fiindcă Dumnezeu e deja cunoscut de firile netrupești care sunt deja în starea mai bună a minții.

5. Între cele prin care Dumnezeu Se face cunoscut acum în mod natural nici una n-a existat veșnic împreună cu El, fără început, și nici una nu va rămâne împreună cu El așa cum este El, fără sfârșit.

6. Căci dacă Cel ce este, și Care nu poate fi închis în timp, poate fi primit prin realități care prin firea lor sunt indicii alegorice ale Lui și a căror fire a fost făcută în timp, totuși în meditarea noastră să nu facem din aceste realități niște intermediari prin care să trecem spre Cel al Cărui adevăr e cunoscut fără intermediari.

7. Părinții numesc desăvârșire a mișcărilor inteligenței stabilitatea stării secunde, când mintea descoperă ceea ce pe calea curăției ține de treapta lucrurilor transmisibile. Dar nu aceste mișcări sunt cununa alergării [2 Tim 4, 7-8] minții. Cele ce sunt mai prejos de această cunună țin încă de treapta lucrurilor transmisibile și a primelor întâlniri; sunt ca niște învățători care învață niște școlari.

8. Nu desăvârșirea încununează o minte curată, ci faptul de a ținti spre această desăvârșire.

9. Părinții spun că desăvârșirea și ceea ce-i premerge sunt regăsiri ale mersului firii în limitele curăției.

10. Toate cele prin care mintea înaintează treptat și e atrasă spre desăvârșirea mișcărilor ei vor fi înghițite în Mijlocitorul [Iisus Hristos] atunci când aceasta va ajunge la descoperirea care e capătul tainelor; căci ea nu-și va mai aduce aminte de ele, ca și cum n-ar fi existat niciodată. Această rânduială va stăpâni fără sfârșit în viața viitoare.

11. Părinții mai spun că simțirea duhovnicească și contemplarea firilor trupești și netrupești e ceva natural pentru mintea rațională. Când aceasta se apleacă asupra celei de-a doua, spun ei, se înalță la săvârșirea mișcărilor ei naturale; dar când se apleacă asupra celei dintâi într-un grad secund, se află dincolo de această săvârșire, iar ceea ce se cunoaște aici se spune că e un dar suprafiresc.

12. Mulți au crezut că viețuirea [pe treapta] duhovnicească e un mare număr de gânduri despre tot felul de lucruri, reflecții frumoase, concepții bine structurate sau meditații la cutare sau cutare temă; alții au crezut că e o închipuire [a imaginației] de care se ocupă reflecția, alții că e o vedenie care se arată ochilor, alții că e sesizarea unei înțelepciuni lucrată de o inteligență adâncă. Aceștia nu știu că ea nu e nimic din toate acestea: nici reflecție, nici idee, nici gând, nici meditare, nici vedenie. Alții au crezut că e scruta bucurie stărnită în ei, într-o scurtă acalmie a patimilor, de o credință înflăcărată sau de meditarea Scripturilor, și și-au închipuit că au atins viețuirea duhovnicească. Ei nu știu că față de viețuirea duhovnicească toate acestea și altele asemenea acestora sunt ca un prunc care nu vorbește față de adultul care e în stare să cerceze și e instruit în cunoașterea și învățătura Scripturilor. Alții au crezut că aveau viețuirea [pe treapta] duhovnicească prin dese rugăciuni și multele osteneli care i-au făcut faimoși; alții din pricina semnelor și minunilor săvârșite prin mâinile lor; alții din pricina înainte-vederii celor viitoare și a darului prorociei pe care le-au primit; alții din pricina vedeniilor și întâlnirilor față către față cu îngeri. Toate acestea însă, chiar dacă sunt mari și minunate iar cel care a primit unul singur din partea lui Dumnezeu ar merita să fie numit fericit, totuși cântăresc mult mai puțin față de greutatea măreției viețuirii duhovnicești, și cei care le-au primit sunt la o distanță infinită și foarte departe de treapta duhovnicească. Nu oricine a primit aceste lucruri a simțit și viețuirea [pe treapta] duhovnicească, dar cine s-a învrednicit de aceasta le are negreșit și pe acelea.

13. Viețuirea [pe treapta] duhovnicească e minunarea în fața tainelor, dar ea nu se învață nici de la oameni, nici de la

îngerii, ci se ridică în suflet prin lucrarea Duhului Sfânt la împlinirea poruncilor prin înțelegerile privitoare la tainele dumnezeiești care se mișcă în inteligență.

14. Când omul se întoarce de la păcatele cu fapta și a biruit gândurile [rele] prin reflecții care-l îmboldesc să lupte împotriva lor, când s-a curățit de meditățile la luptele duse împotriva lor, atunci gândirea începe să stârnească mișcări privitoare la cele ascunse. După aceea depășește și înțelegerile privitoare la lumea trupească, e înălțată dincolo de meditarea la fapăturile duhovnicești, înrudite cu ea, și stă în uimire în fața lui Dumnezeu nu din pricina minunilor Sale față de noi, ci din pricina Firii Lui, în liniștirea deplină care cade asupra lui. Aceasta e desăvârșirea sfinților în această lume, dar care, cum spun Părinții, e doar o mică gustare a darurilor viitoare care sunt descoperiri ale tainelor slavei lumii celei noi de care firea rațională se va desfăta la înviere.

15. În viețuirea [de pe treapta] duhovnicească nu mai sunt nici osteneți, nici lupte, nici istovirea trupului, nici lupte cu gândurile, nici meditare, nici convorbire cu gândurile, nici preocuparea cu ele, fiindcă ea nu mai ține de libertatea voinței, nici de o reflecție iscată de mișcările sufletului. În orice viețuire care ține de voință sunt lupte și e nevoie de osteneala trupului și a gândirii. De aceea, atât făptuirea virtuții, cât și viețuirea ascunsă a gândirii, cele două purtări ce țin de voință pe care le păzesc majoritatea singuraticilor, cunosc osteneală și luptă; ele au o legătură continuă cu gândurile și preocupările sufletului și cer o deprindere și o sânguință neîncetate. Mișcarea duhovnicească însă nu e supusă libertății omului, și lucrarea ei nu se dobândește prin povățuirea și învățătura care vin de la altul. Mulți au pierit pentru că au gândit aceasta, crezând că stăruința gândurilor și iscusința voinței sunt de ajuns pentru viețuirea duhovnicească, și că ea ar putea fi dobândită prin învățătură, povățuire, osteneală și voință, care i-ar duce automat la treapta duhovnicească pe toți singuraticii care sunt sub cer. Or aceasta stă în curăția inimii dobândită departe de orice osteneală a trupului și a minții, și de aceea în viața aceasta de-abia se găsește unul din zece mii de singuratici vrednic de viețuirea duhovnicească.

16. Mulți alții s-au lăsat învățați de scurte însemnări așternute în scris în cărți de oameni înțelepți care și-au umflat vorbele și cizelat cuvintele crezând că au atins efectiv viețuirea duhovnicească; ei n-au înțeles, nici nu s-au gândit că această lucrare nu poate fi cunoscută de oameni prin cuvinte iscusite, prin exerciții și învățătură. Tainele lui Dumnezeu nu se învață prin cerneală și cuvinte, ci sunt însămânțate de El în inimă prin înțelegeri minunate privitoare la măreția Lui și care se pun în mișcare într-o inteligență curată.

17. Toți cei care au fost învățați despre făgăduințe prin auzire sau cerneală și au câștigat o cunoaștere a tainelor plecând de la simțuri nu pot fi puși în mișcare spre o înțelegere a lumii celei noi decât plecând de la lucrurile simțite. Chiar dacă ar fi foarte învățați, ageri și subtili, nu vor putea cunoaște nimic din aceasta dacă n-au avut parte de o descoperire a Duhului.

18. Fericitul Pavel a scris multe despre cele duhovnicești, dar cine n-a avut parte de Duhul nu poate simți numai din scrisorile lui ce anume a gustat el.

19. Vrednic de Dumnezeu să-ți pară cine săvârșește lucrarea celor dumnezeiești cu întristare. Dar și mai vrednic de luare-aminte să-ți pară cine le împlinește cu bucurie, fără întristare, și care, chiar dacă are acea bucurie, e gata și pentru ascultare.

20. O viețuire virtuoasă dusă la capăt în odihnă [fără osteneală] de cel numit făptuitor și înțelept în Dumnezeu va fi satanică, urâtă și blestemată de Dumnezeu, dacă se așteaptă să o primească în odihnă [fără osteneală], deși atunci când își lucrează viețuirea lui e în stare și de osteneala gândului și de cea a trupului. Să nu creadă că atunci când vin peste el lucruri rele poate spune doar: „Dumnezeul meu!” și lucrarea sa va fi și împlinită. Înțelege acest lucru atât cu privire la cele făcute de tine personal și fără intermediar, cât și despre cele săvârșite în afară de lucruri sau persoane.

21. Păzește-te de gândul demonic care, pe când aștepți încă bunătățile [viitoare], te învață prostii și-ți arată o piatră de

poticneală pe căile dreptei cunoașteri și lucruri străine de înțeleapta Providență.

22. Cel care nu primește cu bucurie la slujbă povara, urâtul [plictiseala], lăncezeala [akedia], înăbușirea, întunecarea și celelalte chinuri ale chiliei, purtându-le povara ca și cum ar fi însuși lucrul lui Dumnezeu, ci vrea să fie ușurat cu desăvârșire de ele, acesta va fi predat, chiar dacă nu vrea, în mâinile demonului desfrânării și, în loc să-I aducă prin ele drept jertfă curată trupul său, aduce în fiecare zi satanei drept jertfe urât mirositoare mădularele lui.

23. Credeți-mă, fraților, lăncezeala [akedia], toropeala, povara membrilor, tulburarea și încețoșarea gândirii și toate celelalte lucruri apăsătoare care sunt soarta asceților în liniștire, sunt lucrul lui Dumnezeu. Nu socotiți că sunt lucrul Lui numai luminarea la slujbă, curăția gândirii, veselia și săltarea inimii, mângâierea lacrimilor dulci și convorbirea luminoasă cu El. Căci potrivit înțelegerii mele chiar și gândurile de blasfemie [hulă] și de slavă deșartă, ca și mișcările urâte ale desfrânării care obișnuiesc să-i atace pe singuratici în liniștire, sau patima pentru ei înșiși, toate acestea, afară de mândrie, pot fi socotite drept jertfă curată și lucru sfânt al lui Dumnezeu, chiar dacă singuraticul e încă slab în fața lor, dar le rabdă fără a ieși din chilie. Făcând acestea, el stăruie în lupta Domnului orice s-ar întâmpla, bine sau rău, stând la postul său, dacă acestea nu-i vin din relaxare sau nepăsare. Căci dacă ele nu-l biruie și el nu iese din locul luptei sale, care e șederea stăruitoare în chilie, acestea vin asupra lui doar în scop de luptă. Dacă aceste diverse lupte risipite de-a lungul căii singuratice și se par excesive pentru lucrul lui Dumnezeu, cum vei îndrăzni să aștepti lucrul bucuriei, dacă nu ții seamă mai înainte de întristările care trebuie suferite pentru El?

24. Dacă unii singuratici neglijează fără motiv cele șapte laude rânduite canonic drept regulă spre mântuirea celor ce se luptă cu demonii, și aceștia îți spun: „Eu nu mai sunt rob duhului desfrânării”, chiar dacă e un bătrân vechi în viețuirea lui atât în fapte, cât și în gânduri, să știi fără nici o îndoială că te

amăgește încercând să-și acopere rușinea și să scape de simți-rea lui însuși, pentru a nu lăsa odihna și a se supune regulii.

25. Există o lucrare dumnezeiască care însoțește făptuirea curată a singuraticilor; ea îl umbrește din când în când în liniștea chiliei lui, și atunci o săltare negrăită cade pe neașteptate în inima lui, fără să-i știe pricina, și-l desparte atunci de toate gândurile obișnuite. Unii Părinți numesc acest moment „loc limpede”, alții „văzduhul libertății”, iar alții „loc curat al firii”, fiindcă atunci omul se afla ca în lumea nouă, beat de Dumnezeu în tot ce săvârșește. Unii rămân în această desfătare și odihnă dinspre lupte zile întregi, mulți chiar șase ori șapte zile, după care acest dar le este luat și sunt iarăși în întuneric; dar după câteva zile găsesc din nou acest dar și se umplu iarăși de desfătare. Ori de câte ori stă în acest har, singuraticul nu mai trebuie să se supună regulii nici pentru slujbă, nici pentru rugăciuni, nici pentru citire, nici vreunea din regulile rânduite pentru creaturi, fiindcă acesta nu ține de voia lui. Dar dacă și după ce trece acest moment va disprețui regulile și obiceiurile rânduite pentru singuratici afară de cazuri de necesitate sau de boală, atunci va fi predat în mâinile demonilor, chiar dacă ar fi un înger în viețuirea lui, poate nu numai-decât, dar negreșit la scurt timp după aceasta.

26. Dacă crede cineva că lăncezeala [akedia], întunecarea și tulburarea gândirii amestecate de purtarea de grijă a Duhului în făptuirea luminoasă nu fac parte din această cale și sunt o rătăcire, și de aceea te învață și vestește că există o singură cale în care bucuria se revarsă neîntrerupt, află că acesta vrea să te scoată în afara căii lui Dumnezeu și să te predea amăgirii demonilor.

27. Patimile trupești, cum sunt pofta, mânia, dragostea de întâlnirile deșarte ș. a. m. d. sunt demolite prin post, slujbă și șederea în liniștire. Patimile sufletești, adică risipirea lipsită de cunoaștere, cum sunt invidia, slava deșartă, mândria ș. a. m. d. sunt făcute nelucrătoare prin rugăciune, citire și cunoașterea care vine de aici. Cine ar vrea să liniștească patimile trupului și să biruie neștiința inteligenței fără unele ca acestea, se isto-

vește în zadar; prin acestea însă se opresc chiar și gândurile deșarte născute de întunecarea gândirii.

28. Un trup singuratic naște o gândire singuratică; și cu ce se amestecă trupul, cu aceasta se amestecă și gândirea.

29. Așa cum un vas nu se curăță de murdărie dacă nu e spălat și frecat cu piatră acră și leșie, tot așa nici inima nu se curăță de patimi dacă trupul nu e omorât prin frecări și singurătate.

30. Există o făptuire care-ți arată o scurtătură și a cărei înfățișare și fel de a fi te învață smerenia și cunoașterea; ea te face să-L iubești mai mult pe Dumnezeu făcând din tine casnicul și familiarul Lui. Există o alta care, deși îți arată multe foloase, te face să te rotești în cerc pe marginea drumului; ea te pune în fața unei îndelungate alergări, iar atunci când ți se deschide o porțiță de ieșire, te împiedică s-o vezi și te face să te învârti în cerc. Amândouă merg spre singurul Domn, dar nu toți o văd pe cea scurtă și apropiată. Cine citește să înțeleagă cum se leagă capitolele între ele.

31. Nimic nu e atât de iubit de Dumnezeu și cinstit de îngeri, nimic nu umilește atât pe satana, nu bagă spaima în demoni, nu îngrozește păcatul, nu face să îșnească cunoașterea, nu atrage mila, nu șterge păcatele, nu duce la dobândirea milei, nu înțelepțește inima, nu aduce mângâiere și nu unește mintea ca singuraticul îngenuncheat la pământ în rugăciune neîncetată. Acesta e limanul întoarcerii spre care năzuiesc cu lacrimi mulțimea gândurilor pocăinței; aceasta e vistieria tăriei, baia inimii, cărarea curăției, calea descoperirilor și scara minții: face inteligența asemenea lui Dumnezeu și o face să-L primească în mișcările ei așa cum Îl vom primi în cele viitoare; răscumpără în scurt timp datoriile unei îndelungate nepăsări; cuprinde în ea multe și felurite osteneli. Nimic nu e așa de mare ca rostirea neîncetată și curată a psalmilor. Dar dacă cineva o nesocotește mai mult sau mai puțin timp pentru că e mistuit de dorința de a se ruga prăvălit la pământ în închinăciune, acela să nu fie socotit nepăsător, ci ca unul atras de o treaptă mai bună, de un lucru mai mare și de o făptuire oste-

nitoare din care va ieși familiar cu Dumnezeu pentru că a primit un dar mai lăuntric. Disprețuirea psalmilor e însă obraznică dacă îi oprim din mândrie, sau ne scârbim de ei ca mesalienii eretici, sau dacă nu-i mai rostim din trândăvie. Dar a cuprinde o parte din ei în forma smerită [de rugăciune] a închinărilor neîntrerupte înseamnă desăvârșirea osteneții lor, nicidecum încetarea lor; ea zdrobește trupul și povățuiește gândirea în înțelepciunea unor lucruri noi prin Duhul Care-i dă daruri și o face sfântă prin sfințirile Lui. Osteneala închinării face parte din orice faptuire fiindcă atunci din ele e gata să fâșnească mângâiere; ea face ostenețile ca un fagure de miere pentru cel care le îndură. Pentru cine simte puțin dulceața ascunsă înăuntrul ostenețelor chiar și purtarea crucii e dulce din pricina ei.

32. Curăția rugăciunii e tăcerea gândurilor obișnuite cu cele trupești și mișcarea năvalnică a celor ce sunt dulci pentru suflet.

33. Curăția inimii e gândirea limpede și fără lupte în care freamătă neconținut și spontan lucruri ascunse și ștergerea amintirilor urmelor lăsate în inteligență de cele trupești.

34. Nu aștepta să te rogi abia după ce te-ai curățit de împrăștierea gândurilor, ci împrăștierea lor să fie stârpită de stăruința rugăciunii și de marea osteneală pentru ea. Căci dacă aștepti să te rogi abia după ce ai văzut gândirea ta ajunsă desăvârșită și mai presus de orice aducere-aminte a acestei lumi, atunci nu te vei ruga niciodată. Căci tocmai plecând de la rugăciune, se spune, se întâmplă așa ceva celor ce s-au ostenit multă vreme în rugăciune și au găsit plecând de la ei înșiși o noblețe exactă, dar și aceasta cu anevoie, doar pentru puține ceasuri și nu tot timpul. Aceste lucruri, cum spun, se întâmplă doar arareori gândirii și numai prin prelungirea rugăciunii. N-am auzit vreodată să fi cerut cineva gândirii așa ceva, și chiar nepătimirea însăși, înainte de rugăciune. Cine nu se roagă, nu se închină și nu imploră înainte ca gândirea să fi fost înălțată dincolo de imaginile a tot ce este aici, acela caută desăvârșirea înainte de a fi trecut de faptuire. Dacă ar fi cu

putință ca gândirea să rămână în tăcere la adăpost de împrăștierile care vin de la cele de aici și de la amintirile lor, atunci n-ar mai fi nevoie de rugăciune, fiindcă gândirea ar fi deja desăvârșită și ajunsă în Dumnezeu și Dumnezeu în ea. Spune-mi, deci, tu, care cauți acest lucru ca pe ceva ce-ți este la îndemână: îl vrei pentru totdeauna sau doar din când în când? Dacă doar din când în când, nu e bine, fiindcă nu ceri decât o parte din ceea ce ar fi cu putință neîncetat; dacă pentru totdeauna, atunci află că dorești încă de aici desăvârșirea viitoare, cum cred mesalienii.

35. A nu consimți la cele ce se arată gândirii la rugăciune stă în puterea noastră. Dar ca, odată îndepărtate acestea, gândirea să rămână în tăcere, dincolo de luptă și de imagini, întrece puterea firii. Dacă vrei ca gândirea ta să se retragă puțin din împrăștiere ca să facă loc rugăciunii curate, retrage-te din cele materiale, din grijile de prisos și din risipirea simțurilor; căci în măsura în care aceste lucruri se retrag vei găsi un loc lipsit de orice împrăștiere pentru rugăciunea curată. Acest lucru se va face în parte, nu în chip desăvârșit, dar dacă te sârguiești neobosit vei putea afla puțină odihnă. Nu vom fi osândiți pentru că se pun în mișcare în noi imagini și gânduri, dar vom fi osândiți sau miluiți pentru faptul de a fi consimțit sau nu cu ele, sau pentru a fi zăbovit în ele ori a ne fi curățit de ele.

36. N-am spus asta ca să întind mâna împrăștierilor, pentru a le îngădui gândirii, ori pentru a arăta îngăduință pentru rănilile care ne vin de la ele, ci pentru ca să nu încetezi rugăciunea din pricina lor. Nu trebuie să încetăm rugăciunea pentru că nu suntem vrednici, nici buni de ea. Dimpotrivă, umiliți de vederea slăbiciunii firii noastre și conștienți de faptul că prin propriile noastre puteri nu suntem în stare de nimic, să ne întristăm și, în același timp, să ne înfățișăm mereu ca niște vinovați rugăciunile noastre Celui ce poate toate, mărturisind și strigând împreună cu copiii din cuptor, ei ca niște nevinovați, noi ca niște vinovați: „Păcătuit-am, fărădelege am făcut înaintea Ta. Că a Ta, Doamne, este dreptatea, iar a noastră rușinarea fețelor noastre. Nu putem deschide gura înaintea Ta din pricina rușinii și a nelegiurii păcatelor noastre” [Dn 9, 5. 7].

Iar împreună cu sfântul [proroc] Ieremia să strigăm și noi, cei necurați: „Tu, Doamne, împărățești în vechi și scaunul Tău în neam și în neam! Nu ne părăsi pentru totdeauna și nu ne fă să rătăcim pentru lungime de zile! Întoarce-Te către noi și ne vom întoarce!” [Plg 5, 19–21]. Făcuți iarăși vii, să ne rugăm; mistuiți, să ne rugăm; nevinovați, să ne rugăm; vinovați, să ne rugăm; întinați de sângele rănilor noastre, să ne rugăm; căzuți, să ne rugăm; în întuneric, să ne rugăm. Niciodată să nu încetăm să ne rugăm sub pretextul că nu suntem vrednici de rugăciune și așa cum se cuvine pentru cele pe care le cerem; căci Domnul a zis: „Nu cei sănătoși au nevoie de doctor” [Mt 9, 12]. Să n-așteptăm să fim sănătoși ca să venim la doctor, ci întrucât suntem bolnavi, să ne grăbim și mai mult spre El și să ne înfățișăm înaintea Lui în rugăciune. Dacă suntem împrăștiați, dacă am căzut și cădem, dacă suntem bolnavi, să încredințăm toate lui Dumnezeu în rugăciune. Încetarea rugăciunii e supunerea față de cel care ne oprimă. Câtă vreme ne rugăm și cerem ajutorul lui Dumnezeu, arătăm prin aceasta că nu suntem leneși, ci dorința noastră e în întregime îndreptată spre cele ale Lui.

37. Puținătatea sau asprimea răsplătirii nu atârână numai de numărul și de gravitatea păcatelor, ci mai degrabă de măsura cunoașterii [păcătoșului], precum și de temperamentul său, de prilejurile și momentele păcatului. Omul e judecat mai mult după ponderea celei dintâi [a cunoașterii] decât ale celor din urmă [de numărul și gravitatea păcatelor comise].

38. Nimic nu e mai iubit de Dumnezeu și nici o cerere nu e mai repede auzită cum e rugăciunea prin care omul cere iertarea greșelilor și putere și ajutor pentru îndreptarea lor; ea împiedică ușor pedepsirea lor, chiar dacă e vorba de greșeli destul de grave. Cel care poartă de grijă de îndreptarea noastră va primi neîndoielnic și această cerere. Dacă însă în cererile de iertare mintea nu amestecă și cereri de îndreptare, atunci cererile de iertare nu vor fi primite, și el nu va fi scutit de pedeapsă; chiar dacă înmulțește rugăciunile, ele nu-i vor fi auzite, ca nu cumva nefiind pedepsit să se facă prilej de imitare și pentru alții.

39. Orice pedeapsă sau întâmplare în chip de osândă care vrea să facă să piară unele lucruri prin amenințări și cu forța e plină de curse și nu duce la nici o schimbare; și chiar dacă există o schimbare, e spre un rău și mai mare, nu spre stăvili-rea lui. Dar când pedeapsa e și povățuire și îndreptare și poartă semnul milei, atunci în ea se unesc chinul și ușurarea. O ase-menea pedeapsă e promptă dar și moderată, în vreme ce cea-laltă e doar plină de asprime. Înțelege așa și luptele ascunse: uneori ele ne zdrobesc, alteori ne dau ușurare, uneori ne chinuie, alteori ne odihnesc. Cine e în mijlocul lor să știe că umblă pe o cale obișnuită, care are în ea și povățuire și învă-țatură. Căci o cale în care n-ar fi decât necaz și întristare, fără [nădejde de] schimbare, e semn de părăsire din partea lui Dumnezeu. Nu vorbesc de luptele care vin din relaxare, nici de întristarea care vine din nepăsare, fiindcă pe acestea nu se cuvine a le numi aceste lupte, ci vorbesc de luptele celor ve-ghetori, care se țin în bună rânduială și-și păzesc cu grijă sim-țurile și gândurile, și la care luptele vin dintr-o economie [dumnezeiască]. Alte supărări vin de la o gândire neștiutoare, predată întunericii, lăncezelii [akediei], tulburărilor și în-tristării; ele sunt fără sfârșit în cel care n-are răbdare, dar o minte înțeleaptă știe să le îndepărteze prin smerenie și mul-țumire, ascultând de sfaturile bărbaților care au cunoașterea și experiența luptelor, chiar dacă față de alții aceștia par simpli în ce privește educația și învățatura dobândită prin scris și prin cuvânt.

40. Una e cunoașterea dobândită din lupte și alta cea do-bândită din învățatura și subțirimea mișcărilor [gândirii]. Cu-noaștere dobândită din lupte are nevoie de încercare. De câte ori cei a căror inteligență și înțelepciune vin din învățatura lor nu se tulbură când sunt în încercări, dar cei simpli și neduca-ți în ce privește cunoaștere o au prin făptuire.

41. Așa cum e cu neputință să înveți meșteșugul trasului cu arcul în mijlocul mulțimilor și în piețe, ci într-un loc pustiu și gol, bun pentru cursele de cai și trasul săgeților, unde acestea pot alerga neîmpiedicat spre ținta lor, tot așa e cu neputință să învețe cineva arta luptelor duhovnicești și alergarea iscusită

spre ținta dumnezeiască, nici meșteșugul gândurilor și înțelepciunea navigării duhovnicești pe această mare cumplită, dacă nu cunoaște multele ei resurse și curse, dacă nu rămâne într-o liniștire neîncetată, în locul gol de tot ceea ce ține și împrăstie inteligența, sau care o face să înceteze implorarea neconținută. Cine nu face așa va cădea.

42. Toată osteneala viețuirii unificate în liniștire stă în trei etape: întâia a începutului, a doua de mijloc, a treia a împlinirii. Întâia e însoțită de frica și durerea ascuțită a întristării din pricina aducerii-aminte de cele trecute și a spaimei care le însoțește pe bună dreptate. A doua poartă semnul felurilor imbolduri și mângâieri, fiindcă prin ele cel ce se pocăiește cu înțelepciune se apropie de darurile lui Dumnezeu datorită curăției dobândite prin căință și lacrimi.

43. Când prin neîncetata liniștire, prin ostenelele viețuirii [ascetice] și gândul la păcatele care-l apasă și-l fac să sufere, și pe care-l însoțește de obicei și un plâns îndelungat, ajunge la sfârșitul primei etape, în ostenele potrivite și o mare căință, în aducerea-aminte de Hristos nădejdea noastră [1 Tim 1, 1], și începe să înainteze în cea de-a doua, atunci căința sa se preschimbă în veselie, fără ca el să vrea aceasta, pentru că se teme ca această a doua etapă în liniștire să nu fie o amăgire.

44. Semnul ei e acesta: în gândire începe să se ivească o nădejde și în căință începe să se amestece încetul cu încetul o mângâiere, în el încep să se miște gânduri de bucurie și vede că acum își poate aduna cu ușurință gândirea din împrăstieri. Acestea se întâmplă atunci când el a atins pe deplin această etapă, pentru că gândul său se preschimbă într-altul, care nu mai e cel obișnuit, ci unul care nu seamănă cu el, iar cele ce se întâmplă acum în gândire nu mai sunt lucruri naturale. Începe să vadă înțelegerile și tainele ascunse în psalmi și în citire[Scripturilor], ca și în celelalte evenimente sensibile, ca și în contemplarea ostenelelor făptuirii ei; o dulceață începe să se amestece în osteneala sa, în postul sau versetele slujbei și în celelalte ostenele ale făptuirii sale. Și îndată ce începe să se roage, simțurile se retrag fără o lucrare a voinței, iar gân-

durile încep să se adune simțind un văzduh liber de dincolo de lupte, iar el vede nava gândirii plutind frumos și înaintând, crescând în rugăciune și virtuți, progresând din zi în zi. Aceasta și altele mai mari încă însoțesc această etapă de mijloc, până ce omul e înălțat de darul milei lui Hristos la viețuirea mai presus de fire.

45. Așadar, câtă vreme te găsești în prima etapă, ostenește-te mai cu seamă în slujba prelungită a psalmilor, în multa lor rostire și în osteneala citirii Scripturilor însoțite de o foame prelungită care cu înfocarea ei curăță și lămurește trupul. Prin asprimea osteneții ei aceasta poate să câștige iertarea păcatelor mai mult decât oricare altă osteneală; ea dă marea putere a căinței, fiindcă obiceiurile dinainte prin care s-a deprins cu nerușinările încălcărilor legii sunt învinse de foame.

46. Când apoi cu ajutorul cerului te apropii, cum spun Părinții, de cea de-a doua etapă și începi să simți în tine că ai ajuns la ea prin semnele arătate mai sus, fiindcă vezi unele din ele în sufletul tău, micșorează atunci puțin ostenețile dinainte fără să tai însă rădăcinile continuității lor, ci schimbându-le pe unele cu altele, ostenindu-te acum mai mult în rugăciuni și cereri decât în psalmi, nu încetându-i pe aceștia din urmă, ci dând chiar la slujbe celor dintâi un loc mai mare decât rostirii psalmilor, pe lângă rugăciunile făcute la alte ore. De aici vei vedea îndrăzneala pe care o vei dobândi zi de zi la rugăciune, vei vedea inima ta biruind asupra gândurilor rele, patimile umilite, iar gândirea ta veselindu-se și întinerind la rugăciune. Și te vei vedea pe tine însuși devenind din clipă în clipă altul prin înnoirea pe care o vei primi de la ajutorul care vine de la har, și puterea lui Dumnezeu care te umbrește [cf. *Lc* 1, 35] în liniștirea bine păzită.

47. Din clipa în care omul începe viețuirea proprie treptei gândirii, care stă în meditația neîncetată la cele dumnezeiești, și până în clipa în care ajunge la viețuirea duhovnicească care stă în faptul de a fi lovit de minunare în fața lui Dumnezeu, el are nevoie mai mult decât de orice altă osteneală de constrângerea [violenta] rugăciunii însoțite de îngenuncheri, fără

a lăsa deloc postul, gustând din hrana sa cât e nevoie pentru ca trupul să poată susține toată această osteneală a rugăciunii. Dar când se va apropia de intrarea în viațuirea celei de-a treia etape și va fi început să umble înăuntrul ei, viațuirea sa va fi în afara oricărei constrângeri; fiindcă spre tot ceea ce săvârșea mai înainte prin constrângere e atras acum de constrângerea plăcerii. Punând capăt constrângerii, minunarea îl atrage acum aici fără ca el să vrea acest lucru. Fiindcă din pricina desfătării înțelegerilor pe care le primește neîncetat stă ziua întreagă căzut cu fața la pământ, și rugăciunea lui nu mai cunoaște nici gând, nici simțire, nici împrăștiere, nici meditare, deși simte mereu ceva. Nu vorbesc aici de minunarea desăvârșită înaintea închinății Firi a Domnului domnilor [cf. *Dn* 10, 17; *I Tim* 6, 15], când inteligența e înălțată dincolo de cele de jos și de orice ar putea simți, ci de minunarea care cade în suflet în fața Economiei Lui celei în multe feluri [*Ef* 3, 9–10] care se împlinește în lumi și generații, și pentru ceea ce face ea zi de zi și clipă de clipă, în ascuns și pe față, în tot ce ține de om.

48. Când mintea e pusă în mișcare de har spre cele duhovnicești, atunci din pricina dulceții cunoașterii pune capăt multă vreme oricărui gând și oricărei amintiri, și stă liniștită și uimită. Nu vorbesc aici de reculegerea totală care are loc în contemplarea lui Dumnezeu, când mișcările minții se preschimbă în uimire sau, mai degrabă, când mintea rămâne lipsită de mișcări o zi întreagă, ba chiar două sau mai multe. Ceea ce se întâmplă dintr-odată din contemplări sau alte descoperiri nu e încetarea totală a oricărei gândiri, nici ieșirea firii din cunoaștere în necunoașterea mai înaltă decât cunoașterea, cum spun Părinții⁵⁷, ci e vorba de pacea și bucuria care însoțesc aici beția și înfocarea inimii. Uimirea desăvârșită în rugăciune și absența oricărei simțiri a celor de aici n-o întâlnim în nici una din cunoașterile și desfătările duhovnicești afară de aceea singură. De altfel chiar dacă uimirea cade peste cineva și

⁵⁷ Aluzie la Dionisie Areopagitul și viziunea sa mistică a extazului necunoașterii pe care tradiția siriacă a încercat să o grefeze pe viziunea mistică evagriană dominantă: cea a enstazei gnostice.

palatul minții lui gustă desfătarea duhovnicească, el n-a ieșit totuși din cunoașterea de aici, ci gândurile lui sunt strânse înăuntrul său, liniștindu-se doar gândirea obișnuită. Cunoașterea e, așadar, mereu prezentă în el: cunoaște, aude și simte. E într-adevăr adunat în sine, departe de orice împrăștiere și nu practică nici o meditare ci, din pricina desfătării înțelegerii duhovnicești abătute peste el, e lovit de minunare, și, ținut de constrângerea acestei negrăite dulțeți, rămâne în picioare în tăcere sau stă prăvălit la pământ. Pentru că trupul nu poate să îndure aceasta, iar simțurile sunt strânse înăuntru și mădulele sunt țepene, cade fără voie cu fața la pământ, gândirea sa fiind scoasă în afara celor pământești ca și cum nava lui s-ar odihni deja în viața viitoare, deși în el rămâne o simțire adâncă a celor de aici, dar fără nici o gândire la ele. Toate acestea sunt atrase de dulceața înțelegerilor duhovnicești pe care le vede. Cei care au făcut experiența acestor lucruri știu ce vreau să spun. Așa stau lucrurile. Ca firea să se afle, cum scriu Părinții, zile întregi dincolo de gânduri, de cunoaștere și orice simțire, se întâmplă numai când avem simțirea lui Dumnezeu. În rest, chiar dacă mintea s-a liniștit, ea continuă să aibă simțirea celor de aici. Dar când Dumnezeu face o descoperire minții, nu mai rămâne în ea nici o simțire a acestora.

49. Pe măsură ce gândurile lumii ți se împuținează în gândire, ți se deschide o ușă care duce la bucuria în Domnul. Câtă vreme nu simți această bucurie gândirea ta nu e în stare să se adune într-o reculegere neconținută în rugăciune. Toți Sfinții Părinți au constatat o scădere a luptei cu gândurile când acestea se împuținează și se ivește în ea o odihnă de orice împrăștiere. Câtă vreme însă gândurile mișună roi în gândire, nimeni nu e în stare prin puterile lui, chiar dacă se luptă dârz cu ele, să se reculeagă la rugăciune până ce împuținarea lor nu aduce liniștirea. Nu o poți găsi în întâlnirile neîncetate cu oamenii și lucrurile lor. Dacă spui: „Nu sunt în stare de o această izolare neîncetată și neîntreruptă, nici de o asemenea îndepărtare de lume șezând în chilie”, atunci, frate, nu mai cere cele pe care le dobândesc cei care umblă dincolo de lume, și anume liniștirea de tulburarea gândurilor, care e obârșia

bucuriei și care constă în concentrarea la rugăciune într-un singur gând însetat de Dumnezeu, prin care se învrednicește de curăția inimii care ne face fără voie să ieșim neîncetat din lume, datorită gândirii care se odihnește neîncetat în Dumnezeu. Căci împușinarea sau înmulțirea gândurilor, apropierea de curăție și luptele mai mici sau mai mari atârnă de locul sălășluirii noastre.

50. De câte ori nu simte singuraticul că în el se mișcă gânduri mai presus de trup datorită izolării sălașului său, chiar dacă ostenele lui se împușinează. Aceasta din pricina faptului că e cu totul mort față de oameni.

51. Omul primește liniște de la gânduri în măsura în care se depărtează de șederea în lume și pătrunde în locuri singuratică și pustii, iar inima lui simte depărtarea de orice om. Căci în pustie, frate, chinul care vine de la gânduri nu e mare, cum nu e mare nici osteneala luptei cu ele. Însăși vederea pustiului omoară în chip firesc mișcărilor lumești ale inimii și o strânge în ea ferind-o de atacurile lor.

52. Așa cum nu e cu puțință să fie limpede vederea celui care stă lângă fum, până ce nu se depărtează de el, tot așa nu e cu puțință dobândirea curăției inimii și liniștirea gândurilor fără singurătate, departe de fumul acestei lumi care urcă în fața simțurilor și orbește ochii sufletului.

53. Nimeni să nu arate o știință deșartă și să contrazică acest lucru: când suntem într-o așezare omenească, avem gândurile acelei așezări; când suntem în pustie, avem gândurile pustiei; când suntem într-o mulțime, avem gândurile mulțimii; când suntem singuri și izolați de toți, avem o minte singuratică. Care sunt gândurile pustiei? Mișcărilor care ies dintr-o inimă omorâtă, căci nu e cu puțință ca, fiind morți pentru lume în mișcărilor noastre, să nu fim puși în mișcare de Dumnezeu. Liniștea mișcărilor lumești trebuie să facă loc mișcărilor în Dumnezeu, iar necazurile trupului trebuie să ne facă să dobândim o gândire singuratică [unificată].

54. Mistuie-ți trupul în necazuri și ostenele în aceste locuri pustii, fiindcă așa va rămâne în curăția lui, pentru ca atunci

când din obișnuință cade iarăși în trândăvie să nu se umple din nou de patimi. Așa nu ne vom lipsi de roada ostenelilor noastre dinainte, iar prin liniștea gândurilor cu care ne umbrește pustia vom intra degrabă în libertatea sufletului de dincolo de lume, vom primi neîncetat în suflet semne dumnezeiești prin înnoirea inteligenței și vom dobândi ușor darul lui Dumnezeu.

55. Dacă vei vedea, frate, că sufletul tău slăbește din pricina ostenelilor și a întristărilor liniștirii și singurătății, că viața aceasta [muritoare] te mânănește fiindcă vezi acum trupul tău slăbind și gata să cedeze și gândul [la Dumnezeu] slăbind din pricina acestei vederi, opune-i atunci o gândire dreaptă și o conștiință plină de frica lui Dumnezeu Cel ce este cu adevărat și mângâie sufletul tău. Află că o viață scurtă și în dreptate după voia lui Dumnezeu e mai bună decât zile îndelungate dar care stârnesc mânia Lui. Adu-ți aminte de viața sfinților dinaintea ta, care nu se gândeau la ei înșiși cât la voia lui Dumnezeu și care au îndurat cu toții această viață în așezări [omenești] sau locuri pustii, până ce au lăsat și părăsit acest „trup al umilinței” [Flp 3, 21] prin care au împlinit cu osteneală calea fricii de Dumnezeu. Și când se apropia ceasul ieșirii lor din lume, se bucurau mult pentru că prin puținele necazuri de aici au putut scăpa de relele care lovesc sufletul ca să-l piardă și în clipa ieșirii lor [din lume] se aflau în intimitatea lui Dumnezeu.

56. Dacă dorești să te înalți mai presus de patimi, învață mai întâi stratagemele unei asemenea lupte. Îți voi spune un cuvânt și să mă ascuți: nu încerca să birui patimile prin luptă, căci patimile nu se biruie prin lupte; ci silește-te să le slăbești cât poți, fără să te lupți cu ele cum fac cei neștiutori. Niciodată să nu intri în luptă pentru curăția sufletului. Căci acela care vrea să intre în locul curăției cu acest gând nu va simți nici măcar pacea dinspre gânduri, fiindcă nu va fi înălțat dincolo de tulburarea gândirii, nici nu va atinge locul limpezimii. Tu însă răpește patimilor hrana lor, căci acesta e scopul strategiei. Vezi ce anume hrănește fiecare patimă în parte și fii iscusit când o întâlnești. Când slăbesc patimile, se împuti-

nează și gândurile, care sunt fumul lor; când se împuținează gândurile, gândirea încetează și ea năvala mișcării ei; iar când se liniștește gândirea, strângerea [concentrarea, reculegerea] ei în locul ei devine ușoară îngăduindu-i să-și vadă firea ei, iar prin strângerea [concentrarea, reculegerea] gândirii vom intra ușor în curăție prin darul lui Hristos.

57. Câtă vreme omul e în război și adaugă luptă la luptă, nu poate să atingă lumina gândirii, nici să simtă pacea gândurilor. „Nu sunt vești bune în zilele luptei”, spune Ecleziaștului [8, 8], căci tot ce se săvârșește atunci din cele dumnezeiești se face cu multă osteneală și chin și fără nici o mângâiere în nici una din fapăturile omului. Că se apropie de rugăciune, de slujbă sau de orice nevoie, nu le poate împlini decât silindu-se, căci toată făptuirea lui e încă plină de lăncezeală [akedie]. E mângâiat puțin de citire, dar chiar și atunci i se întâmplă să fie întunecat, căci făptuirea lui pentru Dumnezeu umblă încă în locul întunericului. E vremea încercării sufletului, în care voința lui e pusă la încercare de întristările pentru cele dumnezeiești. Dacă îndură de bunăvoie necazurile care apasă trupul și gândirea lui pentru adevăr, când prin harul lui Dumnezeu vremea luptei va trece, atunci sufletul său va intra în locul bucuriei și pe zi ce trece va descoperi în el o schimbare uimitoare, cum spun Părinții. Dar până când nu se va fi înălțat dincolo de locul luptelor, nu va putea găsi adevărata mângâiere și nu va fi dincolo de viețuirea dominată de constrângere [violență] și care e încă toată plină de lăncezeală [akedie].

58. Când singuraticul a trecut deci în etapa cealaltă și a simțit odihnă dinspre patimi, va ajunge atunci la lumina gândirii, și prin pacea care-i vine de la gânduri se va învrednici de strângerea [concentrarea] gândirii prin care va putea intra în lumina gândirii de care vorbesc Părinții. Dar tulburarea multor gânduri e semnul unui mare număr de patimi.

59. Curăția e locul liniștit al firii a cărui ușă o țin închisă patimile. Dacă omul nu o deschide, nu va intra în locul liniștit al firii. Dacă s-a învrednicit cineva să ajungă la el, primește, pe cât socot, simțirea înnoirii lui prin semnele curate care se pun în mișcare în gândirea lui.

60. Odată cu încetarea etapei luptei și intrarea sa în etapa următoare omul începe preoția minții, care e etapa și viețuirea omului lăuntric.

61. Când cu ajutorul lui Dumnezeu omul se strânge [reculege] din gândirea la cele din afară și după ce a fost mai mulți ajunge un singur om, atunci începe să vadă în el lucruri noi, găsește și simte în el semne ascunse, gustând în taină înnoirea de care la sfârșitul lumii se vor învrednici toți oamenii. De multe ori, chiar în ceasurile zilei, simte în el cum printr-o tăcere inexplicabilă gândirea se strânge în ea însăși fără ca el să se îngrijească de sine. Cine citește să înțeleagă! Aceasta se întâmplă și la slujbă și la citire. Până și visurile și mișcările din somn sunt diferite la cei care s-au învrednicit de curăția sufletului, față de cei a căror gândire e încă atinsă de patimi împotriva cărora se luptă și duc război.

62. Când vrei să-ți cunoști măsura și să știi cum anume ești sau dacă sufletul tău e pe cale sau în afara ei, încearcă sufletul tău la rugăciune, fiindcă ea este oglinda sufletului și ea îi arată petele și frumusețea lui; aici se descoperă înșelăciunile și frumusețile gândirii. Ea arată dacă sufletul e nepăsător sau zelos, dacă ne ostenim numai cu trupul sau și cu mintea, ori cu amândouă deodată, dacă suntem tăiați de lume în gândire sau suntem legați de cineva sau ceva. În vremea rugăciunii se vede limpede ce anume pune în mișcare gândirea și ce mișcări se stârnesc în ea: dumnezeiești, naturale sau lumești, dacă e tare sau slabă împotriva patimilor. Cere sufletului tău o cercetare asupra tuturor acestor lucruri mai mult la vremea rugăciunii decât oricând altcândva. Spun aceasta presupunând că ești un om conștiincios și nu poți înțelege ușor cele ale tale din pricina subțiririi viețuirii tale. În relaxări însă, dacă omul nu e orbit de patimi evidente, se cunoaște pe sine însuși chiar și în afara timpului rugăciunii. Aceste sfaturi sunt pentru viețuirea în liniștire dusă un timp îndelungat, fiindcă atunci căile devin subțiri și te îndoiești dacă ești pe drumul cel bun sau cel rău.

63. Mai trebuie știut și aceasta: mângâierea dată omului la rugăciune și slujbă e mai bună decât cea dată la citire sau la

vedere făpturilor create, deși și acestea țin de măsuri însemnate. Căci mângâierile pe care oamenii ajunși la măsura desăvârșirii le primesc din Scripturi și din versetele [psalmilor] se deosebesc de cele care-i mângâie și veselesc pe cei de pe treapta de mijloc. Înțelege deci că mângâierea primită de un singuratic de la un lucru din afară, printr-o mișcare a limbii sau prin vederea și auzirea a ceea ce se întâmplă, e mai umilă decât cea pe care o primește nemijlocit de la inima sa când stă singur printr-o rugăciune mai lăuntrică decât cea a buzelor și care-i cade pe neașteptate în inteligență și i se descoperă fără a se sluji de materie. Aceasta e o descoperire care vine de la Duhul și un fel de prorocie care face ca inima să fie cu adevărat proroc, fiindcă Duhul îi descoperă lucruri ascunse pe care nu pot să i le descopere nici chiar Sfintele Scripturi. O minte curată însă poate cunoaște chiar și ceea ce nu s-a îngăduit Scripturilor să arate, mult dincolo de ceea ce a fost încredințat Scripturii. Dar izvorul a toate rămâne citirea și din ea iese frumusețea gândirii⁵⁸.

64. Fiindcă vorbim despre rugăciune și mulți vor să învețe care e măsura lor și ce anume sunt cele cunoscute în ea, să enumerăm pe scurt diferitele ei măsuri. Fă-ți mișcările subțiri, curăță-ți și-ți strânge mintea din împrăștiere, fii cu mare grijă la minte, până ce vom trece în minunatul sălaș în care orice nevoiță încetează fiindcă înăuntrul lui e odihna dumnezeiască. Căci toată alergarea încercată a bunei viețuiri a celor care au disprețuit priveliștea celor văzute și stricătioase țintește un singur lucru: să ne învrednicească de rugăciunea curată și să ne găsim desfătarea în ea.

65. Adu-ți aminte bine mai întâi aceasta: să nu vorbim de lucruri mai presus de fire, ci de cele care țin de ea și stau în treapta rugăciunii curate — deși mulți se îndoiesc de aceasta —

⁵⁸ „Lămurire: Toate acestea se nasc din citire, ca și rugăciunea curată și strângerea gândirii; toate sunt modelate de rugăciune și prin aceasta ajung să fie simțite de inteligență. Orice rugăciune, care nu se naște dintr-o citire asiduă și deasă, seamănă cu un trup fără picioare care vrea să alerge. Numesc citire pe cea potrivită fiecărei gândiri și care prin înțelegerile ei se pune în mișcare spre scopul ei.”

fiindcă în ele se face alergarea multor frați râvnitori și vestiți. Căci aceștia se află în acest sălaș și aici trebuie ei să-și continue calea potrivit fiecărei schimbări pe care o vor întâlni aici; ei sunt pe treapta firii, dar trebuie să treacă dincolo de ea. Citirea acestor lucruri e pentru cel treaz care păzește regulile rugăciunii și e ucenic al liniștirii. Dar pentru cel ale cărui viețuire și măsură sunt diferite, osteneala și atenția acordată acestor lucruri — cum sunt păzirea în rugăciune a hotarelor gândirii și deprinderea schimbării mișcărilor ei — vor părea deșarte. Privește și cercetează calea gândirii la vremea rugăciunii, încotro duce, cum curge: ca un râu mare și năvalnic sau slab și puțin; și în acest ultim caz, dacă acest lucru ține de bâlbâiala gândirii sau dacă e stăvilită în tinderea ei înainte de multa lumină a unei înțelegeri. Există o rugăciune care curge ușor, și alta diferită. La unii e domoală, la alții e repede și înfocată. Unii se roagă din adâncurile minții, alții în curgerea gândurilor lor; la unii iese din plâns, alteori o fac să țâșnească dinăuntru imbolduri năvalnice cu anevoie de stăpânit. Aceste deosebiri ale rugăciunilor explică și deosebirea măsurilor fiecăruia; felul în care a crescut cineva plecând de la mișcările pe care le primea întâmplător hotărăște și el măsura lui. Plecând de la mișcările sale continue știe cineva dacă e în treapta pocăinței, dacă a început să vadă strălucirea sufletului său, dacă umblă încă în latura căii pocăinței sau a săvârșit-o și începe să primească o pregustare a desfătărilor, adică a darurilor care urmează pocăinței. Toate acestea sunt însă proprii celor sânguitori; nimic din ele nu e partea celor trândavi, ci doar a celor care poartă povara rugăciunii și se silesc să țină regulile ei. Să venim acum însă la cele sigure și să lămurim pe scurt niște măsuri mai mici decât cele înalte [de care am vorbit].

66. Frecvența mișcărilor la rugăciune nu e o parte înaltă a rugăciunii curate, chiar dacă e frumoasă, ci ține de înflăcărea ei, atunci când urmărește pocăința și în ea se amestecă o durere sau o însoțește o frumoasă bucurie. Ea ține însă de etapa a doua sau a treia. Nu vreau să spun că dacă te afli în ea umbli în afara căii, ci numai că o asemenea rugăciune nu face

parte din cele mai mari, ci doar din cele de mijloc. Lucrul cel mai de preț și mai însemnat în rugăciunea curată e însă puținătatea și slăbiciunea mișcărilor și faptul că în puținătatea rugăciunii ei gândirea privește ca lovită de minunare. Două lucruri se pot întâmpla acum cu ea când se stârnește în ea această slabă mișcare: sau se închide în tăcere din pricina puterii cunoașterii pe care o primește mintea prin versete[le Scripturii], sau e cuprinsă de dulceața a ceea ce se mișcă în ea în vederea rugăciunii, iar inima se deprinde, fără să treacă la alt lucru, în dorința iubirii nesaturate. Iată lucrurile cele mai însemnate în rugăciunea curată și semnele pe care le vei avea în vremea rugăciunii. Vezi în care din aceste părți ale rugăciunii se află gândirea ta, în primele sau în cele următoare.

67. Prisosul cuvintelor, pe care inima le face să țâșnească curgând din belșug în vremea rugăciunii, și mișcărilor ei multe și felurite sunt un semn al înfocării, dar și că gândirea n-a simțit încă lumina care e în ele, nici n-a făcut până acum experiența cunoașterii care luminează la ceasul rugăciunii ochiul lăuntric, ci primește doar puterea a ceea ce face să țâșnească inima sau chiar buzele. Iată acum semnul că gândirea simte puterea a ceea ce se roagă și e luminată de adevărul dinăuntru cuvintelor: nu mai poate nici să înainteze, nici să sporească bogăția cuvintelor, ci e dintr-odată ca înlănțuită de una din cele două posibilități pe care le-am arătat pe scurt mai sus.

68. Să știm și aceasta: nici lungimea, nici durata rugăciunii nu atârnă de belșugul cuvintelor sau de numărul și schimbarea versetelor, ci de izvorul cunoașterii și de puterea versetelor arătate atunci gândirii. Să învățăm de aici că atunci când gândirea e luminată la rugăciune, înțelegerile nu se ridică în ea doar la fiecare cuvânt al cererii sau la fiecare verset al slujbei, ci adeseori un mic verset primește el singur această putere și începe să strălucească, și atunci gândirea se îndreaptă spre simțirea aceluia verset care s-a luminat în ea. Până atunci rugăciunea era ca un torent năvalnic; din clipa în care lumina acestui verset se ridică în gândire, firea nu mai are puterea să-l lase și să treacă la alt verset. Dar dacă îi este luată această lumină, atunci poate trece la altul. Ori de câte ori un verset

se luminează astfel, gândirea stă acolo în liniște și se oprește. Când a ajuns atât de luminoasă, unde s-ar mai putea scurge mulțimea mișcărilor, cuvintele fără sfârșit și râul feluritor versete? Dacă așa stau lucrurile, atunci când cineva s-a rugat cum trebuie cu gândire deschisă, nu se mai poate întoarce spre mulțimea cuvintelor.

69. Spunând acestea nu laud paralizia gândirii, ci vreau să fie scutită de torentul unor cuvinte prea dese și prea lungi. Nu disprețuiesc rugăciunile dese, nici nu vreau să împiedic slujbele lungi, ci vreau să pun în lumină o treaptă mai bună care e în ele și să fac să se vadă darurile care se găsesc în ele arătând și semnele după care se poate recunoaște măsura gândirii fiecăruia la rugăciune și la slujbă. Astfel, în vremea rugăciunii gândirea nu trebuie să caute lumina în prisosul versetelor rugăciunii, nici în bogăția cuvintelor ei, ci mai degrabă în aceasta: chiar dacă această lumină e mică, gândirea primește ușor puterea care este în ea și se îndrăgostește de dulceața care e înăuntrul cuvintelor care-i slujesc ei, iar prin ele gândirea primește o revărsare de cuvinte dincolo de alcătuirea verbală și înăuntrul cărora e așezată tăcerea înțelegerilor care e rugăciunea exactă a firii netrupești care este în noi și care e inteligența cunoscătoare [gnostică].

70. Nu te opri dacă lungimea slujbei sau durata rugăciunii și multele repetări din ele te plictisesc, fiindcă în osteneala repetării cuvintelor și răbdarea lungimii lor se vor naște în noi cele de care am vorbit. Să știm însă să nu ne oprim aici și să nu le socotim drept rod, ci drept rădăcina fără de care nici un rod nu s-ar putea arăta, nici nu ne-ar putea cădea în mâini. Pentru că suntem zi de zi în căutarea rodului ca să ne hrănim și să ne desfătăm de el, să știm că dacă disprețuim și smulgem rădăcinile socotindu-le nefolositoare, ne vom lipsi și de rodul care se face văzut din când în când prin ele. Nimeni să nu înceteze sânguina neîncetată în ele cât timp e îmbrăcat în trup, dar nici să nu se tulbure, căci vor avea un sfârșit.

71. Cel care are măsura și o năzuință tare spre Dumnezeu nu se cuvine ca, odată ce a ieșit din lume, să rămână multă

vreme în adunare, în du-te-vino cu mulți, ci, de îndată ce va fi deprins mersul frățietății, rânduiala și scopul hainei [monahale] și chipul smereniei lui, se cade să se hotărăscă să stea singur într-o colibă, ca să nu se obișnuiască cu cei mulți, iar simplitatea începutului să nu se preschimbe în fățarnicie prin legăturile cu frații noștri nepăsători și trândavi. Am văzut pe mulți care la începutul ieșirii din lume, când au intrat în casa fraților, erau luminoși și nevinovați, dar care după o vreme prin prea multă viață de obște au ajuns fățarnici și nerușinați și n-au mai regăsit nevinovăția lor dinainte. De aceea hotărăște-te să n-ai legătură decât cu un singur bătrân, care să aibă de la toți mărturia faptei unei viețuirii frumoase și a cunoașterii liniștirii; numai cu el să te vezi, ca să deprinzi și să înveți de la el viețuirea liniștirii. Și începând de atunci să nu mai ai legătură cu nimeni altul, și așa în scurtă vreme te vei învrednici să guști cunoașterea [gnoza].

72. După ce Dumnezeu te-a învrednicit de darul liniștirii, ca să șezi de unul singur, nu trebuie să te împrăștii în multe cărți, căci limpezimea nu vine din multa învățătură, nici din felurimea cărților citite, ci din sârguința în rugăciune. Cum ar putea fi de folos oare strănerii [concentrării] gândirii și curăției rugăciunii cunoașterea multor cărți și a tâlcuirilor lor? Orice singuratic, care după ce a lăsat viețuirea lumii mai citește o singură carte, fie școlară, fie lumească, afară de cele privitoare la viețuirea singuratică, și-a ratat dinainte scopul căii sale, gândirea lui abătându-se și căutându-și plăcerea în ele. Chiar dacă asemenea cărți te fac să urci la cer, citirea lor nu-ți e de ajutor, afară de cele care învață viețuirea celor înstrăinați [de lume]. Pentru cunoașterea desăvârșită și o gândire limpede sunt de ajuns cărțile Noului Testament și cele privitoare la viețuirea singuraticilor. Odată ce ai ajuns chiar puțin la limpezime, citește [ce vrei] și nu vei fi vătămat. Iată, ți-am dat mărturie despre orice lucru⁵⁹.

⁵⁹ „Lămurire: Iubirea noastră sfătuiește ca fiecare să se țină de cartea potrivită măsurii vârstei sale. Leacul trebuie să fie pe măsura durerii. Cei tămăduiți pot scoate un folos din orice. Aceste sfaturi sunt pentru cel al cărui scop e căința și care are dorința curăției.”

73. De cauți adevărata mângâiere în rugăciune, poartă de grijă de conștiința ta. De cauți gândul drept, poartă de grijă de rugăciune. Purtarea de grijă de fiecare din acestea lucrează curăția în cealaltă. Rectitudinea gândului naște curăția rugăciunii, și curăția rugăciunii naște îndrăzneala gândului.

74. Curăția nu poate fi păzită în tulburare, nici aducerea-aminte de Dumnezeu în gândul la treburi și în amestecarea cu tot felul de lucruri. Căci mulți, care sub pretextul dorinței de dreptate s-au aruncat în astfel de tulburări, au ajuns să negligeze partea cea mai însemnată a dreptății. Gândindu-se că feluritele forme de dreptate și toate poruncile Domnului au fost spuse unui singur om care ar fi obligat să le păzească pe toate, nu-și dau seama că fiecare din poruncile Domnului a fost dată unei anumite categorii de persoane, pentru că nu toate poruncile sunt de folos uneia și aceleiași persoane. Căci cum ar putea oare zicerea: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” [Mt 5, 4] să aibă o asemănare cu: „Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema” [Mt 5, 9]? Cum oare cel care șade în plâns, care se tânguie și lăcrimează zi și noapte ar putea umbla de jur-împrejur să-i împace pe cei furioși și să facă pace între cei mulți? Sau cum ar putea oare zicerea: „Privegheați și vă rugați pururea” [Ef 6, 18] și: „Intră în camera ta și închide ușa ta și roagă-te Tatălui tău Care este în ascuns” [Mt 6, 6] să aibă o asemănare cu: „Bolnav am fost și nu M-ați căutat; străin am fost și nu M-ați primit; în temniță am fost și n-ați venit la Mine” [Mt 25, 35–36]? Cum am putem oare în același timp să priveghem și să ne rugăm în camera noastră, să-i cercetăm pe bolnavi, să umblăm în închisori și să purtăm de grijă de străini? Dar zicerea: „Intră în camera ta, priveghează și roagă-te lui Dumnezeu în ascuns” [Mt 6, 6] se potrivește cu: „Fericiți cei ce plâng” [Mt 5, 4], fiindcă prin lacrimi și liniștire rugăciunea se face limpede, iar prin rugăciune cei ce plâng primesc o mângâiere care nu e dobândită de plâns dacă omul nu rămâne singur cu el însuși. Chiar și în lume există aceeași lege a plânsului: în zilele doliului oamenii nu se mai ocupă de nimic altceva afară de plâns, fără grijă de celelalte. Plânsul e o durere singuratică care se

găsește doar într-o inimă care nu poate găsi în sine mângâiere pentru cele după care plânge. Chiar și fără lacrimi vărsate există lacrimi ascunse, vărsate în gândire. Cine poartă deci în inima lui o durere neîncetată pentru păcatele sale, sau a cărui inimă se umple de întristare la aducerea-aminte de batjocorirea Domnului sau de oamenii păcătoși, sau poate e întristat și îndurerat din pricina lucrurilor cerești pe care nu încetează să le aștepte, unul ca acesta, nefiind mângâiat de nimic pământesc și nedobândind lucrul pentru care suferă, nu poate fi decât un „plângător [monah]”⁶⁰ neîncetat, căci chiar în lipsa lacrimilor văzute în afară, cel care are înăuntrul său unul din aceste motive, plânge în ascuns[ul inimii], și lui i se aplică cuvântul: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia” [Mt 5, 4]. Chiar dacă mângâierea ta întârzie, tu care ești un plângător [monah] foarte bun, nu te îndurera: mai înainte de a trece din lumea aceasta, fericirea ta se va înălța și te va smulge din trup.

75. Lepădarea de bunăvoie, liniștirea și lipsa legăturilor cu oamenii și cu lucrurile sunt începutul vieții singuratice. Răbdarea celor care vin peste noi, smerenia și rugăciunea sunt lucrarea ei. Intrarea în nădejde și desfătarea de bucuria în Dumnezeu sunt roadele ei. Pentru a ieși bine de aici e nevoie de primirea cheilor care deschid tainele slăvite ale Duhului. Iar sfârșitul căii va fi gustarea dragostei și îndrăzneala față de Cel iubit care vine de aici. E evident că aceia care n-au cunoscut începutul, adică lepădarea de bunăvoie și liniștirea, nu vor avea nici smerenia, nici rugăciunea. Fiind lipsiți de acestea, vor fi neapărat tulburați de păcate. Iar păcătosul nu numai că n-are loc în Împărăție, dar va avea un loc sigur în gheenă.

76. Vrei să știi cum e omul lui Dumnezeu? Învață să-l recunoști din tăcerea lui neconținută, din plânsul și din luarea-aminte statornică la el însuși.

77. Vrei să știi cum e omul cu inimă spartă? Învață să-l recunoști după râul vorbelor lui, după simțurile lui tulburate și pornirea de a se sfădi pentru a avea dreptate în orice spune.

⁶⁰ În siriacă *abila* înseamnă în același timp „plângător” și „monah”, monahul fiind prin excelență cel care-și plânge păcatele sale și ale lumii.

Cine a gustat adevărul nu se mai sfădește pentru el. Cine se aprinde pentru adevăr n-a învățat încă adevărul așa cum este el; când îl va fi învățat cu adevărat, atunci va înceta să se mai aprindă pentru el. Darul lui Dumnezeu și cunoașterea lui nu sunt motiv de tulburare și de ridicarea vocii, căci acolo unde sălășluiesc Duhul, iubirea și smerenia, acolo domnește pacea. Iată semnul venirii Duhului: cel adumbrat de El e desăvârșit în acestea. Gândirea care simte pe Dumnezeu n-are limbă pentru a vorbi; ea sălășluiește în inimă într-o adâncă pace. Într-un asemenea om nu se aprinde nici un zel, nici o mișcare de sfadă sau stârnire de furie; nu e pus în mișcare nici pentru credință, nici de dorința de ceva anume, nici chiar de dorința de a face ceea ce e de dorit, ci sufletul său sălășluiește într-o mare și nespusă pace și într-o mare liniștire. Căci cei care nu se cunosc pe ei înșiși se pun în mișcare împotriva celor neștiutori spre îndreptarea lor.

78. Dacă zelul ar fi fost de folos pentru îndreptarea oamenilor, atunci pentru ce S-a mai îmbrăcat Dumnezeu într-un trup și S-a folosit de blândete și smerenie ca să întoarcă lumea la Tatăl Său? De ce a mai fost întins pe cruce pentru păcătoși și Și-a mai predat preasfântul Său trup pătimirii pentru lume? Spun că a făcut aceasta dintr-un singur motiv: ca să facă cunoscută lumii iubirea Sa, pentru ca iubirea noastră sporită atunci când află aceasta să ne facă robii iubirii Lui. Tot așa marea putere a Împărăției Lui care este iubirea s-a arătat prin moartea Fiului Său. Căci Domnul n-a murit ca să ne izbăvească de păcate sau pentru altceva, ci numai pentru ca lumea să simtă iubirea lui Dumnezeu pentru creația Sa. Dacă toate această minunată lucrare n-ar fi fost decât pentru iertarea păcatelor noastre, atunci pentru a o săvârși ar fi fost de ajuns și un alt mijloc. Căci cine s-ar fi împotrivit dacă ar fi săvârșit-o printr-o simplă moarte? Dar El n-a făcut-o așa, printr-o moarte simplă, ca tu să înțelegi care e această taină, ci a gustat moartea prin cumplitele suferințe ale crucii. De ce a mai fost nevoie de ocări și scuipări? Moartea singură, fără toate celelalte care au însoțit-o, ar fi fost de ajuns pentru răscumpărarea noastră. O, înțelepciune făcătoare de viață! Ai în-

șeles și simțit acum care a fost motivul venirii Domnului și a tot ceea ce i-a urmat, înainte chiar ca sfânta Sa gură să ni-l fi spus limpede. Căci stă scris: „Așa de mult a iubit Dumnezeu lumea că pe Fiul Său Unul-Născut L-a dat” [In 3, 16], lucru în care a stat Economia înnoirii ei⁶¹. Să nu ne sfîim să ne însușim această înțelegere a tainelor Economiei Domnului, căci dacă socotim drept motiv al ei răscumpărarea păcatelor, atunci micșorăm moartea lui Hristos și venirea Lui în lume. Să fi fost oare puterea păcatului mai mare decât puterea lui Dumnezeu încât pentru a-l nimici să n-o fi putut face decât prin moartea lui Hristos, adică prin taina Economiei Domnului socotită a ne răscumpăra din robia păcatului? Atunci, și dacă privim doar la partea din afară a Scripturii, dacă n-am fi păcătuit, Hristos n-ar fi venit, nici n-ar fi murit, căci n-ar fi fost cu puțință ca Dumnezeu să îmbrace trupul nostru pe care trebuia să-l îmbrace pentru păcatele lumii. Și dacă moartea n-ar fi stăpânit peste noi prin tirania păcatului, taina descoperirii în trup n-ar fi existat, și oamenii și îngerii ar fi fost lipsiți de această lumină și cunoaștere. Să fim oare recunoscători atunci păcatului pentru că lui îi datorăm primirea tuturor acestor bunătăți, și lui să-i atribuim toate aceste minuni? Pentru că atunci tot datorită lui au primit și sfinții îngeri marile lor bunătăți de acum, fiindcă tot el i-ar fi făcut vrednici de taina venirii lui Hristos. Dacă n-ar fi fost săvârșit păcatul, atunci am putea spune că nici pentru noi, nici pentru ei n-ar fi existat nădejdea unei lumi viitoare, care e acum toată bucuria noastră. Și atunci pentru ce să mai ocărăm păcatul dacă el ne-a adus atâtea bunătăți, dacă moartea Domnului și pătimirea Lui, toată taina venirii Sale și a vieții Lui pe pământ ar fi fost pentru a ne răscumpăra de păcat și a ne izbăvi de gheenă, El Însuși fiind în același timp Judecătorul și Cel care suferind a plătit datoria, și dacă n-ar fi existat alte taine ascunse în acestea și față de care păcatul nu mai e nimic? De ce să fi fost nevoie ca

⁶¹ Notă marginală: „Altă lămurire a Tâlcuitorului [Teodor al Mopsuestiei]: Cum anume spune că L-a dat pe Fiul Său Unul-Născut când e foarte limpede că Dumnezeirea nu poate să pătimească? Dar prin unire cele două [firi] sunt una, și chiar dacă cealaltă fire suferă, întreg acest lucru este raportat la Dumnezeire.”

Fiul lui Dumnezeu să fie supus la asemenea ocări dacă, cum spuneam, păcatului îi atribuim pricina tuturor acestor minunății, ca și cum, dacă n-am fi fost supuși lucrării lui, am fi fost lipsiți de toate acestea și păcatul ne-ar fi dat cele de care, dacă am fi fost drepiți, nu ne-am fi învrednicit niciodată? Dar nu e așa. Slavă Domnului! Să nu cercetăm ca niște copii Economia Domnului și taina Lui atât de greu de înțeles, și să nu rămânem la partea din afară a Scripturilor. Chiar dacă nu oricui îi este îngăduit să împingă această poartă și să înlătore hotarul pus de fire, totuși în tăcerea limbii, care e locul în care sunt ascunse tainele, e îngăduit fiilor tainei să cerceteze cu frică și uimire Economia lui Dumnezeu și bogăția ascunsă în versetele arătate ale Scripturii. Cei care prin har au primit cunoașterea și darul înțelegerilor și au intrat înăuntru tainelor schițate material cu cerneală, aceia cunosc minunata Economie a lui Hristos nu numai în lucrurile arătate și cunoscute. Treimii, închinatăi taine, Care a făcut să se înalțe pentru noi ascunsul Ipostaselor ei ființiale distincte în taina iubirii, care s-a descoperit în trupul nostru spre bucuria tuturor, fie slavă, închinare și mulțumire la început, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

79. Unul și același e motivul existenței lumii și venirii lui Hristos în lume: arătarea mării iubiri a lui Dumnezeu care le-a pus în mișcare spre existență pe amândouă.

80. Oglinda înfocării iubirii lui Dumnezeu pentru creația Sa e venirea lui Hristos în lume; oglinda iubirii lui Hristos sunt feluritele Sale umiliri.

81. Așa cum Dumnezeu a făcut cunoscută înalta iubire din pricina căreia a făcut să vină la existență lumile prin repetarea acestei iubiri pentru noi în Economia lui Hristos, tot așa repetând-o în Hristos a arătat că înțelesul ei limpede îl va da ființelor raționale în lumea viitoare.

82. Beția iubirii înfocate față de Creatorul va lucra în lumea viitoare contemplarea exactă a Pătimirii și umilirii lui Hristos.

83. Așa cum lumea de acum nu e în stare să primească slava măreției viitoare, tot așa și slăbiciunea firii în care suntem

îmbrăcați nu e în stare să primească taina celor viitoare pe care le va lucra Dumnezeu cu creația în lumea cea nouă.

84. Iubiții mei, taina ascunsă în Economia Domnului e mai înaltă decât iertarea păcatelor și a nimicirii morții. Nădejdea ascunsă pentru noi acum e mai uimitoare și mai înaltă, fraților, decât ceea ce putem înțelege acum ca ajutor al creșterii noastre. Prin cele slabe trebuie să înțelegem încă lucrurile care rămân pentru mai târziu, fiindcă nu toți se înalță la cunoașterea desăvârșită a credinței și la viețuirea cea bună a fiilor. Cei mai mulți au încă nevoie să fie povățuiți de lucruri care nasc teamă și aduc vătămare.

85. Fiindcă așa cum atunci când cineva e înălțat prin puterea lucrării Duhului la adevărata contemplare, multe cuvinte și comparații — cum sunt cele pătimase: mânia, furia, judecata și caracterul trupesc al unor afirmații despre Dumnezeu plecând de la Economia creației — sunt neputincioase și slabe față de calitățile pe care le desemnează, tot așa și multe versete ale Scripturii despre motivul venirii lui Hristos sunt neputincioase și insuficiente față de adevăratul motiv al Economiei Sale mântuitoare privitoare la lumi. Dau mărturie de aceasta firile spirituale care nici nu-i cunosc măcar pe păcătoși, care n-au slujit niciodată în cinurile lor, și care au fost înălțate la acea treaptă prin descoperirea lui Hristos.

86. Economia săvârșită față de lumile de sus și tainele care au fost descoperite acestora sunt infinit mai mari decât tainele care ne privesc, deși prilejul celor dintâi a venit de la noi. În firile și sălaşurile lor, ele sunt mult mai înalte și mai subțiri decât noi și mai aproape de Dumnezeu decât noi, ca unele care au fost așezate îndată după El, lumini după Lumina, ca niște slujitori ai Împăratului și oștiri de foc așezate în fața palatului Său, în stare să se supună voilor Lui și să scruteze cu agerime, fără a fi împiedicate de trup, tainele sfințeniei Lui, departe de orice patimă, asemenea lui Dumnezeu pe cât e îngăduit să fie inteligenței unei creaturi, prime slujitoare ale tainelor lui Hristos, mijlocitoare ale sfințirii lăuntrice potrivit Economiei Lui, străjuitoare ale tronului Său de foc cu evlavi-

oase murmurări care le sfințesc, înălțate mai presus de lumea trupească, mantie naturală a slavei și luminii nevăzute, întipărire a Întâii Lumini.

87. Tot ceea ce firea înaltă a îngerilor a primit în ceea ce sunt aceștia, sau într-o cinstire care le-a fost dată dincolo de firea lor de acum, e mai presus decât lucrurile creației noastre. În lumea viitoare Dumnezeu ne va da în deplinătate toate cele ale lor, fără scădere sau lipsă a ceva din cele ce au primit ei, fără a face celei de-a doua creații o parte mai mică decât cea a celui dintâi care sunt creaturile spirituale. Spiritualitatea, nemurirea, lipsa nevoilor și a patimilor, interioritatea tainelor, un loc înalt a sălășluirii ș. a. m. d., toate acestea Dumnezeu le-a dat mai întâi îngerilor, dar la sfârșit ne va face desăvârșiți în toate cele ale lor și pe noi, fără nici cea mai mică nedreptățire a unei părți a creației față de cealaltă. Să nu fie! Căci una și aceeași e iubirea Sa pentru noi și pentru sfinții îngeri, pentru păcătoși și pentru drești, cum dă mărturie faptul că Domnul a fost luat dintre noi. Lipsurile noastre de acum sunt foarte necesare tocmai pentru aceasta, căci pentru ele s-au săvârșit toate economiile lui Dumnezeu, și ele ne sunt de folos și nouă și îngerilor deasupra cărora vom fi așezați. Se cuvenea deci ca voința fiecăruia dintre noi să se arate prin faptele lui; nu pentru Dumnezeu, ci pentru noi. Așa cum mulțimea milelor Lui pe care le va arăta vor fi mai dulci față de inegalitatea noastră, cum spune Scriptura: „Căruia i se iartă puțin, iubește puțin” [Lc 7, 47]. Dar înfocată e iubirea celui căruia i s-a iertat mult. Căci dacă omul n-ar fi fost mai întâi predat osândeii pentru mărimea datoriei lui, ar fi putut crede că ceea ce primește la sfârșit i s-ar datora. Și într-adevăr la Judecată nu se va găsi nici un drept care să nu fie sub osândă.

88. De aceea, chiar și bolile de acum ale creației, ca și faptul că Dumnezeu ne-a făcut pentru o vreme mai prejos decât îngerii, așezarea și educarea noastră în această lume într-o primă etapă și înclinarea spre rău așezată în noi, toate acestea, și cele înfricoșătoare și slăvite, le-a făcut un prilej al Economiei Sale pentru noi; de la început și până acum toate sunt menite să descopere marea Sa milă și marea Lui putere. Cei

care au minte știu aceasta, nu însă cei mulți care-L întrebă pe Creatorul: „De ce nu ne-ai făcut de la început ca pe ei [înger] și de ce nu ne-ai așezat [direct] în slava viitoare?” Aceștia nu știu ce spun, nici rosturile mărețe pentru care au fost așezate în noi slăbiciunile: pentru că desfătarea Împărăției cerurilor trebuia să fie făcută mai tare plecând de la cele de aici⁶².

89. Căci de unde ni s-ar fi putut face cunoscută îndelunga răbdare a lui Dumnezeu dacă n-ar fi fost neputința și slăbiciunile firii? Și cum s-ar fi putut face cunoscută marea putere a Creatorului, dacă n-ar fi fost aceste schimbări în fire și nu s-ar fi pus în mișcare în stihii o mare putere spre pedepsirea celor neascultători? Cum s-ar fi putut stabili motivul venirii Domnului și al multelor lucruri arătate de El în Economia Lui spre evidențierea măreției Sale și descoperirea iubirii Lui? Cum ne-am fi putut desfăta de iubirea Împărăției cerurilor, întrucât Cel care a dat-o e nevăzut, dacă n-ar fi luat din noi un chip văzut în care să-L putem vedea limpede? Fără slăbiciunile acestei lumi toate cele viitoare n-ar fi decât închipuiri. Nici măcar firile nevăzute n-ar fi știut că la un semn al Creatorului făptura lor va fi odată așezată în slavă, dacă slăbiciunea înclinației spre rău care a pricinuit nepăsarea lor nu le-a făcut pe unele din ele să iasă în afara Proniei care stăpânește toate și nu s-ar fi asemănat unor pietre prețioase care au alunecat în adânc. Dumnezeu Cel înțelept în toate și stăpân peste toate a rânduit frumos această lume de acum cu slăbiciunile ei și bine a hotărât s-o facă așa cum este acum, nu ca și cum ar fi urmărit altceva: nepăcătoșenia, lipsa înclinațiilor rele sau neprimirea celor contrare și a neputințelor, căci în afara voii Lui nimic nu se putea schimba în altceva, chiar dacă El ar fi dorit ca lucrurile să fie altfel. Deși Scriptura introduce și sugerează alte motive: uneori satana [*Sol* 2, 24], uneori neascultarea noastră față de întâia poruncă [*Rm* 5, 12], iar alteori alte pricini, adevăratul motiv rămâne ascuns și cu totul altul pentru El. Astfel stă scris: „Dacă Adam n-ar fi păcătuț, moartea

⁶² Notă marginală: „Dacă unul zice: Dar care va fi folosul pentru prunci și ceilalți care nu sunt conștienți? Suntem convinși că și ei vor fi făcuți desăvârșiți împreună cu toată lumea.”

n-ar fi intrat în fire”, când este evident și dă mărturie de aceasta și alcătuirea lui că omul a fost creat pentru aceasta [pentru a muri] chiar înainte de a fi păcătuit. Sau s-a spus: „Domnul S-a căit că l-a făcut pe Adam pe fața pământului și i-a părut rău în inima Sa” [Fc 6, 6], ca și cum ar fi fost surprins de păcatul lui Adam și nu l-ar fi văzut chiar înainte de a-l fi creat și n-ar sta scris: „Căci înainte de a fi fost create toate erau cunoscute Lui” [cf. Sir 23, 20]. Sau s-a spus: „Strigătul Sodomei a urcat până la Mine. Mă voi pogori să văd dacă e așa” [Fc 18, 20–21], ca și cum ar fi avut nevoie să afle acest lucru. Și sunt multe alte lucruri în care Economia lui Dumnezeu urmărește lucruri diferite de motivele invocate de Scriptură pentru ele spre folosul celor care sunt învățați și a căror neputință are nevoie încă de povățuire. Dumnezeu însă a îngăduit să înțeleagă scopul [ultim] al Scripturilor, ca și ordinea și motivele Economiei Lui față de primii oameni, unei alte generații alcătuite din inițiați în taina adevărului, unei generații mai desăvârșite decât cea de la început, cum au fost fericitul Pavel și celorlalți ucenici de după el, care prin Duhul au primit înțelegeri și lămuriri cu privire la ele. Așa deci înțelege și tu taina viețuirii acestei lumi, fiindcă în ea se ascunde un înțeles pe care Dumnezeu îl descoperă în parte și treptat unora, potrivit momentului și potrivit creșterii lumii și a lor, în timp ce tuturor celorlalți el le rămâne ascuns.

90. Frații mei, dacă meditănd la aceste lucruri sau la altele asemănătoare, dar urmărind un scop diferit se întâmplă ca în alte capitole să spunem altceva, să nu vi se pară că acum desființăm cele ce spuneam înainte. Aflați că atunci umblam pe calea arătată [exterioară] a Scripturilor și vorbeam potrivit cu măsura și locul lor, fără ca prin cuvântul nostru să fi intrat în ascunzimea Scripturilor. Aflați că și unele și altele sunt deopotrivă de adevărate: în primele era vorba de cunoașterea comună a căii arătate [exterioare] pe care ne-o dau Scripturile, în celelalte e vorba de cunoașterea tainică. Până ce aceasta din urmă nu e pe măsura omului, auzul nu-i poate primi cuvântul. Când însă Dumnezeu vrea să o dea, ea însăși vine în ajutorul omului și când i-a sosit vremea, odată cu darul ei,

acesta primește și auzul său. Acest cuvânt îl introduce într-o altă cunoaștere, mult mai mare decât aceasta, și atunci i se descoperă lucruri diferite, care nu pot fi încredințate hârtiei, iar odată cu ele primește și mărturia inimii.

91. O convingere parțială a gândirii e ajutorul pe care-l găsește omul la rugăciune în orice cere cu sârguință și pe care-l va găsi în experiență plecând de la cererile rugăciunii sale. De aici dobândește o mare încredere în rugăciune, e întărit în credința sa și câștigă în sufletul său o mare convingere înțemeiată pe nădejdea în Dumnezeu⁶³.

92. Iată primul dar făcut singuraticului care viețuiește într-o liniștire mare și trează: când se împlinește cea de-a doua etapă, care e măsura de mijloc a lucrării singurătății, iar singuraticul a pus piciorul pe pragul celei de-a treia etape, care e viețuirea duhovnicească, și-l adumbrește harul Duhului, mai întâi i se dă strângerea [concentrarea] gândirii, iar de aici intră la darurile cele mari descrise de Părinți.

93. Dacă această strângere a gândirii s-ar întâmpla în cea de-a doua etapă, cea a osteneții treptei sufletești, ajutorul care vine de la Dumnezeu ar fi puțin, și nu va fi dat decât în vremea slujbei și rugăciunii în măsura în care singuraticul păzește liniștirea și despărțirea de oameni. Acest ajutor e însoțit de o anume curăție, care nu e însă desăvârșită, cum dă mărturie fericitul Ioan din Apameea: „Strângerea gândirii va ține puțin, pentru că ea nu e cu desăvârșire curată de orice împrăștiere”⁶⁴. Când atinge pragul în care se împlinește viețuirea sufletească, atunci primește o sporire treptată și darul crește și se

⁶³ „Lămurire: Din mila Sa pentru noi, bunătatea lui Dumnezeu rânduiește o mișcare a voinței Lui veșnice gata să iasă din El potrivit rugăciunilor omului. Făcând aceasta El nu desființează nebunește pentru un sfânt o hotărâre și un gând ființial al Său, ci stârnește în acest om mișcări de rugăciune pentru lucruri pe care El are să le îplinească. Un asemenea om dobândește de aici familiaritate cu Dumnezeu din pricina nădejzii pe care o are în mintea Lui și pentru că se îngrijește de deasa rugăciune care e în gândirea neconținută la Dumnezeu.”

⁶⁴ IOAN DIN APAMEEA, *Dialog despre suflet și patimi*; trad. fr. Hausherr, 1939, p. 28.

întărește, fiindcă începe să vadă de departe limanul. Când, mai apoi, se va apropia de locul viețuirii următoare [cea duhovnicească], atunci acea Putere îl va adumbri cu totul [cf. *Lc* 1, 35], și de acum ajutorul ei i se va da nu numai la slujbă și rugăciune, ci și în alte momente. Neconținut va fi ca beat de Dumnezeu, iar gândirea i se va strânge de la sine în taina negrăită. Dacă se întâmplă să mediteze sau să citească Scriptura, atunci va înlemni pe neașteptate și va sta nemișcat multă vreme. Acesta e lucrul celor mari. Căci o astfel de oprire se face după măsura fiecăruia: unii se opresc zi și noapte, sau chiar mai mult, alții mai puțin⁶⁵.

94. Nimeni să nu se mire dacă nu găsește repede această strângere [reculegere] a gândirii, nici măcar pe cea parțială la slujbă și rugăciune, fiindcă ea nu ține numai de ostenele trupului, nu e proprie celor de mijloc și nu se găsește ușor, nici repede. Nu e dată decât într-o mare liniștire prin osteneala inimii celor care au lăsat cu totul lumea și au părăsit cu desăvârșire vederea și auzirea oamenilor. Cine-și deprinde sufletul său astfel și disprețuiește trupul și lumea din iubire de Dumnezeu, acela se învrednicește mai întâi de o reculegere parțială gustând puțin din ea; aceasta crește apoi ca o sămânță și ajunge prin harul lui Hristos la darul care n-are asemănare. Acest dar, iubiților, ne cheamă să tăiem și să lepădăm de la noi lumea și să ne grăbim să alergăm după Hristos.

95. Dacă întreabă cineva: „Unde e gândirea în acele momente de înaltă reculegere?”, iată ce spune Scriptura: „Liniștea a căzut peste Avraam” [*Fc* 15, 12] sau, despre Adam: „Și a adus Domnul Dumnezeu liniște peste Adam” [*Fc* 2, 21]. În loc de „liniște”, limba greacă spune „uimire” [*ekstasis*]. Explicând taina uimirii, fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] scrie: „Numește uimire ceea ce e în afara ordinii obișnuite și în afara

⁶⁵ „Lămurire: Osteneala treptei sufletești e viața în pocăință; ea e măsura de mijloc în viața singurătății, adică e treapta celor ce se pocăiesc. Cunoașterea treptei sufletești e o înțelegere deja adâncă, dar nu primește încă lucruri duhovnicești pentru că acestea întrec cunoașterea sa.”

simțirii omenești”⁶⁶. Părinții singuratici o numesc strângere [reculegere] a minții și arvună a desfătărilor lumii viitoare.

96. Până ce prin ajutorul Domnului nu vei fi simțit măcar puțin mișcările smereniei, nu vei simți nici gustul, nici ajutorul care vin din ostenele tale, gândirea ta nu se va strânge din împrăștieri, și nu vei putea face față cu tărie și răbdare, fără tulburare și agitație, întâmplărilor care vin pe neașteptate asupra ta. Când prin mila lui Dumnezeu pentru tine vor începe să se miște în tine cu tărie gânduri smerite, mai întâi te va lăsa lăncezeala [akedia] și ți se va da mulțumirea neîncetată, ca fie că ți-e foame, fie că ești sătul, fie că ți-e sete, fie că ești lipsit, fie că suferi sau ești supărat de cineva, să nu încetezi să dai slavă și limba ta să nu se oprească o clipă din mulțumire. Atunci te vei simți mereu ca datornic față de toți oamenii, tot timpul și pentru toate, și ți se va părea că nimeni nu ți-a făcut vreodată vreun rău, ci pentru orice împotrivire sau rău care vin peste tine vei găsi că pricina e în tine însuși.

97. Ascultă adevărul acestui cuvânt: până ce nu vei găsi smerenia, vei fi ispitit mai mult decât orice de lăncezeală [akedie]. Aceasta va naște în tine gânduri neîncetate, și ți se va părea că toate lumea îți poartă pică, în vreme ce, dacă privești bine la ce se întâmplă, tu nu ești bun. Din această pricină ți se va părea că totul se întâmplă pe dos.

98. Omul va vedea cele bune din sufletul său atunci când va fi ajuns la alcătuirea dinăuntrul său.

99. Iisuse, Lauda noastră, toate gurile Te slăvesc; Ție îți sunt aduși jertfă întâi-născuții ascunși ai gândurilor noastre; pe Tine Te slăvesc frumos carnea și oasele casei lui Adam; Ție îți înălțăm laudă în înfocarea iubirii și plini de bucurie, pentru că de la Tine am aflat voia ascunsă în Tatăl Tău din veac. De la Tine primim cele bune atunci când așteptăm cele rele. În Tine s-a pogorât pentru noi cunoașterea, pe când umblam în ținutul fiarelor sălbatice. Tu ai fost luat ca pârgă din

⁶⁶ Interpretare curentă în tradiția exegetică siro-orientală; cf. BETTILOLO, p. 197 (n. 17).

tot neamul nostru și Tu Te-ai apropiat de Dumnezeu ca să aduci cererile noastre Celui ce n-are nevoie de ele, căci prin Tine urcă spre Ea rugăciunile noastre și Tu amesteci în rugăciunile noastre rugăciunile Tale pentru noi. Tu ești dreptatea tuturor, fiindcă din iubire ai fost luat dintre toți și pentru toți și ai putut împăca pe Dumnezeu pentru păcatele tuturor. N-ai fost adus de noi lui Dumnezeu ca pârga luată din turmă, căci firea noastră n-avea pe atunci nici măcar acest discernământ. Ci Dulcele [Dumnezeu] S-a împăcat de la Sine Însuși și a fost voia Lui să Te ia dintre noi pe când nu eram încă împăcați cu Tine și un asemenea lucru nici nu ne trecuse prin minte, pentru ca dreptul să nu se laude spunând că acestea s-au întâmplat din pricina lui. „Căci nu era nici un drept, nici măcar unul”, cum spune Apostolul întărind cuvântul Prorocului [Rm 3, 10; Ps 13, 3]. Răutatea noastră n-a fost prea grea pentru Tine, căci n-ai cunoscut-o doar recent, fiindcă înainte de alcătuirea firii noastre știai patimile ei. Atunci când păcatul și-a pus pecetea peste toată firea noastră, atunci Cel ce este Binele prin fire S-a împăcat cu noi⁶⁷.

100. Cine Te va slăvi după vrednicie, Dumnezeule, Părinte a toate, Dătătorule al celor bune fără ca ele să-Ți fie cerute? Să nu piară, Doamne, din inima noastră nădejdea Ta, pentru ca aducerea-aminte de Tine să fie întipărită neconținut în gândirea noastră. Cel pe Care L-ai înălțat la Tine dintre toți spre nădejdea lumii întregi, să-Ți aducă în numele nostru plinătatea acestei mulțumiri. Nimeni din cei îmbrăcați pe pământ în trupul și sângele Lui să nu rămână în urmă și departe de El, ci pe toți atrage-i spre partea [umanitatea lui Hristos] care este în cer, și toată lumea să Te slăvească aici văzându-L pe Cel care a fost Întâiul în acea noua slavă de nerostit pentru orice limbă trupească. Amin.

Sfârșitul celor patru sute de capitole despre cunoaștere.

⁶⁷ Notă marginală: „Rugăciune de mulțumire pentru binele pe care neamul nostru l-a primit prin Domnul nostru Hristos, și implorare pentru tot neamul nostru.”

Cuvântul 4

Al aceluiași Mar Isaac.

Alte lucruri [scrieri] alcătuite de el după Capitolele despre cunoaștere ca indicații care să pună în lumină cinstita lucrare săvârșită în liniștire [isihie].

1. Încheiem aici prin harul lui Dumnezeu, Mântuitorul vieții noastre Capitolele despre cunoaștere în care e o mare putere, căci e limpede că harul e cel care a dus la alcătuirea lor, întrucât conștiința îmi dă mărturie că puterea lor lucrătoare nu vine din puterile mele, eu care sunt un om atât de deficitar în viețuirea monahală și lipsit astfel de cunoașterea care să mă ridice la înălțimea tainelor pe care le cuprind acestea. Ajungând deci aici, după aceste Capitole care au fost scrise cu ajutorul Domnului, vrem acum să înfățișăm formele de con-vorbire ale rugăciunii ascunse grupându-le după diferitele litere ale alfabetului⁶⁸.

2. Să știi și aceasta, fratele meu, că o gândire care a primit lumina nu mai are nevoie de rugăciuni variate: o singură ușă îi este de ajuns pentru ca rugăciunea să o ia sub aripile ei, înăuntrul ei și să o amestece cu Dumnezeu.

3. Rugăciunile variate sunt însă de mare ajutor unei gândiri hărțuite de împrăștieri: prin puterea care iese din ele, gândirea simte străpungere și astfel dobândește o rugăciune dulce, îngenuncheri prelungite, mijlocire pentru creație și cereri îndelungate puse în mișcare dinăuntru. La fiecare cuvânt pe care-l întâlnește în aceste rugăciuni, ea este ca cineva trezit din somn; întâlnește în ele tot timpul înțeleșuri uimitoare, dându-și seama

⁶⁸ Aluzie la rugăciunile din *Cuvântul 5* de mai jos, rugăciuni care încep fiecare cu una din literele alfabetului siriac.

că aceste cuvinte sunt un dar al harului și au în ele o putere ascunsă. Îndeletnicirea cu ele și citirea lor este pentru ea un ajutor neîncetat.

4. În clipele de har când te desfeți de această rugăciune dulce și de îngenuncheri prelungite, nu mai e nevoie să stai [în picioare] și la ceasurile canonice, nici să te mâhnești pentru numărul rugăciunilor care rămân [să fie rostite], fiindcă această rugăciune cuprinde în ea toate rugăciunile rostite în număr fix și face ca rugăciunile canonice să fie mai prejos decât treapta pe care te afli atunci. Din faptul că cea mai mare parte a zilelor zaci prăvălit cu fața la pământ înaintea crucii, o stare care cuprinde toate rugăciunile parțiale și chiar și slujba liturgică însăși, nu este oare evident că o astfel de rugăciune face ca rugăciunile canonice să fie mai prejos decât treapta pe care te afli atunci?

5. „Când e vremea unui lucru de seamă, nu te întoarce spre un lucru neînsemnat”, spunea în chip acoperit fericitul Marcu [Ascetul]⁶⁹, fiindcă știa că nu toată lumea atinge rugăciunea curată. Dar cei care o ating învață din dulceața ei că nu este lucru mai mare decât ea. Când ești lipsit de ea, atunci e bine să nu neglijezi slujba canonică. Dacă ai primit-o în parte, atunci în cealaltă parte ține slujba canonică până la ultima suflare; căci râvna ta pentru slujbă te va face să fii luminat din nou și să ajungi la rugăciunea continuă.

6. Orice fiu lucrează la început ca slugă la tatăl său înainte de a i se da stăpânire peste averea lui, cum spune fericitul Pavel: „Câtă vreme moștenitorul e copil, nu se deosebește cu nimic de slugi, deși este stăpân peste toate, ci este sub epitropi și economi până la vremea rânduită de tatăl său” [Ga 1, 1–2]. Legea lui Dumnezeu și frumoasele reguli ale sfintei tale viețuiri [monahale] să fie pentru tine epitropi și economi potriviți cu starea ta de copil, care să te aducă la „starea de om desăvârșit în Hristos” [Ef 4, 13].

7. Căci care altul e folosul legilor și regulilor decât luminarea care se naște din ele în suflet? Cu ajutorul lor, al rugăciunii fixe a ceasurilor și a slujbei, fiecare se poate înălța de fie-

⁶⁹ MARCU MONAHUL, *Despre legea duhovnicească* 200.

care dată când se rătăcește în întuneric. Așa cum cel care și-a pierdut calea se întoarce la începutul drumului și plecând de acolo își reia călătoria și ajunge unde vrea să meargă, tot așa regulile și legile pun iarăși pe calea cea dreaptă pe cel ce s-a rătăcit în întuneric. Vom arăta la locul potrivit⁷⁰ deosebirea dintre regula fiilor pe care-i crește în libertate și le dă lumină, și regula slugilor care educă așa cum sunt educați copiii, și nu îngăduie progrese.

8. Trebuie să mai știm și aceasta: cât timp are cineva ceasurile zilei împărțite o parte pentru slujbă, o parte pentru citit, o parte pentru rugăciune și o parte pentru alte lucruri, atunci când vine ceasul e dator să-și plătească datoriile la momentul rânduit, pe care nu-l poate încălca fără a lăsa în urmă o datorie față de el, fiecare regulă canonică fiind absolut obligatoriu să fie păzită la locul și la vremea ei.

9. Dar când cineva se alipește neîncetat de Dumnezeu printr-o rugăciune ce se revarsă neîncetat, prăvălit neconținut la pământ, implorându-L și zăcând înaintea crucii, sufletul fiindu-i înghițit de dorința Lui, acesta nu mai e supus vreunei legi sau vreunei reguli canonice, și nici unui timp sau ceasuri fixate dinainte nu mai au autoritate asupra lui; ci, începând de atunci, e dincolo de ele fiind cu Dumnezeu fără nici o limită.

10. Dar să lăsăm acum acestea și să încheiem. Să ne apropiem spre desfătare de convorbirea cu Dumnezeu, meditând la rugăciunile pe care le-am așternut mai jos, căci prin ele vom primi darul sfințeniei și o Putere cerească ne va descoperi în suflet taine.

⁷⁰ Aluzie la *Cuvântul* 16 de mai jos.

Cuvântul 5

Convorbiri ale rugăciunii ascunse potrivit lui Mar Isaac, pe care acesta le-a așezat, rânduit și întocmit cu cuvinte simțite și convingătoare, făcând din membre risipite un întreg armonios ca să fie de folos pentru meditarea rugăciunii ascunse. Monahul se poate îndeletnici cu ele stând în picioare sau șezând, lucrând sau umblând în chilia lui, mergând la culcare până ce-l va fura somnul, stând înăuntru sau pe drum, îndeletnicindu-se astfel în taină cu ele în inima lui; de asemenea, când îngenunchează îndelung la pământ sau stă în picioare, chiar și dacă nu înaintea crucii, amestecând smerenia trupului cu mișcările rugăciunii; căci prin ele va găsi ajutor, ca și din cele pe care și le-a fixat drept regulă și care trebuie rostite dintr-un loc anume, prin ajutorul însemnat pe care-l dau pe loc potrivit stării schimbătoare a gândirii în pacea sau chinul care vin asupra lui; folosindu-se de aceste rugăciuni alcătuite în chip potrivit anume ca să-și afle în ele mângâierea, sufletul se va sfinți și se va umple de harul Duhului.

1. Plecându-mă până la pământ, îți aduc cu toate oasele mele [Ps 34, 10] și din toată inima mea închinarea care Ție se cuvine, slăvite Dumnezeule Care locuiești într-o tăcere neagrăită. Tu ai zidit pe pământ spre înnoirea mea [umanitatea lui Hristos] un cort al iubirii, un loc de odihnă al bunăvoinții Tale, un templu de carne plăsmuit cu cel mai sfânt untdelemn al sfințirii [Ps 88, 21], pe care l-ai umplut apoi cu sfințenia Ta, ca prin el să-Ți fie adusă închinarea. În el ai arătat închinarea Persoanelor veșnice ale Treimii Tale și ai descoperit lumilor pe care le-ai creat prin harul Tău taina care nu poate fi rostită, puterea care nu poate fi simțită de nici una din fapăturile a căror existență are un început. Lovite de uimire, firile îngerești stau în tăcere în fața norului întunecos [Is 20, 21] al acestei taine veșnice și a revărsării de slavă din inima acestei uimiri,

căci în acest loc al tăcerii ea primește închinare de la toate inteligențele care s-au sfințit și s-au făcut vrednice de Tine.

2. Mă închin, Doamne, așternutului picioarelor Tale [*Ps* 90, 5; 132, 7] și dreptei Tale sfinte care m-a plămădit și m-a făcut om în stare să Te simt. Dar am păcătuit și am făcut rău atât în mine însumi, cât și înaintea Ta, căci am lăsat sfânta îndeletnicire a legăturii cu Tine și mi-am închinat zilele îndeletnicirii cu poftele. Te rog, Doamne, nu pune înaintea Ta păcatele tinereților mele [*Ps* 24, 7], neștiința bătrâneții mele și slăbiciunea firii mele, care s-au întărit asupra mea și m-au cufundat în gânduri la lucruri care mă înspăimântă. Întoarce inima mea spre Tine, departe de împrăștierea involburate ale poftelor, și fă să locuiască în mine lumina ascunsă. Bunătățile Tale față de mine premerg mereu orice voință a mea de a face binele și orice grabnică pornire a inimii mele spre o viață dreaptă. Nu ți-ai oprit niciodată purtarea de grijă ca să pui la încercare libertatea mea, ci asemenea grijii unui părinte față de fiul său mai tânăr, așa a alergat purtarea Ta de grijă după mine și harul Tău părintesc a cercetat slăbiciunea mea și n-ai vrut să-mi pui la încercare voința; căci știai dintotdeauna că mai puțin chiar decât un copil nu știu încotro s-o apuc [*1 In* 2, 11].

3. Te rog fierbinte, Dumnezeuule, trimite-mi ajutor din cerul cel mai înalt și depărtează de la inima mea orice lucru rău și orice poftă trupească. Nu mă lepăda, Doamne, de la ocrotirea Ta, ca nu cumva vrăjmașul să mă găsească și să mă calce în picioare cum vrea și să mă facă să pier cu totul. Căci Tu dai căință și inimă mâhnită păcătosului care se căiește, și Tu ești Cel care prin mângâierea plânsului și darul lacrimilor ușurezi inima lui de povara păcatului care apasă asupra ei.

4. La ușa milostivirii Tale bat, Doamne; trimite-mi ajutorul Tău pornirilor mele împrăștiate, otrăvite de mulțimea patimilor și puterea întunericii. Stârnește în mine străpungere și căință la vederea rănilor din mine, măcar că ele nu vor fi pe măsura păcatelor mele, căci dacă le-aș cunoaște în toată întinderea lor, sufletul meu ar fi mistuit de amară durere pentru ele. Vino în ajutorul slabelor mele mișcări spre adevărata căință.

Fie ca prin zdrobirea ei, care e un dar al Tău, să găsesc ușurare de năprasna păcatelor, căci fără puterea harului Tău nu sunt în stare să intru în mine însumi ca să-mi cunosc întinăciunile mele și văzându-le să opresc multele mele împrăștieri.

5. Nume al lui Iisus, cheia tuturor darurilor, deschide-mi marea ușă [1 Co 16, 9] a vistieriei Tale ca să intru în ea și să Te laud cu o laudă din inimă pentru îndurărilor pe care le-ai făcut cu mine în zilele din urmă; căci ai venit și m-ai înnoit cu cunoașterea lumii celei noi.

6. Laud, Doamne, Firea Ta sfântă, pentru că ai făcut din firea mea locașul sfânt al ascunzimei Tale și cortul tainelor Tale, locul sălășluirii Tale și templul Dumnezeirii Tale, pentru [Hristos] Cel ce ține sceptrul împărăției Tale și conduce toate cele pe care le-ai adus la existență, [pentru că din firea mea ai făcut] slăvitul cort al veșniciei Tale, înnoirea învăpăiatelor cete care slujesc Ție, ușa [In 10, 9] sălașului unde poți fi văzut, piscul puterii și înțelepciunii Tale uriașe: Iisus Hristos, Unul-Născut din sânul Tău [In 1, 18], rămășiță [Is 1, 9; Rm 9, 21] adunată din creația Ta atât văzută, cât și gândită cu mintea.

7. O, Taină mai presus de cuvânt și de tăcere, Care, unindu-Te de bunăvoie cu trupul, Te-ai făcut om pentru înnoirea noastră, descoperă-mi calea prin care să mă înalț până la tainele Tale pe calea senină a liniștirii, la adăpost de amăgirile acestei lumi. Adună gândirea mea înăuntrul meu în tăcerea rugăciunii, ca gândurile mele împrăștiate să se liniștească în mine prin luminoasa convorbire a rugăciunii și printr-o minunare plină de taine.

8. Mă închin, Doamne, tronului măreției Tale eu, care sunt pulbere și cenușă [Fc 18, 27] și drojdia omenirii; Ție Căruia zeci de mii de mii de îngeri și oștirile nenumărate ale serafimilor Îți aduc cu laudele lor de foc și sfințele lor mișcări o închinare spirituală ascunsă în ascunzimea firii lor; Ție, Fire Sfântă ascunsă de simțirea și cunoașterea tuturor fapturilor create. Căci ești aproape de toți cu ajutorul Tău ori de câte ori e nevoie și ușa Ta e deschisă cu timp și fără timp [2 Tim 4, 2] cererilor tuturor. Nu Te scârbești de păcătoși și măreția Ta nu se îngreșează de sufletele întinate cu tot felul de păcate, ci

pe toate le scoți din rele nesfârșite. Așa și pe mine, Doamne, deși sunt cu totul întinat, m-ai învrednicit să cad cu fața la pământ înaintea Ta și să îndrăznesc să iau în gura mea Sfântul Tău Nume, măcar că sunt un vas plin de necurăție și nevrednic să mă număr printre copiii lui Adam. Dă-mi, Doamne, să mă sfințesc prin laudele Tale și să mă curățesc prin aducerea-aminte de Tine. Înnoiește-mi viața prin schimbarea gândirii și prin gânduri folositoare pe care harul Tău le stârnește în mine. Călăuzește-mi gândirea când meditează la Tine și fă-mă să uit purtarea șchioapă prin înnoirea gândirii pe care o stârnești în mine. Pune în mișcare în mine cereri de folos potrivit dorința mea cu dorința Ta, „căci tu dai rugăciune celor ce se roagă” [1 Rg 2, 9]. Întipărește în mine o singură dorință, care să privească neîncetat spre Tine, și o gândire care să nu slăbească nicidecum în nădejdea ei în Tine din pricina morților neîncetate suferite pentru Tine. Dă-mi, Doamne, să mă rog înaintea Ta nu cu cuvinte nesimțitoare rostite din vârful buzelor, ci să stau prăvălit la pământ în smerenia ascunsă a inimii și căința gândirii.

9. Dumnezeuule, Care în îndelungă-răbdarea Ta față de păcatele mele îmi dai viață în această lume, nu mă lipsi de viața lumii viitoare pe care o așteaptă cu nădejde cei care aici se roagă Ție în chinuri.

10. Hristoase, iubirea Ta i-a despărțit de familii, de rudeni și de viața tihnită a oamenilor pe sfinții în care tăria patimilor firii s-a domolit în fața dulceții iubirii de Tine; dă-mi, Doamne, ca această iubire să mă facă să-mi urăsc viața mea și să mor față de tot ce e plăcut în lumea aceasta, ca prin puterea Ta să înceteze furtunile dezlănțuite în răunchii mei. Iubirea Ta m-a despărțit de lume și de legăturile cu ea. Zugrăvește în gândirea mea o singură icoană nevăzută prin care să fie biruite toate stârnirile desfătării venite din aducerile-aminte și icoanele aces-tei lumi vremelnice.

11. Îmi plec genunchii, Dumnezeuule, înaintea măreției Tale și mă plec până la pământ înaintea Ta; căci fără să fi cerut de la Tine să fiu, m-ai adus la existență. Înainte de a mă fi plămădit în sânul maicii mele, ai cunoscut viața mea învolburată

și pornită spre alunecare, dar asta nu Te-a oprit să mă creezi și să-mi dai toate cele prin care ai cinstit firea noastră, deși știai dinainte răul pe care-l voi face. Știi bine cererile mele înainte de a le ști eu însumi, precum și rugăciunile mele înainte de a fi rostite înaintea Ta. Dă-mi, în acest ceas, Dumnezeu, toate cele de care știi foarte bine că firea mea ticăloasă duce lipsă în primejdiile de acum. Căci știi bine întristarea sufletului meu și că tămăduirea lui stă în mâinile Tale.

12. O, Putere prin care Părinții de odinioară au biruit puternicele și înfricoșătoarele atacuri ale potrivnicului [celui răzvrătit]. Deși într-o fire omenească supusă multor nevoi erau ca și cum ar fi lipsiți de nevoi, arătând pe pământ o asemănare a bunurilor viitoare, în timp ce Tu făceai din morminte, din peșteri și din crăpăturile pământului cortul descoperirilor slavei Tale pe care le-ai făcut lor. Revarsă în inima mea înflăcărarea gândurilor lor, ca prin ea să mă îmbărbătez și să calc în picioare cu vitejie pofta firii și frica de cele potrivnice ei. Seamănă în mine cunoașterea smereniei și un avânt nestăvilit în alergare spre Tine. Scăpare a celor slabi, Cărare dreaptă pentru toți cei ținuți în rătăcirii, Liman pentru toți cei prinși în furtuni, doboară trufia potrivnicului asupra mea, surpă puterea vicleniilor lui împotriva mea, smerește mândria lui înaltă, fă line căile Tale ascunse înaintea gândurilor mele, și fii pentru mine mângâiere în vremea necazului meu și călăuză în locurile cu primejdii.

13. Soare al dreptății [*Mal* 4, 2], în care dreptii s-au putut vedea pe ei înșiși și s-au făcut oglindă pentru generația lor, deschide în mine poarta cunoașterii Tale și dă-mi o inteligență în stare să Te vadă și să plutească pe deasupra stâncilor rătăcirii, până ce voi ajunge la sălașul senin, unde au ajuns Părinții din vechime care Ți-au plăcut cu viețuirea lor plină de discernământ.

14. Sfințește-mă prin tainele Tale, luminează-mi gândirea prin cunoașterea Ta, fă să răsară nădejdea Ta în inima mea, și învrednicește-mă să-Ți cer aceasta în rugăciunea dinăuntru meu, Dumnezeu și Tată al meu, Stăpânul vieții mele. Aprinde facla Ta înăuntru meu, revarsă în mine ce-i al Tău, ca să

uit ce-i al meu. Pune în mine constrângerea minunării de Tine, ca să fie mai tare decât constrângerea firii. Stârnește în mine vederea tainelor Tale ca să pot simți ce a fost sădit în mine la Sfântul Botez. Ai așezat în mine o Călăuză; fă ca Ea să mă facă să văd slava Ta în toată vremea. M-ai făcut lumină și sare a lumii [Mt 5, 13–14]; fie să nu mă fac piatră de poticneală pentru tovarășii mei. Am ieșit din lume; să nu-mi întorc nicicând privirea spre ea și spre cele de care m-am lepădat când m-am fâgăduit Ție. Pune un dulce frâu pe inima mea, ca simțurile mele să nu mai privească în afara căilor Legii Tale. Îmbracă pornirile mele pe corabia pocăinței, ca să pot sălta în ea trecând marea acestei lumi până ce voi ajunge la limanul nădejzii Tale. Prin aducerea-aminte de Tine gândirea mea să se întărească în ispitirile mele. Prin strălucirea cunoașterii Tale luminează calea întunecată dinaintea mea.

15. Dumnezeuule, fă-mă vrednic de înțelegerea tainei iubirii Tale zugrăvită în economia Ta față de lumea văzută, în lucrurile creației Tale și în omorârea Iubitului Tău [Fiu].

16. Creatorule al nostru, al tuturor, Care știi bine boala și neputința firii mele, depărtează de la mine puterea potrivnicului, abate năvala păcatului din măduarele mele, stinge aprinderea lui din inima mea, tinde sufletului meu abătut mâna Ta tămăduitoare, leagă simțurile mele lăuntrice cu legătura Crucii Tale, sporește în mine belșugul iubirii Tale care vine din înțelegerea Celui Răstignit, strânge gândirea mea înăuntru cu tainele ascunse pe care le poartă Crucea, întărește în mine aducerea-aminte de smerenia Iubitului Tău [Fiu], și fă să crească în mine minunarea în fața economiei Tale pentru mine.

17. Dumnezeuule, Care încă înainte de a Te fi împăcat cu lumea l-ai dat ei pe Unul-Născut al Tău și Care după această împăcare ai dat Acestuia moștenire tronul Dumnezeirii Tale, nu mă lăsa să mă duc în mormânt fără nădejde și să șed în întuneric cu lanțurile păcatelor mele ca un mort în veac [Ps 142, 3].

18. Îți mulțumim, Dumnezeuule, pentru darul pe care l-ai făcut lumii și a cărui bogăție n-o poate zugrăvi nici o creatură. Nu mă lipsi de partea mulțumirii pe care Ți-o datorez pentru

că și eu sunt o parte a lumii. De aceea voi slăvi și voi lăuda Numele Tău. Tu ai dat lumii toate comorile Tale. Dacă pe Unul-Născutul Tău, Care e în sânul Tău [*In* 1, 18] și pe tronul slavei Tale, L-ai dat spre folosul tuturor, ce lucru mai ai pe care să nu-l fi dat creației Tale [*cf. Rm* 8, 32]? Lumea s-a amestecat cu Dumnezeu: creație și Creator au ajuns una. Slavă Ție pentru planul Tău de nespus, căci mare într-adevăr e această taină. Slavă Ție pentru tainele care ne sunt încă ascunse. Învrednicește-mă, Doamne, să gust această taină mare care e ascunsă și tăinuită, și pe care lumea nu s-a învrednicit până acum s-o cunoască, dar din care Tu ai arătat poate ceva sfinților Tăi, care viețuiesc în trup mai presus de lume și sunt mereu mai presus de mișcările trupului.

19. Revărsarea tainelor lui Hristos inundă gândirea mea ca valurile mării, și aș vrea să tac și să nu vorbesc, dar ele ard [în inima mea] ca un foc aprins în oasele mele. Conștiința mă rușinează și-mi arată păcatele. Taina Ta mă uluiește, dar mă silește să o privesc și-mi face semn în tăcere: „Frica de păcatele tale să nu-ți facă zăbavnică apropierea [de Mine], păcătoarele, căci meditănd la această taină pulberea păcatelor se va scutura de pe gândirea ta”.

20. Tu, Care dezlegi firea noastră, dezleagă-mă de legăturile ascunse aruncate în jurul rărunchilor mei și de piedicile văzute care sunt înaintea simțurilor mele din afară, ca să pot alerga și să intru în raiul tainelor tale și să mănânc din Pomul Vieții din care nu i s-a îngăduit să mănânce lui Adam [*Fc* 3, 22].

21. Mântuitorul Meu, păzește-mă de amăgirea demonilor. Dumnezeuul meu, depărtează de la mine ușurătatea conștiinței. Nădejdea mea, revarsă în inima mea beția celor ce nădăjduiesc în tine. Iisuse Hristoase, Învierea și Lumina tuturor lumilor, pune cununa cunoașterii Tale pe creștetul sufletului meu. Deschide-mi dintr-odată ușa milostivirii Tale; fă să strălucească în inima mea razele harului Tău; fii călăuză mersului gândurilor mele până ce voi ajunge în Sion, în muntele cel sfânt al Tău [*Ps* 42, 3]. Fă-mă vrednic de cetatea sfântă în care sfinții au intrat la capătul drumului lor. Creatorul și Nădejdea mea, Ancora mântuirii mele în furtuni, Toiagul nepu-

tinței mele, Cinstea necinstirii mele, Care ridici capul meu plecat la pământ, nu mă da poftei potrivnicului, nu da prilej nerușinării lui, pune o prăpastie adâncă înaintea lui [Lc 16, 26] ca să n-o poată trece până la mine ca să mă tulbure. Învrednicește-mă să-mi sfârșesc scurta și fugara mea viață în slujirea Ta, ca la sfârșitul zilelor mele, când soarele vieții mele va apune, să fiu aflat în via Ta; învrednicește-mă, înainte de ceasul trecerii mele dincolo, de dinarul făgăduit ca plată lucrătorilor Tăi [Mt 20, 9–10], nu pentru lucrul meu, ci prin harul Tău. Învrednicește-mă, Doamne, chiar și în ceasul al unsprezecelea al vieții mele să fiu aflat sârguincios în slujirea Ta. Fie ca lumea să nu mă robească cu ocupațiile ei vătămătoare și să nu mă țină închis în cușca grijilor ei.

22. Hristoase, Care Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină [Ps 103, 2], Care pentru mine ai stat gol înaintea lui Pilat, umbrește-mă [Lc 1, 35] cu Puterea pe care ai făcut-o să coboare peste sfinți și prin Care au biruit această lume a luptei. Fie, Doamne, ca Dumnezeirea Ta să-și afle plăcerea în mine și du-mă dincolo de lumea aceasta, ca să fiu împreună cu Tine.

23. Hristoase, spre Care heruvimii cu ochi mulți nu pot privi din pricina slavei feței Tale, Care din iubire ai primit pe fața Ta scuișări, depărtează rușinea de pe fața mea și dă-mi să stau la vremea rugăciunii cu fața descoperită înaintea Ta.

24. Hristoase, Care pentru păcatul nostru ai ieșit în pustie și ai biruit pe stăpânitorul întunericului luându-i după cinci mii de ani⁷¹ biruința, silește-l să fugă departe de mine pe cel ce nu încetează în toată vremea să silească neamul omenesc spre păcat.

25. Crucea rușinii, pe care ai urcat pentru mine, să mi se facă punte spre sălașul păcii; cununa de spini pusă pe capul Tău să-mi fie coif al mântuirii [Ef 6, 17] în ziua fierbinte a luptei, scuișările primite pe fața Ta să-mi pregătească o față deschisă înaintea tribunalului la Venirea Ta; sfântul Tău trup spânzurat pe lemn să mă răstignească pentru această lume și

⁷¹ Intervalul de timp de la facerea lumii până la nașterea lui Hristos calculat de vechii creștini din Răsărit după cronologia biblică.

pentru poftele ei [Ga 5, 24] prin iubirea Ta; haina Ta pentru care s-au aruncat sorți să sfâșie înaintea mea haina de întuneric pe care o port înăuntrul meu; apa și sângele care țâșnesc din coasta Ta să-mi fie carte de slobozenie din vechea robie; Trupul și Sângele Tău amestecate cu trupul meu să fie pentru mine arvuna, chezășia că nu voi fi lipsit de vederea Ta neîncetată pe tărâmul fără sfârșit; tainele credinței pe care le-am păzit nestrucate în mine să-mi păstreze o slavă pentru ziua în care lumea va fi gata să întâmpine venirea Ta și să împlinească atunci lipsurile viețuirii mele.

26. Fie pomeniți, Doamne, la sfântul Tău jertfelnic, în ceasul înfricoșător în care Trupul și Sângele Tău se aduc pentru mântuirea lumii, toți părinții și frații noștri care viețuiesc în munți, în peșteri, în râpe, pe stânci și în locuri râpoase și în pustiu, care sunt ascunși de lume și Tu Singur știi unde se găsesc, pe cei care au murit și pe cei care stau încă în picioare și-Ți slujesc cu trupul și cu sufletul. Sfinte Care locuiești într-un sfânt [Is 57, 15], în ei se odihnește Dumnezeuzeirea Ta; căci ei au lăsat lumea cea vremelnică și au ajuns deja morți pentru viața lor [pământească], au ieșit în căutarea Ta, urmărindu-Te cu mare râvnă în necazurile încercărilor lor. Împărate al lumilor și al tuturor Părinților ortodocși care pentru adevărul credinței au îndurat surghiun și chinuri din mâna prigonitorilor, al tuturor celor care în mănăstiri, schituri, pustii și așezări lumești, în tot locul și în toată vremea s-au îngrijit să-Ți placă prin ostenele pentru virtute, însoțește-i cu ajutorul Tău și fii-le coif în toată vremea; trimite-le în ascuns mângâiere neîncetată și în toate luptele lor leagă gândirea lor de Tine. Fie să se sălășluiească în ei puterea Treimii și ei să-Ți slujească până la sfârșitul vieții lor cu conștiință curată și viețuire frumoasă. Învrednicește-i încă fiind ei în trup de limanul odihnei Tale. Lor, celor aflați pe față și în ascuns în lupte grele cu demonii, trimite-le ajutorul Tău, Doamne, și umbrește-i cu norul harului Tău, așază pe capul gândirii lor coiful mântuirii, surpă înaintea lor puterea potrivnicului, și puterea dreptei Tale să-i întărească în toată vremea, ca să nu slăbească gândurile lor privind neîncetat spre Tine. Îmbracă-i cu armele smereniei, ca o

dulce mireasmă să adie din ei în toată vremea spre bună plăcerea Ta.

27. Fie pomeniți înaintea Ta, Doamne, și cei care suferă în trupul lor cumplite boli și amare neputințe, trimite-le înger milostiv și mângâie sufletele lor chinuite de cumplitele chinuri ale trupurilor lor.

Îndură-Te, Doamne, și de cei aflați în mâinile celor răi și ticăloși și fără Dumnezeu, trimite-le degrabă înger milostiv și izbăvește-i din mâinile lor.

Doamne, Dumnezeul meu, trimite mângâiere tuturor celor aflați fără vină în tot felul de amare greutăți.

28. Doamne, umbrește sfânta Ta Biserică pe care ai răscumpărat-o cu sângele Tău, ca să se sălășluiască în ea pacea adevărată pe care ai dat-o Sfinților Tăi Apostoli [*In* 14, 27]. Leagă pe fiii ei cu legăturile sfinte ale unei iubiri de nedesfăcut. Fie ca vrăjmașul să n-aibă putere asupra ei. Depărtează de la ea prigoana, tulburarea, războaiele cele dinăuntru și cele din afară. Fie ca împărații și preoții să se unească în mare pace și iubire, având gândirea lor plină mereu de privirea la Tine. Credința sfântă să fie un zid pentru turma Ta. Iar prin rugăciunile lor învrednicește-mă și pe mine, păcătosul, să fiu neîncetat păzit sub ocrotirea sfântului Tău braț care e Pronia Ta care ține în mâinile ei toate. Amin.

29. Te rog și te implor, fă-i să cunoască slava Ta pe toți care au rătăcit și nu Te cunosc cu adevărat.

30. Iar tuturor celor care au trecut din lumea aceasta fără o viață virtuoaasă și fără credință, fi-le apărător [avocat] pentru trupul pe care l-ai luat din ei; ca din unica adunare a trupului unit al lumii în împărăția cerurilor să dăm spre mângâiere neșfârșită slavă Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt în veci. Amin.

*

31. Acestea sunt meditățile și cererile care trebuie să fie o îndeletnicire neîncetată în cei care așteaptă să primească harul Duhului Sfânt în omul cel dinăuntru; prin asemenea con-

vorbiri se vor sfinți și cu acestea se vor învrednici de darul cel de sus.

32. Trebuie să ne rugăm cu durere și să cerem aceste lucruri de la Dumnezeu cu suferință. Iată simțământul pe care trebuie să-l avem față de toți oamenii: trebuie să ne rugăm pentru ei cu durere, ca pentru noi înșine, căci așa Dumnezeirea va veni și se va odihni în noi, și se va sălășlui în noi potrivit voii Ei precum în cer așa și pe pământ [*Mt 6, 10*].

33. Acesta să fie, frate, scopul rugăciunii și al meditării tale în ascunsul inimii tale, atât când ești ingenuncheat la pământ, cât și în celelalte ceasuri. Chiar dacă înșiruirea și ordinea cuvintelor nu vor fi aceleași, scopul rugăciunii trebuie să fie mereu același: de al ne învrednici prin această atenție și această meditare de darul pe care l-au primit Părinții noștri, ale căror trupuri și suflete s-au făcut temple ale Duhului Sfânt [*1 Co 3, 16; 6, 19*].

Cuvântul 6

Al aceluiași Mar Isaac.

Despre semnele adevărate ale vieții/mântuirii și despre adevărata alipire de Dumnezeu care se ivește în suflet.

1. Iată, frate, cele două semne adevărate după care vei putea simți lumina sufletului tău atunci când Dumnezeu te va învrednici să te faci lumină înăuntru. Ele vor fi de ajuns ca să-ți facă cunoscut adevărul care a început să strălucească în sufletul tău.

2. Când prin harul și mila Domnului nostru Iisus Hristos începe să strălucească în tine lumina gândirii de care au vorbit Părinții, îți vor întări acest lucru două semne. Când nu le vei găsi în tine, cunoaște că ești încă foarte departe de luminare, chiar dacă ți se pare că viețuiești bine.

3. Unul din semne e următorul. Când această lumină ascunsă strălucește deja în sufletul tău, iată ce se va întâmpla: ori de câte ori vei lăsa citirea [Scripturii] sau rugăciunea, gândirea ta va fi prinsă de unele versete sau de conținutul lor, va medita asupra lor și va cerceta spontan înțelesul lor duhovnicesc; va fi atât de legată de ele încât nu se va mai depărta de ele și nici un lucru creat n-o va putea împrăștia. Chiar dacă nu te vei îngriji mult și nu vei dori aceasta, lucrul se va întâmpla gândirii în mod spontan, dacă nu cu totul sau pe deplin, atunci măcar în parte.

4. Al doilea semn, la fel de precis ca primul, e acesta: când sufletul lasă întunericul și se face lumină înăuntru, atunci singuraticului i se dau îngenuncheri îndelungate. Iar zăbovirea în acestea îi va fi atât de desfătăță, încât din pricina desfătății poate rămâne îngenuncheat la pământ trei zile fără să

simtă oboseală; el nu mai vrea să se ridice în picioare, și ori de câte ori își ridică capul vrând să se scoale în picioare, din pricina acelei îndelungate desfătări din inima sa cade iarăși cu fața la pământ. Rugăciunea devine atunci pentru el un lucru mic, fiindcă în clipa în care aceasta a trecut în inima lui, el simte ajutorul [lui Dumnezeu] în toată ființa lui și desfătarea devine atât de intensă, încât limba i se oprește și inima sa tace. O dulce liniștire cuprinde inima și mădulele lui, în așa fel încât am putea spune că nici măcar Împărăția cerurilor nu se mai compară pentru el cu liniștirea rugăciunii atunci când zace prăvălit cu fața la pământ în liniștire zi și noapte. Și pe cât va intra cineva în luminarea gândirii, pe atât se va învrednici de desfătare în îngenuncherile sale.

5. Scriu toate acestea, frate, pentru cei ce stăruie neconținut în liniștire, nu pentru cei cărora aceste lucruri dumnezeiești, săvârșite între Dumnezeu și sfinți într-o taină negrăită, le par vrednice de râs.

6. Dar la ce bun să mai vorbesc, frate, de lucruri despre care nu se poate vorbi pentru că sunt negrăite? Dedică-te osteneții rugăciunii și vei găsi ceea ce nu poți auzi de la nimeni altul.

7. M-am dus odată să văd pe unul din părinți care mi-a spus: „Nu-mi mai pot pleca genunchii la rugăciune fără ca, în însăși clipa în care-mi pun în mișcare rugăciunea, tăcerea să nu cadă în inima mea și, stând toată ziua îngenuncheat în rugăciune, nu mai sunt în stare să spun ceva, ci stau liniștit, fără ca acest lucru să aibă ceva de-a face cu voința mea.” Și a mai spus: „Numai după multe osteneți am descoperit acest lucru pe care mi l-a dăruit liniștirea.” N-am auzit asemenea lucruri decât de la acest bătrân, și n-am întâlnit pe nimeni altul care să fi dobândit atât de exact acest lucru și care să vorbească despre el cu atâta autoritate. Dar pentru că nu toți sunt în stare să asculte nici să atingă acest har al rugăciunii curate și puterea care este în ea, chiar și cei care prin milostivire au găsit asemenea lucruri le țin în ei înșiși, mulțumind lui Dumnezeu Care le-a dat o astfel de mângâiere ca leac pentru ostenețile lor.

8. Frate, cine așterne în scris aceste lucruri o face din experiență pentru că prin harul lui Hristos le-a cunoscut întrucâtva

în el însuși și a primit întărirea lor. Altele însă, prea mari și prea înalte pentru măsura lui, au fost descoperite minții lui prin har, având însă drept martori și călăuze scrierile unor bătrâni renumiți din vechime. Ori de câte ori a fost lipsit de cele despre care s-a vorbit mai sus, era lipsit și de efectele lor și nu mai simțea cele două semne în sufletul său. Și tu să te simți asigurat cu privire la ele și să le cauți în tine. Ori de câte ori îngenuncherile ți se fac anevoioase și prelungirea lor ți se face ostenitoare, sau lași cuvântul lui Dumnezeu și rugăciunea, iar gândirea ta hoinărește fără rod și fără să-și aducă aminte lucrurile din ele, să știi că un mare întuneric s-a strâns înăuntrul tău.

9. Câtă vreme simți lăncezeală [akedie] la rugăciune și slujbă, ușa vieții nu s-a deschis întru tine. Leacul împotriva acestui întuneric se naște din însăși osteneala care însoțește rugăciunea. Când te lupți și stăruiești în ea, vei simți numai decît ajutorul care vine de la rugăciune, cu condiția să nu fie înăuntrul tău un motiv de îngrijorare care vine din afară sau pentru cineva.

Cuvântul 7

Al aceluiași.

De unde se naște în suflet simțirea duhovnicească și până unde se înalță măsura ei.

1. Există o simțire duhovnicească ce se naște din meditare; ea dă sufletului mângâiere, bucurie și săltare. Există o alta care cade peste om în mod spontan. La începutul cunoașterii care vine din meditare, din iubire de învățătură și dintr-o viețuire cucernică, gândirea meditează neconținut și laudabil la iubirea lui Dumnezeu și la cele dumnezeiești năzuind să-și întemeieze lucrarea personală pe dragostea de învățătură, fiindcă aceasta face să se nască în el neîncetat o vedere duhovnicească a lucrurilor. Când sufletul va fi curățit puțin de această lucrare plină de frică de Dumnezeu și trezie, să aibă încredere că atunci contemplarea duhovnicească va cădea din clipă în clipă și fără osteneală peste el. În fiecare clipă va întâlni în gândirea sa unele înțelegeri și, dintr-odată, aceasta va sta nemișcată ca într-un nor întunecos și dumnezeiesc care o lovește cu uimire și o face să tacă.

2. Se poate și ca o anume liniștire să cadă din când în când peste el și fără înțelesuri, și atunci gândirea se adună în ea însăși și se cufundă în ea însăși într-o uimire negrăită. Acesta e limanul odihnei de care vorbesc în scrierile lor Părinții⁷², liman în care intră din când în când firea [omenească] când se apropie de intrarea în viețuirea duhovnicească. Acesta e începutul intrării în cea de-a treia treaptă, care e viețuirea duhovnicească. De la începutul uceniciei sale și până la mormânt,

⁷² Cf. MACARIE, *Omilii duhovnicești* 49, 4.

singuraticul își face toate ostenețile sale trupești și sufletești, cu toate necazurile și supărările legate de ele, privind spre acest liman. Odată ce s-a apropiat de această intrare, el pătrunde în acest liman apropiindu-se de viețuirea duhovnicească; și din această clipă se săvârșesc în el lucruri uimitoare și primește arvuna lumii celei noi. Cine citește aceasta să înțeleagă bine ce se spune despre strângerea gândirii despre care s-a vorbit la sfârșitul celei de-a patra sute a Capitolelor despre cunoaștere⁷³. După care plutirea celor sânguitori ajunge la acest liman.

3. Aceasta e lucrarea singuraticilor desăvârșiți acolo unde plutirea lor sfârșește și unde trebuie să ajungă corabia împovărată a viețuirii lor [ascetice]: acum ei se învrednicesc de iubirea lui Iisus Hristos Domnul nostru și au din când în când o slabă vedere a slavei Firii Lui, căci aceasta e cununa celor desăvârșiți și așa se împlinesc în ei cuvintele: „Tu, Părinte, în mine și Eu în ei, ca să fie în chip desăvârșit una” [In 17, 21]. Căci prin amestecarea lor desăvârșită cu Dumnezeu sfinții închipuiesc în chip simbolic tipul unirii lui Hristos [Omul] în Treime de care ne-a apropiat prin venirea Lui Cel ce este Începătura noastră [cf. I Co 15, 20] fiindcă aceasta e împlinirea pe care o aduce învățătura Lui în cei ce cred. Câtă vreme cineva n-a venit la liniștire, departe de oameni, și nu ia seama la el însuși, binele ascuns înăuntrul său nu i se va descoperi.

⁷³ Cf. mai sus *Cuvântul* 3, Suta IV, 92–93.

Cuvântul 8

Despre diverse aspecte ale lucrurilor de care s-a vorbit mai sus. Când cineva merge spre mintea sa și în liniștire i se descoperă aceste lucruri, cum anume sunt ele simțite și recunoscute, și ce anume sunt ele.

1. Descoperirea binelui ascuns în noi e simțirea cunoașterii adevărului, precum stă spus: „Împărăția cerurilor e în chip tainic [mistic] înăuntrul nostru” [In 17, 21]. Cunoașterea adevărului e gustarea Împărăției cerurilor. Dar adevărul acestei lumi nu este [de fapt] adevărul. Ascultă deci: numim „adevăr” gândirea corectă despre Dumnezeu care vine de la El, și de care gândul omului se izbește ca lovit de un fel de uimire; și atunci în suflet se ivesc gânduri minunate prin mișcările stârnite de Duhul cu privire la cele ascunse, cu uimire față de tainele duhovnicești. Acestea sunt roadele care desăvârșesc viețuirea omului dinăuntru.

2. Viețuirea omului dinăuntru e taina/simbolul vieții de după înviere; ea nu stă în lucrări trupești, ci e săvârșită și simțită prin mișcările inteligenței. Pentru că aici [pe pământ] e doar o taină/simbol și nu însăși realitatea/adevărul ei, această viețuire stă într-un anumit număr de reflecții. Fiind însă culmea tuturor reflecțiilor, ea poate fi concentrată într-o singură reflecție care ar putea fi numită mai degrabă „privire desfătăată” și „vedere neîmprăștiată”.

3. Curăția sufletului e despuierea de preocupările carnale și de grija gândurilor trupești.

4. Uimirea în fața Firii dumnezeiești e descoperirea lumii celei noi.

5. Descoperirile lumii celei noi sunt mișcări uimitoare privitoare la Dumnezeu, care vor pune în mișcare toate firile raționale în viața lor viitoare în sălașul ceresc.

6. Puterile sfinte sunt acum în aceste mișcări. Aceasta e viețuirea îngerilor care, prin descoperirile care li se fac în felurite chipuri prin mișcările privitoare la Firea dumnezeiască, sunt neîncetat loviți de uimire în fața acestei taine. Aceasta va fi și treapta viețuirii noastre după înviere.

7. Una sunt descoperirile lumii celei noi, alta sunt descoperirile despre lumea cea nouă: primele privesc slăvita Fire a măreției [dumnezeiești], celelalte privesc prefacerile minunate și felurite pe care le va suferi creația și fiecare din aspectele stării ei viitoare; acestea vor fi cunoscute de minte prin înțelegerile care-i sunt descoperite ca urmare a neîncetatei reflecții asupra lor și a unei luminări primite [de la Dumnezeu].

8. O inteligență cu mișcări sănătoase și viguroase are o preocupare sănătoasă de lucrurile dumnezeiești.

9. O inteligență cu mișcări bolnave și copilărești are idei slabe despre cele dumnezeiești, gânduri omenești nepotrivite cu măreția Lui.

10. Adevărata înviere a trupului va fi atunci când acesta, dezbrăcându-se de toate cele ce țin de el și de cele ce se scurg din el, va primi negrăita prefacere din starea lui viitoare. Învierea tainică/simbolică a trupului e atunci când acesta se ridică din orice păcat de care-l alipeau faptele sale și se dedică lucrării celei bune [slujirii lui Dumnezeu].

11. Începutul viețuirii omului nou stă într-o săltare neconținută în iubirea și bucuria lui Dumnezeu și care se naște în suflet dintr-o cunoaștere sănătoasă cu privire la El.

12. O icoană a libertății sufletului care prefigurează libertatea noastră viitoare e atunci când sufletul nu mai e legat de nimic din cele trupești și nu mai e robul mișcărilor care-l fac să se teamă de cele de aici și de adversitățile întâlnite în ele, mișcări care l-ar putea împiedica să dorească până și cel mai neînsemnat din lucrurile dumnezeiești.

13. Așa cum o schimbare de loc duce la o schimbare a echilibrului alcătuirii trupului pentru a se adapta noului său loc,

așa și o schimbare a gândirii duce la schimbări în vigoarea mișcărilor ei.

14. Una e puterea înțelegerilor duhovnicești privitoare la cele din lumea aceasta, și alta puterea reflecției luminoase la cele viitoare, la care privind gândirea se prefacă în uimire.

15. Gândirea primește înțelegerile despre lumea viitoare în chip mult mai luminos și mai neîmpiedicat decât cele privitoare la lumea materială. În cazul din urmă lucrul cere multă curăție și o mare sănătate a inteligenței, în primul însă e nevoie de puțină grijă, iar gândirea e repede și în chip minunat transformată și făcută luminoasă odată cu reflecția ei. În cazul din urmă, iarăși, chiar dacă gândirea se îndeletnicește cu ele în chip potrivit, se ivesc multe legături care o împiedică de la o stare luminoasă, în așa fel încât călătoria ei prin ele nu se desfășoară în chip curat. În primul însă, din contră, firea [omenească] se lipește de ele și reflectează la ele în chip neîmpiedicat; ea este trasă dincolo de patimi ca să poată medita la acelea, cu condiția să fie puțină grijă din partea ei de a aduce gândirii o aducere-aminte neîncetată de ele, ca să poată umbla în ele și să se îngrijească de ele. Căci gândirea primește fără osteneală această îndeletnicire și simte ușor ajutorul și cum simțirea patimilor piere repede din ea. Bine spunea fericitul Evagrie: „Aducerea-aminte de lumea viitoare e un botez curățitor pentru suflet”⁷⁴.

16. Începutul înnoirii omului lăuntric stă în meditația și gândirea neîncetată la cele viitoare. Prin ele omul se curăță încetul cu încetul de împrăștierea lui obișnuită în cele pământești și ajunge ca un șarpe care se înnoiește și întinerește lepădându-și vechea piele. În chip asemănător, pe măsură ce gândurile și grijile trupești scad în gândire, în aceeași măsură reflecția la cele cerești și privirea spre cele viitoare urcă și sporesc neîncetat în suflet. Și în cele din urmă dulceața lucrării acestor lucruri biruie și se dovedește mai tare decât gândurile trupești.

17. Plânsul neîncetat care se naște dintr-o astfel de sârguință în cunoaștere [a duhovnicească] e semn că sufletul simte

⁷⁴ EVAGRIE, *Capita cognitionis* 99, ed. Muyltermans.

cea ce face nădejdea lui nu din citire sau auzire, ci pentru că îl simte el însuși în lucrarea lui. Odată ce ușa înțelegerilor se deschide inimii lui, pupila ochiului nu-și mai poate ține lacrimile din pricina dulceții pe care o primește sufletul, uneori din străpungere și smerenie, alteori din bucuria care țâșnește în el. Acum el se apropie încetul cu încetul de uimire prin minunata reflecție care stăpânește din când în când în sufletul său.

18. Iată binele ascuns în noi și care strălucește din noi prin viețuirea [ascetică] a liniștirii [isihiei]. Cine stăruie în ea fără să se descurajeze, fără să se îndoiască și fără să-și piardă nădejdea din pricina luptei sale îndelungate, va primi negreșit mângâierea nădejzii sale.

19. Nu încerca să alergi mai repede decât vrea voia lui Dumnezeu, și nu fi atât de grăbit încât să vrei să o iei înaintea Proniei care Te călăuzește; nu înseamnă însă că nu trebuie să fii râvnitor [zelos].

20. Cine s-a predat pe sine lui Dumnezeu în credință și rugăciune nu va mai fi chinuit de grija de el însuși.

21. A te încredința lui Dumnezeu înseamnă a nu mai fi mistuit, începând de atunci, de spaima sau de frica de ceva, și a nu mai fi chinuit de un gând care ne șoptește că nimeni n-are grijă de noi. Când însă cineva cade în gândul său din această încredere, el începe să cadă în mii de ispite cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în Comentariul său la Matei: „Tot gândul satanei e să-l convingă pe om că Dumnezeu nu se îngrijește de el, căci știe că atâta timp cât suntem siguri de aceasta sufletul nostru sălășluiește într-o pace desăvârșită; iar atunci vom avea dragoste de Dumnezeu și ne vom îngriji de tot ce-I place. Acest gând se sârguiește satana să-l smulgă din noi.”

22. Fără credință nimeni nu poate să se simtă liber în gândurile lui.

23. Libertatea e o putere asupra gândurilor care vine ca un dar de la Dumnezeu. Ea nu îngăduie să se apropie de inimă nici o teamă de ceva, nici o mișcare tulburătoare care să o întunece, din pricina marii încrederi pe care credința o dă gândirii credincioase.

24. Când se roagă lui Dumnezeu, rugăciunea credinței nu face cereri speciale de genul: „Ce-mi vei da?”; căci un suflet născut liber are încredere că Dumnezeu n-are nevoie de aceasta. Ci în rugăciunea sa cere ceva mai mare, și anume: „Păstrează-mi în inimă marea comoară a credinței, ca să nu-mi fie furată și să nu cad în furtuna gândurilor”, deși Dumnezeu n-are nevoie nici măcar de aceasta.

25. Câtă vreme cineva nu-și pierde în inima sa credința, și anume cunoașterea sigură a purtării de grijă a lui Dumnezeu, nu va cădea în întunericul gândirii din care iese neliniște și mâhnire. Sufletul său va fi mereu plin de lumină și bucurie și va sălta neîncetat, ca și cum ar locui deja în cer, în luminarea gândurilor pe care le stârnește în el credința inimii lui. Începând de atunci se învrednicește de descoperirea înțelegerilor.

26. Când cineva se îndoiește de purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de el, cade numaidecât în zeci de mii de spaima.

27. Dumnezeu nu-i uită nici pe păcătoși, mai cu seamă pe cei care arată râvnă față de cele cuviincioase și doresc să se apropie de cunoașterea și iubirea Lui. Cine simte în el un asemenea gând sălășluiește neconținut în pace și mângâiere.

Cuvântul 9

Despre încrederea în Dumnezeu care se naște din cunoașterea adevărului și din credința adevărată, și despre râvna bună a sufletului; și că atunci când sufletul lucrează această râvnă potrivit firii sale, nu mai poate rămâne în om vreo mișcare legată de firea trupului.

1. Cine se teme de păcat nu se mai teme de Satana, și pe cei care doresc darul [lui Dumnezeu] nu-i înspăimântă ispitele. Cine crede cu tărie că voia lui Dumnezeu guvernează întreaga Lui creație nu se va înfricoșa de nimic.

2. Cunoașterea adevărului umple inima de pace și-l așază pe om în bucurie și încredere. Multe și minunate sunt sfaturile ei; ele sunt adevărate și luminează ochii [*Ps* 18, 8].

3. Ea îl sfătuiește pe om spunând: „Nu te tulbura, căci creația nu e lăsată la voia întâmplării, nici nu umblă după voia ei; are o Călăuză Care nu doarme, nici nu dormitează [*Ps* 121, 4], căci nimic nu-i scapă.”

4. Deșertăciunea și neștiința fac din om un animal, golindu-l de credință și tulburându-i gândirea, umplând-o cu închipuirile unor lucruri prostești. Căci lipsa de credință îl golește pe om de adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu și de încrederea pe care pe bună dreptate trebuie să o avem în el în toată vremea.

5. Când în vremea unor astfel de ispite cineva e într-un asemenea întuneric, trebuie să cadă cu fața la pământ în rugăciune și să nu se ridice până când nu-i vine din cer o Putere și o Lumină care întărește inima cu o credință care nu se îndoieste. Și Cel de la Care vine mișcarea vieții și suflarea sufletului nu are o putere atât de mică încât sufletul să nu o simtă ca să fie mângâiat cu ea; tocmai El Care prin diversitatea lucrării Sale ne stârnește spre cunoașterea Lui, ca în El să aflăm înțelepciune atât în cele bune, cât și în cele potrivnice.

6. Când Voia ascunsă a Atotputernicului stârnește în om mișcarea sfântă a credinței, care urcă dinăuntru lui dintr-odată când este în primejdie, atunci i se pare ca și cum ar fi numaidecât înconjurat și păzit de zece mii de bărbați înarmați. Căci de îndată se înghesuie înăuntru lui zece mii de mărturii, gânduri minunate și drepte care dau mărturie de ajutorul pe care Dumnezeu îl dă zi și noapte celor ce sunt strâns alipiți de El, așa încât ei nu mai trebuie să se teamă de nimic, nici de om, nici de diavol, nici de fiară sălbatică sau reptilă. Căci atunci când ne-am alipit de Dumnezeu cu o iubire potrivită, toate slujesc spre folosul nostru și nimic nu ne poate vătăma, ci ele stau în fața noastră cu totul pașnice, slujind vocii lui Dumnezeu.

7. Când însă, ca urmare a nepăsării, omul se întunecă iarăși și această lumină sfântă piere de la ei, atunci fug și se ascund de la el numaidecât și toate aceste lucruri bune; și el ajunge iarăși nebun și lipsit de minte în gândurile lui, săvârșindu-se în el ceea ce s-a spus: „Lumina ochilor mei nu mai e cu mine” [Ps 38, 11] și: „Au vrut să stingă în groapă viața mea și au aruncat în mine cu pietre” [Plg 3, 53].

8. Sau poate că sfânta umbrire face acest lucru în chip proniator, pentru ca omul să nu se înalțe în cugetul său și să știe că această pace și seninătate nu sunt ale lui; fiindcă uneori acestea îl părăsesc, și atunci ajunge slab și abătut, pentru ca apoi să-l mângâie și încurajeze din nou. Ceea ce nu înseamnă că această umbrire se îndepărtează de fapt de el atunci când are loc o astfel de schimbare; nu, ci atunci când dispare, nu-l părăsește cu totul, ci se strânge în ea însăși, împiedicând punerea în mișcare în el a acestor sfinte mișcări de ajutor și mângâiere, și atunci numaidecât sufletul se prăbușește în neputință și se chinuie. După aceea însă, ea se arată din nou sufletului în chip ascuns și atunci acesta se întărește, saltă și-și recâștigă curajul.

9. Printr-un asemenea parcurs inegal, sufletul binecuvântat primește învățătură și e călăuzit de Pronia lui Dumnezeu.

10. Aceste schimbări și stări diferite se ivesc pentru ca omul să stea neîncetat în smerenie.

11. Acesta e motivul pentru care aceste alternări de ajutor și slăbiciune au loc în om tot timpul și pe toate treptele viețuirii [ascetice]: în luptele înfrânării, ca și în feluritele treceri de la stări de bucurie la întristare; căci și aici uneori sunt mișcări luminoase și vesele, după care dintr-odată e întuneric și nor. Același lucru se întâmplă cu cel care slujește lui Dumnezeu și în înțelegerile tainice și dumnezeiești al căror adevăr i se descoperă: uneori simte ajutorul Puterii dumnezeiești năpădind dintr-odată mintea lui, alteori simte contrariul, pentru ca să-și poată cunoaște slăbiciunea firii și să-și dea seama cât de slabă, neputincioasă, neghioabă și copilărească este, dar și până la ce înălțime e ridicat în ceea ce cunoaște și în lucrurile slăvite și minunate pe care le simte în el.

12. Acestea sunt lucrările lui Dumnezeu și ajutorul felurit pe care voia Lui îl dă oamenilor. Dar uneori, când gândul și lucrările noastre se alipesc de un păcat, se întâmplă ca voia Lui să dea poruncă unuia din anchetatorii⁷⁵ de care a fost vorba mai sus — și care ne slujesc câtă vreme călătorim în bună rânduială, iar voința noastră e îndreptată întru totul spre virtute — să ne lovească tare, ca să nu ne pierdem și să ne depărtăm de El.

13. Acum însă cu ajutorul lui Dumnezeu să încheiem aceste lucruri și să ne apropiem de bogățiile Firii dumnezeiești, de oceanul puterii Lui creatoare, de valurile și strălucirea Ființei Sale.

⁷⁵ *Qestionare* = „Quaestionarii” menționați în Partea I, *Cuvântul* 58, ed. Bedjan, p. 410: „Dacă ai slujit bine înaintea lui Dumnezeu și El ți-a dat un dar pentru stăruința ta în El, ca să te îmboldească la mai mult și să-ți dea bucurie în slujirea ta, atunci să-ți dea și cunoaștere, ca să știi cât de necesar e să te smerești; altminteri îți va numi un anchetator sau îl va lua de la tine, ca să nu se piardă. Căci nu e dat oricui să păzească bogăția fără pagubă”. Pasajul cu pricina lipsește însă din traducerea greacă = *Cuvântul* 37 în ed. Theotokis (*FR X*, p. 201–203, aici p. 202).

Cuvântul 10

Despre treapta meditației și distincțiile din ea; care e partea ei principală; și despre frumoasa lucrare a inteligenței, și cum anume ne putem apropia de treapta cea mai bună a iubirii de Dumnezeu, și care sunt distincțiile părții ei principale.

1. Există patru feluri de a ne gândi la mântuire/viață și prin care mintea lucrează să adape cunoașterea ei și să facă să sporească mântuirea/viața în etapa dreptății: cunoașterea proprie lucrării trupului; cunoașterea proprie lucrării subțiri și unificate; cunoașterea proprie luptelor ascunse în primele două; și cunoașterea proprie lucrării luminoase care se face în Dumnezeu și numai cu Dumnezeu.

2. Aceasta din urmă se împarte în trei etape distincte: nu este numai decît luminoasă, ci la început e densă, dar apoi devine limpede. Așa cum la unii pomi dulceața vine de la soare, tot așa, când Duhul strălucește în inimile noastre, mișcările meditației noastre se apropie de limpezime: e ceea ce se numește viețuirea duhovnicească. Atunci mintea noastră e trasă în sus fără vreun act de voință din partea ei, iar printr-un fel de reflecție stă în uimire față de Dumnezeu.

3. Mai mult, rugăciunea nu e singură, separată de aceste lucruri, ci mai degrabă e amestecată cu ele, uneori dându-le naștere, alteori născându-se din ele.

4. Fiecare va primi deci luminarea în meditația în care se aruncă și în reflecția pe care inteligența lui o cercetează cu sârguință. Va dobândi în ea înțelepciune și subțirime mai mare dacă, reflectând la lucrarea dreptății, meditează și la faptele ei, și așa va primi luminarea.

5. Iată cum poate să placă lui Dumnezeu în cele ale Lui, precum și ceea ce vatămă lucrarea Lui, și prin ce lucruri poate

înainta încă și mai mult în această reflecție pentru a primi luminare.

6. Dacă reflectează apoi la lucrarea virtuții, cum anume poate să-i placă lui Dumnezeu în curăția trupului, în osteneala rugăciunii, în curățirea trupului prin post, în rostirea psalmilor, în lupta împotriva a tot ce le împiedică; dacă mai reflectează la multele și diferitele feluri în care se împarte virtutea, și prin care din ele primește luminare și înaintează mai mult; dacă stăruie mai mult în acelea, gândindu-se și la ce se opune fiecăruia din aceste lucruri, atunci va spori încă mai mult în înțelepciune.

7. Dacă însă cineva meditează la patimi, la gânduri și la luptele cu ele, cum anume se leagă gândurile unele de altele, care patimă se leagă de care, cum începe și sfârșește prima, care e putere fiecăreia, prin ce anume slăbesc și de unde își trag puterea, unul ca acesta se concentrează pe patimi și pe o minte vindecată.

8. Dar dacă meditează la Dumnezeu și umblă în cele ale Lui căutându-L doar pe Dumnezeu, atunci va fi luminat și le va cuprinde și pe cele dinainte.

9. Aceste lucruri sunt bune, dar ele cer lupte, și de aceea reflecția și cunoașterea sufletului și a trupului nu trebuie să se oprească la ele. Căci scopul nădejzii care ne-a fost vestită nu se mărginește la reflecția împotriva patimilor, la frumusețea lucrării ascetice și la cunoașterea luptelor și întrecerilor, ci privește mai degrabă la ceea ce spunea Apostolul: „Ca să putem înțelege cu toți sfinții înălțimea, adâncimea, lungimea și lărgimea” [Ef 3, 18] și: „Fiecare să prisosească în toată înțelepciunea și înțelegerea duhovnicească” [Ef 1, 8]. Cum anume putem ajunge înțelepți și simți aceste lucruri dacă ne mulțumim zi și noapte să ne eliberăm de gândurile pătimase și să ne luptăm cu ele, ocupându-ne neîncetat cu ele?

10. Mulți însă se ocupă cu ele și se concentrează pe acestea; lucrarea lor e bună și ostenitoare, dar ei nu se îngrijesc deloc de cealaltă [lucrare].

11. În această primă lucrare, fie că privește viețuirea trupească sau se concentrează asupra patimilor și virtuții, cel care meditează cu stăruință la ele ținându-și gândirea zi și

noapte în ele, acela va birui și va fi înfrânt din nou, va cădea și se va ridica, gândirea lui se va curăți și se va întina din nou, se va afunda în cădere și se va întări apoi prin căință; pe scurt, va fi mereu în luptă.

12. Dar când mintea meditează la Dumnezeu, se ridică mai presus de luptă. Nu că biruie definitiv gândurile, stârnirile și patimile, ci domnește liniștit asupra lor și ele dispar. Nu e nici înfrângere, nici biruință, fiindcă nu mai sunt nici patimi, nici aduceri-aminte, nici tot ceea ce aduc ele, fiindcă omul acela a fost cu totul scos din lume: lăsând în urma ei, acolo unde e locul lor, orice gândire la ele, la variatele lor lucrări, la cunoașterea lor, mintea e scoasă din mijlocul lor. Dar dacă virtutea ar consta din lupta împotriva patimilor și din fapte virtuozose de tot felul, atunci negreșit gândirea ar trebui să umble pe pământ.

13. Dar de îndată ce meditează cineva la Dumnezeu și la revărsările îmbelșugate care curg din El sau de la El, a ieșit din lume, a închis o ușă înaintea tuturor aducerilor-aminte ale ei, iar patimile rămân la locul lor nelucrătoare, omul fiind înălțat din locul unde se află ele; căci nu există virtute care să nu fie supusă unei continue lupte cu ele.

14. Una e cunoașterea și puterea ei când se ocupă de virtuți, și alta cea care constă în reflecția inteligenței asupra lui Dumnezeu, cum spune fericitul Marcu Monahul: „Una e cunoașterea lucrurilor, și alta cea a adevărului. Pe cât e mai înalt soarele decât luna, pe atât e mai înaltă și mai folositoare cea de-a doua decât cea dintâi”⁷⁶.

15. El numește „cunoaștere a lucrurilor” cea care ia naștere din lucrarea [ascetică] și din luptele împotriva patimilor. Omul devine înțelept în poruncile care au fost așezate potrivit unei legi, meditănd la ele și folosindu-se de ele.

16. „Cunoașterea adevărului” însă strălucește din ridicarea minții mai presus de orice și din meditarea continuă la Dumnezeu, și numai prin nădejde este ea ridicată până la Dumnezeu. Această cunoaștere nu ne învață nimic despre patimi,

⁷⁶ MARCU MONAHUL, *Despre cei ce-și inchipuie că se îndreaptă prin fapte* 144.

nici despre lucrarea [ascetică], ci ne cufundă undeva departe de lupte și de gândirea la ele și amestecă mișcările noastre cu Dumnezeu.

17. Cum să fim ridicați până la o astfel de reflecție și care e începutul meditării la Dumnezeu? Cum să găsim locul de unde să urcăm spre El? De unde să începem lucrurile ce țin de El? Cine va arăta gândirii locul de unde să urce și să fie cufundată în Dumnezeu? Plecând de la o descoperire concretă a lucrurilor ce țin de El, gândurile omului se înalță la contemplarea Lui; aceasta e o adevărată vedere a Lui, nu însă a firii Lui, ci a norului întunecos al slavei Lui [Iy 20, 21]. Odată lămurite aceste lucruri, e stărnită mai întâi meditația la ele, și încetul cu încetul ea cuprinde mintea, o înalță și o face să stea în Norul întunecos al Slavei și în Izvorul vieții, de unde viața țâșnește neîncetat și neîntrerupt pentru toate mințile, de sus și de jos, atât pentru cele a căror osteneală e în înălțimi și dincolo de trup, cât și pentru cele a căror osteneală e pe pământ și moare aici; atât pentru cele ale căror mișcări sunt un foc arzător, cât și pentru cele ale căror mișcări sunt mărginite de poara firii lor.

18. Cum anume să cunoaștem Ființa nevăzută, a Cărei fire e fără început și Care e unică în ea însăși, Care prin fire e dincolo de cunoaștere, de orice minte și simțire a ființelor create, Care e dincolo de timp și de spațiu fiind Creatorul lor; Care la începutul timpului S-a arătat prin adumbriri și S-a făcut cunoscută prin urmele lăsate prin alcătuirea și săvârșirea creației, Care Și-a făcut auzit glasul peste lucrul mâinilor Ei, făcându-Și cunoscută astfel ființa domniei ei, Care fiind izvor a nenumărate firi, a rămas ascunsă câtă vreme a locuit în ființa ei răstimpuri nenumărate fără început sau hotar, până când i-a plăcut harului Ei, și a făcut să înceapă timpul, aducând la existență lucrurile și creaturile?

19. Să ne gândim la bogăția îmbelșugată a oceanului creației Sale, la câte creaturi sunt ale Lui, și cum în milostivirea Lui poartă toate, acționează, organizează și guvernează toate; cum, cu o iubire nemăsurată, a așezat lumea și a început creația; cât e de milostiv și răbdător este și cum iubește creația, o poartă și îi îndură cu blândețe necuviințele, păcatele și ticălo-

șiile ei, cumplitele blasfemii ale demonilor și oamenilor ticăloși. Cel care se oprește uimit și-și umple mintea cu măreția lui Dumnezeu, uimit de toate cele pe care le-a făcut și le face, se minunează și e lovit de uimire apoi în fața milostivirii Lui, cum după toate acestea Dumnezeu le-a pregătit o altă lume care nu va avea sfârșit, a cărei slavă n-a fost descoperită nici măcar îngerilor, măcar că aceștia sunt cuprinși în lucrarea Lui întrucât le îngăduie viața duhului potrivit darului cu care a fost înzestrată firea lor; cât de sublimă e această slavă și cât de înaltă e viețuirea viitoare, cât de neînsemnată viața de acum față de cea hărăzită pentru creație în viața cea nouă; și cum, pentru ca omul să nu fie lipsit de acea fericire din pricina abuzului de libertatea pe care a primit-o, în milostivirea Sa [Dumnezeu] a imaginat un al doilea dar, cel al căinței, prin care acela să poată fi înnoit în fiecare zi și îndreptat în orice timp, și pe care a rânduit-o fără să-i fixeze timp, nici limite sau osteneți care să întreacă puterile [omenești], ci numai în gândire, în voință, în cuget, într-o inimă îndurerată care simte străpungere, așa încât pentru fiecare să fie ușor să scoată folos din ea, repede și în orice clipă.

20. Nu că oamenii vor moșteni slava viitoare printr-o constrângere sau împotriva voinței lor, ci înțelepciunii Lui i-a plăcut ca ei să aleagă binele printr-un act al voinței lor libere și așa să vină la El.

21. Pentru ca ei să nu creadă că primesc totul ca pe un drept al lor, iar nu în întregime prin har, și să socotească cumva că stă în puterile lor, Dumnezeu a pus în mijloc și o greutate [în dobândirea lui], greutate care ascunde o taină a înțelepciunii Lui, ca pe cât e cu putință oamenii să rămână ținuți de El. Și dacă vorbesc omenește, căci se poate vorbi așa, lucrurile stau așa nu pentru că Dumnezeu n-ar ști sfârșitul parcursului fiecăruia dintre noi. Dar motivul lucrului despre care vorbim, și anume pentru ce e nevoie de darul pocăinței, dacă e să ne ridicăm până la modul Lui de a gândi și la cel al preștiinței Lui și la ceea ce naște atât din unul, cât și din cealaltă, e ascuns cunoașterii noastre a tuturor.

22. Nu pot spune nici că Dumnezeu va cerceta acestea și va face răsplătirile Sale plecând de la această cercetare, căci

nu obișnuiește să plece de la creație în gândurile Sale care sunt fără început, fiindcă toate gândurile Sale sunt ființiale, cum e și El. Cât privește cunoașterea deznodământului acțiunilor Sale, spun că Firea Lui e prea înaltă pentru a putea vorbi despre „gând” sau „intenție” în legătură cu ea sau pentru ca ea să poată fi gândită, înțeleasă sau contemplată. În ce privește cele ce vor veni mai apoi, El știe să-Și stabilească voia Lui în toate într-un chip potrivit ființelor create, și n-are nevoie în cunoaștere de nimic din afara Lui Însuși, măcar că nu se poate vorbi cu privire la El de „înăuntru” și „în afară”.

23. Nici cea mai mică mișcare nu există în Firea Celui care a așezat lumea din negrăita bunătate a firii Lui. Nu fără un motiv care are legătură cu noi a închipuit El atâtea binefaceri pentru noi, și limpezimea oceanului păcii Firii Lui nu e tulburată de nici o împotrivire din partea noastră. Fiindcă acea binecuvântată Fire e sublimă, înălțată și slăvită, desăvârșită și împlinită în cunoașterea Ei și desăvârșită în iubirea Ei, fără „când”, veșnică în tot ce este al Lui și ține de El.

24. El locuiește în lumina Firii Lui; a vrut ca făptura creată să se apropie de norul întunecos al slavei Sale veșnice; a dat cununa veșniciei Lui creației pe care a făcut-o; S-a întors de la cinstirea datorată puterii Lui și S-a îngrijit de toate ale noastre pogorându-Se până la noi; a făcut ca întreaga plinătate a ceea ce a așezat să se împărtășească de veșnicia Împărăției Lui, Ființă, Domn, înălțat mai presus de orice lucru introdus ulterior, a Căruia voință e izvorul tuturor firilor, din Care lumile, creaturile și firile se revarsă ca dintr-un izvor fără număr și fără margini; din nimic și dintr-odată a făcut creația firilor minunate, înzestrate cu rațiune și inteligență ale îngerilor: lumi de sus fără număr și puteri nemărginite, legiuni de serafimi de foc, înfricoșători și ușori, minunați și puternici, duhuri simple, luminoase și netrupești care vorbesc fără gură, văd fără ochi, aud fără urechi, zboară fără aripi, săvârșesc fără mâini și fără mădulare toate lucrările mădularelor unui trup; ființe care nu obosesc, nici nu slăbesc, repezi în mișcări, fără zăbavă în lucrarea lor, înfricoșătoare la vedere, minunate în slujire, bogate în descoperiri, înălțate în contemplație, care văd locul Slavei [*šekinta*] Celui Nevăzut, ființe slăvite și sfinte

rânduite în nouă cinuri de Înțelepciunea Care a creat toate, ale căror strigăte „Sfânt, Sfânt, Sfânt” urechile celor îmbrăcați în trup nu le pot suporta, după cum spune prorocul: „Pragul templului tremura de vuietul strigătelor lor «Sfânt, Sfânt, Sfânt»” [cf. *Is 6, 4*], ale căror mișcări sunt de foc, a căror minte e ageră, minunate în cunoaștere, asemănătoare cu Dumnezeu pe cât e cu puțință.

25. Iată acum câteva mici fărâme pentru începutul practic al meditării la Firea dumnezeiască cu ajutorul puterilor minții: Dumnezeu e închinat și slăvit în firea Lui, bun în tot ce ține de El, milostiv, blând și îndurat, tare și puternic, înțelept, cunoscător din destul a toate, cuprinzând toate în marginile cunoașterii Lui, ținând marginile întregii creații, aproape de fiecare și în chip negrăit departe de toți, prezent în tot locul și nicăieri, cuprinzând totul și totul fiind cuprins în el, ținând cu voința Lui toată creația atât de vastă și plină de o mulțime de lucruri diferite; nici una din firi, nici orice altceva nu s-ar putea mișca, deplasa, vibra ori murmura fără un semn al voii Lui.

26. De ce am lăsat Izvorul vieții și oceanul cunoașterii și rătăcim pe pământ în cele ale noastre, care sunt aproape de noi și între noi? Căci zi și noapte suntem în lupte, încleștări și bătălii cu gândurile, patimile, aducerile-aminte și stârnirile lor, deși avem mijlocul de a face să se stingă aceste lucruri fără luptă doar întorcându-ne la Domnul.

27. Nu putem covârși tăria acestor lupte, căci oricât de incușiți am fi în vicleniile gândurilor, putem fi încă biruiți și înfrânți de ele. Nu vom sfârși nicidecum lupta cu ele, căci de-abia ce se sfârșește o luptă, mintea noastră e chemată să înceapă alta. Chiar dacă suntem foarte buni în această lucrare și suntem ageri și vigilenți în ea, nu ne vom curăți niciodată de rugina patimilor, nici de întinăciunea gândurilor, chiar dacă uneori biruim asupra lor.

28. Să lăsăm pentru o clipă gândirea și împrăștierea în cele de jos, fraților, și să recunoaștem că suntem slabi în fața gândurilor și demonilor; să fugim la Domnul și să urcăm puțin acolo unde gândurile se sting și stârnirile pier, unde aducerile-aminte încetează și patimile mor, unde firea se înseninează și se preface ca și cum ar sta deja în lumea cealaltă.

29. Mă întreb dacă acela în care aceste mișcări/stârniri privitoare la Firea dumnezeiască nu fierb în clocot ar putea pretinde că știe ce e iubirea lui Dumnezeu. Dacă dorești, frate, să guști această iubire, atunci reflectează și meditează cu înțelegeri la lucrurile Lui și care au de-a face cu El și cu sfânta Lui fire. Minte ta să umble neîncetat în ele și vei ști apoi cum toate părțile sufletului tău se înflăcărează de iubire și ard ca o flacără aprinsă în inima ta, iar dorul de Dumnezeu te copleșește; iar plecând de la iubirea de Dumnezeu vei ajunge și la iubirea desăvârșită de oameni.

30. Prin astfel de purtări și altele asemănătoare, frate, omul se înalță prin el însuși din lucrurile pământești și e înrobitor de iubirea lui Dumnezeu. Seamănă cu cineva care și-a uitat propria fire, căci nimic din lume nu-l mai atrage, nici nu urcă până la gândirea lui; simte acum lumea cealaltă și crede cu tărie că există și altceva pe lângă trup și sânge.

31. Oricine practică virtutea, dar se găsesc numai puțini care să fie dobândit o gândire bună la Dumnezeu împletită cu o convorbire slăvită cu El prin luminozitatea gândurilor lor și harul lui Hristos. Când cineva e foarte bun în această meditare el umblă cu gândirea sa înrobitor în aceste lucruri slăvite care sunt mai presus de pământ și se află în Dumnezeu, dar când gândirea sa slăbește, atunci părăsește acele lucruri înalte și se sălășluiește iarăși în lume și e silit să-și aducă aminte de lucrurile omenești; atunci acela se vede ca un străin față de lume, față de vederea și legătura cu ea și față de toate cele ce se petrec în chip obișnuit în ea.

32. Multora asemenea lucruri li se par gânduri deșarte. Ei seamănă cu cineva cuprins de arșița febrei, a cărui poftă de mâncare se scârbește de orice, iar când i se aduce aminte de dulciuri și prăjituri, sensibilitatea lui se revoltă și e deranjată. Nu mâncarea e de vină aici, ci sensibilitatea lui bolnavă și suferindă și tulburarea pricinuită de fiere; de aceea tot ce doare sunt lucruri acre și sărate.

33. Cine are liniștirea și se îndeletnicește cu cunoașterea, acela va atinge ușor și repede iubirea lui Dumnezeu, iar prin iubirea de Dumnezeu se va apropia și de iubirea desăvârșită de oameni.

34. Nimeni însă nu s-a putut apropia vreodată de luminoasa iubire de oameni fără să se fi învrednicit mai întâi de minunata și îmbătătoarea iubire de Dumnezeu.

35. Să ajungă cineva la frumoasa iubire de oameni plecând de la lucrarea [ascetică] și lupta cu gândurile și apoi să se ridice de aici la iubirea de Dumnezeu, nimeni nu o va putea face în această viață înainte de a pleca din această lume, oricât de mult s-ar lupta. Prin porunci și prin discernământ își poate sili gândurile și-și poate curăți de ele simțirea, ba chiar poate face bine altora; dar să atingă luminoasa iubire de oameni doar prin lupta [ascetică] nu sunt sigur că pot spune că e cu putință, și nimeni n-a atins-o și n-o va atinge pe această cale în această viață. Fără vin nimeni nu se va putea îmbăta, nici inima nu-i va sălta de bucurie. Și fără îmbătarea în Dumnezeu nimeni nu va dobândi prin desfășurarea firească a lucrurilor o calitate care nu aparține firii, care nu va putea rămâne în el în chip luminos și fără să pară silită. Există însă unii care au o fire senină și limpede, care iubesc cu ușurință pe toți oamenii și le este milă de orice fire [creată], nu numai de cea a oamenilor, dar și de cea a dobitoacelor, a păsărilor și fiarelor sălbatice. Există și astfel de oameni, dar și ei au clipe în care-i tulbură teama când dau peste prilejuri de întristare care vin de la alții.

36. Când cineva s-a învrednicit să guste iubirea dumnezeiască, acela obișnuiește să uite din pricina dulceții ei toate, căci față de gustul ei toate cele văzute i se par demne de dispreț. Sufletul său se apropie bucuros de luminoasa iubire de oameni fără deosebire, și nu e niciodată copleșit sau tulburat de slăbiciunile lor, asemenea Apostolilor care în mijlocul tuturor relelor pe care le îndurau de la alții erau incapabili să-i urască și nu se săturau să-i iubească; ceea ce au arătat prin fapte când, după toate acestea, au primit chiar și moartea pentru ca să-i poată regăsi [într-o zi în cer]. Și erau aceiași oameni care doar cu puțin timp înainte Îl rugaseră pe Hristos să facă să coboare foc din cer peste samarineni numai pentru că nu-i primiseră în satul lor [Lc 9, 54]. Dar odată ce au primit darul și au gustat iubirea lui Dumnezeu, au ajuns desăvârșiți și în iubirea de cei ticăloși: îndurând atâtea rele pentru a-i re-

găsi [într-o zi în cer], nu-i mai puteau urî. Vezi așadar că iubirea desăvârșită de oameni nu poate fi dobândită doar păzind poruncile.

37. Nu vreau să spun că trebuie să-i lăsăm pe cei care viețuiesc în lupte și în osteneți, sau să nu ne mai apropiem de ei. Ci mai degrabă că, după ce ne-am ostenit împreună cu ei la vremea și locul potrivit, trebuie să lăsăm arenele luptelor și să ne dedicăm liniștirii; dar și aici, după ce ne vom fi deprins, fie și numai în parte, să cunoaștem gândurile și ispitele lor, trebuie să o lăsăm și să ne întoarcem în locul cunoscut al luptelor. Să avem însă în minte amintirea neconținută a lucrurilor minunate ca un ajutor neîncetat în rugăciune. Și așa vom înainta zi de zi în săltarea sufletului și vom fi duși spre desăvârșirea în Dumnezeu.

38. Meditarea limpede la Dumnezeu e sfârșitul rugăciunii sau, mai degrabă, e izvorul rugăciunilor în măsura în care rugăciunea sfârșește în gândirea la Dumnezeu.

39. Uneori omul se mută de la rugăciune la minunata meditare la Dumnezeu, alteori rugăciunea se naște din meditare la Dumnezeu.

40. Acestea sunt diferite faze în alergarea dumnezeiască a minții în arena lumii cu ochii țintă la cununa sa [cf. *1 Co* 9, 24–25]. Cununa singuraticului e desfătarea duhovnicească în Hristos Domnul nostru. Cine a găsit-o, a primit încă de aici arvuna lumii viitoare.

41. Hristoase, Izvorul vieții, învrednicește-mă să gust ceva din Tine ca ochii mei să se facă lumină. Milă și Compasiune, Care ai fost trimis în lume, Nădejdea creației, fă-mă să gust desfătarea nădejzii Tale ca să ajung orb pentru lume dar luminat cu duhul, iar viața mea să se îmbete de iubirea Ta ca să uit lumea și lucrurile ei. Fie să fim înrobiți și duși la Tine de gândirea noastră când convorbim cu uriașa Ta strălucire. Nu lăsa ca lumea să ne înrobească prin legătura vătămătoare cu ea, ci fă-ne vrednici să slujim înaintea Ta cu luare-aminte potrivit voii Tale și să Te laudăm netulburat și în mare pace în toată vremea. Uplete gura noastră de lauda Ta și fă ca gândirea noastră să îndure suferință, fă ca inteligența noastră să strălucească cu o curăție care curăță mișcările ei, ca la vre-

mea rugăciunilor noastre să-Ți putem fi o jertfă bineplăcută [Flp 4, 18] și fără prihană. Fă să se sălășluiască în noi puterea Ta nevăzută ca să se întărească simțurile sufletelor noastre, pentru ca lovindu-le [ca pe niște corzi] sufletul nostru să interpreteze tainic o cântare plină de uimire, și așa să cântăm în fiecare clipă întru cinstea puterii Ființei Tale „Alilulia” Veghetorilor [îngerilor] de sus. Fie să purtăm sfințirea Dumnezeirii Tale în rărunchii noștri ca în ceruri și să aducem nesăturat mulțumire și închinare împreună cu toți sfinții marelui Tău Nume, Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt slăviți într-o singură Fire în vecii vecilor. Amin.

Cuvântul 11

Despre contemplarea tainei/simbolului Crucii; ce putere cuprinde în ea în chip nevăzut în forma ei văzută; și despre foarte marile taine ale Economiei lui Dumnezeu săvârșite în cei din vechime și împlinirea lor în Hristos Domnul nostru, și cum atotputernica cruce le cuprinde și recapitulează pe toate.

1. Care e înțelesul și ce figură [typos] zugrăvește icoana Crucii pentru noi, pe care o ținem în mare cinste și o venerăm bucuros cu o iubire și o dorință nesăturată, și a cărei istorie e prăznuită și repetată de întreaga creație?

2. Cum anume sălășluiește în ea în chip tainic puterea dumnezeiască, cum anume obișnuiește Dumnezeu să lucreze în fiecare generație ca să-și arate caracterul minunat al puterii Sale, punându-Și în chip înfricoșător cinstitul Său Nume pe lucrurile corporale, arătând în ele lumii lucruri minunate și mărețe și dând prin ele mari binefaceri omenirii, despre toate acestea vom vorbi pe cât e cu putință în cuvinte simple cu referire la puterea slăvită și veșnică care este în Cruce, pentru ca să se știe că Dumnezeu e Cel ce lucrează și săvârșește totul în toate, în cele de odinioară, în cele de mai apoi și în veci.

3. Nu vrem să spunem că Puterea din Cruce e alta decât cea prin care au venit la existență lumile, [Putere] veșnică și fără de început care guvernează creația tot timpul și neîntrerupt, în chip dumnezeiesc și mai presus de înțelegerea tuturor, potrivit vocii Dumnezeirii Sale.

4. Dar atunci ce? Puterea nemărginită a lui Dumnezeu sălășluiește în Cruce așa cum a sălășluit în chip neînțeles în Chivotul [Legii], venerat cu mare cinste și frică de poporul [Israel], și săvârșea prin el minuni și semne înfricoșătoare în mijlocul celor ce nu se rușinau să-l numească „dumnezeul”

lor [cf. Nm 10, 35–36]; cu alte cuvinte din pricina cinstei vrednicului de cinste Nume al lui Dumnezeu priveau la Chivot cu spaimă, ca și cum ar fi fost Însuși Dumnezeu, și el era cinstit cu acest nume nu numai de poporul [Israel], ci și de semințiile străine care erau dușmanii lui, și care spuneau: „Vai nouă, căci Dumnezeul poporului acesta a venit azi în tabără” [1 Rg 4, 7]. Or noi credem că aceeași putere care s-a sălășluit oarecând în Chivot sălășluiește acum în închinata figură [typos] a Crucii, ținută la mare cinste de noi drept o cale nobilă de a-L cunoaște pe Dumnezeu.

5. Căci ce oare era în Chivot în stare să-l facă atât de înfricoșător și-l umplea cu tot felul de puteri și semne, afară de vasul cu mamă, de tablele Legii scrise de Moise și de toiagul lui Moise care înflorise? Oare Moise și poporul nu s-au închinat înaintea Chivotului cu mare frică și cutremur? Oare Isus, fiul lui Nun, n-a rămas întins cu fața la pământ în fața lui de dimineța până seara [Ios 7, 6]? Oare nu aici s-au arătat descoperirile înfricoșătoare ale lui Dumnezeu ca pentru a-i da cinste, pentru că în el sălășluia Slava [šekinta] lui Dumnezeu? Or Aceasta sălășluiește acum în Cruce; a lăsat Chivotul și s-a sălășluit tainic în Cruce.

6. Puterea acestei Slave, semnele și minunile ei se arată în Cruce nu mai puțin decât odinioară [în Chivot], ba chiar în aceasta ele sunt mult mai multe. Oare toate cele descrise în cartea Faptelor [Apostolilor 3, 1–10; 9, 40 etc.] ca săvârșite de mâinile Apostolilor nu sunt mult mai mari decât cele din vechime? Cine nu le primește pe acestea din urmă nu le va primi nici pe cele dinainte.

7. Prin puterea Crucii mulți au îmblânzit fiare sălbatice, s-au arătat îndrăzneți în fața focului, au umblat pe ape, au înviat morți, au oprit molime, au făcut să țâșnească izvoare în pământ pustiu și pietros, au pus hotar mărilor, au poruncit torentelor unor râuri vijelioase să curgă în urma lor, au întors înapoi curgerea apelor.

8. Dar ce mai vorbesc de acestea? Satana însuși și toată tirania lui se îngrozesc de semnul Crucii atunci când îl însemnăm împotriva lor. Și ascultați un lucru încă mai mare decât toate acestea: cu toate semnele și minunile săvârșite în pre-

zența lor, slujirea [cultul Vechiului Testament] n-a putut dezrădăcina nici cel mai mic păcat; în timp ce în slujirea [cultul] Crucii păcatul a ajuns ca o pânză de păianjen de care atârână o greutate și care nu reușește să se țină întinsă. Iar în fața morții, care făcea atâta spaimă firii [omenești], țin acum capetele sus chiar și femeile și copiii. Moartea care domnește peste toate a ajuns acum ușoară nu numai pentru credincioși, ci și pentru păgâni; frica de ea s-a micșorat mult față de ce era înainte.

9. Închinat fie Cel care Și-a schimbat planul Său cu noi prin împăcarea pe care a făcut-o pentru noi [Rm 5, 10–11; 2 Co 5, 18–19]. Binecuvântat fie Cel ce a vrut acum să-Și arate deschis iubirea veșnică pe care o are pentru creația Sa.

10. În fața acelei lăzi de lemn în care se spunea că era Slava lui Dumnezeu, Moise și tot poporul aduceau neîncetat o închinare plină de frică. Cum se face că în Lege Dumnezeu a spus poporului prin Moise: „Nu vă închinați nici unui lucru făcut de mâini omenești, nici unui chip și nici unei asemănări” [cf. Iș 20, 4–5], dar chivotul fusese făcut de mâinile dulgherilor, iar tablele fuseseră cioplite de mâinile lui Moise în munte și fuseseră înscrise de degetele Lui [Iș 34, 4. 28]? Ele au ajuns prilej de osândă, pentru că li s-a dat nume de idoli, dar pentru că pe chivot fusese așezat slăvitul și cinstitul Nume al lui Dumnezeu, Puterea lui Dumnezeu s-a arătat în el în chip deschis și prin ea poporul a primit ajutor și scăpare și ea a lucrat semne înfricoșătoare mai presus de fire.

11. Tot așa stau lucrurile și cu Crucea aici și acum. Din clipa în care figura Crucii e întipărită pe un zid sau scândură, sau e modelată într-un fel oarecare din aur sau argint sau ceva asemănător, sau e cioplită din lemn, numaidecât ea e îmbrăcată și umplută de Puterea dumnezeiască care sălășluia oarecând în Chivot și devine loc al Slavei [šekinta] lui Dumnezeu mai mult chiar decât Chivotul.

12. Așa cum slujirea [cultul] Noului Legământ e mai de cinste înaintea lui Dumnezeu decât cea a celui Vechi, așa cum e o deosebire între Moise și Hristos, așa cum slujirea adusă de Iisus e mai bună decât cea adusă de Moise, și așa cum cinstea unui om e mai mare și mai bună la creația lui decât cea a lucrurilor mute, tot așa figura Crucii care există

astăzi e mult mai de cinste din pricina cinstei Omului pe care Dumnezeirea l-a luat dintre noi ca să locuiască în El și pentru că bunăvoirea lui Dumnezeu [Mc 1, 11], care sălășluia în acest Om care s-a făcut templul [cf. In 2, 19] Ei⁷⁷ desăvârșit, se deosebește de bunăvoirea prefigurativă care era în lucrurile mute, în care era umbra celor ce aveau să vină în Hristos [cf. Evr 10, 1].

13. Dacă lucrului făcut astfel i-am fi dat alt nume, am fi fost pedepsiți dacă ne-am fi închinat lui asemenea celor din vechime care au schimbat închinarea lui Dumnezeu cu cea a idolilor. Dar acum noi îi dăm Numele Domnului în Care sălășluiește Dumnezeirea, despre Care s-a vorbit neîncetat în Vechiul Testament și la Care cele douăsprezece seminții ale lui Israel nădărdjuiau să ajungă prin rugăciuni stăruitoare zi și noapte [cf. FA 26, 7]. Toate acestea le înțelegem ori de câte ori privim această figură la vremea rugăciunii și ne închinăm în ea chipului Omului care a fost răstignit pe ea, și prin ea primim Puterea dumnezeiască și ne învrednicim de ajutor, izbăvire și bunătați negrăite în această lume și în cea viitoare; toate acestea prin Cruce.

14. Ori de câte ori intra [în Sfânta Sfintelor], arhiereul nu îndrăznea să-și ridice ochii și să cerceteze nici măcar lama de metal făcută din aur și pusă peste chivot [Iy 25, 17. 21–22] și în care se arăta deschis Puterea lui Dumnezeu⁷⁸, pentru că în ea sălășluia înfricoșătoarea Slavă a Dumnezeirii și vederea ei era mai grozavă și mai de cinste decât a tuturor lucrurilor care făceau parte din această slujire.

15. Părinții noștri ortodocși spun că acea lamă de metal înfățișa în chip tainic/simbolic umanitatea Domnului⁷⁹. Dacă deci prefigurarea era atât de înfricoșătoare, cu cât mai mult era împlinirea ei și însuși Arhetipul ale căruia sunt simbolurile și tainele. Dar acolo, în slujirea veche, Pronia cerea asprime și frică mare, aici însă cere blândețe.

⁷⁷ Terminologia antiohiană tipică hristologiei siro-orientale.

⁷⁸ Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 52: „Lama duhovnicească e adevărata cunoaștere a Sfintei Treimi”.

⁷⁹ Cf. NARSAL, *Omilia* 57.

16. Fiindcă în vechime cine îndrăznea să fie nepăsător față de aceste taine/simboluri, prefigurări și figuri era pedepsit pe loc, ca aceia pe care i-a ars focul cădelnițelor lor [*Nm* 16, 35]. Dar pentru că aici a fost revărsat un har fără măsură și asprimă a fost înghițită de blândețe, de aici a intrat îndrăzneala/familiaritatea și s-a născut un fel de nepăsare; măcar că nu e o adevărată nepăsare — să nu fie! — ci mai degrabă de un prisos de îndrăzneală/familiaritate, căci aceasta obișnuiește să alunge teama datorită iubirii și bunătății lui Dumnezeu [*Tit* 3, 5] care a venit peste noi în vremea de acum.

17. Pentru adevărații credincioși nu e puțin lucru vedea Crucii fiindcă în ea se înțeleg că sunt cuprinse toate tainele/simbolurile. Ori de câte ori își ridică ochii să o privească e ca și cum ar contempla fața lui Hristos; de aceea sunt plini de evlavie față de ea, vederea ei e scumpă pentru ei și-i umple de teamă și de iubire. Și pentru că sunt copii [ai lui Dumnezeu], au mai multă îndrăzneală spre El, așa cum obișnuiesc să aibă copiii față de părinții lor pentru că sunt siguri de iubirea lor.

18. Ori de câte ori ne apropiem de Cruce e ca și cum ne-am apropia de trupul lui Hristos; așa simțim din pricina credinței pe care o avem în El.

19. Prin apropierea de ea și privirea noastră spre ea, mintea noastră călătorește tainic spre cer ca la o vedere care nu poate fi văzută, nici simțită; și din pricina cinstirii umanității Domnului vederea noastră ascunsă e înghițită de o contemplare a tainei credinței.

20. De aceea nu ne rușinăm să o numim Domn, Mântuitor și chiar Dumnezeu, și-i aducem rugăciunile noastre ca pe acelea datorate Creatorului.

21. Toate acestea credem că sunt ale Omului a cărui Cruce e cinstită de noi pentru Numele Lui și din pricina Lui împreună cu toate cele atribuite Lui. Așa cum nu șovăim să numim Dumnezeu, Creator și Domn umanitatea Domnului, Care a fost om cu adevărat, ori să spunem că prin mâinile Lui s-au întocmit lumile și au fost făcute toate [cf. *Evr* 11, 3]. Căci Cel ale Cui sunt toate aceste lucruri a vrut să locuiască în el dându-i slava Dumnezeirii Lui și stăpânirea peste toate din pricina binefacerilor pe care creația avea să le primească prin

el și al căror început a fost Crucea. El a poruncit chiar și îngerilor să i se închine, precum spune fericitul Pavel: „Iar când aduce în lume pe Cel Întâi-Născut spune: «Să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu»” [Evr 1, 6]. I-a dat să fie închinat împreună cu El în chip indistinct printr-o singură și aceeași închinare, deopotrivă pentru Omul care a devenit Domnul și pentru Dumnezeu, chiar dacă firile își păstrează proprietățile fără să fie însă vreo deosebire în cinstirea lor⁸⁰.

22. Căci credem că toate cele ale lui [Omului] au fost ridicate la [Cuvântul] Cel care le-a primit pentru El Însuși vrând să-l facă să se împărtășească de cinstirea Lui. Și toate acestea ni s-au făcut cunoscute în Cruce, iar prin acest lucru pe care necredincioșii îl socotesc vrednic de dispreț [cf. 1 Co 1, 23], am primit cunoașterea exactă a Creatorului.

23. În Hristos toate ființele raționale, îngeri și oameni deopotrivă, s-au învrednicit de iubirea Creatorului și de iubirea întreolaltă pentru a aduce o singură mărturisire/laudă Unului Dumnezeu, Domnul a toate.

24. Căci Crucea e haina lui Hristos așa cum umanitatea lui Hristos e haina Dumnezeirii ca o prefigurare pentru timpul de acum în așteptarea clipei în care se va descoperi adevăratul Arhetip, și atunci nu va mai fi nevoie de așa ceva. Fiindcă Dumnezeirea locuiește în umanitate în chip inseparabil fără sfârșit și pe veci, adică nemărginit. De acea privim la Cruce ca la locul Slavei [šekinta] Celui Preaînalt, locașul sfânt al Domnului, oceanul tainelor/simbolurilor Economiei lui Dumnezeu.

25. Icoana Crucii arată ochilor credinței noastre taina/simbolul celor două Testamente, așa cum s-a arătat mai sus la locul său. Mai mult: ea e pecetea Economiei Mântuitorului.

26. Ori de câte ori privim la Cruce în chip senin, cu mișcări lăuntrice strunite, se strânge și stă înaintea ochilor noștri lăuntrici aducerea-aminte de întreaga Economie a Domnului.

27. „Cel în care locuiește trupește plinătatea Dumnezeirii” [Col 1, 9] umblă ca un om obișnuit pe la porțile păcătoșilor, „disprețuit și cel din urmă dintre oameni, fără chip și fără frumusețe”, cum spune Isaia [53, 2–3].

⁸⁰ Formulare tipică pentru hristologia siro-orientală de tip antiohian.

28. O, minune! Creatorul îmbrăcat în om intră în casele vameșilor și desfrânatelor, iar când aceștia se întorc spre El prin lucrarea Lui, îi convinge prin învățătura Sa dându-le asigurarea împăcării cu ei și pecetluind cuvântul adevărului prin mărturii adevărate care erau minunile și semnele Lui. Și așa prin frumusețea vederii Lui lumea întregă a fost atrasă de iubirea Lui spre unica mărturisire a lui Dumnezeu, Stăpânul a toate, și așa s-a semănat în fiecare cunoașterea Unicului Creator.

29. Și în cele din urmă toți care au primit învățătura Sa au fost întăriți în nădejdea pe care El le-a dat-o prin pecetluirea cuvintelor Lui către ei cu propriul Său Sânge. Prin moartea și învierea Lui i-a întărit pe cei Doisprezece pe care potrivit preștiinței Lui îi alesese din tot neamul lui Adam spre această slujire. După care [Dumnezeu] L-a urcat la cer la El Însuși, în locul în care nici o ființă creată nu pusese piciorul, dar unde prin lucrarea Sa a chemat toate ființele raționale, îngeri și oameni, la acea fericită intrare, ca să se desfete în lumina dumnezeiască în care l-a îmbrăcat pe acest Om plin de toată sfințenia și Care e acum cu Dumnezeu într-o cinste și strălucire negrăită.

30. Acestea sunt tainele/simbolurile pe care le poartă în ea figura Crucii, și care e obârșia minunilor pe care Creatorul le săvârșește prin ea în întreaga lume. Așa este închinată și cinstită cu voioșie de noi, ea care a fost întipărită din veșnicie în cugetul Creatorului pentru ca prin figura ei să fie dată cunoașterea Slavei Lui și eliberarea pe care avea să o săvârșească prin ea pentru toți oamenii.

31. Binecuvântat fie Dumnezeu Care prin lucruri materiale ne apropie în chip tainic/simbolic de cunoașterea Firii Sale nevăzute, semănând și întipărind în gândirea noastră aducerea-aminte de purtarea Lui de grijă pentru noi în toate generațiile, legându-ne prin figurile văzute de iubirea pentru Ființa Sa ascunsă.

32. Să se bucure inimile noastre de tainele credinței pe care le ținem; să săltăm în Dumnezeu Care Se îngrijește atât de noi. Să intrăm prin contemplarea gândirii noastre în minunata Lui lucrare pentru noi. Să ne bucurăm de nădejdea pe care

ne-a descoperit-o ca unor copii ai lui Hristos în taina Noului Legământ pe care am primit-o prin El.

33. Vrednic de închinare e Dumnezeu Care pentru mântuirea noastră a făcut totul în lume ca să ne apropie de El până când se va descoperi ce s-a pregătit acolo unde vom primi bunătățile cuvenite unor copii ai lui Dumnezeu.

34. Vrednică de închinare e taina/simbolul puterii Crucii care ne-am dat toate acestea și prin ea ne-a învrednicit de cunoașterea îngerilor, căci prin Puterea cuprinsă în ea au fost făcute toate ființele create văzute și nevăzute.

35. Vrednică de orice laudă, slavă și preamărire e Firea dumnezeiască care ne-a creat, care ne-a dat toate acestea și ne va da și altele; Ei fie închinarea, cinstea și slava în veci. Amin.

Cuvântul 12

Despre viețuirea contemplativă și cât de folositoare sunt pentru cunoașterea duhovnicească liniștirea și viața singuratică.

1. Nimeni nu trebuie nicidecum să petreacă noaptea în sălașul sau chilia celui care în viețuirea sa [ascetică] se îndelținește cu contemplarea, căci noaptea, mai mult decât în alte răstimpuri, el va trebui să fie separat de toți și lăsat singur, ca liniștea să se adauge liniștirii [din sufletul lui]. Căci și Mântuitorul își alegea în timpul nopții locuri pustii [Mt 14, 23 etc.], cinstea și iubea tot timpul liniștea, căci spunea: „Să mergem în pustie să ne odihnim și să fim singuri” [Mc 6, 31], și despre El se spune și că: „A șezut într-o barcă și s-a dus într-un loc pustiu cu ucenicii Săi” [Mt 14, 23]. Căci mai cu seamă noaptea se retrăgea departe de oameni și stăruia în liniștire. Nu că avea nevoie de ea, pentru că era în stare oriunde de orice, dar totuși nu-și petrecea nopțile în locuri locuite. „Și s-a urcat într-un munte să se roage singur și făcându-se seara era singur acolo” [Mt 14, 23]. El ducea această viețuire singuratică cu Dumnezeu spre povățuirea fiilor luminii [Ef 5, 8] care aveau să umble mai apoi pe urmele Lui în această viețuire nouă. Această viețuire singuratică pe care o au doar cinurile cerești a fost făcută cunoscută oamenilor de Fiul lui Dumnezeu Care S-a pogorât la ei și le-a arătat lucrarea fapturilor nevăzute, care stă în faptul de a fi stârnite spre lauda lui Dumnezeu în marea liniște revărsată peste lumea lor, ca prin această laudă să fie ridicate în contemplare spre slăvita Fire a Treimii și să rămână aici în uimire în fața vederii măreției acestei Slave negrăite.

2. În această viețuire se va afla la învierea cea de obște întreaga fire omenească. Fie să ne învrednicim în arvună încă de pe acum de desfătarea bunătăților ce vor veni prin harul lui Hristos. Lui, Tatălui Său și Duhului Sfânt, fie slava și cinstea în vecii vecilor. Amin.

Cuvântul 13

Despre creșterea omului dinăuntru.

1. În măsura în care cineva se apropie de cunoașterea adevărului, e tot mai puțin supus lucrării simțurilor, dar se reazemă neîncetat pe tăcerea discernământului. Și pe măsură ce în lucrarea sa se apropie de viețuirea lumii acesteia, ațâță și trezește simțurile.

2. Viețuirea și purtările vieții acesteia favorizează lucrarea simțurilor, în timp ce viețuirea vieții viitoare favorizează lucrarea duhovnicească. Ori de câte ori se învrednicește cineva de această cunoaștere, mădulele lui încetează [să mai funcționeze] dintr-odată, și cad peste el liniștirea și tăcerea, căci în modul de comportare al vieții viitoare toate simțurile încetează. În lumea aceasta simțurile nu pot nădăjdui să întâlnească această taină, chiar dacă în vremea pocăinței ele își încetează lucrarea ca într-un fel de somn; fiindcă nu ele se întâlnesc cu ea, ci omul dinăuntru. Să-ți dea Dumnezeu, cum spune Scriptura, să cunoști „puterea lumii viitoare” [Evr 6, 5] și vei înceta să mai ai vreo legătură cu viața aceasta.

Cuvântul 14

Al aceluiași Mar Isaac.

Capitole despre rugăciune și formele ei exterioare.

1. Iată pe scurt temele acestui cuvânt:

a) că, atunci când gândirea e lipsită de ocupație, nu se cade să încetăm să mai lucrăm ostenelele trupești și pozițiile cuvinicioase pentru rugăciune, chiar de vom fi fost ridicați până pe culmile viețuirii noastre; am în vedere aici starea în picioare rânduie pentru slujbă, închinăciunile văzute ale trupului ș. a. m. d.

2. b) De ce mari rele ne scapă citirea psalmilor. Cum atunci când ne învrednicim de darul curăției rugăciunii și de vederea gândirii care o însoțește, și care stă în înțelegeri duhovnicești, trebuie să socotim aceste lucruri drept împlinirea desăvârșită a slujbei și a întregii rânduiei [liturgice].

3. c) Despre nenorocirile care vin ca urmare a părăsirii de Dumnezeu peste cei care disprețuiesc formele exterioare [ale evlaviei], și despre frica și evlavia care trebuie arătate la rugăciune; și despre alte câteva lucruri.

4. I. Sunt patru feluri de schimbări proprii tuturor pe orice treaptă/măsură s-ar afla. Ne putem schimba lucrarea ca urmare a unui discernământ laudabil și înțelept și a unei dispoziții dumnezeiești; ca urmare a unei gândiri stricate și a unei dispoziții relaxate și prostești; ca urmare a constrângerii unor motive presante și a unor împrejurări inevitabile; sau ca urmare a unei lucrări a milei dumnezeiești.

5. Și în minunata viețuire a singuraticilor orice schimbare care se ivește în cineva poate fi recunoscută de el ca ținând

de una din cele patru feluri de care am vorbit: ea vine fie din înțelepciunea milei lui Dumnezeu atunci când singuraticul își fixează un țel foarte înalt; fie dintr-o dispoziție stricată și o relaxare care pune stăpânire pe cineva când, epuizat de asceză, își schimbă lucrarea viețuirii sale obișnuite și lăudabile dinainte, într-una mai prejos de aceasta; fie când, ca urmare a constrângerii desfătării duhovnicești în Dumnezeu, datorită lucrării lui Dumnezeu în el pe care o întrezărește, lucrarea obișnuită a virtuții e schimbată și înnoită prin har într-una mai înaltă: ca urmare a acestei gustări minunate și a cunoașterii mai înalte pe care o descoperă, desfășurarea lucrării sale dinainte e stăvilită de întrezărirea unui gust mai dulce și mai slăvit decât cel al lucrării sale dinainte, iar uneori inteligența e îmbogățită de mișcările realităților pe care le frecventează și lucrarea sa devine mai interioară decât cea exterioară a simțurilor, potrivit obiceiului bine cunoscut de toți asceții, acest lucru ivindu-se în fiecare potrivit măsurii, timpului potrivit și vigorii viețuirii lui; fie alteori schimbarea poate veni din constrângerile luptei [cu demonii] ori prin izbucnirea unor boli sau neputințe.

6. Prin urmare, fraților, ori de câte ori vedem o schimbare în viețuirea noastră [ascetică], trebuie să ne grăbim numaidecât să vedem cauza ei și să aflăm de unde vine noutatea care nu seamănă căii obișnuite a singuraticilor ori regulii monahale comune. Și atunci fie bucuria noastră va spori, fie vom fi rușinați pe bună dreptate pentru că nu umblam așa cum trebuia. Va trebui astfel să știm mereu care e viețuirea noastră la un nivel mai înalt decât cele ce privesc aspectele trupești și exterioare ale gândurilor, cuvintelor și faptelor, dovedind înțelepciune din capul locului și cunoscând cărui lucru i se datorează toate aceste felurite schimbări.

7. II. Iată un semn rău atunci când se ivește: ca cineva să-și neglijeze datoria Ceasurilor fără vreun motiv constrângător. Dacă însă rugăciunea însăși l-a împins să neglijeze Ceasurile sau dacă forța și experiența apăsătoare a unei rugăciuni îndelungate l-a făcut să se abțină de la ele sau dacă întârzierea pricinuită de plăcerea copleșitoare a acesteia [rugăciunii] l-a făcut să sară peste un Ceas, în toate aceste cazuri el a făcut o

neguțătorie strălucită ca urmare a schimbării aduse de lucrul de invidiat căzut în mâinile sale, precum stă scris: „Sortii mi-au căzut între cele mai bune” [Ps 15, 6]. Dacă nu neglijează Cea-surile ca urmare a unei gândiri fără ocupație și a unei atitudini ușurate, ci dulceața și desfătarea din rugăciune îl robesc printr-o constrângere a iubirii dumnezeiești, atunci e foarte bine; fiindcă e vorba de împlinirea lucrării noastre [as-cetice] care nu e constrânsă de reguli, nici supusă lor. Și dacă acest lucru ni se întâmplă neconținut, e un semn al unor daruri dumnezeiești și o mare ușă deschisă spre rugăciunea curată; unul ca acesta e ridicat repede la treapta celor desăvârșiți, mai ales dacă la rugăciune arată evlavie față de formele ei exterioare săvârșite cu adâncă cucernicie.

8. Dacă însă cineva le lasă pe cele dinainte fără a le fi găsit pe cele ce vin abia după ele, e limpede că a ajuns bătaia de joc a demonilor și prin lucrarea lor va cădea cu desăvârșire din mântuire; de acum înainte o apucă pe calea care duce în jos și care va pune cu totul stăpânire pe el.

9. Mai trebuie să se știe și aceasta: faptul de a căuta descoperirea acestor lucruri nu e de folos pentru începători, chiar dacă sunt experți în teorie, și nici pentru cei care doresc să simtă aceste lucruri în ei înșiși fără a avea o strictă trezie și cunoașterea care vine din liniștire.

10. III. Strângerea gândirii și curăția în rugăciune nu pot veni fără multă trezie în cuvinte și fapte și fără paza simțurilor; nici cunoașterea dată de har nu poate veni fără a se fi dobândit mult discernământ prin liniștire.

11. IV. Pe măsura cinstirii pe care i-o arată lui Dumnezeu la rugăciune atât cu trupul, cât și cu mintea sa, i se va deschide omului ușa ajutorului care duce la curățirea mișcărilor și luminarea în rugăciune.

12. V. Cine arată evlavie la rugăciune în formele ei exterioare, întinzându-și mâinile spre cer, stând în picioare cu smerenie sau căzând cu fața la pământ, acela se va învrednici de multe haruri de sus ca urmare a lucrărilor sale de jos. Cine-și împodobește neîncetat rugăciunea cu asemenea gesturi exterioare se va învrednici repede și ușor de lucrarea Duhului Sfânt, pentru că arată că pentru el Domnul e un lucru mare

prin respectul pe care-l arată în jertfele aduse înaintea Lui la soroacele rânduite pentru ele de legea libertății.

13. VI. Frații mei, dacă în lucrarea noastră Dumnezeu doarește mult de la noi forme exterioare, manifestări de respect și tot felul de gesturi văzute, să știți că nu le vrea pentru El, ci pentru noi. El n-are nici un folos din toate acestea, nici nu pierde nimic dacă sunt trecute cu vederea, ci ele sunt din pricina slăbiciunii firii noastre. Dacă nu ni s-ar cere asemenea lucruri, n-ar fi adoptat El însuși astfel de forme exterioare în vremea Economiei [Întrupării] Lui, cum ni se spune în Sfințele Scripturi. Nimic nu-L poate necinsti, fiindcă El are cinstea prin fire. Noi suntem cei care, ca urmare a unor atitudini exterioare nepăsătoare și lipsite de respect, Îl necinstim în gândirea noastră și așa cădem de bunăvoie din har alunecând ușor; atunci suntem însă ținta unor neîncetate atacuri și amăgiri ale demonilor, căci dobândim o fire care iubește relaxarea și înclină ușor spre rău.

14. VII. Mulți disprețuiesc în gândurile lor aceste forme exterioare și-și închipuie că rugăciunea inimii e de ajuns prin ea însăși pentru Dumnezeu; zăcând întinși pe spate sau șezând în chip necucernic, spun că e destul să aibă aducerea-aminte de Dumnezeu înăuntrul lor. Ei nu se îngrijesc să-și împodobească latura văzută a lucrării lor cu șederi în picioare prelungite după puterile lor sau făcând cinstitul semn al Crucii peste simțurile lor, nici îngenunchind ca aceia care se apropie de o flacăra, adoptând atât în interior, cât și în exterior o atitudine de evlavie, exprimându-și venerația în toate mădularele lor și pe fețele lor atunci când Îl slăvesc pe Domnul. Pentru că n-au simțit puterea celui potrivit se predau lucrărilor minciunii, fiindcă n-au înțeles că sunt încă muritori, că sufletul lor poate fi încă pus în mișcare spre alunecare, și nu-și dau seama că n-au atins încă starea de ființe duhovnicești și de înviere, nici n-au atins nepătımirea. Într-o viață trupească, când firea are nevoie de osteneală și trebuie să se deprindă mereu în lucruri noi, ei vor să ducă o viețuire duhovnicească în afara constrângerilor inevitabile în această lume supusă patimilor și „închipuindu-și că sunt înțelepți au lucrat cu dispreț” [cf. *Rm* 1, 21]. Și întrucât semnele mândriei

și ale lipsei de respect față de Dumnezeu s-au ivit în ei plecând de la rugăciune, izvorul întregii vieți, își fac îndoită pierzania, fiindcă socotesc că pot aduce o lipsă de respect Celui Cinstit Care nu poate fi necinstit și trebuie să fie cinstit de toate creaturile.

15. VIII. Nu vrem să-i silim pe cei bolnavi sau neputincioși să se supună unei reguli, nici nu spunem că cineva trebuie să se supună unor lucruri imposibile; căci tot cea ce e săvârșit cu frică și cutremur e pentru Dumnezeu o ofrandă aleasă, chiar dacă e în afara regulii obișnuite. Nu numai că El nu-l mustră pe cel ce face acestea, dar lucrurile neînsemnate și modeste săvârșite pentru El le primește ca pe niște lucruri însemnate și desăvârșite. Și chiar de-ar fi vrednice de mustrare, întrucât au fost născute din iubire, sunt iertate, iar cei care le fac sunt fără reproș la Dumnezeu Care știe toate, Căruia Îi sunt cunoscute toate înainte ca ele să fie, și Care știa bine constrângerile firii noastre înainte de a ne fi creat. Căci Dumnezeu e bun și milostiv, de aceea nu obișnuiește să judece slăbiciunile sau necesitățile firii, chiar dacă ele ar putea părea vrednice de reproș, ci judecă cele ce sunt cu putință, chiar dacă acestea sunt neînsemnate și disprețuite. Nu judecă slăbiciunea, înclinațiile firii spre ceva, chiar dacă ele duc la un păcat mare și de bunăvoie. Când judecă o acțiune accidentală⁸¹, cere socoteală cu dreptate oriunde știe că ea va fi urmată de căință, de o gândire care suferă și de o cât de mică întoarcere spre mai multă îndreptare, chiar dacă acea acțiune accidentală s-ar repeta de zece mii de ori.

16. Cu atât mai mult dacă un asemenea om nu se predă cu totul pierzaniei. Când vede înrobirea care nu-l duce la nimic, atunci acesta e cuprins de o durere, se disprețuiește pe sine și se sârguiește încă mai mult spre îndreptare, mâhnindu-se în același timp pentru lipsurile și căderile lui. Un astfel de om să nu fie, așadar, lepădat ca și cum ar fi fost respins de Voința care a făcut toate, căci fără îndoială e foarte aproape de milă.

⁸¹ „Lămurire: Acțiune accidentală nu e cea care se întâmplă o singură dată, ci cea care nu e sub un control continuu; chiar dacă s-ar întâmpla de o mie de ori s-ar numi tot accidentală.”

17. Spunând acestea, îi dezaprobăm totuși pe cei care schimbă cu bună știință rânduiala rugăciunii, a căror gândire neghioabă maimuțărește desăvârșirea și printr-o cunoaștere mincinoasă năzuiesc să creeze ceva prin ei înșiși.

18. IX. Inima dobândește o mai mare îndrăzneală [în vorbirea cu Dumnezeu] la rugăciune decât la slujbă. Dar neglija-rea cu totul a acesteia din urmă pricinuieste mândrie, iar din mândrie omul cade departe de Dumnezeu. Căci însuși faptul că se silește să se supună unei reguli, măcar că e cu totul liber în viețuirea lui, îl face smerit și ia demonului mândriei orice prilej de a legăna înaintea lui vreun gând rău. Socotindu-se pe sine însuși neîncetat neînsemnat și neînstare de libertate, se smerește și surpă orice înălțime a gândului. Nu e frâu mai puternic ca acesta ca să fie pus în gura gândirii care se înalță pe sine.

19. Iată de ce, chiar dacă aveau rugăciunea neîncetată și, plini de Duhul, nu încetau o clipă să se roage, Sfinții Părinți obișnuiau să păzească tot ceea ce era rânduit de regulă nu numai pentru slujbă, ci și pentru rugăciune: momentele stabilite, numărul fix, participarea văzută a trupului, îngenuncherile. Toate acestea le făceau având în vedere scopul regulii pe care și-o fixaseră.

20. X. Nu fără rost și-au impus acești Părinți, unii 100, alții 50 sau 60 de rugăciuni ș. a. m. d., măcar că de mult timp se făcuseră în întregime altare ale rugăciunii. De ce era nevoie de aceste numere fixe, deși nu încetau niciodată rugăciunea?

21. Se spune că Evagrie făcea 100 de rugăciuni, fericitul Macarie 60, Moise arapul, etiopianul, 50; marele singuratic Pavel 300 ș. a. m. d.

22. Pricina pentru care acești fericți Părinți se sileau asemena unor robi să țină această regulă era teama de mândrie. Căci făceau acest număr fix de rugăciuni însoțite de osteneala trupului, cu un anumit număr de închinăciuni, cu prăvăliri cu fața la pământ înaintea Crucii. Acest număr fix de rugăciuni care li se atribuie nu erau, cum afirmă defăimătorii lor, rugăciuni făcute doar în inimă, așa cum spun despre ei cei care au opinii mesaliene și care spun că nu sunt necesare forme exte-

rioare pentru închinare. Departe să se poată spune asemenea lucruri despre fericiții Părinți.

23. Grija noastră aici nu e să muștrăm sau să criticăm greșelile altora, nici nu stă în felul nostru să facem aceasta, chiar dacă avem puțină stimă pentru cei ce fac așa. Dar pentru că vrem să spunem și să predăm adevărul, dacă minciuna nu e muștrată mai întâi pe față, nimeni nu va putea fi vreodată sigur de adevăr, nu-l va putea cultiva cu o gândire dreaptă plină de iubire, nici nu se va putea feri de contrariul său. Chiar și cei ce umblă deja pe calea cea dreaptă, umblă apoi pe ea cu mai multă încredere atunci când calea rătăcirii a fost demascată pe față.

24. Închinăciunile prin care acești Părinți se țineau în smerenie erau închinăciuni reale; la fiecare din ele se îngrijeau să se ridice în picioare din locurile lor, atunci când slăbiciunea nu-i împiedica, și cădeau cu fața la pământ înaintea Crucii cu multă evlavie și smerenie a minții și trupului. Ceea ce e un lucru deosebit de cele ce se săvârșește [doar] în inimă. Ori de câte ori stăteau în picioare [la rugăciune], făceau după ceas multe închinăciuni cu ajutorul trupului, sărutând Crucea de cinci ori sau de zece ori, și socotind fiecare închinăciune și fiecare sărutare drept o singură rugăciune. Li se întâmpla uneori să găsească pe neașteptate un mărgăritar care cuprindea într-o singură rugăciune numărul tuturor celorlalte. Atunci când stăteau în picioare sau în genunchi, inteligența lor era uneori răpită de minunarea născută de rugăciune, în afara oricărei voințe a trupului și a sângelui sau a mișcărilor sufletului, iar uneori se găseau în una din acele stări de curăție a rugăciunii pe care o vom lămuri mai încolo.

25. Părinții săvârșeau, așadar, marele lor număr de rugăciuni după cum spuneam. Nu, cum gândesc mulți și pretind alții, că rânduiau un timp separat de stat în picioare pentru fiecare rugăciune în parte, căci nenorocitul trup nu era în stare de așa ceva. Și cu o asemenea socoteală n-ar fi fost săvârșite niciodată toate rugăciunile. Dacă cineva s-ar fi ridicat de pe locul său de 100, de 50 sau de 60 de ori pe zi, ca să nu mai spunem nimic de cei care făceau aceasta de 300 de ori pe zi și mai mult, cum obișnuiau unii sfinți, atunci n-ar mai fi fost loc și

pentru citire sau celelalte îndatoriri. N-ar mai fi putut fi un prilej nici pentru prelungirea rugăciunii, în cazul în care harul ar fi dat darul lacrimilor la vremea rugăciunii sau stârniri limpezi care prelungesc rugăciunea, ca la cei care s-au învrednicit în acele clipe de unul sau altul din aceste haruri. Ci slujba lor ar fi tulburată și întreaga lor lucrare ar fi fost perturbată.

26. Dacă cineva nu crede acest lucru, să facă încercarea pe sine însuși și să vadă dacă se poate scula liniștit din locul său fie și numai de 50 de ori pe zi, necum de 100 sau de 200 de ori, fără să se tulbure în el însuși și păstrând o rugăciune pașnică, împlinindu-și apoi netulburat și slujba, precum și citirea, care e o parte însemnată a rugăciunii; va putea oare să facă aceasta timp de șapte zile, necum în toate zilele vieții lui?

27. XI. Uneori în rugăciune se ivesc daruri parțiale, cum sunt un belșug de lacrimi, o dulceață care izvorăște din inimă asemenea mierii ce curge dintr-un fagure, ori o izbucnire de mulțumire care face limba să tacă cu smerenie și bucurie, o stârnire neașteptată a nădejzii în mijlocul rugăciunii, sau o anume înțelegere a Proniei dumnezeiești, toate lucruri care țâșnesc de obicei din rugăciune sau din aducerea-aminte de ceea ce tocmai s-a citit. Acest lucru poate dura multe ceasuri când singuraticul zace prăvălit cu fața la pământ, biruit de una din schimbările lucrute de darul curăției rugăciunii și al dulceții aflate în ea. Uneori ele au loc când stă în picioare, alteori când stă în genunchi, și ele sunt socotite de Părinți drept curăție a rugăciunii, nu răpire a minții. Aceasta din urmă e un dar care le cuprinde pe toate celelalte, e suma tuturor lucrărilor dumnezeiești în cei desăvârșiți. Aceste daruri parțiale sunt date în restul timpului lor de rugăciune atât celor înaintați, cât și celor aflați pe o treaptă de mijloc, fiindcă țin încă de firea omenească, potrivit râvnei și treziei fiecăruia, în timp ce celălalt dar e mai presus de fire.

28. Daruri [parțiale], cum sunt luminarea înțelegerilor sau o înțelegere precisă a versetelor [Scripturii], sunt pentru mintea sfinților în vremea rugăciunii și a slujbei ca o funie care leagă mintea lipsită de ocupație oprind-o să se împrăstie și apropiind-o de Dumnezeu. Căci fără ele nu este alt mijloc lăudabil pentru ca mintea să se oprească de la gândurile din

afară și să adune în ea însăși la slujbă și la rugăciune, firește afară numai dacă nu-i urmăm pe cei care învață că trebuie să părăsim orice gândire la Dumnezeu ca și cercetarea precisă a sensurilor versetelor, lăsând gândirea să hoinărească în imaginații, ca și cum ar fi mai în stare de aceasta decât cei din lume.

29. Luminarea gândurilor la rugăciune prin stârniri/mișcări privitoare la tainele dumnezeiești e un lucru care lipsește celor mai mulți oameni și nu se găsește decât la unii, fiindcă cere liniștire, o mare vigilență și curăția gândirii. Imaginațiile gândirii și legarea de bunăvoie a gândurilor de o imagine sau nălucă sunt un lucru la îndemâna și a oamenilor din lume, fiindcă nu cer nici curăție, nici liniștire, nici viețuirea în pustie. Dar atunci la ce bun toate ostenele vieții singuraticе, păzirea curăți de lume sau luminarea gândurilor la vremea rugăciunii? În zadar am răbda toate acestea și ostenele noastre ar fi deșarte, dacă n-am putea nădăjdui nimic dincolo de ceea ce se poate săvârși, ori de câte ori vrea, un om din lume, deși e amestecat cu lumea și legat de o femeie și copii.

30. XII. Adevărata vedere a lui Iisus Hristos Domnul nostru stă în cunoașterea rostului Economiei [Întrupării] Sale pentru noi și în îmbătarea de iubire față de El, care vine din înțelegerile multelor, feluritor și minunatelor lucruri cuprinse în această [Economie].

31. XIII. Slujba psalmilor e o regulă care supune sufletul umilinței stării de rob.

32. XIV. În această regulă e o libertate și în libertate e o regulă: unii sunt puși la încercare prin regulă și biruie, alții sunt puși la încercare prin libertatea care vine din regulă [și pier].

33. XV. Unii înaintează mai mult prin libertate decât supunându-se regulii. Din libertate ies însă adeseori multe căi care duc la rătăcire și multe prilejuri de cădere se ațin în ele, în timp ce nimeni nu rătăcește când are o regulă, nimeni din cei ce stăruie sub jugul unei reguli nu va fi împins în cădere decât dacă a părăsit și neglijat mai înainte regula. De aceea mulți din sfinții din vechime care și-au sfârșit alergarea fără a cădea în rătăcire, s-au lăsat conduși de o regulă. Mulți însă, vrând să lase în urmă hotarele fixate de regulă, adăugând zel

peste zel, s-au ostenit mult peste ceea ce le cerea regula; dar prisosul ostenelilor lor nu i-a împiedicat să cadă în mâinile demonilor de îndată ce au lăsat regula. Nimeni nu poate contrazice acest lucru, căci istorii privitoare la unii ca aceștia strălucesc ca razele soarelui spre luminarea noastră.

34. XVI. Există o regulă a libertății și există o regulă a robiei. O regulă care înrobește spune: „Voi spune atâția și atâția psalmi la slujbă, și la fiecare rugăciune mă voi ruga cu cutare sau cutare număr fix de rugăciuni”. Unul ca acesta e legat fără putință de schimbare de acest angajament; e obligat să respecte numărul, lungimea și fixitatea psalmilor și rugăciunilor pe care și le-a impus lui însuși. Toate acestea sunt foarte departe de calea adevăratei cunoașteri, fiindcă nu duc nicidecum nici la aducerea-aminte de lucrările lui Dumnezeu, nici la recunoașterea slăbiciunii firii omenești și a deselor lupte ce se pot întâmpla; în primul caz ar putea fi dat un har pentru ca el să treacă dincolo de ceea ce a hotărât voia lui, în al doilea caz firea se poate dovedi prea slabă pentru a împlini regula din pricina atacului demonilor care vin tocmai ca să-i subjuge mândria.

35. XVII. Regula libertății stă în păzirea desăvârșită a celor șapte Laude rânduite de sfânta tradiție prin Părinții adunați de Duhul Sfânt la Sinodul Ecumenic [de la Niceea, 325]⁸². Și fie ca noi, singuraticii, să nu ne depărtăm de supunerea față de Biserică, față de ierarhii și legile ei. De acea să păzim rânduiala celor șapte ceasuri ale slujbei pe care Biserica a stabilit-o pentru noi, copiii ei. Asta nu înseamnă însă că la fiecare slujbă se săvârșesc același număr fix de psalmi, nici că trebuie stabilit un număr mereu fix de rugăciuni ce trebuie spuse între aceste slujbe de zi sau de noapte, că trebuie fixată o limită de timp fiecăreia din aceste rugăciuni, sau că trebuie precizate și cuvintele anume ce trebuie folosite. Ci fiecare trebuie să-și prelungească rugăciunea cât timp îi dă putere harul sau cum cere momentul sau nevoile pentru care se roagă, ori cum e îmboldit dinăuntru să se roage. Cel ce se roagă e cu atât mai

⁸² Referire la canonul 54 din colecția celor „73 de canoane” atribuite de tradiția siriană Sinodului I Ecumenic de la Niceea (325).

concentrat și neîmprăștiat la rugăciune cu cât are dulceața acestui fel de rugăciune; rugăciunea lui e măsurată de puterea firii omenești, iar cererea ei va fi după înțelepciunea pe care i-o dă Domnul.

36. XVIII. Dacă spune cineva că în toate rugăciunile noastre trebuie să repetăm rugăciunea rostită de Domnul [„Tatăl nostru”] folosind aceleași cuvinte și ținând ordinea lor exactă mai degrabă decât înțelesul lor, unul ca acesta a înțeles prost scopul cu care Mântuitorul a rostit această rugăciune și nu s-a apropiat de gândirea fericitului Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]. Căci Domnul nu ne-a învățat o anumită ordine de cuvinte, ci mai degrabă ne-a arătat pe ce anume trebuie să ne concentrăm gândirea pe tot parcursul viețuirii noastre [ascetice]: acest lucru ni l-a dat să-l înțelegem, nu ordinea exactă a cuvintelor ce trebuie rostite de buzele noastre.

37. Așadar, ori de câte ori punem în fața gândirii noastre această rugăciune [„Tatăl nostru”], trebuie să ne rugăm urmărind sensul ei și spre acesta trebuie să îndreptăm mișcările rugăciunii noastre, și atunci vom cere Împărăția și dreptatea ei [Mt 6, 33] sau, uneori, izbăvirea de ispite, ori vom cere nevoile firii noastre, adică hrana noastră cea de toate zilele sau altele, fiindcă acestea sunt scopurile pe care ni le-a fixat rugăciunii noastre și ceea ce ne-a învățat să spunem. Rugăciunea noastră va trebui deci să fie inspirată de sensul cuvintelor și în conformitate cu acesta va trebui să fie și viețuirea noastră.

38. Așa înțeleg ceea ce ne-a predat Domnul sub formă de rugăciune cei luminați și care cunosc acest sens, iar nu urmărind succesiunea și ordinea cuvintelor. Căci nici Domnul nu s-a îngrijit de succesiunea precisă a cuvintelor atunci când a dat ucenicilor prin cuvintele rugăciunii [„Tatăl nostru”] o învățătură folositoare; El i-a povățuit doar să nu facă precum păgânii, amestecând în ea tot felul de lucruri contrare poruncilor Lui [cf. Mt 6, 7].

39. Numai o gândire copilărească iscodește și se preocupă de ordinea exactă a cuvintelor mai degrabă decât să privească la sensul lor din care țâșnesc rugăciuni, cereri și reflecții foarte folositoare pentru viețuirea lumii celei noi. Schimbarea formei exterioare a cuvintelor rugăciunii predate de Domnul

n-are importanță dacă ne rugăm plecând de la sensul lor și gândirea e îndreptată spre acesta.

40. XIX. Mă preocupă un lucru: ca oricine iubește învățătura să fie ferit de orice vătămare, să se îngrijească să descopere adevărata gândire a Scripturilor fără să se împiedice de nimic, să nu socotească folositoare lucruri vătămătoare și să nu înțeleagă ceva plecând numai de la simpla lui formă [exterioară].

41. Când auzi istorisindu-se despre unii singuratici cum i-a vătămat rugăciunea continuă sau cum unii dintre ei au fost înșelați de demoni pentru că au nesocotit psalmii și nu făceau altceva decât să se roage neîntrerupt, după care mulți au ajuns să se vatăme și au ajuns de batjocura amăgirilor ș. a. m. d., nu te lăsa tulburat de aceste relatări exterioare, și nu te neliniști fără să înțelegi, ca să nu cazi în îndoială cu privire la lucruri care ne sunt de folos în îndreptarea firii noastre stricate.

42. Nu rugăciunea continuă duce la rătăcire, nici lăsarea psalmilor, dacă se face dintr-un motiv întemeiat; acesta nu e un motiv pentru a face din rugăciune, care e izvorul vieții, și din osteneala ei ceva ce duce la rătăcire. Aceasta din urmă vine mai degrabă pentru că unii au părăsit formele exterioare canonice ale rugăciunilor, alipindu-se de regulile lor personale și de felurile obiceiuri pe care și le-au fixat după bunul lor plac, tăindu-se cu desăvârșire de Sfintele Taine, disprețuindu-le și nesocotindu-le. Drept urmare, ei s-au tăiat și de lumina dumnezeieștilor Scripturi, de studiul cuvintelor Părinților care învață stratagelele ce trebuie folosite împotriva demonilor; au renunțat la felurile gesturi de smerenie, la închinăciuni, la necontenita cădere cu fața la pământ, la durerea inimii, la pozițiile de supunere potrivite rugăciunii, la șederea în picioare, la mâinile strânse în semn de supunere sau întinse spre cer, și la simțurile cucernice în vremea rugăciunii. În loc de aceasta s-au lăsat prinși de felurile forme de mândrie, amestecând drept urmare cu rugăciunile lor ocară față de Dumnezeu; și-au însoțit rugăciunea cu poziții exterioare arogante, uitând cât de înaltă e Firea Dumnezeiască și că firea lor nu e decât țărână. Și cu toate acestea, cuvintele rugăciunii lor nu se deosebeau cu nimic de cele ale psalmilor.

43. Într-adevăr, cele mai multe rugăciuni sunt alcătuite din cuvinte alese din psalmi și care cuprind înțelegeri și simțăminte de durere și cerere, mulțumire și laudă etc. Când cineva îngenunchează cu fața la pământ sau ține degetele și privirile ridicate spre cer, atunci trebuie să-și umple cuvintele cu simțire și să le repete timp îndelungat. Și atunci uneori simțirea și durerea inimii fac să țâșnească tot felul de cuvinte de rugăciune adânc simțite sau, dimpotrivă, simțăminte de bucurie potrivit izbucnirii ei și care-l împing să-și schimbe rugăciunea în laudă datorită dulceții pe care o încearcă gândirea. Același lucru se întâmplă și cu celelalte stărniri pe care Duhul Sfânt le pune în mișcare în sfinți la rugăciune, pentru că aceste cuvinte sunt pline de taine și înțelegeri negrăite. Când forma lor exterioară arată înțelegerile primite, atunci aceste cuvinte îngăduie pătrunderea acestor taine, dau cunoașterea desăvârșită și înțelepciunea amestecată cu ele, așa cum le primesc sfinții.

44. Apropierea de Dumnezeu sau căderea din adevăr ține de ceea ce urmărește gândul, nu de formele exterioare păzite sau neglijate la rugăciune. Mulți din părinții din vechime — mă gândesc la unii mari singuratici — nu știau măcar psalmii, dar rugăciunea lor urca la Dumnezeu ca un foc datorită virtuților lor și a smereniei gândului lor. Cuvintele lor alungau demonii care fugeau de ea ca niște muște. Dar mulți s-au folosit de rugăciune ca de o scuză pentru relaxare și mândrie; nedobândind „partea cea mai bună” [Lc 10, 42], au pierdut-o și pe cea pe care au avut-o; și deși nu țineau nimic în mâinile lor, își închipuiau că stăteau în desăvârșire. Alții, bizuindu-se doar pe învățătura lor, au socotit că acest lucru le era de ajuns pentru a descoperi adevărata cunoaștere, și încrezându-se în cultura lumească și în citirea obișnuită, au căzut departe de adevăr și nu s-au smerit ca să fie înălțați.

45. XX. O rugăciune săvârșită împreună cu formele ei exterioare e împlinirea nu numai a cântării psalmilor, ci și a întregii virtuți. Dar, ca să nu înțelegi prea simplist acest lucru, trebuie să examinăm și să aflăm adevărul printr-o cercetare mai precisă.

46. Să presupunem, frate, că cineva zace prăvălit cu fața la pământ înaintea Crucii trei zile și trei nopți în continuu, cum făceau unii Părinți, sau că primește la slujbă darul lacrimilor, lucru a cărui experiență o fac mulți frați cu gândire dreaptă, iar belșugul lor îl silește să oprească slujba, chiar dacă se luptă mult să nu facă aceasta, totuși trebuie să o lase din pricina râului lacrimilor sale; el este ca unul trezit dintr-un somn adânc, întreg trupul său devenind un izvor de lacrimi care curg din suspinarea inimii produsă de harul stârnit înăuntrul lui: e muiat în lacrimi și limba sa tace din pricina unei anume bucurii și, stând în liniștire, lacrimi izbucnesc și inundă fața lui, iar sufletul său saltă și se umple de o nădejde negrăită.

47. Într-un asemenea caz socotești oare, frate, drept trândăvie părăsirea slujbei pentru o schimbare atât de bună, împreună cu atât de multele lucruri ce se întâmplă singuraticilor la slujbă și pe care nu este îngăduit a le rosti? Ceea ce am spus se aplică și sfintei rostiri a psalmilor, când aceasta încetează, înghițită de curăția rugăciunii, nu din plictiseală sau trândăvie, potrivit gândirii stricate a mesalienilor. O astfel de slujbă e socotită de noi drept un lucru împlinit, fiindcă ne apropie de ajutorul harului.

48. Fie ca Dumnezeu să ne învrednicească de gustarea harului Său în toată vremea, fiindcă în ea ne apropiem de uimirea care vine de la El făcând experiența măreției Lui în slujbele și rugăciunile noastre. Fie ca El să ne dea înțelepciunea tainelor Lui, care ne va despărți de lume și ne va amesteca cu iubirea Lui, pentru rugăciunea părinților noștri care au mers pe această cale și au bineplăcut Lui, slujind bine înaintea feței Lui. Amin.

Cuvântul 15

Al aceluiași Mar Isaac.

Secțiune care arată cu pătrundere și lămurește limpede în ce anume constă rugăciunea curată și neîmprăștiată.

1. Înțeleptul care-și pune în minte să alerge în căutarea unui lucru atât necesar, cât și cerut, și pentru a cărui dobândire tânjește cu drag, nu trebuie să porceadă la aceasta întemeindu-se doar pe spusele altora, fără vreo cercetare din partea sa și fără să-și fi luat osteneala de a afla mai întâi cum și ce anume este acesta; altminteri, atunci când îl va avea în mâini, va putea ușor să-l lase să-i scape din mâini pentru că n-a reușit să-l recunoască. Mai degrabă el trebuie mai întâi să câștige cu grijă o cunoaștere și o înțelegere fără greșală a lucrului pe care-l are în mâini, pentru ca, știind cum anume este, să știe și cum să ajungă la dobândirea lui, cunoscând după ce anume aleargă și la ce trebuie să se aștepte. Altfel ar putea să aștepte lucruri cu neputință, în loc de însuși lucrul pe care-l are în mână și a cărui dobândire îi este foarte cu putință.

2. Curăția rugăciunii, o, ucenicule al adevărului, și adunarea gândirii care are loc în ea presupun o concepție exactă despre viața nobilă în care ne angajăm cu grijă la vremea rugăciunii. Așa cum curăția inimii, atât de învățată și recomandată de Părinți, nu înseamnă că cineva este cu totul lipsit de gânduri sau mișcări, ci doar că inima este curățită de orice lucru rău și privește cu bunăvoință spre orice lucru așa cum îl vede Dumnezeu, tot așa stau lucrurile și cu rugăciunea curată și neîmprăștiată: aceasta nu înseamnă că gândirea e cu totul lipsită de gânduri, sau că nu e împrăștiată în nimic, ci doar că la vremea rugăciunii nu e împrăștiată de lucruri deșarte. Ea

nu este în afara rugăciunii curate câtă vreme e împrăștiată de lucruri bune, din contră, la vremea rugăciunii ea poate medita la lucruri potrivite, gândindu-se la cele ce țin de Dumnezeu. Celui ce se roagă nu i se cere să fie cu totul lipsit de aduceri-amine deșarte, ci numai să nu se îndeletnicească cu ele și să nu se lase împrăștiat de ele.

3. Fiindcă există o împrăștiere rea și alta bună. Când ești la rugăciune nu căuta să fii cu totul liber de împrăștierea gândirii, lucru cu neputință, ci fă-o să se împrăștie în lucruri bune. Căci chiar și rugăciunea curată stă într-o împrăștiere de ceva anume, dar pentru că acest ceva este un lucru foarte bun, și împrăștierea e foarte bună.

4. Împrăștierea e rea atunci când omul care se roagă înaintea lui Dumnezeu e abătut de gânduri deșarte, meditând la ceva rău sau având gânduri rele.

5. Împrăștierea e bună atunci când tot timpul rugăciunii gândirea hoinărește cu privire la Dumnezeu, la slava și măreția Lui, plecând de la amintirile Scripturilor și înțelegerilor rostirilor dumnezeiești și cuvintelor sfinte ale Duhului. Dacă se luptă cineva să-și lege gândurile și să-și împiedice gândirea să hoinărească în ele, crezând că această împrăștiere e străină de rugăciunea curată și în afara ei, acesta e omul cel mai neghiob cu putință. Căci noi socotim, dimpotrivă, că aducerile-amine folositoare care țâșnesc din Scripturile Duhului, ca și înțelegerile și contemplarea celor dumnezeiești, care se ivesc în gândire la vremea rugăciunii, nu sunt străine de rugăciunea curată și nu vatămă adunarea gândurilor noastre. Căci și simplul fapt că cineva cercetează și gândește în chip adunat [concentrat] la ceea ce cere și caută în rugăciunea lui e [deja] o rugăciune foarte bună [nobilă], cu condiția să fie în acord cu scopul poruncilor Domnului; o astfel de adunare [concentrare] a gândirii e și ea foarte bună [nobilă].

6. Dacă însă gândirea e abătută de la această rugăciune pentru a se revărsa în cele ce țin nemijlocit de Dumnezeu, sau se ivește în ea fie în singurătate, fie în comunitate, fie într-o zi, fie mai multe zile pe rând, o reflecție mai bună decât înțelegerile care vin din Scripturi cu privire la Dumnezeu, la Proemia și Economia [mântuirii] Lui, și dacă plecând de aici se

pun în mișcare în ea din adâncul inimii stârniri spre lauda lui Dumnezeu sau spre mulțumire și bucurie din pricina măreției Lui și a imensității milei și iubirii Lui față de noi, dacă se întâmplă asemenea lucruri, o astfel de împrăștiere e încă și mai bună decât rugăciunea. Oricare ar fi atunci înălțimea și curăția cererii cuiva, aceasta e culmea oricărei străneri [concentrări] a gândirii și a nobleței rugăciunii.

7. Când gândirea e în întregime lipsită de orice fel de gânduri, aceasta e tăcerea gândirii și nu curăția rugăciunii. Una e rugăciunea curată și alta gândirea ajunsă tăcută și lipsită de orice împrăștiere și înțelegere care vine din cuvintele rugăciunii, precum și lipsită de orice mișcare. Nimeni să nu fie însă atât de negliob încât să caute să atingă aceasta prin lupte și prin puterea voinței lui, fiindcă aceasta e darul unei descoperiri făcute minții și n-are legătură cu rugăciunea curată sau cu un lucru al voinței.

8. Afară de aceasta, gândirea se poate împrăștia la vremea rugăciunii în cele două feluri de care am vorbit: fie reflectând la cele cerute de ea, fie în contemplarea Scripturilor și într-o înțeleaptă reflecție mistică⁸³ asupra lui Dumnezeu Stăpânul a toate.

9. Cine gândește altfel despre curăția gândurilor și strănera [concentrarea] gândirii, crezând că le-ar putea atinge într-alt fel, acela suferă de neștiință și de o minte necioplită.

10. Tu însă, care ești înțelept, nu cere de la gândirea ta lipsa desăvârșită de mișcare la rugăciune, cum fac negliobii, căci acest lucru nu poate fi cerut firii omenești; ci mai degrabă năzuiește să găsești în ea stârniri bune, cum fac înțelepții. Gândirea la înțelegerile Duhului și gândul subțire cum să placă voinței Creatorului a toate, acesta e scopul întregii virtuți și al întregii rugăciuni.

11. Când în toate acestea vei primi puterea harului de a fi legat de mișcările lor neîncetate, atunci vei ajunge un om al

⁸³ Notă marginală: „Când la vremea rugăciunii se ivește în cineva o reflecție care pleacă de la Scriptură sau o altă meditare, dacă nu e în forma unei aduceri-aminte potrivite cu lumea cea nouă și moartea față de patimi, ci se îngrijește de dragostea de învățătură și dorința de cultivare intelectuală, atunci acea reflecție e într-adevăr lipsită de rugăciune.”

lui Dumnezeu [*1 Tim* 6, 11; *2 Tim* 3, 17], aproape de cele duhovnicești și de găsirea lucrului după care tânjeai fără să-l cunoști, și care e experiența lui Dumnezeu, uimirea gândirii despuiate de orice imagine, și tăcerea Duhului de care vorbesc Părinții. Vei fi binecuvântat și te vei învrednici de bucuria și de marea veselie care sunt în Domnul. A Lui fie slava și cinstirea, iar a noastră cunoașterea desăvârșită a tainelor Lui, în veci de veci. Amin.

Cuvântul 16⁸⁴

Al aceluiași.
Despre „adumbrire”.

1. Deși am vorbit despre aceasta și altundeva când s-a ivit prilejul potrivit, nu ne vom da înapoi să mai lămurim o dată mai pe larg această chestiune și aici.

2. „Adumbrire”⁸⁵ e un cuvânt care arată ajutor și ocrotire, ca și primirea unui dar din cer, ca acolo unde stă scris: „Duhul Sfânt va veni peste tine și puterea Celui Preaînalt te va adumbri” [*Lc* 1, 35]; sau ca: „Dreapta Ta să mă adumbrească” [*Ps* 137, 7–8], unde e vorba de primul înțeles [venirea în ajutor], sau: „Voi umbri această cetate și o voi izbăvi” [*4 Rg* 19, 34].

3. Două feluri de lucrări vin oamenilor de la Dumnezeu în „adumbrire”: una tainică și înțeleasă cu mintea, alta practică. Cea dintâi arată sfințirea primită prin harul lui Dumnezeu atunci când cineva e sfințit în trupul și sufletul său de lucrarea Duhului Sfânt, cum au fost Elisabeta, Ioan și fericita Maria cea binecuvântată între femei, măcar că sfințirea primită de Maria nu poate fi asemănată cu celelalte, fiindcă a întrecut lucrurile create.

4. Dar să venim la adumbrirea parțială care are loc în ceilalți sfinți, și care e ceea ce sunt mădularele față de trup.

⁸⁴ Identic cu *Cuvântul* 54 al Părții I în textul original siro-oriental editat de P. Bedjan, care lipsește însă din versiunea greacă editată de N. Theotokis.

⁸⁵ Cf. S. BROCK, „Maggnanuta: a Technical Term in East Syrian Spirituality and Its Background”, în: *Mélanges A. Guillaumont*, Geneva, 1988, p. 121–129.

5. „Adumbrirea” tainică, cea care are loc în fiecare sfânt, e o putere lucrătoare care ia mintea sub umbra ei. Când cineva s-a învrednicit de ea, mintea e lovită de uimire și dilatată de o descoperire dumnezeiască. Câtă vreme această lucrare ia mintea sub umbra ei, omul e prin împărțășirea Duhului Sfânt mai presus de gândurile sufletești; e ceea ce spune Apostolul sub formă de rugăciune efesenilor când, vrând să le facă cunoscută taina, scrie: „Dumnezeul Domnului nostru Iisus Hristos, Tatăl Slavei, să vă dea duhul înțelepciunii și al descoperirii spre cunoașterea Lui și să lumineze ochii inimii voastre”. De ce? „Ca să percepeți care e nădejdea la care v-a chemat, care e bogăția slavei moștenirii Lui întru sfinți și cât de covârșitoare e măreția puterii tăriei Lui pentru noi, cei care credem” [Ef 1, 17–19].

6. Aceasta e „adumbrirea” tainică; când această putere ia sub umbra ei pe cineva, acesta se învrednicește printr-o descoperire de slava lumii viitoare. Ea este parțială și este soarta sfinților în lumină, de care vorbește Pavel [Col 1, 2], a celor care s-au învrednicit să primească de la Duhul sfințirea minții lor printr-o viețuire sfântă și nobilă.

7. Cealaltă „adumbrire” e cea recunoscută în viața practică; e o putere duhovnicească care nu încetează să ocrotească și acopere pe cineva, alungând de la el tot ce-i vătămător și orice nenorocire s-ar apropia de trupul și sufletul său. E un lucru nevăzut, simțit de o minte luminată, care cunoaște prin ochii credinței, și a cărei experiență sfinții au făcut-o adeseori, după cum stă scris: „Străjui-vor îngerii Domnului împrejurul celor ce se tem de El, și-i vor izbăvi”, și: „Multe sunt încercările dreptului, și din toate acestea îi va izbăvi pe ei Domnul” [Ps 33, 8. 20].

Cuvântul 17⁸⁶

Al aceluiași Mar Isaac.

Cum e păzită în suflet trezia ascunsă; și de unde vin în gândire somnul și răceala care sting căldura sfântă din suflet și omoară înflăcărarea lui pentru Dumnezeu; și despre desfătărilor duhovnicești și cerești.

1. Diavolul nu-i poate împiedica pe cei ce doresc cele bune dacă aceștia nu dau un prilej răutăților sale viclene. Iată cum se petrec lucrurile: orice mișcare/stârnire de iubire a binelui e însoțită încă de la începutul acestui imbold de o înflăcărare ce se aseamănă căldurii unor cărbuni aprinși. Această înflăcărare înconjoară de obicei acea mișcare/stârnire de iubire ca un zid, depărtând de la ea orice opreliște sau piedică, fiindcă are o mare forță și o putere negrăită pentru a întări întreg sufletul, ca acesta să nu slăbească sau să se clatine sub povara atâtor greutăți.

Prima mișcare/stârnire stă într-o putere a sfintei dorințe sădite în firea sufletului, e cu alte cuvinte o pornire pusă în mișcare de puterea irascibilă care există prin fire în suflet, fiind pusă aici de Dumnezeu ca să păzească hotarele firii și să-și folosească violența mișcării pentru a împlini dorința naturală a sufletului care e virtutea, căci fără această [violență] virtutea nu poate fi cultivată. E numită și zel.

2. Ea dă râvnă sufletului, îl pune în mișcare, îl înflăcărează și-l face uneori tare ca să disprețuiască trupul în necazurile și ispitele cumplite care cad peste el, până acolo încât se predă cu încredere morții și înfruntă puterile celui potrivnic; toate acestea pentru a împlini ceea ce sufletul iubește cel mai mult.

⁸⁶ Identic cu *Cuvântul* 55 din textul siriac original al Părții I, ed. Bedjan, care corespunde *Cuvântului* 61 din ediția Theotokis (*FR* X, p. 316–319).

3. Cineva îmbrăcat în Hristos [avva Evagrie] a numit un-deva în scrierile lui acest zel „câine de pază al legii lui Dumnezeu”⁸⁷, care e virtutea. Căci virtutea e împlinirea legii lui Dumnezeu.

4. Forța acestui zel se întărește, se trezește și se înflăcărează pentru a păzi casa din două pricini; și tot din două pricini slăbește, ațipește și ajunge nepăsător. Prima pricină a înflăcărării și trezirii ei e atunci când cineva se teme să nu-i fie răpită sau nimicită din întâmplare virtutea pe care o are sau e pe cale s-o dobândească. Acest zel e pus în mișcare de Pronia dumnezeiască în toți cei ce cultivă virtutea cu adevărat și duce la o trezie și un zel neîncetat al sufletului, ca să nu ațipească.

5. Odată stârnită în firea omului această spaimă — acest „câine de pază” de care am vorbit — arde zi și noapte ca un cuptor aprins și îmboldește firea. Ea veghează asemenea unui heruvim [Fc 3, 24] și scrutează neîncetat tot ce se petrece în jurul ei. Am putea spune chiar că și o pasăre dacă ar trece prin preajmă, ar începe să latre puternic și pătrunzător într-un chip de nedescris.

6. Când însă această spaimă este pentru trup, atunci ea este demonică, pentru că un asemenea om se îndoiește în credința sa de Pronia lui Dumnezeu și uită că Dumnezeu se îngrijește de cei ce îngrijesc de virtute, ocupându-Se El Însuși de toate lucrurile lor.

7. Cum a spus Duhul Sfânt prin gura prorocului: „Ochii Domnului sunt peste cei dreپți și urechile Lui sunt gata să-i audă” [Ps 33, 15] și „Mintea Domnului este peste cei ce se tem de El” [Ps 24, 15]; și altundeva, ca și cum ar vorbi în numele lui Dumnezeu celor ce cultivă virtutea, spune: „Nu se vor apropia de tine rele și bătaie nu se va apropia de sălașul tău. Că îngerilor Săi le va porunci pentru tine, ca să te păzească în toate căile tale. Pe mâini te vor purta” ș. a. m. d. [Ps 90, 10–12].

8. Dacă însă această spaimă e pentru suflet, pentru cele ce se pot întâmpla virtuții lui, ca aceasta să nu fie răpită și vătămată de un prilej sau altul, atunci un astfel de gând vine de la

⁸⁷ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika suppl.* 10, ed. Frankenberg.

Dumnezeu și e o reflecție bună: această întristare și spaimă a sufletului și frica aceasta care chinuie gândirea cu grijile ei îi vin de la Pronia lui Dumnezeu.

9. A doua pricină a ațâțării înflăcăării acestui „câine de pază” e iubirea de virtute, când aceasta sporește în suflet. Cu cât e mai mare iubirea sufletului pentru lucrul iubit de ea, care e un gând sădit de Dumnezeu, cu atât mai mult se înflăcăreză zelul natural pentru ea.

10. În ce privesc pricinile slăbirii și stingerii lui, prima e aceea că iubirea [de virtute] se moaie și scade în suflet. A doua e atunci când un simțământ de siguranță intră și se sălășluiește în suflet, și drept urmare omul își închipuie și se obișnuiește să gândească cu îndrăzneală că nu mai trebuie să se teamă de nimic care l-ar putea vătăma. Atunci el aruncă arma zelului și devine ca o casă nepăzită, unde „câinele” doarme părăsindu-și paza.

11. Cu un astfel de gând cele mai multe case duhovnicești sunt prădate, lucru care se petrece atunci când luminozitatea flăcării cunoașterii sfinte din suflet se întunecă. Și cum să nu se întunece fie pentru că se furișează în el un gând subțire de bănuială, fie pentru că înclină spre prea multe griji de lucrurile trupești, fie pentru că are dese întâlniri cu cei din lume?

12. Ori de câte ori nevoitorul [ascetul] consimte să se întâlnească cu oameni din lume, sufletul său slăbește numaidecât, mai cu seamă dacă e vorba de femei. De asemenea și dacă vine să-l vadă multă lume, sufletul e chinuit la vederea acestora de gânduri de slavă deșartă. Pe scurt, ori de câte ori întâlnește oameni din lume, mintea-cârmaci se aseamănă cârmaciului care plutește liniștit pe mare cu un vânt blând, suflându-i din pupă spre port, și care dintr-odată nimerește pe stânci.

Cuvântul 18

Al aceluiași Mar Isaac.
Întrebări și răspunsuri pe diverse teme.

1. Despre pacea și liniștea gândirii și când anume începe cineva să le simtă.

După ce face experiența luptelor, sufletul primește limpezime; chiar dacă în timpul războiului el este întunecat, odată ce aceste lupte au trecut, mintea devine ca un soare care strălucește cunoaștere. Bătută de patimi și demoni în încercările îndurate pentru Domnul, ea este ca roadele de fiecare an care, bătute de tăria razelor soarelui, dobândesc dulceață și slujesc ca desfătare [oamenilor].

2. Despre iubirea de Dumnezeu, ce este, cum și când anume se dobândește.

Iubirea de Dumnezeu nu e o mișcare care se trezește fără știința omului și fără discernământ; nu poate fi pusă în mișcare nici numai de cunoașterea Scripturilor, cum nu e cu putință să iubești pe Dumnezeu silindu-te la aceasta. Citirea și meditația Scripturilor umplu gândirea de un respect care vine din aducerea-aminte de măreția lui Dumnezeu și-o fac să se teamă de El cu discernământ, fie cu teama copiilor, fie cu cea a robilor; de unde ea poate fi trezită cu un imbold spre virtute și o dorință aprinsă de bine. Dar, dacă cineva pretinde sau își închipuie în inima lui ori învață pe alții că iubirea de Dumnezeu se poate alcătui în suflet prin vegherea la cele poruncite de o lege sau ceva asemănător, printr-o silință ori luptă din partea lui sau ca urmare a unei făptuiri, ori a unor mijloace omenești, acela nu știe ce vorbește. Fiindcă nu e cu putință să iubești pe Dumnezeu nici măcar plecând de la legea sau po-

runca iubirii pe care a dat-o El Însuși [In 13, 34]; căci din lege vine frică, nu dragoste. Câtă vreme cineva n-a primit Duhul descoperirilor și sufletul său n-a fost prins de mișcările unei înțelepciuni de dincolo de lume și nu simte în el însuși însușirile subțiri ale lui Dumnezeu, nu se poate apropia de slăvita gustare [a iubirii]. Cine n-a băut vreodată vin nu se va îmbăta când i se va vorbi despre vin, și cine nu s-a învrednicit de cunoașterea lucrurilor subțiri ale lui Dumnezeu nu se poate îmbăta de iubirea Lui.

3. Ce urmează atunci când inteligența e dusă de mână spre lucrurile slăvite ale lui Dumnezeu.

Prin neîncetata meditare și reflectare a gândirii care plutește în cele ce țin de Firea lui Dumnezeu, precum și prin bătăile și antrenamentul primit în luptele și războaiele duhovnicești, în inteligență se naște în chip simțit o putere care face la rândul ei să se nască în suflet o bucurie în toată vremea, prin care se apropie de curăția gândurilor numită și locul curat al stării naturale. După aceea prin curăție se învrednicește de lucrarea Duhului Sfânt; odată curățit, e apoi sfințit. Uneori acest lucru se poate întâmpla și într-o reflecție în mijlocul îndeletnicirilor sale printr-o stârnire luminoasă care întrece trupul, când dobândește o liniștire lăuntrică în Dumnezeu ca o icoană a celor viitoare care vor sta într-o neîncetată și negrăită odihnă în El.

4. De unde anume se naște plânsul neîncetat și despre ceea ce se istorisește despre unii sfinți că nu încetau niciodată din plâns.

Curgerea neîncetată a lacrimilor se poate ivi din trei pricini. Mai întâi din uimirea față de înțelegerile pline de taină ce se descoperă neîncetat minții lacrimile curg din belșug și involuntar, fără ca omul să simtă vreo întristare, fiindcă scrutează aceste înțelegeri cu privirea minții cuprins de minunare în fața cunoașterii care-i este descoperită duhovnicește în aceste înțelegeri; atunci lacrimile curg cu consimțământul lor și fără să obosească din pricina tăriei dulceții care cuprinde mintea din vederea pe care o cuprind în ele. Aceste înțelegeri tainice și duhovnicești Părinții le-au văzut prefigurate de mana pe care o mâncau fiii lui Israel și de băutura din Piatra care era Hristos [I Co 10, 4].

5. Lacrimile pot veni apoi dintr-o iubire aprinsă de Dumnezeu care pune sufletul pe foc, iubire pe care acesta n-o poate îndura fără să plângă neconținut ca urmare a dulceții și desfătării ei.

6. Sau lacrimile mai pot veni dintr-un belșug de smerenie a inimii. Aceasta însă poate avea două pricini: fie cunoașterea exactă a păcatelor noastre, fie aducerea-aminte de smerenia Domnului sau, mai bine zis, de măreția lui Dumnezeu și până unde s-a pogorât măreția Domnului a toate pentru a vorbi cu noi oamenii și a ne povățui în felurite chipuri, înjosindu-Se până acolo încât a luat dintre ei trup, trup al Domnului care a îndurat și a trecut prin atâtea, arătându-se disprețuit în ochii lumii, deși avea la Tatăl Său de sus o slavă negrăită, iar vederea Lui îi înspăimânta pe îngeri atunci când slava Feței Lui strălucea între cinurile lor. Nouă însă ni S-a arătat atât de umil la vedere și a apărut atât de banal, încât pe când vorbea cu noi au putut pune mâna pe El și L-au spânzurat pe lemn.

7. Astfel, când cineva n-are o curgere a lacrimilor, nu înseamnă pur și simplu că nu le are, ci mai degrabă că e tăiat de lucrurile care pricinuesc lacrimile și n-are în sufletul său rădăcinile care le dau naștere. Înseamnă cu alte cuvinte că n-a simțit niciodată gustul iubirii de Dumnezeu, că stăruința sa înaintea lui Dumnezeu n-a stârnit niciodată în el gândirea la tainele lui Dumnezeu, și că n-are smerenia inimii chiar dacă-și închipuie că o are.

8. Și nu-mi adu drept exemplu pe cei smeriți prin fire, spunând că sunt mulți cei a căror fire dă mărturie că sunt smeriți, dar care nu au lacrimi. Nu invoca aici cele ale firii, fiindcă ei au mișcări/porniri stinse, inerte și lipsite de căldură. N-au însă smerenia discernământului care se recunoaște în gânduri de înjosire, în reflecții dureroase și pline de discernământ, în neînsemnătatea cu care unul se privește pe sine, în inima înfrântă și râul lacrimilor care curg dintr-o conștiință dureroasă și un discernământ al dorinței.

9. Dacă vrei, întreabă-i. Și vei vedea că n-au nimic din toate acestea: nici o reflecție care să le producă o reală suferință, nici o purtare de grijă de conștiințele lor, nici meditarea și aducerea-aminte de umilința Domnului, nici durerea ascuțită care

vine din aducerea-aminte a păcatelor lor, nici înflăcărarea fierbinte care să aprindă inimile lor prin aducerea-aminte de bunățile viitoare; n-au nici unul din gândurile folositoare pe care le stârnește în chip obișnuit în inimă trezia gândirii.

10. Altfel va trebui să-i rânduiești printre cei smeriți și pe pruncii care sug încă la sân și trăiesc în lume fără să se gândească la nimic. Dacă însă crezi că și cei liniștiți și domoli prin fire fac parte, prin propria lor cunoaștere și voință, dintre cei smeriți, atunci va trebui să-i numești feciorelnici și să-i rânduiești în treapta fecioarelor și a consacraților [sfințiților, *qadișe*] și pe cei născuți fameni, chiar dacă nu voința, ci firea i-a împiedicat să se căsătorească și i-a pus în această stare. La fel stau lucrurile și cu cei blânzi și smeriți prin fire: nu vigoarea voinței libere, ci firea le-a domolit pornirile.

11. Aceștia nici nu gustă, nici nu simt nimic din dulceața darurilor și mângâierilor pe care le gustă cei smeriți pentru Domnul. De aceea ei nu primesc darul minunat al lacrimilor neîncetate și mângâietoare a căror prefigurare Părinții au văzut-o în Pământul Făgăduinței: „Odată intrat în el, nu te vei mai teme de lupte”. Mângâierea e făgăduită inimilor înfrânte și zdrobite [*Ps* 50, 17]. Dar celor care nu o așteaptă atunci când plâng, nu li se va trimite mângâiere, iar cei care nu însetează cu tânjire după ei nu vor fi răcoriți de băutura Duhului.

12. Dacă însă, pe lângă ceea ce au prin fire, au și discernământul voinței, atunci socotește-i fericiți, fiindcă s-au învrednicit să găsească în firea lor un aliat pentru voința lor de virtute, în așa fel încât să o poată realiza fără lupte. De aceea ei primesc și mângâierea care urmează folosirii bune [spre virtute] a voinței.

13. Dacă însă însușirile lor nu sunt decât darul firii, atunci nu-i invidia, așa cum nu lauzi și nu numești fericite animalele necuvântătoare.

14. Dacă însă n-ai umilința inimii, nici dulcea și arzătoarea suferință a iubirii de Dumnezeu, care sunt rădăcina lacrimilor ce revarsă o dulce mângâiere în inimă, nu invoca drept scuză pentru faptul că nu suferi câtuși de puțin pentru lipsurile tale, nici asprimea firii, nici pe oamenii a căror inimă e învățată prin fire, și ale căror mădulare lăuntrice, care ar trebui să

pună în mișcare în suflet puterea sănătoasă a raționalității, sunt paralizate.

15. Cei care însă, pe lângă nevinovăția și blândețea firii lor, au dobândit și mișcări luminate și pline de discernământ, vor avea negreșit și lacrimi, pentru că acela în care smerenia inimii e însoțită de discernământ nu se poate împiedica să nu plângă chiar și dacă nu vrea, pentru că fără să vrea inima lui naște și face să țâșnească neîncetat un izvor de lacrimi din pricina suferinței arzătoare și de nestăvilite din ea și a străpungerii inimii.

16. Aceste trei lucruri: iubirea de Dumnezeu, uimirea în fața tainelor Lui și smerenia inimii, se dobândesc din liniștire [isihie]. Nu există suferință mai arzătoare decât iubirea de Dumnezeu. Învrednicește-mă, Doamne, să gust din acest izvor! De aceea, dacă cineva nu are liniștirea nu va putea cunoaște nici unul din aceste lucruri; chiar dacă poate avea multe alte virtuți, dar nu va ști niciodată ce e iubirea de Dumnezeu, nici nu va dobândi cunoașterea duhovnicească sau adevărata smerenie a inimii.

17. Cine nu cunoaște aceste trei lucruri, sau mai degrabă daruri slăvite, se va minuna când va auzi de oameni care plâng neîncetat, pentru că își va închipui că plânsul vine din voința lor sau că se silesc pe ei înșiși spre aceasta. Din această pricină lucrul li se pare de necrezut.

18. *Despre mișcarea de discernământ care se pune în mișcare dintr-o dată când omul se minunează de existența sa sau de crearea lui de către Dumnezeu; și cum în clipa în care e pusă în mișcare în om, acesta tace în uimire și e umplut de desfătare din creștet până în vârful unghiilor de la picioare. Oricine a făcut experiența acestor clipe de mângâiere va înțelege.*

Slavă harului Tău, Dumnezeule! Slavă harului Tău, Dumnezeule! Slavă harului Tău, Dumnezeule! Tu ne-ai adus la existență pe când nu eram și ne-ai dat o ființare fără sfârșit. Ne-ai dat și viață, simțire, rațiune, libertate și putere, cinci daruri de o măreție neasemănată. În iubirea Ta nu ne-ai dat numai faptul de-a exista, ci și acela de a fi înzestrați cu rațiune, ca să simțim dulceața cunoașterii Tale și desfătarea uriașului

dar al înțelegerilor Tale, ca să ne bucurăm de ele. Și pentru că nu era cu putință să fim asemenea Ție, fără început, ne-ai dat să fim fără sfârșit, asemenea Ție. Slavă Ție pentru dulceața darului Tău!

19. Fericiții Părinți de sfântă pomenire spun că aceste clipe de uimire față de înțelegeri, atunci când se pun în mișcare stârnirile lor luminoase, vin dintr-o apropiere a îngerilor. Căci atunci e ca și cum din pricina bucuriei și a uimirii toate mădularele omului devin râuri rezezi de lacrimi. Cei care au primit aceste milostiviri vor recunoaște aceste semne. Căci multă vreme după ele unul ca acesta e văzut într-un fel de seninătate și liniștire. După asemenea înțelegeri cine nu te va lăuda pe tine, liniștire, liman al milelor?

20. Așa trebuie să mă înțelegi cu privire la toate înțelegerile care ne vin prin har, iar nu prin cercetarea sau voința omului. Ele se abat dintr-odată asupra firii la o poruncă a lui Dumnezeu spre mângâierea omului prin intermediul îngerilor trimiși, potrivit cuvântului fericitului Pavel, să fie neîncetat în slujba celor ce moștenesc viața [Evr 1, 14].

21. *Indicații ale Părinților cu privire la asemenea clipe.*

În aceste clipe cel căruia i se întâmplă astfel de lucruri trebuie să-și aducă aminte de cuvântul lui Evagrie, cel minunat întru sfinți, despre discernământul între gândurile care vin de la demoni și cele care vin de la îngeri, ca să nu le ia pe unele drept celelalte.

22. „În urma gândurilor care vin de la blestemații [demoni] sufletul e într-o stare de tulburare, adică e numai decît stârnit de patimi, de mânie, de poftă ș. a. m. d., sau de îngâmfare, trufie și slavă deșartă. În urma gândurilor care vin de la îngeri, el primește o pace și o liniște negrăită care dăinuie multă vreme, și o mare smerenie, dar și înflăcărare, bucurie, lacrimi neîncetate și disprețuirea lumii”⁸⁸.

⁸⁸ EVAGRIE, *Praktikos* 80; cf. și 24.

Cuvântul 19

Al aceluiași Mar Isaac.

Care sunt puterile naturale prin care o fire rațională primește cunoașterea dumnezeiască și cele întâlnite în acest parcurs.

1. Orice fire rațională alcătuită pentru a primi învățătura lui Dumnezeu a fost întocmită de înțelepciunea slăvitului Creator plecând de la aceste trei puteri principale: pofta [concupiscenta], irascibilitatea și rațiunea. Trebuie să știm care sunt lucrurile din acea înțelepciune pentru a căror primire a fost alcătuită fiecare din acestea.

2. De prima putere țin jindul și stârnirea față de tot ce-i frumos și bun, ceea ce fac o înțelegere în stare să priceapă legile dumnezeiești, smerenia, blândețea, înjosirea, o mare milă ș. a. m. d. Acestea sunt lucrurile pe care am fost alcătuiți să le primim prin această primă putere [poftă] atunci când suntem puși în mișcare de ea. Când această putere [a firii] domnește în suflet, aceste lucruri se arată în firea rațională.

3. De cea de-a doua putere țin agerimea și zelul împreună cu stăruința vitejească în fața necazurilor și în toate nenorocirile care vin de obicei din pricina lucrurilor dumnezeiești; precum și o înclinare puternică, curajul și vitejia inimii, tăria împotriva a tot ce vatămă și înfricoșează, fie că vine de la demoni, oameni, reptile sau fiare sălbatice, sau de la foamete, osteneți, sărăcie, boli și alte lucruri, inclusiv moartea, care se împotrivesc firii noastre din pricina numelui lui Dumnezeu.

4. De cea de-a treia putere țin credința limpede a inimii, libertatea față de mișcări/stârniri, nădejdea și meditația neîncetată la înțelepciunea lui Dumnezeu.

5. Primele două puteri se numesc împreună partea activă a sufletului, în timp ce ultima se numește contemplare dumne-

zeiască, adică buna întrebuințare a părții cunoscătoare, care e inteligența.

6. Dacă știm să arătăm răbdare în lucrurile părții active, adică în virtuțile care pot fi simțite prin trup, atunci partea contemplativă, care e calitatea puterii raționale, apropie inteligența de amestecarea desăvârșită cu Dumnezeu făcând-o să scruteze limpede tainele dumnezeiești care sunt mai presus de lume.

7. Când acest parcurs se desfășoară potrivit firii, atunci el va fi calea pe care o urmează de obicei atât învățătorii, cât și învățaceii. Dacă însă firea e tăgăduită, atunci ea va dori să treacă spre tot ce i se opune, pregătind puterile care sunt în trup spre lucrări contrare și îndemnând partea rațională și inteligența spre tot felul de gânduri rele.

8. Pronia lui Dumnezeu însoțește calea de-a dreapta ce ține de fire cu neîncetate binefaceri, mângâieri și bucurii dumnezeiești, iar pe cea de-a stânga o însoțește cu multe nenorociri fără nădejde, cu părăsirea în tot felul de primejdii și ispite care s-o facă să simtă îndreptarea.

9. Dacă din voința noastră dorim o viață aspră, plină de osteneli, și pentru a rămâne cu ele ne separăm [de lume] îngrijindu-ne de frica lui Dumnezeu, atunci cu ajutorul lui Dumnezeu vom simți neîncetat ușurări duhovnicești. Dacă însă din relaxarea trupului fugim de ele ca un copil care fuge de școală pentru că vrea o viață ușuratică, atunci mila lui Dumnezeu ne aduce împotriva voii noastre spre acele osteneli. Dezordinea firii raționale întristează mult pe Tatăl făpturilor duhovnicești [*Evr* 12, 9], mai mult chiar decât îi întristează dezordinea copiilor pe părinții lor după trup.

10. Fiindcă nu e chip să scăpăm de lucrurile ostenitoare și grele, să le purtăm de bunăvoie, ca niște înțelepți care se cinstesc pe ei înșiși, ca să ne învrednicim de cinstea și desfătările viitoare și să nu fim nevoiți să fim aduși la ele cu funii și lanțuri.

11. Dacă nu vom reuși să facem așa de bunăvoie, să stăruim în mulțumire chiar și în năprasna atacurilor care vin din partea de-a stânga, căci atunci chiar și ele vor sfârși cu bine. La urma urmei — o, mila lui Dumnezeu! —, cine va măsura oceanul harului Său?

Cuvântul 20

Al aceluiași Mar Isaac.

În care lămurește cu iscusință felurile gândurilor care intră în minte ca urmare a viețuirilor care-și urmează unele altora, și despre măsura cunoașterii în care ne aflăm atunci.

1. Să începem distingând mișcările proprii cunoașterii ome-nești [naturale], cele care sunt mai prejos de fire și cele mai presus de fire.

2. Când puterea rațiunii din noi începe să fie luminată, omul începe să disprețuiască cu totul frica de moarte, se stâr-nește în el neîncetat așteptarea învierii, iar prin semnele date de gândurile lui se arată noblețea naturală a sufletului. Gân-dul la judecata lui Dumnezeu se întărește mult în el, iar el începe să-și cerceteze zi și noapte purtările, cuvintele și gân-durile. Și dacă petrece în tot felul de osteneți bune și frumoa-se, astfel de gânduri și aduceri-aminte nu se depărtează de el, fiindcă în ele constă mișcarea naturală a sufletului rațional. Dar cei care n-au atins iubirea și nu au asemenea gânduri, să știi că suferă de neștiință pentru că se bizuie pe viețuirea lor. Și dacă nu se bizuie pe viețuirea lor, e fie pentru că aceasta e duhovnicească, fie pentru că e relaxată — în ambele cazuri frica de judecată e cu neputință — și ei sunt fie fiare sălbati-ce, lipsite de rațiune și de orice idee de înviere, fie îngeri care au o cunoaștere diferită și nu se coboară la astfel de gânduri, fiindcă în ei se stârnesc alte mișcări și meditează la taine mai înalte decât cea a judecății. Gândul la judecată dormitează însă în ei din pricina lipsei lor de trezie și a întunericului din sufletul lor.

3. Acest fel de gândire se întâlnește în chip firesc la cei a căror viețuire e pe treapta sufletească, pentru că atunci frumoasa fire e pusă corect în mișcare de discernământul ei natural; ei sunt luminați de gândurile lor naturale și sunt însoțiți de harul potrivit acestora.

4. Când cineva călătorește în chip desăvârșit în viețuirea virtuții, iar cunoașterea lui nu e întunecată de vreo îndoială, conștiința sa nu consimte ca el să se odihnească sau să se oprească din această mișcare.

5. Îți voi arăta însă când anume acest fel de gândire încează în chip corect și în adevăr. El s-a ridicat mai presus de această gândire și e liber de orice gânduri atunci când a atins iubirea dumnezeiască. Dar iubirea dumnezeiască nu se trezește niciodată în viețuirea sufletească, nici în mișcarea naturală a sufletului în cultivarea virtuții, căci frica însoțește această treaptă a viețuirii, și de aceea e cu neputință ca el să simtă aici iubirea dumnezeiască. Trezirea acestei iubiri nu stă în puterea sufletului, nici nu ține de calea și viețuirea naturală. Iubirea dumnezeiască ține de viețuirea duhovnicească.

6. Virtutea ține de calea firii, și ea constă în smerenie, osteneți, milostenii, integritatea conștiinței, jertfa buzelor, rugăciuni rostite și compasiune. În lumea cea nouă însă nu se mai cere nimic din toate acestea. Viețuirea duhovnicească stă într-o altă cunoaștere, a cărei lucrare nu e pusă în mișcare de ostenețile trupului și ale sufletului și nu constă din ele. Pe cei ce lucrează această viețuire [naturală] îi însoțesc încă gânduri, în timp ce viețuirea duhovnicească e lipsită de gândire și de gânduri, și de cea mai mică mișcare. Gândurile se pun în mișcare pe treapta sufletească, în timp ce în cea duhovnicească nu mai sunt gânduri, fiindcă mintea e înălțată dincolo de formele acestei lumi și are o altă cunoaștere. Cunoașterea acelor se exprimă în cuvintele noastre, cunoașterea acestora nu se exprimă în formele de care se servește mintea aici. Cunoașterea de aici cere mișcarea gândurilor, cealaltă însă e mai presus de toate acestea: ea este modul existenței noastre la învierea din morți, când vom fi cu sfinții îngeri, mod de existență în care îngerii se găsesc încă de pe acum. Căci dacă nu sunt trimiși de Dumnezeu cu vreo slujire în lume, ei nu se

depărtează de această viețuire care constă în vederea care se lucrează în mintea lor.

7. Dacă zice cineva: cum e cu puțință ca ființe care nu se schimbă niciodată, dar care primesc porunci privitoare la stihii și la fiecare om în parte, să fie într-o neconținută minunare înaintea lui Dumnezeu? Cum e cu puțință să nu fie împiedicați din aceasta ca urmare a acestei viețuiri a lor?

8. A gândi așa înseamnă a gândi omenește despre acele firi repezi și subțiri, fiindcă din pricina agerimii și a luminozității minții lor ele nu sunt nicidecum împiedicate de trupuri și de lucrări; nu obosesc, nici nu au nevoie de spațiu și timp pentru tot ceea ce fac, ca și cum ar fi împiedicate de ele în slujirea lor, fiindcă ei săvârșesc toate repede și instantaneu, potrivit puterii și posibilităților minunate cu care e înzestrată firea lor. Căci Cel ce este, Creatorul mai presus de toate, a așezat în ele o icoană asemănătoare Lui, pe cât e cu puțință acest lucru.

9. Să lăsăm însă firile spirituale și să ne întoarcem la tema noastră, la lucrurile ce țin de lumea noastră și să reluăm cuvântul de unde l-am lăsat.

10. Când în gândirea și cunoașterea sa cineva s-a înălțat mai presus de făptuirea sufletească, care constă în lucrări și o conștiință virtuoză care urmăresc intrarea lui în viețuirea duhovnicească, dar sunt încă pe măsura firii omenești de aici, mintea e numaidecât lovită de uimire înaintea lui Dumnezeu, gândurile stârnite mai înainte tac și se opresc, iar întreaga lui gândire freamătă de stârniri duhovnicești în iubire. Pe o asemenea treaptă a cunoașterii orice frică dispăre și acum inteligența, liberă de orice gânduri și dincolo de orice frică și cugetare pătimășă, se mișcă în felul lumii celei noi; pentru că prin harul lui Hristos s-a învrednicit de viețuirea omului nou și de mișcările ce se ivesc în chip firesc în Împărăția cerurilor.

11. Iar când, plin de bucurie, lasă aceste lucruri, gândirea și cugetările lui nu mai seamănă cu cele ale lumii acesteia, căci de acum este liber de orice gânduri, plin de mișcările cunoașterii și uimirii în fața lui Dumnezeu. Și pentru că e într-o cunoaștere mai înaltă decât cea a sufletului și dincolo de frică, se află acum în bucuria lui Dumnezeu în mișcările și gândurile care se cuvîin fiilor [lui Dumnezeu].

12. Iată, aşadar, cele trei trepte ale mişcărilor şi gândurilor şi cum anume pot fi recunoscute:

13. Gândurile celui aflat în cunoaşterea sa pe treapta trupului nu pot depăşi frica de moarte. Acesta tremură neconţinut, îngrozit de aducerea-aminte de ea, fiindcă gândeşte la cele trupeşti plecând de la lucruri trupeşti. De aceea îndoiala cu privire la înviere nu-l părăseşte niciodată.

14. În cel aflat pe treapta sufletului freamătă frica pentru sufletul său. El nu se gândeşte la cele ce ţin de trup, la moartea şi chinurile lui, la bunăstările şi nenorocirile lui. Şi, deşi de dragul celor viitoare primeşte cu bucurie acestea ca unul cu adevărat raţional, are doar grija de suflet, adică gândirea neîncetată la ceea ce ţine de învierea din morţi şi de ieşirea din morminte.

15. Nimic din acestea nu se aplică omului duhovnicesc; acesta stă în cunoaşterea şi bucuria lui Dumnezeu întrucât e fiu [şi păraş] al tainei lui Dumnezeu.

16. Fiecare va putea recunoaşte măsura cunoaşterii şi vieţuirii sale plecând de la mişcările care se stârnesc în el tot timpul, în tot ce face şi cunoaşte în scurtul timp al sălaşului său de acum.

17. Sunt unii care în vieţuirea şi cunoaşterea lor au lăsat treapta trupului, dar n-au intrat cu totul în treapta sufletului care stă într-o căinţă desăvârşită şi o frică desăvârşită de Dumnezeu; şi prin urmare au gânduri care se ivesc în ei din amândouă părţile.

18. Puţini s-au învrednicit de treapta sufletească în deplinătatea ei, care stă în culmea căinţei. O are maica noastră, Biserica universală.

19. Sunt iarăşi unii care au atins desăvârşirea în treapta sufletească, dar n-au intrat încă în vieţuirea duhovnicească, însă ceva din ea a început să se mişte în ei. Deşi sunt încă în întregime în vieţuirea sufletească, uneori se stârnesc în ei în chip nedesluşit unele mişcări duhovniceşti. Unul ca acesta începe să simtă în el o bucurie şi o mângâiere ascunsă ca nişte fulgerări, de pildă atunci când în gândirea lui se stârnesc şi se pun în mişcare înţelesuri privitoare la taine, şi dintr-odată inima sa plezneşte de bucurie. Chiar dacă inima lui se învăluie

apoi din nou și e împiedicată de la această bucurie, e vădit că de acum gândirea lui e plină de nădejde.

20. Știu pe cineva aproape de mine⁸⁹ care face uneori experiența acestor fulgerări. Chiar dacă o înțelegere privitoare la taina străbate o clipă gândirea sa și apoi pleacă, țâșnirea bucuriei și gustul ei se prelungesc multă vreme și, odată ce s-au stins, seninătatea care urmează de aici se revarsă multă vreme în inteligența lui. Mai mult, trupul și mădulele lui se domolesc și resimt o mare odihnă, iar desfătarea de dulceața uimirii în clipa supremă lasă o urmă în palatul inteligenței. Îi este astfel ușor să disprețuiască lumea trecătoare, pentru că nădejdea lumii viitoare îl mângâie acum de plictiseala pricinuită de lumea aceasta care i-a ajuns străină. Această primă licărire îi este de ajuns ca să nu mai rătăcească într-o viețuire nestatornică, pentru că de acum înainte unul ca acesta nu mai așteaptă nimic altceva.

21. Multe corăbii s-au rătăcit pe acest ocean. Urechile lor auzeau iar gura lor vorbea [despre aceste lucruri], dar ei n-au gustat nimic din puterea acestei nădejdi, nici măcar cu unghia degetului mic. Și astfel, în ciuda ostenețelor trudnice și oboseitoare ale cărmaciului lor și a întinderii uimitoare a cunoașterii lor, n-au știut să disprețuiască această lume, ceea ce ar fi cerut de la ei o inimă mortificată, adică smerită și care nu gân-dește lucruri mari despre sine.

22. Să nu ne închipuim însă că darul Domnului se mărginește la mărunta părțică a lui de care am vorbit. Căci sunt oameni care gustă tainele adevărului nu numai ca o fulgerare, ci pentru că însuși Soarele dreptății [*Mal* 3, 20] se înalță și-și revarsă razele pe bolta inimii lor. „Căci cerul nou se întipărește într-o inimă nouă”⁹⁰. Arătarea lui e lumină, iar locul său e cel al Duhului.

23. E limpede că, dacă inima s-a învrednicit să devină locul cerului, pentru Domnul, e că prin vederea descoperirii ea s-a învrednicit și de culmea întregii contemplații. Și aceasta nu pentru o clipă sau în preînchipuire ca la alții, ci ceasuri

⁸⁹ Foarte probabil acesta e un pasaj autobiografic.

⁹⁰ EVAGRIE, *Epistole*.

întregi; și nu numai ceasuri întregi, ci uneori zile întregi, cum găsim, de pildă, în istoriile Părinților.

24. Doamne, rănilile mele s-au umplut de puroi și au putrezit; dă-mi, rogu-Te, sufletului meu să ia asupra lui chipul pocăinței, ca întinzându-mi mâinile spre milele Tale și șezând la ușa harului Tău, să mă învrednicesc de nădejdea pe care au primit-o de la Tine cei ce s-au căit cu adevărat.

25. Fă-o vrednică, Doamne, pe sluga Ta să-și spele cu lacrimile ochilor ei noroiul lăsat în sufletul său de faptele ei; ca, primind neîncetat ajutorul Tău pentru neputința gândurilor ei, să primească prin har intrarea în viață. Amin.

*

26. Cu harul Domnului vom arăta acum, în cuvintele aflate înaintea noastră, ca pe un lucru învățat de la Părinți, prin ce osteneală poate începe cineva să se apropie de viețuirea și treapta libertății, și cum nu oricine e în stare să ducă această viețuire, chiar dacă e drept să petreacă un timp în ea. Vom arăta de asemenea când anume e acest timp, cum trebuie să se poarte aici și când e potrivit să stea sub flamura acestei [alte] lumi.

27. Un lucru e limpede: când puterile trupului au scăzut și slăbit față de vigoarea lor năvalnică dinainte, atunci o meditare neconținută trebuie să-i însoțească cu sârguință pe unii ca aceștia. Vom arăta la locul potrivit de ce fel de osteneți e nevoie atunci, împreună cu alte lucruri convenite acestei trepte, fiecare la timpul lui.

Cuvântul 21

Despre cum anume se folosește și înaintează sufletul când lasă ostenelele năvalnice de la început, și cum cu puțină strădanie trupească și un ajutor ceresc se apropie de viețuirea de pe treapta libertății; și care e atunci scopul osteneții lui.

1. Când ai slăbit și trupul tău e prea obosit pentru osteneala spunerii psalmilor și rostirea lor sârguincioasă obișnuită și nu te mai poți osteni ca înainte din pricina vârstei înaintate sau a marii neputințe a trupului tău, ostenește-te atunci în cerere, mijlocire și cele asemănătoare; adu-ți cererile îndelung și cu stăruință; să ostenească inima ta în mijlocirea ta; îndrăznește, întinde-ți rugăciunea și ține-o așa până ce ți se va deschide ușa.

2. Căci Domnul e milostiv și te primește nu pe măsura osteneții tale, ci potrivit intenției gândirii tale. Și pe măsură ce vei întinde cererea ta, sufletul tău va fi luminat, gândurile tale se vor înflăcăra de iubire pentru El și așa vei fi ajutat de Dumnezeu în slabele ostenele ale trupului tău slăbit. Dar în toate acestea, pe cât e cu putință, să nu lași cu totul slujba modestă, ca să nu te arăți ca unul care nu vrea să se supună regulii, pentru ca nu cumva de aici să te atace demonul mândriei, ca și cum ai crede că nu mai ai nevoie de așa ceva, și încetul cu încetul să nu sfârșești într-o nepăsare pe care ai stărnit-o tu însuși.

3. Nu vreau să fixez un timp, vorbesc doar de ceea ce se poate înfăptui.

4. Nu vom fi blamabili dacă stăm în picioare sau ședem după puterile noastre, numai să ne însoțească o mare frică și trezie, pentru ca nici un dispreț față de Dumnezeu să nu intre în noi când săvârșim slujba Lui sau când Îi este adusă jertfa rugăciunii.

5. Lucrul ține de cunoaștere și discernământ, iar nu de fixarea unor răstimpuri și de tulburarea născută atunci când nu poți realiza numărul [de rugăciuni] stabilit, căci adeseori acest lucru e o cauză de tulburare [lăuntrică]. Pe măsură ce inima ta se va apropia în rugăciune de Dumnezeu, vei fi supus legii fiilor.

6. Aducă bucurios spunerii de psalmi acestea de mai sus și stăruie îndeosebi în ele, uneori stând în picioare, alteori îngenunchind, alteori șezând iarăși.

7. Nimic nu te împiedică să iei plinătatea acestor lucruri chiar din psalmi folosindu-te de ei [în acest scop]. Chiar și cuvintele minunate din cântările rânduite de sfânta Biserică cu toate cuvintele înalte așezate de Duhul în cântece și cântări, toate acestea pot oferi omului un loc desăvârșit pentru o rugăciune pe deplin săvârșită: când sunt meditate, ele dau naștere în noi unor rugăciuni curate și înțelegeri înalte apropiindu-ne de limpezimea inteligenței și de uimirea înaintea lui Dumnezeu. Mai sunt însă și alte lucruri pe care te va învăța Domnul Însuși și cu care te va lumina la timpul potrivit, atunci când alegi versete potrivite și le aduci Domnului cu implorare, repetându-le îndelung și blând.

8. Când sunt roștiți cu această intenție, și psalmii sunt mai de folos omului decât rostirea lor în ordinea obișnuită a slujbei. Acest lucru e propriu celor a căror măsură i-a făcut să intre în viețuirea în care prin implorările lor s-au învrednicit de darurile lui Dumnezeu. Gândirea lor adunată îi face să înainteze repede, iar în aceste osteneli sufletul câștigă mari virtuți și se învrednicește neîncetat de ajutor de sus. Căci pe această cale, în mijlocul implorărilor lui îndelungate, ea primește adeseori un început de limpezime a gândurilor.

9. Nu trebuie să cerem însă de la bun început acest lucru, căci nu mulți îl descoperă, ci numai puțini. Pentru că aceste lucruri li se întâmplă nu potrivit ostenelilor lor, ci potrivit unui plan pe care Dumnezeu îl cunoaște, căci El Singur știe cui se cuvine să le dea. Noi însă nu trebuie să încetăm să-l așteptăm prin viețuirea noastră în orice clipă a vieții noastre.

10. Dacă el ni se întâmplă, să nu ne trufim închipuindu-ne că ne-am învrednicit de el pentru înălțimea viețuirii noastre. Dacă întârzie, să nu fim nici triști, nici mâhniți ca aceia care

lucrează pentru Dumnezeu așteptând de la El o plată. Acest lucru e propriu celor ce n-au deprins osteneala smereniei, nici adevărata tânjire după Dumnezeu. Căci știm foarte bine că, așa cum spuneam, Dumnezeu nu dă asemenea lucruri din pricina multor osteneți, nici nu le oprește ca urmare a lipsei unor asemenea osteneți, ci le dă celor cărora știe că le vor fi de folos.

11. Vrednicia sau nevrednicia omului nu contează aici. E de ajuns să-I arătăm lui Dumnezeu cât de mult am vrea să alungăm din gândirea noastră dorința de tot ce este în lume din iubire de Dumnezeu.

12. Iată însă semnul că înaintăm: pe cât vedem că o patimă se micșorează zi de zi în sufletul nostru, pe atât ne apropiem de Dumnezeu și ne învrednicim, chiar fără să ne dăm seama, de uriașe daruri din partea Lui.

13. Marea cinste în care trebuie să avem osteneala citirii nu poate fi exagerată. Fiindcă ea este ușa prin care intră mințile în tainele dumnezeiești și se întărește pentru a câștiga limpezimea rugăciunii. Mîntea se scaldă în bucurie când străbate tainele Economiei lui Dumnezeu pentru oameni, taine care ne aruncă neîncetat în minunare și din care se întărește meditația, care e începutul viețuirii de care vorbim, și se luminează și întărește rugăciunea, fie că ele pleacă de la Scripturile Duhului, de la scrierile marilor dascăli ai Bisericii despre Economia mântuirii sau de la cele care învață tainele viețuirii [ascetice].

14. Aceste două feluri de citire sunt folositoare omului duhovnicesc. Orice alte lecturi ar face îl vor vătăma și-i vor întuneca gândirea, depărtând-o de la scopul ei care este în Dumnezeu; iar în vremea slujbei și a rugăciunii îi vor aduce întunecime și lăncezeală [akedie].

15. Fără citire mințile nu se poate apropia de Dumnezeu; ea atrage inteligența și o îndreaptă în fiecare clipă spre El; prin înțelegerile ei o botează depărtând-o de lumea trupească și făcând-o să fie neîncetat mai presus de trup. Nici o altă osteneală nu-l face pe om să înainteze atât de mult cum face citirea. Dacă o practică cineva de dragul adevărului, va găsi în ea toate acestea și altele asemănătoare.

16. Unii însă nu vor avea nici un folos sau ajutor citind despre tainele Economiei lui Dumnezeu, și mulți se vor întu-neca mai mult, fiindcă au nevoie mai mult de citiri privitoare la îndreptarea patimilor. Fiecare se va folosi și va înainta citind cele potrivite treptei și măsurii lui.

17. În ce privește treapta viețuirii [ascetice], citirile despre Economia lui Dumnezeu sunt de mare folos, precum și cuvintele lungi și luminoase despre ea, ca și cărțile alcătuite despre ea de autori dumnezeiești și luminați. Astfel de lucruri aduc multă bucurie în suflet și-l dezbracă de patimi.

Cuvântul 22

Despre schimbarea viețuirii: care anume trebuie schimbată cu alta după planul lui Dumnezeu; și cum și în ce fel oamenii aleși își schimbă viețuirea lor cu alta mai înaltă; și în ce măsură o schimbă și în ce măsură se folosesc de cea dinainte; și despre alte câteva lucruri.

1. Trebuie știut și aceasta: modul și scopul osteneții [asce-tice] nu sunt aceleași pentru treapta începutului, pentru cea de mijloc și pentru cea de pe urmă. Treapta începutului cere osteneala unui mare număr de rugăciuni rostite și tescuirea trupului printr-o postire ostenitoare.

2. Ajunși pe culmea trepte de mijloc, putem micșora numărul acestora schimbând stăruința în ele cu stăruința în altele, mai cu seamă cu osteneala citirii și a îngenuncherii.

3. Ajunși pe culmea trepte a treia, micșorăm încă mai mult stăruința în cele dinainte, pentru a găsi acum osteneala în meditare și în rugăciunea inimii.

4. Nu că fiecare din aceste culmi lasă cu totul în urmă ostenețile trepte dinainte, ci mai degrabă acestea își schimbă acum scopul și modul lor, stăruind în ele pe măsura felurilor de discernământ pe care le produc și pe măsura îndreptării mișcării lor în afară înspre înăuntru.

5. Să luăm următorul exemplu: rostirea psalmilor și osteneala postului țin de treapta de mijloc, dar acum ele nu mai sunt săvârșite fără discernământ și năvalnic, ca pe treapta de început.

6. De asemenea, citirea, osteneala îngenuncherii și rostirea psalmilor vor fi și pe culmea trepte desăvârșirii, dar mai extinse aici vor fi meditația stăruitoare la Pronia și Economia lui Dumnezeu și rugăciunea ascunsă. Nu va mai fi nevoie de

un atât de mare număr din lucrurile dinainte, deoarece chiar și îndeletnicindu-se puțin cu ele va fi de ajuns ca sufletul să fie răpit și să rămână în uimire. Puțină Scriptură și câțiva psalmi vor fi de ajuns de acum înainte. Unii ca aceștia nu se ostenesc mult, căci de-abia ce-au început să spună psalmii și să se roage, că sunt duși ca niște robi spre alte lucruri mai presus de cunoașterea celor de aici, fiindcă mintea lor nu e lăsată să zăbovească multă vreme în acestea.

7. Iată schimbările și prefacerile menționate de Sfinții Părinți pe calea virtuții.

8. Prin schimbări ei înțeleg schimbarea scopurilor ostenețelor [ascetice], pentru că acum acestea sunt cunoscute altfel, cum s-a arătat mai sus.

9. Prin prefaceri ei înțeleg transformările și ajutorul harului care au loc tot timpul în cei singuratici în luptele de pe calea liniștirii lor, precum și transformările care au loc în lucrarea Duhului Sfânt și în feluritele mângâieri date de Dumnezeu sfinților.

Cuvântul 23

Despre o taină/un simbol al lucrării sfinților ce poate fi văzut în natură.

1. Ostenelile pe care sfinții și oamenii lui Dumnezeu le îndură pentru Dumnezeu pot sluji drept pildă pentru ceea ce e ascuns în semințe. Căci înfățișarea obișnuită a acestora în vremea aratului ascunde belșugul unor prefaceri variate și negrăite, ca și strălucirea culorilor variate și slăvite a ceea ce luna lui aprilie va scoate din ele și va face să se vadă ca o haină și o podoabă minunată a pământului care le-a crescut în sânul său.

2. Înțelesul tainic/simbolic care poate fi recunoscut în măruntele semințe sfinții îl întipăresc duhovnicește în inteligența lor ca pe o arătare a puterii Creatorului care se va face cunoscută și în ei la vremea când în lucrarea lor e descurajare și întuneric; și atunci, ca urmare a puterii acestor osteneli obișnuite, așteaptă să vadă în ei schimbarea negrăită pe care o vor simți prin lucrarea Duhului Sfânt pe Care-L vor primi mai apoi pe măsura sporirii lor în viețuirea [ascetică].

Cuvântul 24

Că nu e nici un folos din ostenelele trupului făcute fără lucrarea minții, dacă în calea lui omul își pune nădejdea doar în ele, și în făptuirea sa își mărginește gândirea la ele.

1. Făptuirea trupească însoțită de o minte nelucrătoare e deșartă și nefolositoare, și adevărate sunt cuvintele fericitului Marcu [Monahul]: „Mulți sunt cei ce socotesc că lucrează dreptatea, dar care prin gândurile lor rele își surpă faptele bune”⁹¹. Căci cel a cărui gândire nu e ocupată de lucrarea ascunsă, de cugetarea neconținută la cunoaștere și de meditare, își are gândurile libere pentru tot felul de lucruri deșarte.

2. În lucrarea inteligenței trupul nu rămâne nici el fără osteneală, chiar dacă aceasta e foarte slabă, fiindcă lucrarea gândirii îl uscă și subțiază făcându-l ca un lemn uscat. Căci pentru el e de ajuns căldura care vine din flacăra bucuriei; aceasta pune neîncetat stăpânire pe trup prin dulcea suferință pentru Dumnezeu a inteligenței lui și a întristării mântuitoare de care vorbește Apostolul [2 Co 7, 10]. Iată ce se naște în gândire după felurita ei meditare: fie o întristare pentru Dumnezeu, fie o bucurie de El și o inimă care se revarsă în nădejdea de a-L putea scruta neconținut. Prin căldura și intensitatea ei, această suferință și această bucurie ard, mistuie și uscă trupul prin revărsarea clocotitoare a sângelui cald care curge prin vene, căci flacăra mișcărilor gândirii și aprinderea lucrării ascunse încălzesc alcătuirea trupului. Ea face să țâșnească neîncetat schimbări minunate, fie dând bucurie sufletului și trupului, fie mâhnindu-l cu o suferință ascuțită. Mai naște și o

⁹¹ MARCU MONAHUL, *Despre legea duhovnicească* 170.

purtare de grijă veghetoare zi și noapte la mântuire, implorări stăruitoare și mijlociri fierbinți aduse lui Dumnezeu cu inimă aprinsă și o stârnire neabătută.

3. Care trup, fie el și de fier, nu e mistuit și nu pierde datorită slăbiciunii lui ca o umbră în asemenea schimbări? Dar pe cât trupul slăbește și se uscă în aceste prefaceri dumnezeiești, pe atât sufletul se înnoiește și înflorește zi de zi sporind în Dumnezeu prin cunoașterea duhovnicească.

4. Vor cunoaște caracterul uimitor al acestei osteneli cei care-și petrec toate zilele vieții în această lucrare.

5. Mărginirea neconținută a nădejzii doar la lucrarea din afară arată gândirea copilărească și iudaică a celor ce se laudă cu postirile, cu zeciuiala și lungimea rugăciunii lor, după cum spune Domnul [Mt 6, 16; 23, 13. 23], fără a avea nici cea mai mică idee de o cunoaștere sau o gândire dreaptă la Dumnezeu venite dinăuntru care să împodobească starea lor lăuntrică și să le sporească nădejdea.

Cuvântul 25

Despre cunoașterea adevărului care va odihni și va face senină și netulburată gândirea celui care o caută în el însuși atunci când unele întâmplări o vor supăra; dar că murmurul o va face cu atât mai ne bună, dacă se lasă tulburată de gânduri nebunești, sporind astfel focul durerii ei; dar cunoașterea îl mângâie și-l ușurează pe om, și Dumnezeu o face să iasă cu atât mai ușor din supărarea ei cu cât primește ca de la El osteneala gândirii lui.

1. Când omul își aduce aminte că prin voia lui Dumnezeu îi vin ușurarea și supărarea, că are ușurare când poruncește Dumnezeu și tot voia Lui îngăduie să fie supărat, atunci oricât de mult va trebui să lupte, va rămâne mereu fără mânie și supărare în gândirea sa toată viața lui, prin toate schimbările care prin Pronia lui Dumnezeu vor apăsa trupul și gândirea sa. Datorită acestei cunoașteri inima sa va sălta în seninătate, va privi în mare pace și nădejde spre Dumnezeu laudând Pronia Lui față de oameni care rânduiește aceste lucruri și le conduce neîncetat după cum se cuvine. În supărările sale, unul ca acesta nu va da vina nici pe demoni, nici pe oameni, nici pe trupul său — fiindcă toate supărările care sunt vin de la acesta trei — căci știe că Dumnezeu e Cel ce le pune în mișcare, că ușurarea sau supărarea lui nu țin de voința sa, ci sunt puse în mișcare de El. Căci nici un singur gând de ușurare nu se pune în mișcare în noi decât ca un dar din partea Lui; și chiar și cea mai mică ușurare pe care ne-o face cineva e pusă în mișcare de El atunci când e nevoie de ea pentru îndreptarea vieții noastre.

2. O, cunoaștere plină de atâta ușurare, ce mare ajutor de la Dumnezeu poate fi găsit în tine! Fericit cel care în rugăciunile sale nu e supărat de o izbucnire pripită atunci când aceste lucruri cad peste el fără veste!

Cuvântul 26

Al aceluiași Mar Isaac.

Despre părăsirea noastră de către Dumnezeu Care îngăduie să ne supere încercări; de ce anume consimte milostivul Dumnezeu să ni se pregătească tot felul de adversități și supărări ca să fim supărați și chinuiți de ele.

1. Dacă⁹² gândul nostru n-ar zădărnici și împiedica comorile ușurării și mângâierii pregătite de Dumnezeu să ne fie dăruite neconținut, atunci ne-am petrece în chip neschimbat toate zilele în ușurări și desfătări. Dar, spre îndreptarea cugetului nostru ușuratic care are mereu nevoie de bici, El ne pregătește neîncetat supărări în loc de ușurări, pedepse în loc de ajutoare.

2. Ori de câte ori ești supărat de tot felul de nenorociri și rele, învinuiește-ți cugetul ușuratic, căci el o ia razna neconținut și înhață ispitele pe care le aduce asupra ta.

3. Fie îți va da idei nebunești despre Dumnezeu și o părere bună despre tine însuși, sau din pricina învinuirilor pe care le arunci asupra aproapelui tău când se întâmplă vreun lucru, sau din pricina slavei pe care o aștepti de la oameni ca pe o datorie a lor față de tine.

4. Toate acestea le va tămădui și îndrepta deodată leacul smereniei.

5. Dacă în cugetul nostru ar fi smerenie, n-ar mai fi loc pentru toate aceste lucruri ca să zăbovească în ea.

6. Într-adevăr, nici o întâmplare rea n-ar putea să răsplătească mai bine răul cu o face cugetul ușuratic, care nu vrea

⁹² Notă marginală: „Nevoia de încercări a gândirii noastre e binecunoscută; ele se ivesc pentru povățuirea noastră, ca prin ele să ne apropiem de cunoașterea care e mai mare decât aceea, pentru că e lipsită de ispite.”

să se smerească și să se învinuiască pe sine însuși și nu încetează să se tulbure fără motiv pentru ceea ce i se întâmplă, ca și cum ar fi sigur că Dumnezeu nu mai există pentru el, când toate acestea vin de la El.

7. În ispitele tale, omule, apropie-te cu gândul tău mai mult de Dumnezeu. Îți dai seama oare împotriva Cui tuni și fulgeri? Dacă ți-ai aduce aminte cu înțelepciune de Pronia Lui ascunsă, ai afla numaidecât ușurare.

Cuvântul 27

O întrebare despre smerenia lăuntrică.

1. Dar tu spui: „Ce voi face, fiindcă nu știu cum să dobândesc cuget smerit? Acest lucru nu stă în puterea mea și știința lui e prea înaltă ca să o descopăr”. Știi și eu bine că ești prea slab ca să o descoperi, dar ceea ce e cu neputință la oameni e cu putință la Dumnezeu [Mt 19, 26]. În loc să te rogi pentru un lucru sau altul, lasă toate aceste cereri și stăruie într-una singură zicând:

2. „Dumnezeule, dă-mi smerenie, ca să scap de bici, pentru ca așa să mă pot apropia de desfătările minții pe care nu le cunosc — chiar dacă vreau mult să le cunosc — înainte de a o fi dobândit pe aceasta [smerenia]!” Și Dumnezeu îți va da darul Duhului Său, de care nu poți spune nici gândi cât de mare este, ca prin el să te poți smeri în ascuns, dacă vede că, neobosit, nu vrei să te depărtezi, nici nu încetezi să-l ceri și nu obosești să te rogi neabătut să-l dobândești⁹³.

3. Crede, frate, că smerenia e o putere pe care limba nu o poate zugrăvi și pe care nici o putere omenească nu o poate dobândi, dar care e dată cui îi este dată în rugăciune și e primită în privegheri cu cereri și implorări fierbinți.

4. Dacă dorești acest dar, ascultă și acest lucru care vine de la părinții noștri: smerenia lăuntrică nu e dată decât atunci

⁹³ Notă marginală: „Rugăciunea neîncetată pentru ceva înseamnă a te gândi neconștient la acel lucru, de unde omul va dobândi agerime și va fi luminat în rugăciune, dacă Dumnezeu știe că acest lucru îi va fi de folos.”

când omul meditează și se gândește la ea în rugăciunea sa în singurătate.

5. Cel care n-are smerenia, n-o are pentru că n-a cerut-o, nici nu și-a silit sufletul spre ea. N-are nici odihnă, pentru că n-a vegheat la ușa Domnului, cerând și implorând cu lacrimi de durere să-i fie dată.

Cuvântul 28

Un cuvânt de apărare și un avertisment cu privire la capitolele despre ispite și smerenie care vor urma, de ce anume au fost scrise în această ordine.

1. Știu că ești supărat pe mine pentru că am lăsat șirul celor privitoare la dulceața viețuirii, la bucurie și felurite daruri ale harului, și te-am adus în schimb la lucruri care vorbesc despre leacuri foarte bune și mântuitoare la vreme de primejdie. Află însă că nu sunt atât de nebun, încât să te hrănesc doar cu miere, fără nici o schimbare, ca să uiți că ai un temperament ușor supus bolilor. Cine nu va râde de tine dacă în supărări n-ai cunoaște nici măcar un singur chip de a te izbăvi de ele, nici cauza bolilor tale?

Cuvântul 29

Al aceluiași.

Despre marile binefaceri născute din frecventarea Scripturilor; despre lucrarea ascunsă; despre meditare și cercetarea neîncetată a cuprinsului ei și despre ceea ce învață ea; și împotriva celor ce fac reproșuri celor ce se sârguiesc cu râvnă în această osteneală minunată și dumnezeiască; și o laudă a celor ce s-au învrednicit să-și petreacă zilele lor pe această lume în această meditare și osteneală folositoare.

1. Mult mă mir de cei care, atunci când văd pe cineva ostendindu-se în citirea Sfintelor Scripturi și cercetând neobosit înțelegerile din ele, prins mereu în aceste meditări și altele asemănătoare ținând de lucrarea ascunsă, li se adresează cu vorbe cu adevărat grosolane, lipsite de simțire și de minte cum sunt: „Oricât de mult ai citi și te-ai osteni, nu-ți folosește la nimic!” Și mai mult încă [mă mir de cei ce spun]: „Ce cauți și ce folos ai istovindu-ți sufletul căutând după contemplații de tot felul. Fapte ni se cer. Dacă punem în practică ceea ce știm, n-avem nevoie de o mare osteneală cu Scripturile, nici de lucruri de acest fel!”

2. Ei nu știu însă ce spun și nu-și dau seama că acest lucru — și anume faptul ca cineva să aibă mintea plină de neînțelegere aducere-aminte de Economia lui Dumnezeu plecând de la minunatele reflecții semănate în ea de citire[ă Scripturilor] și de căutarea lucrurilor ascunse în ea — este realizarea și recapitularea poruncilor Domnului.

3. Împlinirea lucrurilor săvârșite cu trupul e calea și măsura celor din lume. Dar cel a cărui aducere-aminte e neconținut înrobitor de Domnul prin citire, rugăciune și căutarea în acest sens, prin mișcările gândirii lui, prin mângâierea și nădejdea lucrurilor ascunse în ele, și care prin toate acestea și prin desfășurările care-i vin de la îndeletnicirea cu Dumnezeu pune frâu minții lui ca să nu se mai împrăștie între patimi, acela cuprinde

în el însuși toate lucrurile virtuții și le aduce la desăvârșire fără să-i lipsească nimic. În vreme ce toți ceilalți, care se ostenesc pe feluritele trepte ale tuturor virtuților, sunt mai prejos pe calea poruncilor decât acesta.

4. Să ne bucurăm deci și să mulțumim lui Dumnezeu că ne-a învrednicit fie și numai pentru o clipă să putem scăpa de legătura și flecăreala cu patimile și, chiar dacă din pricina luptei ne îndeletnicim cu ele, să ne putem afla, chiar și pentru scurt timp, printr-o meditare frecventă și mai înaltă, mai presus de lupte și de meditarea la patimi și la imaginile lor. Acest lucru nu poate fi dobândit fără citirea neconținută [a Scripturii] în liniștire, fără căutarea meditativă a lucrurilor ascunse și fără rugăciune.

5. Citirea [Scripturii] este în chip vădit izvorul și mama rugăciunii și prin ea suntem purtați spre iubirea de Dumnezeu a cărei dulcețată picură neconținut în inima noastră ca mierea dintr-un fagure, în vreme ce sufletul nostru saltă la gustul pe care-l revarsă în el lucrarea ascunsă [a rugăciunii] și citirea [Scripturii].

6. Cine a cunoscut vreodată flacăra care cuprinde prin acea inima?

7. Dacă paza inimii e mai mare decât toate, ea nu e cu puțință [numai] prin lupta și stratagemele noastre, ci numai prin îndeletnicirea cu Dumnezeu. Fericiți deci cei care s-au învrednicit de aceasta, care prin legarea de Domnul în cugetarea inimii lor și umplerea minții lor de neconținută aducere-aminte de El s-au învrednicit să scape de contactul și convorbirea cu patimile, ridicându-se la dorința contactului și a convorbirii cu Dumnezeu. Citirea neconținută [a Scripturii] unită cu gândirea la cele înalte și căutarea și cercetarea tainelor/simbolurilor din ea alcătuiesc îndeletnicirea aleasă care duce la Dumnezeu. Cine stăruie în ele va fi condus la săvârșirea deplină a lucrării trupului. Prin acestea [citire și rugăciune] adeseori nici măcar amintirile imaginilor lumii nu mai urcă până la gândire, îndeosebi la cei care citesc și meditează cu acest gând, astfel încât, plecând de la neînțetata desfătare de cuvintele mărețe cu care se ostenesc zi și noapte, mintea lor începe să înflorească unele taine/simboluri ale adevărului.

8. Lucrarea cea mai de seamă a monahului și lucrul lui de căpetenie stau în aceea că, în gândirile și aducerile sale aminte, el trebuie să rămână legat, fie și numai în parte, de Domnul. Acolo unde se săvârșește aceasta, ce altă lucrare mai pot cere de la noi acești așa-zisi „înțelepți”, a căror minte însă e lipsită de ocupație și de disciplină?

9. Fericită mintea care s-a învrednicit să fie prinsă într-o neconținută meditare la Dumnezeu și care umblă în tainele Lui și se gândește la ele; în ea se împlinesc în fiecare clipă cuvintele: „Dat-ai veselie în inima mea” [Ps 4, 7]. Și ce e mai mare decât ca omul să se veselească neîncetat în Dumnezeu lăudându-L în fiecare clipă cu o laudă nouă [Ps 33, 3; 40, 3 etc.] care țâșnește din uimirea și bucuria inimii lui împreună cu celelalte lucruri născute de aici: cum este rugăciunea care țâșnește dintr-odată, neconținut și fără voie, din adâncurile inimii, în vreme ce el nu încetează să scruteze lucrurile contemplărilor lui.

10. Plictiseala la citire îl mustră deja pe cel care citește și e partea celor ce sunt nepăsători față de ea; ea sperie și alungă de la noi orice gândire la Dumnezeu și stăruința în ea face mintea să se împrăștie și să cadă în cele ale lumii, în amăgiri și lucruri omenești, în cercetări privitoare la cuvinte, în cazul în care citirea se face de dragul repetiției, pentru a scoate de aici slavă omenească sau pentru subțirimea gândirii.

11. Dar cel ce frecventează Scripturile de dragul adevărului își are gândirea sa locuind neîncetat în cer, e cu Dumnezeu în fiecă clipă, gândurile sale se învârt în jurul tânjirii după lumea viitoare, lumea aceasta părând în ochii săi ceva demn de dispreț, iar gândirea sa meditează neconținut la nădejdea viitoare; toată viața lui nu-și va alege altă lucrare, osteneală sau slujire mai mare decât aceasta.

12. Căci ce se poate asemăna cu aceasta? Prin neconținută lui gândire la Dumnezeu și la cele dumnezeiești, omul ajunge să se asemene îngerilor încă din această lume. Orice patimă s-ar sădi uneori în el, ca în orice om îmbrăcat cu firea trupului, ar trece însă repede de la el neputând să-l vatăme. Dacă i s-ar mai întâmpla să lucreze așa cum lucrează o fire legată de trup, el se tămăduiește neîntârziat, pentru că-i va întoarce

numaidecât spatele și se va întoarce din nou la gândurile lui obișnuite, cele în care inima sa se află în chip neconținut, va fi ridicat sus, la treapta înaltă a îndeletnicirii cu ele, și nici urmă sau adiere a acelei patimi nu mai rămâne și nu mai dăinuie în el.

Cuvântul 30

Despre căile slăvite și alese care duc spre Dumnezeu în liniștire.

1. Așa cum nu e nimic care să se asemene cu Dumnezeu, tot așa nici un lucru sau lucrare nu se aseamănă cu îndeletnicirea cu Dumnezeu în liniștire.

2. Ce este îndeletnicirea cu Dumnezeu? Meditarea și îndeletnicirea cu Dumnezeu are mai multe căi și fiecare se află în lucrul de care e în stare cunoașterea lui, unde poate înainta apropiindu-se de Dumnezeu prin experiența sa de zi cu zi. El va umbla după măsura lui, pe una din aceste căi, ca aici să-și găsească mângâierea cu Dumnezeu, iar mintea și meditația lui să se umple în toată vremea de aducerea-aminte de El⁹⁴.

3. Există, cum spuneam, mai multe căi pentru această îndeletnicire cu Dumnezeu în liniștire, și fiecare își alege calea care se potrivește măsurii lui, pe măsură ce cunoașterea lui se apropie de El. Nu toate căile sunt deopotrivă de folositoare pentru toți, ci fiecare și-o alege pe cea care, potrivit mărturiei cugetului său și fără să o învețe de la altul, îl face să crească lăuntric; această mărturie lăuntrică e pusă în mișcare de har care-l învață și-i arată calea ascunsă. În așa fel, fiecare își alege pe măsura lui osteneala în care poate avea o îndeletnicire folositoare cu Domnul și o uimire în fața Lui.

4. Unul ca acesta își poate petrece toată ziua în rugăciune și citire, lăsând doar o mică parte stării în picioare pentru

⁹⁴ Notă marginală: „Încearcă fiecare din aceste lucruri în sufletul tău, omule slab; și zorii vor veni numaidecât, înainte de a te trezi din somn.”

psaltire, căci așa face să sporească în el aducerea-aminte neconținută de Dumnezeu.

5. Altul nu face altceva toată ziua decât să rostească psalmi, fără a cunoaște altă rugăciune în chip mai precis. Altul face zi și noapte îngenuncheri neîntrerupte, legând rugăciunile rânduite pentru Ceasuri de rugăciunile ce se fac în timpul feluritor îngenuncheri și care nu sunt fixate dinainte. Unul ca acesta a răstignit cu adevărat lumea în el însuși și s-a răstignit pe sine pentru lume [Ga 5, 24] spânzurându-și sufletul pe cruce prin lăsarea a toate.

6. Dobândind, așadar, în ei toate acestea în afara celor rânduite, răstignindu-și trupul și mintea, își petrec toate zilele vieții lor împreună cu Hristos. Iar când se ridică puțin în picioare [pentru psalmi], au pace în inima lor și se pot dedica unei scurte meditații a Scripturii.

7. Altul își petrece toată ziua în citire, scopul său fiind acela de a uita lumea trecătoare, de a muri în gândirea sa față de aducerea-aminte de ea și față de lucrurile ei pieritoare, ca și față de îndeletnicirea cu gândurile patimilor, care se fac simțite stăruitor prin ceea ce vede sau își închipuie în ele gândirea, lucru care e lupta sa principală. Folosind deci această stratagemă [viclenie], el închide gândirii sale ușa față de lume cu ajutorul desfătărilor neîncetate din citirea [Scripturilor] care îi luminează calea pe care umblă spre Dumnezeu în inteligența sa, din care orice întunecime a pierit. Desfătându-se astfel în înțelegerile tainelor și minunându-se în fața Economiei lui Dumnezeu, se va putea dedica puțin stării în picioare la rugăciune și psalmi. Dar partea citirii e mai mare la el decât cea a rugăciunii.

8. Am spus „rugăciune”. Aici însă aceasta se referă la o stare în picioare sau la o anumită închinare, măcar că la citire el nu este lipsit nici o clipă de țâșnirile rugăciunii, fiindcă nici o citire în scop duhovnicesc nu e lipsită de izvorul rugăciunii. Unul ca acesta se va îmbăta adeseori de tainele întâlnite, și atunci rugăciuni adânci se vor ivi pe neașteptate în el în chip minunat, fără nici o pregătire sau alegere din partea lui. De ce numesc însă tot „rugăciune” deasa lui îmbătare de vreo înțelegere atunci când aici nu mai poate fi găsit nici un loc pentru

vreo mișcare a rugăciunii, nici pentru aducerea-aminte de ea? E vorba aici de un lucru încă și mai mare, dacă putem spune așa, decât treapta rugăciunii.

9. Fiindcă rugăciunea e mai prejos decât faptul de a fi pus în mișcare de Duhul. Nu încap discuții aici, căci rugăciunea e într-adevăr mai prejos decât această taină. Adeseori, când printr-o înțelegere privitoare la evenimentele firii sau ale Scripturii mintea e pusă în mișcare pentru a simți sensul lor duhovnicesc și cu ajutorul harului poate scruta însăși „sfânta sfințelor” tainelor lor, atunci nu-i mai rămân nici putere, nici gânduri pentru rugăciune, trupul și sufletul tăcând cu totul.

10. Fiecare eveniment, fiecare fire și cuvânt din această creație au o „sfântă” și o „sfântă a sfințelor”. Când minții i se îngăduie și i se dă puterea să intre în ele, atunci nu-i mai rămân nici putere, nici mișcare, nici lucrare în simțuri pentru altceva.

11. Între cei adunați aici e unul⁹⁵ care se află mereu în aceste lucruri. Știi că inima lui saltă îndată ce le întâlnește în citirea sa, plecând de la cele spuse despre această experiență și semnele ei. Dar pentru că aici ne ocupăm de părțile mai de jos ale lucrării duhovnicești, le voi trece aici sub tăcere pe cele mai însemnate.

12. Iată felurilele căi și viețuiri urmate de singuraticii cu discernământ și în care-și găsesc desfătarea în îndeletnicirea familiară cu Dumnezeu în liniștire.

13. Alege deci și tu una din ele după măsura și înțelegerea ta. Umblă pe ea și nu te uita la alții, ci întoarce-ți cu totul privirea de la lume, de la oameni și lucrurile lor, și arată că singurul tău țel e acela de a merge de-a dreptul spre Dumnezeu. Umblă pe calea Lui și, pe cât îți stă în putere, rămâi neîntreput în aducerea-aminte de El implorându-L neconținut:

14. „Doamne, arată-mi căile Tale și fă-mi cunoscute prin Duhul cărările Tale multe și negrăite. Du-mă pe ele la țința adevărului și învață-mă [cf. *Ps* 24, 4–5] cunoașterea desăvârșită care se află în inima sfinților care au lăsat lumea. Hristoase, Care ești Țelul căii sfinților, arată-mi calea adevărului care trece prin inima mea și prin dulceața gândirii la Tine fă-mă să umblu și să merg pe ea spre Tine până ce voi vedea fața Ta”.

⁹⁵ Foarte probabil aluzie autobiografică.

Cuvântul 31

Lămurire despre ceea ce tocmai a fost spus cu precizări necesare și folositoare pentru drumul spre Dumnezeu.

1. Mai trebuie știut și aceasta: chiar dacă în liniștita și desfătata lucrare a liniștirii există o diversitate de căi, totuși cel care începe această viețuire nu trebuie să-și aleagă una pentru a o urma. Punctul de plecare al căii și începutul călătoriei sunt aceleași pentru toți, și toți le cunosc pentru că această lucrare se arată într-un singur fel: osteneala neconținută a rostirii psalmilor, postire arătată și văzută și, dacă se poate, și citire; chiar dacă nu e încă în stare și nu-i este îngăduit să citească pentru a simți înțelegerile [Scripturii], chiar dacă e foarte învățat și deprins în citirea obișnuită și în interpretarea fidelă a cuvintelor. Sensul lor exact potrivit intenției Duhului i-l va da să-l guste, pe măsura sporirii viețuirii omului lăuntric și a înaintării în cele ascunse, o Putere dumnezeiască, Călăuza lui pe marele și întinsul ocean al liniștirii.

2. Așa cum spuneam deci, la începutul și în punctul de plecare al călătoriei, nu e decât o singură cale și un singur început pentru toți cei ce umblă în liniștire.

3. Mai apoi, odată intrați în lărgimea și lățimea căilor viețuirii [ascetice], aceste căi și cărări încep să se despartă, așa cum am arătat în amănunțime mai sus. Să ținem deci în minte ceea ce am arătat în secțiunea închinată schimbărilor viețuirii [ascetice], ale căror diferite feluri le-am arătat mai înainte⁹⁶,

⁹⁶ A se vedea mai sus *Cuvântul 22*.

chiar dacă cele spuse aici se deosebesc puțin față de cele spuse acolo, și lămuiesc mai bine înțelesurile lor.

4. Căci, deși fiecare își are partea lui, mai mare sau mai mică, de toate ostenele viețuirii [ascetice], totuși se poate ca fiecare să se angajeze mai mult sau să fie mai activ într-o singură lucrare, văzând că în ea înaintează mai mult și prin făptuirea ei se apropie mai mult decât prin a altora de limpezimea gândurilor și luminarea minții. Atunci stăruie mai mult în această osteneală, iar deprinderea pe care o câștigă în ea îl face mai iscusit în ea decât în altele.

5. Acest lucru nu vine prin năvala trupului, nici prin lupta obișnuită împotriva lui, ci printr-o îndelungată experiență și discernământul a ceea ce se gustă în ea; așa se dobândește minunatul folos al ostenelei: roadele cunoașterii și comoara care se strânge în suflet prin această lucrare.

6. Alegerea poate să stea fie în citire, fie în rostirea psalmilor, fie în meditare, fie în rugăciuni, fie în osteneala îngenuncherii, fie în rugăciunea ascunsă a inimii, precum stă scris: „Pentru cei drepti nu este lege” [1 Tim 1, 9]. Fiindcă în tot ce fac ei n-au alt scop decât să se apropie de Domnul prin acea parte care li se pare cea mai repede și alegând-o pe aceea care face să strălucească cel mai bine în ei iubirea Domnului. Nu se îngrijesc dacă aceasta face parte din regula comună sau dacă scopul pe care i-l dau ei se deosebește de cel pe care obișnuiesc să i-l dea ceilalți, fiindcă nu sunt robii obiceiului, nici ai celorlalte prevederi ale regulii comune așezate pentru cei lipsiți de disciplină. Adeseori lucrarea lor îi duce fie de-a stânga, fie de-a dreapta [regulii comune], ca niște făpturi a căror cunoaștere s-a apropiat de libertate, căci dorința lor e să facă mereu ce este pe plac Domnului și nu se sârguiesc decât să dobândească cât mai repede cu puțință cunoașterea și simțirea Lui, fără să se uite la alții, la părerile și obiceiurile lor⁹⁷.

7. De aceea, toți cei care încep să umble pe acest drum vor fi ajutați în înaintarea lor pe el mai ales de un singur lucru: dacă în tot ceea ce încep lucrează cu sârguință și cu frică, nu cu dispreț și nepăsare. Puterea lui Dumnezeu îi va ajuta încă

⁹⁷ Notă marginală: „E o lege pentru fii și alta pentru robi.”

mai mult, întrucât acest singur lucru de care am vorbit săvârșește lucrarea lor.

8. Chiar dacă își conduc în mod liber viețuirea ascetică când sunt cu ei înșiși, fiind mai presus de lege pentru că au în ei înșiși adevărul legii care e iubirea lui Dumnezeu, atunci când vin la alții sau în comunitate, își lasă cu totul practica lor obișnuită și se poartă exact cum fac ceilalți urmând întru totul obiceiurile și regulile lor. Li se cer atunci toate acestea, iar Dumnezeu îi va învrednici de harul Său pentru că-i vede pretutindeni însoțiți de smerenie, de frica și evlavia pe care I-o poartă. Dar când sunt iarăși singuri, El însoțește libertatea lor în toată lucrarea lor, fiindcă i-ar încerca frică și rușine înaintea Lui dacă I-ar aduce rugăciunea și slujba în chip nepăsător și ușuratic. Ei o împlinesc chiar și atunci când trupul le e slăbit, chiar dacă atunci pe scurt și în grabă, dar cu gânduri pline de evlavie și frică și cu trezie care arată până unde trupul lor veghează asupra simțurilor lui în tot acest răstimp, cu o reținere a privirii și rărunchilor⁹⁸ potrivită momentului, gata mereu înaintea lui Dumnezeu, în timp ce inima lor curge și rărunchii lor sunt gata. Și deși umblă în iubire, îndrăzneala în cuvânt pe care o arată nu vine din ușurare, ci din evlavie.

9. Să ne fie foarte frică să ne apropiem de Dumnezeu în chip ușuratic sub pretextul îndrăznirii/familiarității în cuvânt sau al libertății, ca nu cumva pedeapsa să vină dintr-odată peste noi, chiar în locul în care ne aflăm.

10. Omule slab, simți tu oare de Cine te apropii să-i aduci jertfa mișcărilor făptuirii tale? N-ai făcut încă experiența asprimii Domnului când Își schimbă mâna Sa dreaptă plină de bunătate cu mâna Lui stângă care cere socoteală celor care-și bat joc de El: cum arde atunci mânia Lui și cât de gelos Se arată atunci când se stârnește aceasta! Și, odată ce s-a stârnit, n-o mai poți întoarce înapoi, chiar dacă Îl implori cu stăruință, ci mânia Lui va arde ca un cuptor. Vom avea oare atunci îndrăzneala să fim molateci la rugăciune și în celelalte lucruri ale slujirii Lui? Le vom aduce și săvârși oare cu un trup nepăsător? Să ne uităm bine ce fel de jertfă vom aduce și vom

⁹⁸ Sediul plăcerii în concepția antică.

săvârși, ca să nu piară sufletul nostru când facem aceasta sub pretextul unei libertăți fără minte, bătându-ne joc de cinstea Domnului, ca să nu ne facă să ieșim prin moarte sau luarea minții, cum s-a întâmplat cu mulți care au fost loviți la vremea rugăciunii. Fie ca Dumnezeu să ne dea prin harul Său o cunoaștere desăvârșită, ca să umblăm în toate zilele înaintea Lui așa cum se cuvine măreției Lui. Amin.

Cuvântul 32

Al aceluiași Mar Isaac.

Despre schimbările sfintelor stârniri și despre calea netedă care ne este dată de mila Domnului în vremea rugăciunii.

1. Când uneori cineva mișcat de har se învrednicește de o rugăciune înflăcărată, atunci primește la rugăciune mișcări/stârniri dese și nenumărate, rugăciuni năvalnice și puternice, curate și fierbinți, asemenea unor cărbuni aprinși, în mijlocul cărora un strigăt puternic urcă din adâncurile inimii lui, amestecat cu o smerenie care vine din puterea bucuriei. Și de acolo de unde vin aceste lucruri primește de la rugăciunea însăși un ajutor în mișcări/stârniri ascunse și un foc aprins ivit din bucurie se pune în mișcare în sufletul său, până ce gândurile sale se pogoară în adâncuri. Aceste mișcări/stârniri care se ivesc în rugăciunea lui ca niște rugăciuni curate, năvalnice, dese și care țâșnesc puternic, vin din partea cea mai lăuntrică a inimii și sunt însoțite de o privire neabătută spre Domnul. Unuia ca acesta i se pare atunci că se apropie de El, măcar că este încă în trupul său, atât de limpezi sunt gândurile rugăciunii care urcă în el.

2. Dar când se învrednicește de rugăciunea cunoașterii, la cel mai mic cuvânt al rugăciunii, acesta se și uscă numaidecât în gura lui, orice mișcare se oprește cu totul și, atât în trup, cât și în suflet, e o tăcere lipsită de mișcări.

3. Cine a umblat pe acest drum va înțelege semnele acestor două forme de rugăciune pe care le-am menționat.

4. Poate că cineva își închipuie însă că treapta și mișcarea rugăciunii duhovnicești stă în aceste lucruri. Să înțeleagă acela că toate aceste forme de rugăciune și multe altele asemenea

lor țin de treapta rugăciunii curate, fiind vorba aici de gânduri curate ținând de treapta sufletească și care se ivesc aici ca rugăciune. În viețuirea duhovnicească însă nu mai există rugăciune. Orice rugăciune e alcătuită din gânduri frumoase care sunt mișcări ce țin de treapta sufletească. Dar pe treapta și în viețuirea duhovnicească nu mai sunt nici gânduri, nici mișcări, cum nu mai sunt nici o simțire și nici cea mai mică fremătare a sufletului față de ceva, căci firea iese aici cu totul din aceste lucruri și cele ce țin de ele; ea locuiește acum într-o tăcere negrăită și de netâlcuit pusă în mișcare de lucrarea Duhului Sfânt și fiind înălțată mai presus de cunoașterea sufletului.

5. Ce vom spune deci? Acolo unde nu mai sunt gânduri cine ar mai putea vorbi de rugăciune sau de orice altceva?

6. Dacă vrea cineva să audă mai în amănunțime despre această treaptă, să citească marele cuvânt despre rugăciunea duhovnicească care se găsește mai sus⁹⁹. Acolo va afla cu toată limpezimea tot ce ține de viața de rugăciune și cele legate de curăția sau lipsa ei de curăție; va afla în ce anume constă această mișcare/stârnire duhovnicească și de ce se numește „rugăciune” ridicarea mai presus de mișcările sufletului, măcar că pe treapta duhovnicească nu mai există rugăciune. Despre toate acestea am vorbit limpede acolo.

⁹⁹ Notă marginală: „Acest cuvânt stă scris în Partea I”; este vorba de *Cuvântul* 22 în textul original siriac, ed. Bedjan = *Cuvintele* 31–32 în ediția Theotokis (*FR X*, p. 171–180).

Cuvântul 33

Al aceluiași.

Despre schimbările bune și rele pe care le primim din schimbarea punctului de vedere în privința Scripturilor.

1. Îți aduc aminte și acest lucru, omule care călătorești împreună cu mine în liniștire. Pune-ți un semn, ca să-l verifici prin experiența ta. Potrivit alegerii făcute, citirea ușurează mâhnirea și întunericul unui frate atunci când se găsește în chilia lui; și el începe din nou să se bucure și să salte în Dumnezeu; povara ostenețelor care apasă asupra lui devine mai ușoară, află mângâiere și primește în gândirea sa asigurarea deplină că va primi într-o zi ceea ce nădăjduiește și cunoaște. După care, potrivit scopului și felului citirii fratelui, acesta se întunecă, îi vin gânduri negre și lumea se face mică în ochii săi.

2. Și să nu-mi spui că se întâmplă ca fratele să fie părăsit în aceste lucruri de purtarea de grijă a lui Dumnezeu fără vreun motiv din partea noastră, spre povățuirea și smerirea noastră. Las aici deoparte lucrurile cu neputință și cele ce țin de pronia dumnezeiască, și care nu-mi scapă de altfel. Nu vorbesc însă aici de o voință proniatoare a lui Dumnezeu, căci se prea poate ca în cazul acestor lucruri cauza lor să vină din noi înșine. Vorbesc de bucurie, întristare, apăsare, plictiseală, de căldura fierbinte, de inima care saltă de bucurie, dar și de stingerea acestora. Chiar dacă de multe ori ne închipuim că pronia lui Dumnezeu ne-a părăsit în întuneric și tulburare, de îndată ce ne apropiem dintr-o pricină oarecare de unele cuvinte [ale Scripturii], săltarea și bucuria ne întâmpină din însăși interiorul Scripturii și ne dăm seama că pricina acestuia

[a întinericului] era propria noastră tulburare ca și nepăsarea noastră față de o îndeletnicire cu discernământ [cu Dumnezeu și Cuvântul Său].

3. Eu însumi am făcut de multe ori experiența acestor lucruri și le însemnez aici așa cum le-am descoperit. Mă îndeamnă să le aduc aminte iubirea frățească, căci cred că mulți vor fi ajutați de ele și vor înainta, atunci când își vor da seama că, în jumătate din cazurile în care liniștirea devine apăsătoare, o fărâmă de citire ajunge pentru risipirea acestei apăsări, prin lucrurile variate pe care le gustă aici plecând de la lumina dată de înțelepciunea cuprinsă în aceste cuvinte.

Cuvântul 34

Al aceluiași Mar Isaac.

Despre mângâierile milei lui Dumnezeu date celor ce sălășluiesc pentru El în liniștire.

1. Cine ar putea înțelege uriașa mulțime a harului lui Dumnezeu și cine ar putea măsura marea adânc al bunătății Lui [cf. *Ef* 3, 18]? Fiindcă El îi învrednicește de mari mângâieri pe cei care-și fac lucrul lor înaintea Lui nu din obligație sau pentru o plată, ci așa cum se cuvine. Căci cei care lucrează pentru plată nu-și găsesc bucuria în Domnul atunci când trebuie să îndure supărări, dușmăanii și alte lucruri întristătoare; ci lucrând puțină vreme și nefiind mângâiați, nici ușurați cum se așteptau, sfârșesc în descurajare, murmur și deznădejde. Aceasta pentru că nu-și dau seama că mâhnirea pentru Dumnezeu e pentru noi o mare sărbătoare, chiar dacă aceasta n-ar înceta să apese asupra noastră fără întrerupere și mângâiere până la sfârșitul zilelor noastre. Pe cel care nu primește cu această înțelegere lucrurile lui Dumnezeu și nu stăruie în ele, nici Dumnezeu nu-l va strânge și aduna ca pe unul care este al Său; acesta nu va putea găsi în el însuși nici de ce anume să stăruie în acestea. Cu adevărat, „cei ce seamănă cu lacrimi”, adică cu gânduri de copii, „vor secera cu bucurie” [*Ps* 126, 5] adică peste așteptarea minții lor.

2. Când cineva șade într-o liniștire bine păzită și veghetoare, în care nu intră nimeni și din care nu iese nici el însuși, se întâmplă uneori ca dintr-o lungă îndeletnicire cu Scripturile, dintr-o neîncetată implorare și mulțumire din pricina slăbiciunii lui, privirea sa fiind neîncetat ațintită spre harul lui Dumnezeu, se întâmplă deci ca după o mare lăncezeală [akedia] în

liniștire să aibă loc încetul cu încetul o lărgire a inimii și o bucurie începe să încolțească dinăuntru lui, chiar dacă nu-i vede cauza într-o gândire care să-și aibă obârșia în el. Simte o bucurie în inima lui, dar nu știe de ce. O săltare pune stăpânire pe sufletul său și desfătarea ei îl face să disprețuiască tot ce există sau se vede; prin puterea ei [a acestei bucurii] gândirea vede temeiturile răpirii gândurilor ei fără să înțeleagă însă de ce anume se întâmplă aceasta. Vede gândirea sa ridicată mai presus de orice legături cu orice altceva și că în țâșnirea ei se află dincolo de lume și de toate aducerile-aminte de cele de sub ea; ea se avântă și alungă departe de sine toată lumea supusă timpului, dar nu discernе nici o răpire a minții atunci când inima începe să salte sau să sufere vreo [mișcare de] răbdare atunci când suferă.

3. Nimeni cu poate înțelege natura lucrurilor ce se ivesc în el prin harul lui Dumnezeu. Tot ce se poate spune este aceasta: Fericit cel care a răbdat lăncezeala [akedia] păstrându-și nădejdea în harul lui Dumnezeu, lucru care e încercarea ascunsă a unei gândiri ce devine mai bună și a creșterii ei. Starea lui se aseamănă mohorării iernii care îngăduie seminței ascunse sub pământ să putrezească și să crească datorită asprelor schimbări ale vremii vântoase. Tot așa și el, în așteptarea roadelor ce vor veni după trecerea unui timp, alungă departe lăncezeala, nelăsându-și ochiul să se întunece meditând la lucrurile asupra cărora își ațintește cu grijă privirea sa, căci de aici țâșnește bucuria și starea mai bună a gândirii. Lucruri pe care va trebui să le aștepte de departe, și să nu le socotească aproape la îndemână, căci atunci, dacă nu primește în scurtă vreme mângâiere în ostenele lui, sfârșește prin a-și pierde nădejdea asemenea unui lucrător tocmit, înșelat în plata pentru care credea că lucrează. Se poate și ca cineva să-și spună cu viclenie și înțelepciune iscusită că așteptarea sa va fi scurtă, ca prin asemenea făgăduințe să poată reteza lăncezeala și să afle ușurare în sufletul său. Căci sufletul primește cu ușurință gânduri de nădejde, și adeseori așteptarea [scurtă] preface întristarea sa în ușurare.

4. Dacă n-ar fi lupte, n-ar fi nevoie nici de avertismente. Mulți însă cred că acestea sunt de prisos, ca și cum nimic de-

osebit nu s-ar petrece în om¹⁰⁰. Dacă așa ar sta lucrurile, atunci toți ar primi deopotrivă aceste binecuvântări și ar avea același podoabe ale sufletului; nimeni n-ar mai fi trândav, și nimeni veghetor și sânguinos, și toți ar sfârși rău. Cred însă că tocmai un astfel de gând produce trândăvia care se naște dintr-o relaxare vecină cu lăncezeala, și care dă naștere acestui gând. Atunci însă nici râvna, nici privegherea, nici rugăciunea, nici implorarea n-ar mai avea un preț. Fiecare să se culce și să nu se mai miște! Dacă scufundătorul¹⁰¹ ar găsi un mărgăritar în fiecare scoică, atunci toți s-ar îmbogăți de îndată; și dacă în clipa în care s-ar scufunda ar aduce la suprafață una, fără ca valurile să-l bată, fără să întâlnească șerpi, fără să-și țină răsuflarea aproape până-și dă duhul, fără să se lipsească de aerul curat dat tuturor, și fără să coboare în adânc, atunci mărgăritarele ar fi mai dese și mari rezezi decât fulgerele¹⁰².

5. Aceasta înțelege-mi-o în acest chip: cei care se scufundă în oceanul liniștirii, cei care stau pe bogățiile mării și se coboară în inima pământului, să fie învățătorii voștri. Să socotim drept scoici rugăciunile pe care se așază mintea, înțelegerile pe care le contemplă, cunoașterea dumnezeiască, înțelepciunea și bucuria în Duhul.

6. Scufundătorii coboară adeseori în adânc, dar găsesc numai scoici pline de carne obișnuită, și numai o dată se întâmplă să fie în ea un mărgăritar. Aceași experiență o facem și noi la rugăciune: de-abia dacă ni se va da o rugăciune care să ne mângâie în descurajarea noastră.

7. Cei mai iscusiți în acest meșteșug prin vârstă și prin timpul îndelungat petrecut în acesta știu până la ce adâncimi trebuie să se scufunde prin mișcările trupurilor lor ca să găsească mărgăritare strălucitoare și de mare preț, care n-au

¹⁰⁰ Notă marginală: „În această secțiune e un înțeles tainic/simbolic pentru cei luminați, dar pentru cei nepăsători sânguința stă în râvnă și frica de Dumnezeu. Cine înțelege în tăcere va fi uimit. Dar taina/simbolul e prea mare pentru cei slabi la minte.”

¹⁰¹ Isaac, originar din Beit Qatraye (Qatar), de pe țărmurile Golfului Persic, era familiar cu imaginea scufundătorilor după perle.

¹⁰² Aluzie la credința anticilor că perlele se nasc la întâlnirea dintre fulgere și mare.

egal. La fel se întâmplă și cu cel care potrivit puterii minții sale înoată la vremea rugăciunii în locuri în care nu toți pot înota ușor.

8. Pentru noi cei slabi însă și care înotăm lângă țărni, urcă la suprafață doar mărgăritare mici, dacă urcă. Și aceasta se întâmplă atunci când ne scufundăm cu râvnă și de multe ori, oprind la rugăciunile și slujbele noastre răsuflarea gândurilor noastre lumești, ceea ce înseamnă o scurtă oprire a lacrimilor.

9. O simțire caldă a harului lui Dumnezeu cade atunci peste noi prin care primim iertarea păcatelor noastre: o aprindere dulce și pașnică, o bucurie și o ușurare neașteptată, și, uneori, mărturia unei încredințări privitoare la nădejdea noastră tare, unită cu unele înțelegeri privitoare la purtarea de grijă și mila lui Dumnezeu pentru noi.

10. Cine deci trăind în liniștire n-a făcut vreodată experiența unor asemenea lucruri, fiecare la timpul lui? Va tăgădui oare aceasta și va spune că a fost înșelat de harul lui Dumnezeu care-l lega de El?

11. Căci dacă, fiind noi încă niște copii, înrobiți însă de dorința de a vedea bogățiile pe care le-au adus și le aduc Părinții noștri cei mai de seamă, îndrăznim să ne avântăm în locurile mai adânci ale mării în care înotau ei, atunci ne vom ineca în mare.

12. Dar dacă mărgăritarele noastre ni se par ușor de adus la suprafață și mici față de ale lor și dacă ne dăm înapoi în fața asaltului valurilor încetând și stingând râvna noastră, atunci nu vom învăța niciodată să înotăm la rugăciune, nu vom dobândi arta minții și a înțelepciunii Duhului, nici nu vom coborî în adâncurile purtătoare de comori. Și poate că nu ni se va da nici pâinea cea de toate zilele pentru întreținerea scurtei noastre vieți, și vom sfârși în sărăcie lucie, rămânând mereu în nevoi. Dar brațul Domnului, care i-a învățat pe Părinții noștri înotul duhovnicesc cu mintea lor și încrederea în plonjarea într-o mare atât de plină de bogății, nu s-a scurtat într-atât încât să nu ne dea și nouă, când va veni vremea, brațe de ajuns de puternice ca să dănțuiască vesel peste valurile înfricoșătoare ale mării ca să ajungă în locurile din care aceia au scos la suprafață comori duhovnicești.

Cuvântul 35

Despre lucrarea înaltă a gândirii care e culmea întregii viețuiri ascetice săvârșite în simțurile trupești și prin care omul e în fiecare clipă amestecat cu Dumnezeu.

1. Când cineva ajunge pe calea viețuirii sale [ascetice] la înțelegeri privitoare la făpturile create, e înălțat atunci mai presus de rugăciunea căreia i s-au pus margini, căci de acum înainte e de prisos pentru el să-și mărginească rugăciunea la momente și ceasuri fixe. A trecut acum dincolo de rugăciune, fiindcă acum se poate ruga și lauda atunci când vrea. De acum înainte simțurile lui rămân mereu în liniște și gândurile lui sunt legate de legăturile uimirii, și e plin de o vedere slăvită care are loc fără să miște limba. Uneori, rugăciunea rămânând la locul ei, mintea e purtată și dusă dincolo de ea ca o roabă; lacrimi îi curg ca niște izvoare de apă, udând-i fără voie toată fața, în timp ce el rămâne întreg în liniștire și plin de o vedere uimitoare. Cel mai adeseori aceasta nu-i îngăduie nici să se roage, fiindcă aici e într-adevăr vorba de o încetare mai presus de rugăciune care stă în minunarea în fața creației lui Dumnezeu ca la aceia care-și pierd capul din pricina vinului, căci acesta este „vinul care veseleşte inima omului” [Ps 103, 15].

2. Dar să ne păzim ca nu cumva, auzind aceasta și cuprinși de gânduri trândave, să neglijăm rugăciunea și rostirea psalmilor, închipuindu-ne că liniștirea de care am vorbit vine din voia noastră; ci toți care aud aceste cuvinte să înțeleagă că așa ceva nu vine de la ei și nu ține de voința lor. Căci atunci când mintea lor se pune în mișcare și năzuiește tare spre Dumnezeu, la rugăciune ca și în alte momente, unii ca aceștia

tac prin contemplare și prin frica pe care o încearcă în fața tainelor. Dar astfel de simțiri se ivesc mai cu seamă la rugăciune, din pricina treziei deosebite pe care o arată atunci omul.

3. Prin rugăciune nu înțeleg numai cea legată de Ceasurile fixe, nici numai catismele cu Aliluia [*Hullole*] ale Psaltirii sau cântările canonice. Cine a atins această cunoaștere liturghisește la rugăciune mai mult decât în toate celelalte lucruri alese. Această rugăciune e prilejuită de înțelegeri, după care, lovită de uimire în fața lor, se preface în tăcere. Cine a fost luminat astfel privește toate fapăturile creației lui Dumnezeu cu ochiul gândirii și vede aici Pronia lui Dumnezeu care le însoțește mereu; vede purtarea de grijă plină de iubire cu care Acesta cercetează creația Sa uneori prin lucruri care par potrivnice, alteori prin altele care par prielnice. Iar harul lui Dumnezeu îi descoperă feluritele evenimente ascunse celor mai mulți și de care Creatorul se folosește pentru a veni în chip minunat în ajutorul fiecărei firi naturale, fie raționale, fie neînsuflețite, ca și rațiunile nevăzute ale schimbărilor care se întâmplă cu fiecare ca urmare a purtării de grijă iubitoare față de ele, precum și puterea creatoare și conducătoare care guvernează creația cu o purtare de grijă uimitoare.

4. Când cineva dobândește simțirea neconținută a acestor taine prin ochiul lăuntric numit contemplarea duhovnicească, o vedere dată de har, atunci în clipa în care simte una din aceste taine, inima lui se înseninează; și nu numai buzele sale încetează curgerea rugăciunii și nu se mai mișcă, dar și inima sa se uscă de orice gânduri din pricina uimirii care se pogoară asupra lui; iar harul îi dă [să simtă] dulceața tainelor înțelepciunii și iubirii lui Dumnezeu prin vederea cunoscătoare a evenimentelor și ființelor naturale.

5. Aceasta e desăvârșirea în trup a viețuirii [ascetice] a treptei sufletești și pragul lucrării duhovnicești care se săvârșește în minte. Cine vrea să ajungă să guste iubirea Domnului, să-I ceară să-i deschidă această ușă. M-aș mira dacă acela care nu s-a apropiat de El cu acest gând și n-a avut această vedere asupra creaturilor și a Proniei lui Dumnezeu față de ele, ar putea simți vreodată iubirea care înrobește sufletele celor asupra cărora se pogoară. Iată ceea ce ne deschide ușa adevă-

ratei cunoașteri, care e mai înaltă decât toate și face mintea să treacă spre slăvitele taine ale dumnezeieștii și închinății Firi.

6. Încă și mai de mirare sunt cei care, viețuind în afara liniștirii și a unei despuieri riguroase, îndrăznesc să vorbească și să scrie despre taina slavei lui Dumnezeu în cele ce sunt. Fericit cel care a intrat pe această ușă prin propria sa experiență, căci toată puterea cernelii, a literelor și frazelor frumoase sunt prea slabe pentru a arăta dulceața unei asemenea taine.

7. Mulți oameni simpli își închipuie că scopul meditației filozofilor ar fi o anume gustare a ceea ce dă îndeletnicirea cu toată frumusețea tainelor lui Dumnezeu. Într-una din scrisorile către fratele său, fericitul episcop Vasile [cel Mare] face o distincție între simțirea creației pe care o primesc sfinții — „scara minții” de care vorbea fericitul Evagrie¹⁰³ — și care e o ridicare mai presus de vederea obișnuită, și cea a filozofilor:

8. „Există o îndeletnicire care deschide ușa ca să putem vedea cele de jos și cunoaște creaturile, dar nu cele de sus, care sunt taine duhovnicești”¹⁰⁴. Cunoașterea filozofilor o numește aici „cunoaștere a celor de jos”, pe care o pot avea și cei stăpâniți de patimi; dar simțirea pe care o primesc în mintea lor de la har sfinții o numesc „cunoașterea tainelor de sus”.

9. Cel care s-a învrednicit de aceasta din urmă este zi și noapte asemenea celui care și-a lăsat trupul și locuiește deja în lumea dreptilor.

10. Aceasta e dulceața dumnezeiască de care vorbește minunatul și curatul la inimă Ammonios spunând că „e mai dulce decât mierea și decât fagurele de miere”¹⁰⁵, dar nu mulți singuratici și feciorelnici au cunoscut-o.

11. Aceasta e intrarea în odihna dumnezeiască de care au vorbit Părinții și trecerea de la ținutul patimilor la limpezime și la mișcările libertății.

¹⁰³ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 43: „Scara care s-a arătat lui Iacob [Fc 28, 12–13], al cărei capăt atinge cerul și pe care se apleacă Domnul, e semnul celor două contemplații: urcușul curăției și virtutea cunoașterii”.

¹⁰⁴ Epistolă vasiliană cunoscută doar din alte câteva citate date tot de autori mistici sirieni (Dadisho Qatraya și Shemun d-Taibuteh); cf. EVAGRIE, *Gnostikos* 45.

¹⁰⁵ *Epistola* 2; cf. Ps 19, 19.

12. Aceasta e ceea ce Evagrie, cel plin de descoperiri duhovnicești, numește „răsplătirea însutită făgăduită de Domnul în Evanghelia Sa”¹⁰⁶. Bine a făcut când, în uimire în fața măreției acestei dulceți, o numește „cheia Împărăției cerurilor”¹⁰⁷.

13. Spun adevărul înaintea lui Dumnezeu atunci când spun că mădularele trupului nu sunt destul de tari să țină în fața acestei desfătări, iar inima nu poate primi o atât de mare mângâiere. Ce mai e de spus când sfinții o numesc „simțire a Împărăției cerurilor”; fiindcă ea este taina/simbolul uimirii noastre viitoare în fața lui Dumnezeu în Împărăția cerurilor, unde dreptii vor fi mângâiați nu de o înțelegere a lumii trupești și a evenimentelor din ea, ci prin înălțarea minții ca pe o scară la Cel a Cui este Împărăția sfinților ca să rămână aici în uimire. Bine a fost numită această simțire „taină/simbol al Împărăției cerurilor”, căci atunci când intrăm în aceste taine cunoaștem pe Cel ce este împărăția a toate. E ceea ce se întâmplă ori de câte ori mintea e pusă în mișcare de aceste lucruri printr-un dar al Puterii dumnezeiești.

¹⁰⁶ Mt 19, 29; EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 42: „Răsplătirea însutită făgăduită de Domnul în Evanghelia Sa e contemplarea ființelor”.

¹⁰⁷ EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 40: „Cheia Împărăției cerurilor e darul duhovnicesc care descoperă minții contemplarea făptuirii duhovnicești, înțelegere care e în firi și în rațiunile privitoare la Dumnezeire”.

Cuvântul 36

Al aceluiași.

Despre alte lucruri privitoare la cunoaștere și de ce anume în desfășurarea cuvântului schimbările tratate în el se amestecă în mod inegal, și despre scopul și intenția acestei proceduri.

1. Cum e ușor să ne abatem și din alte motive, nu rămânem întotdeauna la aceeași temă a meditației. Căci din cauza schimbărilor necesare cerute de firea omenească în îndeletnicirea și cercetarea unor realități diferite, atunci când ne scriem cuvintele nu putem să rămânem la o aceeași temă, fie că ea a urmărit doar cele cerești și cele ale lumii viitoare, fie că a rămas în întregime la treapta sufletului și în povățuiri privitoare la trup. Într-adevăr, însăși firea omenească ne silește să propunem teme diferite, fiindcă uneori ea se înalță la cer, alteori rămâne cu durere pe pământ, uneori se ridică spre Creatorul, alteori se minunează în fața creației, uneori merge în meditarea contemplărilor sensurilor ascunse spre cele viitoare, alteori se întoarce spre guvernarea timpului. Nimeni să nu ne reproșeze că expunem toate acestea în chip dezordonat, ci să știe că însăși firea cu schimbarea ei permanentă ne-a învățat înțelegeri și ne-a dat o mare cunoaștere pentru contemplările din cuvintele noastre, precum și pentru lucrurile surprinzătoare care însoțesc mișcărilor inteligenței. Căci uneori schimbările se înmulțesc în chip providențial și atunci e nevoie de schimbarea cuvintelor care să redea sensurile lor, după treapta la care se produc, după limpezimea sau banalitatea mișcărilor, după patimi și după alte împrejurări; astfel mintea caută contemplări în cuvinte[le Scripturii] după boala sau sănătatea ei, fiindcă ele sunt hrana contemplării; seamănă cu o albină care

se așază pe diverse plante pentru a lua de la ele nectar și polen și a face din ele faguri de miere.

2. Când mintea e luminată câtuși de puțin, nu mai are nevoie de multe cuvinte drept hrană ca să simtă o contemplare [un sens duhovnicesc], căci firile celor create și feluritele pronii și economii dumnezeiești îi pot servi drept Scripturi. Adeseori ea va trece dincolo de firile văzute și în ea se vor stârni înțelegeri privitoare la cele ascunse. Se poate întâmpla chiar ca ea să fie înălțată dincolo de acestea, pentru a primi puterea de a fi pusă în mișcare spre a-L contempla pe vrednicul de închinare Creator prin mila izvorului vieții care se apropie dintr-odată de mișcările minții lui. Și atunci, pe cât e cu putință creaturilor, ea aruncă o privire în „sfânta sfintelor” lui Dumnezeu printr-o intuiție tainică într-o cunoaștere sigură a slăvitei Firi a măreției Lui, simțind realitatea unor lucruri pe care Scripturile n-au îndrăznit să le aștearnă în scris. Adeseori din pricina caracterului lor tainic/mistic relatarea lor nu poate fi riscată, fiindcă nu e îngăduită, iar uneori, pentru că n-au fost așternute în scris, nici nu se poate vorbi despre ele.

Cuvântul 37

Care sunt semnele smereniei simțite în suflet; și despre mulțumirea în ispite, și cum să rămânem în ele fără murmur.

1. Neconținutele muștrări ale conștiinței sunt un semn al smereniei. Lipsa lor în tot ce facem e semnul unei inimi învârtoșate, al unui obicei al omului de a se îndreptăți pe sine însuși și a-l critica pe aproapele sau, mai rău încă, pe însăși înțeleapta Pronie a lui Dumnezeu. Ieșim din hotarele smereniei de îndată ce ne socotim ireproșabili făcând însă reproșuri întâmplărilor și prilejurilor care ne-au fost date de Dumnezeu.

2. Atunci însă, când cu o conștiință dreaptă omul vede că rămâne resemnat înaintea acestor întâmplări, să știe că a ajuns la o însemnată măsură a smereniei. Semnul ei este pacea și liniștea pe care o are în tot ce i se întâmplă și lipsa oricărei tulburări. Aceasta e odihna pe care o dă smerenia ca un rod al desăvârșirii. Pentru oricine a intrat în ea, oricare ar fi ispita care-l supără, odihna o covârșește.

3. Dar cine n-a găsit adevărata cunoaștere nu poate vedea ca pe un bine nuiuaa lui Dumnezeu care-l face să sufere și nu va înceta să murmure față de cele pe care Pronia lui Dumnezeu i le-a dat în felurite chipuri, căci înțelepciunea Lui i le-a dat sub haina multor și feluritor neplăceri: uneori acestea vin de la un vecin care-l lovește pe neașteptate cu un cuvânt aspru sau cu un lucru neplăcut, alteori de la vătămarea pricinuită unui lucru pe care-l are și de la supărările și necazurile care-i vin de aici, alteori de la boală sau alte lipsuri legate de trup sau, iarăși, de la supărările venite de la demoni ori din pierderea unei agoniseli. Omul slab nu vede lucrând în aces-

tea voia lui Dumnezeu, ci sare, se mârhește și se tulbură pentru cauzele aparente ale nenorocirilor lui. Copil fără minte, de ce învinuiești pe un om, pe demon sau întâmplările pe care le vezi și care-ți sunt la îndemână? Privește mai degrabă la cauzele îndepărtate care sunt ascunse în ele și încetează a te mai lăsa tulburat de lucrările lui Dumnezeu, de cei care le săvârșesc sau de aspectul exterior al evenimentelor, și vei găsi în ele adevărata cunoaștere, smerenia și tot felul de binecuvântări.

4. Când cercetezi întâmplări care deschid răni ascunse, intră în tine însuși și scrutează cele ascunse aici și gândește-te că Dumnezeu, Care aduce dintr-odată un rău asupra cuiva, nu este rău, și atunci vei fi repede ușurat în ispitele tale și mângâiat în supărările tale și vei dobândi adevărata cunoașterea pe măsura creșterii care are loc prin ispitele tale.

5. Dacă în întâmplările supărătoare vei privi doar la înfățișarea lor exterioară și nu vei cerceta și privi și rănilile tale ascunse care le-au pus în mișcare, atunci cu cât vei protesta, cu atât îți vei spori răul și-l vei adăuga la nenorocirea pe care ți-ai atras-o singur. Și vei fi aruncat de la un țarm la altul, asemenea valurilor mării care se întâlnesc și se izbesc mereu unele de altele.

Cuvântul 38

Al aceluiași fericit Mar Isaac.

Despre unele contemplații ale tainelor care au căzut odată asupra lui când medita la măreția lumii celei noi; și despre lucruri privitoare la firea lui Dumnezeu și la cele viitoare; și, ca rezumat, gândul care i-a venit despre viețuirea vieții celei noi.

1. O, adâncul bogăției lui Dumnezeu! O, ce minte și înțelepciune înaltă! O, bunătate milostivă și îmbelșugată a Creatorului! Cu ce scop și cu ce iubire a creat această lume și a adus-o la existență! Spre ce taină privește venirea la existență a acestei creații! La ce stare a fost chemată firea noastră comună! Ce iubire L-a făcut să înceapă crearea lumii, când aceeași iubire i-a pregătit dinainte, printr-o altă economie, alte lucruri potrivite măreției Lui care să împodobească ceea ce va fi făcut de puterea iubirii Lui!

2. Prin iubire El a adus la existență lumea, prin iubire o conduce în existența ei în timp, prin iubire o va aduce spre acea prefacere minunată, și tot prin iubire lumea va fi înghițită în marea taină a Celui care a săvârșit toate acestea; în iubire se va cuprinde în cele din urmă întreaga desfășurare a guvernării creației pentru că în lumea cea nouă iubirea Creatorului va domni peste toate ființele raționale, uimirea în fața tainelor Sale ce se vor descoperi atunci va înrobi mintea lor, a celor pe care le-a creat ca să-și găsească desfătarea în El, fie ele rele sau drepte. Cu acest gând le-a adus la existență, chiar dacă, odată aduse la existență, ele s-au separat în rele și drepte. Dar chiar dacă așa stau lucrurile, în gândul lui Dumnezeu nu există nici înainte, nici după în iubirea lui Dumnezeu față de nici una din firile raționale create și aduse la existență. El are o singură iubire egală care acoperă întreaga creație rațională, toate lucrurile văzute și nevăzute, și în această iubire pentru

fiecare din ele nu există unele care să fie primele și altele care să fie ultimele.

3. Și așa cum în cunoașterea Creatorului nu există nici o fire care să fie prima sau ultima în creație — căci în planul Său veșnic de a le aduce la existență nu le-a cunoscut pe una înaintea alteia, ci pe toate deopotrivă, într-o singură clipă, fără înainte sau după —, tot așa nici în iubirea Lui față de ele nu este înainte sau după, nici mai mult sau mai puțin, ci așa cum cunoașterea Lui e continuă și egală, tot așa și iubirea Lui e continuă și egală față de toți. Fiindcă El le-a cunoscut mai înainte ca ele să se facă drepte sau păcătoase. Creatorul și iubirea Lui nu s-au schimbat nicidecum din pricina faptului că ele au suferit o schimbare după ce au fost aduse la existență, cum nu s-a schimbat nici gândul Său pentru ele, care era din veci. Astfel Dumnezeu ar fi supus schimbării ca și creaturile — lucru care să nu fie!

4. Frații mei, dacă pentru cineva aceste lucruri sunt cu anevoie de crezut, să se păzească ca nu cumva vrând să scape de un lucru să cadă în altul, în blasfemie. Căci, închihuindu-și că disprețuiește cuvintele unui om, s-ar putea găsi înarmându-se și luptându-se împotriva unei însușiri [unui atribut] al lui Dumnezeu, silindu-se să înjosească slăvita Fire a Creatorului, supunând-o slăbiciunii și schimbării.

5. Știm însă că toată lumea e de acord cu faptul că în Creatorul nu există schimbare, nici înainte, nici după, cum nu e nici ură, nici ranchiună în Firea Lui, nici mai mare sau mai mic în iubirea Lui, nici înainte sau după în cunoașterea Lui. Căci dacă toată lumea crede că această creație a fost adusă la existență de bunătatea și iubirea Creatorului, știm că această obârșie nu scade, nici nu se schimbă ceva în firea Creatorului ca urmare a căii lipsite de rânduială a creației.

Cuvântul 39

Contemplare [tâlcuire duhovnicească] cu privire la gheenă, în măsura în care firea omenească poate primi har să aibă o opinie despre aceste taine.

1. Folosindu-ne de cuvintele fericitului David, să-I strigăm în uimire: „Cât s-au mărit lucrurile Proniei Tale, Doamne, adânci cu totul sunt gândurile Tale!” [Ps 91, 6], adăugând la aceasta și: „Judecățile Tale sunt adânc mare” [Ps 35, 6]. Iar împreună cu Pavel să zicem: „Cât de necercetate sunt judecățile Sale și de nepătruns căile Lui!” [Rm 11, 33], sau împreună cu David: „Toate lucrurile Lui sunt vrednice de crezare [Ps 32, 4], laudă și măreție sunt lucrurile Sale” [Ps 110, 3]. De nepătruns și de necercetat e gândul Domnului! E în întregime bunătate care nu se schimbă și rămâne în veac. Așa este iubirea Lui, așa este mila revărsată în Firea Lui ca și preștiința lucrării Sale creatoare, așa încât care mai e atunci motivul pentru a ridica anevoioasa chestiune a gheenei? Toți cei care cunosc adevărul sunt plini de uimire și mirare în fața acestei taine a cărei contemplare [duhovnicească] scapă oricărei cercetări; toți cei învățați și inteligenți și obișnuiți cu contemplarea tainelor dumnezeiești se trag înapoi și tac, și se închină tainei înțelepciunii Celui ce trebuie închinat în tăcere, căci toate lucrările Sale sunt vrednice de uimire și închinare.

2. Faptul de a ne închipui că mânia, furia, gelozia sau alte asemănătoare acestora au ceva de-a face cu Firea dumnezeiască ne umple de oroare, căci nimeni care are o minte sănătoasă și inteligență nu poate ajunge la o asemenea nebunie încât să gândească așa ceva despre Dumnezeu. Nu putem spune nici măcar că El se poartă așa pentru a răsplăti [răul],

chiar dacă în afară Scripturile par să spună acest lucru. Chiar și numai a gândi așa ceva despre Dumnezeu și a spune că El răsplătește cele rele e o urâciune. A pretinde că El se folosește de un lucru atât de însemnat și grav [cum e gheena] drept răsplătire [a răului] înseamnă a atribui o slăbiciune Firii dumnezeiești, căci este vorba de un lucru despre care credem că nu se poate afla nici măcar în oamenii care duc o viață virtuoasă și dreaptă, și care gândesc în cugetul lor toate în chip dumnezeiesc. Cu atât mai puțin putem crede despre Dumnezeu că a vrut să facă așa, ca să răsplătească fapte rele din minte ale unora a căror fire a adus-o la existență cu toată cinstea și cu mare iubire, și ale căror fapte le știa dinainte. Reversarea harului Său nu s-a oprit de la ei nici măcar după ce ei au început să trăiască în multe neorânduieli; și nici atunci El nu și-a retras nici măcar o clipă purtarea Lui de grijă de la ei. Dacă spune cineva că aici pe pământ Dumnezeu a vrut să-și arate răbdarea față de ei doar ca să-i poată pedepsi fără milă dincolo, prin gândirea lui copilărească acela rostește împotriva Lui o blasfemie de negrăit; el Îi desființează blândețea, bunătatea și mila, pentru care îi rabdă cu adevărat pe păcătoși și ticăloși, și-L face robul unor patimi, ca și cum Dumnezeu n-ar fi îngăduit să fie pedepsiți aici fiindcă această scurtă răbdare a Lui de aici le pregătea un rău încă și mai mare dincolo. Unul ca acesta nu numai că nu-L laudă pe Dumnezeu; în realitate Îl calomniază.

3. Dreapta gândire despre Dumnezeu ar fi, așadar, următoarea: blândul Dumnezeu, Care în tot ce face caută moduri în care să ajute ființele raționale, îndreaptă și judecata spre folosul celor ce trebuie să primească acest lucru atât de greu. Căci a gândi că în Dumnezeu există ură sau ranchiună chiar și față de faptele demonice e un lucru odios și blasfemator, ca și acela de a atribui slăvitei Lui Firi oricare din slăbiciunile sau patimile noastre pretinzând că ar fi vorba de răsplătirea binelui și răului. Din contră, El lucrează cu noi cum știe că ne este de folos, atât în cele care ne pricinuesc suferință, cât și în cele care ne pricinuesc ușurare, atât în cele care ne produc bucurie, cât și în ce ne produce întristare, atât în cele neînsemnate, cât și în cele slăvite; toate acestea tind numai spre

binele veșnic, fie că primim osândă, fie că primim slavă; nu în scop de răsplătire [răzbunare] — să nu fie! —, ci privind la folosul care trebuie să iasă din toate acestea.

4. Așa cum atunci când a hotărât pentru Adam moartea a făcut-o sub aparența unei osânde pentru păcat, și așa cum pedepsind păcatul a arătat că acesta exista, tot așa lăsând să pară că Adam a primit-o [moartea] ca pedeapsă pentru greșeala sa — deși nu acesta era scopul Lui —, El Și-a ascuns adevărata taină și, sub înfățișarea unui lucru înfricoșător, și-a pecetluit gândul Său din totdeauna cu privire la moarte și scopul înțelepciunii Sale: chiar dacă la început e dureroasă, rușinoasă și aspră, moartea e trecerea noastră spre lumea minunată și slăvită; fără ea n-ar fi existat mod de trecere de aici dincolo. Dar pentru că exista păcatul, Creatorul nu ne-a spus că această moarte va fi pentru noi pricina unor bunătăți și a unei vieți mai slăvite, ci ne-a arătat-o ca pe un lucru care aduce nenorocirea și destrămarea noastră. Tot așa, atunci când i-a izgonit pe Adam și pe Eva din rai, a făcut-o sub înfățișarea exterioară a mâniei prefăcându-Se că spune: „Fiindcă ați călcat porunca, veți fi scoși afară din rai”, ca și cum acesta din urmă ar fi fost luat de la ei fiindcă de acum erau nevrednici să locuiască în el. Dar în toate acestea stătea planul dumnezeiesc care făcea și conducea totul spre scopul dintru început al Creatorului. Nu neascultarea a introdus moartea în casa lui Adam și nu călcarea poruncii l-a scos din rai, căci este evident că Dumnezeu nu i-a creat pe Adam și Eva ca să rămână în rai, care e doar o părticică a pământului, ci pentru ca să le supună tot pământul. De aceea nu spunem că i-a izgonit de aici pentru că încălcase ră porunca, întrucât și dacă n-ar fi călcat-o, n-ar fi fost lăsați pentru totdeauna aici.

5. Vezi deci cum Dumnezeu, Care în purtarea Sa de grijă ne conduce spre ceea ce vrea pentru noi, se folosește de cele ce ni se întâmplă în afară pentru a săvârși prin toate mijloacele ceea ce avea în gând spre folosul nostru. Fiindcă știa dinainte înclinația noastră spre tot felul de rele, El a făcut în chip iscusit din urmările lor vătămătoare un mijloc de intrare în bunătățile [viitoare] și de îndreptare a stării noastre stricate. Dar El singur știe aceste lucruri. Dar după ce am fost povățuiți

în ele și prin ajutorul pe care l-am primit atunci când ele s-au realizat încetul cu încetul, cunoaștem și simțim că lucrurile nu puteau fi altfel decât așa cum au fost prevăzute de el. Așa sunt toate lucrurile care vin de la El, chiar dacă pot părea altfel: la Dumnezeu ele n-au nimic de-a face cu răsplătirea [răzbunarea], fiindcă El Se uită mereu la folosul celor cu care Se poartă astfel. Și unul din aceste lucruri e și gheena.

6. Socotesc că slăvitul Creator va da cândva o dezlegare dificilei chestiuni a chinurilor [gheenei] făcând un gest de imensă și nespusă milă, din care se va face mai bine cunoscută bogăția iubirii, puterea înțelepciunii, ca revărsare statornică a valurilor bunătății Lui. Milostivul Creator n-a adus la existență ființele raționale ca să le țină deoparte pentru niște chinuri fără sfârșit și fără milă, din pricina unor fapte despre care știa foarte bine că vor fi săvârșite încă din clipa în care le-a creat. Și totuși le-a creat. Cu atât mai mult, cu cât plănuirea răului și răzbunarea lui sunt patimi proprii făpturilor create, iar nu Creatorului; e ceea ce se întâmplă creaturilor când nu mai înțeleg, nici nu-și dau seama ce li se întâmplă în ceea ce fac sau gândesc: când li se întâmplă un lucru neașteptat, sunt îmboldiți de aprinderea mâniei să se răzbune. Dar acest lucru nu este propriu Creatorului Care știa, încă dinainte de a fi desenat unul singur din tablourile creației, tot ceea ce avea să preceadă și să urmeze, faptele și intențiile ființelor raționale.

7. Nimeni din cei care-și închipuie că sunt zeloșii adevărului să nu-și închipuie că introducem o inovație personală, niște lucruri nicicând învățate de Părinții ortodocși din vechime, ca și cum am emite o opinie în dezacord cu adevărul. Oricine vrea poate să ia în mână scrierile fericitului Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei], bărbat plin din belșug de darurile harului, căruia i s-au încredințat tainele ascunse ale Scripturilor spre a povățui pe calea adevărului toată plinătatea Bisericii; care mai mult decât toți [Părinții] ne-a luminat cu înțelepciune pe noi, răsăritenii, care n-avem o inteligență pe măsura strălucirii scrierilor sale insuflate de Duhul lui Dumnezeu. Căci noi nu respingem cuvintele lui — să nu fie! —, ci mai degrabă îl primim ca pe unul din apostoli, iar pe oricine se împotrivesc cuvintelor sale, se îndoiește de interpretările sale sau șovăie

în fața afirmațiilor sale, îl socotim străin de plinătatea Bisericii și rătăcit de la adevăr. Prin urmare, deși am putea dovedi aceasta prin multe pasaje dintr-un mare număr din volumele sale, află că el lămurește cel mai bine acest lucru la sfârșitul primului volum pe care l-a alcătuit „Împotriva celor ce pretind că păcatul a fost semănat în fire”¹⁰⁸. Iată ce spune după alte afirmații luminoase:

8. *Din fericitul Teodor [al Mopsuestiei] Tâlcuitorul:*

„În lumea viitoare cei care au ales aici binele vor primi mângâierea celor bune împreună cu laude, iar cei răi care s-au întors toată viața lor spre fapte rele, odată ce gândirea lor va fi îndreptată prin pedepse și frica de ele, vor putea alege binele, căci vor fi învățat cât de mult au păcătuit stăruind în rău și nefăcând binele. În acest fel vor putea primi și cunoaște o învățătură mai bună decât cea a fricii de Dumnezeu, se vor deprinde să se țină de ea de bunăvoie și așa se vor învrednici de mângâierea generozității lui Dumnezeu. Căci [Hristos] n-ar fi spus: «Până ce nu vei da cel din urmă bănuț» [Mt 5, 26], dacă n-ar fi fost cu puțință pentru noi să ne izbăvim de păcate plătind pentru ele prin pedepse. Nici n-ar fi spus că o slugă «va fi bătută mult» iar alta «va fi bătută puțin» [Lc 12, 47-48], dacă pedepsele date după măsura păcatelor noastre nu vor avea un sfârșit.”

9. Acestea și altele asemănătoare fericitul Teodor ni le-a predat în cărțile sale în chip limpede și neascuns, cu cuvinte spuse pe față și simple, neîntunecate, spre folosul înțelegerii și învățătura celor ce iubesc adevărul, arătând ce se cuvine să gândim despre Dumnezeu, Creatorul a toate, despre povățuirea pe care ne-o dă și despre judecata viitoare.

10. Dat fiind însă că, potrivit cuvântului Domnului [Mt 18, 16], adevărată e mărturia a doi oameni, mai cu seamă când e vorba de oameni minunați și luminați de Dumnezeu, să întărim cuvântul nostru cu un alt martor la fel de vrednic de crezare ca și primul, din al cărui izvor a băut însuși Teodor cel

¹⁰⁸ Citatele din TEODOR AL MOPSUESTIEI și DIODOR AL TARSULUI sunt din lucrări care în urma condamnării de la Sinodul V Ecumenic (553) s-au pierdut atât în originalul grec, cât și în traducerea siriacă. Singurele pasaje cunoscute sunt cele citate aici.

limpede grăitorul; înalta minte și marele dascăl al Bisericii, Diodor.

11. Din sfântul Diodor, episcopul Tarsului:

Fericitul Diodor, minunatul între învățători și dascălul lui Teodor, confirmă cu această opinie pe care o înfățișează cu autoritate în cartea a V-a a lucrării sale „Despre Providență”, unde scrie: „Există o răsplată hărăzită ostnelilor, și care e vrednică de dreptatea Creatorului, dar loviturile pe care le vor primi cei răi nu vor fi veșnice. Și pentru ei viața viitoare în nemurire nu va fi fără folos. Dacă vor fi loviți pentru scurtă vreme, după cum și merită, pe măsura ticăloșiei și a răului pe care l-au săvârșit, odată ce vor fi primit o răsplătire pe măsura faptelor lor și vor fi suferit puțină vreme, desfătarea lor în nemurire va fi pentru totdeauna.” Și revenind cu mai multă exactitate asupra celor spuse, adaugă: „Așa cum timpul nemuririi e de lung față de cel al luptelor, care e cel al lumii de aici, așa și pedepsele sunt mult mai mici față de numărul și mărimea păcatelor. Învierea din morți nu e numai a celor buni, ci și a celor răi. Căci bunătatea lui Dumnezeu trebuie avută la mare cinste: ea pedepsește cruțând.”

12. Acestea sunt cuvintele și gândirea fericitului Diodor. Iar mai încolo în cartea a VI-a spune următoarele: „Căci în imensul Său har Dumnezeu ascunde prin răsplătiri măsura ostnelilor și micșorează pedeapsa celor pedepsiți, scurtând lungimea lor. Și nu lasă timpul osândeii să fie pe măsura timpului greșelilor, căci Dumnezeu îi pedepsește mult mai puțin decât ar merita ei, așa cum pentru cei buni lungește peste măsură timpul mângâierii, pentru că răsplătirea nu va avea sfârșit. Căci, așa cum spuneam, nu trebuie să credem că Dumnezeu va tolera pentru totdeauna relele care sunt consecința greșelilor și care-i țin și îi lovesc pe cei care greșesc.”

13. După care repetând adaugă: „Osânda judecății la chinuri nu seamănă deloc cu mângâierea Împărăției pe care o vor dobândi apoi”. Cu cuvinte asemănătoare pe aceeași temă și care exprimă aceeași opinie aduce în discuție și cazul demonilor și al mării lor înclinări spre rău, dar spune că „nici măcar o atât de mare răutate nu poate întrece măsura bunătății lui Dumnezeu”.

14. Aceste minunate înțelegeri și opinii, care duc la iubire și uimire în fața Creatorului, le au deci stâlpii Bisericii. Ele vorbesc despre economia și judecata viitoare a lui Dumnezeu, despre măreția milei lui Dumnezeu, a cărei bunătate întrece și covârșește răutatea creaturilor. Ele alungă din gândul nostru concepțiile copilărești despre Dumnezeu ale celor ce introduc răul și patimile în Firea Lui și spun că El Se schimbă după împrejurări și momente. Ele ne învață în același timp despre pedepsele și osânde de aici și de dincolo, arătându-ne cu ce gânduri milostive și în ce scop a îngăduit ca ele să vină peste noi și ce lucruri bune vor ieși din ele: nu ca să ne piardă, nici ca să le îndurăm în veac, ci ca un părinte, nicidecum ca să se răzbune, ceea ce ar fi semnul unei uri. Pentru că gândind așa despre Dumnezeu, uimirea care ne lovește înaintea Lui să ne ducă spre iubirea Lui care ne va face să ne rușinăm și să ne îndreptăm viețuirea noastră de aici.

15. Să ne întoarcem acum la tema noastră și la cele vorbite mai sus, acum că suntem încredințați că tot ceea ce bunul și atotînțeleptul nostru Dumnezeu săvârșește pentru noi face spre îndreptarea noastră, că nu ne duce spre pierzanie și spre rău, că lucrurile dureroase [ale gheenei] pe care le îngăduie vor avea un sfârșit, nu însă și cele bune; pentru că pe cele dintâi le lasă să vină ca să primim să ne schimbăm și să ne servească pentru bine, iar pe cele din urmă ca să rămânem pururea în ele. Deci tot ce vine de la El și seamănă cu o pedeapsă sau osândă nu vine ca să ne facă să plătim niște fapte rele trecute, ci pentru folosul pe care l-am putea scoate din ele, căci ne face să devenim conștienți de cele trecute, numai pentru a sădi în noi ura față de păcat. E ceea ce ne aduce aminte și Scriptura, așa cum s-a lămurit în chip sănătos de mai multe ori mai sus; și anume că Dumnezeu nu pedepsește, ci îndreaptă răul. Primul lucru e propriu celor răi, al doilea e propriu unui părinte. Scriptura pare să ni-L arate [pe Dumnezeu] ca și cum El ne-ar aduce binele și răul ca pe o răsplată, în timp ce scopul Său nu e acesta, ci numai acela de a sădi în noi iubirea și frica, pentru ca să ne curățim viețuirea, căci prin iubire poate să sporească noblețea gândirii noastre.

16. Dacă nu așa ar sta lucrurile, ce legătură are atunci venirea lui Hristos cu faptele generațiilor dinainte de ea? Să fie oare această imensă milă răsplătirea văzută pentru acele fapte rele? Spune-mi, deci, dacă Dumnezeu e Cel ce răsplătește și tot ce face face ca o răsplătire, oare ce fel de răsplată potrivită vezi aici, omule? Arată-mi.

17. Să nu introducem, așadar, nicidecum în Dumnezeu și în lucrările Lui vreo idee de răsplătire [răzbunare], ci mai degrabă de purtare de grijă părintească, de economie înțeleaptă, de dorință deplină a binelui nostru, și de iubire desăvârșită. Dacă e iubire, atunci nu mai e răsplătire, și dacă e răsplătire, atunci nu mai e iubire. Iubirea nu răsplătește dând lucruri bune sau pedepse pentru cele trecute, ci privește la cele de folos în viitor, cercetează viitorul, nu trecutul. A gândi altfel înseamnă, potrivit acestei concepții copilărești, că avem un Creator slab Care — vorbesc aici ca un om —, întrucât cele pe care le-a plăsmuit s-au stricat împotriva voii Lui, a născocit un alt plan, pregătind din pricina acelei stricăciuni lucruri rele pentru ele. Iată niște slabe înțelegeri cu privire la Creator.

18. Dacă vrem să vedem că într-adevăr există o Pronie ascunsă în desfășurarea creației și că judecățile lui Dumnezeu poartă taine — căci folosirea unor asemenea cuvinte e nepotrivită atunci când contemplarea ne face să ne apropiem de Firea Creatorului, fiindcă ele nu corespund cunoașterii și însușirilor acestei Firi, dacă le comparăm cu faptele deja săvârșite —, atunci veniți să-I strigăm lui Dumnezeu împreună cu fericitul David zicând: „Judecățile Tale sunt adânc mare” [Ps 36, 7]. Iată o înțelegere care prin darul cunoașterii Duhului a simțit ceva din cele ce sunt mai presus de trupuri și sunt mai lăuntrice decât cuvintele și imaginile care sunt luate de la ele.

19. Pentru că atunci când vorbim despre Dumnezeu vorbim de mânie, furie, ură ș. a. m. d., nu trebuie să ne închipuim că El și face ceva cu mânie, furie sau gelozie. Vorbind despre Dumnezeu, Scriptura folosește mulți termeni figurați care sunt foarte departe de adevărata Lui Fire. Așa cum firea noastră rațională a ajuns treptat mai luminată și mai înțeleaptă prin sfânta cunoaștere a tainelor ascunse în cele spuse [în Scriptură] despre Dumnezeu, învățând că nu trebuie să înțeleagă totul

exact așa cum stă scris [la modul literal], ci că în forma exteroară trupească a relatărilor ei trebuie să vadă economia ascunsă în ele și cunoașterea veșnică a lui Dumnezeu care guvernează toate, tot așa în viitor vom ajunge să cunoaștem și să învățăm multe lucruri care vor părea contrare față de ceea ce cunoaștem acum, iar rânduiala lucrurilor care va domni acolo va destrăma cunoașterea precisă pe care credem că o avem aici în tot ceea ce ne închipuim despre adevăr. Căci sunt nesfârșite lucruri care n-au urcat încă în gândul nostru și nu sunt nici măcar făgăduințe din partea lui Dumnezeu.

20. Prin urmare, spunem că și în chinurile gheenei și osândă la ele e ascunsă o taină: înțeleptul Creator a luat ca punct de plecare răutatea faptelor și a voinței noastre folosindu-se de ea ca un mijloc de a duce la desăvârșire Economia mântuirii Lui; în ea se găsește o învățătură care ne face înțelepți, precum și un folos cu neputință de descris atât pentru îngeri, cât și pentru oameni, dar care cât va ține timpul rânduit pentru ele [chinuri] scapă celor pedepsiți, fie demoni, fie oameni.

21. Dacă lumea viitoare e în întregime har, iubire, milă și bunătate — căci și învierea din morți e o dovadă a milei lui Dumnezeu, a belșugului revărsării iubirii Lui care nu poate fi răsplătită —, cum ar mai putea cuprinde economia ei răsplătiri pentru faptele noastre bune sau rele? Căci dacă vorbim de răsplătire, atunci cel care răsplătește trebuie să afle mai întâi binele și răul faptelor comise și cum să răsplătească pe măsura lor. Și întrucât aceste fapte se schimbă de la o zi la alta, atunci și cunoașterea pe care o are despre ele trebuie să se schimbe și ea, iar gândurile Lui își au originea în cauze exteroare care se află în timp.

22. Dacă însă Împărăția și gheena se ivesc în gândul preabunului Dumnezeu plecând de la binele și răul faptelor noastre, atunci gândurile Lui privitoare la ele nu sunt veșnice. Or El cunoaște dreptatea și păcatul înainte ca acestea să se arate. Prin urmare, Împărăția și gheena sunt realități milostive, gândite în existența lor de Dumnezeu din pricina bunătății Lui veșnice, și nu ca răsplătire, chiar dacă li s-a dat numele de răsplătire. A spune și gândi că în ele e amestecată o lipsă de iubire sau de milă e o opinie blasfematorie și o insultă la

adresa lui Dumnezeu Domnul nostru. Iar a spune că El ne predă focului, suferințelor, chinurilor și la tot felul de rele înseamnă a atribui Firii lui Dumnezeu o dușmănie față de creaturile raționale pe care le-a creat prin har, sau a-L face să lucreze sau să gândească din ranchiună sau cu gând de revanșă, ca și cum S-ar răzbuna. Or în tot ce face El nu e nimic care să nu fie în întregime milă, iubire și compasiune; aceasta e alfa și omega în tot ce-L poartă. În ce-L privește, toate faptele la care se gândește să le facă pentru noi sunt fără început; în ce ne privește însă, noi le cunoaștem în timp și pentru noi ele au început. Vrednică de închinare e blânda îndurare și nemăsurata bunătate a Domnului nostru; El înmulțește amenințările, dar prin har micșorează pedepsele pentru ca iubirea Lui să sporească în noi. Fie Numele Lui binecuvântat. Amin.

23. Aici se sfârșește cuvântul pe care l-am făcut potrivit scopului dumnezeiesc despre contemplarea [înțelegerea duhovnicească] a mării judecăți viitoare, pe cât s-a dat de către harul lui Dumnezeu slăbiciunii noastre să avem o opinie cu privire la intenția mai înaltă decât toate a Celui ce dă viață tuturor, Dumnezeu, Părintele a toate.

Cuvântul 40

Din nou un cuvânt despre [aceeași] contemplare, prin care cele privitoare la contemplarea tainelor dumnezeiești sunt întărite și lămurite prin Puterea ascunsă și tainică revărsată în Numele lui Hristos, Domnul nostru, din care țâșnește izvorul cunoașterii vieții/mântuirii pentru toate ființele raționale. Tema cuvântului e continuitatea, egalitatea și iubirea Firii dumnezeiești atât la începutul, cât și la sfârșitul creației.

1. Că Dumnezeu a fost veșnic egal în tot ceea ce ține de Firea Lui, că nu Se schimbă ca urmare a ceea ce se întâmplă în creație, sunt lucruri pe care îmi închipui că nici o ființă rațională nu le va contrazice: e o evidență pentru toți cei ce au o inteligență rațională că, deși în gândul nostru e o schimbare atunci când vedem că fiecare ființă rațională își schimbă purtările, în gândul Creatorului există o unică intenție egală cu privire la toate ființele raționale, precum și o singură iubire și o singură milă care se întinde la întreaga creație fără schimbare, în afara timpului și veșnic.

2. Nu putem spune nici că iubirea Creatorului ar fi mai mică față de ființele raționale care sunt demonii, pentru că au ajuns demoni, că ea ar fi mai mică decât plinătatea iubirii pe care o are față de cele ce rămân în starea îngerească, sau că iubirea Sa față de păcătoși ar fi mai mică decât pentru cei numiți pe drept cuvânt drepti. Căci Firea dumnezeiască nu e afectată de cele ce se întâmplă, nici de împotrivirea față de Ea, și în Ea nu se pune în mișcare nimic care să-și aibă cauza în creație și care n-ar fi în El în veci; așa cum în Ea nu e nici o iubire care să-și aibă obârșia plecând de la evenimente care au loc în timp.

3. Ci toate au un singur loc în gândul Lui, în treapta iubirii potrivit formei pe care a prevăzut-o pentru ele înainte de a le fi creat împreună cu restul creației, adică înainte ca gândul Lui veșnic să fi realizat efectiv facerea lumii. Fiindcă Dum-

nezeu a fost pus în mișcare pentru a începe alcătuirea lumii nu de o iubire întâmplătoare, ci de o iubire fără început. El cunoaște o singură treaptă de iubire desăvârșită și nepătimașă față de toți și o singură purtare de grijă atât pentru cei care au căzut, cât și pentru cei care n-au căzut.

4. Este limpede că El nu le părăsește atunci când cad, că demonii nu vor rămâne în starea lor de demoni, nici păcătoșii în cea de păcătoși, ci Dumnezeu le va duce pe toate la o singură egalitate a desăvârșirii în legătură cu Ființa Lui, acolo unde sunt acum sfinții îngeri, într-o iubire desăvârșită și un gând nepătimaș. Le va duce la acea voință nobilă unde nu vor mai fi ca unii care au căpăstru și sunt neliberi, fremătând de stărniri care vin de la cel potrivit, ci în care cunoașterea lor va fi ajuns desăvârșită, inteligența lor fiind condusă spre desăvârșire prin mișcările pe care le primește de la revărsarea dumnezeiască și pe care fericitul Creator le pregătește prin harul Lui. Vor fi făcuți desăvârșiți în iubirea Lui într-o inteligență desăvârșită ale cărei mișcări sunt acum mai presus de orice înclinare.

5. Poate că atunci vor fi într-o desăvârșire mai mare decât cea în care sunt acum îngerii, căci toate împreună vor fi într-o singură iubire, un singur gând, o singură voință, o singură cunoaștere desăvârșită, privind spre Dumnezeu cu dorința unei iubiri nesăturate, chiar dacă între timp, din motive cunoscute doar de Dumnezeu, pentru un timp rânduit și hotărât de înțeleapta Lui voință, mai trebuie să se săvârșească și o altă economie [a gheenei].

6. Cine poate spune sau gândi că iubirea Creatorului nu este anterioară acestui lucru [gheenei] pe care-l săvârșește pentru folosul care iese din el, folos cunoscut acum doar de El Singur, dar pe care-l va face mai apoi cunoscut tuturor?

7. Din partea lui Dumnezeu în pregătirea Împărăției de sus gătite pentru toate lumile nu se va pierde nici o parte a ființelor raționale. În bunătatea Firii Lui, prin care a adus la existență și le poartă pe toate, prin care le conduce și pentru care în mila Sa nemăsurată a prevăzut lumile și fapăturile create, El a gândit și așezarea Împărăției cerurilor pentru toată comunitatea ființelor raționale, chiar dacă pentru egalizarea acestei

comunități a rezervat un timp intermediar. Totuși [gheena] e un lucru cumplit, chiar dacă e mărginit în timp. Cine o va putea îndura? De aceea în cer îngerii se bucură pentru un singur păcătos care se întoarce [Lc 15, 7].

8. Pentru că în cunoașterea Lui plină de milă Dumnezeu știa că abia un om din zece mii ar fi intrat în Împărăția cerurilor dacă ar fi fost să se ceară de la ei toată dreptatea, de aceea a dat tuturor un leac potrivit pentru fiecare: căința. În toate zilele și în orice clipă ei au astfel un prilej de a se îndrepta ușor prin puterea acestui leac: prin străpungerea inimii ei se pot spăla în fiecare clipă de întinăciunile care li s-ar întâmpla înnoindu-se în fiecare zi prin pocăință.

9. Mare purtare de grijă a făcut cu noi în dumnezeiasca Sa înțelepciune milostivul Creator spre viața veșnică, fiindcă vrea ca în fiecare zi să ne înnoim și să începem o schimbare în mai bine a voinței noastre și o întremare a gândirii noastre.

10. E ceea ce vrea să spună cuvântul. „Nu vreau moartea păcătosului” [Iz 33, 11]. De aceea ne-a dat un mijloc ușor prin care să ne îndreptăm fără osteneală, fiindcă nu vrea ca oamenii să piară din pricina păcatelor lor. Căci tot ce li se întâmplă vine din slăbiciune, fie din răutatea firii cu care sunt îmbrăcați, și din luptele care le urmează, fie din vreo altă cauză sădită în firea lor și care-i face să primească prilejurile ce duc la păcat, iar atunci cad și sunt biruiți în gânduri, cuvinte sau fapte, de una sau alta din acestea. Dar dacă se căiesc cu durere și luptă mare, El îi va ierta numaidecât și fără șovăire.

11. Cât de înțeleaptă e această purtare de grijă găsită de Creatorul nostru Care, fiind bun prin fire, vrea să mântuiască pe fiecare prin orice mijloace.

12. Prin acest plan milostiv cei mai mulți oameni vor intra în Împărăția cerurilor fără să facă experiența gheenei. Afară de cei care, din pricina învârtosării inimii lor și a predării lor desăvârșite răutății și plăcerilor, nu simt nici o durere și remușcare pentru greșelile și păcatele lor, care n-au învățat cât de bună și plină de milă e Firea dumnezeiască, nici cât de mult caută mereu să găsească un cât de mic prilej ca să-i poată îndrepta, nici cum poate ierta oamenilor păcatele lor, așa cum a făcut-o cu vameșul care a fost îndreptat de o rugăciune

îndurerată [cf. *Lc* 18, 14], cu femeia cu cei doi bănuți ai ei [*Mc* 12, 42] sau cu tâlharul care a primit iertarea pe cruce [*Lc* 22, 43]. Fiindcă El vrea mântuirea noastră, iar nu motive ca să ne chinuiască.

13. Pentru că fața Lui e întoarsă tot timpul spre iertare, gata să o dea pentru motive neînsemnate și ușoare sau care de-abia dacă există, de aceea El revarsă iarăși și iarăși peste noi nemăsuratul Său har, asemenea unui ocean, pentru lucruri care ne par a fi o simplă întâmplare și prilejuri la care nici nu ne gândim.

14. Oricui arată doar puțină părere de rău și voință de căință pentru ce s-a întâmplat, Dumnezeu îi va da numaidecât, pe loc și neîntârziat iertarea păcatelor lui. Cine nu va fi uimit văzând toate cele făcute și săvârșite pentru lume în Hristos Domnul? Când toată creația L-a părăsit și L-a uitat pe Dumnezeu și s-a perfecționat în tot felul de răutăți, atunci fără să i se fi cerut sau să fi fost rugat, S-a pogorât de bunăvoie la sălașurile lor, a trăit împreună cu ei într-un trup asemenea lor, ca unul din ei, și cu o iubire mai presus de orice cunoaștere și cuvânt al creaturii i-a implorat să se întoarcă la El, le-a arătat slăvita alcătuire a lumii viitoare, în a cărei fericire hotărâse să introducă creația înainte de a fi fost făcute toate lumile, le-a făcut cunoscută existența ei, le-a iertat toate păcatele pe care le săvârșiseră mai înainte, și a întărit această bunăvoință prin semne și minuni puternice și prin descoperirea tainelor Lui; după care S-a coborât până acolo încât să vrea să fie chemat „Părinte” al unei firi păcătoase, al pulberii pământului, al unor oameni vrednici de dispreț, care sunt doar carne și sânge. Toate acestea ar fi putut fi săvârșite oare fără o imensă iubire?

15. Văzând și auzind acestea, cine va mai fi tulburat de amintirea păcatelor sale care aruncă astfel de îndoieli în inima lui: „Îmi va ierta oare Dumnezeu, dacă-L rog, aceste lucruri de care-mi pare rău și a căror aducere-aminte mă chinuie? Lucruri spre care alunec, deși mă scârbesc de ele și pentru care părerea de rău și durerea pe care mi-o produc, atunci când vin, e mai mare decât înțepătura unui scorpion; deși le urăsc, stau în ele, și deși mă căiesc de ele cu durere, mă întorc în chip nenorocit din nou la ele.”

16. Așa gândesc mulți temători de Dumnezeu care se sârguiesc să ducă o viață virtuoasă și care sunt înțepați de durerea părerii de rău și plâng pentru păcatul lor, în timp ce înclinările lor îi silesc să suporte alunecările pe care le pricinuieste acesta, trăind neîncetat între păcat și căință.

17. Nu vă îndoiiți niciodată, oameni, de nădejdea mântuirii, căci Cel care a pățit pentru noi Se îngrijește de mântuirea noastră. Îndurarea Lui e mai îmbelșugată decât putem pricepe, iar harul Său e mai mare decât tot ce am putea cere. Dreapta Lui e întinsă ziua și noaptea, gata să sprijine, să mângâie și încurajeze pe fiecare. El se uită să vadă mai cu seamă dacă sunt gata să îndure chiar și numai puțină suferință și întristare pentru păcatele lor și dacă se întristează pentru păticia de dreptate smulsă de la ei din când în când de lupta cu patimile și păcatul. Și așa, plecând de la aceste neînsemnate începuturi, vrea să-i facă moștenitori ai Împărăției cerurilor și să-i ducă neîmpiedicat spre bucuria ei.

18. Lui Dumnezeu Mântuitorul nostru fie slava în Hristos Iisus Domnul nostru împreună cu închinăciunea și cinstea, în cele două lumi pe care le-a creat spre povățuirea și desfătarea noastră în veci nesfârșiți. Amin.

Cuvântul 41

Al aceluiași.

Îndemn cu lămuriri de trebuință pentru aceeași temă.

1. Să ne păzim însă pe noi înșine, iubiților, și să ne dăm seama că deși gheena e mărginită [în timp], gustul experienței ei este foarte cumplit și nu știm cât se întind în timp hotarele ei. Să ne sârguim deci cu atât mai mult să gustăm iubirea lui Dumnezeu prin neîncetata gândire la El și să nu facem prin nepăsarea noastră experiența gheenei. Să ne ferim de împrăștierea în multe și de lipsa de ocupație în reculegerea noastră, ca fugind de îndeletnicirile deșarte în ascuns și de lucrurile nefolositoare în afară, să dobândim în noi înșine simțirea acestor milostiviri. Drept este ca despre bogăție să vorbească bogatul, despre libertate cel liber, iar despre Dumnezeu cel vrednic de El prin viețuirea lui aleasă. Dar este o urâciune să vorbească despre bine cel pe care faptele sale îl acuză și conștiința îl mustră, mai ales atunci când scopul lui nu este atât zidirea celorlalți, cât câștigarea încrederii celor cinstiți. Bun și drept lucru este a povesti măreția bunătății lui Dumnezeu, taina milelor Sale făcută cunoscută prin faptele Lui, deși ea rămâne ascunsă de ochii lumii din pricina aparenței lor exterioare. Dar e o rușine pentru cei nepăsători și vinovați să îndrăznească să vorbească despre toate acestea [...] e bine pentru fiecare când vorbește. Frumusețea adevărului se potrivește gurii frumoase. Lucrul sfânt se potrivește cu cei sfinți ajunși la maturitate. Focul așteaptă foc și o inimă sfântă sfințește frumusețile lui Dumnezeu. Noi însă, care suntem atât de ușuratici, cum vom cuteza să vorbim cu atâta îndrăzneală despre aceste îndeletniciri ale treptei fiilor, chiar dacă

mila dă astfel de înțelegeri în inima noastră, deși e plină de păcate, dar nu și de rușine pentru ele? Căci focul locașului sfânt [templului] nu-i putea îndura pe cei ce nu țineau de seminția preoților [Lv 10, 1-2; Nm 3, 4; 16, 35].

2. Împodobește-te cu virtute, omule, ca să poți sluji ca preot lui Dumnezeu în Casa tainelor și pentru aleasa curăție cu care ești împodobit să poți fi uns de Duhul spre sfințire în liturgia mădularelor tale săvârșită în afară, ca și în cea a inimii tale săvârșită în ascuns. Închipuiește în inima ta Cortul tainic, înăuntru și în afară; strânge în simțurile tale adunările virtuților și slujește în inima ta înaintea lui Dumnezeu ca preot care-i aduce o jertfă fără prihană; adu ispășire pentru păcatele celor din afară din pricina apropierii lor de lucruri care-i fac să alunece în greșeală. În locul lamei de metal așezate odinioară deasupra Chivotului Legii [Is 25, 17. 21-22], așază deasupra inimii tale contemplarea tainelor Mântuitorului, în care Dumnezeu Se arată prin descoperiri minunate mai mult înăă decât în acea bucată de metal care era simbolul tainelor de acum. Odinioară arhiereului i se făcea aici o descoperire despre cele prezente și trecute printr-un glas și o vedere. Acum însă în acest locaș [în trup], în sanctuarul lăuntric al inimii, se face arhiereului descoperire despre taina cunoașterii Lui în tăcere și fără vedere, iar descoperirea lumii celei noi pune în mișcare simțirea [...] pentru a se îndoi de ele. Astfel frumusețea [...] meditarea tainelor [...] ca să nu fim rușinați de conștiința noastră când vorbim despre aceste lucruri [...] să ne învrednicim de îndrăzneala fiilor prin harul Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia fie slava împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, acum și în vecii vecilor. Amin.

[Colofon]

Sfârșitu-s-a cu ajutorul Domnului și darul atotputernicului și de bine dătătorului Iisus Hristos Partea a II-a a [scrierilor] lui Mar Isaac al Ninivei. Rugăciunea lui să-i păzească atât pe copist, cât și pe cititor.

A scris-o un mult greșit și de îndreptare lipsit bărbat, pe nume Marqos [...].

Lauda Sfântului Avvă Isaac Sirul
nepotrivită pentru înălțimea a ceea ce se spune,
dar scrisă cu multă iubire*

Cine vrea să-l laude pe Sfântul Isaac trebuie să aibă trâmbiță de arhanghel, iar nu pana păcătoasă pe care o țin în mâna mea.

Cine va împleti o cunună neveștejită pentru creștetul său? Cu ce laude melodioase va putea lauda cineva pe bărbatul acesta laudat chiar de îngeri? Cu limbă armonioasă veniți să înălțăm smerita floare a pustiei Siriei, izvorul de aur țâșnitor al nemuririi, sarea pământului, fagurele virtuții, harpa cu corzi de aur care răpește inima, mintea dumnezeiește întocmită, slava Răsăritului, oceanul înfricoșător, lumina încântătoare care luminează adâncuri nepătrunse, binecuvântatul fiu al lui Dumnezeu, și orice altceva l-ar putea numi limba noastră obișnuită să vorbească tot felul de fleacuri.

Mai bine să ne apropiem cu evlavie și înflăcărare și să ne adunăm împreună ca turmă duhovnicească în jurul acestui scump dar, pe care ni l-a trimis Dumnezeu. Iar muza care ne va inspira să fie recunoștința, ca să ne putem îndulci de ce este cu adevărat, iar nu de umbre și amăgiri, batjocurile vrăjitoriei cum le numește Solomon.

Să plângem de bucurie și să-i chemăm pe toți care vor să-și astâmpere setea din acest excelent izvor. Și atunci făptura noastră lăuntrică va înflori îmbibată de apa făcătoare de viață, după ce înaintea zăceam cu toții galbeni, plini de pietre și spini.

* Trad. după: *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*, Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. LVII-LXI.

Ca un trifoi cu patru foi într-o pășune așa e Sfântul Isaac între oameni, și mai greu de găsit decât acesta. E așa de greu de găsit pentru că s-a îmbrăcat în strălucirea smereniei scriindu-și sfintele cuvinte nu ca să se slăvească pe el însuși, ci ca Domnul său să se preamărească. Câțiva fericiți le-au găsit acolo unde fuseseră scrise și le-au strâns cu bucurie ca niște mărgăritare scoase dintr-o mare nepământească nemaiauzită; iar Dumnezeu le-a păstrat până în zilele noastre rele. Nimeni să nu se apropie deci cu nepăsare de acest chivot neprețuit, ci cu frică și cutremur, fiindcă nu e drept să se răcorească și să-și astâmpere setea de aici acela care și-a stricat cerul gurii cu băuturile otrăvitoare ale acestei lumi.

Sfântul Isaac are înțelepciunea în gura sa cum are în gură o albină mierea aurie. Nu înțelepciunea deșartă și sălbatică a deșteptilor, ci înțelepciunea netrecătoare, izvorul nestricăciunii care-l eliberează cu adevărat pe omul care o are. E înțelepciunea pe care Solomon a preferat-o sceptrelor și scaunelor împărătești. El o aseamănă unui giuvaier neprețuit, fiindcă tot aurul de pe pământ e ca un pumn de țărână înaintea lui, ca noroiul față de argint. Solomon spune că a iubit-o mai mult decât sănătatea și frumusețea și a ales-o ca o făclie care să-i lumineze pașii, fiindcă strălucirea ei nu se stinge niciodată. Prin ea s-a învrednicit să aibă deodată toate cele bune, să primească bogății nenumărate și să se bucure de toate, fiindcă toate cele bune vin din înțelepciune și ea le naște pe toate; ea stătea lângă Dumnezeu chiar atunci când Acesta a făcut lumea.

Fiindcă Duhul Sfânt vorbește prin gura Sfântului Isaac, cuvintele acestui de trei ori fericit sfânt sunt neasemănate în frumusețea lor și aprinse de o scânteie dumnezeiască. De aceea, deși scrie mult, face ca în mintea noastră să se aștearnă o sfântă tăcere, ca și cum n-ar vorbi nimeni, ci am auzi doar ecoul îndepărtat al unei mări ascunse vederii noastre.

Pacea îl acoperă ca mantia unui episcop; în mână ține drept toiag smerenia, semn de mare putere, de care se învrednicesc cei ce cunosc adevărul.

Să fie el oare minunatul Enoh — nepotul lui Adam, mutat cu trupul la cele veșnice — arătat iarăși pe vechiul pământ al Răsăritului ca să ne povățuiască în taine înfricoșătoare?

Ochiul său privește țintă Soarele și rămâne neorbit. E ca un vultur neasemănat ce se ridică mai presus de nori și plutește netulburat peste munții întunecoși, uitându-se de departe la adâncul cel mare, în vreme ce noi, care ședem în puțul strâmt al lumii, strigăm la el să se milostivească de noi.

Soarele vine de la răsărit; din același ținut a răsărit și acest sfânt, de aici a zburat acest porumbel ținând în cioc ramura de măslin și aducând-o tuturor celor încuiați în strâmta arcă a lumii. A trăit departe de omenire, ca un pom singuratic, în pustia fericitului ținut al Mesopotamiei. După o vreme sfințenia și curăția vieții lui s-au făcut cunoscute și a fost hirotonit, împotriva voii lui, episcop al Ninivei. Dar n-a stat multă vreme pe scaunul acestui Babilon creștin, pentru că relele lumii, dăburile necurate și patimile ei l-au amărât, iar el le-a întors spatele întorcându-se în pustie, refugiul său iubit.

Întraripat de dragostea de Dumnezeu a petrecut mulți ani în singurătate. Domnul l-a binecuvântat și l-a ținut de mână ca să poată urca scara lui Iacob. L-a făcut potir și disc al înțelepciunii, povățuitor al asceților și inițiator în tainele înalte ale creștinismului. Acest stejar sfânt își întinde ramurile și-i acoperă pe toți cei care vor să se odihnească la umbra lui. Fericit omul care s-a întors spre acest adevărat văzător și a auzit cuvintele lui mântuitoare!

Mulți vor spune că pustnicii și sihaștrii care-și chinuiau trupurile erau doar o gloată de oameni simpli, neștiutori și bigoți, care trăiau în peșterile lor din superstiție sau se urcau pe stâlpi din vanitate. Pentru cei mai mulți oameni, înțelepciunea lui Dumnezeu e nebunie, cum spune Pavel cel cu limbă de aur. Astfel de oameni mândri și deștepți nu-și pot imagina ce avea înăuntru sufletul acestor oameni sfinți și ce lucruri s-au învrednicit să vadă și să înțeleagă. Dar, cum spune Scriptura, „mai mulți sunt copiii celei părăsite decât ai celei care are bărbat”. Copiii pustiei nu sunt însă numai mai mulți decât cei ai orașelor, sunt și mai minunați și mai vrednici de evlavie noastră.

De Dumnezeu insuflătele cuvinte pe care le-a așternut în scris această mână netrupească au fost scrise în limba siriacă. Până la ce desăvârșire a ajuns această limbă se poate vedea

chiar și numai din faptul că a putut să exprime gânduri atât de cu neputință de atins, la fel de subțiri și de greu de prins ca lumina.

Majoritatea oamenilor cultivați însă va admira doar din afară felul iscusit în care sunt exprimate aceste cuvinte, strălucirile ciudate pe care le reflectă, câteva din piscurile și paradoxurile lor; dar ei nu vor fi în stare să vadă bogățiile interioare și adâncurile născătoare de mărgăritare ale acestui amețitor abis, vor rămâne străini, neînstare să guste acea binecuvântată desfătare. Cheia acestei minți rodnice și a acestui adânc suflet e dată numai celor smeriți și celor ce caută prin lumina credinței, iar nu știutorilor. Tuturor celorlalți acest rai duhovnicesc le rămâne încuiat, iar toți cei care cred că vor intra în el doar prin cunoașterea lor rămân în afara porții lui, ca Adam.

E limpede că toate cuvintele duhovnicești scrise de Avva Isaac în limba siriacă sunt ceva de dincolo de lume. Am putea spune că acest minunat bătrân și-a muiat pana sa nu în cerneală, ci în ceva nemuritor.

N-am putut da în Europa peste ceva scris despre Sfântul Isaac. L-am lăsat să cadă în uitare ca o lumină sub obroc. Un ortodox de-al nostru, un rus, Dostoievski, a scris despre el într-o carte a lui [*Frații Karamazov*]. Nu teologii și-au adus aminte de el, ci acest păcătos, jucător de cărți, un fiu risipitor chinuit până la agonie, dar pentru care a fost junghiat vițelul cel gras: „Vameșii și desfrânatele intră înaintea voastră în Împărăția cerurilor”.

Veniți deci și astâmpărați-vă setea din acest nemuritor izvor. Toți sunt chemați la acest strălucitor ospăț. Masa e pusă cu pâine din cer. Să punem dar făclia în sfeșnic să risipească întunericul din jurul nostru.

Pe marginea acestei cărți s-ar putea scrie „Tămăduire sufletească”. Veniți dar toți cei bolnavi și primiți mântuire. Dar nu veniți împovărați de lanțurile grele ale deșteptăciunii și mândriei. Veniți mai degrabă cu străpungere și inimă curată, fiindcă aceasta vă va arăta calea care-l duce pe om în tainica grădină a raiului.

Așa cum o femeie naște în dureri, tot așa oricine vrea să se dezbrace de omul cel vechi simte dureri. Dar mai apoi ochii

se vor deschide spre o nouă lumină și ca un om înviat din morți se va bucura și va fi într-o necontenită uimire. Va vedea o altă lume și va auzi o armonie pe care inima sa împietrită nici n-o bănuia până atunci.

Atunci cuvintele scrise galatenilor de Pavel cu limbă de aur: „Roada Duhului e dragostea, bucuria, pacea” vor fi pentru el nu simple vorbe ca oricare altele, ci izvoare reci și răcoroase. Atunci împreună cu Isus Sirah va spune: „Lucruri mai mari decât acestea sunt ascunse, căci am văzut doar câteva din lucrările Lui”.

Chiar și pământul și faptele acestei lumi pe care o vedem cu toții vor avea atunci o înfățișare nespusă și o frumusețe netrecătoare, strălucind cu raze vesele. Obosit de sistemele de cunoaștere, sufletul chinuit va sălta cu desfătare și va pluti ca o corabie cu pânzele umflate de o dulce briză pe marea de dincolo de oceanele și ostroavele acestei lumi.

Doamne, milostive Părinte, fă ca prin cele scrise de mine măcar un singur om să se întoarcă la Tine, la sfânta Ta voie. Dă-i să vadă lumina cea neînserată chiar dacă e învăluit fără nădejde în păcate osândite de bunăvoie de noi înșine. Căci, după cuvântul Tău, mare bucurie se face în cer pentru un păcătos care se căiește. Deschide ușile închise și fă-ne vrednici să vedem tainele Tale. Dă aripi minții noastre să poată zbura spre măreția Ta.

Înainte Ta omul e mai mic ca o picătură în fața oceanului și ca un strop de nisip în fața Himalaiei. Dar totuși, dragostea Ta îl înalță și face să crească, să poată ajunge părtaș al slavei Tale și copil cinstit al măreției Tale.

Binecuvântat e cel care Te-a iubit pe Tine! Căci Tu ești Izvorul de negăsit al vieții, Râul cel mare, Ochiul neadormit și orice altceva poate spune limba noastră slabă, și tot ce poate fi rostit de îngeri sau de oameni. Numele Tău nu-i un cuvânt pentru gura noastră.

Atena, 1944

Cum să-l citim și să-l înțelegem pe Sfântul Isaac

Trei epistole despre ascetism și viață de obște
extrase din cărțile lui Mar Isaac al Ninivei
de Hanun ben Yohanna Ibn as-Salt*

Epistola I

Slavă lui Dumnezeu Cel Veșnic, Măreț și Neschimbabil
Care a creat lumea prin puterea Lui, Care o guvernează prin
puterea Sa și conduce toate prin înțelepciunea Lui, El, Care e
Cauza tuturor cauzelor, Cel Atotputernic și Nepieritor!

Slavă Lui, a Cărui voie rânduiește lumea, a Cărui voință
conduce toate voințele, a Cărui dumnezeire e în toate inteli-
gențele și a Cărui milă e peste toate făpturile. E închinat în
cer și pe pământ. Nu e alt Dumnezeu decât Dumnezeu, Cel
Mare și Cel Înțelept.

În înțelepciunea Sa desăvârșită și în preștiința Lui, Dum-
nezeu — fie binecuvântat și laudat! — a ales în toate genera-
țiile elita celor predestinați proclamării Legii Sale. I-a ales
între cei fără putere și fără forță, fără învățătură și fără știință,
și le-a încredințat la soroacele rânduite mai dinainte misiunea
Lui, pentru a orbi prin minuni surprinzătoare inteligențele în-

* După trad. franceză care urmează textului arab original, editat după
o copie datată 1480 de PAUL SBATH: *Traitées religieux, philosophiques et
moraux extraits des œuvres d'Isaac de Ninive (VIe siècle) par Ibn as-Salt
(IXe siècle)*, Cairo, 1934, p. 70–78, 108–110. Detalii cronologice și despre
tradiția manuscrisă la S. CHIALÀ, 2002, p. 334–335.

Mulțumesc părintelui André Louf pentru amabilitatea de a-mi fi pus la
dispoziție o fotocopie a acestei rarissime ediții.

țelepților și a împlânzi trufia opresorilor, pentru a-l învăța pe înțelept în înțelepciunea și inteligența lui și pe opresor în stăpânirea și puterea lui cum trebuie să conducă și pentru a le aduce aminte că nu e putere, forță și stăpânire decât în Dumnezeu.

Dumnezeu e Unicul Ziditor, El a creat lumea și o ține sub puterea și domnia Lui. Cine e întărit de ajutorul lui Dumnezeu și călăuzit de mâna Proniei Lui și a cărui inimă nu e tulburată de îndoială și nedumerire, va fi întâiul în alergarea spre ascultare și fericire; dar cel lipsit de sfaturi bune și bună călăuzire, cel lipsit de minte dreaptă și prilejul lor, va fi lovit încoace și încolo de valurile rătăcirii și prăvălit în adâncul pierzaniei și al neștiinței.

Dumnezeu poruncește în cer și pe pământ, ține sub stăpânirea Lui toate fapăturile care lucrează după preștiința și rânduielile Lui. Fie ca El să ne numere printre predestinați pe care-i călăuzește cu mâna Sa și-i sprijină cu ajutorul Lui!

Când ai aflat că mă sârguiam în studiul scrierilor lui Mar Isaac cel virtuos și înfrânat — rugăciunile lui fie cu noi! — ți-ai exprimat — Dumnezeu să te păzească! — dorința de a te ține la curent cu scrierile lui, dată fiind slaba ta cunoaștere a limbii siriace; mi-ai cerut și să-ți alcătuiesc și să-ți trimit sub formă de scrisoare o culegere de maxime extrase din scrierile lui ca să cunoști învățătura lui și să te folosești de povățuirile lui. Ți-am dat însă de știre că traducerea literală a maximelor lui ar fi greoaie și cu anevoie de înțeles, în vreme ce un stil concis, cu cuvinte precise și juste impresionează mai mult mintea celor cultivați. Am ales, așadar, pentru traducerea maximelor lui doar fraze concise și expresii cu sens complet.

Mi-ai mai cerut să-ți fac cunoscut motivul alipirii mele de învățătura lui Mar Isaac și al sârguinței mele în citirea scrierilor lui, și m-ai rugat să adaug maximelor lui pe cele pe care le-am extras din cărțile lui Solomon, fiul lui David. Am ascultat rugămintea ta în ciuda neîncrederii mele în reușita mea, punându-mi încrederea în Dumnezeu Care mă va ajuta să duc la bun sfârșit această delicată întreprindere. Dacă am luat această hotărâre e doar pentru a urma dictonului celor din vechime: „Darnicul oferă, zgârcitul refuză”. Să mă ajute Dum-

nezeu, Dătătorul oricărui har și Izvorul tuturor virtuților și binefacerilor!

Motivul alipirii mele de învățătura lui Mar Isaac e faptul că aplecarea mea spre studiu încă din copilărie a trezit în mine dorința de a examina anumite chestiuni cu privire la care i-am întreat pe contemporanii mei. În loc să mă convingă, răspunsurile lor n-au făcut decât să mă întărească în opinia pe care mi-o formasem și care-mi plăcea fără să mă convingă însă. Atunci unul din cei știutori mi-a spus că opinia mea e în acord cu învățătura lui Mar Isaac, dar că acesta îi oprește pe cei tineri să citească cărțile lui, fiindcă aceștia nu le pot pătrunde tainele, și de aceea nu îngăduie citirea lor decât monahilor distinși. Pe atunci n-auzisem încă vorbindu-se de Isaac, ceea ce a făcut să se nască în mine dorința aprinsă de a cunoaște scrierile lui pe care le-am căutat începând de atunci până în ziua intrării mele în mănăstirea al-Anbar [Mar Yonan din Beit Aramaye]. În această mănăstire m-am prins în discuții în contradictoriu cu monahii știutori de acolo cu privire la această învățătură și la opinia pe care mi-o făcusem dinainte. Unul din acești monahi știutori mi-a zis: „Nu ne e îngăduit, fiul meu, să ascundem adevărul celui care prin harul lui Dumnezeu e în stare să-l cunoască”. Și mi-a înfățișat apoi învățătura lui Mar Isaac și problemele privitoare la ea. Atunci i-am spus: „De ce n-ați spus de la început că sunteți de acord cu mine?” Iar el mi-a răspuns: „Pentru că Mar Isaac virtuosul ne-a oprit să vorbim despre milă înaintea celor tineri, ca să nu le netezim calea păcatului, și ne-a poruncit să nu dezvăluim tainele dumnezeiești decât celui al cărui suflet s-a desăvârșit în făptuirea virtuților și care și-a stăpânit patimile trupului. El a mai spus: «Nu discuta cu cel ce contestă adevărul, dar nu-l ascunde celui care întreată după el; învață în chip dulce adevărul celui ce-i este greu să-l înțeleagă, dar e înclinat să-l cunoască.» Hrana celui sănătos nu se potrivește celui bolnav. Cultura elitei nu se potrivește vulgului, nici rangul eroilor cu valorile oamenilor comuni și ale copiilor.” Atunci m-am întărit în opinia mea și durerea din mine s-a șters. Acesta a fost motivul alipirii mele de învățătura lui Isaac și al studiului meu sârguincios al cărților lui.

Află — fie ca Dumnezeu să te îndrăgească! — că darul mai bun făcut de Dumnezeu omului e o inteligență rodnică, fiindcă prin ea Îl cunoaștem, Îl laudăm, Îl adorăm, prin ea deosebim binele de rău, frumosul de urât, dreptul de nedrept, prin ea simțim lucrurile și le clasăm cu bun-simț și discernământ, dobândim virtuțile laudabile în ochii celor drepecți și fugim de răutățile blamabile pentru cei raționali și cucernici. Iar toate acestea ne vor dobândi în această lume bun renume, iar în rai desfătările fericicților.

Dumnezeu a dat, așadar, acestui Sfânt Părinte o inteligență superioară care l-a înălțat la loc de cinste în această lume și a făcut din el un semn de mântuire pentru oamenii de credință și o lumină strălucitoare printre cuvicioșii Părinți. Citirea cărților și epistolelor lui m-a făcut să apreciez întinderea în inteligență, evlavie și știință a cunoașterii lui. Am remarcat că descrierea pe care a făcut-o atributelor dumnezeiești e demnă de măreția lui Dumnezeu, de dărnicia Lui, de mila Sa față de robii Lui, de îndurarea Lui care după ce pedepsește iartă, de dărnicia Lui care răsplătește pe cei care fac binele peste meritul lor, de dreptatea Lui care se întinde peste cei buni și cei răi și de generozitatea Lui care-i răsplătește îndoit pe cei care fac binele.

Pentru a se dedica lucrurilor evlaviei, Sfântul nostru Părinte a lăsat lumea ale cărei deșertăciuni și nestatornicie le-a descoperit, ca să dobândească răsplata cea bună și fericirea desăvârșită în lumea de dincolo alături de cei fericici. A propovăduit cu stăruință iubirea și mila care sunt temeiul închinării [adorăției], și smerenia care e meterezul virtuților; și a adăugat că obârșia milei e iubirea care îndeamnă spre bine și muștră răul și despre care Domnul nostru Iisus Hristos — binecuvântat fie Numele Lui! — a vorbit în Evanghelie în aceste cuvinte: „Iubiți pe vrăjmașii voștri și rugați-vă pentru cei ce vă fac răul; iertați pe cei ce v-au oprimat; nu răsplățiți răul cu rău, ci cu binele. Faceți-vă milosteniile în ascuns; dați celui ce cere de la voi; faceți bine celor ce vă urăsc, nu-i dezamăgiți pe cei ce-și au nădejdea în voi [cf. Mt 5, 39. 42. 44; 6, 3. 4]. Dumnezeu îi înalță pe cei smerici și-i pogoară pe cei mândri. Strângeți-vă comori în ceruri. Unde e comoara voas-

tră acolo e și inima voastră [Lc 14, 11; Mt 6, 20. 21]. Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui. Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu [Mt 5, 7. 8].” Apostolul Pavel — veșnică fie pomenirea lui! — a rostit cel mai mare elogiu al iubirii, care e una din cele trei virtuți teologice: credința, nădejdea și iubirea, și a preferat nădejzii iubirea [I Co 13, 13]; el a spus: „De mi-aș da trupul să ardă în foc, dar dragoste nu am, nimic nu-mi folosește” [I Co 13, 3]. Mar Isaac a zis: „Omul care în închinarea sa se lipește de pleoapele sale fără să aibă în inimă nici milă, nici iubire, se aseamănă unui pom frumos, dar fără rod”. Cunoscând deci că poruncile acestui sfânt sunt potrivite celor ale Domnului nostru Iisus Hristos și ale Apostolilor Săi, m-am alipit de învățătura lui.

Dar citirea cărților lui Mar Isaac nu poate aduce folos decât celui care a adâncit studiul Cărților Sfinte, al cărui suflet a pătruns chestiunile intelectuale și s-a detașat de patimile vătămătoare ale acestei lumi. Citirea lor îl face pe om să se dedice lui Dumnezeu consacându-I trupul, simțurile, cuvintele și acțiunile lui, și face din el un înger cu chip omenesc, precum spune Mar Isaac: „Omul împlinit nu poate atinge cea mai înaltă treaptă a desăvârșirii dacă nu se face deopotrivă cu cele neînsuflețite care n-au nici auz, nici vedere și nu sunt nici plăcere, nici durere, ca astfel omul să devină pământesc cu trupul și ceresc prin sufletul său”. Mar Isaac a spus adevărul, fiindcă omul lumii e înecat în marea stricăciunii și nu ascultă sfaturile bune, nu se schimbă când e muștrat, nu se teme de amenințarea pedepsei apropiate, nici nu se îndreaptă prin citirea Cărților Sfinte. Pe drept cuvânt deci au fost opriți tinerii să citească cărțile lui Mar Isaac și să-i pătrundă tainele, căci înțelepciunea nu e apreciată decât de cei înțelepți.

Fiindcă într-adevăr, în înalta Lui înțelepciune, Dumnezeu a rânduit ca unii oameni să aibă mai multe merite decât alții, i-a aservit pe unii altora și a predestinat pentru fiecare din ei, după clasa și rangul său, un rol pe care e chemat să-l împlinească și la care trebuie să se oprească. Dacă oamenii ar avea toți aceeași vocație și ar urma aceeași cale, n-ar exista în cele omenești nici o ordine și nici o armonie. Pentru a urma acestei rânduieli a Providenței, oamenii nu trebuie să încerce să se

instruiască decât pe măsura puterii lor de percepere și înțelegere. De aceea Pitagora îi oprea pe discipolii săi începători să vorbească despre știință și le impunea datoria de a se mărgini să asculte vreme de cinci ani. După care îi cerceta, iar celor ce reușiseră și erau în stare să învețe le îngăduia să se ocupe de știință și celor lipsiți de înțelegere și discernământ le interzicea să aibă legături cu tovarășii lor de ucenicie.

Voi vorbi în această epistolă cât mai concis cu putință despre aceste chestiuni, după care vor urma sentințe extrase din scrierile acestui sfânt și pe care le-am rezumat cu exactitate și în cuvinte drepte sub formă de maxime pline de gust și elocvență.

[Iată care sunt aceste chestiuni.]

Prima întrebare: Dumnezeu l-a creat pe Adam pentru viață sau moarte?

Răspuns: Opinia unor știutori e că Dumnezeu l-a creat pe Adam pentru viață și că a meritat moartea din cauza neascultării lui.

Opinia lui Isaac e că Adam a fost creat pentru moarte și că neascultarea lui e cauza hotărârilor Providenței și voii lui Dumnezeu față de el și urmașii lui.

A doua întrebare: Se poate admite sau nu că Dumnezeu e stârnit spre mânie de neascultarea creaturii Sale?

Răspuns: Opinia unor știutori e că neascultarea Îl face pe Dumnezeu să se mânie, iar pocăința Îl domolește

Opinia lui Isaac e că faptele creaturilor nu provoacă nici o schimbare în Dumnezeu, nici mulțumire și nici nemulțumire, și că asemenea expresii n-au decât un sens metaforic, tot așa cum, de pildă, îi atribuim lui Dumnezeu vedere și auz potrivit înțelegerii noastre. Pedepsele lui Dumnezeu seamănă celor ale unui părinte care-și pedepsește copiii pentru a-i îndrepta, nu pentru a se răzbuna pe ei.

A treia întrebare: E drept ca pedeapsa lui Dumnezeu pentru un păcat trecător să fie veșnică?

Răspuns: Opinia unor știutori e că pedeapsa lui Dumnezeu e dreaptă fără nici o umbră de îndoială.

Opinia lui Isaac e că Dumnezeu e milostiv și bunătatea Lui neschimbabilă e mai presus de o asemenea pedeapsă.

A patra întrebare: Mila lui Dumnezeu în viața de dincolo îmbrățișează deopotrivă pe cei dreți și pe cei răi?

Răspuns: Opinia unor știutori e că mila lui Dumnezeu îmbrățișează pe cei dreți, iar nu pe cei păcătoși.

Opinia lui Isaac e că în viața de dincolo Dumnezeu va îmbrățișa pe toți oamenii așa cum îi îmbrățișează și în lumea aceasta, deosebindu-i numai după treapta lor.

A cincea întrebare: Bunătățile acestei lumi sunt hotărâte de Providența divină sau dobândite de om pe măsura faptelor, ostnelilor și vredniciei lui?

Răspuns: Opinia unor știutori e că bunătățile acestei lumi se dobândesc pe măsura ostnelilor și vredniciei omului.

Opinia lui Isaac e că bunătățile acestei lumi nu sunt date de Providența divină celui înțelept și neștiutor, celui drept sau celui rău după vrednicia, faptele și inteligența lor.

A șasea întrebarea: Odată separate de trup sufletele vor fi lipsite de cunoștințele dobândite în această lume sau vor continua să se bucure de aceeași viață și aceeași cunoaștere?

Răspuns: Opinia unor știutori e că sufletele nu pot învăța nimic decât prin trup.

Opinia lui Isaac e că sufletul în el însuși nu se separă nici de viață, nici de cunoaștere. E și opinia filozofilor greci.

[Urmează un prim grupaj de maxime selectate și prelucrate din scrierile lui Isaac: nr. 1–127.]

Epistola II

[După o scurtă introducere cuprinde al doilea grupaj de maxime: nr. 128–271.]

Epistola III

Slavă lui Dumnezeu Care n-are egal și a creat toate, Dumnezeuului pe Care-L ador, în Care cred și mă încred, la Care alerg și a Cărui milă e nădejdea mea!

Ți-am trimis deja — Dumnezeu să te ferească! — două epistole cuprinzând maximele pe care le-am extras din scrierile lui Mar Isaac. Îți trimit acum și această a treia epistolă care cuprinde alte maxime conținute în scrierile lui și pe care le-am rezumat cu concizia și precizia proprii metodei mele.

Scrierile acestui Sfânt Părinte și temele pe care le tratează cer, de la cel care vrea să le înțeleagă, să fi studiat temeinic cărțile Bisericii și să fi pătruns tainele adevărilor lor, pentru a ajunge să cunoască izvorul din care și-a scos el învățăturile și povețele lui; mai cer și ca el să-și fi închinat viața lui Dumnezeu, așa cum ai făcut-o tu — Dumnezeu să-ți ajute! — și să fie între cei predestinați pe care Dumnezeu i-a ales pentru fericirea desăvârșită și i-a izbăvit de încercările acestei lumi, ca să poată înțelege învățăturile Sale și să urmeze povețele Lui. Fiindcă acest sfânt și-a scris epistolele și cuvintele pentru monahii cei mai desăvârșiți, în care a cunoscut un suflet curat, o minte pătrunzătoare, o înțelegere ușoară și o închinare desăvârșită, și care au apreciat cuvintele sale, au cunoscut dreptatea cuvintelor lui, s-au lipit de învățătura sa și au urmat sfaturilor lui. Acești monahi au hotărât apoi în unanimitate să interzică citirea lor celor ce nu sunt în stare să le înțeleagă. Și hotărârea lor e întemeiată, fiindcă modul în care elita oamenilor tratează lucrurile nu se potrivește vulgului, iar secretele științei și ale religiei nu trebuie dezvăluite decât celui care are o judecată sănătoasă, un atașament sincer de religia lui și o cunoaștere desăvârșită a povețelor și poruncilor ei, căci învățătura acestui sfânt e cerească.

Vorbeam într-o zi cu Abul-Abas Issa ben Zeid ben Abi Malik, bărbat cunoscut pentru simțămintele lui religioase, pentru inteligența, bunătatea și meritele lui — Dumnezeu să-l țină în pace! — și el mi-a spus: „Părintele nostru, catolicosul Yohanna [II] Ben Narsai [884–891], a venit într-o zi la mine și s-a pus să citească cărțile lui Mar Isaac până la apusul soa-

relui fără a-și întoarce capul. Am schimbat apoi locurile și i-am spus: «Ați citit, părinte, scrierile lui Mar Isaac și respingerea învățaturii lui de către Daniel [Bar Tubanita]. Care din cele două vi se pare mai demnă de crezare?» Iar el mi-a răspuns: «Se poate ca un om ca dumneata să-mi pună o asemenea întrebare? Mar Isaac vorbește limba celor cerești, iar Daniel pe a celor pământești. Învățătura lui Mar Isaac se potrivește doar elitei oamenilor și celor ce viețuiesc în singurătatea chililor lor și se dedau rugăciunii. Cei care sunt însă înecați în marea necazurilor și grijilor nu sunt în stare să se plece asupra citirii cărților lui, să le înțeleagă și să le urmeze învățăturile, afară numai dacă Dumnezeu n-a predestinat pe unul din slujitorii Lui la fericirea veșnică, insuflându-i dorința de a-și căuta mântuirea prin studiul cărților sale. Dumnezeu să ne dea tuturor harul ascultării de El și să ne scape de cursele celui rău, prin mila și prin puterea Sa!»»

[Urmează ultimul grupaj de maxime selectate din Isaac: nr. 272–350. Extrasul nr. 279 e urmat de următorul comentariu:]

279. A mai spus într-o altă scrisoare: „Omul care deosebește încă în inima lui pe prieten de dușman nu urmează poruncile evlaviei.” — În ce mă privește, cred că dacă vrea să spună că omul nu trebuie să deosebească pe prieten de dușman, aceasta înseamnă a împlini o datorie impusă de rațiune și de evlavie; dar dacă vrea să spună că omul nu trebuie să deosebească pe prieten de dușman din iubire, și cred că despre iubire vrea să vorbească aici, înseamnă a cere un lucru foarte anevoios, măcar că Domnul nostru Iisus Hristos — fie închinat! — a spus în Evanghelie: „Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați-i pe cei ce vă urăsc” și: „Dacă iubiți pe cei ce vă iubesc, ce răsplată veți avea?” [Mt 5, 44. 46]. L-am întrebat despre această chestiune pe părintele nostru catolicosul Yohanna [IV] Ben Issa Ben al-Araj [900–905] și i-am zis: „Omul poate să-și sacrifice bunurile, poate să îndure suferința trupului și să sufere moartea cu răbdare; dar poate și să-și stăpânească ura de dușmani care e în firea lui și să-l iubească pe vrăjmașul său ca pe prietenul său?” Iar el mi-a răspuns: „Dacă crede că răsplata celui ce-l iubește pe dușmanul său e

mai mare decât cea a celui ce-și dă viața sa, atunci trebuie să dorească această răsplată, trebuie să dorească să aibă mulți dușmani și să-i iubească pe acești dușmani ca să aibă răsplată mai mare.” După credința mea acest răspuns e convingător, dar omul trebuie să aibă o credință tare și o încredere deplină în această răsplată cum a avut și Sfântul Ștefan, care pe când era omorât cu pietre se ruga lui Dumnezeu zicând: „Iartă-le, Dumnezeule, păcatul, că nu știu ce fac” [FA 7, 60].

Concordanța ordinii Cuvintelor Sfântului Isaac din Partea I*

I

Textul siriatic oriental (ed. Bedjan, 1909)	Textul siriatic occidental (inedit)	Traducerea greacă în manuscri- sele vechi (inedită)	Traducerea greacă în ed. N. Theotokis, 1770; 1895 și trad. rom. D. Stăniloae, <i>FR X</i> , 1981
1	1	1	1
2	2	2	30
3	3	3-4	82-83, 44-45
4	4	5	23
5	5	6	5
6	6	7	56
7	7	15	22
8	8	8	21
9	9	9	41
10	10	10	70
11	11	11	10
12	12	14	11
13	13	12	14

* După D. MILLER, *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*, Holy Transfiguration Monastery Boston, 1984, p. CXIII-CXV; S. BROCK: ISAAC OF NINEVEH (ISAAC THE SYRIAN), *The Second Part (CSCO 555)*, 1995, p. XLI-XLIV și S. CHIALÀ, 2002, p. 365-369.

14	14	13	15
15	15	19	9
16	16	20	13
17	17	21	29
18	18	22	75-79
19	19a	—	—
20	19b	—	—
21	—	—	—
22	20	23	31-32
23	21	—	—
24	22	—	—
25	23	26	67
26	24	—	—
27	25	27	84
28	26	28	74
29	27	—	—
30	28	24	42, 55
31	29	—	—
32	30	30	68
33	31	31	24
34	32	32	16
35	33	33-34	85, 47
36	34	25	51-54
37	35	35a	26a
38	36	35b, 36	26b, 27
39	37	37	46
40	38	38	17
41	39	39	Ep. 1
42	40	40	Ep. 2
43	41	41	72
44	42	42	18
45	43	43a	73a
46	44	43b	73b
47	45	44	39, 40
48	46	46	57
49	—	—	—

50	47	47-48	58, 60
51	48	49	62-65
52	49	53	66
53	50	54, 55	33, 3
54	—	—	—
55	51	56	61
56	—	—	—
57	52	58	25
58	53	59	37
59	55	60	4
60	56	61	36
61	57	62	48
62	58	63	38
63	59	64	35
64	54	57	59
65	60	65	34
66	61	66	Ep. 3
67	62	67a	69a
68	63	67b	69b
69	64	68	12
70	65	69	8
71	—	—	—
72	66	70	49
73	67	71	50
74	68	72	81
75	—	—	—
76	—	—	—
77	69	73	19
78	70	74	6
79	71	75	71
80	72	76	28
81	74	78, 79	86b = Ep. 4
82	73	77	20

II

<i>TG*</i>	<i>TS**</i>	<i>TG</i>	<i>TS</i>	<i>TG</i>	<i>TS</i>	<i>TG</i>	<i>TS</i>
1	1	24	33b	47	35d	70	10
2 ^s	—	25	57	48	61	71	79
3	53b	26	37-38	49	72	72	43
4	59	27	38	50	73	73	45-46
5	5	28	80a	51	36	74	28
6	78	29	17	52	36	75	18
7 ^s	—	30	2	53	36	76	18
8	70	31	22	54	36	77	18
9	15	32	22	55	30	78	18
10	11	33	53a	56	6	79	18
11	12	34	65b	57	48	80 ^s	—
12	69	35	63	58	50a	81	74
13	16	36	60	59	64	82	3
14	13	37	58	60	50b	83	3
15	14	38	62	61	55	84	27
16	34	39	47	62	51	85	35a-c
17	40	40	47	63	51	86	81
18	44	41	9	64	51	Ep. 1	41
19	77	42	30a	65	51	Ep. 2	42
20	82	43 ^s	—	66	52	Ep. 3	66
21	8	44	3c	67	25	Ep. 4 ^{***}	—
22	7	45	3d	68	32		
23	4	46	39	69	67-68		

* Traducerea greacă, ed. Theotokis și trad. rom. pr. D. Stăniloae, *FR X*.

** Textul siriac oriental original, ed. Bedjan.

^s *Cuvintele* 2, 7, 43 și 49 aparțin de fapt misticului siro-oriental Ioan Saba sau Ioan Dalyatha († cca 770).

^{***} *Epistola* 4 din textul editat de N. Theotokis e de fapt o versiune prescurtată a „Epistolei către Patricius” a episcopului siriian antichalcedonian („monofizit”) Filoxen de Mabbug († 523), care între § 19–47 ale acesteia încorporează *Cuvântul* 81 din originalul siriic al primei părți a scrierilor Sfântului Isaac. *Cuvântul* 86 din ediția greacă N. Theotokis începe cu § 27, 41–42, 45–46 ale „Epistolei către Patricius” a lui Filoxen, continuând cu sfârșitul *Cuvântului* 81 al originalului siriic.

Glosar de termeni siriaci*

- abila* : plângător, monah
alaha : Dumnezeu
alahuta : dumnezeire
alahaya : dumnezeiesc
alma da-tid : lumea viitoare
alma hadta : lumea nouă, veacul nou
amle : osteneli
amtana : întuneric
aqme : punct culminant (> grec: *akme*)
aqta : mâhnire, întristare (grec: *lype*)
aksenaya : străin (> grec: *xenos*)
aksenayuta : înstrăinare (> grec: *xeniteia*)
arpella : nor
barnaša : om
 barnaša baraya : omul din afară
 barnaša kasya : omul ascuns, lăuntric
beryata : creație
bulhaya : uluire
bussama : desfătare
dakyuta : curăție, puritate
dayraya : monah de mănăstire (*dayra*)
darga : treaptă
dmuta : formă, asemănare
 dla dmu : fără formă

* După Sebastian Brock.

- dnah* : a străluci (o stea), a răsări (soarele)
dubbara : viețuire, conduită, mod de viață (grec: *politeia*)
dukkaya : curăție
dummara : mirare
eskema : formă, figură (> grec: *schema*)
enyana : familiaritate, legătură, relație (grec: *homilia*)
enyana d-am alaha : legătură cu Dumnezeu
etbla : înghițire
galya : exterior, arătat
gehhana : gheenă
gelyanna : descoperire, revelare
gmire : desăvârșirii
gmiruta : desăvârșire
gšima : trupesc
gušme : corp
hawna : minte, intelect (grec: *nous*)
hawsana : compasiune
haymanuta : credință
hayye : viață, mântuire
hayye hadte : viața nouă
haile : puteri, facultăți
halyuta : dulceață
hamminuta : căldură
hanniuta : plăcere
hašša : patimă (grec: *pathos*) în dublu sens: suferință și pasiune
la-haššotuta : nepătimire
hawra : privire
hayye : viață
hazzaya : văzător
hdanaya : unicul
hdayuta : unire, unitate
hemta : irascibilitate (grec: *to thymoeides*)
herga : meditare
heška : întunecare
heššoka : întunecime
hezwa : vedere (ce se vede)
htiputa : răpire

<i>hubba</i>	: iubire (grec: <i>agape</i>)
<i>hultana</i>	: amestec
<i>huššabe</i>	: gânduri (grec: <i>logismoi</i>)
<i>huyyada</i>	: unire
<i>hwaye</i>	: cele ce sunt
<i>hzata</i>	: vedere (grec: <i>orasis</i>)
<i>idata</i>	: cunoaștere
<i>ihidaya</i>	: Cel Singur, Fiul Unic, singuraticul (pustnicul)
<i>išo</i>	: Iisus
<i>itaya</i>	: ființial, esențial
<i>ituta</i>	: ființă, esență
<i>kasyata</i>	: cele ascunse
<i>kasyuta</i>	: ascunzimea
<i>kena</i>	: drept
<i>ktnuta</i>	: dreptate
<i>kmišuta</i>	: reculegere
<i>ktabe</i>	: Scripturile
<i>kyana</i>	: fire, natură
<i>kyanay</i>	: natural, firesc
<i>lebba</i>	: inimă
<i>lelya</i>	: noapte
<i>mabdanuta</i>	: lucrare, operație
<i>mada</i>	: minte, inteligență
<i>maggnanuta</i>	: umbrire
<i>malaka</i>	: înger
<i>makkikuta</i>	: smerenie
<i>marya</i>	: Domnul
<i>mdabranuta</i>	: economia lui Dumnezeu (grec: <i>oikonomia</i>)
<i>melta</i>	: cuvânt
<i>memra</i>	: cuvânt, discurs
<i>metyaddanyata</i>	: realitățile inteligibile
<i>metraggšanyata</i>	: realitățile sensibile
<i>meyatruta</i>	: ce este nobil, ales, excelent: virtute
<i>mlele</i>	: ființele raționale (grec: <i>logikoi</i>)
<i>mliluta</i>	: rațiune (grec: <i>logistikon</i>)
<i>mrahmanuta</i>	: milă, îndurare
<i>mšalyane</i>	: rugători, mesalieni
<i>mšiha</i>	: Hristos, Unsul

<i>mšuhta</i>	: treaptă
<i>mukkaka</i>	: umilință, înjosire
<i>nahar</i>	: luminat
<i>nahhiruta</i>	: luminozitate, luminare
<i>napša</i>	: suflet
<i>napšanuta</i>	: treaptă sufletească (grec: <i>psychike</i>)
<i>nesyana</i>	: experiență, încercare (grec: <i>peira</i>)
<i>nesyona</i>	: încercare, ispită (grec: <i>peirasmos</i>)
<i>nuhra</i>	: lumină
<i>nura</i>	: foc
<i>pagra</i>	: trup
<i>pagranuta</i>	: treaptă trupească (grec: <i>somatike</i>)
<i>pahya</i>	: risipire, împrăștiere, vagabondare
<i>paloha</i>	: făptuitor (grec: <i>praktikos</i>)
<i>paresyia</i>	: îndrăzneală, familiaritate în adresare (> grec: <i>parrhesia</i>)
<i>parsopa</i>	: față, persoană (> grec: <i>prosopon</i>)
<i>pšituta</i>	: simplitate
<i>pulhana</i>	: făptuire, lucrare (grec: <i>praxis; ergon</i>)
<i>puqdane</i>	: porunci
<i>puršana</i>	: discernământ, deosebire (grec: <i>diakrisis</i>)
<i>qeryana</i>	: citire
<i>qyamta</i>	: înviere
<i>qyana</i>	: legământ
<i>qnomā</i>	: ființă, substanță, ipostasă
<i>qadiše</i>	: sfinți
<i>quttapa</i>	: akedie
<i>rabbuta</i>	: măreție
<i>rahma</i>	: îndurare
<i>rawwiyuta</i>	: beție
<i>rahbona</i>	: arvună (> grec: <i>arrabon</i>)
<i>raza</i>	: taină, sacrament
<i>rgešta</i>	: simțire
<i>regše</i>	: simțuri
<i>regta</i>	: poftă, concupiscentă (grec: <i>to epithymetikon</i>)
<i>rehmta</i>	: dragoste (grec: <i>eros</i>) dorință (grec: <i>epithymia</i>)
<i>remza</i>	: semn

- reyana* : gândire, reflecție (grec: *dianoia*)
rteta : frică, tremur
ruha : duh, Duh
ruhamuta : treaptă duhovnicească (grec: *pneumatike*)
slota : rugăciune
 slota aminta : rugăciune neîncetată
 slota dkita : rugăciune curată
 slota kasya : rugăciune ascunsă
 slota d-leba : rugăciune a inimii
 slota ruhanayta : rugăciune a Duhului
sukkale : înțelegeri, intuiții
syam burke : plecarea genunchilor
salma : imagine, chip
sawma : post
semha : strălucire
sabra : speranță
setqa : tăcere
sliba : cruce
šapyuta : limpezime
šarwaye : începători
šawyata : egalitate
šayna : pace
šelya : liniște
šelyuta : liniștire, isihie (grec: *hesychia*)
šekinta : slavă
šrara : adevăr
šuhba : slavă
šugnaya : transformare
šuhlapa : schimbare, variație
šumlaya : desăvârșire
šupra : frumusețe
taqnuta : rectitudine
tarbita : progres
tarita : cugetare (grec: *phronema*)
taybuta : har
tehra : minunare
temha : uimire (grec: *ekstasis*)
teoryia : contemplare (> grec: *theoria*)

- teoryia kyanayta* : contemplare naturală
teoryia d-ruha : contemplare spirituală
teoryia d-guşme : contemplare a celor corporale
teoryia d-aktabe : contemplarea Scripturilor
teoryia d-akyane metyadane : contemplare a firilor
inteligibile
teoryia d-dina wdabiluta : contemplare a judecăţii
şi Providenţei
teoryia d-atlitayuta qaddišta : contemplare a Sfintei
Treimi
tnana : irascibilitate (grec: *thymos*)
zel
teşbohta : laudă, slavă
tyabuta : pocăinţă
taksa : ordine (> grec: *taxis*)
tuklana : încredere
tukkasa : ierarhie
tyabuta : căinţă
uhdana : aducere-aminte (grec: *mneme*)
yaddutana : cunoscător, gnostic
yahid : singur
yamma : ocean
zawa : mişcare, freamăt, stârnire

„Cuvinte” din Partea I
care lipsesc din traducerea greacă
fiind păstrate numai în siriacă*

Cuvântul 19

Deosebiri între descoperirile și lucrările [dumnezeiești] din sfinți în felurile lor forme.

1. Treapta descoperirii se deosebește de cea în care cineva își dezvoltă puterile prin deprinderea înțelepciunii și osteneala gândirii pentru a ajunge la o înțelegere, cercetare și contemplare a lucrurilor umblând în jurul lucrurilor. Nimeni să nu-și închipuie că ajunge să o cunoască prin râvna și gândirea omului, ci printr-o lucrare a Duhului. Cine primește descoperirea, nu va mai putea simți în acea clipă nici un gând sufletesc și nici un lucru simțit, nu se va putea folosi, nici nu va mai fi conștient de așa ceva. Nu spunem asta din capul nostru, ci el poate fi bine cunoscut din scrierile prorocilor: când primeau descoperirile, aceștia erau în uimire și nu mai aveau nici una din lucrările obișnuite, nici gândurile lucrurilor, nici percepțiile simțurilor; ci toată gândirea lor era concentrată numai pe cele arătate lor în descoperire. Așa s-a întâmplat cu fericitul

* Ed. Bedjan: *Mar Isaac Ninivita, De perfectione religiosa*, Paris-Leipzig, 1909, p. 154–163, 175–182, 189–194, 205–208, 215, 341–343, 390–392, 396–399, 489–494, 519–524; cf. *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*, Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. 113–114, 125–128, 133–136, 145–147, 155, 387–396 și ISAACO DI NINIVE, *Discorsi ascetici I. L'ebbrezza della fede*, Città Nuova, Roma, 1984, p. 194–203, 214–221, 228–233, 243–246, 252.

Petru când i s-a făcut foame și a urcat pe acoperiș să se roage; dar când l-a ajuns acea descoperire n-a mai simțit deloc foamea, ba chiar însăși amintirea mâncării i s-a șters din minte, fiindcă era în uimire [în extaz], cum spune Scriptura [FA 10, 9–10].

2. Explicațiile tuturor acestor lucruri pot fi aflate din scrierile fericitului Teodor episcopul [Mopsuestiei], luminătorul lumii; acesta vorbește de genul și treapta descoperirilor mai cu seamă în cele trei cărți la Facere, în cele două cărți la Iov, în ultima la cei Doisprezece [profeți] și în comentariile la Fapte [le Apostolilor] și la Matei.

3. Căci Scriptura vorbește de șase feluri de descoperiri: primul prin simțuri; al doilea printr-o vedere a sufletului; al treilea printr-o răpire a gândirii; al patrulea prin răpirea minții; al cincilea într-un mod inteligibil; și al șaselea ca în vis.

4. Descoperirile prin simțuri se împart în două: prin elemente materiale și fără materie. Prin elemente materiale ca aceea în rug [Is 3, 2], în nor [Is 13, 21] sau în table [Is 24, 12] ș. a. m. d. Acestea au fost văzute și de popor. De același tip sunt și lucrurile minunate care se întâmplă în fiecare zi în toată lumea și ale căror cauze și ființă sfinții le înțeleg prin descoperiri; încă și realitățile și lucrurile ascunse și îndepărtate descoperite unora în însăși clipa în care se întâmplă.

5. Descoperiri fără materie sunt, de pildă, oamenii care s-au arătat lui Avraam [Fc 18, 2], scara lui Iacob [Fc 28, 12], cea privitoare la Cortul Mărturie: „Vezi să faci toate acestea după modelul care ți s-a arătat în munte” [Is 25, 40] și altele asemănătoare; precum și acea lumină dumnezeiască, acele înalte raze care au strălucit lui Pavel pe drum [ul Damascului] orbindu-i ochii [FA 9, 3 sq]. Se știe că deși această descoperire a fost văzută și perceptibilă prin simțuri, întrucât au văzut-o și simțit-o și cei care erau împreună cu el, totuși n-a fost o descoperire materială, n-a fost o lumină naturală și un element material. Așa spune și fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în comentariul său la Fapte: „Cei care umblau împreună cu Pavel pe drum au rămas uluiți auzind glasul, dar nevăzând pe nimeni” [FA 9, 7]. Și explică: „Textul spune «uluiți», adică în tăcere și fără cuvinte, dar și cuprinși de îndoială.

Căci auzeau glasul care le vorbea și vedeau pe cât puteau lumina care le-a apărut. Altfel s-ar fi putut crede mai târziu că Saul însuși a inventat întâmplarea și ceea ce s-a făcut cu el, deși nimeni din cei care erau împreună cu el n-au auzit sau văzut nimic. Dar ei n-au văzut pe nimeni. N-au văzut pe Iisus, pentru că, după cum spuneam, acea vedere nu era o lumină simțită, ci o simțire cu neputință de cercetat, dată lui Pavel în chip netrupesc, printr-o lucrare dumnezeiască sub forma vederii unei lumini, ca să-l facă să creadă că s-au deschiș cerurile” ș. a. m. d.

6. Acestea sunt descoperirile făcute prin simțurile trupului înălțate mai presus de amestecul elementelor și de feluritele fapte simțite și omenești. Dar celor care le primesc nu li e împărtășește uimirea gândirii, ca la descoperirea făcută ochilor sufletului într-o vedere ținând de treapta sufletească, ca, de exemplu [în vedenia lui Isaia]: „Am văzut pe Domnul șezând pe un tron înalt, și serafimi cu câte șase aripi în jurul Lui” [*Is* 6, 1]. Așa și descoperirea făcută lui Iezechiel când i s-au arătat roțile și imaginile minunate, glasul care ieșea din roți asemenea vuietului mării și laudele heruvimilor cu mulți ochi care spuneau: Binecuvântată fie măreția Domnului din locul Său! Că aceste descoperiri sunt mai subțiri față de treapta celor dinainte știu cei luminați. Tot așa și acea față mare de pânză cu animale care s-a arătat lui Petru și celelalte lucruri spuse acolo [*FA* 10, 11] țin și ele de acest al doilea gen de descoperiri. Cine vrea poate cunoaște aceste lucruri din Scripturi.

7. Descoperirea prin răpirea minții e ca aceea prin care Pavel „a fost răpit până la al treilea cer și a fost fie în trup, fie în afară de trup, nu știu; a fost răpit în rai și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască” [*2 Co* 12, 2-4].

8. Descoperirea prorociei e asemenea celei primite de proroci, care au prezis multe lucruri viitoare înainte ca ele să se întâmple, cum până și vrăjitorului Balaam [*Nm* 23-24] i s-a dat în duh prorocesc să spună multe lucruri care întrec prin numărul lor pe cele ale prorocilor [lui Israel].

9. Descoperirile făcute într-un mod inteligibil sunt ca luminările de care vorbește fericitul Pavel: „Mă rog să vă umpleți

de cunoașterea voii lui Dumnezeu întru toată înțelepciunea și priceperea duhovnicească” [Col 1, 9]; și: „Ca Dumnezeul Domnului nostru Iisus Hristos, Tatăl slavei, să vă dea duhul înțelepciunii și al descoperirii spre cunoașterea Lui, și să vă lumineze ochii inimii ca să pricepeți nădejdea la care v-a chemat, care este bogăția slavei moștenirii Lui în cei sfinți, și cât de covârșitoare e mărimea puterii Lui față de noi, după lucrarea tăriei Lui, pentru noi cei ce credem” [Ef 1, 17–19], și celelalte care fuseseră date Apostolului odată cu descoperirea celor ce țin de veacul viitor, de înviere, de prefacerea trupurilor omenesti ș. a. m. d., precum și de înțelegerile mai înalte privitoare la cunoașterea Firii dumnezeiești, ca, de pildă, faptul că [Hristos] este „Chipul Dumnezeului Celui Nevăzut” [Col 1, 15], că „prin El a creat lumile [Evr 1, 2] Dumnezeu Care L-a descoperit în Duhul Său” [I Co 2, 10]; că „acum cunoaștem în parte, și înțelegem în parte” [I Co 13, 9]; căci „la început era Cuvântul” [In 1, 1] și „Tu ești Hristosul, Fiul Dumnezeului Celui viu” [Mt 16, 16] ș. a. m. d.; sau că omul nu poate cerceta judecățile Lui, nici cerceta căile Lui [Rm 11, 33], că El face toate după sfatul voii Lui [Ef 1, 11] și că „Dumnezeu i-a închis pe toți în neascultare, ca pe toți să-i miluiască” [Rm 11, 32]. Aceste cunoașteri sunt înțelegeri privitoare la Firea dumnezeiască date oamenilor prin Duhul ca să cunoască și înțeleagă.

10. Iar descoperirile făcute prin vis sunt ca cele făcute lui Abimeleh [Fc 20, 3], lui Iosif [Fc 37], lui Faraon [Fc 41], lui Nabucodonosor [Dn 4] și cea a îngerului Domnului care s-a arătat în somn lui Iosif logodnicul Mariei [Mt 1, 16. 20] ș. a. m. d.

11. Mai trebuie știut și aceasta: toate descoperirile pe care le face Dumnezeu spre povățuirea oamenilor, pentru a le face cunoscute unele lucruri, sunt făcute prin imagini, mai cu seamă cele făcute celor simpli în cunoaștere și cu puțină înțelegere a adevărului. Dar cele menite desfătării și convingerii unui singur om, date unuia singur printr-o mângâiere și convingere, sunt fără imagini și stau într-o simțire mentală. O arată limpede fericitul Tâlcuitor în a doua lui carte la Iov. Vezi cât de mari sunt descoperirile cunoașterilor și înțelegerilor date printr-o

cunoaștere inteligibilă, și cât mai înalte decât toate celelalte descoperiri sunt tainele descoperite ca toți să cunoască pe Dumnezeu. Aceasta e desăvârșirea cunoașterii.

12. Se cuvine știut și acest lucru: una e descoperirea și lucrarea [lui Dumnezeu] și alta e adevărul și cunoașterea. Căci descoperirea nu e exactitatea adevărului, deși arată ceva prin semne potrivite puterilor omului. Astfel lucrărilor [lui Dumnezeu] și uimirii descoperirilor nu li se dă numele de cunoaștere și adevăr. Ele se numesc sălășluire a lucrării [lui Dumnezeu]. Astfel nu din descoperiri trebuie deprinsă învățătura privitoare la preștiința lui Dumnezeu, la necuprinsul Firii Lui sau la varietatea însușirilor Lui, la înțelegerea tainelor voii Lui privitoare la lume, sau la celelalte lucruri pe care poate ajunge să le cunoască despre El o cunoaștere sănătoasă.

13. Una sunt, așadar, tainele privitoare la Firea lui Dumnezeu care pot fi cunoscute de gândire, și alta e lucrarea dumnezeiască ce umbrește pentru o vreme mintea. De aceea nu oricine primește o descoperire sau în care se lucrează o lucrare [dumnezeiască] mângâietoare va ști neapărat și adevărul și cunoașterea exactă a lui Dumnezeu; căci mulți sunt cei care primesc daruri asemănătoare deși-L cunosc pe Dumnezeu ca niște prunci [cf. *Evr* 5, 13].

Cuvântul 20

Despre feluritele puteri ale minții folosite în lucrarea descoperirilor și despre vederi duhovnicești.

1. Vederea dumnezeiască [a lui Dumnezeu] este o descoperire făcută minții fără simțuri. Descoperirea dumnezeiască [a lui Dumnezeu] e atunci când mintea e mișcată de înțelegeri duhovnicești privitoare la Dumnezeire. Dar puterea de a fi mișcată atunci când vrea ea de [înțelegeri privitoare la] Dumnezeire, fără o descoperire de la harul dumnezeiesc, nu e sădită nici măcar în firea îngerilor.

2. Dar una este să fi mișcat de descoperiri privitoare la lucrările lui Dumnezeu, și alta să fi mișcat de descoperiri privitoare la Firea ființei Lui. Cea dintâi ne vine în chip natural printr-un prilej dat de către lucrurile simțite; cea de-a doua însă nu-și ia prilejul plecând de la minte sau de la orice altceva, aceasta este, se spune, curăția întreită* și de căpetenie a părților [sufletului] și nici măcar unul dintr-o mie de drepti nu e cu puțință să se învrednicească de această simțire subțire. Căci și contemplarea privitoare la Înomenirea Domnului și arătarea Sa în trup se spune că se ivește din contemplarea privitoare la Dumnezeire.

* Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* V, 52 („Când căutăm să vedem trupurile avem nevoie de o minte curată, când căutăm să vedem cele netrupești avem nevoie de o curăție și mai mare, iar când suntem aproape să vedem Sfânta Treime avem nevoie de una încă și mai mare”) și 57 („Așa cum acum prin simțuri vedem firile și când le vom fi curățit vom vedea contemplarea lor, tot așa când le vom fi curățit și mai mult vom vedea contemplarea celor netrupești, iar când le vom fi curățit întreit, vom dobândi și vederea Sfintei Treimi”).

3. Adevărata vedere a îngerilor stă în a fi mișcați de înțelegeri duhovnicești privitoare la cele ale acestora; căci e cu neputință să vedem puterile spirituale în afara minții. Când cineva se învrednicește să le vadă în însăși firea și țărâmul lor și în starea lor spirituală creată, atunci e mișcat în mintea sa de har prin descoperirea unor înțelegeri duhovnicești privitoare la ele. Când sufletul se curățește și se învrednicește de vederea acestora care sunt împreună-slujitori cu el, nu primește această vedere cu acești ochi trupești. Fiindcă îngerii nu sunt trupești ca să fie văzuți fără vederea sufletului care e o adevărată contemplare, dacă ei nu se schimbă, adică dacă nu coboară din firea lor în arătările lor văzute. Omul nu poate primi această vedere adevărată fără cea de a doua curățire a minții. Dar atunci când se arată sub anumite asemănări, aceasta nu e adevărata vedere, ci înseamnă că în slujirea lor fac o poruncă a Economiei [lui Dumnezeu] sau se arată spre mângâierea și încurajarea celor simpli printr-o vedere simțită, căci astfel de vedenii sunt date și celor necurați. Prima treaptă [a vederilor] însă este a celor luminați și cunoscători care s-au înălțat prin slăvita lucrare a liniștirii la treapta curăției.

Cuvântul 21

Despre ceea ce se ivește în timpul rugăciunii în liniștire.

1. Cine cunoaște oare dulcea plecare a genunchilor, când limba tace și inima cântă neîncetat în tăcere o doxologie în dulceața meditației ei, iar trupul stă liniștit în genunchi și tace? Fericit cel care se împărtășește neconținut de aceste lucruri! Dar asemenea lucruri stau în puterea voinței și n-au loc atunci când cineva le cere. Aceasta e dulceața dată drept mângâiere celor ce umblă fără viclenie înaintea lui Dumnezeu în viețuirea liniștirii. Dacă stăruie în ea cu toată simplitatea, purtând de grijă cu osârdie de curăția lucrării sale [ascetice], și dacă viețuirea sa e vrednică, atunci după o vreme i se vor dăruia și cele despre care s-a vorbit mai sus.

2. Cât despre începătorii în această viețuire, al căror scop e în fața lor, harul le dă să guste aceste lucruri și cele asemenea lor, prin citirea lor, care trage la sine gândurile lor și le scoate din orice gândire la cele pământești. Atunci ei se vor osteni, vor priveghea și se vor ruga, și nu vor obosi. Dar celor ce sunt iscusiți în tainele liniștirii, această simțire le e dată atât în rugăciunile, cât și în slujba lor.

Cuvântul 23

Despre un cuvânt rostit de o cunoaștere adevărată.

1. Orice lucru simțit, fie faptă sau cuvânt, e o arătare a ceva ascuns înăuntru, atunci când acesta nu e întâmplător, ci e o lucrare continuă. Aceasta din urmă contează pentru răsplătire, pe când cel dintâi de abia dacă e luat în seamă. Căci tăria sau slăbiciunea voinței în fapte bune sau rele nu se dovedește în ceea ce se petrece întâmplător, ci dovada libertății e dată de continuitatea unui lucru. Uneori însă unui lucru întâmplător i se dă putere împotriva voinței libere.

2. Fie bune sau rele, întâmplările vin peste cineva spre îndemn sau încercare, spre povățuire sau răsplătire. Cea care vine spre îndemn este bună; cea care vine spre încercare e cea socotită rea de către oameni; iar cele ce se întâmplă spre povățuire și răsplătire sunt atât bune, cât și rele. Nimic nu se petrece întâmplător, căci nici un bine și nici un rău nu i se întâmplă omului în chip întâmplător. Voia lui Dumnezeu premerge rugăciunii, împlinește orice rugăciune, și prin înțelepciunea Sa hotărăște în chip potrivit ce este spre ajutorul nostru. Există un Cărmuitor care conduce lucrurile lumii. Există un [înger] păzitor cu fiecare dintre noi, căruia nu-i scapă nimic și care nu slăbește niciodată. Orice întâmplare e cărmuită de păzitorul rânduit pentru ea și ocărmuirea sa se exercită în aceste patru feluri [de întâmplări].

3. Rugăciunea înfocată, atunci când o viețuire potrivită e unită cu înfocarea rugăciunii, schimbă natura întâmplărilor și duce la o îmbunătățire întărind pe omul bun, în timp ce pe

omul rău îl schimbă în direcție opusă. De aceea nu te îndoi de ceea ce am spus: nimic nu e întâmplător și fără Cărmuitor. Dacă rugăciunea însoțită de curăția vieții e în stare să schimbe sau să controleze [întâmplările], atunci trebuie să credem că pentru orice întâmplare are un Cărmuitor. Fericit omul care compară orice întâmplare care-i vine cu cele ascunse ale sale, care îi caută pricina și privește la Cărmaciul ei!

4. Cine vrea să fii înțelept în ochii lui Dumnezeu n-are alt mijloc decât să se facă nebun pentru lume și să disprețuiască slava omenească. Minunat este omul care-și ascunde măreția osteneții sale cu disprețul față de sine însuși. Îngerii [vegheatorii] se minunează de un asemenea om. Păzitorii dreptății se vor gândi pentru tine la cusururi fără voie în care se găsesc din când în când chiar și cei care veghează.

5. Nu este rugăciune atât de grabnic auzită ca aceea în care omul cere să se împace cu cei mânioși pe el, căci atunci când se învinuiește pe sine însuși, această rugăciune e numaidecât auzită. Când, deși faci ceea ce se cuvine și veghezi asupra ta, te vezi pe tine însuși ticălos, te socotești urât în ochii tăi și urăști slava oamenilor, cunoaște atunci că umbli într-adevăr pe calea lui Dumnezeu. Dar când te simți departe de aceste lucruri și când te scrutezi pe tine însuși și vezi că te mâhnesc până și închipuirile unor ocări, cunoaște atunci că ești lipsit de adevăr și ești dus pe furiș spre minciună.

Cuvântul 24

Despre lucrurile dăruite unui frate în chilia sa.

1. De multe ori se întâmplă ca, și dacă ai da unui frate o împărăție pământească, el să nu se lase înduplecat în acel ceas să-și lase chilia, chiar de-ar avea pe cineva bătând la ușa sa pentru că a venit dintr-odată peste el vremea negoțului duhovnicesc. Și uneori aceste lucruri vin în zile de odihnă, dar adeseori și în zile de intrare și ieșire. Căci dintr-odată harul îl cercetează cu lacrimi fără măsură sau cu o simțire înfocată ce țâșnește în inimă, cu o bucurie fără motiv sau cu desfătare în închinăciuni.

2. Știi un frate care a pus cheia în ușa chiliei lui să o încuie, ca să iasă să hoinărească și să pască vântul, cum spune Scriptura [cf. *Os* 12, 1-2], și acolo l-a cercetat harul și s-a întors numaidecât înapoi. De aceea nimeni să nu găsească vină acelui frate dacă, în zile în care nu păzește liniștirea potrivit regulii sale, se întâmplă uneori să lipsească de la slujbele obștești, mai cu seamă dacă nu este unul dintre cei cunoscuți drept nepăsători sau dedați ocupațiilor deșarte, și dacă nu se îngrijește de ostenele trupești.

3. Știți doar, fraților, că osteneala noastră nu este doar cea săvârșită înaintea oamenilor, ci avem o lucrare ascunsă de ochii oamenilor și pe care începătorii și mirenii nu o cunosc. Fiindcă știți bine că singuraticul e sub un călăuzitor și nu se conduce pe sine însuși. Dacă unul dintre frați se întâmplă să vină să-l cerceteze și el nu-i răspunde, acel frate să se întoarcă

numaidecât înapoi fără să găsească vină fratelui său, căci nu știe în ce anume se află în acea vreme acela. Căci așa cum spun Părinții, „chilia unui singuratic e scobitura stâncii în care Dumnezeu a vorbit cu Moise [Is 33, 22]”. Dar cei care n-au făcut cu fapta experiența acestui lucru în care stă adevărata gustare a liniștirii, nu știu aceste lucruri, îi disprețuiesc pe frații lor și-i judecă asemenea lor pretinzând pentru ei egalitatea cu ei în toate.

4. Se întâmplă uneori ca un război cumplit să fie îngăduit dintr-odată asupra acestui frate și să fie în primejdie. Cu mâinile încrucișate la piept, el nu fuge însă de el; cade cu fața la pământ, implorând pe Dumnezeu, și atunci nu poate suferi să audă glasul vreunui om. Aceste schimbări sunt cunoscute celor care au trecut prin această mare întinsă și cunosc vânturile năprasnice care bat acolo. Se întâmplă să țâșnească în el și gândul pocăinței și dintr-odată să stea înaintea lui faptele sale dinainte, unite cu aducerea-aminte de plecarea sa [din această viață]. Atunci chiar soarele strălucitor va fi întunecat în ochii săi și orice aduceri-aminte ale acestei lumi se vor șterge din inima sa. Se întâmplă de asemenea ca dintr-odată valuri să se ridice împotriva lui și corabia lui să fie înghițită în adâncuri ascunse. Necunoscute celor mai mulți, astfel de lucruri cad pe neașteptate asupra singuraticului în liniștirea sa prin luptele năprasnice ale diavolului, și atunci el se predă în chilia lui plânsului.

5. Multe sunt schimbările pe această mare, și cine cunoaște ostenele ei, mărimea neguțătoriei ei și minunatele mărgăritare ce zac în adâncurile ei, precum și fiarele ce se ridică de acolo? Fericit cel care nu doarme în călătoria sa până ce ajunge la limanul sfârșitului [acestei vieți]! Nu este om care să iubească așa ceva și să nu-și înmulțească strădaniile. Nimeni nu poate să se sârguiască în cele dumnezeiești, dacă n-a uitat și n-a disprețuit mai întâi cele vremelnice, înstrăinându-se de cinstirile și plăcerile lumii, alipindu-se de ocară crucii [cf. *Evr* 13, 13], și bând zi de zi oțet și amărăciune din partea întristărilor, oamenilor, demonilor și sărăciei.

6. Sârguiește-te, frate, și fii asemenea negustorului înțelept, când îți porți mărgăritarul și umbli în tot pământul, luând

aminte să nu se întunece strălucirea lui. Și fii treaz ca nu cumva să-ți fie furat din întâmplare din pricina nepăsării tale, și să mergi în iad cu spaimă. Caută mica mângâiere dobândită din osteneală la vremea ei, ca să te învrednicești de marea mângâiere ce pune capăt, pentru cei care o găsesc, necazurilor din acest sălaș al durerilor. Nu disprețui lucrurile mici, ca să nu te lipsești de cele mari. A văzut cineva un copil care sugă lapte să pună carne în gura lui [Evr 5, 12–14]? Prin cele mici se deschide ușa spre cele mari. Îl necinstești pe Dumnezeu, frate, dacă nu vrei ca El să te cârmuiască cu rânduială. Căci nimănui nu i s-au încredințat lucruri mari fără a fi fost mai întâi încercat în cele mici [Mt 25, 21–23]. Pune-ți acest lucru în inima ta, frate, și adu-ți aminte de mine la vremea potrivită: orice sălaș de popas la care vei ajunge mâine pe calea virtuții și a cunoașterii adevărului va fi mai slăvit și mai bun decât cele în care ți-ai petrecut noaptea de ieri. Ai plecat și te-ai mirat de frumusețea sălașului de popas la care ai ajuns astăzi. Dar frumusețea lui e înghițită de frumusețea celui la care vei ajunge mâine. Cine poate simți toate dulcile prefaceri ale minții? Roagă-te numai ca ușa să se deschidă înaintea ta.

7. Păzește-te de deznădejde. Nu slujești unui tiran, ci unui Stăpân bun Care, fără să ia nimic de la tine, ți-a dat toate. Pe când încă nici nu existai, El te-a plăsmuit ca să fii în starea în care ești acum. Cine este în stare să-I mulțumească așa cum se cuvine pentru că ne-a adus la existență? O, har nemăsurat! Cine-L poate slăvi îndeajuns pentru că ne-a dat cunoașterea tuturor lucrurilor, nu numai a celor arătate, ci și a celor ascunse? Fiindcă știm că e un lucru pe care, chiar dacă nu-l cunoaștem, trebuie să-l cerem de la El. Cine te-a învățat, om muritor, să fii pus în mișcare de dorința de a căuta cunoașterea a ceea ce nu e sădit în firea ta?

8. Nu căuta niciodată o mângâiere care stă în afara inimii, fiindcă al ei este discernământul cunoașterii. Ridică-te mai presus de orice mângâiere pe care o dau simțurile, ca să te învrednicești să primești mângâierea care se dobândește înăuntrul lor. Singuraticul care s-a înstrăinat de mângâierea lumii, dar nu așteaptă zi de zi mângâierea lui Hristos, e mort fiind încă în viață. Căci Dumnezeu e foarte milostiv și iubește

înfocat să i-o dea, dar vrea ca noi să-i dăm prilej. Se bucură atunci când omul Îi aduce o rugăciune înțeleaptă.

9. Un semn al începutului vindecării omului de boala lui e atunci când dorește lucruri ascunse. Dacă zăbovește în ele, abia atunci merge spre adevărata sănătate. Omul care se le-nevește în implorări e tovarășul celui care cade în lâncezeală [akedie] atunci când zăbovește în ele. Lenea îl face pe om să lase implorarea în rugăciune, cu alte cuvinte îl împiedică în implorări. Lâncezeala [akedia] însă retează rugăciunea și împiedică prelungirea ei. Dar așteptarea însă îl face pe om să aibă răbdare și-l îmboldește să zăbovească în rugăciune. Așteptarea taie din mădularele lui povara osteneții și știe cum să dea odihnă inimii în întristările ei. Nu e povară a cărei greutate să fie mai plăcută decât osteneala făcută cu așteptare, nici nu e tovarăș a cărui prietenie să fie atât de dorită ca ea. Chiar și închisoarea e plăcută celui care locuiește în ea cu așteptare. Pe aceasta fă-ți-o tovarășa ta, frate care te pocăiești, și nu vei cunoaște nici una din ostenețile luptei tale. Dacă ești în chilia ta, ea va fi cu tine. Dacă te afli printre oameni, fixează-ți mintea în ea și inima ta nu va hoinări spre nimic pământesc, iar această lume și tot ceea ce este în ea se vor face străine pentru tine. Dacă te întinzi ca să dormi, fă-o tovarășa somnului tău, și până ce te cufunzi în somn vorbește cu ea, și atunci nici un gând necurat nu se va apropia de inima ta, căci îndeletnicirea ta va fi nematerială, și nici un lucru material a cărui vedere tulbură mintea nu se poate ivi atunci; fiindcă nici un gând demonic nu se poate arăta fără o vedere materială.

10. Din stăruința în rugăciune se ivește rodul vieții, și așteptarea e un ajutor tare în vremea rugăciunii pentru cei care o au. Când te rogi, adu-ți aminte de plugarul care seamănă în nădejde [Iac 5, 7], și de Cel Care face ca sămânța pe care plugarul o seamănă cu nădejde să se întoarcă îndoit, Cel Care socotește căutarea Împărăției Sale și a dreptății Lui mai mare decât cele vremelnice [cf. Mt 6, 33], El Însuși va răsplăti cererea și implorarea ta potrivit făgăduinței Lui.

Cuvântul 26

Împotriva celor ce spun: dacă Dumnezeu e bun, pentru ce a făcut aceste lucruri?

1. Păcatul, gheena și moartea nu sunt nimic la Dumnezeu, fiindcă toate acestea sunt lucrări, nu subzistențe. Păcatul e rodul voinței libere. A fost o vreme în care păcatul nu exista, și va fi o vreme în care nu va mai exista. Gheena este rodul păcatului. A început cândva, dar sfârșitul ei nu se cunoaște. Moartea însă e o economie a înțelepciunii Creatorului. Ea va domni numai scurtă vreme peste fire, după care va fi cu totul desființată. Satana e numele îndepărtării voinței de adevăr, nu al unei firi.

2. Chiar dacă unele din acestea le vei găsi scrise și în alte locuri, să nu ne socotești, frate, ca pe unii care se slăvesc în deșert pentru că ne fălim noi înșine cu cele ale altora. Dimpotrivă, socotește-ne ca pe niște oameni smeriți, întrucât sugem laptele de la Părinții care au fost înaintea noastră, pe care l-am strâns și l-am pus înaintea noastră spre contemplare ca să îmbogățim mințile noastre cu aceste merinde, din care mâncăm ca să trăim. Căci nu uităm că atâta vreme cât locuim în trup nu depășim treapta de învățăcei.

3. Discernământul înseamnă a fi mișcați de gânduri naturale. Căci atunci când, prin mișcările lor, acestea umblă pe calea firii, ele întâlnesc varietatea elementelor și a lumilor. Dar când umblă în chip contrar firii, atunci acestea vor avea o altă folosire pentru că, atunci când gândurile naturale din inteligență sunt folosite în două feluri, ele vor fi cunoscute doar într-unul din ele: în cel lipsit de suflet [trupesc].

4. Când încerci dulceață în versetele slujbei tale, atunci mintea ta dorește lacomă să se bucure neconținut de această dulceață. Dacă vrei să împlinești dorința ei, sânguiește-te degrabă să cunoști cauza unei atare desfătări. Dacă ajungi la ea iute, ca un om cu discernământ și nu ca unul orb, nu-ți va fi greu să te îndulcești de ea pururea fără nici o împiedicare. Dar care este lucrarea numită „cauză”? Pila nu adaugă nimic fierului ca să-l facă strălucitor și scânteietor, căci acestea țin de [însăși] ființa fierului. Ce face ea? Îndepărtează rugina care s-a depus asupra lui când n-a mai fost folosit. Același lucru se poate spune despre legătura dintre contemplare și firea minții. Pilește-ți mintea și vei găsi cum strălucește limpede în timpul slujbei tale, întrecând chiar și strălucirea stelelor. De ce am spus că la rostirea de psalmi și nu la rugăciunea inimii și citire? Pentru că în aceea mintea se poate ține numai cu greu. În schimb la rugăciune și citire e nevoie doar de puțină grijă, dar fără ajutorul lor sânguința în rostirea de psalmi va fi în zadar. Și tot ele hrănesc rostirea de psalmi nu din altă parte decât din aceste merinde [din citire și rugăciune]. Căci flămândul știe cum să-și facă rost de mâncare, dar nu va consimți să se abțină de la mâncarea ei.

5. Dulce este muncitorului pâinea câștigată cu sudoarea sa. Până ce omul n-a asudat, pâinea adevărului nu-l va sătura. Trupul, care e aici muncitorul, asudă și hrănește mintea rațională, și acest lucru se petrece atunci când mintea e lipsită de hrana ei obișnuită și firească.

6. Virtutea duhovnicească e fiica virtuții voinței, și e în chip necesar așa, pentru că libertatea e puterea naturală a rațiunii și nu e legată. Dar după ce parte înclină și rămâne, ea dă naștere unei alte puteri care nu ține de starea ei naturală. Când se naște aceasta, atunci libertatea e stăpânită și înrobită pornirii ei, și îndrăznesc să spun că e legată și nu mai are stăpânire asupra ei înseși. Înainte de aceasta, pornirea ei ținea de voință, dar acum pornirea și-a înrobit voința. Acest lucru poate fi observat de amândouă părțile, fie că omul se înrobește de-a dreapta, fie că cedează spre stânga. Mintea care vede cu agerime poate simți în fiecare clipă felul în care pornirea subjugă voința liberă, atunci când această putere negăsită în fire se

naște de subjugarea de bunăvoie. Nu mă gândesc aici la puterea născută din obișnuință și căreia cu greu i se poate împotrivi cineva, de aceea e și numită „răzbunătoarea”. Căci obișnuința e supusă voinței, chiar dacă se silește să i se împotrivescă. Afară de aceasta cunoaștem două puteri: una înrobește voința, cealaltă biruie asupra firii înseși și e în stare chiar să schimbe firea. Pentru cei care au făcut experiența ei, e limpede că lucrarea ei stăpânește firea.

7. Schimbările inimilor și înțelegerile neasemănătoare născute de obicei din ele — libere sau nelibere, vii sau moarte — sunt mult ajutate de inegalitatea contemplării pentru că privesc cu minți omenеști la judecățile lui Dumnezeu. Mii de ani au fost hărăziți lumii pentru această inegalitate. Această inegalitate ajută mult schimbarea purtărilor pe calea morții, și, lucru încă și mai mare, duce la o contemplare a judecăților lui Dumnezeu care face să se nască nădejdi în Dumnezeu.

8. Dar de îndată ce a intrat în ele încrederea, multe inimi sunt ca și cum omul ar fi luat o otravă de moarte. Căci și în fiii adevărați zece părți de iubire se amestecă cu cinci părți de teamă.

9. Firea înclinată spre rătăcire nu e în măsură să primească aici desăvârșirea adevărului dumnezeiesc sau să cunoască pe deplin voința pe care o are Dumnezeu pentru neamul ființelor raționale, nici chiar dacă ar fi un Pavel sau cineva asemenea lui, până ce înclinarea nu e desființată astfel ca firea să nu se mai abată de la el sub înrăurirea rătăcirii.

10. Ce sunt egalitatea și inegalitatea? Inegalitatea contemplării care se schimbă și variază într-un suflet înseamnă neînțelegerea gândului veșnic al lui Dumnezeu. Egalitatea e descoperirea adevărului. Dacă o fire înclinată spre rătăcire ar primi aici adevărul adevărat, ar muri din pricina intensității rătăcirii ei. Cuvintele: „O, adâncul bogățiilor” și: „Cât de nepătrunse sunt judecățile Lui” [Rm 11, 33] și: „Cine a cunoscut gândul Domnului” [I Co 2, 16] ș. a. m. d., care se ivesc din când în când pe neașteptate în minte cu uimire și suspin, în momente pe care unii le numesc „norul”, sunt născute din această inegalitate a contemplării și diversitatea opiniilor în scrutarea neînțeleasă a judecăților lui Dumnezeu.

11. Dar când plinătatea firii va veni în lumea care nu mai e pradă înclinării spre rătăcire, atunci firea nu se va mai teme să cunoască adevărul dumnezeiesc, ca nu cumva să încline spre stânga din pricina încrederii. Încrederea naște disprețul și revărsarea gândirii; iar frica e atunci cea care trebuie să oprească înclinarea spre rătăcire și să-i pună căpăstru. Vei găsi această frică în sufletul tău prin contemplarea diversității judecăților lui Dumnezeu și a lumilor, a inegalității vieților oamenilor și diversității răsplătirilor date fiecăruia chiar și acum, precum și a dreptății lui Dumnezeu ce se arată din când în când, dar e ascunsă de îndelunga Sa răbdare, prin contemplarea dreptilor și a păcătoșilor și prin adversitatea întâlnirilor cu oameni care ți se împotrivesc printr-o economie a Providenței. Când mintea simte aceste lucruri, întreg sufletul e pus în mișcare, și atunci se naște în suflet cercetarea gândurilor, a cuvintelor și faptelor și a hotarelor rânduite ale dreptății lui Dumnezeu.

12. Dar după ce mintea se retrage din aceasta și urcă în singurătate spre Cel ce este și, privind însușirile Firii bune ce premerge tuturor celor existente, are cunoașterea veșnică și a tuturor celor ale Sale, frica e numaidecât alungată și mintea e susținută de încredere. Când însă mintea coboară iarăși de aici spre feluritele lumi și deosebirile lor, atunci aceasta fuge și face loc fricii. Fiindcă Providența nu îngăduie minții să rămână pururea în contemplarea adevărului [lui Dumnezeu]. De aceea, din când în când ea ia de la inimă puterea încrederii stărnită de adevărata contemplare și îngăduie minții să fie hărțuită de feluritele opinii, pentru ca omul să nu înceteze să judece neîncetat adevărul gândurilor și faptelor lui și așa să dobândească luare-aminte, căci nu știe cum se va înfățișa înaintea judecății lui Dumnezeu, Căruia fie slava în vecii vecilor. Amin.

Cuvântul 29

Despre felurite căi potrivite de călăuzire înțeleaptă pentru povățuirea ucenicilor.

1. „Toată înțelepciunea vine de la Domnul”, după cum s-a spus [*Sir* 1, 1], și de la cele ale noastre suntem povățuiți să ne facem înțelepți în cele ale Domnului pentru noi. Dar Tatăl adevărului lucrează cu fiii Săi în felurite chipuri. Spre folosul fiilor Săi El Se reține de la egalitatea ce stă în a le arăta mereu aceeași față, și spre povățuirea lor Își ascunde pe furiș iubirea Sa. Astfel, ceea ce se vede arată ceea ce nu este și ascunde ceea ce este [de fapt], dar fiul înțelept înțelege purtarea de grijă a tatălui său și iubirea lui înțeleaptă pentru el din schimbările purtării sale față de el. Unei inteligențe drepte lucrarea adevăratei iubiri apare îndoită: ea pricinuieste atât bucurie, cât și mâhnire; cu alte cuvinte, iubirea e neîncetat gata să dea plăcere celui iubit de ea, dar uneori îl face pe cel iubit de ea să sufere din pricina mării sale iubiri, și suferă cu el când îl face să sufere. Mila ei naturală suportă acest lucru de teamă pentru vătămarea lui care ar putea urma de aici. Iubirea o face să devină părtaşă, dar cunoașterea o silește să suporte și acest lucru.

2. Diversitatea formelor iubirii înțelepte se potrivește cu diversitatea alegerilor celor ce primesc aceste lucrări ale iubirii. Unui prieten înțelept să nu-i cerem o iubire prostească. Cine-și omoară fiul hrănindu-l cu miere nu se deosebește de cel care și-l omoară cu cuțitul. E nepotrivit pentru înțelepciunea iubirii să-l ajute pe cel iubit de ea în același fel, atât în sănătate, cât și în boală. Mă gândesc aici la schimbările pe care le im-

pune voința prin alegerea dispozițiilor ei, iar nu trupul. Dacă și noi știm cum să ne schimbăm după timpuri și să ne arătăm cu discernământ iubirea noastră pentru cineva, mai cu seamă atunci când acesta e în ascultare de noi, nu este oare drept să-L lăsăm și pe Dumnezeu să-Și săvârșească cu discernământ lucrările potrivite ale iubirii Sale pentru noi, chiar și cu schimbările pe care noi înșine le arătăm față de cei iubiți de noi? Aceste schimbări sunt cu anevoie de purtat; știu eu însumi acest lucru. Dar cu toate acestea sunt de folos. Înclinarea firii noastre spre rătăcire face să avem nevoie de acest lucru, dacă nu ca o răsplată pentru cele trecute, măcar pentru a sădi frica de cele ce se vor întâmpla negreșit. Întâmplările ce ne produc întristare sunt pentru creșterea lăuntrică ceea ce sunt leacurile folositoare pentru inegalitatea alcătuirii trupurilor.

3. Toate fapăturile create necompuse, fie ele trupești sau netrupești, sunt libere de luptă în viețuirea lor. Osteneala există în chip natural numai în inegalitate, iar inegalitatea există numai în ființe compuse din pricina dualității legate de ele. Și chiar dacă și printre ființele necompuse și simple [îngeri] sunt unele supuse înclinărilor, această înclinare e în întregime spre dreapta și fără osteneală, întrucât n-au experiența celor de-a stânga, căci pot fi înrâurite numai spre bine. Căci înclinarea lor spre rătăcire e înfrânată de o iubire înfocată, și unde e iubire acolo nu e nici luptă, nici teamă. Aceasta deși au libertate; căci din libertate își trage obârșia înclinarea spre rătăcire și din acest motiv ele sunt vrednice de o laudă încă și mai mare.

4. Faptele bune și cele rele sunt odrasla libertății. Acolo unde libertatea lipsește, facerea de fapte [bune sau rele] e de prisos când e vorba de primirea unei răsplăți. Nu există răsplată pentru ce este natural. Răsplata e dată pentru o luptă, și nu vorbim de biruință acolo unde nu e luptă. Când dispăre opoziția, atunci se desființează și libertatea. Și atunci firea nu mai are luptă. Va veni o vreme pentru desființarea libertății, și atunci raționalitatea va fi constrânsă atât în oameni, cât și în îngeri. Vorbesc aici de raționalitate, nu de mișcarea sensibilă. Pe tărâmul minții raționalitatea are două însușiri, adică două puteri: puterea discursivă și puterea intuitivă. Cea dintâi

e cu desăvârșire mărginită, dar cea din urmă încununează firea inteligentă. Chiar și așa, ea va fi atunci constrânsă, nu cu o constrângere violentă, ci cu plăcere, cu o constrângere desfătătoare. Acest lucru se întâmplă uneori și acum cu foarte puțini în taină, dar în răpire. Căci acest lucru se găsește, pe cât e cu putință, și în ființele raționale prime [în îngeri], chiar dacă nu în răpire, și deși nu sunt încă desăvârșite. De ce anume fără răpire și fără a fi desăvârșite? Sunt taine ce nu pot fi primite înainte de vremea rânduită. De aceea sunt nedesăvârșite și ele, nu fiindcă au prin răpire starea în care sunt acum. Căci ele n-au deloc această experiență [a răpirii], ci mai degrabă o continuitate, iar nu o răpire. Iar dacă e o răpire, aceasta e spre lucruri încă și mai bune. Atunci, răpirea este pentru ele o schimbare mai bună, dar pentru noi e o desființare [a libertății] din pricina slăbiciunii trupului.

Cuvântul 31

Că în unele lupte osteneala e mai bună decât faptul de a fi primejdie să cazii.

1. Nu e cu putință să biruim gândurile rele legate de stărniri trupești, sau este foarte greu. Unii le numesc săbii cu două tăișuri împotriva noastră. Nu poate fi odihnă din partea lor câtă vreme e săturare de pâine, apă și somn și suntem aproape de lucruri care ne stârnesc prin simțuri. Încetarea vieții e mai bună decât rușinea în asemenea lucruri. Când ne îngrijim de cele ce se cuvine să le facem lucrarea trupului se va dezlănțui în mădularele noastre.

2. Nu e cu putință să ne îngrijim de cele ce cad sub simțuri și în același timp să ne îndreptăm patimile. Fără rugăciuni aprinse și închinăciuni necontenite nu putem trage spre noi mila lui Dumnezeu; e nevoie să stăruim atât pe unele, cât și pe celelalte. Fără a lua asupra noastră povara celor mici nu putem scăpa de cele mari.

Cuvântul 49*

Despre cumplita întunecare care cade peste cei ce duc viața cunoașterii în liniștire.

1. În vremea întunecării îngenuncherea e cel mai mare ajutor. Căci faptul de a nu te apropia de îngenunchere și a nu stăruî în ea se datorează războiului satanei. Trebuie să lupți însă împotriva acestui lucru. Satana știe ajutorul care vine din îngenunchere și de aceea se străduiește din răspuțeri să te împiedice să te apropii de ea. Când ești gata să cazi cu fața la pământ, atunci te tulbură. Și chiar dacă îl birui și-și pleci genunchii, te va sili să nu zăbovești în ea. Să stăruî în îngenunchere chiar dacă gândurile ți-s reci și întunecoase. Și chiar dacă inimile ne sunt moarte și n-avem nici o rugăciune sau nu știm ce spunem, pentru că nu ne vin cuvinte de implorare, nici de cerere, tot trebuie să rămânem neconținut cu fața la pământ, chiar dacă tăcem.

2. Când avem nevoie de ajutor de la Dumnezeu în ceva și suntem lipsiți de el, să cunoaștem că nu l-am primit pe drept cuvânt, fiindcă nu ne apropiem de Dumnezeu în rugăciune cu seriozitate și râvnă strigând către El cu durere ziua și noaptea, ei așteptăm ca El să ni-l dea de bunăvoie. El însă caută să ne apropie de El lăsându-ne în necaz. Întârziind să vină în ajutorul nostru, ne silește să zăbovim la ușa Lui cu cererile noastre și abia așa ne vine în ajutor. Măcar că atunci când vin peste noi aceste lucruri care sunt pricina ajutorului nostru, ne măt-

* Cuvintele 49, 56, 71, 75, 76 din textul siriac oriental original lipsesc și din textul siriac occidental folosit ca bază pentru traducerea greacă de la sfârșitul secolului VIII – începutul secolului IX.

nim, șovăim și ne predăm trândăviei, nepăsării și lăncezelii [akediei], și suntem mai reci decât apa.

3. În orice rău sau ispită ce vin peste noi fie dinăuntru, fie din afară, calea rugăciunii stă deschisă înaintea ta: cazii cu fața la pământ în toată ziua și toată noaptea, implorând pe Dumnezeu cu o inimă fierbinte. Și Dumnezeu, Care e milostiv și bun, nu va întârzia să-ți dea mângâiere și loc de răsuflare când vede că te rogi Lui cu durerea inimii, dacă nu cumva ceri într-un chip aflat în afara acestei căi.

4. Fă așa toată viața ta. Vei primi și vei pierde. Și iarăși te vei ruga cu durerea inimii și ți se va da din nou. Va pleca iarăși de la tine, și atunci vei da peste un asemenea lucru că vei crede că ți-a venit sfârșitul. Dar când te vei ruga iarăși lui Dumnezeu, el va pieri într-un ceas. Asta e alergarea care a fost rânduită; nu-ți pierde curajul!

5. Când un întuneric nepătruns ne apasă sufletul, să ne ferim să cădem în deznădejde! Ascultați-mă, fraților: ca o femeie în durerile nașterii și ca un om pus la cazne, luptă-te să nu-ți părăsești chilia! Căci mai mult decât orice altceva vrăjmașul uneltește neconținut ca să te facă să-ți lași din nerăbdare chilia în vremea luptei. Cu toată puterea acesta te silește să ieși afară, ca nu cumva rămânând înăuntru să cauți scăpare în îngenunchere. Mult se teme de acest lucru, mai mult decât de orice altceva.

Cuvântul 56

Gânduri frumoase despre viața omului.

1. Când în viața sa cineva se apropie de lume, atunci se înrădăcinează în el iubirea de lucrurile trupești; e tulburat mereu de grija de ele, iar pentru ele se luptă cu unii și se împrietenește cu alții. Dar când mintea sa înaintează în gândirea la lumea viitoare, atunci se stârnește neîncetat în el o medita-re lipsită de imagini, și cu nădejde așteaptă nerăbdător cele pe care nu le vede, uitând de cele de aici. Din când în când, confundat în aceste înțelegeri, se uită chiar pe sine însuși și disprețuiește gândurile sale la cele văzute. Cât timp stă în aceasta disprețuiește atât gândurile, cât și faptele. Iubirea amestecată cu povățuirea altora se șterge din inima sa și în sufletul său vine singura prietenie care n-are nevoie de vederea unor chipuri. Amintirea lucrurilor omenești e furată încetul cu încetul din gândirea lui și meditația la cele ascunse sporește, se întărește și biruie gândurile trupești, și se retrage pe cât e în stare firea din lucrurile supuse stricăciunii. Dacă nu s-ar ivi în el amintirea firii ori de câte ori duce lipsă de ceva de neapărată trebuință, gândirea sa ar fi strânsă cea mai mare parte a timpului într-o meditație neîmpărțită la cele viitoare, din pricina că-rora ajunge nebun pentru toată înțelepciunea lumii. Aducerea-aminte îi slăbește și în fața scrutării cunoașterii omenești va fi un neghiob.

2. Fericit cel ce s-a învrednicit de aceste lucruri! Lacrimile nu vor înceta să se scurgă din ochii săi când își aduce aminte de lucrurile care-i duc în rătăcire pe oameni, de faptul că în-

tregul neam omenesc e adunat în ele și de ce osteneală și amăgire se face pentru ele. Se spune că din pricina faptului că asemenea gânduri domneau în sufletul său, Pavel n-a fost în stare trei ani de zile să-și oprească lacrimile care izvorau din el. Acest gând unit cu vărsare de lacrimi îl copleșește pe om atunci când simte nădejdea celor viitoare și apoi își întoarce mintea la lucrurile acestei lumi și la cât de scurtă e viața omului față de nădejdea pusă deoparte pe veci în viața cea nouă. Prin acest plâns el moare pentru toate cele trecătoare și pentru grija de ele, și în el mor toate patimile trupului și sufletului.

3. Să ne aducem aminte de acest lucru, iubiților, și să disprețuim pe cât putem lucrurile de aici, căci așa în gândurile noastre ne vom apropia încetul cu încetul de cele viitoare. Dacă omul nu se silește la început și nu disprețuiește din când în când cele dinaintea lui, ca să le poată uita și înainta în meditația și gândul la cele viitoare care cresc în el, atunci nu se va ridica niciodată mai presus de trup în viețuirea lui. Căci și cei care călătoresc pe un drum, dacă nu vor înainta pe el zi de zi scurtându-și călătoria, ei vor sta într-un singur loc, drumul din fața lor nu va scădea și nu vor ajunge nicicând la destinația lor. Tot așa și noi, dacă nu ne silim încetul cu încetul, nu vom avea niciodată tăria să ne înfrânăm de la cele trupești ca să privim spre Dumnezeu.

4. Iată o înțelepciune: întrucât omului îi este atât de greu să o rupă cu cele trupești odată ce e prins în mrejele uneia din ele, să se străduiască să stea departe de ele. În acest chip va putea să-și micșoreze gândul la ele și, din pricina micșorării grijilor lui, e liber să privească spre altceva. Nu vreau să spun, firește, că nu trebuie să ne îngrijim de nevoile noastre, fiindcă acest lucru e de trebuință ca să nu lipsim de viață firea noastră. Dar nu trebuie să punem acest lucru pe primul plan, iar lucrul lui Dumnezeu pe planul doi. Ci preocupându-ne în parte de primul, trebuie să lăsăm grija lui pe seama lui Dumnezeu, căci e mai bine să ne punem încrederea în Dumnezeu decât în noi înșine.

5. Dar dacă va disprețui cineva cu totul cele pământești de dragul celor duhovnicești, nu voi socoti lipsit de har acest lucru, întrucât avem atâtea îndemnuri din Scriptură care ne

învață să fim tari în nădejdea noastră; căci stă scris: „Domnul e aproape, nu vă îngrijiți de nimic” [Flp 4, 6], iar David spune: „Aruncă spre Domnul grija ta și El te va hrăni” [Ps 54, 24] și: „Bogații au sărăcit și au flămânzit, dar cei ce-L caută pe Domnul nu se vor lipsi de tot binele” [Ps 33, 10]; iar Domnul ne-a poruncit și El și ne-a spus: „Nu vă îngrijiți de nimic, nici nu vă sporiți grijile pentru cele ce vor veni, și nu veți duce lipsă de cele pământești de care aveți nevoie pentru nevoile firii” [cf. Mt 6, 31. 33].

6. Dumnezeu prin harul Său să facă așa ca iubirea Lui să prisosească în noi, ca prin gândirea neconținută la El să putem uita lumea și cele de aici, izbăvindu-ne din legăturile ei! În locul acestor multe legături să ne lege cu singura legătură care nu se desface nicidecum de la cei care-L iubesc pe El: cu legătura Împărăției lumilor de sus! Fie să fim legați cu această legătură și să fim socotiți vrednici de taina bunătăților, a căror plinătate e hărăzită în lumea viitoare celor care au atins-o încă de aici! Fie ca prin puterea care iese din ea să o avem și să fim avuți de ea în veci de veci. Amin.

Cuvântul 71

Despre lucrările harului.

1. Pune-ți acest semn în sufletul tău și cugetă la el: ori de câte ori simți în sufletul tău că purtarea de grijă a lui Dumnezeu a început să se descopere sufletului tău, înțelege că ești aproape de limanul curăției. Când cineva începe să se ridice mai presus de patimi, această putere sfântă intră în sufletul său și nu se depărtează de el ziua și noaptea și-i arată purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Și această putere intrată în sufletul său îi descoperă în amănunțime tot ce este și era, ceea ce cercetează pe om atât în ascuns, cât și pe față, și însăși creația lumii. Îi mai descoperă puterea creatoare a lui Dumnezeu și-i arată purtarea Sa de grijă dumnezeiască care intră neîncetat și cercetează orice lucru din această creație. Și-i arată sufletului său cum anume purtarea de grijă dumnezeiască îl însoțește pe om în toată vremea, deși el nu-și dă seama și nu știe acest lucru, îl ferește tot timpul de cele potrivnice și-l îndreaptă spre ceea ce-i este mântuire și odihnă atât pentru sufletul, cât și pentru trupul său și spre dobândirea vieții. Aceeași putere dumnezeiască care lucrează toate acestea se arată omului în ascuns printr-o descoperire mentală făcută firii sale spirituale, minții lui. Când cineva se învrednicește să primească această putere în sufletul său, nu mai știe nimic decât uimire și tăcere; lacrimile lui curg ca niște pâraie și numaidecât se oprește din toate lucrurile lui.

2. De acum înainte vei vedea tot timpul priveliștea neîncetatei purtări de grijă a lui Dumnezeu față de lucrul mâinilor

Lui. Mîntea ta va fi înghițită într-o minunare plină de uimire, simțurile tale vor tăcea și tu, omule ticălos, te vei arunca cu fața la pămînt în rugăciune, limba nemaiputînd vorbi iar inima ta nemaifiind în stare să aducă o rugăciune; că de mirarea în fața acestor lucrări dumnezeiești pînă și rugăciunea devine nelucrătoare. Aceasta e nelucrarea mai înaltă decît orice lucrare, cînd omul se odihnește cu totul dinspre simțurile și gândurile lui și stă neconținut prăvălit pe fața lui înaintea Domnului său. Și pînă și oasele lui cu tăcerea lor vor da slavă lui Dumnezeu în această nelucrare, cum spune prorocul: „Toate oasele mele vor zice: Cine este asemenea Ție, Doamne?” [Ps 34, 10]. În acest timp vei găsi că demonul mîndriei, mai mult decît toate celelalte patimi, e legat și azvîrlit sub picioarele sufletului tău. Prin acest dar omul se învrednicește de iubirea lui Dumnezeu și de smerenia desăvârșită.

3. Acest dar e gustat mai întîi prin liniștire, iar cei care stăruie cu osteneală și trezie în liniștire desăvârșită nu se poate să n-o cunoască. Dar cînd omul se depărtează de liniștire și îmbrățișează relaxarea, acesta se retrage de la el. Cînd însă intră iarăși în liniștire, ia seama la sufletul său și-și reia cu putere osteneala obișnuită, el iese din nou spre sufletul său și-i arată puterea. Cînd omul ajunge cu totul desăvârșit, această putere se unește cu el atît înăuntru, cît și în afară, și nu va înceta nici măcar un ceas din suspin, din plîns și celelalte, cu condiția să nu sară din înțeleapta rînduială a acestei osteneli. Chiar și acum sunt oameni care se învrednicesc în parte de acest dar. Iar din partea pe care au primit-o înțeleg ce este desăvârșirea acestui dar; căci atunci cînd omul gustă un pahar de vin dintr-un burduf știe cum e tot vinul, chiar dacă și alții îl beau în parte sau cu totul.

4. Dar cineva care să aibă desăvârșirea acestui dar nu se va găsi ușor, ba chiar deloc. Căci această putere e un dar al treziei liniștirii. Și pentru că în generația noastră lipsită de vlagă nu e nimeni care să fi îmbrățișat liniștirea desăvârșită și trezia deplină, suntem cu toții lipsiți de darurile ei. Cine are aceste semne doar scrise cu cerneală, dar nu le-a găsit prin experiența lui, acela se aseamănă celui care poartă sub braț o lăută împodobită și cu corzi puternice, dar nefiind deprinse,

degetele lui nu știu cum să cânte la ele și să producă felurite melodii spre plăcerea lui; are lăuta, dar nu și arta ei, și de aceea are nevoie ca alții să cânte înaintea lui și să-i facă plăcere.

5. Nu te bucura când te îmbogățești în cunoașterea multor lucruri, ci bucură-te când ceea ce cunoști devine alt tău prin făptuirea lui. Fără aceasta din urmă cea dintâi [cunoașterea] va pieri încetul cu încetul, ba chiar duce la mândrie fiindcă nu e pusă în practică. Dar atunci când te sârguiești în cea din urmă [în făptuire], vei fi luminat negreșit fără învățătură și în cea dintâi [în cunoaștere]. Ochiul cunoașterii e experiența, iar hrănirea ei e osteneala neîncetată.

6. Aceasta să-ți fie un semn luminos că sufletul tău a atins limpezimea: când cercetându-ne cu toată luarea-aminte vei găsi că ești plin de milă pentru tot neamul omenesc și inima ta suferă și arde ca în foc de tăria milei tale pentru oameni fără a face deosebiri între ei. Când acest lucru e prezent neconținut, atunci prin el se va vedea în tine asemănarea Tatălui ceresc [cf. *Mt* 5, 45. 48].

7. Vei putea înțelege măsura viețuirii tale nu din virtutea faptelor tale, ci din schimbările prin care trece gândirea ta. Trupul obișnuiește să se scalde în lacrimi atunci când mintea vede cele duhovnicești, căci atunci ca din gât lacrimile curg liber și de la sine din ochii săi udându-i obrazii.

8. Eu însumi știu un om* care chiar în somn era cuprins de o mirare plină de uimire față de Dumnezeu prin contemplarea a ceva din citirea sa de cu seară. Și sufletul său fiindu-i în uimire la meditarea acelei vederi dumnezeiești, a simțit că de multă vreme zăbovea în gândurile somnului său și se adâncea în acea vedere. Căci în adâncul nopții, când se trezea pe neașteptate din somn, lacrimile îi curgeau ca niște pâraie și cădeau până pe piept. Gura îi era plină de slavă și inima gândea îndelung la acea vedere dumnezeiască cu o dulceață nesătura-tă. Din pricina belșugului lacrimilor care țâșneau fără măsură din ochii și din uimirea sufletului său, în care toate mădularele

* Confesiune mistică autobiografică indirectă a Sfântului Isaac de mare importanță pentru înțelegerea profilului său duhovnicesc, a intensității experienței sale spirituale și a smereniei lui.

trupului său înțepeneau, și a inimii lui în care zvâcnea o dulceață, nu mai era în stare să-și facă slujba de noapte obișnuită. Cu anevoie mai putea rosti un psalm în zori, atât era de copleșit de mulțimea lacrimilor, care picurau fără voie din izvoarele ochilor lui, și de celelalte lucruri.

9. Să ne sânguim deci, fraților, și cu mult înainte să vrem să mergem spre somn, să medităm la doxologiile și rostirile noastre de psalmi și la citirile din Sfintele Scripturi, ferind sufletul de aduceri-aminte rele și de orice gândire urâtă, și să îmbogățim comoara noastră cu tot felul de lucruri frumoase. Atunci somnul ne va fura plini de aducerea-aminte de Dumnezeu, și sufletul nostru va arde cu dor aprins de bunătățile [de acolo], fiindcă în somn harul lui Dumnezeu ne înconjoară și revarsă peste noi darurile lui chiar dacă moțăm. Căci el ne cercetează dacă trupul nostru e curat de orice întinăciune și dacă gândurile inimii noastre s-au curățit de lucruri urâte. Din pricina harului odraslele stăpânitorului întunericului nu se pot apropia de noi, nici nu pot să ne înconjoare fiindcă ne încercuiește sabia și sulita harului. Dar dacă — atunci când harul s-a retras de la noi și ne-a împins departe de el ca pe niște stârvuri lipsite de viață — aceștia ne găsesc așa cum vor ei, atunci ei se apropie de noi cu toată răutatea lor și ne asaltează cu tot felul de gânduri murdare și cumplite potrivit dorinței voii lor scârboase.

10. Deci când așa ceva cade peste noi în somn, să o înțelegem numaidecât, să ne reculegem și să ne dăm seama că în acea noapte umbrirea lui Dumnezeu a fost departe de noi. Cum s-a întâmplat că demonii nu ne-au înghițit? Numai în-cuviințarea lui Dumnezeu, în a Cărui mână e sufletul oricui e lăcut din trup, le-a îngăduit să se apropie de noi, ca să ne tremzim și să privim la noi înșine. Dar când umbrirea lui Dumnezeu e peste noi nu se pot apropia de noi.

Cuvântul 75

Despre stări ascunse și despre puterile și lucrările din ele.

1. Socotește, frate, adevărat acest lucru: când vede intenția și dorința fierbinte a omului, Dumnezeu Se pleacă întotdeauna spre voia lui și-i împlinește cererile sale atunci când e vorba de lucruri cum sunt: facerea de fapte minunate, preștiința celor viitoare, izbăvirea de ispite, pacea în războaie, biruința asupra fiecărei patimi în parte, dobândirea fiecărei virtuți în parte, mângâierea harului pentru o vreme, curăția rugăciunii, înlăcărarea minții, bucuria duhovnicească și toate celelalte cereri pentru care omul se ostenește în felurite timpuri cu gând bun și inimă tânguitoare.

2. Dar când e vorba de tainele Duhului care sunt mișcări ale rugăciunii duhovnicești, de intrarea minții înăuntrul catapetesmei Sfintei Sfintelor și de simțirea moștenirii nepieritoare, atunci până când omul nu va plăti prețul lor, Dumnezeu nu va putea fi înduplecat să le dea, chiar dacă s-ar ruga pentru el întreaga creație. Iar prețul lor e curăția sufletului. Când omul atinge curăția de patimi, atunci prin curăția care nu încetează nici o clipă din taine și vedere duhovnicești, i se descoperă „cele pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit” [1 Co 2, 9].

3. Ceea ce obișnuiește să facă puterea primăverii cu firea pământului face și harul cu sufletul prin curăție. Puterea primăverii face să odrăslească până și fragedele rădăcini care cresc prin văi, încălzind pământul ca focul un cazan, ca să scoată din el comorile de verdeață pe care Dumnezeu le-a

sădit în firea pământului ca să bucure făptura spre slava Lui. În același fel și harul pricinuieste înflorirea vădită a întregii frumuseți pe care Dumnezeu a ascuns-o în firea sufletului, i-o arată și-l face să se bucure de frumusețea ei.

4. Așa că, atunci când sufletul vede marile și negrăitele comori pe care Dumnezeu le-a așezat în el, și care îi erau ascunse lui de veșmântul murdar al patimilor și neștiinței, dar pe care Dumnezeu i le arată acum, pentru că haina patimilor a fost smulsă, atunci de bucurie el e purtat de iubirea Lui departe de cele pământești. Nu-și mai aduce aminte de trupul care-i ascundea vederii frumusețile Lui. După aceea vede în el însuși frumuseți cerești ca într-o oglindă desăvârșită care, prin curăția ei absolută, reflectă frumusețea fețelor oamenilor. Căci așa cum se spune, „sfințenia e pentru cei sfinți”. Orice fel de virtute și orice osteneală prin care se săvârșește dreptatea poate fi făptuită, săvârșită și împlinită în afara liniștirii; dar nepătimirea și curăția n-au loc în afara liniștirii.

Cuvântul 76

Despre felurite lucruri.

1. Fericitul Pavel învață zicând: „Dezbrăcați-vă de omul cel vechi și îmbrăcați-vă în omul cel nou zidit potrivit lui Dumnezeu în sfințenie și în dreptatea adevărului” [Ef 4, 22. 24]. Nu spune: „Îmbrăcați omul cel nou peste omul cel vechi”, căci știa că acest lucru e cu neputință. Vezi cât de înțelept poruncește acest lucru. Nu spune: „Mai întâi dezbrăcați-l pe cel vechi, după care îmbrăcați-l pe cel nou”. Așa cum spune altundeva: „Carnea și sângele nu pot să moștenească Împărăția lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu moștenește nesticăciunea” [1 Co 15, 50]. Prin „nesticăciune” vrea să însemneze cunoașterea lumii celeilalte, iar prin „stricăciune”, „carne și sânge” vrea să arate patimile stricăcioase atât ale trupului, cât și ale sufletului, ale căror mișcări își au tărâmul în „cugetul trupului” [Rm 8, 6]. Numește aici „om nou” curăția, iar „Împărăția lui Dumnezeu” contemplarea mentală subțire a fericitelor înțelegeri ale strălucirii veșnice, în care numai sufletului sfânt îi este îngăduit să intre prin înțelegeri nesticăcioase înălțate mai presus de stricăciune, carne și sânge.

2. Dacă pupila ochiului tău nu e curățită, nu încerca să privești soarele, ca să nu-ți pierzi puterea văzătoare obișnuită și să fii azvârlit într-unul din acele locuri înțelese cu mintea cum e tartarul, care e o prefigurare a iadului [șeolului], adică întunericul din afara lui Dumnezeu. Pentru că aceia care prin gândurile minților lor au ieșit din firea lor, hălăduiesc în acel loc prin firea inteligentă pe care o au. De aceea, cel care a

îndrăznit să intre la nuntă cu haine necurate a fost azvârlit din poruncă în întunericul din afară [cf. *Mt* 22, 11–13]. „Nuntă” e aici cunoașterea duhovnicească. „Felurile de mâncare” ale praznicului sunt plinătatea tainelor dumnezeiești pline de bucuria, săltarea și desfătarea sufletului. „Haină de nuntă” e mania curăției, iar „hainele necurate” sunt mișcărilor pătimase din suflet, căci acestea sunt întinate. „Întunericul din afară” înseamnă faptul de a fi în afara oricărei desfătări a cunoașterii adevărului și a intimității cu Dumnezeu. Dacă omul îmbrăcat în haine necurate ca acestea îndrăznește să-și închipuie cu mintea sa înălțimea lui Dumnezeu, să intre și să-și așeze sufletul în vedeniile duhovnicești ale acelei sfinte nunți, care strălucește numai în cei curați, și vrea să ia parte la bucuria ei fiind îngreunat de plăcerile patimilor, acela va fi numaidacă înghițit de năluciri și împins de aici într-un loc lipsit de strălucire, numit iad [șeol] și pierzanie, și care e o necunoaștere a lui Dumnezeu și de către Dumnezeu.

3. Lucrurile lui Dumnezeu vin, se spune, de la sine dacă locul e curat și neîntinat. „De la sine” vrea să spună că e un lucru natural pentru curăție ca lumina cerească să strălucească în ea fără căutare și osteneală din partea noastră. Cerul nou e întipărit într-o inimă curată, fiindcă vederea de acolo e lumină și locul e duhovnicesc. Și altundeva se spune că așa cum magnetul are puterea naturală de a atrage particulele de fier, tot așa și cunoașterea duhovnicească atrage o inimă curată.

4. Deși ni s-a predat de bărbați vrednici de încredere că mintea nimănui nu e invulnerabilă la răpirea ei de către ademenirile vieții de față, spun totuși cu încredere, netemându-mă că voi fi condamnat de adevărul experienței, că omul îmbrăcat în straie de doliu în gândirea lui nu e numai nebiruit de ademenirile patimilor, dar este și puternic și biruitor în războiul împotriva lor. Căci acestea nu îndrăznesc nici de departe să se arate pentru luptă ca să-și încerce felurile meșteșugiri, ori de câte ori un suflet e tânguitor, și-a făcut o casă a plângerii din felurile lui jeliri pentru păcatele sale și, așa cum spunea fericitul Iacob, își va face sălașul său în mormânt până ce-l va vedea iarăși pe iubitul său Iosif [*Fc* 37, 35]. De aceea nu sunt convins că acolo unde e amărăciunea plânsului mai

poate să intre amintita plăcere a patimilor, ci spun că osteneala aceluia om e în siguranță și mai presus de temere. Cel care de teamă plânge neconținut, căci nu știe care va fi sfârșitul său, e mai presus decât cel care-și petrece viața în bucurie neîntreruptă pentru că simte nădejdea ostenețelor sale.

5. Omule, a cărui cetățuie e inundată de patimile lăuntrice, ia arma plânsului, urmărește-le și scapă-ți slujitorii din mâinile lor [cf. *Fc* 14, 14–16]; căci această armă e întotdeauna nebiruită, dă siguranță și a fost încercată de bărbații demni de crezare.

Biserica „nestoriană”: o etichetă nefericită pentru Biserica Asiriană a Răsăritului*

Potrivit unei larg răspândite înțelegeri a istoriei Bisericii, controversele hristologice din secolul V s-au încheiat fericit cu definiția de credință a Sinodului de la Chalcedon din 451, definiție acceptată ca normativă atât de Răsăritul grec, cât și de Occidentul latin și diversele Biserici reformate. Numai câțiva orientali încăpățânați au refuzat să accepte definiția Sinodului de la Chalcedon fie din ignoranță, prostie sau încăpățănare, fie din aspirații naționaliste separatiste: aceștia au fost, de o parte, nestorienii, iar, de alta, monofiziții, eretici și unii și alții, primii refuzând Sinodul de la Efes (431) și crezând în două persoane în Hristos întrupat, ultimii respingând Sinodul de la Chalcedon (451) și crezând că în Hristos natura umană a fost înghițită de natura divină.

Proape că nu mai trebuie spus că o astfel de imagine e o caricatură extrem de pernicioasă ale cărei rădăcini stau într-o tradiție istoriografică ostilă care a dominat practic toate manualele de istorie a Bisericii din vechime până astăzi. Așa se face că „Biserica nestoriană” a devenit denumirea standard pentru vechea Biserică orientală care în trecut se numea „Biserica Răsăritului”, iar azi „Biserica Asiriană a Răsăritului”.

* Traducere după: „The «Nestorian» Church: A Lamentable Misnomer”, *Bulletin of The John Rylands University Library of Manchester* 78:3 (1996), p. 23–35, adaptată cu fragmente din „The Christology of the Church of East”, în: *Tradition and Heritage of the Christian East. Proceedings of the International Conference* (ed. D. Afinogenov și A. Muraev), Moscova, 1996, p. 159–179 [Ioan I. Ică jr].

Realitatea din spatele diviziunilor cauzate de controversele hristologice privitoare la relația umanității și divinității în Hristosul întrupat e însă mult mai complexă decât sugerează caricatura ei populară. E adevărat că Biserica Asiriană a Răsăritului n-a primit Sinodul de la Efes, iar Bisericile Orientale nechalcedoniene au respins la rândul lor definiția Sinodului de la Chalcedon, dar fiecare și-a avut motivele ei. În cazul Sinodului de la Efes — care n-a dat nici o definiție de credință — Biserica Răsăritului a obiectat întotdeauna, și nu fără motiv, împotriva deficiențelor și neregulilor sale de procedură¹. În ce privește Sinodul de la Chalcedon, acesta e văzut dintr-o perspectivă diferită: dacă din punctul de vedere al Bisericii latine și grecești acest Sinod a adus împăcarea între tradițiile hristologice antiohiană și alexandrină punând capăt controversei, din perspectivă orientală însă Chalcedonul n-a fost perceput deloc ca însemnând sfârșitul disputelor ci, din contră, drept cauza unor și mai mari controverse care au continuat până în secolul VII, când cuceririle arabe au fosilizat pozițiile diferitelor Biserici în felul în care se reflectă și azi în diversele Biserici creștine ale Orientului Apropiat. Definiția chalcedoniană, care vorbește de Hristosul întrupat ca fiind în două firi/naturi și alcătuind o singură *hypostasis* și o singură *proposon*, departe de a fi acceptată drept media fericită între două extreme, a fost văzută de mulți drept un compromis nesatisfăcător și illogic, întrucât, spuneau unii, două firi/naturi implică și două ipostase, iar o singură ipostasă implică și o singură fire/natură. Acuza de lipsă de logică la adresa definiției de la Chalcedon a fost făcută atât de teologi ai tradiției orientale alexandrine, ca Sever al Antiohiei, cât și de teologi ai Bisericii Asiriene a Răsăritului, cum a fost catolicosul Mar Ishoyahb II (628–646) care remarca următoarele:

„Deși cei adunați în Sinodul de la Chalcedon au avut intenția de a restaura credința, totuși și ei au alunecat din adevărata credință: datorită vocabularului lor slab învă-

¹ Cf. A. DE HALLEUX, „La première session du Concile d'Éphèse (22 juin 431)”, *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 59 (1993), p. 48–87 și MAR APREM, *The Council of Ephesus of 431*, Trichur (India), 1978.

luit în sensuri obscure ei au fost o piatră de poticneală pentru mulți. Deși potrivit opiniei minților lor prin mărturisirea celor două firi păstrau adevărata credință, totuși prin formula «o singură *qnoma* (*hypostasis*)» ei au ispitit mințile slabe. Drept urmare, a apărut o contradicție, căci prin formula «o singură *qnoma*» au stricat mărturisirea celor «două firi», în timp ce prin cele «două firi» respingeau «unica *qnoma*». Așa că ei stăteau la o răscruce șovăind: s-au depărtat de binecuvântata ceată a ortodocșilor, dar nu s-au alăturat adunărilor ereticilor; în același timp dărau și zideau, neavând o temelie pentru picioarele lor. Nu știu de ce parte să-i număr, fiindcă terminologia lor nu stă în picioare, după cum dă mărturie firea și Scriptura; fiindcă în acestea pot fi găsite multe *qnome* într-o singură natură, dar n-a existat și nu s-a auzit vreodată de diferite firi într-o singură *qnoma*².

La celălalt capăt al spectrului hristologic, Sever al Antiohiei făcea aceeași obiecție, dar plecând de la ipostasa unică: o singură ipostasă implică o singură fire³.

Formularea clasică a hristologiei Bisericii Asiriene a Răsăritului o găsim în primul rând în compendii medievale, cum e, de pildă, *Marganitha* (Mărgăritarul) lui Abdisho al Nisibisului († 1318), unde acesta fixează în formule concise definițiile conflictuale ale celor trei comunități bisericești din Orientul Apropiat:

— siro-iacobiții nechalcedonieni pentru care în Hristosul întrupat există o singură *kyana*/fire și o singură *qnoma*, ipostasă sau *parsopa*/persoană;

— „melkiții” chalcedonieni pentru care în Hristosul întrupat sunt două *kyana* și o singură *qnoma* sau *parsopa*;

— siro-orientalii din Biserica Asiriană a Răsăritului care învață că sunt două *kyana*, două *qnoma* și o singură *parsopa*⁴.

² L. R. M. SAKO, *Lettre christologique du patriarche syro-oriental Issayah II de Galda*, Roma, 1983, p. 42 (146–147).

³ *Severi Antiocheni orationes ad Nephaliium* (CSCO 119, syr 64, ed. J. Lebon), 1949, p. 16.

⁴ *Marganitha* III, 4, ed. J. Assemani, *Bibliotheca Orientalis* III/1, Roma, 1725, p. 354–355.

Unul din motivele divergențelor hristologice este deci înțelegerea diferită dată termenilor-cheie ai ei:

1. Definiția de la Chalcedon se exprimă în termeni tipici pentru gândirea teologică greacă a epocii, în centrul disputei stând: *physis*, *hypostasis*, *prosopon* / natură, ipostasă, persoană / *kyana*, *qnomā*, *parsopa* în siriacă. Scriitorii vorbitori de siriacă preferau să exprime relația dintre divinitatea și umanitatea lui Hristos folosind termeni diferiți.

2. Chiar și acolo unde erau folosiți cei trei termeni greci sau echivalenții lor siriaci, aceștia erau înțeleși în moduri diferite. Astfel, pentru Biserica Asiriană a Răsăritului, termenul *kyana*/natură sau fire, care corespundea grecescului *physis*, era înțeles ca apropiat în sens de *ousia*/ființă/*ituta* sau „esență”. Pentru Bisericile Orientale nechalcedoniene însă *physis* era înțeles ca aproape un sinonim al lui *hypostasis*. Această diferență de înțelegere a avut importante implicații asupra modului utilizării acestor termeni în declarațiile hristologice.

3. Deși termenul grecesc *hypostasis* e redat în siriacă prin *qnomā*, el are un spectru de semnificații mult mai larg decât în greacă. Atunci când Biserica Asiriană a Răsăritului folosește *qnomā* văzut în strânsă legătură cu natură/fire, vorbește de obicei de „două *kyane* și *qnome*-le lor”: *qnomā* e aici individualitatea concretă a unei *kyana* (aceasta din urmă fiind înțeleasă întotdeauna într-un sens abstract), dar această manifestare individuală nu e neapărat existența de sine unei *kyana*. Astfel atunci când Biserica Asiriană a Răsăritului vorbește de două *qnome* în Hristosul întrupat, această expresie n-are același sens cu două *hypostaseis* atunci când *hypostasis* are sensul de existență de sine. Din nefericire, traducătorii europeni au complicat și mai mult chestiunea redând în mod primejdios pe *qnomā* prin „persoană”, ca și cum l-ar fi tradus pe *parsopa* (grecescul *prosopon*), și implicând astfel că Biserica Asiriană a Răsăritului ar crede că sunt două persoane în Hristos, cu alte cuvinte definiția clasică a „nestorianismului”. (Dacă Nestorie însuși a învățat sau nu „nestorianismul” este un lucru disputat dar, chiar dacă a făcut-o, nu este deloc clar ce anume voia să spună prin această terminologie⁵.)

⁵ Cf. A. DE HALLEUX, „Nestorius, histoire et doctrine”, *Irénikon* 56 (1993), p. 38–51, 163–177.

Un alt punct care trebuie reamintit când avem de-a face cu istoria Bisericii din secolele V și VI e acela că în această perioadă termenul „sinod ecumenic” însemna nu sinod „universal”, ci un sinod care avea loc în interiorul *oikoumene*-i Imperiului roman. Un astfel de „sinod ecumenic” nu putea fi o preocupare directă pentru Biserica Asiriană a Răsăritului care se afla în Imperiul persan decât dacă acea Biserică decidea ulterior să-l recepteze (așa cum s-a întâmplat cu Sinodul de la Niceea receptat de Biserica din Persia abia în 410, la 85 de ani de la întrunirea lui).

Pentru a avea o mai bună înțelegere a poziției doctrinare a Bisericilor nechalcedoniene, e esențial să scăpăm de modelele conceptuale excesiv de simpliste ale istoriei Bisericii. Un astfel de model e tripticul școlăresc: nestorian eretic — chalcedonian ortodox — monofizit eretic. Lucrurile sunt mult mai complexe. Sugerăm aici ca el să fie înlocuit de un model cu „șapte” termeni (a se vedea tabelul alăturat) în care e reprezentat întreg spectrul opiniilor din cei două sute de ani care au urmat Sinodului de la Chalcedon de la polul antiohian cu accentul pus pe dualitate, din dorința de a menține transcendența divinității și a soteriologiei bazată pe umanitatea asumată a lui Hristos, până la polul alexandrin opus, cu accentul pus pe unitate din dorința de a accentua realitatea deplină a Întrupării lui Dumnezeu. Sunt identificate astfel șapte poziții:

- 1) adevărații „nestorienii” („dioprosopiții”);
- 2) diofiziții stricți din afara Imperiului roman: Biserica Asiriană a Răsăritului din Persia;
- 3) diofiziții stricți din Imperiul roman (Teodoret, monahii achimiți, Biserica Romei);
- 4) neochalcedonienii (călugării sciți, Leonțiu din Ierusalim, Iustinian, Sinodul V Ecumenic);
- 5) trecerea sub tăcere a Chalcedonului (*Henotikon*-ul, Dionisie Areopagitul);
- 6) „miafiziții” (Timotei Elur, Sever, Filoxen); și
- 7) eutihienii (adevărații „monofiziți”).

Pozițiile 3–4 sunt ale celor ce acceptă definiția de la Chalcedon. Pozițiile 1–3 sunt cele proprii tradiției hristologice antiohiene. Pozițiile 4–7 sunt cele proprii tradiției hristologice

alexandrine. Pozițiile 1–3 refuză teopashismul, iar pozițiile 4–6 acceptă teopashismul. Pozițiile 2–7 vorbesc de un singur subiect în Hristos, iar pozițiile 1–6 recunosc dubla consubstanțialitate a lui Hristos. La capătul antiohian al spectrului e esențial să distingem între pozițiile 1 și 2, respectiv între adevărul „nestorianism” „dioprosopit” și „diofizismul” strict al Bisericii Asiriene a Răsăritului. Pe de altă parte, în interiorul pozițiilor exprimate în interiorul Bisericii Răsăritului înseși⁶ trebuie distins între poziția extremă, explicit antichalcedoniană, a lui Babai și poziția unui Henana și Sahdona foarte apropiați de poziția chalcedoniană. La celălalt capăt al spectrului e la fel de esențial să distingem între poziția 7 și 6, respectiv între adevărul „monofizism” al lui Eutihie (condamnat și de Bisericele Orientale nechalcedoniene) și „miafizismul” sau chirilianismul strict al Bisericilor Orientale nechalcedoniene.

Autori nechalcedonieni au admis întotdeauna că formula „miafizită” și expresia „din două firi” sunt acceptabile cu condiția să nu fie refuzată și formula chalcedoniană „în două firi” — formulă care, din motive ce țin în primul rând de terminologiile diferite, a fost și este încă până azi o piatră de poticneală pentru unii orientali nechalcedonieni. O problemă similară are cu Sinodul de la Chalcedon și Biserica Asiriană a Răsăritului, care opune formulei *dyo physeis* — *mia hypostasis/prosopon*, formula două *qnome* — o singură *parsopa*. Problema ar putea fi soluționată stabilindu-se într-o primă fază un criteriu al ortodoxiei dincoace de terminologiile chalcedoniană și nechalcedoniană. Acesta ar putea fi: (1) acceptarea unui unic Subiect în Hristos, și (2) recunoașterea dublei consubstanțialități a lui Hristos: divină cu Tatăl și cu Duhul, și umană, cu umanitatea. Într-o a doua etapă, trebuie făcut un serios efort de a pătrunde dincolo de vocabularul diferitelor formule pentru a descoperi cum anume s-a ajuns la ele și, mai

⁶ Deciziile dogmatice ale sinoadelor Bisericii Răsăritului sunt editate de J. Chabot în: *Synodicon Orientale*, Paris, 1902; o traducere engleză a lor la S. BROCK, „The Christology of the Church of the East in the Synods of the 5th to Early 7th Centuries”, *Aksum-Thyateira. A Festschrift for Archbishop Methodios* (ed. G. Dragas), Londra-Atena, 1985, p. 125–142, reluat în culegerea S. BROCK, *Studies in Syriac Christianity*, Variorum, 1992, studiul XII.

ales, cum erau înțelese de cei care le-au lansat. Aici trebuie ținut seama de faptul că termenii tehnici centrali erau definiți și înțeleși în moduri diferite de diversele părți, iar apoi de faptul că fiecare poziție s-a dezvoltat de fapt ca reacție la o tendință pe drept cuvânt privită ca primejdioasă și eretică: existența unor obsesii și „oi negre” diferite a dus la accente diferite. În acest fel putem observa că la rădăcina tragediei schismelor secolelor V–VI stă de fapt eșecul fiecărei părți de a face necesarul efort de imaginație: fiecare parte vedea poziția oponentului doar în lumina propriei sale înțelegeri a terminologiei tehnice și numai în lumina propriilor ei temeri și preocupări. (Un exemplu limpede al unei astfel de neînțelegeri îl oferă de ambele părți așa-numita controversă „teopashită”.) Trebuie apoi evitată și concentrarea atenției pe zona restrânsă a terminologiei hristologice. În cazul Bisericii Asiriene a Răsăritului ar fi nedrept să i se reproșeze imaginile favorite ale Întrupării ca „îmbrăcare” a umanității de către Cuvântul lui Dumnezeu sau ale umanității ca „templu” al divinității, luate izolat. Din diverse motive, aceste imagini cu origini biblice perfect respectabile au ajuns să fie abandonate de Bisericile din Imperiul roman, fiind păstrate doar de Biserica Asiriană a Răsăritului de dincolo de granițele lui. Înșiși teologii acestei Biserici avertizează că nici o imagine nu trebuie luată în izolare, fiindcă nici una nu poate oferi o analogie adecvată a misterului unirii celor două firi în Hristos. Același lucru este valabil și pentru diferitele terminologii și formule.

În secolul IV coexistau două moduri extrem de diferite de discurs teologic: unul analitic, specific lumii elenofone, și care în cursul și în urma controversei ariene a adoptat instrumentele conceptuale ale filozofiei grecești; altul, specific lumii siriacofoane și reprezentat strălucit de Sfântul Efreem Sirul, care era reticent față de „definirea” credinței ca încercări de a mărgini infinitul divin în cadrele limitate ale minții omenești și prefera limbajul poetic al metaforei și paradoxului. Deși în secolul V agenda teologică și discursul grec au dominat scena în ambele limbi și culturi, abordarea cealaltă n-a dispărut, supraviețuind în contextul poeziei liturgice. În cazul Bisericii Asiriene a Răsăritului păstrarea vocabularului caracteristic

acestei tradiții siriene timpurii explică unele din trăsăturile distinctive ale discursului său hristologic: supraviețuiri arhaice eliminate de oriunde altundeva în lumea creștină, dar păstrate datorită izolării în Biserica Asiriană din Persia.

Cei mai vechi autori sirieni folosesc de obicei ca metaforă pentru Întrupare expresia: Cuvântul lui Dumnezeu „a îmbrăcat trup”, expresie aleasă și pentru a reda pe „S-a întrupat” (*sarkothe*) din Crezul niceean în cea mai veche traducere siriacă. Metafora „îmbrăcării”⁷ poate fi găsită și la mulți alți autori greci și latini. În cursul secolului V însă ea a fost eliminată mai ales de autorii aparținând tradiției alexandrine, pentru că, așa cum se plânga Filoxen, „înclină spre poziția lui Nestorie care aruncă trupul pe Cuvântul ca un veșmânt pe un trup și ca o purpură pe un împărat”, iar la sinodul „tâlhăresc” de la Efes din 449, Iba al Edessei a fost atacat pentru utilizarea imaginii purpurei. Ulterior, traducerile siriace au fost revizuite⁸, *sarkothe* fiind redat prin „întrupat” și „încarnat”, și introducându-se în limbajul teologic termeni calchiați după cei grecești „întrupare”, „încarnare”, „înomenire”. Limbajul „îmbrăcării” alături de imaginea „locuirii” s-a menținut însă, cum arată și următorul pasaj din Omilia 56 a poetului-teolog Narsai († cca 500):

„Zelul celor nebuni m-a silit să disting firile, dar, deși am distins firile și cele slăvite de cele de jos, totuși n-am făcut o ruptură între ele, căci mărturisesc pe Fiul Unic, cred într-o unică domnie și putere, închinându-mă deopotrivă Cuvântului și sălășluirii pe care și-a ales-o; mărturisesc pe Împăratul Care a îmbrăcat purpura trupului

⁷ Cf. S. BROCK, „Clothing Metaphors as Means of Theological Expression in Syriac Tradition”, în: M. SCHMIDT (ed.), *Typus, Symbol, Allegorie bei den östlichen Vätern und ihren Parallelen in Mittelalter*, Regensburg, 1982, p. 11–38, reluat în culegerea S. BROCK, *Studies in Syriac Christianity*, 1992, studiul XI.

⁸ Cf. S. BROCK, „From Antagonism to Assimilation: Syriac Attitudes to Greek Learning”, în: *East of Byzantium: Syria and Armenia in the Formative Period* (Dumbarton Oaks Symposium 1980), Washington DC, 1982, p. 17–34, reluat în culegerea: S. BROCK, *Syriac Perspectives on Late Antiquity*, Variorum, 1984, studiul V.

lui Adam; mă închin Domnului Care a făcut mare firea noastră împreună cu măreția Lui. Dacă le-am distins n-a fost printr-o distincție mentală, ci ca blestemații să nu socotească Fiul creat, cum își închipuie.”

Mai încolo în aceeași omilie Narsai respinge hotărât orice idee că în Hristosul întrupat ar exista „două *prosopa*” sau „doi fii”:

„Cel care aude aceasta să nu creadă că, întrucât am distins firele, vorbesc de două persoane distanțate între ele. Vorbesc de o unică persoană a Cuvântului și a templului pe care și l-a ales și mărturisesc un singur Fiu, dar propovăduiesc două firi: cinstita și slăvita fire a Cuvântului, Ființa din Tatăl, și firea noastră pe care a luat-o potrivit făgăduinței; desăvârșit în divinitate căci e egal cu [Tatăl] Cel care L-a născut, și desăvârșit în umanitatea Lui, cu suflet și trup de muritor: două care în unire au devenit o singură iubire și o singură voință.”

Un punct contestat între tradițiile hristologice antiohiană și alexandrină era interpretarea lui *Ioan* 1, 14: „și Cuvântul S-a făcut trup și Și-a făcut cortul printre noi”. Pentru teologii tradiției antiohiene ideea că Logosul divin S-ar fi preschimbat în trup era anatema. În Omilia 81 Narsai parafrazează versetul iohanic astfel: „s-a făcut un trup și Cuvântul Și-a făcut cortul în el”, „nu că Acesta S-a coborât la starea de a Se face/a deveni, [...] ci Și-a alcătuit pentru Sine un trup și a locuit în el după bună plăcerea Lui.” Sunt două motive pentru care Narsai respinge interpretarea alexandrină a lui *Ioan* 1, 14: mai întâi, pentru că atribuind Logosului divin o schimbare, o devenire, aceasta n-ar menține transcendența divinității Lui, ci L-ar face să fie creat. Mai importantă însă e motivația soteriologică invocată:

„Dacă Cuvântul S-a făcut trup, să cercetăm al Cui trup era: l-a adus oare jos de sus odată cu El sau e trupul unui om? Dacă El Însuși S-a făcut trup și n-a luat trup din Maria, atunci cu ce a ajutat firea noastră faptul că S-a făcut trup în ale Sale? [...] Ce folos avem noi, muritorii, din faptul că Cuvântul S-a făcut trup, dacă El S-a făcut trup în propria Sa fire, iar firea noastră a rămas în starea ei de jos?”

Pentru Narsai și tradiția Bisericii Asiriene a Răsăritului, mântuirea se realizează prin natura umană asumată a Hristosului întrupat și astfel e esențial să o țină distinctă de divinitate dacă e ca mântuirea să fie efectivă pentru umanitate.

Deși nu putem data mai precis omiliile lui Narsai, ele au fost scrise în ultimele decenii ale secolului V. Primul Sinod al Bisericii Asiriene a Răsăritului de după Sinodul de la Chalcedon a cărui hotărâre dogmatică s-a păstrat e cel din 486⁹, despre care în manuale se spune că e cel la care Biserica Asiriană a Răsăritului a adoptat oficial „nestorianismul”¹⁰. Limbajul e strict diofizit, mărturisind două firi fără nici un amestec ori contopire a diferențelor lor; există însă o unică domnie și adorare, iar unirea e descrisă drept *nqiputa* (*synapheia*), contact reciproc. Sunt anatemizați toți cei care învață pătimirea divinității și care nu respectă „în unirea persoanei/*parsopa* Mântuitorului mărturisirea unui Dumnezeu adevărat și om adevărat”. A interpreta drept „nestoriană” o astfel de învățătură sinodală e o supralicitare extrem de eronată.

Sinodul din 554¹¹ reafirmă menținerea proprietăților firilor și anatemiizează pe oricine vorbește de doi Hristoși sau doi Fii. În toate definițiile dogmatice ale Bisericii Asiriene a Răsăritului din secolul VI (576, 585, 596, 605), uzul termenului *qnoma* e limitat la contextul trinitar. Abia în hotărârea sinodului din 612 se vorbește de *qnoma* umanității și de contrapartea ei, *qnoma* divinității; iar în răspunsul teologic dat unor oponenti se cuprinde și expresia „Hristos e două *kyane* și două *qnome*”¹². Învățătura despre două *qnome* e legată în primul rând de teologul Babai cel Mare († 628)¹³ și probabil sub in-

⁹ *Synodicon Orientale*, p. 54–44; cf. W. MACOMBER, „The Christology of the Synod of Seleucia/Ctesiphon AD 486”, *Orientalia Christiana Periodica* 24 (1958), p. 142–154.

¹⁰ Cf. W. DE VRIES, „Die syrisch-nestorianische Haltung zu Chalcedon”, în: *Das Konzil von Chalcedon I*, Würzburg, 1951, p. 603.

¹¹ *Synodicon Orientale*, p. 97.

¹² *Ibid.*, p. 141 și 142

¹³ Cf. *Liber de unione*, ed. A. Vaschalde (CSCO 79–80, *Scriptores syri* 34–35), 1915; cf. și G. CHEDIATH, *The Christology of Mar Babi the Great*, Kottayam (India), 1982, și L. ABRAMOWSKI, „Babai der Große: christologische Probleme und ihre Lösungen”, în: *Orientalia Christiana Periodica* 41 (1975), p. 290–343.

fluența lui găsim această expresie în documentul sinodal din 612. Este limpede însă că pentru el *qnoma* nu înseamnă o *hypostasis* de sine subzistentă, el vorbește mereu de „cele două *kyane* și *qnomele* lor”. *Kyana* este natura abstractă, iar *qnoma* natura individualizată. Babai accentuează de câteva ori că *qnomele* nu există independent și sunt unite din însăși clipa zămislirii Fiului Unic¹⁴. Pe de altă parte, doctrina celor două *qnoma* nu e a lui Babai însuși. În orice caz, ele apar încă în relatarea discuției teologice cu chalcedonienii de la Constantinopol îndată după 561, sub Iustinian¹⁵, și în Omilia 17 atribuită lui Narsai. În epoca lui Babai exista o opoziție față de formula două *qnoma*, cum arată controversele din jurul lui Henana, conducătorul Școlii din Nisibis, și din jurul lui Sakhona, episcop de Mahoza d-Arewan (în Beit Garmai). Mai mult, Babai recunoștea că mulți „Părinți de odinioară” folosiseră *qnoma* cu sensul de *parsopa* și că așa este folosit de romani, dar că acest înțeles trebuie evitat pentru a contracara teopashismul¹⁶.

Biserica Asiriană a Răsăritului se află indubitabil în zona antiohiană a spectrului hristologic. Dar acest fapt n-o face „nestoriană”, cum nici atribuirea de către papa Leon cel Mare a diferitelor lucrări ale lui Hristos când naturii Sale divine, când celei umane nu-l face nici pe acesta „nestorian”, cum voiau adversarii lui orientali. Așa cum în politica actuală un politician de dreapta încearcă să-și discrediteze adversarul socialist etichetându-l „comunist”, tot așa și în polemica religioasă a secolelor V–VI o parte încerca să discrediteze cealaltă parte lipindu-i eticheta cuiva care fusese condamnat public pentru erezie. Întrucât Nestorie fusese condamnat la Efes în 431, „nestorian” era o ștampilă comodă pentru a stigmatiza

¹⁴ *Liber de unione*, p. 59 sq, 88 sq.

¹⁵ Ed. A. GUILLAUMONT, „Justinien et l'Église de Perse”, *Dumbarton Oaks Papers* 23/24 (1969–1970), p. 39–66.

¹⁶ *Liber de unione*, p. 305–306. La o dată necunoscută textul definiției dogmatice chalcedoniene a fost alterat tacit astfel încât să cuprindă învățătura celor două *qnoma*; cf. A. DE HALLEUX, „La falsification du symbole de Chalcedoine dans le Synodicon nestorien”, în: *Mélanges offerts à J. Dauvillier*, Toulouse, 1979, p. 375–384.

orice oponent care urma tradiția hristologică antiohiană. De altfel cel mai important teolog grec pentru Biserica Asiriană a Răsăritului n-a fost nici pe departe Nestorie, ci contemporanul mai vârstnic al acestuia, Teodor al Mopsuestiei, mort în 428, înaintea Sinodului de la Efes. Limbajul hristologic și exegeza biblică a acestuia din urmă au avut o influență atât de profundă asupra teologiei Bisericii Răsăritului încât, dacă am dori să o caracterizăm, ar fi mai potrivit să o numim „teodoriană”, mai degrabă decât nestoriană.

Care e atitudinea Bisericii Asiriene a Răsăritului față de Nestorie? Întâi de toate e foarte semnificativ faptul că în hotărârile celor opt Sinoade ale acestei Biserici, dintre anii 486–612, numele lui Nestorie nu apare niciodată, în timp ce Teodor e proclamat în repetate rânduri drept autoritate în chestiuni doctrinare și model de credință ortodoxă. Asta nu înseamnă că Nestorie nu e respectat de Biserica Asiriană a Răsăritului (alături de Diodor și Teodor) ca unul din cei trei „Dascăli greci” comemorați liturgic. Referința cea mai timpurie la acest trio apare într-o omilie metrică închinată acestor Trei Dascăli de poetul teolog Narsai¹⁷. E limpede însă din textul ei că Narsai nu știe nimic despre învățătura lui Nestorie, care apare mai degrabă ca martir al tradiției hristologice antiohiene hăituit în exil de „faraonul egiptean” Chiril al Alexandriei, protagonistul taberei alexandrine. Aceeași înțelegere a rolului lui Nestorie a condus la legarea numelui său de una din cele trei anafore euharistice în uz în Biserica Asiriană a Răsăritului (celelalte fiind atribuite Apostolilor Addai și Mari, și lui Teodor al Mopsuestiei). Singura scriere a lui Nestorie, tradusă abia în 539–540 (și păstrată numai) în siriacă, e ultima sa apologie, cunoscută sub numele de „Bazarul lui Heraclide”¹⁸; scrisă în exil spre sfârșitul vieții sale († 450), în ea Nestorie pretinde că hristologia sa e aceeași cu a celor care se opuneau lui Eutihie. Este esențial deci să recunoaștem faptul că numele „Nestorie” acoperă pentru diversele partide conotații total di-

¹⁷ Ed. F. Martin în: *Journal asiatique* IX.14 (1899), p. 446–492 (text) și IX.15 (1900), p. 469–525 (trad. franceză).

¹⁸ Cf. L. ABRAMOWSKI, „Untersuchungen zum Liber Heraclidis des Nestorius” (*CSCO Subsidia* 22), 1963.

ferite: pentru curentul principal, Nestorie e un teolog care a împins până la inacceptabil dualitatea lui Hristos, în timp ce în Biserica Asiriană a Răsăritului e văzut în primul rând ca martir al cauzei hristologice antiohiene, scrierile sale nefiind cunoscute și traduse în siriacă (exceptând lucrarea citată mai sus). Aceste două percepții radical diferite ale lui Nestorie au dat naștere la percepții diferite cu privire la unde anume se află divergența doctrinară a Bisericii Asiriene a Răsăritului față de restul Bisericilor creștine: în timp ce acestea din urmă văd cheștiunea centrală în hristologia lui Nestorie și în interpretarea ei, pentru Biserica Asiriană a Răsăritului însăși aceasta e o cheștiune în mare măsură irelevantă și un obstacol în calea dialogului ecumenic. În cursul unei alocuțiuni ținute de actualul catolicos al Bisericii Asiriene a Răsăritului, Mar Dinkha, cu ocazia hirotonirii sale în 1976 la Londra, a ținut să precizeze că eticheta „nestoriană” pentru Biserica sa e nejustificată și induce în eroare: Nestorie, spunea, n-are nimic de-a face cu noi, era un grec! Cu 650 de ani înainte, marele canonist al Bisericii Asiriene a Răsăritului Abdisho, mitropolit de Soba (Nisibis) († 1318), spunea același lucru: „Cât despre răsăriteni, întrucât nu și-au schimbat credința, ci au primit-o de la Apostoli, au fost numiți cu totul pe nedrept «nestorieni», fiindcă Nestorie n-a fost patriarhul lor, nici n-a cunoscut limba lor”¹⁹.

S-a mai afirmat că absența termenului *Theotokos* (*Yaldat Allaha* în siriacă) din tradiția liturgică a Bisericii Asiriene a Răsăritului s-ar datora direct influenței lui Nestorie (care l-a respins în 429 în favoarea lui *Christotokos*, ceea ce a dus la reacția lui Chiril al Alexandriei și la condamnarea sa în Sinodul de la Efes, 431). Acest lucru e o simplificare grosolană și uită faptul că Biserica Asiriană a Răsăritului aflată dincolo de granița Imperiului roman dezvoltase deja o bogată mariologie liturgică proprie, bazată pe imnografia Sfântului Efrem. Mai mult, întrucât termenul *Theotokos* nu s-a răspândit în Imperiul roman decât după izbucnirea controverselor hristologice, nu

¹⁹ *Marganitha* III, 4; ed. J. Assemani, *Bibliotheca Orientalis* III, 1, Roma, 1725, p. 354–355.

mai e o surpriză că în Persia Biserica Asiriană a Răsăritului de tradiție antiohiană n-a adoptat un termen care devenise emblema adversarilor ei teologici alexandrini și era în dezacord cu înțelegerea antiohiană a modului în care s-a realizat mântuirea umanității în persoana lui Hristos. Înțelegerea aceasta e frumos exprimată într-o imagine izbitoare care apare în textele ei liturgice (și care poate fi urmărită până la Efrem și Afrahat). Aici se vorbește de Cuvântul lui Dumnezeu Care S-a pogorât și umilit pentru a ridica starea noastră căzută la înălțimea Dumnezeirii Lui și în persoana „ostaticului/chezășului”²⁰ (firea Sa omenească) pe care l-a luat dintre noi ne-a făcut părtașii slavei măreției Lui. Mântuirea umanității se realizează prin natura umană a lui Hristos ridicată la Înviere în slava lui Dumnezeu. În acest model accentul pus pe dualitatea firilor în Hristos e esențial. În același timp devine ușor de înțeles reticența față de formula chiriliană „o singură fire întrupată a lui Dumnezeu Cuvântul”, ceea ce însemna anularea nădejdiei mântuirii pentru umanitate. Așa cum spunea într-o scrisoare din 680 catolicosul Mar Giwargis:

„Dacă Hristos n-ar fi fost om adevărat și n-ar fi primit în umanitatea Lui moartea pentru noi, suferind nevinovat de păcat, și dacă Dumnezeu Care este în El nu L-ar fi înviat, n-am fi putut dobândi noi, muritorii, nădejdea învierii din morți; căci dacă, potrivit zicerii ticăloase a hulitorilor, Dumnezeu e Cel care a murit și înviat, atunci numai Dumnezeu și cei nevinovați ca El s-ar învrednici de înviere și El ar da încredințarea învierii numai celor de o ființă cu El, nu firii noastre muritoare vinovate”²¹.

Concepția alexandrină despre modul realizării mântuirii e desigur diferită: esențială pentru ea e exprimarea deplinei realități a Întrupării Cuvântului lui Dumnezeu, a pogorării Dumnezeirii în condiția umană, căci „ceea ce nu e asumat nu e mântuit”. Accentul cade în mod necesar pe unitatea în Hristos,

²⁰ Cf. S. BROCK, „Christ The Hostage: a Theme in the East Syriac Liturgical Tradition and Its Origins”, în: *Logos. Festschrift für Luise Abramowski*, 1993, p. 472–485.

²¹ *Synodicon Orientale*, p. 237.

întrucât dualitatea ar însemna că Dumnezeu Cuvântul n-ar fi devenit om adevărat.

Pentru ambii poli ai spectrului hristologic, Hristos era Dumnezeu adevărat și om adevărat, de o ființă cu Tatăl și cu umanitatea. Dar pentru că aveau două modele diferite despre realizarea umanității în Hristos, au adoptat poziții hristologice diferite: unul accentuând distincția, iar celălalt unitatea divinității și umanității. Devine limpede atunci de ce termenul *Theotokos/Yaldat Allaha* n-a fost adoptat de Biserica Asiriană a Răsăritului: întrucât mântuirea vine prin umanitatea luată de Dumnezeu Cuvântul din Fecioara Maria, a spune că ea dă naștere lui Dumnezeu ar implica o negare a realității mântuirii umane. În tradiția alexandrină acest titlu accentuează însă deplina realitate a Întrupării lui Dumnezeu Cuvântul și ca atare e cu totul potrivit.

În cursul istoriei, Biserica Asiriană a Răsăritului a fost de regulă răstălmăcită de celelalte Biserici creștine, uneori intenționat, alteori din ignoranță. În ciuda dimensiunii ei actuale reduse*, ea are astăzi comunități răspândite în întreaga lume. Clarificarea vechilor prejudecăți și concepții eronate e o urgență. Asocierea ei cu Nestorie este precară și a continua să o numim „nestoriană” e din punct de vedere istoric total incorect și induce în eroare, iar din punct de vedere ecumenic e o insultă și o impolitețe. Esențial este să încercăm să privim la învățătura hristologică a Bisericii Asiriene a Răsăritului din propriile ei perspective și puncte de plecare și să înțelegem termenii-cheie hristologici așa cum îi înțelege această Biserică, iar nu impunându-le semnificații pe care le-au dat acestora autorii din alte tradiții²².

În epoca modernă, dialogul ecumenic între Bisericile chalcondoniene (ortodoxă și catolică) și nechalcondoniene s-a concentrat în principal pe discuții cu Bisericile Orientale de tradiție alexandrină, înregistrându-se de fiecare parte progrese

* Circa 350.000 de credincioși [n. tr.].

²² Un excelent studiu al hristologiei Bisericii Răsăritului din perspectivă ortodoxă e cel al lui D. MILLER ca Epilog la *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*, Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. 481–541 [tradus mai jos, p. 465–536].

notabile în eliminarea neînțelegerilor trecute cu privire la învățătura hristologică a celuilalt*. Biserica Asiriană, reprezentând tradiția antiohiană situată în partea opusă a spectrului hristologic, a fost marginalizată și ținută în afara dialogului. Recent au avut loc și sunt în curs o serie de inițiative pentru a integra în dialog și Biserica Asiriană a Răsăritului. Un rol important în acest sens l-a avut declarația de credință comună semnată pe 11 noiembrie 1994 la Roma de catolicosul Mar Dinkha IV și papa Ioan Paul II și consultațiile neoficiale între reprezentanții tuturor tradițiilor teologice siriace inițiate începând din 1994 în cadrul Fundației „Pro Oriente” (Viena)**.

* Finalizate — după o serie de consultații anterioare (Aarhus, 1964; Bristol, 1967; Geneva, 1970; Addis Abeba, 1971; Balamand, 1972; Pendeli, 1978; Chambésy, 1979 și 1985) — cu declarațiile hristologice comune de la Amba Bishoy (1989) și Chambésy (1990); textul lor în *Episkepsis*, nr. 422 și 446 [n. tr. Ioan I. Ică jr].

** Sub egida Fundației „Pro Oriente” au avut loc până acum cinci asemenea consultații cu următoarele teme: „Ortodoxie și catolicitate în tradiția siriacă cu privire specială la tradiția Bisericii Răsăritului din Imperiul sasanid” (Viena, 1994); „Teologia lui Nestorie și Teodor al Mopsuestiei” (Viena, 1996 și Chicago, 1997); „Sfintele Taine în Tradiția siriacă” (Viena, 2000 și 2002). A se vedea concluziile și o parte din referatele prezentate pe situl www.cired.org.

Pe baza rezultatelor acestor consultații, Sfântul Sinod al Bisericii Asiriene a Răsăritului din 30 iunie – 1 iulie 1997 a hotărât să elimine din cărțile de cult anatemele pentru „monofizism” la adresa lui Chiril al Alexandriei și Sever al Antiohiei și să inaugureze un dialog de unire cu Biserica Siro-Caldeeană Unită cu Roma. În acest context, Consiliul Pontifical pentru Promovarea Unității Creștine a emis în iulie 2001 un important document prin care Vaticanul aprobă intercomuniunea euharistică între membrii Bisericii Caldeene Unite cu Roma și cei ai Bisericii Asiriene a Răsăritului. Importanța deosebită a acestui document vine din faptul că prin aceasta Vaticanul recunoaște explicit validitatea Anaforalei lui Addai și Mari, una din cele mai vechi anaforale euharistice păstrate, deși aceasta nu conține în ea cuvintele de instituire ale Euharistiei de către Hristos, ci doar epicleza Duhului Sfânt [n. tr. Ioan I. Ică jr].

Istoria și teologia Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII*

Originile creștinismului în Persia — în regiunea la est și vest de râul Tigru, actualul Irak — pot fi urmărite probabil până în epoca apostolică. În *Faptele Apostolilor* se spune că

* Traducere după: „Translator’s Epilogue: A Brief Historical and Theological Introduction to the Church of Persia to the End of the Seventh Century”, în: *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian* translated by the Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. 481–541 și p. LXVI–LXXI.

Pentru o relatare detaliată a istoriei Bisericii Persiei, cititorul poate consulta următoarele lucrări de referință, în care pot fi găsite listele complete ale tuturor izvoarelor primare și secundare pentru istoria creștinismului din Persia: J. LABOURT, *Le Christianisme dans l’Empire Perse sous la dynastie Sassanide*, Paris, 1904; W.A. WIGRAM, *An Interpretation to the History of the Assyrian Church of the Sassanid Persian Empire 100–600 AD*, London, 1910; E. TISSERANT (și É. AMANN), „Église Nestorienne”, *Dictionnaire de théologie catholique* XI/1, Paris, 1931, col. 157–323; A. VÖÖBUS, *History of Asceticism in the Syrian Orient I* (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium [CSCO] 184, Sub. 14), Louvain, 1958; J. M. FIEY, *Assyrie chrétienne. Contribution à l’étude de l’histoire et géographie ecclésiastiques et monastiques du nord de l’Iraq*, 3 vol., Beirut, 1965–1968; *id.*, *Jalons pour une histoire de l’Église en Iraq* (CSCO 310, Sub. 36), Louvain, 1970 și *Communautés syriaques en Iran et Iraq des origines à 1552*, Variorum Reprints, London, 1979; W.S. MCCULLOUGH, *A Short History of Syriac Christianity to the Rise of Islam*, Scholars Press, Chico, CA, 1982; M.-L. CHAUMONT, *La christianisation de l’Empire iranien. Des origines aux grandes persécutions du IVe siècle* (CSCO 499, Sub. 80), Louvain, 1988; R. DE COZ, *Histoire de l’Église d’Orient. Chrétiennes d’Iraq, d’Iran et de Turquie*, Paris, 1995. [Ioan I. Ică jr]

în ziua Cincizecimii se găseau în Ierusalim bărbați evlavioși, „parți și mezi și elamiți și locuitori din Mesopotamia”¹. Nu e neverosimil ca unii din aceștia să fi dus vestea despre recente lucruri întâmplare la Ierusalim în comunitățile iudaice din țările lor. Dar nu se poate vorbi de propovăduirea Evangheliei în Persia până la Mari, care pare să fi fost un ucenic sirian (arameofon) al Apostolului Toma. Posibilul punct de plecare și primul centru creștin printre locuitorii vorbitori ai limbii siriace din Mesopotamia a fost provincia de frontieră Adiabena². În Adiabena comunitatea iudaică avea o școală încă înainte de anul 70 d.Hr. și a reușit chiar ca la sfârșitul secolului I d.Hr. să convertească la iudaism casa domnitoare de aici³. Predicatori apostolici au adus aici cuvântul mântuirii, și de aici l-au răspândit atât spre est, cât și spre vest, mai întâi între iudei, apoi între autohtonii vorbitori de limbă siriacă. Ca peste tot, învățăturile creștine au fost respinse de majoritatea iudeilor din Persia, iar convertiții la creștinism au fost siliți să se adune pentru cult separat de sinagogă. Din elementele ebraice prezente în creștinismul arameofon din Imperiul persan al secolului IV putem observa însă că aici Biserica și sinagoga au rămas în strânse contacte — chiar dacă ele n-au fost și prietenești — mult mai mult timp decât în Imperiul roman⁴. Importanța acestui fapt nu poate fi accentuată prea mult: puternicele rădăcini iudaice împletite cu izolarea crescândă de creștinii dinspre apus în mijlocul opresiunii zoroastriene au lăsat urme de neșters asupra creștinismului din Persia.

În anul 129 î.Hr., Arsacizii parți au reușit să-i înfrângă pe seleucizi, succesorii imperiului elenofon al lui Alexandru cel Mare din Persia, și și-au stabilit capitala la Ctesifon, pe malul de est al râului Tigru, chiar în fața vechii capitale elenistice, Seleucia. În cele trei secole și jumătate ale dinastiei Arsacizilor, influențele culturale grecești în Persia au decăzut rapid, pe de o parte datorită preferințelor orientale firești ale parților, pe de altă parte datorită războaielor aproape permanente duse de aceștia spre vest cu regatele elenistice din Orient și apoi cu Imperiul roman. Deși zoroastrieni, Arsacizii erau toleranți față de celelalte religii. Această politică combinată cu

adoptarea treptată a culturii aramaice a Mesopotamiei sudice, unde și-au instalat capitala, și guvernarea lor descentralizată au contribuit la consolidarea coloniilor iudaice și la răspândirea creștinismului. Cele mai vechi surse arată că la începutul secolului II d.Hr. Mari a întemeiat o Biserică în Seleucia-Ctesifon. Aceasta înseamnă că în cursul secolului II mici comunități creștine s-au ivit în centrele urbane ale Mesopotamiei centrale și sudice, deși există foarte puține surse credibile pentru istoria creștinismului în această perioadă timpurie (ele au fost strânse și interpretate de J.M. Fiey în lucrarea sa de referință⁵).

Ascensiunea dinastiei Sasanizilor în anul 226 d.Hr. a avut, chiar dacă nu imediat, un puternic impact asupra creștinismului în Persia. Ardashir (226–241), al cărui bunic se numea Sasan, venea din zona aspră a sud-vestului Persiei. Domnitor dinamic și vizionar, el aspira să restaureze vechiul Imperiu persan al Ahemenizilor distrus de Alexandru cel Mare. Pentru aceasta a creat o extrem de centralizată și eficientă administrație guvernamentală, revenind la principiile centralizatoare ale lui Darius I. Deși populația Mesopotamiei era arameană, nu persană, iar capitala Arsacizilor, Ctesifon, era primejdios de aproape de frontiera romană — fusese distrusă de legiunile romane în 165 — Ardashir a fost obligat din rațiuni practice să-și stabilească reședința și sediul guvernului în vechea capitală a Seleucizilor⁶. Ca și în alte țări, Biserica din capitala Imperiului a câștigat întâietatea între celelalte comunități creștine, iar în secolul IV putem vorbi de episcopul capitalei drept primul episcop al creștinilor din Imperiul persan⁷.

În scopul restabilirii dominației politice și culturale persane, Ardashir a restabilit zoroastrismul (sau mazdeismul) drept religie de stat, acordând multe privilegii clerului magilor care descindeau toți dintr-un anumit trib al mezilor. În a doua parte a domniei lui Shapur I (241–272), prin eforturile marelui preot Kartir magii au ajuns la apogeul puterii lor. Clerul superior a dobândit în birocrăția de stat o poziție similară guvernatorilor provinciali, clerului inferior i s-a încredințat supravegherea vieții de zi cu zi a supușilor imperiului, marele preot, Preotul preoților (*mobadhan mobadh*), Kartir însuși, devenind mento-

rul spiritual al Regelui regilor. De-a lungul întregii existențe a Imperiului sasanid, clerul zoroastrian și-a apărat cu gelozie prerogativele și poziția exclusivă în stat. Câștigând autoritatea supremă, Kartir n-a întârziat să o și exercite. Văzând în orice religie o buruiiană care trebuia smulsă din imperiu, el a inițiat prima persecuție a creștinilor⁸. Însăși soția creștină a regelui Bahram II (276–293), „romana” Qandira (Candida), avea să sufere martiriul⁹. Ascensiunea creștinismului nu scăpase bine organizatului cler mazdean care, alarmat, și-a exercitat influența asupra regelui ca să-l suprimе. (Același lucru s-a întâmplat și cu recent apărutul maniheism, Kartir reușind să obțină în 276–277 martirizarea lui Mani și persecutarea maniheilor din Imperiul persan.)

Primii creștini din Persia au fost fără îndoială convertiți din comunitățile iudaice, dar e puțin probabil ca aceste convertiri să fi fost numeroase. Creșterea numărului creștinilor trebuie atribuită, așadar, convertirilor printre locuitorii arameofoni ai Mesopotamiei și stăpânii lor iranieni. Numărul lor a fost mult sporit de politica Sasanizilor de a deporta în Persia populații întregi din orașele și ținuturile cucerite, obligându-le să-și construiască noi orașe. Frecvente războaie cu Imperiul roman au adus în Persia sute de mii de captivi din câmpiile Siriei occidentale, inclusiv Antiohia, cucerită în 256, și din care creștinii au fost deportați împreună cu episcopul lor Demetrianos. Deși creștinii erau persecutați fățiș în Imperiul roman, ei erau văzuți de autoritățile persane ca potențiali agenți străini care subminau statul iranian. Nefiind legat în nici un fel de Imperiul roman, iudaismul a fost doar arareori persecutat de Sasanizi. Oficializarea creștinismului în secolul IV ca religie de stat a Imperiului roman nu putea decât să declanșeze noi persecuții asupra creștinilor izolați și lipsiți de orice sprijin din Persia.

Cu excepția prizonierilor de război romani, Biserica Răsăritului din Imperiul persan avea foarte puține contacte cu frații ei creștini de la apus. Studii recente au demonstrat că episcopii din Persia n-aveau nici o dependență de vreo mare dieceză dinspre apus, în speță de Antiohia¹⁰. Biserica a crescut aici din propriile ei rădăcini, ca și alte Biserici locale timpurii din

Imperiul roman. Dar, spre deosebire de Bisericile locale din bazinul Mediteranei care aveau strânse legături între ele chiar și în timpul persecuțiilor, Biserica Răsăritului din Imperiul persan a rămas practic izolată până la începutul secolului V. Nu poate fi găsită nici o paralelă cu poziția ei între Bisericile occidentale, poate cu excepția primei Biserici a Irlandei, deși aceasta n-a suferit persecuții și o opresiune statală constantă. Înconjurată din toate părțile de mazdeismul ostil, tăiată de orice sursă de sprijin extern, Biserica Răsăritului din Imperiul persan și-a menținut existența autonomă în cele mai dificile condiții. Această luptă independentă pentru supraviețuire a înrădăcinat în conștiința ei un adânc simț al autonomiei care nu avea să mai dispară din ea.

Singura noastră sursă cu privire la credințele și datinile creștinilor persani din acei ani de formare sunt scrierile „înțeleptului persan” Afrahat; ele constau din 23 de „demonstrații” scrise între anii 337–345¹¹. Lucrul cel mai izbitor e expresia biblică simplă a credinței, absența completă a oricărei influențe a formelor de gândire grecești și continua preocupare cu învățăturile și practicile iudaice. Încă din primele pagini el dă următoarea definiție a credinței creștine:

„Aceasta e credința: când cineva crede în Dumnezeu, Domnul a toate, Care a făcut cerul și pământul, mările și toate cele care sunt în ele, Care l-a făcut pe Adam după chipul Său, a dat Legea lui Moise, a trimis Duhul Sfânt la proroci și a trimis apoi lumii pe Hristosul Său; apoi când crede în învierea morților și în taina Botezului. Aceasta-i credința Bisericii lui Dumnezeu”¹².

Pentru o afirmare deplină a hristologiei va trebui să ne uităm la „Demonstrația” 17 „despre Hristos că e Fiul lui Dumnezeu”, compusă ca o respingere a iudeilor care-i defăimau pe creștini („poporul dintre păgâni”) spunând: „Vă închinați și slujiți unui om care s-a născut și a fost răstignit și-l numiți pe acest om Dumnezeu. Deși Dumnezeu n-are Fiu, spuneți că acest Iisus răstignit e Fiul lui Dumnezeu”¹³. Afrahat își începe răspunsul astfel:

„Recunoaştem că a fost om şi că-L cinstim şi-L numim Dumnezeu şi Domn, dar nu facem aceasta într-un mod nou şi nu-I dăm vreun nume nou pe care ei înşişi [iudeii] să nu-l fi folosit. Căci suntem siguri că Iisus Domnul nostru e Dumnezeu, Fiul lui Dumnezeu, Împărat şi Fiul Împăratului, Lumină din Lumină, Creator, Sfetnic, Cale, Mântuitor, Păstor, Uşă, Mărgăritar, Făclie şi multe alte nume cu care e chemat”¹⁴.

Simpla mărturisire a divinităţii ca şi a umanităţii lui Hristos de către Afrahat arată că n-avea cunoaştinţa de controversa ariană care bântuia cu furie în Apus, nici de Crezul niceean¹⁵. Numai în treacăt menţionează că gnosticii Marcion şi Valentin şi „fiii întunericii, ai învăţăturii impiosului Mani”, postesc fără răsplată¹⁶. Cu excepţia învăţăturilor iudaice pe care le respinge repetat, nici o altă învăţătură nu ameninţă poporul creştinilor¹⁷.

„Demonstraţiile” lui Afrahat ne oferă un tablou vag, dar preţios, al vieţii religioase a creştinilor din Persia la mijlocul secolului IV: forme elementare de monahism, practici liturgice, rugăciunea, postul, smerenia şi celelalte virtuţi creştine. De exemplu, „Demonstraţia” 12 „despre „Paşte” descrie prăznuirea creştină a acestei sărbători pe care o distinge de cea iudaică. Iudeii o prăznuiesc pe 14 Nisan şi mănâncă azime până pe 21. Dar „Paştele nostru e ziua mării Pătimiri, care a fost Vineri şi 15 Nisan, seara şi dimineaţa de după”¹⁸. Creştinii mănâncă pâine nedospită¹⁹, „ţinând praznicul cu post curat, rugăciune statornică, laudă sârguincioasă şi psalmodie cântată, cum se cuvine, dând în timpul ei Pecetea [Mirungerii] şi Botezul şi binecuvântările sfinţite [Euharistia] la vremea lor”²⁰ din 14 Nisan (când Domnul a iniţiat tainele Botezului — spălarea picioarelor apostolilor — şi Euharistia) până pe 21, „marea noastră zi fiind Vinerea”²¹, oricând ar cădea în această perioadă. O astfel de celebrare pascală, atât de similară în exterior celor ebraice, n-are nici o paralelă în Apus.

Trei ani după moartea lui Constantin cel Mare († 337), regele persan Shapur II (309–379) a declanşat împotriva creştinilor o sălbatică persecuţie care, cu grade de intensitate variate,

a continuat toată domnia lui, precum și domniile urmașilor săi Ardashir II (379–383) și Bahram (388–399). Deși clerul mazdean a fost activ în inspirarea și supravegherea persecuției²², e limpede că era vorba de dorința lui Shapur de a pune capăt rapidei înfloriri a creștinismului. Se spune că scria despre creștini guvernatorilor provinciilor arameofone că „locuiesc în pământul nostru, dar gândesc la fel cu cezarul, dușmanul nostru”²³. Potrivit lui Eusebiu al Cezareii, Constantin cel Mare scrisese anterior lui Shapur astfel:

„Nici nu-ți închipui cât de mult m-am bucurat să aud că creștinii — fiindcă la ei îmi este gândul în tot ce-ți scriu — au început, așa cum mi-aș fi dorit și eu, să împodobească cea mai mare parte a meleagurilor Persiei. Precum îți doresc eu ție tot binele, tot astfel li-l doresc și lor ca supuși ai tăi, fapt prin care-L vei putea avea de partea ta și pe Însuși Stăpânul a toate, miluitor și blând. Pe ei deci, gândindu-mă la puterea ta, ți-i așez sub a ta ocrotire; pe ei ți-i încredințez cu totul, cunoscându-ți multa credincioșie: iubește-i cu toată tăria iubirii tale de oameni, și-ți vei dobândi prin credincioșie o mulțumire fără margini, de care ne vom bucura și noi”²⁴.

Shapur, al cărui predecesor și omonim se considera „Shapur închinătorul lui Mazda, regele regilor iranienilor și neiranienilor”²⁵ și care-i privea pe creștini atât ca necredincioși, cât și ca potențiali trădători, trebuie să fi primit cu cea mai mare neplăcere acest mesaj. Nu numai că supușii săi creștini erau atrași în chip firesc spre monarhul creștin, dar acesta, marele rival al lui Shapur, se privea drept protector legitim al acestora. De-a lungul întregii istorii a Imperiului sasanid creștinii au fost priviți cu aceleași suspiciuni²⁶. Persecuțiile lui Shapur și cele care au urmat sporadic până în secolul VII au fost bine descrise deja de savanți (Labourt²⁷, Vööbus²⁸ și Fiey²⁹). E de ajuns să cităm aici concluzia lui Labourt:

„Persecuția lui Shapur II n-a fost cu nimic mai prejos în durată și intensitate celor la care au fost supuși creștinii în Imperiul roman. Spre marea lor cinste, creștinii din Persia au îndurat cumplita furtună fără nici o șovăială”³⁰.

Creștinii din Persia au putut răsufla puțin sub domnia lui Yazdegard II (399–421), mai exact până în 420.

Când Yazdegard a urcat pe tron, Arcadius (395–408) împăratul de la Constantinopol l-a trimis ca ambasador ca să-l asigure pe noul suveran de intențiile pașnice ale Noii Rome pe Sfântul Marutha episcop al Mayerqat-ului (Martyropolis). Acesta era cunoscut din vizitele anterioare făcute la Constantinopol ca un abil diplomat, cunoscător perfect al culturilor greacă și semită. Marutha a făcut o excelentă impresie asupra lui Yazdegard pe care se spune că l-a vindecat prin cunoștințele sale medicale de o boală cronică de care suferea. În 408 el a revenit în Persia cu un mesaj similar din partea noului împărat de la Constantinopol, Teodosie cel Tânăr (408–450). Fiind o „persona grata” în Imperiul persan, Marutha s-a putut întoarce în 410 pentru chestiuni pur bisericești. Potrivit relațiilor din *Synodicon Orientale*³¹ care prefătează hotărârile Sinodului din 410, câțiva episcopi din Siria occidentală — Porfirie al Antiohiei, Acachie al Alepului, Paqida al Edessei, Eusebiu al Tellei și Acachie al Amidei — l-au însărcinat pe Sfântul Marutha cu o scrisoare către Yazdegard rugându-l să permită convocarea unui sinod³². Scopul sinodului era acela ca „legile, rânduielile dumnezeiești și canoanele ortodoxe și adevărate întocmite de cinstiții episcopi din Apus să fie promulgate și în Răsărit spre întărirea adevărului drept și a întregului popor al lui Dumnezeu”³³. Înaintea de aceasta, probabil sub influența Sfântului Marutha, Yazdegard

„dăduse libertate și odihnă adunărilor lui Hristos, acordase slujitorilor lui Dumnezeu dreptul de a-L slăvi pe Hristos cu trupurile lor, în morțile lor³⁴ și în viețile lor, a împrăștiat furtuna prigoanei de la toate Bisericile lui Dumnezeu și a risipit întristarea de la toate turmele lui Hristos. Căci a dat poruncă în toată împărăția lui ca lăcașurile ruinate de înaintașii săi să fie rezidite măreț³⁵, altarele răsturnate să fie reșezate și slujite cu grijă, ca cei care fuseseră judecați pentru Dumnezeu și suferiseră închisoare și chinuri să fie puși în libertate, iar clerul, episcopii și toți cei sfințiți să poată umbla liber fără frică și tremur”³⁶.

Fiind siguri de bunăvoința lui Yazdegard, scrisoarea episcopilor occidentali i-a fost prezentată în traducere spre aprobare. Yazdegard a aprobat conținutul scrisorii și a ordonat ca toți episcopii creștini din Persia să se adune în capitală pentru sinod. Lucrările acestuia s-au desfășurat în felul următor: mai întâi s-a citit scrisoarea „părinților apuseni” care-i povățuia pe confrății lor răsăriteni cu privire la așezarea episcopilor la prăznuirea Nașterii și Arătării lui Hristos, la postul de 40 de zile dinainte de Paști și la însăși prăznuirea Paștelui, și-i îndemna să primească hotărârile Sinodului de la Niceea (325) și canoanele câtorva sinoade ulterioare. Sfântul Marutha a fost apoi invitat să citească traducerea siriacă a Simbolului din 325³⁷ și a canoanelor de la Niceea, după care toți și-au exprimat aprobarea lor. A urmat confirmarea dată de reprezentanții oficiali ai lui Yazdegard, s-au alcătuit canoanele sinodului și toți cei prezenți le-au semnat³⁸. Se pune întrebarea cum se face că toți episcopii adunați au fost atât de ușor de acord să adopte practicile Bisericii din Apus, respectiv din Imperiul roman, și să abandoneze tradițiile lor, multe din ele de o mare vechime. Un răspuns poate fi amintirea vie a celor 60 de ani de cruntă persecuție, în care izolarea de frați în credință din Apus trebuie să fi fost resimțită dureros. Simțind că noua libertate putea fi de scurtă durată, au dorit să creeze legături mai strânse cu creștinii apuseni cât timp li se oferea posibilitatea. Un alt motiv poate fi faptul că Biserica Răsăritului din Imperiul persan suferea de multe dezordini interne și se spera ca reglementările canonice din Apus să aducă stabilitate internă și pace.

Catolicosul persan Mar Isaac a murit la câteva luni după Sinodul din 410 fiind urmat de Mar Ahai, iar acesta de Mar Yahbalah. Între anii 417–418 acesta din urmă a fost trimis sol la Constantinopol la Teodosie II, lipsind peste un an din patrie. În absența lui au apărut atât de multe dezordini bisericesti încât, la întoarcerea sa, unsprezece episcopi i-au cerut să țină un sinod care să adopte canoanele tuturor sinoadelor locale ținute în Apus (Ancyra, Gangra, Neocezareea, Antiohia și Laodiceea), scriind astfel:

„Toate Bisericile Domnului Hristos din țara romanilor și păstorii lor primesc de mult cu bucurie cele stabilite în fericitul Sinod de Părinții episcopi în acord cu tradițiile Sfinților și putătorilor de Duh Apostoli și păzesc aceste reguli cu mare sârguință. Dar pentru că Bisericile din țara noastră au fost lipsite de aceste legi, în ele e multă tulburare, iar sfădiri și dezbinări izbucnesc în felurite părți pentru că aici capii Bisericilor sunt fără rânduiești”³⁹.

Acest document afirmă precis că „în întregul lor, legile sancționate de Sfântul Sinod [din 410] și adevărata Tradiție n-au fost ascultate”⁴⁰. Așa cum se poate vedea din hotărârile multor altor sinoade ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan, era vorba de fapt de o problemă continuă. Cauzele par să fi fost două:

a) Autoritatea sinodală și patriarhală nu era recunoscută la nivel local. Bisericile din diversele regiuni ale Persiei se dezvoltaseră mai mult sau mai puțin independent unele de altele și se bucurau de o autonomie considerabilă. Motivul reafirmării permanente în sinoade a autorității catolicosului este în mod evident ignorarea ei la nivel local.

b) Biserica Răsăritului din Imperiul persan nu putea conta pe ajutorul puterii seculare a statului pentru a-și implementa deciziile.

Acești doi factori⁴¹ făceau extrem de anevoios orice control centralizat asupra vieții interne a Bisericii. Adeseori istoricul trebuie să citească deciziile luate de un sinod în oglindă. Canoanele adoptate erau mijloace care urmăreau să țină sub control o serie de abuzuri. Abuzurile existau în mod real, dar eficacitatea îngrădirii lor de către canoane nu poate fi precizată. De asemenea, declarațiile dogmatice arată că suficiente persoane aveau o credință diferită, în așa fel încât să fie necesară o acțiune sinodală.

În cursul anului 420, la presiunile clerului mazdeist și ca urmare a unor serii de acțiuni imprudente ale creștinilor, Yazdegard a început să oprime Biserica. La scurt timp, în toamna lui 420, moare și e urmat de Bahram V (420–438). Ascultând de sfaturile marelui preot (*mobadhan mobadh*)

Mihrshabur, Bahram și-a început domnia cu o cumplită persecuție a tuturor creștinilor din imperiul său. Clerici și laici, mai ales cei care dețineau poziții guvernamentale sau erau de origine iraniană, au fost torturați fără milă⁴², iar bisericile devastate. Acum a pătimit martiriul și faimosul mucenic Iacob Persanul⁴³. Persecuțiile au fost atât de virulente încât un mare număr de creștini a încercat să se refugieze pe teritoriul roman, mulți fiind măcelăriți de triburile arabe de la graniță, fidele lui Bahram. Regele persan a cerut chiar lui Teodosie II să-i retrocedeze refugiații, ceea ce l-a făcut pe acesta din urmă să declare război Persiei în 421. Rezultatul războiului a fost favorabil romanilor; tratatul de pace semnat garanta libertatea de conștiință creștinilor din Imperiul persan și zoroastrienilor din Imperiul roman⁴⁴. Deși acest tratat trebuia să dureze o sută de ani, oprimarea creștinilor n-a încetat niciodată, și sub urmașii lui Bahram au izbucnit sporadic chiar persecuții fățișe.

În dificilele perioade de persecuție tinerii doritori să se instruiască în studiul Sfintei Scripturi erau obligați să treacă în Imperiul roman unde în orașul de graniță Edessa, capitala provinciei Osrhoena, exista o înfloritoare școală siriacă. Școala din Edessa, ulterior transferată la Nisibis⁴⁵, a avut o influență deosebită asupra Bisericii Răsăritului din Imperiul persan. Numele cel mai comun al Școlii din Edessa era acela de „școala perșilor”, și el reflectă aproape sigur originile ei. Așa cum am menționat mai sus, colonia iudaică din Adiabena avea o școală încă dinainte de anul 70 d. Hr. Pare foarte probabil că predicția sirienilor orientali pentru o școală bazată pe interpretarea Scripturii își are rădăcinile în imitarea de către creștini a faimoaselor instituții iudaice similare existente la Babilon. Deși dovezile istorice sunt precare⁴⁶, e aproape sigur că o școală creștină exista la Nisibis înainte de predarea acestui oraș Persiei în 363. Acum Sfântul Efreem Sirianul împreună cu alții au părăsit Nisibisul stabilindu-se pe teritoriul roman la Edessa. El și colegii săi au întemeiat aici o instituție similară celei pe care o lăsaseră în Nisibis. Școala a fost numită „școala perșilor”, adică a refugiaților din Persia. Școala avea elevi de limbă siriacă din Edessa și din împrejurimi⁴⁷, dar și din Persia pe cei care reușeau să treacă granița. În timpul

persecuțiilor Bisericii Răsăritului din Imperiul persan atracția studiului la Edessa trebuie să fi fost mare⁴⁸.

Scopul principal al școlii era studiul Sfintei Scripturi, deși nu lipseau nici materiile profane. Călăuza în interpretare erau scrierile exegetice ale Sfântului Efrem Sirianul, singurele existente în siriacă. Dar comentariile Sfântului Efrem acopereau doar câteva cărți ale Vechiului Testament, Diatessaron-ul sau versiunea armonizată a Evangheliilor, Faptele Apostolilor și Epistolele pauline. De aceea, în jurul anului 420, Qiyore, exegetul-șef (*mepashqana*) și conducătorul Școlii din Edessa, a inițiat laboriosul proiect de traducere în siriacă a comentariilor scripturistice ale lui Teodor al Mopsuestiei⁴⁹. De ce comentariile lui Teodor al Mopsuestiei? Mai întâi pentru că fama acestui ucenic al lui Diodor al Tarsului și Ioan Hrisostom se răspândise în toate ținuturile de sub jurisdicția Patriarhiei Antiohiei, unde era considerat de mulți drept cel mai mare comentator în viață⁵⁰ și luptător împotriva ereziilor (mai ales împotriva arianismului și apolinarismului)⁵¹. În al doilea rând, datorită rigorii și naturii sistematice a comentariilor lui Teodor, care scrisese comentarii aproape la toate cărțile Vechiului și Noului Testament, în care examinează cu atenție sensul fiecărui verset dintr-o perspectivă istorică, nealegorică. Gândirea lui era foarte sistematică: cu ajutorul unor principii clar definite el se aventura să explice multe obscurități ale Scripturii. Toate acestea dădeau comentariilor sale o evidentă atracție pedagogică. Dar un factor probabil la fel de important în alegerea lui Qiyore a fost confruntarea hristologică din Siria occidentală, la care nu putea rămâne un simplu observator neutru.

Decizia de a traduce comentariile scripturistice ale lui Teodor al Mopsuestiei în siriacă și de a face din ele standardul exegezei biblice predate în Școală i-a adus pe elevii vorbitori de siriacă în inima complicatelor controversate teologice care bântuiau cu furie tot restul creștinătății secolului V⁵² și îndeosebi dieceza Antiohiei⁵³. Sfântul Eustatie al Antiohiei († cca 337), unul din episcopii de frunte de la Sinodul I Ecumenic⁵⁴ și dârz apărător al lui *homoousios*, distingea tranșant între natura umană a lui Hristos și natura Sa divină pentru a putea respinge argumentația ariană. Arieni se străduiau să

reducă pe Fiul lui Dumnezeu la rang de creatură trimițând la pasajele scripturistice în care Hristos e arătat tulburat, obosit, suferind și cerând ajutorul Tatălui⁵⁵. Distingând două naturi reale în Hristos, Eustatie era în măsură să dogmatizeze că toate „cele omenești” (*ta anthropina*) trebuie atribuite naturii cumane complet asumate în Întrupare, iar nu naturii divine a Cuvântului veșnic al lui Dumnezeu⁵⁶; suferințele Lui nu erau deci o dovadă a nedivinității Lui. După Sfântul Eustatie, practica de a distinge naturile sau firile a devenit una din trăsăturile principale ale teologiei episcopilor ortodocși ai Antiohiei și din jurisdicția ei⁵⁷. Diodor al Tarsului († cca 394)⁵⁸, un lider al partidei ortodoxe niceene meletiene, deși avea o altă formație decât eustatienii, a păstrat separația naturilor de la Sfântul Eustatie⁵⁹, temperând-o însă cu importanta distincție între ce este prin natură și ce este prin har⁶⁰. Separația tranșantă folosită de Sfântul Eustatie excludea practic vechiul principiu al „schimbului însușirilor” (*antidosis idiomaton*)⁶¹ răstălmăcit abuziv de arieni. Distingând între ce este prin natură și ce este prin har (sau prin economia divină a Întrupării), Diodor a căutat să justifice o întrebuințare limitată a „schimbului însușirilor” atât de importantă în cultul creștin, fără a cădea pradă curselor arienilor⁶². O puternică opoziție față de abordarea „antiohiană” a fost cea suscitată de un alt ierarh grec niceean din Siria: Apolinarie al Laodiceii († cca 390). În concepția sa arienii trebuiau respinși nu distingând naturile, ci amestecându-le în așa fel încât Întruparea producea o „unică natură divină întrupată amestecată”⁶³, „o unică natură divină-carnală amestecată”⁶⁴. Dacă trupul asumat în Întrupare devenea astfel o singură natură cu Logosul divin, atunci Logosul putea fi recunoscut *homoousios* cu Tatăl chiar și întrupat. Dacă însă trupul rămânea după Întrupare o natură reală diferită de a Cuvântului, cum învățau eustatienii, meletienii și restul creștinătății, atunci Sfânta Treime ar deveni pătrime⁶⁵. Definind filozofic „natura” drept „o ființă vie care se mișcă și activează de la sine” (*autokineton autoenergeton zoon*)⁶⁶, Apolinarie lipsea trupul asumat de o „inteligență” (*nous*) și ca atare de o ipostasă⁶⁷, pentru a făuri o „natură divino-carnală” activată doar de divinitatea ei și având drept izvor al vieții ei nu un

suflet uman, ci o sfințire divină⁶⁸. Oricine ar afirma, din contră, două naturi ar fi nevoit să recunoască și două centre de auto-activare independente, două persoane, prin urmare doi Hristoși, dintre care unul trebuie să fie un simplu (*psilos*) om, cum susținea Pavel din Samosata († cca 276) și adopționiștii⁶⁹.

Ridicându-se în apărarea înaintașilor, săi, Teodor al Mop-suestiei († 428) distingea în același timp tranșant cele două naturi și căuta să găsească o expresie a unității lor, întrucât Biserica nu se pronunțase încă dogmatic în această chestiune. Natura amestecată a lui Apolinarie făcea natura divină să fie compusă⁷⁰, și, prin urmare, supusă schimbării. Apolinarie introducea astfel teopashismul; divinitatea Logosului nu mai transcendea starea schimbătoare, supusă stricăciunii, a acestei lumi muritoare. Trebuiau deci să existe două naturi complete unite în așa fel încât să nu producă o compoziție în Divinitate, nici să afecteze integritatea lor. În înțelegerea lui Teodor această unire era o „locuire”, o „sălășluire”, noțiune folosită de mulți Părinți din secolul IV⁷¹. Pentru a distinge aceasta de modul în care Dumnezeu locuiește în creație și în sfinți, el o preciza drept „locuire ca într-un fiu”⁷², prin care voia să spună „ca în cineva care e de aceeași natură și nu exterior”⁷³. Rezultatul unei asemenea locuiri e că natura umană (ca și cum ar fi „identică și nu exterioară” divinității) primește în virtutea unirii ceea ce aparține în mod natural naturii divine⁷⁴, iar natura divină fără să sufere schimbare ia asupra sa ceea ce ține de natura umană⁷⁵. De la zămislirea ei în pântecul Fecioarei, natura umană n-a existat niciodată aparte de Cuvântul⁷⁶ și „n-are nici o activitate aparte sau separată de Dumnezeu Cuvântul, ci Îl are pe Dumnezeu Cuvântul lucrând în toate din pricina unirii Sale cu ea”⁷⁷. Datorită acestui schimb reciproc în „negrăita și inseparabila unire”⁷⁸ se formează o singură persoană (*prosopon*)⁷⁹. Învățăturii lui Diodor, Teodor îi adăuga noțiunea de „o singură persoană” ca expresie, nu definiție, a unirii negrăite a celor două naturi. „Unica persoană” înseamnă însă nu ipostasa Cuvântului, cum va explica în curând Sinodul de la Chalcedon, ci expresia modului în care Cuvântul a unit cu Sine în mod complet natura umană fără a suferi compoziție⁸⁰.

Deși Teodor n-a fost un inovator⁸¹ și n-a avut intenția de a combate învățăturile Bisericii, scrierile sale hristologice au devenit obiect de aprinsă dispută la scurt timp după moartea sa în 428 și până astăzi. Cauza acestui fapt stă în principal în predilecția sa pentru abstragerea mentală a naturilor din unirea lor și modul de a vorbi despre ele ca și cum ar fi două entități separate. Familiari cu această abordare „antiohiană”, auditorii lui nu erau scandalizați de aceasta⁸², fiindcă știau că intenția sa era aceea de a combate erezia, nu de a o introduce⁸³. Pentru cei din afară însă lucrurile stăteau altfel, mai ales după izbucnirea controverselor în jurul învățaturii lui Nestorie. La doar zece ani de la moartea lui Teodor, îl găsim pe Sfântul Chiril al Alexandriei scriind împotriva erorilor „nestoriene”⁸⁴ ale acestuia, dar și șaptezeci și ceva de episcopi antiohieni gata să intre în schismă în apărarea memoriei sale⁸⁵. Hristologia lui Teodor e imprecisă și vagă mai ales acolo unde e cel mai mult nevoie de precizie și claritate: în definirea unirii celor două firi în Hristos. Rezultatul nefericit al acestui fapt a fost acela de a o face pasibilă de interpretări atât ortodoxe, cât și eretice. Prin urmare, în timp ce unii, fără a fi neapărat adepți ai erorilor lui Nestorie, au continuat să privească la Teodor ca la un luminător al Ortodoxiei, majoritatea Bisericii a identificat drept hristologiile lui Teodor și Nestorie. Așa se face că, după ce au ascultat o selecție de pasaje controversate („blasfemii”) ale lui Teodor, Părinții Sinodului V Ecumenic (553) l-au „anatemizat ca și cum ar fi în viață și de față” atât pe Teodor, cât și scrierile lui⁸⁶.

Bine cunoscuta controversă declanșată de Nestorie în scurta sa păstorie ca patriarh al Constantinopolului (428–431) nu a fost însă o ciocnire inevitabilă între teologiile „antiohiană” și „alexandrină”, cum se afirmă atât de des. Dacă Nestorie ar fi fost Ioan al Antiohiei (ca să nu spunem Ioan Hrisostom), controversa n-ar fi apărut niciodată. Atât Ioan, cât și Nestorie erau deopotrivă de îmbibați de învățătura lui Teodor, dar Ioan n-a fost un inovator, n-a fost încăpățânat și mândru, ci a fost suficient de profund să recunoască într-o diferență de sistem teologic aceeași credință ortodoxă cu a sa. De aceea, în timp ce Ioan al Antiohiei s-a unit cu Sfântul Chiril, deși avea mai

multe motive să ezite, în schimb Nestorie, din momentul în care a primit cea de-a doua epistolă a lui Chiril și până în ultima sa zi, l-a considerat cu încăpățănare pe Sfântul Chiril drept eretic. Intolerant, Nestorie nu voia să înțeleagă nici o altă exprimare hristologică diferită de a sa. Aceste defecte personale combinate cu inovațiile făcute în hristologia lui Teodor i-au adus căderea și au fost principala cauză pentru care Nestorie a devenit, prin refuzul obstinat al apelativului *Theotokos* dat Fecioarei Maria și implicit al oricărui „schimb al însușirilor”, un *scandalum oecumenicum*.

Nu e drept însă a vedea în traducerea și adoptarea comentariilor biblice ale lui Teodor de către Școala din Edessa (traduceri realizate înainte de izbucnirea controverselor nestorice) o dovadă a aderării Școlii la erorile lui Nestorie. Faptul că doar un semn sigur al adoptării de către Școală a principiilor exegetice și hristologice diofizite expuse de Dascălii Bisericii Antiohiei. Pe de altă parte, traducerea siriace erau departe de a fi perfecte. Un pasaj dintr-un important text hristologic, păstrat atât în greacă, cât și în siriacă, e de ajuns pentru a demonstra aceasta:

Textul grec

„Dar când privim atent la unire, atunci proclamăm o unică *prosopon* a ambelor firi, întrucât umanitatea primește cinstire de la creație prin Dumnezeire, iar Dumnezeirea împlinește tot ce e necesar prin umanitate”⁸⁷.

Traducerea siriacă

„Dar când vrem să privim la unitate, atunci proclamăm o unică *parsopa* și o unică *qnomma* [ipostasă], întrucât știm că, din pricina unirii cu Dumnezeirea, umanitatea primește cinstire de la creație și Dumnezeirea împlinește în umanitate toate”⁸⁸.

Pe lângă evidenta divergență a textului siriacă de cel grec⁸⁹, o altă dificultate pentru cititorii siriaci ai lui Teodor o crea corespondența imperfectă între terminologia siriacă și cea greacă. *Kyana* nu putea să transmită cititorilor siriaci tot ceea ce transmitea cititorilor grecești termenul *physis* cu multiplele lui implicații teologice și filozofice⁹⁰. La fel și în cazul echivalen-

țelor *qnoma/hypostasis*⁹¹ și *parsopa/prosopon*⁹², ca și a altor importanți termeni cum sunt *naqiputha/synapheia*⁹³. Chiar și pentru creștinii elenofoni ai secolelor IV–V, sensul precis al acestor termeni era departe de a fi fost clar stabilit. Cititorii sirieni n-aveau alte scrieri teologice în spatele lor afară de cele ale Sfântului Efreem și înțelegeau puțin din subtilele erezii pe care se străduia să le respingă Teodor. O atare lipsă de cunoștințe combinată cu traduceri pripite a dat naștere unei înțelegeri simplificate și unice în felul ei a teologiei lui Teodor. Cu timpul în însuși interiorul Bisericii Răsăritului din Imperiul persan s-au ivit diferite școli de interpretare a operelor lui Teodor.

Până înaintea închiderii ei în 487, din ordinul împăratului filo-monofizit Zenon, Școala de la Edessa era principalul centru de cultură pentru creștinii din Persia care, întorși acasă, întemeiau școli în ținuturile lor și deveneau uneori episcopi. Cu ajutorul episcopului Barsauma al Nisibisului, fost elev al Școlii⁹⁴, Școala din Edessa a fost redeschisă la Nisibis, pe teritoriul Imperiului persan, de ultimul ei director (*mepashqana*): Narsai († cca 503), continuându-și și menținându-și la Nisibis prestigiul intelectual între sirienii orientali până la sfârșitul secolului VI. Cele 85 de omilii metrice ale lui Narsai⁹⁵ sunt singura mărturie rămasă a învățăturii hristologice aduse în Persia de Școala migrată de la Edessa. În ele putem detecta urmele unei aspre confruntări cu partida monofizită din Edessa care arsesse în public traduceri scrierilor lui Teodor⁹⁶ și a dus la închiderea cu totul a Școlii. Principala preocupare a pasajelor hristologice din scrierile lui Narsai⁹⁷ e aceea de a distinge clar și tranșant între cele două naturi complete ale lui Hristos, nu de a explica unirea lor, din care pricină hristologia sa pare neechilibrată. În ciuda mulțimii afirmațiilor diofizite, Narsai are o expresie mai simplă și mai clară a unității lui Hristos decât Teodor:

„Am spus două firi distincte una de alta / nu două *par-sope*, cum pretind defăimătorii. / Una Îl știu pe Cuvântul Tatălui și trupul care e din noi [...] / La plinirea vremii Tatăl ne-a mântuit prin Fiul Său și a împăcat cu noi cele

de sus și cele de jos. / Spun «prin Fiul», adică prin Cuvântul Care e din El și trupul care e din noi: / spiritual și corporal, ascuns și văzut. / Două în fire sunt asemănarea robului și cea a Făcătorului; / unul în ființă [sau existență] e Cel care a vrut și a cinstit cele ale Sale prin ale Sale⁹⁸.

Narsai definește sensul unicei *parsopa* cu referire la unirea între trup și suflet în om: cele două sunt o singură *parsopa*, care înseamnă deci „o unică persoană”⁹⁹.

„Așa cum sufletul și trupul se unesc o singură *parsopa*, / sufletul fiind natura vitalității, iar trupul natura mortalității, / tot așa se numesc o singură *parsopa* cele două realități distincte una de alta: / Cuvântul, firea ființei [divine], și trupul, firea umanității, / cea făcută și Cel care e Făcătorul sunt în unire una”¹⁰⁰.

Unica *parsopa* lui Hristos e și baza „schimbului însușirilor” așa cum e înțeles de Dascălii Antiohiei. În virtutea unirii persoanei Cuvântul dă în mod real umanității propriile Lui însușiri și „transferă însușirile umanității Dumnezeirii Lui”¹⁰¹, desigur nu în sensul unei atribuirii a suferinței și schimbării naturii divine înseși¹⁰². Deși subtilitățile teologiei grecești rămân străine minții semitice a lui Narsai, e limpede că el sesizează elementele fundamentale ale hristologiei lui Teodor al Mopsuestiei. Aparentul paradox al hristologiei antiohiene: cele două naturi concrete distincte și unica *parsopa* reală, poate fi simțit acut în scrierile lui Narsai, prin intermediul căruia Școala din Edessa a introdus în Persia o hristologie teodoriană simplificată combinată cu o neînțelegere și antipatie pentru Sfântul Chiril al Alexandriei¹⁰³. Trebuie făcută însă o distincție între ceea ce Narsai a scris în mijlocul controverselor cu monofiziții din Edessa și scrierile nepolemice din ultimii săi ani de la Nisibis, în Persia, care atestă o hristologie mai echilibrată și reflectată¹⁰⁴.

Influența Școlii din Edessa asupra Bisericii Răsăritului din Imperiul persan devine evidentă pentru prima dată în canoanele sinodului de la Beit Edrai, ținut în 486 sub catolicosul Mar Aqaq (Acachie). Acest sinod a produs primul document

hristologic emis de Biserica Răsăritului din Imperiul persan. Episcopii au considerat necesar să mărturisească ceva peste Crezul de la Niceea nu pentru că s-au simțit obligați să răspundă Sinoadelor Ecumenice III și IV, pe care nu știm sigur dacă le cunoșteau, ci pentru că

„în acest ținut Beit Aramaye sunt oameni stricați la min-te, îmbrăcați în haine monahale, dar departe de puterea lucrătoare a acestei haine, care umblă de colo colo și strică mințile celor simpli și ocărăsc dreapta credință a Bisericii universale și apostolice... învățând împotriva Sfintelor Scripturi și defăimându-i pe vestitorii și învățătorii evlaviei”¹⁰⁵.

Textul face aluzie la monahii monofiziți care străbăteau ținutul Beit Aramaye, adică Mesopotamia centrală din zona Seleucia-Ctesifon, propovăduind împotriva hristologiei diofizite și defăimându-i pe „învățătorii evlaviei” Teodor al Mopsuestiei¹⁰⁶ și probabil Diodor al Tarsului. Simplii creștini din Persia nu înțelegeau disputa despre o fire sau două firi în Hristos și, prin urmare, puteau fi ușor făcuți să accepte ceea ce-i învățau acești monahi cu înfățișare venerabilă¹⁰⁷. Întrucât Mar Aqaq și cel puțin alți patru episcopi din sinod erau foști elevi ai Școlii de la Edessa, ei nu putea tolera această propagandă a monofizismului printre cei simpli. Neavând puterea seculară de partea lor ca să-i alunge pe acești tulburători¹⁰⁸, ei sperau că o declarație dogmatică limpede din partea episcopilor îi va alerta pe credincioși cu privire la ceea ce trebuiau să creadă:

„Învățăm și povățuim pe toți credincioșii să știe despre... credința noastră în Economia lui Hristos că ea trebuie să fie mărturisirea celor două firi ale divinității și umanității, fără ca nimeni dintre noi să îndrăznească să introducă un amestec sau o contopire a distincțiilor acestor două firi. Ci divinitatea rămânând în și fiind păstrată în ale ei, iar umanitatea în ale ei, adunăm la un loc diferențele firilor într-o unică domnie și închinare din pricina contactului unificator [*naqiputha/synapheia*] desăvârșit și nedespărțit pe care divinitatea o are cu umanitatea. Dacă

însă cineva crede sau învață pe alții să lege suferința și schimbarea de divinitatea Domnului și nu păstrează în unitatea persoanei [*parsopa*] Mântuitorului o mărturisire a Dumnezeuului desăvârșit și omului desăvârșit, să fie anatema!”¹⁰⁹.

Terminologia acestei mărturisiri diofizite e cea predată în Școala de la Edessa; episcopii nu cunoșteau altă teologie și terminologie. Ei mărturisesc, așadar, două naturi distincte și complete unite indivizibil și o „unitate a parsopei” care nu implică un amestec sau o contopire a proprietăților fiecărei firi; de aceea însușirea naturii umane de a suferi și a se schimba nu poate fi asociată divinității Domnului, iar teopashismul monofiziților trebuie exclus. Prin această mărturisire Biserica Răsăritului din Imperiul persan se declara continuatoarea tradiției diofizite a Antiohiei. Extremele și deviațiile lui Nestorie, ba chiar și duritatea polemică a lui Narsai sunt absente din acest document, ca și din declarațiile sinodale ale secolului următor. Poziția adoptată de Biserica Răsăritului din Imperiul persan era una de moderație, la egală distanță atât de monofizism, cât și de diofizismul extrem. Deși nu poate fi găsită o corespondență punct cu punct între mărturisirea episcopilor din Beit Edrai și formula dogmatică de la Chalcedon, nu este deloc rezonabil a-i acuza pe episcopii persani de îndepărtare de credința ortodoxă a înaintașilor lor¹¹⁰ și de cea a Bisericilor din Apus. Tradiția antiohiană receptată, asimilată și interpretată de ei în continuare, admite o interpretare atât ortodoxă, cât și heterodoxă.

Tulburările iscate de monahii monofiziți au continuat în regiunea Nisibis, în apropiere de granița romană, cum aflăm din cererea lui Barsauma ca Mar Aqaq să-i anatemizeze pe disidenți¹¹¹. Din scrisorile sinodului lui Mar Babai ținut în 497 aflăm că Papa din Beit Lapat (care semnase la sinodul din 486) și Yazdad din Rev-Ardashir s-au abătut de la „credința ortodoxă a Bisericii” și sunt chemați să se întoarcă la ea¹¹². Nu se poate preciza dacă aceștia îmbrățișaseră monofizismul¹¹³ sau altceva. Toate datele autentice ale epocii arată că mărturisirea din 486 a fost acceptată fără probleme de marea majoritate a

creștinilor din Persia ca expresie a adevăratei credințe. Judecând după limbajul tehnic al mărturisirii, probabil că simplii creștini din Imperiul persan au înțeles-o ca afirmând doar că Domnul Iisus Hristos vestit în Evanghelii e atât Dumnezeu, cât și om, credință mărturisită de Afrahat cu 140 de ani în urmă. Propagandiștii monofiziți au făcut puține cuceriri în Imperiul persan al epocii, deși numărul lor sporise considerabil atunci când mulțimi importante de monofiziți au fost expulzate din Imperiul roman de Iustin (518–527). Principala sursă a tulburărilor pentru Biserica Răsăritului din Imperiul persan în primele decenii ale secolului VI au fost diviziunile interne între membrii ierarhiei¹¹⁴.

Al treilea director (*mepashqana*) al Școlii din Nisibis, Abraham d-Beit Rabbam (activ între anii 510–569)¹¹⁵, a fost răspunzător de inițierea importantului proces de adaptare a lungilor comentarii scripturistice ale „fericitului Tâlcuitor” Teodor al Mopsuestiei pentru nevoile de clasă, ceea ce a dus în cele din urmă la reducerea cărților acestuia la rangul de simple florilegii. Elevii Școlii, care sub Abraham atinseseră cifra de o mie, aveau dificultăți în a utiliza comentariile lui Teodor care erau „complicate datorită construcțiilor grecești și obscurității provenite atât din stilul autorului, cât și din cel al traducătorilor”. De aceea Abraham, „văzând că multor frați le era foarte greu să afle sensul Scripturilor citind tomurile Tâlcuitorului, a scris multe din ele și le-a tâlcuit luminos”¹¹⁶. Pe cât se pare, Abraham a compus parafraze la comentarii, condensându-le, clarificându-le sensul și adăugând poate și unele din înțelegerile lui. Aceste comentarii prescurtate au fost primite cu căldură ajungând să fie copiate mai des decât originalele¹¹⁷. Deși comentariile lui Teodor și-au menținut autoritatea indisputabilă, chiar și în forma lor prescurtată au fost treptat completate și chiar înlocuite de interpretări ale altor autori greci și comentatori siro-orientali¹¹⁸. Început în Școala de la Nisibis în secolul VI, acest proces a continuat până în secolul X¹¹⁹, lărgind orizontul teologic și eliberându-l într-o măsură semnificativă de sistemul restrictiv al lui Teodor.

În 540 a fost ridicat fără voie pe scaunul Seleuciei-Ctesifonului catolicosul Mar Abba. Deși, datorită unei noi persecuții

a creștinilor la instigația preoților mazdeeni, și-a petrecut cei mai mulți ani de patriarhat în temniță, el a reîntors cu succes Biserica Răsăritului din Imperiul persan la starea de ordine canonică și pace internă. Aici ne interesează influența lui pe tărâm teologic. După ce a urmat Școala de la Nisibis și a petrecut o vreme aici ca profesor, a călătorit în Imperiul roman profitând de noua situație creată de restaurarea în 518 de către împăratul Iustin a Chalcedonului și a mărturisirii diofizite. Abba s-a dus mai întâi la Edessa, unde a învățat greacă de la un oarecare Toma. După care, în compania acestuia, a călătorit în Țara Sfântă și la Alexandria (unde l-a întâlnit pe Cosma Indicopleustes¹²⁰), stabilindu-se o vreme în Constantinopol sub domnia lui Iustinian. În călătoriile sale el a colecționat manuscrise grecești cu opere ale lui Teodor al Mopsuestiei netraduse încă în siriacă¹²¹. E foarte posibil să fi obținut și o copie a lucrării apologetice a bătrânului Nestorie cunoscute sub numele de *Cartea lui Heraclide* pe care ulterior a tradus-o în siriacă¹²². Până atunci creștinii din Imperiul persan știau despre Nestorie doar că a fost un apropiat al lui Teodor al Mopsuestiei și că fusese tratat nedrept de Sfântul Chiril, dar nu aveau o înțelegere exactă a pozițiilor teologice nici ale lui Chiril, nici ale lui Nestorie. Traducerea siriacă a operei apologetice a lui Nestorie a fost primită cu entuziasm în unele cercuri monahale conservatoare¹²³, și a influențat decisiv pe unii autori teologici persani, mai cu seamă pe Babai cel Mare († 628). Deși scrierile lui Nestorie au îmbunătățit imaginea acestuia¹²⁴ și au contribuit la și mai marea discreditare a numelui Sfântului Chiril, Biserica Răsăritului din Imperiul persan a continuat să aibă rezerve față de memoria lui¹²⁵. La reîntoarcerea sa în Persia, Mar Abba a contribuit la promovarea unui interes sporit față de cultura filozofică greacă care, sub formă de rezumate, a devenit foarte populară în școlile siro-orientale¹²⁶.

Singurul document teologic produs de Mar Abba e Scrisoarea sa sinodală despre ortodoxia credinței compusă în 544. Fără a folosi termenii teologici disputați „persoană” și „ipostasă”, scrisoarea sinodală exprimă credința hristologică diofizită tradițională a Bisericii Răsăritului din Imperiul persan și

respinge calomniile aduse împotriva ei de monofiziții sirieni. Pasajul central este următorul:

„De la Duhul Sfânt Însuși, Apostolii au învățat că Hristos n-a fost un simplu om, nici un Dumnezeu gol de veșmântul umanității în care S-a arătat, ci că Hristos era Dumnezeu și om, adică o umanitate unsă cu divinitatea care a uns-o, după cum se spune: «De aceea Dumnezeu, Dumnezeul Tău, Te-a uns pe Tine cu untdelemnul bucuriei mai mult decât pe tovarășii tăi» [Ps 44, 6]¹²⁷ — care arată umanitatea Lui; și iarăși: «La început era Cuvântul» [In 1, 1] — care arată divinitatea Lui”¹²⁸.

Mar Abba continuă apoi arătând cu citate biblice că întrucât natura divină a lui Hristos se face cunoscută oamenilor prin natura Sa umană văzută și întrucât natura divină se descoperă în cele Trei Ipostase ale ei: Tată, Fiu și Duh Sfânt, urmează că cele Trei Ipostase ale Treimii se fac cunoscute oamenilor prin Întrupare¹²⁹. Scopul său este dublu: mai întâi, acela de a dovedi că în Vechiul Testament Sfânta Treime a fost cunoscută numai în prefigurări, în timp ce taina Ei s-a descoperit pe deplin odată cu Întruparea¹³⁰; și, în al doilea rând, acela de a arăta că Biserica Răsăritului din Imperiul persan n-are nici o intenție de a introduce o pătrime în loc de Treime, o acuză adusă diofizismului de Apolinarie și reluată de monofiziți. Crisnoarea sinodală se încheie cu câteva anateme:

„Oricine introduce o pătrime în sfânta și neschimbabila Treime, să fie anatema!

Oricine nu mărturisește că în vremurile de pe urmă Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, Hristos Domnul, S-a arătat în trup, să fie anatema!

Oricine nu mărturisește pătımirea și suferința în umanitatea lui Hristos și nepătımirea în divinitatea Lui, să fie anatema! Oricine-și pecetluiește rugăciunea cu numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt și numără împreună cu Ei și pe altcineva, sau nu crede că numele «Fiu» înseamnă totodată divinitatea și umanitatea lui Hristos sau care-și pecetluiește rugăciunea în numele lui Hristos și nu mărturisește Treimea, să fie anatema!”¹³¹.

Cu excepția celor împotriva teopashismului, aceste anateme sunt scrise pentru a demonstra că Biserica Răsăritului din Imperiul persan nu susține învățăturile anatemizate; ele nu indică atât un abuz, cât au un sens defensiv. De exemplu, declarația că numele „Fiu” înseamnă cele două firi ale lui Hristos vrea să spună pur și simplu că atunci când e invocată Treimea, mărturisirea diofizită e inclusă fără introduce o pătrime sau „doi Fii”. Scrisoarea sinodală a lui Mar Abba fixează liniile directoare urmate și de mărturisirile de credință oficiale elaborate de Sinoadele din 554, 576, 585 și 596. Tot mai conștienți de reproșurile aduse de monofiziți credinței lor „teodoriene”, ele vor să arate că credința lor nu e eretică, iar acuzele sunt nejustificate. Pentru aceasta ele reafirmă și largesc concepțiile lor hristologice fără a compromite principiile lor esențiale. În Scrisoarea sinodală Mar Abba nu pare afectat nici de complexe de discuții ale lui Nestorie, nici de erudiția filozofică dobândită în Apus¹³². Canoanele lui Mar Abba arată că el accepta Sinodul de la Chalcedon împreună cu canoanele lui¹³³. Cu toate acestea, sub puternica și autoritara mână a lui Mar Abba, în mijlocul unui nou val de persecuție mazdeistă și al noilor ostilități între romani și Khosraw I, vechiul simț al autonomiei și autosuficienței propriu Bisericii Răsăritului din Imperiul persan a crescut: indiferent de opțiunile hristologice ale împăraților romani și de vicisitudinile Bisericilor din Imperiul roman, Biserica Răsăritului din Imperiul persan trebuie să continue să-și țină mărturisirea ei tradițională fără a se lăsa intimidată de acuze.

Campania lansată de Iustinian (527–565) împotriva scrierilor și persoanei lui Teodor al Mopsuestiei a fost declanșată pentru a dovedi monofiziților că adepții Sinodului de la Chalcedon nu erau nestorienii, cum pretindeau aceștia din urmă¹³⁴, și să pună capăt popularității crescânde a scrierilor lui Teodor în unele cercuri din Imperiul roman. Deși în 553 Teodor a fost condamnat cu maxima severitate posibilă¹³⁵, ostilitatea monofiziților față de diofizismul Chalcedonului nu s-a schimbat: „Aparenta concesie făcută acestora n-a făcut nimic ca să astupe prăpastia dintre cele două Biserici”¹³⁶. În schimb, condamnarea postumă a lui Teodor a iscat o formidabilă indignare

printre episcopii latini din Occident¹³⁷, și i-a înstrăinat și mai mult de Constantinopol pe creștinii diofiziți din Imperiul persan odată ce au aflat de ea. Dacă un Babai cel Mare, care scrie la începutul secolului VII, are cuvinte aspre la adresa lui Iustinian pentru această condamnare¹³⁸, documentele oficiale ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan ignoră pur și simplu deciziile Sinodului V Ecumenic (553). Apărarea extinsă a lui Teodor la Sinodul din 585 sub catolicosul Ishoyahb I are drept cauză directă controversa iscată de Henana din Adiabena în Școala de la Nisibis¹³⁹, nu deciziile constantinopolitane din 553. Spre deosebire de Iustin I¹⁴⁰, în Persia se considera că Iustinian a căzut sub influența monofiziților din adevăratul diofizism, dar se spera într-o schimbare a politicii religioase imperiale într-un sens analog celei de după moartea lui Anastasie în 517¹⁴¹. Cu alte cuvinte, condamnarea lui Teodor din 553 era privită ca o politică impusă Bisericilor din Apus de împărat. Concepția Bisericii Răsăritului din Imperiul persan despre relația ei cu Bisericile din Apus poate fi rezumată după cum urmează: când Sfântul Marutha a adus Crezul și canoanele celor 318 Părinți de la Niceea, Biserica Răsăritului din Imperiul persan a avut o unire palpabilă cu frații lor creștini din Apus; legătura decisivă (unica de altfel cu putință) era mărturisirea de credință și canoanele promulgate de sinoadele ortodoxe. Întrucât erau convingși că învățăturile hristologice diofizite îmbrățișate de ei erau coerente cu această mărturisire¹⁴², episcopii Bisericii Răsăritului din Imperiul persan credeau că nu ei au rupt unirea din 410. Ei nu recunoșteau nici un fel de putere jurisdicțională asupra lor din partea unor sinoade ținute în Apus la care nu fuseseră invitați, ci doar o frățietate în credință păstrată cât timp credința de la Niceea nu era trădată. Această concepție despre unirea Bisericilor și aparentul lor dezinteres față de treburile bisericesti din Apus erau încurajate mult de izolarea lor de Imperiul roman¹⁴³.

În 562 sau 563, după restabilirea păcii între cele două imperii, Iustinian i-a cerut lui Khosraw I să-i trimită o delegație de teologi perși pentru discuții despre credință. Șase episcopi și dascăli au călătorit atunci cu permisiunea lui Khosraw I la Constantinopol discutând aici trei zile cu romanii, după care

au fost trimiși înapoi în Persia cu onoruri¹⁴⁴. Un document siriac publicat în 1969¹⁴⁵ păstrează un fragment al acestor discuții și ne permite o privire asupra diferențelor dintre cele două Biserici diofizite. Punctul discutat în fragment e dacă natura umană a lui Hristos are propria ei ipostasă, cum susțineau perșii, sau dacă are drept ipostasă a ei ipostasa naturii divine. Ambele părți erau de acord că natura umană nu poate fi strict anipostatică, lipsită de o ipostasă, fiindcă atunci nici n-ar exista; disputa se referea la *modul* în care natura umană are o ipostasă. Teologul ortodox al lui Iustinian expune subtila învățătură a „existenței enipostactice” adoptată ca teorie explicativă a expresiei oarecum vagi a Chalcedonului: „o unică *prosopon* și o unică *hypostasis*”: „Spunem că natura umană subzistă în ipostasa Cuvântului lui Dumnezeu, nu e văzută sau cunoscută separat, în propria ei ipostasă deosebită, ci are subzistența [sau existența ei ipostatică] în ipostasa Cuvântului”¹⁴⁶. Interlocutorul persan nu putea înțelege acest concept. Ipostasa e existența reală, individuală a unei naturi; dacă natura e umană, existența ei individuală (ipostasa ei) va fi tot umană; natura și ipostasa sunt legate în mod indivizibil: „Orice ipostasă e cunoscută potrivit firii ei, și orice fire care există e cunoscută și se arată vederii și minții în ipostasa ei proprie”¹⁴⁷. De aceea o natură umană creată nu poate avea o ipostasă necreată¹⁴⁸. Romanul replică spunând că așa stau lucrurile în realitățile naturale, dar natura umană nu-și are ipostasa ei în Cuvântul în chip natural, ci în virtutea unirii făurite în chip supranatural în Întrupare¹⁴⁹. Din nefericire răspunsul persanului nu s-a păstrat, dar putem presupune că obiecția era aceea că o natură umană înzestrată cu o astfel de ipostasă nu mai e de fapt una umană¹⁵⁰.

Învățătura oficială a Bisericii Răsăritului din Imperiul persan nu menționează două ipostase în Hristos și acceptă formula chalcedoniană: „o singură persoană și o singură ipostasă”. De ce atunci reprezentanții ei — presupunând că documentul e autentic — apără această învățătură? Este limpede că ei luau formula chalcedoniană în sensul că *hypostasis* e sinonimă cu *prosopon*¹⁵¹; și vedeau această interpretare susținută de afirmația păstrării proprietăților naturale. Când însă l-au auzit pe

teologul roman spunând că Hristos „nu subzistă ca om ipostatic desăvârșit”¹⁵², cu alte cuvinte nu are o ipostasă umană — o existență umană individuală reală, pentru că acesta lua pe *hypostasis* în sensul folosit de Sfântul Vasile cel Mare, iar nu ca sinonim pentru *prosopon* — ei n-au mai putut accepta aceasta. Pentru ei Sinodul de la Chalcedon nu implica acest lucru; romanii nu interpretau expresia „o unică ipostasă” cum o făceau ei. Or dacă ipostasa înseamnă subzistența concretă a naturii, atunci e mai corect să se vorbească de două ipostase, fiindcă altfel natura umană ar fi lipsită de existență deplină. Prin urmare, deși nu era mărturisirea oficială a Bisericii Răsăritului din Imperiul persan, învățătura a două ipostase era inerentă concepției ei privitoare la integritatea firilor în Hristos și interpretării strict vasiliene a ipostasei: cele două naturi trebuie să subziste fiecare în ipostasa ei¹⁵³. Dacă însă ipostasa trebuie interpretată ca sinonim pentru „persoană”, atunci e corect să se vorbească de o unică ipostasă. Dat fiind că traducerea siriace din Teodor al Mopsuestiei vorbesc de „o unică persoană și o unică ipostasă” ca și Sinodul de la Chalcedon, e foarte probabil ca în Persia secolului VI formulele „o singură ipostasă” și „două ipostase” să fi fost folosite simultan fără a crea scandal¹⁵⁴. O asemenea întrebuintare duală, nedefinită, a termenului „ipostasă” explică probabil de ce declarațiile hristologice oficiale ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan evită acest termen. Abia atunci când în însuși interiorul Bisericii Răsăritului din Imperiul persan unii au început să folosească expresia „o singură ipostasă” în sensul de „o singură ipostasă compusă” care părea că exclude concepția antiohiană a două naturi existând în mod concret, numai atunci au adoptat oficial episcopii Bisericii Răsăritului din Imperiul persan formula „două ipostase”¹⁵⁵. Câtă vreme interpretarea pe care o dădeau ipostasei în a această formulă nu implica existența a „două persoane”¹⁵⁶, ea nu indica și un pas înainte spre adevăratul nestorianism.

A doua jumătate a secolului VI atestă o intensificare a activităților monofiziților în Imperiul persan¹⁵⁷. Masive deportări de captivi sirieni occidentali și refugierea unor monofiziți în Imperiul persan au coincis cu activitățile de constituire a unei

ierarhii monofizite întreprinse de Jacob Baradai, de la care monofiziții sirieni au fost numiți și iacobiți. În 559 Iacob a hirotonit pe Ahudemmech ca prim mitropolit monofizit în Răsărit; iar după această dată clerul și ierarhia monofiziților răsăriteni au crescut permanent. Catolicosul Iawsep (552–567) adusese, pe cât se pare, în fața lui Khosraw I acuzații neîntețmeiate împotriva monofiziților, iar acesta, dorind să le verifice, a organizat o dezbatere a părților în prezența sa. Trăgând de aici concluzia că afirmațiile erau nejustificate, Khosraw a dat permisiune monofiziților să-și construiască biserici și mănăstiri fără opreliști¹⁵⁸. Dar monofiziții s-au bucurat de sprijinul oficial cel mai mare la începutul secolului VII, sub domnia lui Khosraw II (590–628). După ce fusese excomunicat de catolicos pentru bigamie, medicul curții și favoritul regal Gabriel din Singar trecuse la monofiziți¹⁵⁹. După aceea aceasta a favorizat cu fiecare ocazie cauza monofizită reușind chiar să-l convingă pe Khosraw să interzică alegerea unui nou catolicos după moartea lui Mar Grigor I († 609). Astfel, în dificila perioadă de la moartea lui Grigor I la moartea lui Khosraw II († 628), Biserica Răsăritului din Imperiul persan a fost lipsită de patriarh¹⁶⁰ și în dizgrație oficială¹⁶¹.

Chiar în acest răstimp, când tulburările din afară se înmulțeau, Biserica din Persia a trecut și printr-o severă criză internă cauzată de învățăturile lui Henana din Adiabena. Henana devenise director (*mepashqana*) al Școlii din Nisibis în 572¹⁶²; era înzestrat cu o minte strălucită, un spirit iscoditor și mari talente didactice. Prin poziția sa în Școală a fost în măsură să obțină traduceri siriace ale comentariilor biblice și operelor teologice ale multor autori greci necitați de obicei în Persia¹⁶³. Henana era atras îndeosebi de abordarea alegorică a interpretării scripturistice favorizate de Origen (ale cărui scrieri nu erau probabil accesibile în siriacă) și ulterior de Sfântul Grigorie al Nyssei și mulți alți Părinți ai Bisericii. Aici a intrat prima dată în conflict cu autoritatea lui Teodor al Mopsuestiei, marele interpret pentru creștinii din Persia epocii¹⁶⁴. Potrivit mărturiei unui contemporan entuziast, Henana a scris volume întregi alcătuind propriile sale comentarii scripturistice

„ca să aștearnă în scris înțelegerea și opinia sa cu privire la toate versetele și capitolele Scripturii, atât la Vechiul Testament, cât și la Noul Testament, ca și fericitul Tâlcuitor. A alcătuit și multe omilii și tratate [...]. Și, iată, scrierile sale sunt pretutindeni și prin acestea el este aproape și învață chiar și în locuri îndepărtate. Lauda lui s-a răspândit în afară în toate școlile, atât de departe, cât și de aproape, prin gura ucenicilor lui”¹⁶⁵.

Se pare că intenția lui Henana a fost aceea de a completa comentariile lui Teodor cu comentarii la alte scrieri și cu propriile lui înțelegeri¹⁶⁶. Când adepții stricti ai lui Teodor s-au alarmat, Henana și-a înăsprit poziția contrazicându-l deschis pe Tâlcuitor¹⁶⁷ și căutând chiar să-l înlocuiască pe Teodor cu totul¹⁶⁸. Pentru că interpretarea Scripturii și teologia sunt împletite inextricabil, disputa inițiată s-a mutat și pe tărâm teologic și astfel în „multele controverse, mari dispute, certuri și schisme”¹⁶⁹ trei sute din cei opt sute de elevi ai Școlii au părăsit Nisibis¹⁷⁰.

E extrem de dificil să precizăm cu certitudine poziția teologică a lui Henana, pentru că n-avem decât numai câteva fragmente din lucrările sale și câteva acuzații virulente ale puter-nicului său adversar Babai cel Mare. Se știe însă că, pe lângă subminarea autorității lui Teodor al Mopsuestiei, Henana învăța că în Hristos era o unică ipostasă compusă¹⁷¹. Era acuzat și că învață o singură fire sau contopirea firilor¹⁷², dar asta putea fi pur și simplu consecința scoasă de adversarii săi din învățătura despre ipostasa compusă¹⁷³. Babai îl acuză frecvent pe Henana de cele mai rele erori origeniste, și este foarte probabil ca extinsa și atenta apărare de către Babai a operelor lui Evagrie împotriva celor ce găseau origenism în ea¹⁷⁴ să fi fost provocată în parte de întrebuițarea acestora de către Henana¹⁷⁵. Popularitatea scrierilor lui Henana se poate să se fi datorat noului său accent, neteodorian, pus pe unirea mistică între Dumnezeu și om¹⁷⁶, pe care o demonstra prin interpretarea alegorică a Scripturii, teoria hristologică a ipostasei compuse¹⁷⁷ și mistica evagriană. Deși noțiunea de ipostasă compusă n-a prosperat niciodată în Persia și pare să fi murit odată cu ucenicii direcți ai lui Henana, influența lui Henana în exegeză

și mistică avea să aducă o mulțime de roade în veacurile care vor urma¹⁷⁸.

Sinodul lui Mar Ishoyahb I din 585 e prima mărturie a controversei iscate de Henana. Primul canon al sinodului cuprinde o atentă expunere a Crezului de la Niceea reafirmând interpretarea lui diofizită tradițională (fără referire la termenul hristologic de „ipostasă”) și, astfel, interpretarea lui Teodor al Mopsuestiei. Faptul devenise necesar din pricina ascensiunii propagandei monofizite¹⁷⁹, dar și, poate, a comentariului la Crez al lui Henana însuși¹⁸⁰. Al doilea canon e o apărare răspicată a lui Teodor și a scrierilor lui cauzată de faptul că

„Înainte sinodului Părinților s-a relatat că în acest timp s-au ivit oameni care, deși ortodocși cu numele, sunt prin tulburările lor răvășitori ai Ortodoxiei și ai învățăturilor și tradițiilor Bisericii, care luptă cu putere dușmănoasă împotriva puterii tari a adevăratei noastre învățături întărite și așezate cu ajutorul harului prin cărțile și comentariile Tâlcuitorului”¹⁸¹.

Sinodul își încheie apărarea interzicând oricui „să defaime pe față sau în ascuns acest Dascăl al Bisericii sau să combată sfintele lui cărți”¹⁸². În ciuda acestora, controversa a continuat să crească în Biserica Răsăritului din Imperiul persan, cum se poate ușor constata din deciziile sinoadelor reunite de Mar Sabrisho I în 596 și Mar Grigor I în 605. Ambele aceste sinoade au elaborat o atentă expunere a credinței tradiționale (iarăși evitând termenul „ipostasă”) și o lungă apărare a lui Teodor, anatemizând pe oricine încearcă să „respingă comentariile, exegezele și învățăturile învățătorului dovedit, fericitul Teodor Tâlcuitorul, și care încearcă să introducă exegeze noi și ciudate pline de nebunie și blasfemie”¹⁸³. Deși episcopii au luat o atitudine fermă în favoarea lui Teodor al Mopsuestiei, nu se face nici o mențiune despre disputa cu privire la o singură persoană/ipostasă, o singură ipostasă compusă sau două ipostase. E limpede că episcopii nu se simțeau în largul lor cu acest ultim termen nefolositor în deciziile anterioare ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan și au preferat să lase interpretarea lui pe seama teologilor din școli. La începutul seco-

lului VII, așadar, în Biserica Răsăritului din Imperiul persan apăruseră trei curente:

- reformatorii radicali (reprezențați de Henana, de discipolii și simpatizanții lui),
- conservatorii moderați (reprezențați de Sinoadele din 585, 596, 605 și de corpul principal al creștinilor din Persia) și
- conservatorii radicali (reprezențați de Babai cel Mare și monahii de pe Muntele Izla și susținătorii lor).

Forța atacului lui Henana împotriva comentariilor lui Teodor a fost risipită de anatemele lansate asupra oricui va „respinge” exegezele lui¹⁸⁴. Cel care va duce o luptă încununată cu succes împotriva pozițiilor teologice ale lui Henana și a finalizat semnificația și utilizarea termenului „ipostasă” a fost însă Babai Rabba sau cel Mare. După ce a studiat la Nisibis, în jurul anului 575 Babai a intrat în marea mănăstire de pe Muntele Izla (nu departe de Nisibis) sub faimosul Abraham din Kashkar († 586)¹⁸⁵, întemeietorul mănăstirii și înnoitorul monahismului persan. Fost elev și el al Școlii de la Nisibis pe vremea lui Abraham d-Beit Rabban, Abraham din Kashkar călătorise în Egipt și la Sinai ca să învețe disciplina monahală a Părinților. După ce a petrecut un număr de ani în Apus, s-a întors în Persia și a instituit aici principiile monahismului egiptean. Din pricina apropierii Muntelui Izla de Nisibis, mulți din monahii mănăstirii erau bine educați. Alături de scrierile ascetice ale lui Evagrie, Isaia, de *Raiul Părinților* (traducerea siriacă a *Patericului* completată cu texte din Paladie și Ieronim) și de scrierile marilor Capadocieni, erau studiate cu atenție scrierile lui Teodor al Mopsuestiei iar *Cartea lui Heraclide* a lui Nestorie era la mare cinste¹⁸⁶. Astfel, alături de influența pe care a exercitat-o asupra monahismului persan, mănăstirea de pe Muntele Izla a devenit una din citadelele formei celei mai stricte de diofizism din Persia, și monahii de pe Izla au reacționat cel mai viguros la viziunea hristologică a lui Henana. Babai a fost reprezentantul cel mai răspicat și prolific al acestei tradiții; deși discursul său virulent ține de firea sa irascibilă¹⁸⁷, teologia sa e reprezentativă pentru întreaga partidă¹⁸⁸.

Principala operă hristologică a lui Babai: *Despre divinitate, umanitate și persoana (parsopa) unirii*, numită și „Cartea unirii”¹⁸⁹, e o sinteză a concepțiilor hristologice ale lui Teodor al Mopsuestiei, Nestorie (din *Cartea lui Heraclide*; deși numele său nu e citat niciodată, influența sa în anumite aspecte tehnice e evidentă) și a autorilor persani, cum este Mar Abba¹⁹⁰. Babai nu pretinde că expune vreo învățătură nouă, ci doar că adună la un loc învățăturile risipite ale Părinților¹⁹¹, și probabil că nu face decât acest lucru. Intenția sa e de a prezenta o interpretare strict diofizită a vechii hristologii antiohiene, demonstrând atât necesitatea existenței a două ipostase în Hristos, cât și respingerea oricărui amestec sau compoziții ipostatice. Rigoarea expunerii, nu originalitatea gândirii, e contribuția sa principală. Aplicând concepții vechi la problemele doctrinare ale secolului VII, Babai e în cea mai mare parte a timpului reacționar. Comparând definițiile sinodale oficiale ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan din secolul VI cu multe din formulele lui Babai, avem impresia unui pas înapoi spre Antiohia începutului secolului V. Tendința evidentă a lui Babai e de a opri evoluția treptată a gândirii creștine din Persia spre excesele unui Henana, fapt pe care, în opinia lui, poziția moderată a Sinoadelor nu-l putea face.

Babai înțelege că, pentru a demonstra că atât natura divină, cât și cea umană din Hristos trebuie să aibă o ipostasă, era imperios necesară o definiție precisă a terminologiei¹⁹². Cei doi termeni cărora Babai le dă o definiție specială sunt ipostasă (*qnoma*) și persoană (*parsopa*):

„*Qnoma* e concretizarea naturii [*kyana*] abstracte în cutare și cutare. *Kyana* nu există niciodată fără *qnoma*. Deși la origine *qnoma* era o traducere a grecescului *hypostasis*, nu poate fi identificată cu aceasta. *Qnoma* poate fi tradusă prin «această sau acea substanță», «substrat», «subzistență», «realitate» opuse irealului sau iluziei. Se referă la o realitate concretă, nu la o persoană. *Qnoma* la Babai nu e ipostasa chalcedoniană. A o traduce prin ipostasă sau persoană e incorect și profund eronat. [...] *Parsopa* e proprietatea care distinge o *qnoma* de altă

qnoma de aceeași specie. E suma totală a accidentelor și proprietăților care dau *qnomei* caracteristica ei particulară singulară și indivizibilă¹⁹³.

Făcând din *parsopa* „proprietatea oricărei *qnoma* prin care se distinge de altele”¹⁹⁴, Babai îi atribuia o parte din ceea ce Sfântul Vasile înțelegea prin „ipostasă”. Pentru Sfântul Vasile „ipostasa” includea proprietatea distinctivă, pentru Babai *parsopa* este proprietatea distinctivă. Astfel, întrucât caracteristica ipostatică a Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu e filialitatea (faptul de a fi născut), Babai poate numi aceasta *parsopa* Lui¹⁹⁵, „*parsopa* filialității” (*hyotes* nu *hypothesia*, „înfierie” adoptivă!)¹⁹⁶. Cu astfel de definiții Babai poate susține că, întrucât fiecare din cele două naturi exista în Hristos în mod concret, trebuie să aibă cu necesitate ipostasa ei proprie: ipostasa naturii divine fiind a doua Ipostasă a Sfintei Treimi, iar ipostasa naturii umane fiind Omul individualizat desăvârșit, Iisus, pe care-l distingem de Petru și Ioan¹⁹⁷. Pentru a avea existență concretă, o natură trebuie să aibă o ipostasă¹⁹⁸; de aceea, a vorbi de o singură ipostasă în Hristos, ca Henana, înseamnă fie că o natură a încetat să aibă existență reală, fie că a fost total absorbită în cealaltă natură (cum învăța Eutihie). O ipostasă amestecată sau compusă e imposibilă, fiindcă ea ar putea apărea doar dacă ambele naturi ar fi ele însele imperfecte înainte de unire (cu trupul și sufletul în om)¹⁹⁹, sau dacă ele au fost astfel unite încât să altereze existența concretă a fiecăreia: într-un asemenea caz, natura divină ar ajunge supusă suferinței și schimbării. Potrivit lui Babai, Henana învăța teopashismul. Datorită definiției date de Babai ipostasei (*qnoma*), o unire în plan ipostatic nu poate exista: „Este evident că nu este nicidecum cu putință ca divinitatea și umanitatea lui Hristos să devină o singură ipostasă [*qnoma*], ci numai o singură *parsopa*, în care se cunosc în chip unit cele două naturi în ipostaticitatea lor”²⁰⁰.

Unirea realizată în Întrupare e în *parsopa*, singurul mediu ontologic rămas disponibil pentru Babai. Hristos nu e un „simplu” om unit cu Dumnezeu prin har ori virtute sau printr-o ungere a Duhului acordată unei umanități deja constituite în

prealabil, cum spuneau Pavel din Samosata și alți eretici²⁰¹. Dumnezeu Cuvântul a format o singură *parsopa*, o singură manifestare ontologică cu umanitatea din clipa în care umanitatea s-a format în pântecul Fecioarei și fătul și-a primit sufletul rațional și a devenit o ipostasă umană. Natura umană concretizată în ipostasa ei n-a existat niciodată separat de Cuvântul Care i-a dat proprietatea Sa unică a filialității (prin care știm că S-a întrupat Fiul, iar nu Tatăl sau Duhul Sfânt). Umanitatea lui Hristos a fost tot timpul ca un fier în mijlocul focului divinității Lui, nepierzându-și proprietățile esențiale sau ipostasa umană, neschimbându-și natura, ci luând atribuțiile divinității așa cum fierul ia aspectul arzător al flăcării și acțiunea de a arde a focului în care e introdus²⁰². În această unire de *parsopa*, fierul poate fi rupt, dar flacăra nu; flacăra arde prin natura ei, fierul nu; tot așa în Întrupare natura umană poate fi omorâtă, dar divinitatea nu; divinitatea e atotputernică prin natura ei, umanitatea nu²⁰³.

„În această unire prosopică, voluntară²⁰⁴, nesilită, nepătimitoare, firile iau și dau în această unică *parsopa* ceea ce este al fiecăreia: Dumnezeu ce este al omului, omul ce este al lui Dumnezeu. Și așa cum firile sunt unite într-o singură *parsopa*, așa și numele lor sunt unite în desemnarea aceleiași singure *parsopa*. În această unire a *parsopei* lui Hristos — care există în virtutea contactului unificator [*naqiputha*] al divinității și umanității — firile nu sunt separate în nume, putere, autoritate, cinste, domnie și închinare, dar se păstrează unite fără contopire pe veci”²⁰⁵.

Babai învață deci o unire ontologică indisolubilă a două naturi complete în Hristos. El are însă dificultăți în a găsi un mod care să exprime această unire ferind-o de teopashism, așa cum îl înțelege el, și fără să micșoreze realitatea Întrupării.

„Această unire închinată, uimitoare și negrăită are toate aceste moduri [înșirate în pasajul de mai sus] și le depășește într-un mod distinct și inscrutabil care le transcende pe cele parțiale care se limitează între ele. Nu e doar

o unificare exterioară; nu e o restrângere sau limitare interioară; nu e prosopică în sensul unei separații; nu este voluntară în sensul că menține depărtate firile; ci este Infinitul în finit cu păstrarea firilor fără contopire, amestec, compunere și împărțire²⁰⁶.

Folosind terminologia hristologică antiohiană pe care Henana o contesta, Babai caută o hristologie care să răspundă nevoilor teologice ale secolului VII. El mărturisește răspicat:

„Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit; Infinitul a locuit în finit, a fost îmbrăcat în el și s-a unit cu el. Dar deși erau unite, firile erau distincte în proprietățile lor, și deși erau distincte, erau unite într-o singură *parsopa*. Pe scurt, cele două firi sunt păstrate pe veci în Unul Hristos, Fiul lui Dumnezeu²⁰⁷.

Cu toate acestea, expunerea sa suferă de aceeași deficiență întâlnită adeseori și la Teodor al Mopsuestiei. Foarte preocupat cu menținerea necontopită a celor două firi ale lui Hristos, el nu reușește să transmită mesajul simplu și esențial al Evangheliei: Cel care a devenit om și e Subiectul evenimentelor relatate de Apostoli e Însuși Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu²⁰⁸. Fără un limbaj tehnic, acest adevăr e însă clar exprimat de documentele sinodale de mai sus²⁰⁹. Deși aceste Sinoade au recunoscut corectitudinea interpretărilor lui Teodor, ele au fost în măsură să depășească slăbiciunea esențială a expresiilor hristologice ale lui Teodor. „Unica persoană” al ui Hristos e pentru ei „persoana” Fiului lui Dumnezeu²¹⁰; credința simplă, neîntunecată de nesfârșite precizări, era credința corpului comun al Bisericii din Persia.

În cei nouăsprezece ani în care Biserica Răsăritului din Imperiul persan a fost lipsită de un catolicos (609–628), Babai și partida lui s-au străduit să îndrepte Biserica pe un curs radical conservator opus cu vehemență atât monofiziților, henanienilor²¹¹, cât și, probabil, Bisericilor din Apus care acceptau ipostasa compusă. Cei patru episcopi, care în 612 au format o delegație pentru a-i prezenta lui Khosraw II o apărare a credinței lor, mărturiseau acum două ipostase în Hristos²¹², și de

acum înainte chestiunea celor două ipostase nu va mai fi deschisă discuțiilor. Deși, așa cum am arătat mai sus, formula celor două ipostase nu însemna în fapt decât două naturi concrete, violenta controversă asupra învățaturii lui Henana i-a dat o semnificație în plus pentru ultraconservatori: nu numai că „două ipostase” era mărturisirea cea mai corectă, ea era *sin-gura* mărturisire ortodoxă²¹³; prin urmare, oricine mărturisește în orice fel o singură ipostasă în Hristos nu mai era ortodox. Astfel partida zeloților conservatori a lui Babai respingea în același timp și Sinodul de la Chalcedon și, odată cu acesta, orice relații posibile cu Bisericile diofizite din Apus. Această poziție extremă nu era însă împărtășită de toți.

Când Kavad II Shiroe s-a urcat în 628 pe tronul tatălui său, el a îngăduit episcopilor Bisericii Răsăritului din Imperiul persan să-și aleagă un catolicos. A fost ales Ishoyahb II din Gdala (628–646), fost elev al Școlii de la Nisibis și unul din cei care plecaseră din ea în semn de protest contra învățăturilor lui Henana²¹⁴. Curând după aceasta, Kavad II a murit și a fost urmat de soția (și sora) sa, regina Boran. Aceasta l-a rugat pe Ishoyahb să plece în 630 într-o misiune la împăratul Heraclie care se afla în Alep ca să-i vestească urcarea pe tron și să negocieze un tratat de pace cu romanii. Însoțit de un număr de personalități bisericești — între care erau Ishoyahb episcop al Ninivei și viitor catolicos (648–659) și poate și Sahdona²¹⁵ —, Ishoyahb a fost primit cu onoruri de Heraclie la Alep. În cursul discuțiilor care au avut loc, Ishoyahb i-a demonstrat lui Heraclie că Biserica Răsăritului din Imperiul persan nu se abătuse de la credința Părinților de la Niceea și că diofizismul ei nu era eretic²¹⁶. Nu s-a putut însă ajunge la o înțelegere doar cu privire la un punct: persanii nu voiau să-l pomenească în diptice pe Sfântul Chiril, iar împăratul nu voia să-i pomenească pe cei „Trei Dascăli” Diodor, Teodor și Nestorie. Pentru a depăși acest impas, numele disputate au fost pur și simplu omise²¹⁷ și catolicosul a celebrat două Liturghii la care împăratul însuși a primit Împărtășania din mâinile lui. La întoarcerea în Persia însă, Ishoyahb a fost sever criticat de un număr de conservatori extremiști²¹⁸. Cronica din Seert păstrează două scrisori iritate de protest ale episcopului Barsauma

al Suzei către catolicos, în care episcopul invoca „prăpastia adâncă între noi și greci”²¹⁹. Prăpastia în cauză nu era alta decât Sinodul de la Chalcedon²²⁰, fiindcă e aproape sigur că împăratul și catolicosul ajunseseră la un acord pe baza acestui Sinod. Dacă pentru catolicosul moderat Chalcedonul mai putea forma o bază pentru unirea Bisericilor, el nu mai era acceptabil pentru conservatorii radicali, reprezentați de Barsauma, și care au și rupt ulterior comuniunea cu Ishoyahb²²¹.

Deși, grație eforturilor lui Babai la mijlocul secolului VII, învățătura despre cele două ipostase în Hristos se impusese irevocabil, mai erau unii care o priveau cu neîncredere, și alții care o respingeau deschis. Din scrisorile lui Ishoyahb III, pe atunci mitropolit al Arabelei, aflăm că în jurul anului 640 mitropolitul Chiriac al Nisibisului începuse să propovăduiască o singură ipostasă provocând o controversă care nu se va stinge decât după moartea lui²²². Aproximativ în același timp o mult mai mare tulburare s-a iscat în jurul învățăturii lui Sahdona din Beit Nuhadre²²³ care se poate să fi fost, deși mai probabil n-a fost, un tânăr discipol al lui Henana²²⁴. Sahdona intrase în mănăstirea din Beit Abe și devenise repede faimos pentru viața sa ascetică și darul său literar. La sugestia lui Ishoyahb III a fost hirotonit episcop al comunității din Mahoza d-Arewan. La câțeva vreme după aceasta a ieșit la lumină un tratat scris de acesta pentru uz privat, și în care Sahdona învăța o unică ipostasă. Ishoyahb III, care făcea parte din partida conservatoare radicală, a reacționat. Dar eforturile pe care a trebuit să le depună ca să-l condamne și să-l împiedice apoi să-și reia episcopia arată că Sahdona avea mulți simpatizanți printre moderați, între care se număra și catolicosul Mar Emneh²²⁵. În cele din urmă însă Ishoyahb a triumfat, dar numai după ce a devenit el însuși catolicos (648–659), iar Sahdona a părăsit Mesopotamia petrecându-și restul zilelor într-o peșteră de lângă Edessa.

Scrierile lui Sahdona au ajuns în cea mai mare parte până la noi²²⁶, iar din capitolul „Despre adevărata credință și mărturisire sănătoasă a ortodoxiei”²²⁷ avem o imagine exactă a hristologiei sale controversate.

„Când Dumnezeu Cuvântul S-a făcut în chip sublim una cu natura [particulară] a umanității noastre de la însuși începutul alcătuirii ei și în veci, a făcut-o o ipostasă [*qnoma*] și o persoană [*parsopa*] ca fire printr-o unire minunată și negrită, a umplut-o cu slava Dumnezeirii Lui, și în această formă²²⁸ a fost văzut de creația întregă: «Și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl plin de har și adevăr» [*In* 1, 14]”²²⁹.

Așa cum a arătat A. de Halleux²³⁰, din expunerea credinței sale e foarte limpede că hristologia lui Sahdona nu trădează nici o influență nepersană; ea este în aproape toate privințele hristologia majorității Bisericii Asiriene a Răsăritului. Punctul controversat e întrebuintarea termenului „ipostasă”, care diferă limpede de cel stabilit de Babai și învățat în școli. E lucrul pe care-l deplânge Ishoyahb: „Acel om slab de minte... voia ca noi să luăm această ipostasă drept persoană sau persoana drept ipostasă, cum se silește să demonstreze”²³¹. În expunerea lui, Sahdona afirmă limpede că termenul *parsopa* e inadecvat pentru a exprima unirea realizată prin Întrupare: „Deși un tablou înfățișează chipul unui om, el nu este om prin fire, și deși un înger sau un ambasador poartă *parsopa* lui Dumnezeu sau a unui rege, ei nu sunt cu adevărat Dumnezeu sau regele”²³². „Dar n-a fost așa cu Domnul: El este în amândouă cu adevărat... întrucât firile sunt unite una cu alta și *parsopa* ipostatică a filialității se arată în amândouă”²³³. El distinge o „*parsopa* ipostatică” de o *parsopa* „împrumutată”²³⁴ și asumată care e depărtată de cel căreia îi aparține”²³⁵, cum este cazul cu ambasadorul regelui. Prin „ipostatică” Sahdona vrea să spună „reală”, cu alte cuvinte înrădăcinată în însăși ființa și identitatea unui lucru. Sahdona numește *parsopa* lui Hristos „naturală”²³⁶ (adică ținând de natură), cu sensul că în ea cele două naturi ale Lui își au existența concretă.

Parsopa ipostatică una nu e o aparență care să poată fi separată ca imaginea unui rege de „cel căruia îi aparține”; e o parte esențială indivizibilă a existenței unui lucru. Domnul însă are două naturi sau firi (două „lucruri”) fiecare din ele menținându-și proprietățile²³⁷; dar pentru că aceste naturi sunt

unite inseparabil și veșnic, așa încât „ceea ce a fost asumat nu mai poate fi cunoscut separat întrucât face parte din Cel care a asumat-o”, de aceea nu există două *parospe* și doi Fii²³⁸. Sahdona descrie unirea firilor astfel:

„Dumnezeu Cuvântul a luat asupra Sa să fie numit²³⁹ prin unire ceea ce este un om prin fire și a dat umanității să fie prin unire ceea ce este El prin fire, așa încât Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu Cuvântul se numește Fiul al Omului din pricina firii omenești pe care a asumat-o, iar fiul omului, firea pe care a luat-o din noi, e Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu pentru că a asumat-o Dumnezeu Cuvântul”²⁴⁰.

Rezultatul acestei foarte intime uniri e că atunci cele două firi sunt o singură „ființă”, o singură „realitate”, o singură *qnomā*²⁴¹. „*Qnoma* unică și *parsopa* unică” (o referință explicită la Teodor al Mopsuestiei), *parsopa* ipostatică a lui Sahdona înseamnă „o singură realitate” și această Realitate e subiectul atât al pătimirilor, cât și al minunilor relatate în Evanghelii.

„Suferințele și lucrurile de jos sunt în chip firesc ale trupului din Maria, iar minunile și lucrurile înalte sunt ale Cuvântului din Tatăl. Dar prin unire atât pătimirile umanității, cât și minunile divinității sunt ale uneia și aceleiași *parsopa* a Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu”²⁴².

Vocabularul antiohian al lui Sahdona și adâncă lui venerație față de sfinții Bisericii Asiriene a Răsăritului²⁴³ demonstrează limpede că n-avea nici o intenție de a introduce noțiuni teologice străine de tradiția persană, cum încercase anterior Henana. În general el folosește termenul „natură” în vechiul sens de natură concretă, *physis-hypostasis*²⁴⁴. Termenul *qnomā* e eliberat astfel de întrebuintarea lui restricționată de natură individuală concretă și poate fi folosit pentru a da o conotație mai substanțială și reală lui *parsopa*²⁴⁵. Făcând aceasta Sahdona revine la situația din secolul VI, când interpretarea lui *qnomā* era nefixată. Dar conservatorii ca Ishoyahb, a cărui partidă câștigase o grea victorie asupra lui Henana, nu puteau suporta o asemenea abandonare a formulei fixate a celor două iposta-

se, fie că erau de acord cu Sahdona sau nu²⁴⁶. Mai mult, prin această definiție, expresia „o singură ipostasă implică în chip necesar o singură fire”²⁴⁷, deschizând astfel ușa monofizismului detestat. Putem presupune că Sahdona, care se considera un fiu loial al Bisericii Asiriene a Răsăritului, a întreprins stabilirea unei întrebuintări diferite pentru *qnoma* în intenția de a atenua unele din extremele lui Babai și ale partidului său. Multele exemple naturale de unică *parsopa* oferite de Babai în *Cartea unirii* par toate oarecum nereale, nesubstanțiale²⁴⁸; ele nu transmit cu adevărat ceea ce găsim în definițiile sinoadelor din secolul VI. Sahdona spera să remedieze această deficiență. Din nefericire, sensul teologic tehnic al ipostasei folosit de Babai avea puternice rădăcini în secolul IV și n-a putut fi dislocat de redefinirea lui vagă, deși ortodoxă, de către Sahdoña.

În timp ce Ishoyahb se lupta să stingă focul aprins de Sahdona, poporul arab măturase deja dinastia iraniană a Sasanizilor. Ca și cum ar fi trăit pe altă lume, creștinii contemporani abia dacă menționează această schimbare a dominației. Efectele ocupației islamice au fost însă considerabile, deși nu imediate²⁴⁹. În secolul VII noii cuceritori arabi și-au ținut promisiunea de a lăsa neatinsă Biserica²⁵⁰. Cea mai importantă consecință a invaziei a fost ruperea totală a legăturilor cu creștinii din Apus. Granița cu Imperiul roman nu mai trecea pe lângă Nisibis, iar distanța față de Constantinopol a devenit tot mai mare. Întorcându-și pentru secolele următoare atenția spre răsărit, Biserica Asiriană a Răsăritului din Imperiul arab al califilor Ummayazi și Abasizi și-a extins diecezele spre îndepărtata Mongolie și China²⁵¹, până ce invazia mongolă avea să lichideze orice prezență creștină în Orientul îndepărtat.

La sfârșitul secolului VII nu mai auzim de nici o controversă despre una sau două ipostase, dar acest lucru nu înseamnă că Biserica Răsăritului din Imperiul arab stagna. Din contră, secolele VII–VIII marchează perioada ei de maximă înflorire spirituală și intelectuală. Cauza cea mai evidentă a acestui fapt e puternicul aflux de literatură ascetică și mistică din autorii greci în traducere siriacă: tratatele epurate ale lui Evagrie²⁵², avva Isaia²⁵³, Macarie Egipteanul²⁵⁴, *Raiul Părinților*

alcătuit din scrieri ale lui Paladie, Ieronim și alții²⁵⁵, Dionisie Areopagitul²⁵⁶, marii Capadocieni, Ioan Hrisostom ș. a. m. d. Deși efectul acestei noi literaturi e foarte evident în exegeza biblică²⁵⁷ și la intelectuali ca Henana, ea a rodit încă mai mult între numeroșii monahi din Persia. În formele lui elementare, monahismul persan poate fi urmărit până în secolul IV, când avem date istorice despre el. Cel mai vechi text monahal care a ajuns până la noi e Scrisoarea lui Mar Babai către preotul Chiriac „Despre viața singuratică și lepădarea desăvârșită”²⁵⁸. Acest Babai e probabil catolicosul Babowai ucis în 484 la Peroz²⁵⁹, deși nu este sigur; în orice caz, textul aparține cert secolului V. Simplitatea rustică a sfaturilor lui Mar Babai oglindește starea monahismului persan de la sfârșitul secolului V²⁶⁰. Abraham din Kashkar e inițiatorul renașterii monahale din secolele VII–VIII. El a făcut acest lucru nu numai impunând regulile monahismului egiptean, ci și punând un mare accent pe studiul scrierilor Părinților. Sub povățuirea lui s-a născut o nouă generație de asceți stricți și bine educați. La rândul lor, acești monahi au întemeiat sau reîntemeiat alte mănăstiri, și în mai puțin de un secol toată Persia era plină de monahi cu noua orientare, de tip isihast²⁶¹. Când ascetismul și mistica egipteană s-au amestecat cu elementele sănătoase ale teologiei lui Teodor al Mopsuestiei²⁶²; rezultatul a fost exploziv. Abraham din Kashkar și urmașii săi de pe Muntele Izla au fost liderii partidei radical conservatoare din Persia. Sakhona a fost ucenicul lui Iacob din Beit Abe, un ucenic al lui Abraham. Isihăștii, ca Sfântul Isaac, par să fi evitat cu grijă orice controverse hristologice ca vătămătoare spiritual²⁶³ și priveau zelul excesiv al lui Babai și al urmașilor lui ca pe o gravă boală spirituală²⁶⁴. În ciuda acestor diferențe, noua generație de asceți a oferit un puternic sprijin activităților misionare din Răsărit și au pus la cale o rezistență unificată împotriva mesalienilor care erau de veacuri o plagă în Biserica din Persia²⁶⁵.

Cel mai semnificativ document hristologic produs de Biserica Asiriană a Răsăritului la sfârșitul secolului VII e Scrisoarea catolicosului Mar Giwargis (Gheorghe) către horepiscopul Mina cu privire la Întruparea Domnului²⁶⁶. Scrisoarea e

un răspuns dat lui Mina pus în dificultate când a fost vorba să dea un răspuns unor argumente ale misionarilor monofiziți sosiți în regiune. Scrisoarea lui Mar Giwargis e o excelentă dovadă a felului în care tendința conservatoare impusă de Babai a fost încetel cu încetel asimilată și atenuată de moderații din Biserica Răsăritului care redobândiseră controlul asupra vieții Bisericii. Pe de o parte, formula celor două ipostaze²⁶⁷ și a unirii lor în *parsopa*²⁶⁸ e răspicat afirmată. Pe de altă parte, Unul Domn Iisus Hristos n-are aici nimic din irealitatea ce poate fi sesizată în expunerea lui Babai: „Hristos e cu adevărat de o ființă cu noi în umanitatea Lui și de asemenea de o ființă cu Dumnezeu Tatăl în divinitatea Lui: două naturi ipostatice reale în Unul Hristos, Fiul lui Dumnezeu”²⁶⁹. Hristos întrupat e Însuși „Cuvântul lui Dumnezeu Care din voia Tatălui Său a venit de bunăvoie în pântecul Sfintei Fecioare Maria fără a Se depărta din sânul Tatălui Său spre mântuirea noastră a oamenilor și a tuturor celor create ca să ne întoarcă de la rătăcire la cunoașterea Dumnezeirii Lui”²⁷⁰. În Schimbarea la Față a Domnului pe Tabor, catolicosul vede natura umană reală a lui Hristos identică cu a noastră, „învăluită în razele Dumnezeirii Lui”, dar

„Dumnezeirea Lui n-a fost alterată sau mărginită, nici n-a făcut să dispară umanitatea Sa. Iar umanitatea Lui n-a fost înghițită în Divinitatea Lui, ci mai degrabă partea asumată a umanității noastre și-a menținut existența în unire cu Dumnezeirea Lui, ca divinitatea Lui să se descopere în umanitatea noastră, ca mântuirea noastră să fie săvârșită de Dumnezeirea Lui, iar josnicia în care am alunecat să fie ridicată la înălțimea Dumnezeirii Lui potrivit harului Său din veac. Căci cine altul ar fi fost în stare să lucreze atâta bine fapturilor trupești și spirituale afară de Dumnezeu Creatorul Care S-a înomenit în firea noastră și l-a descoperit în noi spre mântuirea noastră”²⁷¹.

Principalul argument al lui Mar Giwargis împotriva monofiziților e că mântuirea noastră depinde esențial de consubstanțialitatea Domnului cu noi, pentru ca, fiind parte a firii noastre, El ca Dumnezeu și consubstanțial cu Tatăl să ne aducă

descoperirea și slava divinității din care aceasta a căzut. Dacă însă oricare din cele două firi ar fi nedesăvârșite, aceasta nu s-ar putea realiza; și dacă ar fi o singură fire, atunci n-ar fi cu adevărat de o ființă nici cu Tatăl, nici cu noi²⁷². Mai mult, credința diofizită e credința tuturor Bisericilor creștine:

„Credința pe care o ținem e după știința noastră cea a marii Rome și a întregii Italii, a Constantinopolului ca și a Ierusalimului și a tuturor vestitelor orașe și Bisericii universale din orașele romanilor, care n-au fost infestate cu duhoarea pe care ereticii o fac să țâșnească din izvorul inimilor și buzelor lor; căci ele țin cu tărie adevărul mărturisirii celor două firi cu însușirile și lucrările lor în unitatea lui Hristos. Dar cu deosebită claritate, exactitate și luciditate, potrivit tradiției apostolice și fără pată, această credință e ținută de Biserica universală din acest ținut al Răsăritului, adică din pământul Persiei și ținuturile învecinate”²⁷³.

După toate acestea se pune întrebarea: a fost oare Biserica din Persia „nestoriană”, cum o desemnează de obicei istoricii²⁷⁴? Când Nestorie a introdus termenul „Christotokos” ca apelativ al Fecioarei Maria, creștinii din Constantinopol l-au înțeles în sensul că ar învăța adopțianismul, și anume că Domnul a fost un „simplu om” care a primit ulterior îndumnezeirea prin lucrarea Duhului Sfânt²⁷⁵. Sfântul Chiril a văzut eroarea lui Nestorie nu într-o negare a divinității Fiului și Cuvântului lui Dumnezeu, ci în înțelegerea relației între Cuvântul lui Dumnezeu și natura umană asumată de El în Întrupare: „Nu trebuie, de aceea, să împărțim pe Unul Domn Iisus Hristos în doi Fii, nici nu trebuie să împingem cumva expresia dreaptă a credinței să facă așa ceva, deși unii pretind o unire de persoane (*prosopa*)”²⁷⁶. Eroarea lui Nestorie era aceea de a învăța că Logosul divin și natura umană integră erau două Ființe separate cu propriile lor identități și existențe independente (*prosopa*). Pentru a exclude această deviere de la credință, Sfântul Chiril a introdus expresia „unire după ipostasă” (*henosis kath' hypostasin*) care însemna „unire reală”²⁷⁷, adică în care Cuvântul și natura umană sunt o singură Ființă

reală, nu două. Când în 433 episcopii antiohieni i-au explicat Sfântului Chiril, fără să folosească această expresie, că și ei credeau că Domnul nostru Iisus Hristos e o singură Ființă reală²⁷⁸, el i-a acceptat bucuros în comuniune. Din cele de mai sus se vede limpede că în secolul VI Biserica din Persia n-a expus niciodată învățătura „nestoriană”. Simplificată, modificată și primind pe sol persan o interpretare neeretică, credința ei diofizită antiohiană mărturisea Un Domn și Mântuitor Care era atât Dumnezeu, cât și om, divin și uman, și Care, mai mult, era Însuși Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, nu o altă „persoană compusă”. La începutul secolului VII, sub influența lui Babai, Biserica din Persia părea să vireze spre erezie. Nu din pricina acceptării de către ea a formulei celor două ipostase, care însemna doar două naturi concrete, ci din pricina extremismului lui Babai și al partidei sale²⁷⁹. Dar sub catolicosul Mar Giwargis (661–680) și urmașii săi, îi găsim din nou pe moderați la cârma Bisericii și avem încă o dată o mărturisire de credință clară, neîntunecată de nesfârșite precizări.

Deși nu era „nestoriană” în sensul strict al termenului, expresia hristologică a credinței Bisericii din Persia nu mai semăna cu aceea a Sinodului de la Chalcedon; iar atunci când era interpretată în perspectiva sensului ipostasei în Apus, expresia „două ipostase” părea să învețe în mod inevitabil și „doi fii”. La aceasta se adăuga diferendul cu privire la comemorarea liturgică a Sfântului Chiril, a lui Nestorie și a lui Teodor al Mopsuestiei. Dacă despre primii doi creștinii din Persia erau prost informați²⁸⁰, devoțiunea lor față de Teodor nu putea tolera nicicum stigmatizarea memoriei lui decretată de Iustinian. În virtutea vechii ei autonomii și a izolării ei perpetue de restul Bisericilor creștine, Biserica din Persia nu s-a simțit obligată să accepte judecata Bisericilor din Apus — nedreaptă în ochii ei — față de memoria acestor personalități. Iar acești doi factori — mărturisirea a „două ipostase” în Hristos și comemorarea lui Teodor și Nestorie — a servit drept bază caracterizării eronate a Bisericii din Persia drept „nestoriană”²⁸¹.

Secolul VII găsește, așadar, Biserica din Persia într-o stare interioară în care mai multe curente convergeau determinând cursul existenței ei. Afluxul de literatură patristică în traducere

siriacă lărgă și modifica semnificativ vechea ei viziune teologică teodoriană îndeosebi în exegeza biblică. Înfloritorul ei monahism se reîntemeia pe principiile dinamice ale isihasmului. Cucerirea arabă a Mesopotamiei o izola și mai mult de Bisericile chalcedoniene din Apus. Lupta în interior cu privire la termenul „ipostasă” produsese o nouă formulă hristologică, cea a celor „două ipostase”, asimilată treptat în mărturisirea tradițională a „două naturi” și „o singură persoană”. Iar tensiunea creată de activitatea neobosită a monofiziților în Persia dăduse naștere unui extremism la unii, unei rezistențe la un asemenea extremism la alții, și unui partid mult mai numeros, dar mai puțin vociferator, al moderaților.

Cele două scurte notițe siriace despre Mar Ishaq²⁸² ni-l arată originar din Beit Qatraye, provincie maritimă și comercială, cu relații strânse cu India, situată de-a lungul țărmului Golfului Persic (o zonă care include nord-estul Arabiei Saudite, Qatarul de azi, Emiratele Arabe Unite și Insulele din Golful Persic) și în care creștinismul și monahismul erau înfloritoare²⁸³ dacă e să judecăm după scrierile sale duhovnicești și cele ale contemporanului său Dadisho Qatraya (din Qatar)²⁸⁴. Scrierile sale ni-l arată având o considerabilă erudiție biblică, patristică și chiar profană. La un moment dat, Ishaq a îmbrățișat viața monahală într-o mănăstire și a deținut poziția de dascăl în ținutul său natal Qatar, poziție foarte importantă în Biserica Asiriană a Răsăritului care avea un excelent sistem de școli bisericesti cu regim semimonahal. În 648 sau curând după această dată, episcopii din Qatar s-au separat de catolicosul de la Seleucia-Ctesifon și din Mesopotamia și s-au alăturat unor episcopi răzvrățiți din estul Persiei. Deși cauzele precise ale schismei nu ne sunt cunoscute, ni s-au păstrat cinci scrisori ale catolicosului Ishoyahb III către episcopii, locuitorii și monahii din Qatar²⁸⁵. În aceste scrisori Ishoyahb îi mustră pe episcopi, îi învinuiește de răzvrătire, de schismă față de Biserica [din Persia], de terfelire a harului preoției, dar nu de erezie. După 649, catolicosul a reunit un sinod pentru a-i depune pe episcopii schismatici îndemnându-i pe locuitori și pe monahi să nu-i urmeze. În aceste tulburări, unii monahi din Qatar

fie au părăsit ținutul, fie s-au retras în locuri inaccesibile, iar alții au fost persecutați și expulzați. Probabil că în această perioadă Ishaq s-a retras sau a trecut prin Beit Huzaye (Huzistanul de astăzi, în sud-vestul Iranului), ținut muntos suficient de aproape de Qatar pentru a se ține la curent cu situația de acolo care-l silise să-și părăsească ținutul, și în care se retrage după scurtul episcopat la Ninive. Abia în 676, sub catolicosul Giwargis (Gheorghe), Biserica din Qatar s-a reunit cu Biserica-mamă din Mesopotamia. În acel an catolicosul însuși s-a dus în Qatar ca să stingă schisma²⁸⁶. Probabil ca un semn în plus de unire între cele două Biserici, l-a adus cu el pe Ishaq, ilustru fiu al Qatarului pentru a-l face episcop al respectatului scaun din Ninive (lângă Mosulul de azi), crezând că renumele său de sfânt îl va face acceptat în Ninive. Având în vedere ascețismul riguros al sfântului, e uimitor faptul că el a acceptat să fie hirotonit. Numai presiunile catolicosului și insistența acestuia să ajute la definitivarea unirii între cele două Biserici l-au putut convinge să accepte. Dar sfântul a părăsit repede scaunul din Ninive. Motivul exact rămâne deschis speculațiilor. Ishodenah spune „din motive pe care numai Dumnezeu le știe”, iar cealaltă notiță atribuie fuga sa „agerimii minții și râvnei lui”. Un manuscris arab (*Vatican 198*) redă următoarea povestire:

„Pe când ședea în reședința episcopală în prima zi după hirotonie, iată că intră în camera lui doi bărbați care se certau; unul cerea să i se dea înapoi un împrumut, iar celălalt recunoștea că e datornic: ultimul cerea să primească o păsuire, celălalt cerea să i se plătească banii pe loc. Atunci bogatul i-a spus: «Dacă nu-mi dai ce-i al meu, te voi târî la judecată.» Sfântul Mar Isaac i-a răspuns: «Întrucât Evanghelia spune să ceri înapoi ce ai dat, măcar să-i mai dai o păsuire omului acesta.» Bărbatul necucerinic i-a răspuns atunci: «Lasă acum cele ale Evangheliei!» Atunci Isaac a zis: «Dacă Evanghelia nu-i prezentă aici, atunci ce voi face eu?» Și văzând că episcopia îi tulbura viața singuratică, sfântul și-a dat demisia din ea și a fugit în sfânta pustie Sketis.”

Istoria a fost tradusă în latină de Assemani²⁸⁷, de unde a fost luată și pusă în Introducerea la ediția greacă a scrierilor lui Isaac publicată de Nichifor Theotokis la Leipzig în 1770. Deși n-avem cum să știm dacă ea se bazează pe o tradiție validă, ar fi naiv să credem că Ishaq nu știa ce-l așteaptă când a acceptat să fie hirotonit episcop. Trebuie căutată o explicație mai plauzibilă pentru plecarea Sfântului Isaac. E sigur că locuitorii din Ninive nu doreau să aibă un străin episcop. Când cu ani în urmă, în jurul anului 630, însuși ilustrul catolicos Ishoyahb III fusese numit episcop în Ninive o întreagă campanie a fost lansată împotriva noului episcop acuzându-l de a fi cauza tuturor relelor vremii²⁸⁸. Deși Ishoyahb era renumit și venea din regiunea vecină a Adiabenei, locuitorii din Ninive l-au respins și numai cu mare dificultate s-au împăcat cu el. Numirea Sfântului Isaac, care venea din îndepărtata regiune a Qatarului schismatică timp de 25 de ani, trebuie să fi fost privită de niniviteni cu cea mai mare neplăcere. În acea vreme Ninive și ținutul învecinat fiind aproape de bastionul reprezentat de mănăstirea iacobită Mar Matta, era un centru de propagandă monofizită²⁸⁹. Dispute religioase înfocate și frecvente bântuiau deci orașul, iar fiii loiali Bisericii Asiriene a Răsăritului trebuie să se fi așteptat de la Sfântul Isaac să lupte pentru cauza lor cu monofiziții. Știm însă că acesta nu agreea disputele și condamna ca demonic zelul pătimăș pentru adevăr, preferând în locul lor tăcerea virtuților și a rugăciunii. Dacă și ca episcop Sfântul Isaac a rămas tăcut asupra chestiunilor hristologice, cu siguranță că extremiștii din turma lui l-au acuzat de cripto-monofizism. Fapt semnificativ, dipticele din Karamais²⁹⁰ omit numele lui Isaac din lista episcopilor Ninivei. E adevărat că lista nu e completă: lipsesc și numele predecesorului și succesului Sfântului Isaac, deși Isaac se bucura de o reputație considerabilă și izvoarele îl menționează ca „al Ninivei”. De aceea putem trage concluzia că numele său a fost omis nu din neatenție, ci intenționat. Locuitorii Ninivei i-au păstrat o amintire neplăcută. Se poate și ca aspra sa critică la adresa zelului prost plasat ca maladie demonică a sufletului să reflecte ceva din animozitatea întâlnită la Ninive. Putem presupune deci că, în fața ostilității fățișe, Mar Ishaq

s-a retras în pustie, retrăgându-se în regiunea muntoasă Beit Huzaye, la egală distanță de Ninive și de Qatar. Liber astfel atât de controversese din Mesopotamia, cât și de faima de care se bucura acasă, a petrecut mulți ani ca singuratic pe Muntele Matut. În cele din urmă, silit de bătrânețe și de pierderea vederii, s-a retras la mănăstirea cea mai apropiată, a lui Rabban Shabur, unde a petrecut ultimii ani ai vieții și a și murit. Știm că a început să-și aștearnă în scris învățătura abia spre sfârșitul vieții după mulți ani de experiență ascetică și mistică. Aceasta se întâmpla deci spre sfârșitul secolului VII, de unde putem trage concluzia că a adormit în Domnul cândva în ultimii ani ai secolului VII, sau în primii ani ai secolului VIII.

Nu este astfel greu să determinăm poziția istorică a Sfântului Isaac între curentele din Biserica siriaco-fonă a Răsăritului din secolul VII. Studiarea intensă a scrierilor Capadocienilor, ale lui Evagrie, Marcu Ascetul, Dionisie Areopagitul și, mai ales, Teodor al Mopsuestiei este evidentă. În exegeză e familiar cu metoda alegorică promovată de Henana. Dar în hristologie tace pur și simplu. Reticența sa în chestiunile hristologice arzătoare ar putea fi un indiciu că împărțase viziunea lui Henana ori Sahdona sau măcar că ezita în ce privește formula celor două ipostase²⁹¹, dar povățuit de „vânătoarea de vrăjitoare” prin care trecuseră aceștia din partea conservatorilor radicali, a socotit tăcerea mai folositoare pentru viața duhovnicească. Aceasta e însă doar o ipoteză. Cu certitudine el este diofizit, iar pasajele sale hristologice sunt integral ortodoxe²⁹². Din punct de vedere hristologic, Sfântul Isaac face parte dintre moderații Bisericii Asiriene a Răsăritului, dar diatribele sale la adresa zelului nebunesc atestă puternica sa aversiune față de „vânătoarea de vrăjitoare” practică de extremiști, și astfel față de tensiunile acute din sânul Bisericii sale. Din mijlocul acestor curente Sfântul Isaac a urcat pe muntele liniștirii, unde a scris pentru noi sfintele sale cuvinte atât de pline de Duhul Sfânt.

¹ *Faptele Apostolilor* 2, 9.

² Cf. R. MURRAY, *Symbols of Church and Kingdom*, Cambridge, 1975. p. 8 sq.

³ IOSIF FLAVIUS, *Antichități iudaice* XX, 2.

⁴ A se vedea mai jos despre autorul sirian din secolul IV Afrahat.

⁵ *Jalons*, p. 32–65.

⁶ O excelentă treatare despre statul sasanid poate fi găsită la A. CHRISTENSEN, *L'Iran sous les Sassanides*, Copenhaga, 1936 [1944], p. 93–135.

⁷ Extensiunea reală a autorității lui pare să fi fost disputată până la Sinodul din Beit Lapat din 484. A se vedea S. GERO, *Barsauma of Nisibis and Persian Christianity in the Fifth Century* (CSCO 426, Sub. 63), Louvain, 1981, p. 73–78. Titlurile „catolicos” și „patriarh” nu se foloseau în secolul V. Cf. J. M. FIEY, „Les étapes de la prise de conscience de son identité patriarcale par l'église syrienne orientale”, *L'Orient Syrien* 12 (1967), p. 21–22.

⁸ O inscripție executată din ordinul lui Kartir spune: „Iudeii și sramanii [budiștii] și brahminii și nasareii și creștinii și maktakii și zandikii din imperiu au ajuns bătuți”. Cf. M. SPRENGLING, *Third Century Iran, Sapor, and Kartir*, Chicago, 1953, p. 51.

⁹ FIEY, *Jalons*, p. 54–55. Pentru Actele sale a se vedea S. BROCK, „A Martyr at the Sasanid Court under Vahran II: Candida”, *Analecta Bollandiana* 96 (1978), p. 167–181.

¹⁰ Cf. W. DE VRIES, „Antiochien und Seleucia-Ctesiphon, Patriarch und Katholikos?”, *Mélanges Eugène Tisserant* 3 (Studi i Testi 233), p. 429–450, și FIEY, „Les étapes”.

¹¹ Ed. de I. Paristo în *Patrologia Syriaca* [PS] I, 2, Paris, 1894, 1907.

¹² PS I, 43.

¹³ PS I, 785.

¹⁴ PS I, 785–788.

¹⁵ Expresia „Lumină din Lumină” (cu ecouri nou-testamentare: *In* 8, 12; *Iac* 1, 17; *Evr* 1, 3) e probabil de origine apostolică și parte a moștenirii creștine comune, și de aceea se găsește în scrieri din secolul III din diverse locuri: Ipolit al Romei, *PG* 10, 817; Dionisie al Alexandriei, *PG* 25, 508. În secolul IV era cunoscută Sfântului Eustatie al Antiohiei, *PG* 24, 837.

¹⁶ PS I, 116.

¹⁷ Zoroastrismul e pur și simplu ignorat, ceea ce poate indica faptul că socotea primejdios să scrie ceva împotriva religiei de stat; mare persecuție începuse încă din 340.

¹⁸ PS I, 521.

¹⁹ PS I, 536.

²⁰ PS I, 537.

²¹ PS I, 536.

²² Sozomen relatează că iudeii au contribuit și ei la persecutarea creștinilor (*Istoria bisericească* II, 9).

²³ Din actele catolicosului Shemun Bar Sabbae editate de Bedjan, *Acta Martyrum et Sanctorum Syriace*, vol. II, Paris, 1891, p. 136.

²⁴ *Viața lui Constantin* IV, 13; *PG* 20, 1161.

²⁵ O inscripție a lui Shapur I; M. SPRENGLING, *op. cit.*, p. 14.

²⁶ *Viața siriacă a Sfântului Simeon Stâlplnicul* († 458) relatează cum Naam, căpetenie arabă, spunea: „Când vestea despre Mar Simeon s-a auzit

printre noi, și unii din arabii noștri au început să meargă la el, căpeteniile din tabăra mea au venit la mine și mi-au zis: «Dacă-i lași să meargă la el, se vor face creștini și se vor lipsi de romani, se vor răzvrăti împotriva ta și te vor părăsi»»; Bedjan, *Acta Martyrum*, vol. IV, Paris, 1894, p. 597.

²⁷ *Le christianisme*, p. 43–82, 104–130, 176–191, 234–236.

²⁸ *History of Asceticism in the Syrian Orient I*, p. 234 sq.

²⁹ *Jalons*, p. 45–55, 85–99.

³⁰ *Op. cit.*, p. 82.

³¹ *Synodicon Orientale [Synhados]* e o culegere din secolul VIII a hotărârilor și canoanelor Bisericii din Persia editată și tradusă în franceză de J.-B. Chabot (Paris, 1902). E un document de primă importanță pentru istoria Bisericii din Persia.

³² *Synodicon Orientale [SO]*, p. 18 (255–256). Putem emite ipoteza că în acord cu Mar Isaac, Marutha a scos la iveală această scrisoare din partea episcopilor occidentali pentru a-l onora pe Yazdegard. Sinodul a stabilit cu grijă prerogativele catolicosului puse se pare sub semnul întrebării de unii episcopi locali.

³³ *SO*, p. 18 (255).

³⁴ Aluzie la îngroparea creștinilor, o temă de dispută majoră cu zoroastrienii.

³⁵ Aceasta înseamnă cel mai probabil doar că regele a permis creștinilor să facă acest lucru.

³⁶ *SO*, p. 17–18 (254).

³⁷ Marutha a tradus forma originală a Crezului din 325, nu forma lui revizuită în 381 în uz astăzi. Cf. A. DE HALLEUX, „Le symbole des évêques perses au synode de Séleucie-Ctésiphon”, în G. WIESSNER (ed.), *Erkenntnis und Meinungen*, vol. II, Wiesbaden, 1978, p. 161–190.

³⁸ Cererea Sinodului din 420 arată că s-a dat acordul pentru mai multe canoane decât fuseseră întocmite; acest lucru se referă la canoanele sinoadelor locale din Imperiul roman.

³⁹ *SO*, p. 39 (279).

⁴⁰ *SO*, p. 39 (280).

⁴¹ La care s-ar putea adăuga ostilitatea și opresiunea permanentă din partea statului.

⁴² A se vedea atrocea descriere a lui TEODORET, *Istoria bisericească* V, 38 (PG 82, 1272–1273).

⁴³ Prăznuit de Biserica Ortodoxă pe 27 noiembrie.

⁴⁴ Cf. LABOURT, *op. cit.*, p. 104–118; de asemenea *Chronique de Séert* (Patrologia Orientalis [PO] V), p. 305–313.

⁴⁵ A. VÖÖBUS, *History of the School of Nisibis* (CSCO 266, Sub. 26), Louvain, 1965 și *The Statutes of the School of Nisibis* (Papers of the Estonian Theological Society in Exile 12), Stockholm, 1962; precum și E.R. HAYES, *L'école d'Edesse*, Paris, 1930.

⁴⁶ În *Imnele nisibene*, Sfântul Efrem îl laudă pe episcopul Valagesh că era „învățat [în Scripturi] între cititorii [învățații] de acolo” (Imnul 15, 8; CSCO 218, p. 41).

⁴⁷ „Stăpânitorii [din orașele învecinate] și cei bogați își trimiteau copiii să studieze acolo” (*Vie d'Alexandre l'Acémète*, PO VI, p. 674).

⁴⁸ Deși existau multe școli mici în Persia, ele nu ofereau educația avansată dată la Edessa, și erau fără îndoială închise în timpul persecuțiilor. A se vedea istoria lui Narsai în BARHADBESHABBA, *Cause de la fondation des écoles*, PO IV, p. 596–597.

⁴⁹ Cf. VÖÖBUS, *History*, p. 14.

⁵⁰ Teodor al Mopsuestiei va muri în 428.

⁵¹ Cf. TEODORET, *Istoria bisericească* V, 39 (PG 82, 1277).

⁵² Cea mai bună analiză a acestor controverse la A. GRILLMEIER, *Christ in Christian Tradition* 1, Atlanta, 1965.

⁵³ „Poate fi vreo Biserică din lume mai importantă decât Biserica Antiohiei?”, scria Sfântul Vasile (*Epistola* 66; PG 32, 425); pentru o examinare a poziției Antiohiei și dezvoltarea viziunii „antiohiene”, cf. monografia lui D. S. WALLACE-HADRILL, *Christian Antioch*, Cambridge, 1982.

⁵⁴ Teodoret (PG 83, 1440) și Facundus al Hermianei (PG 18, 692) spun că el a deținut locul de onoare între episcopii reuniți.

⁵⁵ Cf. citatul redat de ATANASIE CEL MARE, *Contra arienilor* III, 26 (PG 26, 377–380).

⁵⁶ El scria, de exemplu: „Dacă Pavel spune: «În El locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii» [Col 2, 9], e evident că ceea ce locuiește e altceva decât lucrul în care locuiește. Dacă firile se deosebesc, atunci nici pătimirea morții, nici setea, foamea, somnul, oboseala, lacrimile și orice altă schimbare nu pot să-și fi unit existența cu plinătatea Dumnezeirii, întrucât Dumnezeirea e neschimbabilă prin fire. Atunci aceste lucruri trebuie atribuite separat omului alcătuit din suflet și trup” (M. SPANNEUT, *Recherches sur les écrits d'Eustathe d'Antioch*, Lille, 1948, frag. 47, p. 109).

⁵⁷ Conceptul de „natură” în hristologie era încă nedefinit. Sfântul Eustatie și urmașii lui îl înțelegeau în mod concret, incluzând în el ceea ce avea să fie ulterior definit drept „ipostasă” (cf. mai jos nota 91); cu alte cuvinte „natura umană” a lui Hristos, de exemplu, nu înseamnă doar natura abstractă a umanității comune tuturor oamenilor, ci și existența umană specifică (Omul Iisus) în care umanitatea devine reală, concretă, căreia i se pot atribui „cele omenești”. Dificultățile încep atunci când trebuie definită unitatea celor două naturi în Fiul Unic al lui Dumnezeu: „firea” își însușește o mare parte din ceea ce e numim acum „persoană”. Cu o concepție similară, chiar dacă nu identică, apolinariștii și ulterior monofiziții îi vedeau pe toți cei care vorbeau de două firi ca pe unii care ar crede în „doi Fii”, adică două persoane separate (învățătură numită îndeobște „nestorianism”). Soluția dificultății a fost distincția capadociană între natură și ipostasă și identificarea ulterioară a ipostasei cu persoana la Chalcedon; din păcate mulți n-au mai fost în stare să redefinăască astfel terminologia lor teologică veche care devenise tradițională.

⁵⁸ Numai câteva fragmente ne-au rămas din operele lui Diodor; studiul cel mai serios este cel al lui N. FETISOV, *Diodor Tarsskiy*, Kiev, 1915.

⁵⁹ Eustatienii conduși de Paulin echivalau ipostasa cu ființa (cum făcea forma originală a Simbolului niceean) și ca atare vorbeau de o singură ipostasă în Treime (cf. F. CAVALLERA, *Le schisme d'Antioche*, Paris, 1905, p. 301 sq) și separau la extrem umanul de divin în Hristos (cf. frag. din Epistola lui Apolinarie către Dionisie din H. LIETZMANN, *Apollinaris von Laodicea*, Tübingen, 1904, p. 256–257). Despre Diodor și formația lui, cf. GRILLMEIER, *op. cit.*, p. 352 sq.

⁶⁰ Diodor scrie: „Nu spunem că sunt doi [Fii] din Tatăl Unul, ci că e Un Fiu al lui Dumnezeu prin fire, Dumnezeu Cuvântul. Cel care este însă din Maria e din firea lui David, dar prin harul lui Dumnezeu. Admitem și aceasta: cele două sunt una, și cu această afirmație paradoxală lăsăm această chestiune”; iar mai încolo continuă: „Prin har omul din Maria e Fiul, dar prin fire Dumnezeu Cuvântul e Fiul. Primul lucru ține de har, nu de fire, în timp ce ultimul ține de fire, nu de har. Nu sunt doi Fii” (M. BRIÈRE, „Quelques fragments syriaques de Diodore, évêque de Tarse”, *Revue de l'Orient Chrétien* 30, 1946, frag. 30, 31).

⁶¹ O aplicare timpurie a acestui principiu la MELITON AL SARDESULUI (sfârșitul secolului II), *Despre Paște* 96 (text publicat în O. PERLER, *Méliton de Sardes, Sur la Pâque* [Sources Chrétiennes 123], p. 116). O expunere riguroasă a „schimbului însușirilor” la Sfântul IOAN DAMASCHINUL, *Expunerea exactă a dreptei credințe* III, 4 (PG 94, 997–1000).

⁶² De exemplu, justificarea dată de Diodor termenului „Theotokos”: „Totuși Maria se spune a fi prin unire Theotokos pentru că în virtutea unirii cu Cuvântul lui Dumnezeu sămânța lui Avraam e Dumnezeu atotputernic. Ea poate fi recunoscută și drept Anthropotokos. Căci dacă ea este Anthropotokos prin fire, ea este Theotokos nu pentru că a născut pe Dumnezeu prin fire, ci pentru că ceea ce e din David, om prin fire, s-a unit cu Dumnezeu Cuvântul.” Fragment păstrat într-o scrisoare a lui Eutherios al Tyanei către Alexandru al Hieropolisului (la M. TETZ, *Eine Antilogie des Eutherios von Tyana* [Patristische Texte und Studien 1], Berlin, 1964, p. 62).

⁶³ LIETZMANN, *op. cit.*, frag. 9, p. 206.

⁶⁴ *Ibid.*, frag. 149, p. 247.

⁶⁵ Acuză la care a răspuns ATANASIE CEL MARE în *Scrisoarea către Epictet* 9 (PG 26, 1064–1065).

⁶⁶ Cf. GRILLMEIER, *op. cit.*, p. 335.

⁶⁷ Cf. EPIFANIE AL SALAMINIEI, *Ancoratus* 77 (PG 43, 161).

⁶⁸ „Astfel trupul trăia prin sfințirea dumnezeirii, nu prin alcătuirea unui suflet omenesc” (la LIETZMANN, *op. cit.*, p. 190).

⁶⁹ Cf. mai sus, nota 59.

⁷⁰ Cf. fragmentul din opera pierdută *Contra lui Eunomie* a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI publicat de L. ABRAMOWSKI, „Ein unbekanntes Zitat”, *Le Muséon* 71 (1958), p. 99.

⁷¹ De exemplu, ATANASIE CEL MARE, *Contra arienilor* 3, 53 (PG 26, 433): „Crescând în statură trupul, creștea și arătarea lui Dumnezeu în trup și se vedea de toți că acesta era templul lui Dumnezeu și că Dumnezeu era în trup.”

⁷² H. B. SWETE, *Theodore of Mopsuestia, On the Epistles of St. Paul II*, Cambridge, 1882, p. 296.

⁷³ Această folosire a termenului „firi” derivă din argumentația antiariană folosită mai întâi de Atanasie, și prin care Fiul există din Tatăl *prin fire*, iar creaturile *prin voință* (cf. G. FLOROVSKY, „The Concept of Creation in Saint Athanasios”, *Studia Patristica* 6, Texte und Untersuchungen 81, p. 49). „Fiu” exprimă „ce este prin fire” și „ce este *homoousios*” (cf. termenul siriac care traduce pe *homoousios*: *bar ituta*, „fiul ființei”), în timp ce „creatură”, „făptură” exprimă „ce este prin voința lui Dumnezeu”. Teodor scrie: „Dacă e Fiu, nu e făptură, și dacă e făptură, nu e Fiu. Dacă e Fiu, e din El [din Tatăl] și nu în afara Lui. Dar dacă e făptură, e în afara Lui și nu din El sau asemenea Lui” (*Les homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste* IV, 3; ed. R. Tonneau, Studi i Testi 145, Roma, 1949, p. 80).

⁷⁴ Cf. SWETE II, *op. cit. ibid.*

⁷⁵ „E evident că divinitatea nu putea suferi, dar din cauza unirii erau una. Prin urmare, deși altceva a suferit, totul era asumat de divinitate” (*Comentariu la Ioan*, ed. J.-M. Vosté, CSCO Ser. 4, vol. 3, text siriac p. 73).

⁷⁶ Cf. SWETE II, p. 307–308. Contra adopțianștilor.

⁷⁷ SWETE II, p. 297.

⁷⁸ *Les homélies catéchétiques de Théodore de Mopsueste* VIII, 10; p. 200.

⁷⁹ Cf. SWETE II, p. 307–308, și de asemenea p. 300: „Dar când privim mai atent la unire, proclamăm cele două firi a fi o singură persoană [*prosopa*], întrucât prin divinitate umanitatea primește cinstire de la creație, iar prin umanitate divinitatea împlinește tot ce e necesar”. Teodor vorbește adeseori de „persoana unică”, de exemplu: „Căci atunci când firile sunt cercetate separat în caracteristicile lor distinctive, unele [din cele spuse despre Hristos] se potrivesc uneia, altele alteleia potrivit ordinii lucrurilor atribuite oricărei firi. Dar când sunt cercetate în unitatea persoanei, cele două se spun unite prin comunicare și prin ceea ce i se potrivește din pricina unirii. Astfel chiar și ceva ce e văzut distinct prin fire se spune [despre El] împreună din pricina unirii” (E. SACHAU, *Theodori Mopsuesteni, Fragmenta Syriaca*, Leipzig, 1869, p. 83).

⁸⁰ GRILLMEIER, *op. cit.*, p. 434, observă: „În acest fel, Teodor pune *prosopon*-ul unic în Hristos și acest unic *prosopon* e realizat de Logosul dându-Se naturii umane pe care o unește cu Sine. Dar această autodăruire nu e înțeleasă ca o «unire în ipostasă și potrivit ipostasei» în sensul teologiei ulterioare. Cu toate acestea, hristologia lui Teodor nu e simplu opusă înțelegerii ulterioare a unirii în Hristos. E doar insuficientă, dar e deschisă spre o unitate a persoanei în sens chalcedonian. El a văzut deja limpede problema de a găsi în Hristos o bază pentru o unire strictă între Logos și umanitate, care să nu fie o contopire a celor două firi.”

⁸¹ Cu alte cuvinte, el urma tradiția înaintașilor săi din Antiohia. O comparație a felului în care Teodor și marii Părinți Capadocieni (cf. GRIGORIE AL NYSSEI, *Contra lui Eunomie* 6, 2, PG 45, 713–717) distingeau cele două firi arată limpede că pentru primul „natura” era ceva concret (incluzând în ea noțiunea de ipostasă), în timp ce la ceilalți „natura” era concretă doar

într-o sau printr-o ipostasă. De aceea pentru Teodor naturile în același timp există concret și formează o unică persoană, în timp ce pentru Capadocieni naturile există devenind concrete în unica persoană sau ipostasă. Deși Teodor se luptă să exprime unitatea reală a celor două firi, noțiunea sa de „natură” îl împiedică să ajungă la definirea ei mai substanțială adoptată ulterior de Sinodul IV Ecumenic.

⁸² Numai o dată se relatează că Teodor i-a scandalizat pe unii auditori prin interpretarea dată de el Scripturilor; văzând însă tulburarea cauzată de cuvintele lui, s-a corectat repede în public fără stinghereală. Incident citat ca un exemplu de urmat de Ioan al Antiohiei în scrisoarea sa către Nestorie (cf. E. SCHWARTZ, *Acta Conciliorum Oecumenicorum* [ACO] I, 1, 1, p. 30–31).

⁸³ A se vedea textul citat mai jos la nota 85.

⁸⁴ Pentru istoria controversei, cf. M. RICHARD, „Proclus de Constantinople et le Théopaschisme”, *Opera Minora* II (52), și L. ABRAMOWSKI, „Der Streit um Diodor und Theodor zwischen den beiden ephesinischen Konzilien”, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 67 (1955–1956), p. 252–287. Poziția finală a Sfântului Chiril față de Teodor e exprimată de Sfântul Proclus al Constantinopolului astfel: „Întrucât [Teodor] s-a mutat la Domnul, cred că e de ajuns ca ortodocșii să taie pasajele nepotrivite scrise de el ori de câte ori dau peste ele în cărțile lui” (PG 77, 344–345).

⁸⁵ Sinodul i-a scris Sfântului Chiril că mai degrabă vor „arde de vii” decât să se lepede de învățătorii lor (PG 77, 344). Între altele, el a spus: „Cine având minte nu știe că acele lucruri spuse de fericitul Teodor în chip nefericit acolo le-a spus silit de necesitate? Căci întreg Răsăritul îl proclama în comun ca pe unul care avea o mare putere a învățaturii împotriva ereziilor. Împotriva lor s-a luptat folosind adeseori o anume diviziune, dar nefăcând aceasta în chip ticălos, ci pentru că socotea că e un mijloc potrivit de a-i combate pe eretici. N-a disprețuit, nici n-a tăgăduit unirea extremă [a firilor], să nu fie! Căci cărțile lui sunt pline de acest fel de afirmații. Din contră, el a divizat mai degrabă proprietățile firilor așa cum luptele pe care le purta împotriva ereticilor îl sileau să spună neîncetat” (cf. E. SCHWARTZ, *Konzilstudien* [Schriften der Wissenschaftlichen Gesellschaft in Strassburg 20], Strassburg, 1914, p. 65).

⁸⁶ Cf. ACO IV, 1, p. 210. Pentru o discuție asupra condamnării lui Teodor, a se vedea mai jos. Principalele monografii moderne despre Teodor sunt: R.A. NORRIS, *Manhood and Christ*, Oxford, 1963, și G. KOCH, *Die Heilswirklichkeit bei Theodor von Mopsuestia*, München, 1965.

⁸⁷ SWETE II, p. 300.

⁸⁸ E. SACHAU, *op. cit.*, p. 71.

⁸⁹ Divergența traducerii siriace a fost amplu dezbătută atât în vechea Biserică a Persiei, cât și de savanții moderni. M. RICHARD în articolul său „La tradition des fragments du traité *peri tes enanthropeseos* de Théodore de Mopsueste” (*Opera Minora* II [41], p. 62 sq) socotește autentic textul siriac, iar cel grec drept o deformare intenționată de cei care caută pasaje din scrierile lui Teodor care să-l condamne. F. SULLIVAN în cartea sa *The Christology of Theodore of Mopsuestia* (Analecta Gregoriana 82,

Roma, 1956, p. 58 sq) contestă valoarea traducerii siriace. J. ROMANIDES („Highlights in the Debate over Theodore of Mopsuestia's Christology and Some Suggestions for a Fresh Approach”, *The Greek Orthodox Theological Review* 5 [1959–1960, p. 156] oferă explicația plauzibilă, în cazul în care opera a fost tradusă după Chalcedon, că traducerea siriacă a fost făcută de un „chalcedonian moderat”. A. GRILLMEIER, *op. cit.*, p. 439, remarcă faptul important că pentru Teodor „o ființă are o *prosopon* întrucât este o *physis* și o *hypostasis*. Dualitatea în Hristos e căutată de partea lui *physis* și *hypostasis*, iar unitatea de partea lui *prosopon*”. Probabil că atunci cuvintele „și o ipostasă” sunt un adaos al traducătorului. Pentru confuzia creată ulterior în Biserica din Persia, a se vedea mai jos.

⁹⁰ Cf. studiul lui A. KLUN, „The Word *k'jan* in Aphraates”, *Vigiliae Christianae* 12 (1958), p. 57–66. El demonstrează că *kyana* la primii autori sirieni înseamnă „existență a cuiva sau a ceva, definită de felul în care apare oamenilor” (p. 66), nu substanța sau esența abstractă. Faptul se datorează conceptului semitic de ființă ca realitate dinamică și personală, nu statică și impersonală, cum o înțelegeau vechii greci. E foarte probabil ca noțiunea antiohiană de natură să aibă origini semitice, așa că a fost mai ușor asimilată în *kyana* decât sensul abstract al lui *physis*. Marii Capadocieni au interpretat „natura” în sens abstract, ca element comun al ființelor de aceeași specie care devin concreți abia printr-o ipostasă; definiție adoptată ulterior de Biserică la Chalcedon. Moderații partidei monofizite însă, urmându-i fără să știe pe apolinariști, înțelegeau „natura” numai în legătură cu „ipostasa”, interpretând „natura” ca existență de sine, ființă vie. Hristos e „o singură fire” nu în sensul contopirii și alterării divinului și umanului în El, ci în sensul că este o singură Ființă existentă de sine și vie. Pe de altă parte, „două firi” înseamnă atunci neapărat că există două ființe separate, doi Fii, și, prin urmare, toți diofiziții sunt nestorienii. Dar dacă „natura” e interpretată în sensul ei abstract sau într-un sens antiohian concret, atunci „o singură fire” în Hristos implică fie că una din firi a fost absorbită, fie că apare o a treia natură divino-umană compusă, erori pe care le mărturiseau unii din monofiziții extremi.

⁹¹ Condamnăndu-i pe cei ce spun că „Fiul e de altă ipostasă sau usie”, textul original al Simbolului de la Niceea folosea pe *hypostasis* ca sinonim pentru *ousia*; aici *hypostasis* putea fi doar traducerea literală a latinei *substantia* pe care Sinodul o echivala cu *ousia*. În faimoasa sa *Epistolă 38*, Vasile cel Mare dă prima definiție concisă a uzului trinitar al lui *hypostasis*: acesta este subzistența care circumscrie și particularizează prin proprietăți ființa comună și necircumscrișă (PG 32, 328). Așa cum arată M. RICHARD („Le mot «hypostase» aux IVe et Ve siècles”, *Opera Minora* II [42], p. 16), Capadocienii foloseau *hypostasis* doar pentru a distinge realități conaturale și consubstanțiale, în speță Persoanele divine ale Treimii celei de o ființă. Aplicată în hristologie, ea ar fi implicat faptul că natura umană distinctă de a celorlalți oameni are propria ei ipostasă, ceea ce înseamnă doar că ea subzistă într-un mod indetificabil concret. Apolinariștii însă au interpretat ipostasa ca subzistență de sine: ceva are ipostasă când există în și de sine

(cf. LIETZMANN, *op. cit.*, p. 299–301). Lipsit de *nous*, trupul lui Hristos n-are subzistență de sine, deci nici ipostasă proprie. Dacă natura umană a lui Hristos are propria ei ipostasă, atunci Hristos devine două existențe de sine separate, două persoane reale separate: Logosul și Iisus, învățatură condamnată ulterior ca „nestorianism”. Monofiziții, urmând definiția capadociană a ipostasei ca natură identificabilă și adăugându-i noțiunea apolinaristă de autosubzistență, condamnau pe oricine afirmă două naturi ca implicând în chip necesar două ipostase, și deci doi Fii (cf. PHILOXÈNE DE MABBOUG, *Lettre aux moines de Senoun*, ed. A. de Halleux, CSCO 231, p. 11–12). Episcopii antiohieni n-au asimilat însă ipostasa cu autosubzistența și de aceea nu socoteau că expresia două ipostase implică doi Fii, ci doar două naturi concrete (cf. TEODORET, *Răspuns la a 3-a anatemă chiriliană*, ACO I, 1, 6, p. 117); deși mărturisirea antiohiană comună nu folosea termenul disputat de *hypostasis* și vorbea doar de două naturi și o singură persoană (ACO I, 1, 4, p. 17). Sinodul de la Chalcedon a dogmatizat o singură ipostasă în Hristos disociind-o de accețiunea de simplă calificare a naturii și reținând conotația de autosubzistență, de persoană reală; astfel cele două naturi cu proprietățile lor devin concrete într-o singură Ființă sau Persoană (cf. ACO II, 1, 2, p. 129). Monofiziții au reacționat violent la această subtilă deplasare de semnificație, dar episcopii antiohieni au acceptat-o câtă vreme nu implica pierderea integrității uneia din firi (cf. M. RICHARD, „La lettre de Théodoret à Jean d'Égées”, *Opera Minora* II [48]).

⁹² Cuvântul grec *prosopon* are o mare diversitate de sensuri (cf. LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 1186–1189 și utila listă de citate din DRIVER and HODGSON, *Nestorius, The Bazaar of Heraclides*, Oxford, 1925, p. 402–410) derivate din sensul de bază: „ceea ce stă sub ochi” (*pro, ops*). În secolul I d. Hr. el avea un sens apropiat de „persoana” noastră (cf. M. NÉDONCELLE, „Prosopon et persona dans l'antiquité classique”, *Revue des Sciences Religieuses* 22 [1948], p. 277–284). Pentru a combate sabelianismul ca și arianismul, Vasile cel Mare a socotit că e mai corect să se vorbească de trei *hypostaseis* în Sfânta Treime decât de trei *prosopa*, iar dacă se vorbește de o *prosopon* divină, ea trebuie înțeleasă ca „existând într-o ipostasă adevărată” (*Epistola* 210; *PG* 32, 776). În ipostasă converg toate proprietățile unei naturi concrete, în timp ce *prosopon* e doar expresia unificată și apariția ipostasei; nu există *prosopon anhypostatou* (*ibid.*, 776). Orice natură concretă trebuie să subziste într-o ipostasă cu o *prosopon* identificabilă. Această terminologie trinitară creează însă dificultăți când e aplicată în hristologie, căci dacă în Hristos sunt două naturi reale, trebuie să fie și două ipostase și două *parsopa* (argumentul monofizit); dacă însă există o singură *prosopon*, atunci trebuie să existe o singură natură compusă cum învăța Apolinarie (pentru care *prosopon* face cunoscută subzistența oricărui lucru [LIETZMANN, *op. cit.*, p. 172], prin urmare o singură *prosopon* poate însemna doar „făcut cunoscut” o singură natură, iar două naturi se fac cunoscute în două *prosopa*). Pentru a evita concluzia că unica *prosopon* implică în chip necesar faptul că El are o singură natură (compusă), Teodor distinge două feluri de expresie externă operate de *prosopon*: un care „face

cunoscută ipostasa și ceea ce este fiecare din noi”, și una care „face cunoscută cinstea, măreția, închinarea”. Unica *prosopon* a Hristosului istoric nu face cunoscută „ființa celor două firi” compunându-le, ci măreția și cinstirea lui Dumnezeu Cuvântul „descoperite în natura umană” (cf. frag. publicat de L. ABRAMOWSKI, *art. cit.*, p. 99). Teodor încearcă aici să stabilească *prosopon*-ul ca un mediu în care proprietățile celor două naturi converg fără a produce contopirea naturilor. Întrucât Cuvântul „lucrează toate în firea omenească” (cf. mai sus, nota 77), *prosopon*-ul unic e *prosopon*-ul Cuvântului. Deși noua calificare a *prosopon*-ului de către Teodor premerge Chalcedonul, *prosopon*-ul său unic rămâne o manifestare externă a unei realități, întruparea, dar nu este în sine ceva concret. Sinodul de la Chalcedon a adus *prosopon*-ul înapoi la sensul său netehnic anterior de „persoană” (*persona* Sfântului Leon), identificând-o cu ipostasa autosubzistentă și identificând ipostasa cu o persoană reală. Ipостasa-persoană fiind eliberată de conexiunea necesară cu natura, cele două naturi în Hristos se puteau uni în ea fără contopire și fără pierderea necesară a proprietăților lor. Ipостasa-persoană a lui Hristos e subiectul tuturor acțiunilor ei divine și umane; ea este principiul „schimbului însușirilor”. „Prosopon”-ul „unic” antiohian justifică deopotrivă „schimbul însușirilor” (cf. textul citat la nota 79), dar folosirea lui ca unic subiect de atribuire depinde de concepția proprie a autorului și de cât de mult e influențat de vechea noțiune de natură concretă. În general, creștinii din Persia interpretau „*parsopa* unică” drept ceva foarte apropiat de o singură persoană, sau subiect real de atribuire.

⁹³ *Synapheia* înseamnă literal că lucrurile sunt atât de legate încât se ating. Spre deosebire de *henosis*, *synapheia* accentuează că cele două lucruri unite pot fi recunoscute ca două; *henosis* poate însemna că două devin *una* în așa fel încât ele nu mai pot fi recunoscute ca două. În sens comun, ambii termeni înseamnă „unire”. În hristologie, Vasile, Apolinarie, Teodor și chiar Nestorie (mai ales în *Cartea lui Heraclide*) folosesc indistinct ambii termeni (cf. utila culegere de texte din LAMPE, *A Patristic Greek Lexicon*, p. 1308–1310). Sfântul Chiril pare să fi fost primul care a criticat *synapheia* (cf. LAMPE, *op. cit.*, p. 1309) găsind în el o aluzie la o unire slabă, nesubstanțială, „înțeleasă ca simplă juxtapunere și apropiere” (ACO I, 1, 6, p. 41), așa cum îl înțelegea el pe Nestorie. După aceasta, uzul lui *synapheia* în hristologie a fost stigmatizat cu o conotație „nestoriană” pe care n-a are în chip necesar.

⁹⁴ Pentru un studiu riguros despre Barsauma și influența lui, cf. S. GERO, *Barsauma of Nisibis and Persian Christianity in the Fifth Century* (CSCO 426. Sub. 63), Louvain, 1981.

⁹⁵ Ediția cea mai completă a omiliilor lui Narsai e A. MINGANA, *Narsai Doctoris Syri Homiliae et Carmina*, I, II, Mosul, 1905. A se vedea și cele două omilii editate și traduse de F. MCLEOD, *Narsai's Metrical Homilies* (PO 40, fasc. 1), Turnhout, 1979. O scurtă descriere a celor 85 de omilii la I. IBRAHIM în teza sa *La doctrine christologique de Narsai*, Roma, 1975, p. 97–222.

⁹⁶ „Cei care ostensesc pentru dreapta credință mi-au scris din Edessa că slăvitul Rabbula s-a rătăcit de la dogmele adevărului și-i persecută pe apă-

rătorii ortodoxiei, în așa fel încât îl anatemizează pe față în biserică pe fericitul Teodor, învățătorul ortodoxiei, și răspândește zeci de mii de lucruri împotriva lui. Îl anatemizează și pe cei ce citesc cărțile lui, precum și cele scrise de noi, pe oricine are volumele lui Teodor și nu le aruncă în foc, ca și pe cei care gustă orice altceva afară de scrierile lui Chiril. Căci spune și propovăduiește că există o singură fire a lui Hristos și-i combate viguros pe cei ce spun altceva” (din Scrisoarea lui Andrei al Samosatei către Alexandru al Hieropolisului, *ACO* I, 4, 2, p. 86). Iba afirmă că Rabbula avea ranchiună pe Teodor pentru că fusese muștrat în public de el (*ACO* II, 1, 3, p. 33).

⁹⁷ Narsai tinde să se abată de la teme stric teologice, fiind preocupat mai ales de exegeza scripturistică și liturgică (cf. VÖÖBUS, *op. cit.*, p. 83).

⁹⁸ Adică a cinstit natura Sa trupească prin lucrurile slăvite ale Dumnezeirii Sale. *La Naștere*, r. 441–443, 501–506. Ed. MCLEOD, p. 64 (65), 68 (69).

⁹⁹ Sensul și originalitatea acestei explicații e subapreciată de I. IBRAHIM, *op. cit.*, p. 346–348.

¹⁰⁰ Text citat în ed. MCLEOD, *op. cit.*, p. 27.

¹⁰¹ MINGANA, *op. cit.*, vol. I, p. 10.

¹⁰² Cf. I. IBRAHIM, *op. cit.*, p. 368–373.

¹⁰³ A se vedea binecunoscuta sa omilie la cei „Trei Dascăli”: Diodor, Teodor și Nestorie, ed. F. MARTIN, *Journal Asiatique* 14 (1899), p. 446–492. Unicul izvor privitor la știri despre controversa nestoriană, intrând în Persia prin Școala de la Edessa, e faimoasa Scrisoare a lui Iba către Mari Persanul. În jurul anului 433, Iba, profesor la Edessa, îi relatea fostului său elev Mari: „Nestorie spunea că Maria nu e Theotokos, astfel că mulți au crezut că ținea erezia lui Pavel al Samosatei care spunea că Hristos e un simplu om. Dar Chiril, vrând să răstoarne cuvintele lui Nestorie, a alunecat și a căzut în dogma lui Apolinarie [...] căci a scris 12 capitole [...] învățând că există o singură natură atât a divinității, cât și a umanității Domnului nostru Iisus Hristos, și că nu trebuie să separăm afirmațiile [scripturistice, ca referindu-se la o natură sau alta], nici cele făcute de Domnul despre Sine Însuși, nici cele făcute de evangheliști despre El” (*ACO* II, 1, 3, p. 32). După care Iba vorbește de schisma lui Ioan al Antiohiei și de vestea veselă că s-a încheiat, declarându-se mulțumit cu formula de unire și cu faptul că Chiril i-a anatemizat „pe cei ce spun că divinitatea a suferit și pe cei ce spun că există o singură fire a divinității și umanității” (*ibid.*, p. 34). Pentru punctul de vedere al Bisericii din Persia despre Nestorie, a se vedea mai jos nota 125.

¹⁰⁴ Cf. I. IBRAHIM, *op. cit.*, p. 338–345.

¹⁰⁵ *SO*, p. 54 (301).

¹⁰⁶ A se vedea pasajul sinodului lui Barsauma din Beit Lapat (484) care-l apără pe „sfântul” Teodor împotriva aceleiași calomnii „răspândite de eretici” (*SO*, p. 211 [475–476]).

¹⁰⁷ Canonul 2 al aceluiași sinod arată că mulți din acești monahi erau din Persia (*SO*, p. 55 [302–303]). O astfel de partidă în Edessa e menționată de Shemun (Simeon) din Beit Arsham (*Biblioteca Orientalis [BO]* I, p. 352–353). Cf. și FIEY, *Jalons*, p. 113 sq.

¹⁰⁸ S. GERO, *op. cit.*, p. 110–119, a demonstrat convingător că masacrele monoliziilor din Persia de către trupele persane comandate de Barsauma sunt o poveste inventată de monofiziți.

¹⁰⁹ *SO*, p. 54–55 (302).

¹¹⁰ Versiunea monofizită prezentată inițial de Shemun din Beit Arsham († înainte de 548) susținea că „noua credință” a lui Nestorie, Teodor și Pavel din Samosata a fost introdusă în Persia de elevii Școlii din Edessa expulzați după moartea lui Iba în 457 și care au ajuns episcopi și au convocat sinoadele din Beit Lapat și Beit Edrai (*BO* I, p. 354): „Au alcătuit o nouă credință a lor care introduce o pătrime în loc de Treime, mărturisind pe Tatăl, pe Fiul și pe Duhul Sfânt și pe Hristos în două firi” (p. 356). O relatare fantezistă, care n-are nici o legătură cu realitatea istorică.

¹¹¹ *SO*, p. 528 (535).

¹¹² *SO*, p. 65 (314).

¹¹³ Cu alte cuvinte, dacă acesta Papa din Beit Lapat e aceeași persoană cu cel menționat de Shemun din Beit Arsham (*op. cit.*, p. 352).

¹¹⁴ Cf. *Chronique de Séert*, *PO* VII, 2, p. 147–152.

¹¹⁵ Despre îndelungata carieră a acestuia, cf. VÖÖBUS, *op. cit.*, p. 134–210.

¹¹⁶ BARHADBESHABBA, *Histoire*, *PO* IX, 5, p. 622.

¹¹⁷ Operele teologice ale lui Teodor au suferit o adaptare similară operată probabil de Mar Abba I care preda în această perioadă în Școală. Aceasta e ipoteza lui W. WOLSKA în *La topographie chrétienne de Cosmas Indicopleusès, théologie et science au VIe siècle*, Paris, 1964, p. 84.

¹¹⁸ Compilația din secolul X intitulată *Gannat Bussame* e unica sursă pentru comentariile scripturistice ale catolicosului Mar Abba II († 741); cf. (G.J. REININK, *Studien zur Quellen und Traditionsgeschichte des Evangelienkommentars der Gannat Bussame* (CSCO 414), Louvain, 1979, p. 289. Mar Abba folosește frecvent comentariile lui Efreem și scrierile Capadocienilor, dar are o predilecție pentru comentariile hrisostomiene accesibile. Teodor nu e disprețuit, dar și-a pierdut întâietatea și exclusivitatea, fapt valabil și pentru ceilalți compilatori de comentarii din secolele VIII–IX.

¹¹⁹ Pentru folosirea scrierilor lui Teodor și ale celorlalți comentatori în acest comentariu timpuriu, cf. L. VAN ROMPAY, „A Hitherto Unknown Nestorian Commentary on Genesis and Exodus 1–9, 32”, *Orientalia Lovaniensia Periodica* 4 (1973), p. 121–133; 5 (1974), p. 79–125. Pentru *Scholion*-ul lui Teodor Bar Koni, cf. L. BRADE, *Untersuchungen zum Scholienbuch des Theodore Bar Konai. Die Übernahme des Erbes von Theodoros von Mopsuestia in der nestorianische Kirche*, Wiesbaden, 1975, și S. GRIFFITH, „Theodore Bar Koni’s *Scholion*”, *Dumbarton Oaks Symposium 1980: East of Byzantium*, Washington, 1982, p. 53–72.

¹²⁰ *Topografia creștină*, PG 88, 73.

¹²¹ *Chronique de Séert* 2, 27, *PO* VII, 2, p. 156.

¹²² Lucrul e atestat indirect de traducătorul siriac care în prefață scrie patronului său: „Ți-ai dat osteneala unei îndelungate călătorii din Răsărit până în Apus” (ed. Bedjan, *Nestorius, Le livre d’Héraclide*, p. 3), o aluzie poate la călătoriile lui Mar Abba. A fost sugerat ca posibil traducător Cyrus

al Edessei, unul din ucenicii lui Mar Abba care au învățat la Școala de la Seleucia; cf. L. ABRAMOWSKI, „Die Christologie Babais des Grossen”, *Symposium Syriacum 1972* (Orientalia Christiana Analecta 197), Roma, 1974, p. 222, n. 19.

¹²³ Îndeosebi mănăstirea lui Abraham din Kashkar de pe Muntele Izla de lângă Nisibis. Bar Edta († 611 sau 629) recită aici pe de rost părți întregi din *Cartea lui Heraclide*; cf. E. A. W. BUDGE, *The Histories of Rabban Hormizd the Persian and Rabban Bar 'Idta* I, II, Londra, 1902, p. 120 (176).

¹²⁴ Până acolo încât savanții moderni susțin azi că Nestorie n-a fost nestorian, cf. E. G. M. ANASTOS, „Nestorius Was Orthodox”, *Dumbarton Oaks Papers [DOP]* 16, Washington, 1962, p. 119–140.

¹²⁵ Deși inocența lui Nestorie e apărută de *memra* lui Narsai (a se vedea mai sus nota 103), Biserica din Persia a păstrat tăcerea cu privire la Nestorie până în 612, când numele său e menționat, dar fără o aprobare evidentă (cf. *SO*, p. 574 [591]). Creștinii din Persia nu s-au numit niciodată pe ei înșiși „nestorienii” — aceasta era o etichetă folosită de monofiziți pentru toți creștinii diofiziți —, ei se priveau mai degrabă drept ucenicii lui Teodor. Dar, în măsura în care Nestorie i-a urmat lui Teodor, el era privit ca ortodox și nedreptățit de Chiril. Ezitarea evidentă de a se referi la numele lui Nestorie era pricinuită atât de suspiciunea că acesta nu urmărea cu fidelitate învățăturile lui Teodor, cât și de dorința disocierii de erorile care i se atribuiau.

¹²⁶ Cf. S. BROCK, „Syriac Attitudes to Greek Learning”, *Dumbarton Oaks Symposium 1980: East of Byzantium*, p. 22; de asemenea D. S. WALLACE-HADRILL, *op. cit.*, p. 107–116.

¹²⁷ Acesta e o explicație a cuvântului „Hristos”, „Unsul”. Interpretarea patristică clasică e că Fiul ca om e uns de Duhul Sfânt (CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Comentariu la Psalmi*, PG 69, 1040). După alții „ungerea” lui Hristos era însăși Dumnezeirea, nu energia ei ca la celelalte ungeri: Grigorie Teologul, Eftimie Zigabenu, Nicodim Aghioritul și Sfântul IOAN DAMASCHENUL, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* IV, 6 (PG 94, 1112). Pentru Teodor acest verset „desparte în chip minunat firile și arată unitatea persoanelor” (ed. R. DEVRESSE, *Le commentaire de Théodore de Mopsueste sur les Psaumes*, Roma, 1939, p. 289).

¹²⁸ *SO*, p. 542 (553).

¹²⁹ Aceeași învățătură e exprimată în iconografia ortodoxă de icoana ortodoxă a Pantocratorului din cupolele bisericilor care zugrăvesc pe Hristos întrupat, dar și întreaga Treime; cf. C. KALOKYRIS, *The Essence of Orthodox Iconography*, Brookline, 1971, p. 22, 46–48.

¹³⁰ Putem vedea în aceasta o idee teodoriană modificată, întrucât el exprimă această idee cu deosebită îndrăzneală (de exemplu, PG 66, 484–485); dar nu este proprie doar lui Teodor.

¹³¹ *SO*, p. 543 (553).

¹³² Aceasta în cazul în care teologia lui Mar Abba poate fi analizată plecând de la operele ucenicilor săi Cosma Indicopleustes (cf. W. WOLSKA, *op. cit.*, p. 63 sq), Cyrus al Edessei (cf. W. MACOMBER, „The Theological

Synthesis of Cyrus of Edessa, an East Syrian Theologian of the Sixth Century”, *OCP* 30 [1964], p. 5–38, 363–384 — un atent studiu al relației lui Cyrus cu Teodor al Mopsuestiei — și textul celor *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa* [CSCO 356], Louvain, 1974) și, mai ales, Toma al Edesei (cf. *Tractatus de Nativitate Domini Nostri Christi*, ed. S. Carr, Roma, 1898). Ceea ce este încă o problemă deschisă.

¹³³ *SO*, p. 545 (556).

¹³⁴ Liberatus, martor roman al evenimentelor din Constantinopol, relatează că Teodor Askidas, monah origenist de la Noua Lavră, s-a apropiat de Iustinian „pe când acesta scria un tratat contra acefalilor [monofiziților] în apărarea Sinodului de la Chalcedon [...] și cu sprijinul Augustei Teodora s-a sfătuit că se ostenește în zadar pentru că el [Teodor] are un mijloc de a-i atrage pe toți acefalii în comuniune cu el [cu împăratul]. «Acestia, spune el, sunt scandalizați de Sinodul de la Chalcedon pentru că acesta a primit laudele lui Teodor al Mopsuestiei și pentru că prin judecata sa a proclamat drept ortodoxă scrisoarea lui Iba, care e în întregime nestoriană. Dacă însă Teodor și scrierile lui, precum și această scrisoare sunt anatemi-zate, întrucât acestea au fost retractate și eliminate, Sinodul va fi primit de ei întru toate»” (*Breviarium* 24, *PL* 68, 1049). Leonțiu Scholasticul vorbește împotriva celor care-i reproșau lui Iustinian că i-a anatemitat pe Iba și Teodoret „prin economie [deși doar Teodor a fost anatemitat personal], deoarece credea că dacă-i anatemi-zază, atunci ei [monofiziții moderați, «șovăitorii», *diakrinomenoi*] vor primi Sinodul de la Chalcedon. Și-a pus în gând să-i anatemi-zeze pe cei doi, deși n-avea dreptul să o facă, ca să realizeze unirea tuturor [...], dar chiar și așa șovăitorii n-au primit Sinodul” (*De Sectis* VI, *PG* 86/1, 1237).

¹³⁵ În scrisoarea sa către Sinodul V Ecumenic Iustinian scrie între altele: „Întrucât Teodor era un ereziarh și a vomitat nenumărate blasfemii în cărțile lui, n-aveți aici un motiv să refuzați anatemi-zarea lui” (*PG* 89/1, 1093). Iar Sinodul scrie: „«Nici chiar demonii, milostive Doamne, n-au îndrăznit să spună asemenea lucruri despre Tine!» O, limbă neînfrănată! O, bărbat ticălos!... De aceea, anatemi-zăm cele Trei Capitale mai sus menționate, adică pe impiosul Teodor al Mopsuestiei cu scârboasele sale scrieri...” (*ACO* IV, 1, p. 210, 244). Cele 15 canoane-anateme ale Sinodului (*ibid.*, p. 239–245) au fost alcătuite de fapt de Iustinian în al doilea său Edict despre credința ortodoxă (*PG* 86/1, 1015–1017).

¹³⁶ W. FRENCH, *The Rise of the Monophysite Movement*, Cambridge, 1979, p. 282.

¹³⁷ Episcopii occidentali spuneau: „Trebuie să recunoaștem că ignoranța care nu e încăpățânată împotriva învățaturii credinței nu-l face pe cineva eretic, ci doar apărarea încăpățânată a minciunii” (FACUNDUS AL HERMIANIEL, *Ad Justinianum* 12, 1, 7, *Corpus Christinarum Series Latina* 90 A, Turnhout, 1974, p. 365–366); „Părinții noștri care au respins toți ereticii, mai întâi i-au povățuit ca să discearnă ce este bine, după care i-au amenințat cu condamnarea dacă nu-și vin în fire și, mai mult, le-au dat timp de gândire. Cuvintele noastre sunt întărite de exemplele celor din vechime:

chiar și fericitul Chiril I-a condamnat pe Nestorie numai după ce ultimul a fost adus la judecată — nu pentru că acela căzuse, ci pentru că n-a vrut să-și vină în fire —, dar a interzis să fie condamnat Teodor care nu fusese acuzat mai înainte” (*ibid.* 10, 4, 4–5, p. 309). Episcopii occidentali socoteau că anatema nu e o declarație de eroare doctrinară, ci un mijloc de a scoate afară din Biserică pe cineva care se împotrivesc cu încăpățănare și în mod conștient învățăturii Bisericii; mulți nu ajung la deplina cunoaștere a adevărului, dar nu sunt anatemizați (cf. *ibid.* 12, 1, 21–42, p. 368–371). Dumnezeu, nu Biserica, e Cel care trebuie să judece dacă un om care a murit în pace cu Biserica s-a separat de El printr-o eroare doctrinară neștiută (*ibid.* 10, 4, 33, p. 315). Pe de altă parte, Sinodul V Ecumenic scrie: „Judecata anatemei nu e altceva decât o separare de Dumnezeu, pentru că omul impios, chiar dacă nimeni n-a rostit o anatema asupra lui, își aduce asupra lui însuși anatema prin însăși impietatea lui, separându-se de viața cea adevărată” (*ACO IV*, 1, p. 211). Dacă, potrivit cuvântului Domnului, cel ce nu crede e „deja osândit” (*In 3*, 18), anatema Bisericii e doar recunoașterea unei separații a omului de Dumnezeu deja existentă, nu o judecată care produce separarea. Din pricina condamnării celor Trei Capitoale mulți episcopi occidentali au rupt comuniunea cu papa Vigilius și și-au ales propriul patriarh. Schisma a încetat abia în 690, când episcopii Aquileii au primit hotărârile Sinodului V și au intrat în comuniune cu episcopul Romei. Pentru o istorie a schismei, cf. E. AMMAN, *Dictionnaire de théologie catholique XV*, col. 1911 sq. În esență, episcopii protestatari vedeau în condamnarea celor Trei Capitoale o îndepărtare a împăratului de Tomosul papei Leon și de Sinodul de la Chalcedon în direcția monofizismului.

¹³⁸ Cf. *Liber de unione (CSCO 79)*, p. 81–82.

¹³⁹ A se vedea mai jos.

¹⁴⁰ Pentru opinia persană despre Iustin I, cf. *Chronique de Séert 2*, 20: „Toată viața lui [Iustin] s-a îngrijit de credința ortodoxă. A proclamat Sinodul Părinților de la Chalcedon care recunoștea două firi în Hristos și a rechemat Părinții pe care Sever și partizanii lui îi surghiuniseră” (*PO VII*, 2, p. 138–139).

¹⁴¹ Jubilația lui Ishoyahb III († 659) la veștile destul de inexacte despre Sinodul antimonotelit de la Lateran (649), aduse de monahi din Persia care se întorceau de la Constantinopol, arată că în Biserica Persiei din secolul VII până și conservatorii ca Ishoyahb căutau o restaurare finală a „vechii credințe” de la Chalcedon și a papei Leon; cf. *Isho'yahb patriarchae III. Liber epistularum, CSCO*, Scriptores Syri 11, 12, Louvain, 1904, p. 212 (154).

¹⁴² A se vedea, de exemplu, Scrisoarea Sinodului din 585 în care e expusă credința de la Niceea (*SO*, p. 133–137 [394–398]) și canonul 40 al Sinodului lui Mar Abba (*SO*, p. 550 [561]). Faptul era necesar pentru că și monofiziții pretindeau că reprezintă „credința celor 318 Părinți”.

¹⁴³ Pentru unii savanți romano-catolici poziția doctrinară a Bisericii din Persia „nu era foarte sigură” din pricina izolării ei de Roma încă înainte de izbucnirea controversii nestoriene și a „absenței unei noțiuni clare despre primatul roman sau despre relația dintre legăturile mistice și juridice în

Biserica lui Hristos”, cf. W. MACOMBER, „The Christology of the Synod of Seleucia-Ctesiphon A. D. 486”, *OCF* 24 (1958), p. 142–143.

¹⁴⁴ Cf. *Chronique de Séert* 2, 23, *PO* VII, 2, p. 187–188, și A. GUILLAUMONT, „Justinien et l'église de Perse”, *DOP* 23 (Washington, 1969), p. 49 sq.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 62–70.

¹⁴⁶ *Ibid.*, fol. 17r (p. 63).

¹⁴⁷ *Ibid.*, fol. 18v (p. 64).

¹⁴⁸ *Ibid.*, fol. 18r (p. 64).

¹⁴⁹ *Ibid.*, fol. 18v (p. 64).

¹⁵⁰ Delegația persană putuse întâlni teoria „existenței enipostatice” în scrierile siriace ale monofizitului Filoxen din Mabbug pentru a explica modul în care natura umană a Cuvântului poate fi reală, dar și distinctă ontologic de natura divină, precum și pentru a dovedi că învățătura chalcedoniană despre două naturi și o ipostasă e de nesuștinut (*Douăzeci de capitole împotriva lui Nestorie* [de fapt contra chalcedonienilor], ed. E. A. W. BUDGE, *The Discourses of Philoxenus* II, Londra, 1894, p. cxxvii). Cu o astfel de istorie, noțiunea de „existență enipostatică” nu putea fi atractivă pentru teologii Bisericii din Persia.

¹⁵¹ De exemplu, BABAI CEL MARE comentează: „În chip foarte diferit Părinții pun în învățătura lor «ipostasa» în locul «persoanei» și «persoana» în locul «ipostasei» pentru că în acea vreme nu era o analiză a acestor termeni; și se spune că și acum în ținuturile romanilor acești termeni sunt amestecați în chip asemănător” (*Împotriva celor ce spun că așa cum sufletul și trupul sunt o singură ipostasă, așa și Dumnezeu și omul sunt o singură ipostasă*, ed. Vachalde, *CSCO* 79, Louvain, 1915, p. 306).

¹⁵² GUILLAUMONT, *art. cit.*, fol. 16v (p. 62).

¹⁵³ De aceea BABAI CEL MARE scrie (*op. cit.*, *ibid.*): „Proprietatea unei naturi se cunoaște în ipostasă și nu altfel. Nu există natură fără ipostasă și nu există ipostasă prin care să nu se facă cunoscută o natură”. Iar FILOXEN DIN MABBUĞ (*op. cit.*, *ibid.*, p. cxxvi) scria și el: „Dacă Cuvântul e două naturi după Întrupare, atunci e și două ipostase după Întrupare. Dar dacă ipostasa Cuvântului întrupat e una singură, și natura Lui va fi una”. Pentru a rezolva această dificultate, teologii din Constantinopol au întreprins o necesară redefinire a terminologiei hristologice. Din nefericire, nici unul din teologii orientali fie ei monofiziți, fie din Persia n-au acceptat, nici n-au înțeles progresul făcut astfel în exprimarea misterului Întrupării.

¹⁵⁴ Cf. A. DE HALLEUX, „La christologie de Martyrios-Sahdona”, *OCF* 23 (1957), p. 29.

¹⁵⁵ Răspunzând la întrebarea: „De ce fericitul Tâlcutitor și toți Părinții folosesc expresia «o singură ipostasă» în Hristos, iar noi o respingem acum?”, Teodor bar Koni răspunde: „Câtă vreme nu fiii Bisericii, ci numai ereticii au recunoscut o ipostasă colectivă și compusă, această expresie era într-adevăr primită, și Părinții au folosit-o. Dar pentru că ereticii s-au folosit în chip viclean de expresia «o singură ipostasă» într-un sens impios ca să ajute mărturisirea lor, a fost pe drept cuvânt respinsă de toți ortodocșii” (*Scholion* II, ed. A. Scher, *CSCO* 69 *Scriptores Syri* 66, Paris, 1912, p. 191).

Teodor pare să se refere aici la evenimente din Persia. Cât timp numai „monofiziții” severieni vorbeau de o ipostasă compusă (cf. J. LEBON, *Le Monophysisme Sévérien*, Louvain, 1909, p. 319 sq), expresia „o singură ipostasă” se folosea. Dar când „ereticii”, adică henaniții (a se vedea mai jos), au adoptat expresia cu conotația de compunere, ortodocșii din Persia au respins-o și au început să vorbească de „două ipostase”.

¹⁵⁶ Pentru monofiziții din secolul VI, ca și pentru chalcedonieni, expresia „două ipostase” implica în chip necesar „două persoane” și „doi fii” (a se vedea mai sus notele 91, 92). Nu acesta era cazul pentru antiohienii din secolul V, deși dificultatea era recunoscută: „E o prostie să se spună că nu trebuie să vorbim de două ipostase ca să nu spunem și două persoane și doi fii. Căci, dacă atunci când spunem două ipostase spunem și doi fii, atunci spunem doi fii și când spunem două firi” (fragment dintr-o scrisoare către Teodoret a lui Ioan din Agais, ed. F. NAU, *Textes monophysites*, PO XIII, 2, p. 189). Din documentul publicat de Guillaumont e evident că teologii din Persia adoptau și ei interpretarea vasiliană a ipostasei, dar această definiție era prea tehnică pentru a fi sesizată de popor, mai ales întrucât echivalentul ei siriac, *qnoma*, se folosea îndeobște cu conotația de „sine”: de exemplu, *qnomeh* = el însuși. Astfel, înainte de a fi fost absolutivă de orice implicare posibilă a „două persoane”, formula „două ipostase” nu era în general acceptată: în secolul VI era oficial evitată, iar în secolul VII era respinsă pe față de unii (Henana, Sahdona și adepții lor) și recunoscută de alții numai atunci când între *qnoma* și *parsopa* se făcea o distincție foarte atentă.

¹⁵⁷ Cf. FIÉY, *Jalons*, p. 127 sq.

¹⁵⁸ *Histoire de Mar Ahoudemmeh*, ed. F. Nau, PO III, p. 30–31.

¹⁵⁹ *Chronique de Séert* 69, PO XIII, 4, p. 498.

¹⁶⁰ În acest timp, conducerea Bisericii a fost preluată de Babai cel Mare, egumenul mănăstirii de pe Muntele Izla. Întrucât el reprezenta direcția cea mai conservatoare, influența sa asupra Bisericii are o importanță istorică decisivă.

¹⁶¹ A se vedea pentru această perioadă, LABOURT, *op. cit.*, p. 208 sq. El susține și că Shirin, soția favorită a lui Koshraw, s-a alăturat monofiziților, ceea ce nu este sigur.

¹⁶² Cel mai riguros studiu asupra carierei acestuia e cel din VÖÖBUS, *History of the School of Nisibis*, p. 234 sq. Cf. și A. GUILLAUMONT, *Les „Kephalaia Gnostica” d'Évagre le Pontique*, Paris, 1962, p. 186 sq.

¹⁶³ „S-a dedicat citirii feluritor scrieri” (*Chronique de Séert* 74, PO XIII, 4, p. 509).

¹⁶⁴ Pentru vederile lui Teodor despre interpretarea alegorică, a se vedea WALLACE-HADRILL, *op. cit.*, p. 35 sq.

¹⁶⁵ BARHADBESHABBA ‘ARBAYA, *Cause de la fondation des écoles*, ed. A. Scher, PO IV, p. 391, 392.

¹⁶⁶ „Scotea din vistierile sale lucruri noi și vechi” (*ibid.*, p. 392).

¹⁶⁷ „Interpreta lucruri contrare lui Teodor Tâlcuitorul” (*Chronique de Séert* 74, PO XIII, 4, p. 509).

¹⁶⁸ Cu comentariile lui Ioan Hrisostom (cf. VÖÖBUS, *op. cit.*, p. 244).

¹⁶⁹ BARHADBESHABBA, *ibid.*, p. 390.

¹⁷⁰ Cf. *Chronique de Séert* 74, PO XIII, 4, p. 509–512. Cauza nemijlocită a plecării elevilor a fost sprijinul dat lui Henana de catolicosul Mar Sabrisho împotriva mitropolitului Grigor al Nisibisului care-l anatimizase pe Henana. Ca urmare, Grigor a părăsit Nisibis, dar la moartea lui Sabrisho a fost ales catolicos. Dar sub influența adeptilor lui Henana din capitală (care „se temeau de zelul său nemăsurat” [THOMAS OF MARGA, *The Book of Governors*, ed. și trad. E.A.W. Budge, Londra, 1893, p. 50 (87)]) și cu ajutorul reginei Shirin a fost ales, spre nemulțumirea lui Khosraw, un alt Grigor.

¹⁷¹ Babai scrie: „Părinții din vechime nu învățau un amestec sau o contopire ori o unire ipostatică așa cum opinau Arie, Eunomie și impiosul Henana. Căci printr-o unire ipostatică și compusă și printr-o amestecare ori contopire se șterg proprietățile și divinitatea suferă” (*Împotriva unicei ipostase*, CSCO 79, p. 306). Pentru Babai „unica ipostasă” a Părinților era identică cu „o singură persoană”, dar „unica ipostasă” a lui Henana e compusă prin amestec și contopire. Unul din ucenicii lui Henana, Isaia din Tahal, e acuzat de faptul că învața această compoziție (cf. L. ABRAMOWSKI și A. GOODMAN, *A Nestorian Collection of Christological Texts* II, Cambridge, 1972, p. xlv), care poate să fi fost învățătura lui Henana însuși.

¹⁷² A se vedea citatul din Babai la VÖÖBUS, *op. cit.*, p. 247–248.

¹⁷³ El pare să fi avut sprijinul lui Gabriel din Singar când episcopii din Persia i s-au opus. Cf. *Chronique de Séert* 83, PO XIII, p. 528.

¹⁷⁴ W. FRANKENBERG, *Euagrius Pontikus* (Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Neue Folge, Band XIII, 2), Berlin, 1912, p. 8. Cf. A. GUILLAUMONT, *op. cit.*, p. 259–290.

¹⁷⁵ Primul traducător siriac al *Capitolelor gnostice* ale lui Evagrie a eliminat cu grijă din text majoritatea erorilor origeniste. De aceea condamnarea lui de Sinodul V a fost văzută de sirieni ca o nedreptate, iar când în secolul VI a apărut o altă traducere siriacă mai exactă, ea a fost respinsă ca un text corupt de eretici. Pentru o atentă comparație a celor două traduceri, cf. A. GUILLAUMONT, *op. cit.*, p. 200–259.

¹⁷⁶ De exemplu: „În sfârșit [el învață] că toți oamenii participă la natura lui Dumnezeu, cum spuneau Origen, păgânul din păgâni, și iată nenorocitul oraș infectat cu această impioasă rătăcire” (BABAI, *Viața lui Mar Giwargis*, în *SO*, p. 626). Deși probabil Babai exagerează aici, acuza are o bază. Despre divergențele fundamentale și ireductibile între Origen și Teodor al Mopsuestiei, cf. GUILLAUMONT, *op. cit.*, p. 183–186. Aversiunea lui Henana pentru Teodor reflectă acest lucru. E una din ironiile istoriei că Școala de la Nisibis e responsabilă atât pentru faima lui Teodor în Persia, cât și pentru defăimarea lui un secol mai târziu.

¹⁷⁷ Să ne aducem aminte că, pe când scria Henana, întrebuintarea hristologică exactă a termenului „ipostasă” era încă nedeterminată.

¹⁷⁸ Cf., de ex., comentariile lui A. BAUMSTARK din *Oriens Christianus* 2 (1902), p. 254–256. Dar și G. REININK, *op. cit.*, p. 289–291.

¹⁷⁹ Mărturisirea de credință a lui Mar Ishoyabb, alăturată hotărârilor sinodului cuprinse în *Synodicon Orientale*, se referă explicit la învățăturile lui Sever și explică faptul că în Hristos prin economie Cuvântul „S-a făcut trup”, dar Divinitatea a suferit schimbare și prin economie a pățimit și „suferit în templul trupului Său prin unirea supremă și inseparabilă, dar n-a suferit în natura divinității Lui” (SO, p. 194, 195 [454, 455]).

¹⁸⁰ Presupunând că Henana scria în acel timp. Despre existența lui, cf. *Chronique de Séert* 83, PO XIII, p. 529. Babai a scris și el o respingere a lui.

¹⁸¹ SO, p. 137 (399).

¹⁸² *Ibid.*, p. 138 (400).

¹⁸³ *Ibid.*, p. 198 (459).

¹⁸⁴ Pentru evenimentele care au urmat în Școala de la Nisibis și luptele lui Henana, cf. VÖÖBUS, *op. cit.*, p. 299 sq.

¹⁸⁵ Pentru legătura dintre mănăstirea de pe Muntele Izla și Școala de la Nisibis, cf. VÖÖBUS, *op. cit.*, p. 206–208.

¹⁸⁶ Cf. BUDGE, *The History of Rabban Bar 'Idta*, p. 120 (175–176). A se vedea și regulile monahale ale lui Dadisho, succesorul lui Abraham, în A. VÖÖBUS, *Syriac and Arabic Documents*, Stockholm, 1960, p. 168.

¹⁸⁷ În ciuda renumelui său, mulți monahi au părăsit mănăstirea de pe Muntele Izla în timpul egumenatului său, neputând suporta firea lui. Cf. THOMAS OF MARGA, *The Book of Governors*, p. 34–36 (62–64).

¹⁸⁸ Pentru un studiu temeinic al hristologiei lui, cf. G. CHEDIATH, *The Christology of Mar Babai the Great*, Kottayam (India), 1982. Cf. și L. ABRAMOWSKI, „Die Christologie Babais des Grossen”, *Symposium Syriacum 1972 (OCA 197)*, p. 219–244.

¹⁸⁹ Ediție cu traducere latină de A. Vaschalde: *Babai Magni Liber de unione*, CSCO 79, 80, Louvain, 1915.

¹⁹⁰ Pentru o listă de termeni împrumutați, cf. ABRAMOWSKI, *art. cit.*, p. 236; cf. și CHEDIATH, *op. cit.*, p. 193–195.

¹⁹¹ *Liber de unione*, p. 4 [3].

¹⁹² Abordare care trădează studiul lui Aristotel și Sever.

¹⁹³ *Op. cit.*, p. 89–90. În ce privește corespondența *qnoma/hypostasis*, vom spune că dacă e să fie tradusă *qnoma*, trebuie precizat sensul precis al „ipostasei”.

¹⁹⁴ *Liber de unione*, p. 160 (129).

¹⁹⁵ Cf. *Liber de unione*, p. 160–161 (130).

¹⁹⁶ Cf. CHEDIATH, p. 128.

¹⁹⁷ Cf. *Împotriva unicei ipostase*, în *Liber de unione*, p. 300 (242).

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 306 (246).

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 297 (239–240).

²⁰⁰ *Ibid.*, p. 305 (246).

²⁰¹ Cf. *Liber de unione*, p. 89–92 (83–85). De asemenea ABRAMOWSKI, *art. cit.*, p. 239–243.

²⁰² *Împotriva unicei ipostase*, p. 304 (245).

²⁰³ *Ibid.*

²⁰⁴ Sensul teologic de aici al acestei expresii vine din controversa ariană, în care „voluntar” e opus lui „natural”. Fiul lui Dumnezeu nu S-a unit

cu omul printr-o necesitate, deci în mod „natural”, fiindcă Fiul este în mod „natural” doar din Tatăl. Faimoasa „unire prin bunăvoință” a lui Teodor s-a ivit în acest context (a se vedea mai sus nota 73).

²⁰⁵ *Liber de unione*, p. 163 (132).

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 230 (187).

²⁰⁷ *Ibid.*, p. 248 (201–202).

²⁰⁸ De exemplu: „Ia o oglindă bine lustruită și apropie-o de fața ta, și iată ea primește toate trăsăturile feței tale: nu *qnoma* [substanța ta individuală] sau fixitatea chipului tău, ci întreagă fața ta. Aceasta este în două lucruri diferite: în *qnoma* ta și în *qnoma* oglinzii. E o singură față, nu două, și două *qnoma*, nu una. Tot așa și Cuvântul lui Dumnezeu a asumat «forma de sclav» în care a luat chip, S-a descoperit și S-a făcut cunoscut, dar n-a devenit [nu S-a schimbat în] *qnoma* omului, iar fiind unit cu Cuvântul omul a rămas în fixitatea *qnomei* lui” (*Împotriva unicei ipostase*, p. 303–304 [245]).

²⁰⁹ Cf., de exemplu, textul citat la nota 179.

²¹⁰ În secolul VI cuvântul siriac *parsopa* avea pe deplin în uzul curent conotația „persoanei” de azi (cf. J. F. BETHUNE-BAKER, *Nestorius and His Teaching*, Cambridge, 1908, Appendix: „Syriac terms”, p. 219).

²¹¹ „După moartea catolicosului Grigor, când prin voia lui Khosraw [II] Parwez Biserica a rămas fără cap, [...] ereticii [henanienii și mesalienii (cf. *The Book of Governors*, p. 52–55 [93–97])] s-au putut răspândi pretutindeni, au preluat biserici și au stricat credința oamenilor. Atunci acest sfânt bărbat [Babai], încurajat de mulți mitropoliți și episcopi, s-a ostenit cu râvnă să pună rânduială în treburile bisericești și să împiedice pe acești blestemați să-i vatăme pe creștini” (*Chronique de Séert* 84, PO XIII, p. 531–532).

²¹² Se poate ca mărturisirea de credință și răspunsurile la problemele monofiziților să fi fost compuse de Babai, deși n-a fost de față; cf. *Chronique de Séert* 83, p. 529.

²¹³ A se vedea, de exemplu, capitolele lui Henanisho, un partizan al lui Babai (*Chronique de Séert* 85, p. 534–535) la ABRAMOWSKI and GOODMAN, *A Nestorian Collection of Christological Texts*, p. 170–179 (101–106).

²¹⁴ Pentru un excelent studiu asupra lui Ishoyahb II, cf. L. SAKO, *Lettre christologique du patriarche syro-oriental Isho 'yahb II de Gdala*, Roma, 1983.

²¹⁵ Cf. *The Book of Governors*, p. 70 (125–126).

²¹⁶ *Chronique de Séert*, p. 558–559.

²¹⁷ O sursă târzie spune: „Atunci Ishoyahb a zis: «Un singur lucru vi-l reproșăm, că roștiți o anatemă împotriva unui om care nu trebuie anatemitizat și, opunându-vă adevărului, cădeți într-o credință nesănătoasă». Împăratul i-a răspuns: „Dacă Nestorie a ținut credința pe care ați așternut-o în scris voi, atunci nu e nicidecum anatemitizat, dar dacă a ținut alta, e cu siguranță sub anatemă. De aceea pomenirea lui n-are importanță. Suntem ai voștri și voi sunteți ai noștri” (MARI IBN SULAYMAN [secolul XI], ed. și trad. H. Gismondi, *De Patriarchis Nestorianorum* I, Roma, 1899, p. 50). Deși această cronică nu e întotdeauna credibilă, autorul a folosit și unele

documente vechi (cf. G. WESTPHAL, *Untersuchungen über die Quellen und die Glaubwürdigkeit der Patriarchenchroniken*, 1901).

²¹⁸ Judecând după extremismul lui Ishoyahb al Ninivei, în controversa asupra lui Sahdona, putem presupune că a fost foarte nemulțumit de acțiunile catolicosului. Poate ca el să fi fost cel care a dat tovarășilor săi conservatori raportul detaliat al misiunii.

²¹⁹ PO XIII, p. 562. Scrisorile se găsesc la p. 562–579.

²²⁰ Cf. *ibid.*, p. 562–564.

²²¹ Cel puțin când era episcop în Balad și a scris scrisoarea hristologică publicată de SAKO (*op. cit.*, p. 165–192), Ishoyahb găsea în formula de la Chalcedon o confuzie de termeni și o piatră de poticneală pentru mulți. Episcopii de la Chalcedon au rămas la răscruce oscilând: mărturisind două naturi au rămas ortodocși, dar mărturisind o singură ipostasă s-au abătut spre erezie fără să se alăture însă ereticilor monofiziți. Pe de altă parte, înțelegerea „persoanei unice” de către Ishoyahb e în esență cea a Chalcedonului (cf. SAKO, p. 110–124). E foarte probabil deci ca împăratul și catolicosul să fi ajuns la un acord pe baza formulei două naturi, o singură persoană, lăsând deoparte termenul disputat „ipostasă”. În 630 împăratul Heraclie promova monotelismul. A acceptat oare catolicosul monotelismul, cum spune *Chronique de Séert* (p. 560)? Pentru a echilibra diofizismul lor strict, teologii persani accentuau adeseori unirea și cooperarea voințelor și lucrărilor divine și umane în Hristos: voința și energia unită a lui Hristos demonstra după ei realitatea „unirii *parsopei*” pe care o mărturiseau. Ca atare, Ishoyahb n-ar fi avut obiecții dacă Heraclie ar fi vorbit de o singură voință și energie în Hristos, cu condiția ca împăratul să nu susțină prin aceasta că natura umană era lipsită de voință și energie reală, ci doar că ele colaborau pe deplin cu cele divine.

²²² Cf. J. M. FIEY, „Isho‘yaw le Grand”, *OCP* 36 (1970), p. 18–19.

²²³ Pentru un studiu atent al vieții și hristologiei lui, cf. A. DE HALLEUX, „Martyrius-Sahdona”, *OCP* 24 (1958), p. 93–128, și „La christologie de Martyrius-Sahdona”, *OCP* 23 (1957), p. 5–32. A se vedea și interpretarea oarecum diferită a documentelor a lui FIEY, *art. cit.*, p. 19–28.

²²⁴ Afirmativ se pronunță DE HALLEUX, „Martyrius-Sahdona”, p. 96; negativ FIEY, *art. cit.*, p. 20, n. 1.

²²⁵ Cf. FIEY, *art. cit.*, p. 25. Se poate ca nu numai personalitatea harismatică să fi fost cauza popularității lui.

²²⁶ Ed. A. de Halleux: MARTYRIUS/SAHDONA, *Œuvres spirituelles*, CSCO 200 (201), 214 (215), 252 (253), 254 (255).

²²⁷ CSCO 214 (215), p. 8–25 (8–25).

²²⁸ Adică aspectul fizic al naturii umane individuale pe care a asumat-o.

²²⁹ P. 16⁵⁻¹⁰ (16).

²³⁰ În articolul său despre hristologia lui Sahdona citat mai sus.

²³¹ „Scrisoarea” II, 6 în: *Isho‘yahb III patriarcha. Liber epistularum*, ed. R. Duval, CSCO 11 (12), Louvain, 1904, 1905, p. 129 (97). Ishoyahb îi scrie și lui Sahdona: „Înțelege, frate, dacă poți ce sunt natură [*kyana*], ipostasă [*qnoma*] și persoană [*parsopa*]. Acești termeni nu pot fi ușor lip-

și de sensul lor exact și schimbați unul cu altul, puși unul în locul altuia, sau identificați, așa cum gândești și scrii și cum presupun și alții. Căci așa cum cine numește boul măgar sau omul cal e socotit de cei care au minte drept nebun și un neghiob, întrucât numele fiecărui lucru nu poate fi silit să spună orice vrea cineva, dacă vorbești despre *qnoma* folosind termenul *parwopa*, fire, față sau chip, sau invers, acești termeni nu vor fi siliți să spună ce vrei tu. Orice termen există își are semnificația lui unică” (Scrisoarea II, 7, p. 134 [100–101]).

²³² P. 18^{27–30} (19).

²³³ P. 18³⁰–19⁴ (19).

²³⁴ De Halleux traduce „fictivă”.

²³⁵ P. 18^{21–23} (18).

²³⁶ P. 19²⁵ (19).

²³⁷ P. 17^{21–23} (17).

²³⁸ P. 16^{25–26} (16).

²³⁹ Sahdona folosește expresia „să fie chemat” în loc de „să se facă”, ca să evite conotația de schimbare și devenire pe care o poate avea aceasta din urmă.

²⁴⁰ P. 17^{11–17} (17).

²⁴¹ Cf. „Sunteți trup și suflet, două firi și o singură *qnoma*” (p. 21^{11–12} [21]).

²⁴² P. 17^{24–27} (17).

²⁴³ Cf. *CSCO* 200 (201), p. 43 sq (43 sq). Toma din Marga spune că a alcătuit viața și necrologul pentru Rabban Iacob și alți sfinți persani (*The Book of Governors*, p. 62 [112]).

²⁴⁴ De exemplu, expresia citată mai sus „această natură din umanitatea noastră”.

²⁴⁵ Părinții de la Chalcedon făcuseră același lucru (a se vedea mai sus nota 91) deși rămâne o diferență subtilă între „*qnoma* unică și *parwopa* unică” a lui Sahdona și „*prosopon*-ul unic și unica *hypostasis*” a Chalcedonului.

²⁴⁶ Și în opinia lui Ishoyahb problema pare să fi fost în esență una de terminologie; cf. A. DE HALLEUX, „La christologie”, p. 10.

²⁴⁷ ISHOYAHB III, Scrisoarea II, 6, p. 129 (97).

²⁴⁸ De exemplu, analogia oglinzii citată mai sus la nota 208. Cf. și L. ABRAMOWSKI, „Die Christologie Babais des Grossen”, p. 244.

²⁴⁹ Pentru Biserica din Persia sub începuturile stăpânirii arabe, cf. J. M. FIEY, *Chrétiens syriaques sous les Abbassides*, *CSCO* 420, sub. 59, Louvain, 1980; H. PUTMAN, *L’Église et l’Islam sous Timothée I (780–823)*, Beirut, 1975; E. TISSERANT, „L’Église nestorienne sous la domination arabe”, *Dictionnaire de théologie catholique* XI, col. 187–195.

²⁵⁰ Cf. *Chronique de Séert*, *PO* XIII, p. 620–621.

²⁵¹ Cf. A. MINGANA, „Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East”, *Bulletin of the John Rylands Library* 9 (1925), p. 318–330; F. NAU, „L’expansion nestorienne en Asie”, *Annales de Musée Guimet* 40 (1913), p. 193–388; E. TISSERANT, *ibid.*, col. 207–218.

²⁵² Pentru o ediție critică a traducerilor siriace ale foarte importantelor *Capitole gnostice*, cf. A. GUILLAUMONT, *Les Six Centuries des „Kephalaia gnostica” d'Évagre le Pontique*, PO 28, 1, Paris, 1958.

²⁵³ Cf. R. DRAGUET, *Les cinq recensions de l'Ascéticon syriaque d'Abba Isaïe*, CSCO 289 (290), 293 (294), Louvain, 1968.

²⁵⁴ Cf. W. STROTHMANN, *Die syrische Überlieferung der Schriften des Makarios* (Göttinger Orientforschungen, Reihe Syriaca, 21), Wiesbaden, 1981.

²⁵⁵ Cf. E. A. W. BUDGE, *The Book of Paradise*, Lady Meux Manuscript 6, vol. I, II, Londra, 1904; de asemenea R. DRAGUET, *Les formes syriaque de la matière de l'Histoire lausiaque*, CSCO 389, 398, Louvain, 1978.

²⁵⁶ Scrierile dionisiene au fost traduse în siriacă mai întâi de Sergius din Reshaina în jurul anului 530. În secolul VIII au fost retraduse de Iacob al Edesei. Ediția lor critică e pregătită de G. Wiessner.

²⁵⁷ A se vedea mai sus nota 118.

²⁵⁸ Text descoperit în mănăstirea Mar Gabriel din Turcia de S. BROCK care a publicat o traducere engleză în antologia sa *The Syriac Fathers on Prayer and Spiritual Life*, Kalamazoo MI, 1987, p. 138–163.

²⁵⁹ Titlul scrisorii îl identifică pe Mar Babai drept cel „pe care la omorât ticălosul Barsauma”, aluzie la pretinsa conspirație a lui Barsauma al Nisibisului împotriva catolicosului Babowai. Această identificare poate fi doar opinia unui copist tardiv.

²⁶⁰ Actele martirice persane publicate de Bedjan în *Acta Martyrum et Sanctorum Syriace* sunt și o imagine a monahismului din secolul V.

²⁶¹ Scurtele notițe despre cei 140 de părinți duhovnicești din *Le livre de la chasteté*, ed. J. B. CHABOT în *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire* 16 (1896), p. 225 sq, și din *The Book of Governors* a lui Toma din Marga oferă o imagine adecvată, deși incompletă, a acestei mișcări (similară renașterilor isihaste din secolul XIV bizantin sau din secolul XVIII–XIX în Moldova și Rusia).

²⁶² Mai cu seamă învățătura acestuia despre importanța în mântuire a voinței libere și conlucrarea ei cu harul și despre înclinațiile spre rău ale firii omenești în această viață.

²⁶³ „Să nu provoci pe nimeni sau să te sfădești zelos cu el nici pentru credință, nici pentru faptele lui rele” (*Cuvântul* 5, ed. Bedjan = *Cuvântul* 5, ed. Theotokis [FR X, p. 58]).

²⁶⁴ „Omul zelos nu ajunge nicidecum la pacea minții [...], cine are zel boalește de o boală grea [...], zelul nu e recunoscut între oameni drept o formă de înțelepciune, ci de boală a sufletului care suferă de îngustimea minții și o adâncă neștiință” (*Cuvântul* 50, ed. Bedjan = *Cuvântul* 58, ed. Theotokis [FR X, p. 297–298]).

²⁶⁵ Despre mesalianism, cf. J. GRIBOMONT, „Le dossier des origines du Messalianisme”, *Epektasis. Mélanges offerts à Jean Daniélou*, Paris, 1972, p. 610–625.

²⁶⁶ SO, p. 227–244 (490–514).

²⁶⁷ „Mărturisim și recunoaștem Un Fiu al lui Dumnezeu în divinitate și umanitatea Lui; dar deși sunt două naturi — Dumnezeu în natură și ipos-

tasă, și om în natură și ipostasă — mărturisim și slăvim Un Fiu al lui Dumnezeu acum și în veci” (SO, p. 234 [500]).

²⁶⁸ „Umanitatea plăsmuită în pântecul Sfintei Fecioare Maria e inseparabil unită cu divinitatea Lui în unica *parsopa* a filialității” (SO, p. 242 [509]).

²⁶⁹ SO, p. 241 (508)

²⁷⁰ SO, p. 234 (499–500).

²⁷¹ SO, p. 236–237 (503).

²⁷² Cf. p. 237 (504).

²⁷³ SO, p. 244 (514).

²⁷⁴ G. Florovsky observă potrivit că termenul „nestoriană” aplicat „Bisericii Răsăritului” a fost „o etichetă depreciativă inventată prima oară probabil de monofiziți. În realitate, principala ei autoritate era Teodor, nu Nestorie. Conflictul ei cu monofiziții a împins-o să-și înăsprească poziția dogmatică” (*Threskeutike kai ethike enkyklopaideia* IX, Atena, 1966, col. 420).

²⁷⁵ Nestorie însuși își amintește impresia mulțimii: „Episcopul, spunea, zice că Hristos e un simplu [*psilos*] om” (F. LOOFS, *Nestoriana*, Halle, 1905, frag. 262, p. 377).

²⁷⁶ *A doua scrisoare către Nestorie* (citită și aprobată de Sinodul de la Efes), *ACO I*, 1, 1, p. 28.

²⁷⁷ Apărând acest termen, Sfântul Chiril spune: „Luptând împotriva învătăturii lui [Nestorie] am fost siliți să spunem că unirea se face după ipostasă, ceea ce nu înseamnă altceva decât că natura sau ipostasa Cuvântului, adică Cuvântul Însuși, e într-adevăr [*kath'aletheian*] unit cu o fire omenească fără a suferi schimbare sau contopire și e înțeles a fi și este Un Hristos, Același Dumnezeu și om” (*ACO I*, 1, 6, p. 115).

²⁷⁸ „Mărturisim deci pe Domnul Iisus Hristos, Fiul Unul-Născut al lui Dumnezeu, Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit, din suflet rațional și trup. Născut din Tatăl mai înainte de veci după divinitate, și în zilele de pe urmă Același născut pentru noi și pentru a noastră mântuire din Fecioara Maria după umanitate; Același de o ființă cu Tatăl după divinitate și de o ființă cu noi după umanitate, căci s-a făcut o unire a două firi; de aceea mărturisim un Hristos, un Fiu, un Domn” (*Formula de unire*, *ACO I*, 1, 4, p. 17).

²⁷⁹ Ar fi probabil inexact să-i numim nestorienii în sensul strict al cuvântului chiar și pe conservatorii radicali, deși ei resping ca eretică orice altă formă de diofizism.

²⁸⁰ Atât de perșii din Edessa, cum e Narsai, cât și de monofiziți, pentru care Sfântul Chiril e campionul monofizismului prin excelență.

²⁸¹ Am putea include aici tăcerea Bisericii Răsăritului din Persia cu privire la termenul „Theotokos”. Desigur, ea crede că Cuvântul lui Dumnezeu s-a născut din Pururea Fecioara Maria, dar refuză să accepte ideea că divinitatea Lui imaterială și necircumscrisă a devenit corporală astfel încât să iasă fizic din pântecul Fecioarei. Deși Diodor și Teodor acceptau termenul „Theotokos”, folosirea lui de către monofiziți a făcut ca în mintea Bisericii Răsăritului din Persia acesta să fie asociat cu ideea amestecului firilor și a teopashismului de care avea oroare, așa că el a fost evitat.

²⁸² ISHO'DENAH, *Le livre de la chasteté*, ed. J. B. CHABOT, *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 16 (1896), p. 63–64 (277–278) și, respectiv, *Studia Syriaca* I, ed. I. Rahmani, Beirut, 1904, p. 33 (32–33).

²⁸³ Cf. F. M. FIEY, „Diocèses syriens orientaux du Golfe Persique”, în *Mémorial Mgr Gabriel Khouri-Sarkis*, Louvain, 1969, p. 177–219.

²⁸⁴ Publicate sunt scrierea sa „Despre liniștire” în A. MINGANA, *Woodbrooke Studies* VII, p. 201–247 (70–143) și „Comentariul la cartea avvei Isaia”, ed. R. Draguet: *Commentaire du livre d'Abba Isaïe par Dadisho Qatraye*, CSCO 326–327, Louvain, 1972.

²⁸⁵ *Isho'yahb Patriarchae Liber Epistularum*, ed. R. Duval, CSCO 11 (12), Louvain, 1904, p. 260–283 (188–204): Epistolele 17–21.

²⁸⁶ *SO*, p. 215–226 (480–490).

²⁸⁷ *BO* I, Roma, 1719, p. 445.

²⁸⁸ J. M. FIEY, „Isho'yaw le Grand”, *OCP* 35 (1969), p. 325.

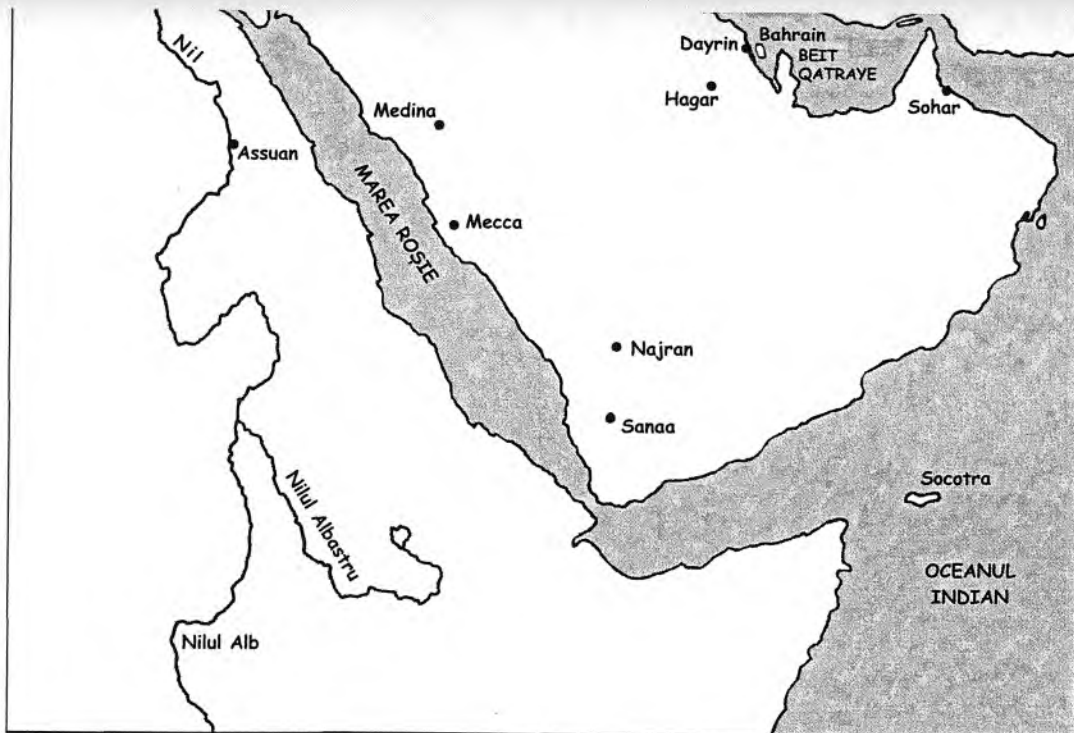
²⁸⁹ Cf. Viața lui Rabban Bar Edta (începutul secolului VII) citată de A. SCHER, „Analyse de l'Histoire de Rabban Bar 'Edta”, *Revue de l'Orient Chrétien* 11 (1906), p. 419.

²⁹⁰ J. M. FIEY, *Assyrie Chrétienne* II, Beirut, 1968, p. 346.

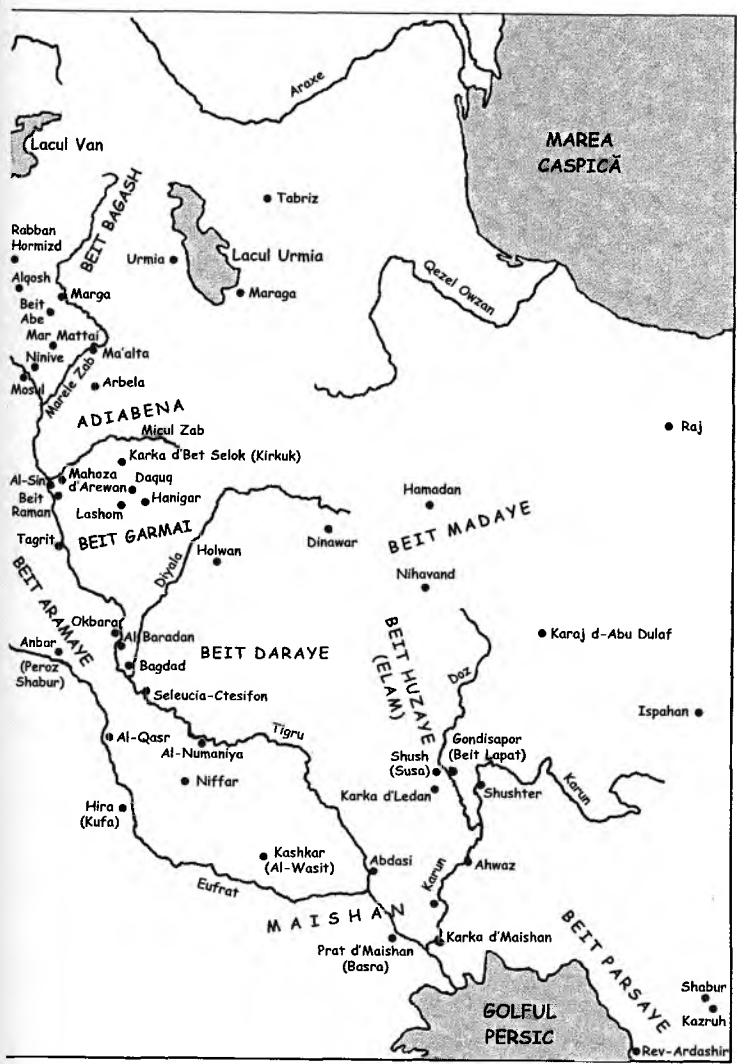
²⁹¹ Astfel în pasajul hristologic din Partea II, Cuvântul 3: „Capitole despre cunoaștere”: Suta I, 49 se vorbește doar de două firi și o singură *par-sopa*. Omiterea lui *gnoma* într-o epocă în care erau disputate în jurul lui nu poate fi întâmplătoare.

²⁹² De exemplu: *Cuvântul* 82, ed. Bedjan = *Cuvântul* 20, ed. Theotokis [*FR* X, p. 105]; *Cuvântul* 74, ed. Bedjan = *Cuvântul* 81, ed. Theotokis [*FR* X, p. 395–396].

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

Cuprins

<i>Sfântul Isaac Sirul necunoscutul — operă, profil istoric și gândire spirituală pe fundalul tradiției siro-orientale</i> (DIAC. IOAN I. ICĂ JR)	5
--	---

CONT

Cuvântul 1 — Scrisoare despre viețuirea în liniștire . . .	87
Cuvântul 2 — Despre ivirea raționalității în suflet	111
Cuvântul 3 — 405 de capitole despre cunoaștere	113
Suta întâi	113
Suta a doua	136
Suta a treia	171
Suta a patra	200
Cuvântul 4 — Indicații pentru rugăciune	238
Cuvântul 5 — 30 de rugăciuni de taină	241
Cuvântul 6 — Despre semnele mântuirii și alipirii de Dumnezeu în suflet	252
Cuvântul 7 — Despre cum se naște simțirea duhovnicească în suflet	255
Cuvântul 8 — Despre felurite aspecte ale viețuirii omului lăuntric	257
Cuvântul 9 — Despre ispite și încercări în viața omului cu Dumnezeu	262
Cuvântul 10 — Despre treapta meditației la Dumnezeu și distincțiile ei	265

Cuvântul 11 — Despre contemplarea tainei Crucii	276
Cuvântul 12 — Despre folosul viețuirii singuratice pentru liniștire	284
Cuvântul 13 — Despre creșterea omului dinăuntru	286
Cuvântul 14 — Despre rugăciune și formele ei exterioare	287
Cuvântul 15 — Despre rugăciunea curată și neîmprăștiată	301
Cuvântul 16 — Despre „adumbrire”	305
Cuvântul 17 — Despre înflăcărea spre virtute	307
Cuvântul 18 — Întrebări și răspunsuri despre iubire, plâns și uimire	310
Cuvântul 19 — Despre puterile sufletului, virtuți și calea lor	316
Cuvântul 20 — Despre gândurile celor trei trepte ale viețuirii	318
Cuvântul 21 — Despre rugăciune și citire în urcușul duhovnicesc	324
Cuvântul 22 — Despre schimbarea viețuirilor și prefacerile lăuntrice	328
Cuvântul 23 — Despre un simbol natural al schimbărilor lăuntrice	330
Cuvântul 24 — Despre lipsa de folos a ostanelilor din afară fără lucrarea minții	331
Cuvântul 25 — Despre gândul liniștitor al Proniei dumnezeiești	333
Cuvântul 26 — Despre părăsiri, încercări și ispite	334
Cuvântul 27 — Despre smerenia lăuntrică	336
Cuvântul 28 — Apărare pentru schimbarea temelor Cuvintelor	338
Cuvântul 29 — Despre binefacerile citirii Scripturilor . .	339
Cuvântul 30 — Despre slăvitele căi ale liniștirii	343
Cuvântul 31 — Despre feluritele cărări ale drumului spre Dumnezeu	346
Cuvântul 32 — Despre treptele ultime ale rugăciunii . . .	350

Cuvântul 33 — Despre schimbările lăuntrice provenite din schimbarea citirii Scripturii	352
Cuvântul 34 — Despre mângâierile lui Dumnezeu și scufundarea în oceanul liniștirii	354
Cuvântul 35 — Despre treptele înalte ale vieții în liniștire și simțirea Împărăției lui Dumnezeu	358
Cuvântul 36 — Despre schimbările permanente ale temelor Cuvintelor	362
Cuvântul 37 — Despre semnele smereniei din suflet	364
Cuvântul 38 — Despre neschimbarea iubirii lui Dumnezeu	366
Cuvântul 39 — Despre gheenă și iubirea lui Dumnezeu	368
Cuvântul 40 — Despre egalitatea iubirii lui Dumnezeu atât la începutul, cât și la sfârșitul creației	378
Cuvântul 41 — Îndemn la virtute și liturghia interioară a rugăciunii	383

FOTIOS KONTOGLU, Lauda Sfântului Avvă Isaac Sirul	385
HANUN BEN YOHANNA IBN AS-SALT, Cum să-l citim și să-l înțelegem pe Sfântul Isaac	391

Concordanța ordinii Cuvintelor Sfântului Isaac din Partea I	401
Glosar de termeni siriaci	405
„Cuvinte” din Partea I care lipsesc din traducerea greacă fiind păstrate numai în siriacă	411
Cuvântul 19 — Despre descoperiri și felurile lor	411
Cuvântul 20 — Despre descoperirea lui Dumnezeu și cea despre Dumnezeu, și despre vederea îngerilor	416
Cuvântul 21 — Despre dulceața rugăciunii în liniștire	418
Cuvântul 23 — Despre faptul că orice întâmplare arată ce e ascuns în noi	419

Cuvântul 24 —	Despre experiențele dăruite singuraticului în chilia sa	421
Cuvântul 26 —	Felurite discernăminte privitoare la Dumnezeu și la contemplarea minții . . .	425
Cuvântul 29 —	Alte discernăminte privitoare la schimbările iubirii lui Dumnezeu față de noi	429
Cuvântul 31 —	Că în lupte osteneala e mai bună decât căderea	432
Cuvântul 49 —	Despre cumplita întunecare care cade peste cei din liniștire	433
Cuvântul 56 —	Gânduri frumoase despre viața omului .	435
Cuvântul 71 —	Despre lucrările din cei desăvârșiți	438
Cuvântul 75 —	Despre tainele ascunse ale Duhului din sfinți	442
Cuvântul 76 —	Tâlcuiri despre felurite lucruri	444

✠

SEBASTIAN BROCK, Biserica „nestoriană”: o etichetă nefericită pentru Biserica Asiriană a Răsăritului	447
DANA MILLER, Istoria și teologia Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII	465

Editura și Librăria DEISIS
str. Timotei Popovici, nr. 21, 550164 Sibiu
tel./fax 0269-214272
www.edituradeisis.ro

Difuzare: SC SUPERGRAPH SRL
str. Ion Minulescu, nr. 36
031216 București, sector 3
tel. 021-3206119, fax 021-3191084